STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00796

SHIR HOMAYLES (TREPNGEZANG)

Volf Tambur

Permanent preservation of this book was made possible by
Grace Novek Soltes
in honor of
the Gantse Mishpokhe

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

וואָלף טאמבור

שיר המעלות

הילע: א. פֿאָך

וואָלף טאמבור

שיר המעלות

(טרעפּנגעזאנג)

ראָמאַן

פארלאג קריטעריאָן, בוקארעשט 1982

„**מיר** זענען די וואָס האָבן דעם חוב און די אויפגאַבע צו מאַכן גערעכטיקייט — לאָמיר זשע עס טון היינט, ווען מע לעבן יענע וואָס קאָנען די ווירקלעכקייט און ווייסן ווי אַזוי די זאַכן זענען געשען. אַי־בערלאָזן דאָס פאַר דער געשיכטע און דער צייט וואָלט באַטייט אפשר בייצוטראָגן צום אויסבאַהאַלטן דעם אמת און אים פאַלשן“.

(ניקאָלאַי טשאַושעסקו ב׳ 3, ז׳ 186)

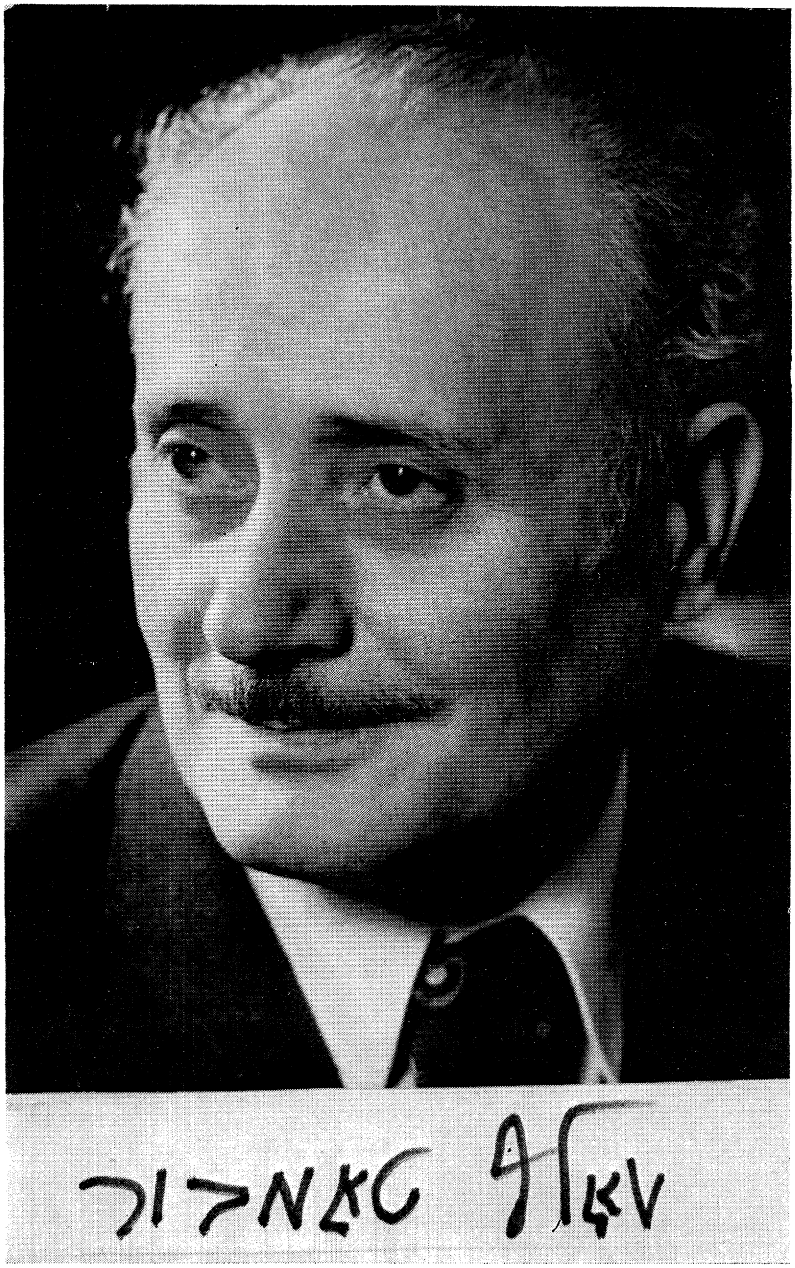
וואלף טאמבור

שיר המעלות

דאָס דאָזיקע בוך איז מיין צענטער חיבור, וואָס דערשיינט פּונקט פינעף און פערציק יאָר נאָך מיין ערשט קליין ביכעלע „ביי דער טיר". פּאַקטיש האָט יענץ געדאַרפט זיין א זאַמלונג פון א צענדליק דערציילונגען, איז אָבער געשען (נישט חלילה קיין אומגליק, נאָר להיפוך) א „גליק אויף מיין קאָפּ". דער נאָר וואָס גע-גרינדעטער טשערנאָוויצער פאַרלאַג „אליעזר שטיינבאַרג", פאַרטרעטן דורך מיינע עלטערע פען-ברידער, הערש סעגאַל און איציק שוואַרץ, האָבן זיך אריינ-געמישט... וואָס טויג ארויסגעבן אין אן אגודהשן פאַרלאַג, וואָס איז געווען נישט קיין אנדערער ווי דער מחבר גופא, וועלכער האָט אליין געקויפט פּאַפּיר, געזעצט און געדרוקט — איז וועט דער שטיינבאַרג-פאַרלאַג אָפּדרוקן מיין ביכל אין קומענדיקן יאָר, נאָך הערש-לייב קאַזשבערס ביכל („קאַזיאָנע גימ-נאַזיע"). נו, איז טאַקע דערשינען קאַזשבערס ביכל אין יענעם יאָר, אין 1937, אָבער מיין ריי איז שוין נישט געקומען, ווייל... סע האָבן זיך געביטן די אומ-שטאַנדן אין לאַנד, דערנאָכדעם אין גאַנץ אייראָפּע.

אזוי בין איך געבליבן מיט א געחתמעטן „אָפּמאַך" מיטן פאַרלאַג, אָבער מיין ערשט ביכעלע איז געבליבן א מפּיל-קינד, האָב איך זיך אָבער נישט גע-לאָזט, ווי סיי וועלכער „גראַפאָמאַן" טוט, און האָב אָפּגעדרוקט א טייל פון מיי-נע דערציילונגען אין סיגעט, אין יאָר 1940, אונטערן נאָמען „מיין היים". ווידער אמאָל אליין געקויפט פּאַפּיר, געזעצט און געדרוקט, ווי אלע „גרויסע יידישע שרייבער" האָבן אין יענער צייט (עד היום הזה!) געטון, אפילו איציק מאַנגער האָט דאָך אויך ארויסגעגעבן זיינע באַלאַדעס אין פאַרלאַג „אליינעניו". איך האָב נישט געשריבן „אליינעניו", נאָר אויף דער צווייטער זייט פונעם שער-בלאַט פון מיינע ערשטע פיר ביכלעך קאָן מען לייענען: „זאַץ, דרוק און טיטל-בלאַט זענען געאַרבעט געוואָרן פונעם מחבר"...

כתב-ידן, ווי „זאַלץ-מענטשן" (א פראַגמענט דערשינען אין „יינג מאַראַמאַ-ראָש" 1941), זענען אהינגעקומען בעת דער שואה.

פאַר וואָס דערמאָן איך איצט דאָס אלעס? כדי צו מאַכן א שטיקל חשבון-הנפש מיט מיר גופא, ווען איך בין שוין העכער א פינעף און זעכציק יעריקער, אז היינט זענען מיר, הגם אין זעלביקן לאַנד, אָבער נישט אין די זעלביקע אומ-שטאַנדן, ארויף אויף אן אנדערער מדריגה, א העכערע טרעפּ...

אָט דערפאַר איז „שיר המעלות", דאָס געזאַנג פון די טרעפּ, פון אויפ-שטייג, פון אן ארויפשפּרונג, פון „אליינעניו" צון א מלוכה-פאַרלאַג פאַר יידיש.

דאָס דאָזיקע בוך דערציילט טאַקע אַ ביסעלע, אַ טראָפּן פון אַ ים, פון דער דאָזיקער עליה, פון אויפשטייג פון עטלעכע יחידים, אָבער די יחידים זענען אַ חלק פון אַ ציבור, פון אַ נייער סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט פון אונדזער רו־מענישן היימלאַנד.

ווי סיי וועלכע פון מיינע דערציילונגען איז אויך די דאָזיקע, וואָס איך האָב מיר דערלויבט אָנרופן „ראָמאַן", נישט שטרענג אויטאָביאָגראַפיש, זענען אָבער דאָך די הויפּטעלעמענטן אָדער מאָטיוון אויטאָביאָגראַפישע, אַפילו די פּאַרשוינען, סיי זיי זענען מאַנצביליג ווי דער צייגיינער דאַנטשו, צי יאָסעפּוס (יאַ־יאַ, אויך יאָסעפּוס קאָן זיין דער מחבר גופא!), נאָר אויך אַפילו די פרויען פּאַרשוינען, ווי בעטי, צי אַנדערע „חברים" און "חברטעס" קאָנען אויך זיין נישט מער ווי אַ מין טראַוועסטי פונעם מחבר גופא.

... אויך דער מחבר האָט זיך תמיד געפונען אויף טרעפּ פון אַ לעבנס־לייטער, וואָס פירט אויף זעלטענע ארויפן און אָפטע אַראָפּן, פון ווינציק עליות און מערער ירידות, פון קוים זיך אַרויפדראַפּען און פון מפּלהדיקן אַראָפּקוילערן ...

... איז מחמת דעם — שיר המעלות.

דאָס וואָרט גופא שטאַמט, ווי באַוואוסט, פון תהילים, נאָך די קאַפּיטלעך וואָס די לוויים האָבן געזונגען אין בית־המקדש אויף די פופצן טרעפּ, וואָס האָבן געניערט פון עזרת־ישראל צום עזרת־נשים.

סע זענען אָבער פאַראַן אויך מיינונגען אַז די דאָזיקע שיר־המעלותן האָבן נאָר געזונגען די עולי־בבל, אין דער תקופה פון שיבת־ציון; אויך אין דאָזיקן פאַל איז דער שיר־המעלות אויך נישט עפּעס אַנדערש ווי אַ מין אַרויפגיין, אַרויפשטייגן. קאָן דאָס אויך זיין אַ מין שיר־המעלות, אויב נישט ממש פאַר די פּאַרשוינען פון דאָזיקן ראָמאַן, איז כאָטש פאַר זייער זינדל, עובדיה — וואָס קאָן זיין אויך מיין זון, וועגן וועלכן סע ווערט דאָ קוים דערמאַנט, הגם נאָך נישט דערציילט ...

יאָ, שיר־המעלות קאָן האָבן נאָך איין פירוש: פון מעלות, וועגן וועלכע סע ווערט דאָ דערציילט. אמת, סע ווערט אויך דערציילט וועגן חסרונות, אָבער מע מוז שלום מאַכן מיטן געדאַנק, אַז סע זענען נישט פאַראַן קיין מענטשן מיט סאַמע לויטער מעלות, פונקט אַזוי ווי עס איז נישט פאַראַן קיין איינער, אַפילו ווען סע רעדט זיך וועגן אַ זינדיקן, אַז ער זאָל נישט האָבן אויך מעלות. אוודאי איז בעסער ווען די מעלות וועגן איבער די וואָגשאָל פון די חסרונות ...

ווילט זיך דערציילן וועגן די מעלות, אָבער אויך נישט פאַרשווייגן פון די חסרונות (אויך ווען סע רעדט זיך וועגן מחבר!) — איז אויך דערפאַר — „שיר המעלות" ...

ו.ט.

1.

א מעשה איז נישט קיין געשיכטע

הגם דאָס דאָזיקע ערשטע קאַפּיטל,
איז לפנים ווי א פשוטע פאַרווייַלונג;
נאָך נישט קיין ציל, נאָר א מיטל,
דאָך א פּירוש איז צו דער דערציילונג.

ביים אָנהייב ספר, ווי אַן הקדמה,
אויף דער שוועל פון מיין געצעלט;
אויפן ביישטידל פון מיין נשמה,
האָב איך עס ווי א מזוזה געשטעלט.

פאַקטיש איז עס א מעשה פאַר זיך,
פון פשוטע מענטשן, פאַרפירטע;
ווי אויף גאָטס באַראָט, אויף הפקר,
מיט מאָדנע גורלות, קאָמפּליצירטע.

וועט בכן דער חשובער לייענער,
ווי אומגלייבלעך ס'זאָל קלינגען,
א משל, א באַלערנדיקן מוסר,
קאָנען אויך פון דעם דרינגען.

עס איז טאַקע א טשיקאַווער עפּיזאָד,
דאָך א באַשיימפערלעכע לעקציע;
אז א מעשה איז נישט אויסגעטראַכט,
איז נישט תמיד א פשוטע פיקציע.

דאָס זעלביקע אויך זאָגן קאָן מען,
אז נישט וויכטיק איז דאָס אָרט,
אז נישט וויכטיק איז דער נאָמען,
חשובער דער אָנטייט פונעם וואָרט.

גרויע פאפירן און פארשטויבטע אקטן,
צי אַלטע דאָקומענטן פון אן ארכיוו —
איבערצייגנדיקער אָדער וואָרהאפטיקער,
זענען בלויז פאר איינעם א נאאיוו...

דאָס וואָס ס׳שרייבט די „היסטאָריע״,
איז נישט דווקא פּינקטלעך אזוי געשען;
אז טאקע „געשיכטע״ מוז נישט זיין אמת,
איז פון דער דאָזיקער מעשה טאקע צו זען.

צו מאָל איז א „מעשה״ פיל מער אמת,
ווי מ׳וועט זען, אז נישט זעלטן,
איז בילכער א פילזאָגנדיקער רמז,
צו באנעמען דעם זין פון וועלטן...

וואָס דערפון איז ריינע פאנטאזיע,
און וואָס דערפון איז דווקא אמת?
אָט דאָס, מיין ליבינקער לייענער,
פאר א פשוטער „מעשה״ נישט נעם עס!...

1. ווי אן הקדמה

יאָ, עס איז מיר נישט לייכט עס צו זאָגן, ווייל איך וויל נישט אז מע זאָל מיינען אז איך באַקלאָג זיך. און באַקלאָגן זיך, ווי באַוואוסט, טויג נישט. ווייל עס איז כמעט קיין מאָל נישטאָ פאַר וועמען זיך צו באַקלאָגן, ווייל יעדער האָט זיך זיינע דאגות, יעדער האָט זיך זיינע צרות — איז פאַר וועמען קאָן מען זיך שוין באַקלאָגן?

נו, דאָס איז שוין מסתמא מיין מזל. און, ווי באַוואוסט, קאָן מען קעגן מזל, וואָס פון גאָט באַשערט איז, גאָרנישט טון. וואָס, למשל, וואָלט איך שוין עפּעס געקאָנט טון כדי צו ענדערן מיין מזל, ווען איך בין שוין ווי פאַרמשפּט געוואָרן צו ציען מיין פּרנסה פון „מיסחרן“ מיט „מעשיות“?

דערצייל איך מעשיות, איך פאַרשרייב זיי, גיב זיי צום דרוקן — אָבער גלייבן אין זיי?! ...

יאָ, יעדער מעג זיך גלייבן אין וואָס ער וויל. גלויבן בכלל איז דאָך שוין היינט א פּריוואַטער ענין, אָבער צו מיר איינעם זאָל מען קיין שום טענות נישט האָבן און חלילה אָפּפרעגן דעם ווערט פון א מעשה, סע ווייסט דאָך שוין יעדער איינער, אויך פון זיין אייגענער דערפאַרונג, אז א מעשה, סיי וואָס פאַר א מעשה, א דער־ציילונג איז נישט עפּעס אנדערש ווי אויסגעזויגן פונעם פינגער. גאָרנישט איז נישט אמת פון קיין שום מעשה. נאָך מער, אפילו דעמאָלט ווען מע לייענט ביי אן אָנהייב פון א בוך אָדער א פילם, אז „ענלעכקייט פון נעמען איז נאָר א צו־פאַליקייט און האָט קיין שום שייכות נישט צו דער ווירקלעכקייט“, זאָל מען וויסן אז דאָס זאָגט מען בכיוון כדי נייגעריק צו מאכן די לייענער אָדער די צושויער, אז דווקא דעמאָלט זאָלן זיי זוכן אן ענלעכקייט — אויך דעמאָלט איז עס נישט מער ווי אָפּנאַרעריי, פּוסטע רעקלאַמע, אָפּצונאַרן דעם נאַיוון עולם.

יאָ, א מעשה, סיי ווער און ווי אזוי מע דערציילט זי, בלייבט בלויז „א מעשה ווי אלע מעשיות“ און נישט מער.

אויב עמעצער וויל שוין יאָ עפּעס לייענען וואָס איז אמת, זאָל ער נישט לייענען קיין מעשיות. מעשיות זענען פּונקט אַזוי אמת ווי סע זענען אמת, למשל דיכטונג, פּערזן, באַלאַדעס, פּאָעמעס, וואָס זענען נישט עפּעס אַנדערש ווי פאַנטאַזיעס אויפן סמך פון לעגענדעס, אַלטע צי נייע, אָבער תמיד אויסגעטראַכטע.

אויב עמעצער וויל דווקא יאָ לייענען עפּעס וואָס איז אמת, טאָ זאָל ער לייענען געשיכטע. יאָ, געשיכטע, וואָס איז געשריבן אויפן סמך פון „דאָקומענטן", וואָס מע האָט אַרויסגעזוכט פון אַלטע אַרכיוון, פאַרשטויבטע פאַרבאַהאַלטענע צי גאָר אויך פאַרגעסענע, אויפגעהיטע מיטן ציל אַז מע זאָל פון זיי שעפּן ידיעות, א פאָרשער צי א היסטאָריקער וואָס גיט זיך אָפּ אויף אַן ערנסטן אופן מיט געשיכטע-שרייבעריי ...

עס איז באַוואוסט, דאָקומענטן בלייבן דאָקומענטן. דאָס זענען נישט קיין מעשיות, אויסגעזויגענע פונעם פינגער, צו דערציילן פאַר קינדער צי אפילו פאַר דערוואַקסענע.

יאָ, דאָקומענטן, דאָס איז די איינציקע קוואַל פאַר אמתער געשיכטע, אין וועלכער מע קאָן האָבן צוטרוי, אַז זי שפּיגלט אָפּ דעם ריינעם אמת. בלויז דאָקומענטן ... אייגענע אָבסערוואַציע? ניין. קיין אייגענע אָבסערוואַציע צי דערפאַרונג איז נישט אַזוי גוט אויף צו פאַרצייכענען געשיכטע ווי סע זענען דאָקומענטן. אָביעקטיווע דאָקומענטן.

אייגענע דערפאַרונג קאָן דאָך נישט זיין קיין אָביעקטיווע און ממילא קאָן עס נישט זיין קיין מקור פאַר אמתער געשיכטע. וויפל מאָל האָט מען דען נישט אויסגעפונען, אַז אפילו דאָס וואָס מע האָט געזען און ממש איבערגעלעבט מיט די אייגענע אויגן און חושים, דערנאָך, נאָך א צייט, קאָן מען לייענען אין די געשיכטע-ביכער פּונקט דעם היפּוך?! איז דאָך א סימן אַז דאָס וואָס מע האָט געזען אַמאָל שוואַרץ, לאָמיר זאָגן, האָט זיך בלויז אויבנאויפיק אויסגעוויזן צו זיין שוואַרץ, אָבער דערנאָך, שפּעטער מיט א צייט, ווען די מיטצייטלער אָדער גאָר שפּעטערדיקע האָבן עס אָנגעשריבן אין די געשיכטע-ביכער, האָט מען אויסגעפונען אַז עס איז גאָר געווען נישט אַזוי שוואַרץ, צי א ביסעלע גרוילעך נאָר ממש ווייס ווי מילך, ווי שניי, ווי קינדישע אומשולד ...

יאָ, עס איז שוין באַוואוסט און אפילו אויסגעפּרואווט געוואָרן נישט איין מאָל, אַז אַן אַקסידענט וואָס איז געזען געוואָרן גלייכצייטיק פון מערער מענטשן, איז ווען עס איז געקומען צום רעקאָנסטיטואירן, האָט יעדער איינער פון זיי דערציילט עפּעס אַנדערש, הגם יעדער איינער פון זיי האָט געשוואָרן אַז ער

זאָגט דעם אמת, יאָ, ער האָט געשילדערט זיין אמת, ווייל ער האָט עס „אזוי" געזען — אלץ איז דאָך סוביעקטיוו...

אגב, איז כדאי צו דערמאנען די לעגענדע, לויט וועלכער דער מצרישער קיניג תלמי פילאדעלפוס האָט צונויפגעזאמלט זיבעציק יידישע געלערנטע, אין דריטן יאָרהונדערט פאר דער מאָדערנער ציײטרעכענונג, האָט זיי פונאנדערגעשיידט יעדן איינעם באזונדער, אין א באזונדער צימער, און זיי געגעבן איבערצוזעצן אויף גריכיש דעם תנך, פון וועלכן עס איז אונדז געבליבן די אזוי באקאנטע סעפטואגינטא. ער האָט למען־השם געוואָלט אז זיי זאָלן זיך נישט קאָנען צווישן זיך שואל־עצה זיין, כדי אזוי ארום צו באקומען די ריכטיקע איבערזעצונג. נו, איז דאָך באוואוסט, אז דורכן רוח־הקודש האָבן אלע זיבעציק איבערזעצט אויף דעם זעלביקן אופן און נוסח. אדרבה, נישט זיי האָבן איבערזעצט דעם ערשטן פסוק „בראשית ברא אלהים", נאָר אפילו דאָס איז אויך געשען, אז כדי אויסצומיידן וויכוחים, האָבן זיי אלע, אָבער אלע ביז איינער, איבערגעענדערט דעם פסוק אויף „אלהים ברא בראשית"... נו, דאָס איז שוין ווי געזאָגט א לעגענדע מיט א רוח־הקודש, אויף וואָס פשוטע מענטשן זענען נישט זוכה. וואָלט נישט גערוט אויף זיי דער רוח־הקודש? קאָן מען זיך שוין פאָרשטעלן ווי אזוי די איבערזעצונגען וואָלטן אויסגעזען: קיין איינע פון די זיבעציק וואָלט נישט געענדלט אפילו מיט א צווייטער... טאקע מחמת דעם קאָן מען נישט פיל באזירן אויף דעם וואָס צוויי עדות זאָגן נישט דאָס זעלביקע אין איין און דעם זעלביקן ענין. ווייל זיי זאָגן דאָס וואָס זיי האָבן סוביעקטיוו „געזען"...

יאָ, דאָקומענטן, דאָס איז שוין עפּעס אנדערש. דאָס איז נישט קיין סוביעקטיווע אייגענע אָבסערוואציע, וואָס ווי מיר האָבן געזען האָט כמעט קיין שום ווערט נישט, און זענען אויך אוודאי און אוודאי נישט קיין אויסגעטראכטע מעשיות.

איי, מע האָט צו מאָל געפונען א דאָקומענט, וואָס איז אויך נישט אזוי פינקטלעך איבערגעגעבן ווי אזוי עס איז טאקע אין דער אמתן געשען, איז עס אפשר בלויז אן איינצלנער פאל צי צופאל פון וועלכן מע קאָן נאָך נישט דרינגען אויף צו משפטן דאָקומענטן בכלל.

אָט, למשל, דערציילט מען וועגן אזא פאל, וואָס קאָן נישט גענומען ווערן ווי א באווייז אויף ווי אמת סע קאָן זיין א „דאָקומענט" — און אוודאי וועט מען נישט קאָנען דערפון דרינגען אָדער פרואוון איבערצייגן ווי אזוי אמת סע

קאָן אפשר זיין אויך די געשיכטע, וואָס ווערט געשריבן אויפן סמך פון אזעלכע דאָקומענטן.

ניין, נישט צוליב דעם דערציילט זיך עס, נאָר סתם אזוי, אדרבה:

... געווען אמאָל צוויי גוטע פריינד,ביידע פּראָפעסאָרן פאר געשיכטע, וועלכע האָבן זיך באגעגנט, זיך באגריסט, זיך געזעצט טרינקען א גלעזל משקה, און ווי געוויינטלעך ביים אויסטרינקען א כוסה, צעשמועסט מען זיך, מע צערעדט זיך איבער דעם און איבער יענעם, איינער באריכמט זיך וואָס ער האָט אמאָל „אויפגעטון", דער צווייטער באריכמט זיך אז ער האָט אויפגעטון נישט ווינציקער, ווייל באריכמען ווילט זיך דאָך יעדן איינעם, בפרט נאָכן אויסטרינקען א כוסה, ווען מע רעדט פריי, צווישן זיך, ביידע קאָלעגן פונעם זעלביקן פאַך, אָן מורא, ווי ווען קיינער הערט נישט אונטער וועגן וואָס און וועגן וועמען זיי רעדן ... איז א וואָרט מיט א וואָרט, ביז דער „צווייטער" דערציילט פארן „ער־שטן" ווי אזוי ער האָט צוריק מיט יאָרן איבערגעגעבן דער פּאָליציי דעם „דריטן", וועלכן ער האָט דערקאָנט אויף דער גאַס, הגם ער איז געווען פארמאסקירט, כדי די פּאָליציי זאָל אים נישט דערקאָנען און אים נישט ארעסטירן, ווייל געזוכט האָט מען אים שוין פון א לאנגער צייט, נאָר יענער האָט זיך אויסבאהאַלטן, ווייל ער איז דאָך געווען אומשולדיק, האָט מען אים געזוכט אומזיסט ווייל מע האָט אים נישט געקאָנט דערקאָנען, אפילו ער גופא האָט אים אויך נישט דער־קאָנט, נאָר לויטן קול ...

אזוי דערציילט דער צווייטער פארן ערשטן, בעתן טרינקען גוט־ברודעריש — פאר וואָס אייגנטלעך זאָל ער עס אים נישט דערציילן?!

נאָך עטלעכע טעג שרייבט אָן דער „ערשטער" אן „אינפאָרמאציע", אז דער „צווייטער" האָט אין יאָר דעם און דעם, זיך געקויפט עולם־הזה מסרנדיק דעם „דריטן", אזוי אז יענער איז פארמשפּט געוואָרן בלויז אויף צען יאָר תפיסה, ווייל דער דריטער האָט נישט געקאָנט באווייזן זיין אומשולד. אוודאי האָט ער נישט געקאָנט באווייזן. מע האָט דאָך געוואוסט אז ער וועט נישט קאָנען באַ־ווייזן, טאקע מחמת דעם האָט ער זיך דאָך אויסבאהאַלטן און נישט געוואָלט זיך שטעלן צום א משפּט, וואָס איז מער ווי זיכער אז ער וועט פארלירן ... סע זענען דאָך פאראַן אזעלכע ענינים, וואָס קומען פאָר אָן עדות, אָן שפּורן, אז מע זאָל קאָנען כאָטש פּרוּוון איבערצייגן אז מען איז אומשולדיק.

נו, איז ביז אהער די מעשה נאָך קיין מעשה נישט, ווייל אין גאַנצן האַנדלט זיך דאָך עס אין פּשוטע צוויי מסירות, ווי איינער א רשע מסרט אַן אומשולדיקן

כאָטש ער איז נאָך אַ צדיק, אָבער ער קאָן עס נישט באַווייזן אַז ער איז נישט קיין רשע ... דערנאָך קומט אַן „אַנדערער" (אַוודאי אַ „צדיק", וואָס קיינער האָט אים מסתמא נאָך ביז איצט נישט געמסרט אַז ער איז עס נישט!) און מסרט דעם רשע ... שטעלט זיך אָבער תיכף, ווי נישט־ווילנדיק, די פראַגע: יענער וואָס האָט געמסרט דעם „רשע", יענער וואָס איז? פאַר וואָס פאַר אַ סיבה האָט ער יענעם געמסרט?! ...

אַוודאי האָט זיך געמוזט שטעלן אַזאַ מין פראַגע, ווייל סיי ווער ווער וועט זיך דאָך שטעלן אַזאַ פראַגע. ווייל, אויך נישט־ווילנדיק קאָן מען דאָך גאָר לייכט זיך פאָרשטעלן אַז אויב דער „צווייטער" האָט געהאַט אַזאַ צוטרוי צום „ערשטן", אים זיך מתוודה צו זיין אין אַזאַ האַרבער זאַך, איז דאָך זייער לייכט צו פאַרשטיין, אַז מסתמא איז ער אפילו מיט אַ האָר נישט בעסער פון אים?!

נו, פאַרשטייט זיך, אַז אין אַזאַ פאַל קומט אויפן געדאַנק אַזאַ כמעט קינדישע נייגעריקייט: אַנו, לאָמיר אַ קוק טון און זען ווער איז עס דער וואָס מסרט זיין אייגענעם נאָענטן פריינד, מיט וועלכן ער איז אַזוי נאָענט באַפריינדט אַז יענער האָט צו אים אַזאַ גרויסן צוטרוי?

וואָס זשע, עס איז דען אַזוי שווער געוואויר צו ווערן? ווען מע וויל, איז שוין גאָרנישט צו שווער. טוט דער „נייגעריקער" אַ קוועטש אויף אַ קנעפל: אַנו, דערלאַנגט מיר דעם דאָסאַר פונעם „ערשטן".

נו, אַ דאָסאַר איז ווי אַ דאָסאַר. איינער איז דיקער און אַנדערער איז דינער, איינער איז רייכער, ווידער אַן אַנדערער איז אָרעמער, מאָגערער, מיט ווינציקער בלעטלעך, אָנגעשריבענע בייגעלעך פאַפיר, וואָס דערציילן פּינקטלעך וואָס און ווען און ווי אַזוי סע האָט געלעבט דער מענטש, אָדער אין איניקע פאַלן, ווי אַזוי ער האָט נישט געלעבט אָט אַ דער מענטש, וואָס טראָגט דעם נאָמען פונעם דאָזיקן דאָסאַר. יאָ, דאָרט קאָן מען דאָך געפינען נישט בלויז דאָס וואָס ער האָט יאָ געטון במשך זיין לעבן, נאָר אפילו דאָס וואָס ער האָט בדעה געהאַט נישט צו טון, בעת ער האָט דווקא יאָ געדאַרפט עפּעס טון, אָדער וואָס ער האָט געטראַכט אין יענער צייט ווען ער האָט נישט געטון גאָרנישט, וואָס ער האָט נישט געטראַכט בעת ער האָט יאָ עפּעס געטון, און אַזוי ווייטער און אַזוי נישט ווייטער ... יאָ, אפילו אויך דאָס וואָס אַנדערע האָבן אין אַ געוויסער צייט געטראַכט וועגן אים, בעת ער האָט נישט געטראַכט, אָדער דאָס וואָס אַנדערע האָבן אין אַ געוויסער צייט נישט געטראַכט, בעת ער האָט דווקא יאָ עפּעס געטראַכט, סתם אַזוי פון לאַנגווייליקייט, אָבער דאָך געטראַכט, אויך דאָס איז דאָך פאַרצייכנט אין אַ דאָסאַר, ווי אין סיי וועלכן דאָסאַר ... איינגטלעך, פאַר וואָס זאָל עס נישט

זיין דאָרט פאַרצייכנט? באַשטייט דאָך דאָס לעבן פון א מענטש נישט בלויז פון דעם וואָס ער האָט אויפגעטון אין לעבן פאַר זיך, אָדער צו מאָל אויך פאַר אַנדערע, נאָר אויך פון דעם וואָס ער האָט אַמאָל געטראַכט, און ווי באַוואוסט, טראַכט מען דאָך נישט תמיד אַלץ וואָס איז גוט און שיין, נאָר צו מאָל אויך וואָס איז טאַקע נישט אַזוי גוט און נישט אַזוי שיין — איז דאָך נישט זעלטן די מחשבה, וואָס זעט אויס צו זיין אַן אומשולדיקע, נישט ווינציקער וויכטיקע ווי די מעשׂה, וואָס איז אָפּגעטון געוואָרן מיט א כוונה, אָדער גאָר, בפרט אַן א געוויסער כוונה...

ווייסט מען דאָך, אַז זייער פיל מעשׂים ווערן ווינציקער באַשטראָפט ווי פיל מחשבות וואָס זענען פאַרבליבן בלויז מחשבות, אָבער זיי זענען האַרבער ווי פיל מעשׂים. יאָ אויך די אינטענציע ווערט דאָך נישט זעלטן באַשטראָפט, אַפילו ווען די מעשׂה איז נישט אויסגעפירט געוואָרן, אַפילו מע האָט זיך אָפּ־געזאָגט פונעם אייגענעם ווילן איז דאָך די מחשבה דאָך געבליבן א בייזע מחשבה, און א בייזע מחשבה קאָן נישט בלייבן אומבאַשטראָפט...

מישט דער „ניינגעריקער" פּאַמעלעך די בלעטלעך, בלעטל נאָך בלעטל, און זוכט און נישטערט, ווייל זוכן מוז מען דאָך אויב מע וויל עפּעס געפינען און געפינען איז דאָך גאַנץ זיכער דאָ וואָס צו געפינען. לייענט מען די שורות און פאַר וואָס נישט אויך צווישן די שורות, כדי צו דערגיין אויך צום ענין וואָס איז נישט אָנגעשריבן געוואָרן קלאָר אין די שורות, אַנדערש ווי אַזוי קאָן מען דערגיין דעם סוד וואָס מע קאָן געפינען אין א דאָסאַר (אין יעדן דאָסאַר ליגט דאָך א געוויסער סוד, מע דאַרף נאָר ווייסן ווי אַזוי אים צו זוכן!), וואָס זאָל אָפּשפּיגלען די נשמה פון איינעם וואָס מסרט זיין נאָענטסטן פריינד... און אָט — געפינט ער א בייגעלע דריבנע אָנגעשריבן פּאַפּיר, וואָס דערציילט וועגן א העלדנטאַט וואָס דער „ערשטער" האָט אָפּגעטון בעת דער מלחמה, ווען ער איז נישט געווען דער ציווילער פּראָפּעסאָר פאַר געשיכטע, נאָר דער מאָביליזירטער רעזערוו־אָפיציר, אויפן פראָנט.

דאָס בייגעלע פּאַפּיר איז אָנגעשריבן געוואָרן פון זיין דירעקטן קאָמאַנדאַנט אויפן פראָנט, אויך א פּראָפעסאָר פאַר געשיכטע נאָר מאָביליזירט ווי א העכערער רעזערוו־אָפיציר — וועלכער שלאָגט אים פאָר צו ווערן מעדאַלירט פאַר זיין העלדישקייט, דהיינו, ער האָט געכאַפּט זיין שאָפער אַז ער גרייט זיך איבערצולויפן צום „שונא", האָט ער אים באַצייטנס דערשאָסן מיט זיין אייגע־נער האַנט, מיט זיין רעוואָלווער, אין דער לעצטער מינוט, אַז יענער זאָל שוין

ניט האָבן קיין צייט אפילו קיין ווידוי צו זאָגן איידער ער וועט „אריבערלויפן" צום שונא...

נו, קאָן מען דאָך זיך פאָרשטעלן וואָס סע האָט געפילט דער „נייגעריקער" ווען ער האָט דערזען דאָס דאָזיקע בלעטל. אפילו דער ליידנשאַפטסטלעכער פישער וועט ניט האָבן אזא פרייד ווען ער וועט דערפילן אין זיין נעץ א העכט פון א דריי־פיר קילאָגראם... טוט ער א קוועטש נאָך א מאָל מיטן קנעפל: זאָל מען ברענגען דעם „ערשטן".

אָבער דאָס מאָל געשעט א סורפריז, וואָס איבערראַשט אויך דעם „נייגע־ריקן". אויף אַלעמען וואָלט ער זיך געריכט נאָר אויף דעם איינעם ניט. ער וואָלט זיך למשל געריכט, אז מע זאָל אים זאָגן אז מע האָט ניט געקאָנט ברענ־גען דעם „ערשטן" ווייל ער איז נעלם געוואָרן, ער האָט זיך אויסבאַהאַלטן, ווען ער האָט זיך דערוואוסט אז עמעצער איז „נייגעריק" געוואָרן אים צו שטעלן עטלעכע פראגן. אויף אַלעמען האָט מען זיך געקאָנט ריכטן נאָר ניט אויף דעם. און דאָך איז עס געשען: ווען ער איז אריינגעקומען, האָט ער אפילו קיין גוטן טאָג ניט געזאָגט, נאָר ארויסגענומען פון בוזעם־קעשענע א בייגעלע פאפיר, וואָס איז געווען א קאָפּיע, א פּינקטלעכע, נאָך יענעם בייגעלע פונעם דאָסאר, וואָס דערציילט וועגן דעם מאָרד וואָס ער איז באגאנגען קעגן יענעם שאָפער...

— וואָס זאָל דאָס באטייטן? — פרעגט אן אויפגערעגטער דער „נייגערי־קער" — וואָס ווילט איר מיט דעם זאָגן?

— גאָרניט, ווייל איך ניט זאָגן — צעשמייכלט זיך ציניש דער „ערש־טער" — איך וויל אייך ווייזן אז איר האָט שוין פאַרשפּעטיקט. איר האָט אייך ערשט איצט דערוואוסט אז איך האָב געהרגעט אן אומשולדיקן מענטש... אָבער מיך האָט מען שוין דערפאר געפאַרשט און מיר געטרייבערט די קישקעס כאָטש זיבנאונזיבעציק מאָל, אזוי אז איך קאָן שוין די דאָזיקע באַנאַלע מעשה אויף אויסנווייניק, ווייל איך האָב שוין צייט געהאַט זי איינצוחזרן אויך אין שלאָף... זאָל מען מיך, למשל, אויפמינטערן פון סאַמע הארטסטן שלאָף וועל איך שוין קאָנען ענטפערן אויף די דאָזיקע נייגעריקע פראגן. נאָך מער, ווי איינער וואָס האָט מורא פאר דער סכנה וואָס לויערט אויף אים אז מע זאָל אויף אים אָנפאַלן טראָגט ער ביי זיך אן אָנגעלאָדענעם רעוואָלווער, טראָג איך ביי מיר ארום אָט די קאָפּיע, וואָס קאָן מיך קאָסטן מיין קאָפּ... איך טראָג זי אין מיין בוזעם־קע־שענע תמיד, יעדן טאָג, אפילו אָוונט ווען איך טו זיך אויס, לייג איך דאָס ביי־געלע פאפיר אונטערן קישן, צו קאָפּנס, ווי יענער לייגט זיין רעוואָלווער...

— יאָ, אַלץ איז זייער שיין — זאָגט שוין דער „נייגעריקער" אַ ביסל רואי־קער — אָבער דאָך דאַרפט איר מיר אויפקלערן, אַז איך זאָל פאַרשטיין דאָס דאָזיקע רעטעניש, אַז נאָך דעם ווי איר האָט דערמאָרדעט אַ מענטש, שפּאַצירט איר זיך אַרום פריי, ווי גלייך איר וואָלט קיינעם גאָרנישט שולדיק געווען...

— אמת, איך בין טאַקע אייך שולדיק אַן ענטפער — זאָגט דער „ערשטער" נישט מיט ווייניק חוצפּה, ווייל ער קאָן זיך דאָך שוין דאָס דערלויבן — נאָר כדי איינצושפּאָרן צייט פאַר אייך, אַז איר זאָלט צייט האָבן זיך אָפּצוגעבן מיט אַנדערע „אויספאָרשונגען" וואָס זענען אפשר וויכטיקערע און אינטערעסאַנטערע פאַר אייך ווי מיין ענין, וועלכער איז נישט מער ווי לעבערלעך, וועל איך אייך פרעגן קורץ: אויב איך וועל אייך ווייזן יענעם שאָפער אַ לעבעדיקן, בין איך פּטור פון אייך?

— איך פאַרשטיי נישט, וואָס איר ווילט זאָגן — שטאַמלט אַרויס דער „נייגעריקער" — רעדט קלאָרער, איך בעט אייך.

— איר האָט מיך אַרויסגערופן צו אייך, מיטן געדאַנק מיך צו באַשולדיקן אין אַ רציחה, אַז איך האָב דערשאָסן אַ שאָפער און עס איז אויך פאַרטראָגן זיין נאָמען. און אגב, דאָס איז פאַר מיר דאָס גרעסטע מזל, וואָס דער נאָמען איז טאַקע פאַרטראָגן. וואָלט דער נאָמען געפעלט, וואָלט איך אייך נישט געקאָנט ענטפערן היינט אַזוי האַפערדיק...

— אָט דאָס וואונדערט מיך טאַקע — האָט אים אונטערבראָכן דער „נייגעריקער" — פון וואַנען נעמט זיך צו אייך די דאָזיקע נישט העפלעכע האַפערדיקייט, אויך ווען איר זאָלט זיין אומשולדיק, ווי איר ווילט דאָ זאָגן?

— אויך אויף דעם וועל איך אייך ענטפערן קורץ — האָט געזאָגט שמייכלענדיק דער „ערשטער" — אין יענע פאַרצווייפלטע מינוטן, אין יענע נישט געשלאָפענע נעכט, ווען מע האָט מיך „געפאָרשט" פאַרן דאָזיקן מאָרד, ווען עס איז מיר נישט אַזוי לייכט אָנגעקומען אויפצוקלערן דאָס דאָזיקע רעטעניש און די סכנה, אַז איך זאָל פאַרלירן מיין קאָפּ, איז געווען אַרום מיין האַלדז און געשוועבט פאַר מיינע אויגן, אויך ווען זיי זענען געווען געשלאָסן, דעמאָלט איז ביי מיר געבוירן געוואָרן די דאָזיקע זיכערקייט, איך וויל עס נישט אַזוי אָנרופן ווי איר, אַז דאָס איז האַפערדיקייט, ביי מיר איז עס בלויז זיכערקייט, אַז קיין שום סכנה דראָט מיך שוין נישט...

— אויב איר גיט מיר דעם שאָפער אַ לעבעדיקן — זאָגט שוין דער „נייגעריקער" — פאַרשטייט זיך, אַז דעמאָלט האָט איר אויך מיך איבערצייגט אַז

איר זענט אומשולדיק. אָבער ווי אַזוי קאָנען מיר געפינען דעם „לעבעדיקן“ שאָפער?

— אויך די דאָזיקע לעקציע קאָן איך שוין אויף אויסנווייניק. זינט דער דער ערשטער „אויספאָרשונג“ האַלט איך זיך אויפן סליד פון יענעם שאָפער. זיין אדרעס איז ביי מיר אָנגעצייכנט, זעט, אָט דאָ, אויף דער צווייטער זייט פון דער קאָפּיע... און איך פאָלג נאָך זיינע שפּורן זינט דעמאָלט... יעדעס מאָל ווען ער בייט זיין דירה, ער האָט א נייעם אדרעס, פארצייכן איך אים כדי אים באלד צו קאָנען געפינען, ווי למשל עס איז איצט דער פאַל, איך זאָל נישט דארפן פיל אויסהאלטן א פרישע „אויספאָרשונג“, וואָס קאָסט מיך נישט ווייניק געזונט...

— און אויב דער שאָפער, אייערער, לאָמיר זאָגן — האָט דער נייגעריקער אים געריצט מיט א סאדיש שמייכעלע ווי ביי א קאַץ וואָס שפּילט זיך מיט איר מייזלעשן קרבן — האָט געליטן אן אומגליקספאַל, ער איז אומגעקומען אין די לעצטע טעג, דאָס איז דאָך מעגלעך ביי א שאָפער, אמת? וואָס טוט איר דעמאָלט?!

— אויך דאָס האָב איך זיך נישט איין מאָל געטראכט — האָט שוין דאָס מאָל געזאָגט א פארטרויערטער דער „ערשטער“ און די זאָרג איז ביי אים שוין געבליבן אויפן פּנים במשך דעם גאנצן שמועס, וואָס מע וואָלט געקאָנט זאָגן אז ער האָט שוין געטראָגן א כמעט פריינדלעכן כאראקטער — יאָ, געטראכט האָב איך וועגן דעם, אָבער מער ווי בעטן זיך ביי גאָט אז ער זאָל אים אָפּהיטן פון אלעם בייזן, אָבער מער ווי דאָס, פארשטייט זיך, האָב איך ביז איצט נישט געקאָנט טון...

— וואָס זשע זאָל איך איצט טון? — פרעגט דער „נייגעריקער“ — לויט אייער מיינונג, וואָס בלייבט מיר איבער איצט צו טון?

— טוט, זייט מוחל, א קוועטש אויפן קנעפּל, ווי איר האָט עס געטון ווען איר האָט מיך געוואָלט „אויספאָרשן“ — האָט דער „ערשטער“ פאָרגעזעצט מיטן זעלביקן פריערדיקן טאָן — און רופט דעם שאָפער. אָט האָט איר זיין אדרעס!

דער „נייגעריקער“ איז געבליבן פארטראכט. ער האָט א שווייגנדיקער גע-דרייט א שרייבפעדל אין זיין האנט. מע האָט אָנגעזען אז עפּעס א געדאנק באָמבלט זיך אים אין קאָפּ און ער ווייסט אים נישט ווי אזוי ארויסצוברענגען.

— הם... — אזויפיל האָט ער בלויז ארויסגעברומט און ווייטער געבליבן א פארטראכטער.

— יאָ, איך וועל אייך נאָך עפּעס זאָגן — האָט אים דער „ערשטער“ ארויס-געהאָלפן, גלייך ער וואָלט געלייענט זיינע באהאלטענע מחשבות וואָס מע האָט

געזען אז זיי מוטשען אים — אוודאי קומט אייך אן א ביסל שווערלעך ... איצט ווייסט איר דאך נאך נישט וואס צו טון מיט מיר: ארויסלאזן אויף דער פריי, קאנט איר נישט ריזיקירן. אפשר וועל איך „עוקר" זיין און א צווייט מאל וועט איר מיך שוין אפשר אזוי לייכט נישט געפינען. ווייל, ווי געזאגט, איז דאך געבליבן איין וואריאנט נישט פארענטפערט, אויב דער שאפער האט אין צווישן מיר נישט אפגעטון א מיאוס שפיצל און געליטן אן אקסידענט ... און והשנית, כדי איך זאל נישט האבן די מעגלעכקייט זיך אדורכצושמועסן פון אפריער מיטן שאפער, איידער איר וועט אים שטעלן אייערע פראגן ... אזוי אז מיין עצה איז, פארהאלט מיך דא, ביי אייך, די צוויי-דריי טעג, וואס סע קאן געדויערן פון אייער „קוועטש ביים קנעפל" ביז ער וועט זיך דא באווייזן, דערנאך, וועט איר שוין זען וואס איר האט צו טון ווייטער, אדער מיך קאנפראנטירן מיט אים, אדער מיר זאלן זיך שוין בכלל נישט באגעגענען דא, אונטער אייערע אויגן ... מסכים?

— ווי קאן איך עס מסכים זיין? — פרעגט מיט א שמייכל דער „נייגעריקער" גלייך ער וואלט געווען א זונה, וואס שפילט די ראלע פון א בתולה — עס איז דאך נישט לעגאל, אז איך זאל אייך ארעסטירן ...

דאס מאל האט שוין דער „ערשטער" קוים זיך געקאנט איינהאלטן. ער האט שיער נישט אויסגעשריגן: און איצט, וואס טוט איר, איצט זענט איר כשר, אלץ וואס איר טוט מיר איצט אן, דאס איז דען יא לעגאל?! איר האט מיך דאך אויך געבראכט אהער מיט א „קוועטש מיט א קנעפל", הגם איר האט דאס רעכט נישט געהאט צו דעם, און דאך האט איר אייך באגאנגען מיט מיר, גלייך איך וואלט שוין געווען נישט בלויז א חשוד, נאר ממש א פארמישפטער רוצח ... אבער, ער האט זיך פארהאלטן רואיק, און פארגעזעצט ווי געדולדיק אבער פארבייסנדיק די ליפן:

— פאר וואס באניצט איר אזא מיאוסווארט? איך האב דאך געזאגט אז איר זאלט מיך „פארהאלטן" נישט „ארעסטירן"?! ...

דער „נייגעריקער" האט אים אנגעקוקט מיט יענעם שמייכעלע וואס איז כאראקטעריסטיש צווישן א באנדע גנבים, וואס פארשטייען זיך אויפן וואונק, און ער האט נישט-ווילנדיק א טראכט געטון: א שאד וואס דער דאזיקער יאלד איז גאר פראפעסאר, און דערצו נאך פאר געשיכטע. ער וואלט געווען געדארפט דא ארבעטן ביי מיר, ער פארשטייט זיך דאך אויס צו די דאזיקע ענינים כמעט פיל בעסער פון מיר ... ער וואלט געקאנט זיין מיין א גוטער יועץ, אויב נישט נאך מער ...

— איבעריקנס — פארענדיקט דער ערשטער גאָר ערנסט — איך גיב אייך מיין געשריבענע הסכמה, אָדער גאָר א מין בקשה אז איר זאָלט מיך פארהאלטן, אָן דעם איך זאָל קאָנען האָבן שפּעטער טענות צון אייך אז איר האָט מיך ארעסטירט ... יאָ־יאָ, אדרבה, דאָס וועט זיין אויף מיין בקשה, אז איך האָב אייך געבעטן אז איר זאָלט מיר פארלייכטערן א דירה אויף עטלעכע טעג, ווייל איך האָב נישט קיין אנדערע מאטעריעלע מיטלען אויף א „האָטעל־צימער" ..

— נו, — האָט דער „נייגעריקער" זיך ווי אנטשלאָסן — איך וועל אייך נישט „פארהאלטן" אויב איר וועט מיר געבן אייער ערנוואָרט אז איר וועט נישט זוכן זיך צו באגעגענען אָדער זיך צו פארשטענדיקן דורך א דריטער פּערזאָן מיטן שאָפער ...

— מסכים — האָט אויסגערופן דער „ערשטער", אָבער ער האָט באלד צו־געגעבן כדי מע זאָל אים נישט האלטן פאר קיין שוטה — איך גיב אייך מיין ערנוואָרט, איבעריקנס האָט איר דאָך די מעגלעכקייט צו האלטן מיך אונטער שטרענגער אויפזיכט, כדי איר זאָלט זיין זיכער, אז איך האָב איינגעהאלטן מיין וואָרט ...

— אויך דאָס איז מיר נישט דערלויבט — האָט געזאָגט דער נייגעריקער מיט יענעם שמייכל, וואָס דערמאנט אָן יענער וואָס זאָגט קודם „ניין", הגם זי איז א באקאנטע אויסגעלאסענע — אָבער איך וועל ריזיקירן מיט אייך, אָנצו־טרויען אייך אויפן ערנוואָרט ...

מיט דעם האָט זיך געענדיקט זייער ערשטער שמועס.

שפּעטער מיט צוויי טעג האָט מען געבראכט דעם שאָפער, א לעבעדיקן, אָבער דאָך אן איבערגעשראָקענעם, ווייל ער האָט דאָך נישט געהאט פון וואו צו וויסן פאר וואָס מע האָט אים ארויסגערופן. קיין שום מענטש און בפרט א שאָפער, וואָס פון צייט צו צייט וועט ער דאָך נישט קאָנען גובר זיין דעם געלט־יצר־הרע און נישט עובר זיין א ביסל אויפן געזעץ, וועט זיך נישט פרייען ווען א „נייגעריקער" וועט אים ארויסרופן. עס איז דאָך באוואוסט, אז זעלטן קאָן זיך ענדיקן אן „אויספאָרש" מיט גוטן, אויך ווען סע האנדלט זיך מיט א לגמרי ערלעכן מענטש. אָבער, צוריק געשמועסט, וועלכער מענטש איז לגמרי ערלעך?

דער „נייגעריקער" האָט נישט געוואוסט ווי אזוי מע וואָלט געדארפט אָנ־הייבן דעם שמועס מיטן שאָפער. ער האָט געפילט א ווידערווילן, אפילו א שינאה צו דעם דאָזיקן מענטש, וועלכער האָט אים וואָס אָן אמת קיין שום שלעכטס נישט געטון. ער האָט דאָך נישט געהאט קיין שום מגע־ומשא מיטן גאנצן ענין. אלנפאלס האָט ער נישט געהאט קיין אקטיוון מיטבאטייל. ער איז דאָך העכסטנס

געווען נישט מער ווי א קרבן אין דער דאָזיקער מאָדנער מעשה. סיי ווי אזוי מע וויל נעמען די דאָזיקע מעשה, פאַר אן אויסגעטראַכטער צי פאַר אן אמתער אפילו, איז דאָך ער אויף קיין פאַל נישט דער שיסער נאָר דער געשאָסענער ...

איז ער געזעסן, דער „נייגעריקער", און געקוקט אויפן מענטש צו וועלכן ער האָט געהאַט נאָר א געפיל פון שינאה. הגם, ווען מע וויל א טראַכט טון, וואָס האָט ער איינגנטלעך מיט אים? אָבער ווען סע רעדט זיך וועגן געפילן דאַרף מען אזעלכע פראַגן נישט שטעלן, ווייל געפילן זענען כמעט קיין מאָל נישט דיקטירט פון שכלדיקן דענקען, פון לאָגיק, נאָר פון אויבנאויפיקע איינדרוקן אָדער פון זייטיקע השפּעות, אפילו פון אונטערבאַוואוסטזיניקע פּאַראָורטיילן, פון אַלץ וואָס מע וויל, נאָר פון לאָגיק נישט. איז וואָס לאָזט זיך פרעגן אין אַזאַ פאַל — און נאָך מער, וואָס לאָזט זיך דערויף ענטפערן?

דעם שאָפער האָט מען אפילו נישט אָנגעבאָטן קיין בענקל. מע האָט אים געלאָזט שטיין און וואַרטן. אויף וואָס? סע דאַרף נאָך עמעצער אַריינקומען, וואָס זאָל אים שטעלן די פראַגן, וואָס זאָל אים אויפקלערן צו וואָס פאַר א צוועק מע האָט אים אהער געבראַכט?

האָט ער געוואַרט א ווײַלע, וואָס אים האָט זיך אויסגעזען אן אומענדלעכ-קייט. ביז ער האָט זיך נישט געקאָנט איינהאַלטן און דאָך געפרעגט, הגם ער האָט דאָך זייער גוט געוואוסט, אז אויף אַזאַ אָרט פרעגט מען געוויינטלעך נישט אַלנפאַלס איז נישט ער דער וואָס מעג דאָ שטעלן די פראַגן אָדער גאָר עפּעס צו זאָגן. אויב שוין יאָ ער, איז דאַרף ער נאָר ענטפערן אויף די געשטעלטע פראַגן. אָבער אז ער האָט נישט געהאַט גענוג געדולד איבערצוּוואַרטן, אז מע זאָל אים פרעגן, האָט ער דאָך געמוזט עפּעס זאָגן (אזוי לכל-הפּחות האָט ער געמיינט!), האָט ער ענדלעך זיך געמאַכט קוראַזש און קוים געפרעגט:

— צו וואָס האָט מען מיך אהער געבראַכט? — האָט ער נישט געוואַגט אַרויסגעזאָגט די דאָזיקע עטלעכע ווערטער, גלייך ער וואָלט זיי נישט אַדרעסירט קיינעם, נאָר ווי זיך אַליין געפרעגט — און אויב מע האָט מיך שוין יאָ אהער געבראַכט, מיין איך אז עס איז א יושר אז מע זאָל מיר זאָגן צוליב וואָס ...

— איר פרעגט נאָך?! — האָט זיך דער „נייגעריקער" ווי צעשריגן — איר ווייסט נישט צוליב וואָס?

— ניין, איך ווייס באמת נישט — האָט דער שאָפער ווי זיך בעטנדיק גע-זאָגט זייער שטיל, אז קוים האָט ער גופא געהערט זיינע אייגענע ווערטער.

— איר ווייסט נישט? איר ווייסט דאָך בעסער פון יעדן, פאַר וואָס מע האָט אייך אַרויסגערופן ... אָבער אז איר ווילט אייך מאַכן תמעוואַטע — האָט שוין

געזאָגט דער „נייגעריקער" מיט א דראָענדיקן טאָן — אויב איר מאכט אייך נישט וויסנדיק, וועט עס אוודאי מער געדויערן ווי מיר וואָלטן געוואָלט ...

דער שאָפער איז געשטאַנען און געביטן די פיס פון רעכטן אויפן לינקן און פונעם לינקן אויפן רעכטן, סע האָט זיך אים געדאכט אז זיין קערפּער איז גאָר שווערער געוואָרן און זיינע פיס זענען שוין נישט ביכולת אים אויסצו-האלטן. די הויפּט משא פון זיין מידן קערפּער האָט ער געפילט בפרט ביי די קני-עס וואָס האָבן זיך אים געוואָלט בייגן, און נאָר מיט גרויסן אָנשטרענג האָט ער זיך געקאָנט האלטן גלייך ... און אין מוח האָט זיך געראָלט א פילם זייער א מטושטשער. פארשידענערליי בילדלעך פון געשעענישן, נישט קלאָרע, פון די לעצטע טעג, וואָס סע האָט זיך אים געטראָפן, געשעענישן און בילדער וואָס האָבן זיך געראָלט פאר זיינע אויגן אין שווינדלעריש לויפן פון זיין מאשין, וואָס ער האָט געפירט אין טאָלן און איבער בערג פונעם לאנד. בילדער וואָס קריצן זיך צו מאָל איין אין זיין מוח און אין זכרון, וואָס אויפן מאָמענט גיט ער זיך אפילו נישט אָפּ קיין חשבון דערפון, אָבער נאָך א צייט שווימען זיי אויף אין זיין זכרון, גלייך ער וואָלט זיי איבערגעלעבט פונסניי, פונסניי, אָבער ווי מער בולטער נאָך ווי ווען ער האָט זיי געזען פריער אין דער אמתן, אין דער צייט ווען ער האלט אָנגעשטרענגט זיין בליק פאָרויס, פאָרויס, כדי צו האלטן גלייך דעם רודער, נישט אָפּצוווייכן פונעם וועג — די מאשין לויפט, לויפט, און פאר זיינע אויגן דראָלט א פילם פון לאנדשאפטן, ביימער, הייזער, וועגן, דרכים וואָס פארבונדן זיך און צעשיידן זיך ווי אין א געפלאָנטער, און אקעגן אים קומען אויך יאָגנ-דיקע אויטאָמאָבילן, וועגענער געשלעפּטע פון פערד, זעלטן באגעגנט ער אויך פיגורן פון מענטשן, וועמעס בליקן ער האָט נישט קיין צייט אויפצוכאפּן — אלץ לויפט דאָך פארביי ווי אין א חלום ... וואָס זשע זאָל ער איצט זיך דערמאנען, כדי צו קאָנען אָנכאפּן א פאָדעם, אויפפלאָנטערן אים און זוכן אן ענטפער אויפן דאָזיקן רעטעניש, וואָס מע שטעלט אים איצט אונטער: וואָס זאָל ער זיך דער-מאנען? פאר וואָס האָט מען אים געקאָנט „ארויסרופן"? ... מע האָט אים דען ארויסגערופן?! מע האָט דאָך אים ממש ארעסטירט און געבראכט אהער אָן זיין ווילן, גלייך ער וואָלט שוין געווען פארמשפּט ווער ווייסט פאר וואָס א זינד ...

האָט ער געשוויגן, ווייל וואָס צו זאָגן האָט ער בשום אופן נישט געפונען, אפילו נישט עפּעס אן אויסרייד דערצו.

דערווייל האָט דער „נייגעריקער" אויך געשוויגן, אויך ער האָט נישט גע-האט וואָס צו זאָגן און נישט געפונען קיין איין פּאסיק וואָרט נישט, אז ער זאָל נישט אויסזען לעכערלעך אין די אויגן פון דאָזיקן מענטש, וואָס הגם ער האָט

גאָרנישט קיין קאָנקרעטס קעגן אים, דאָך דאכט זיך אים, אַז אָט דער איז דער הויפּט־שולדיקער אין דער גאנצער מעשה... וואָלט ער נישט געווען, וואָלט מען אים נישט „געשאָסן“, וואָלט גאָרנישט געווען געשען... איז ער דאָך אָבער יאָ דאָ, און מע דאַרף אים איצט פרעגן עפּעס — אָבער וואָס? וואָלט מען אים געקאָנט, למשל, פרעגן צי מע האָט אים געהרגעט? און אויב ער ווייסט ווער עס איז זיין רוצח?!...

עס איז בלעבן א קאָמישע געשיכטע, צו האָבן פאר זיך אזא מין אומגעלומפּערטע בריאה, וואָס איז מסתמא יאָ שולדיק, אפילו בלויז מיט זיין הוילער עקזיסטענץ און דאָך געפינט מען נישט קיין וואָרט, מיט וועלכן כאָטש אָנצוהייבן אַן „אויספאָרש“... א ווײַלע האָט דער „נייגעריקער“ זיך געטראַכט, אַז עס איז געווען א נארישקייט אים ארויסצורופן. וואָס קאָן מען פון אים ארויסבאקומען?

נו, אויב ער איז שוין דאָ, דאַרף מען דאָך עפּעס זיך דעררעדן מיט אים, האָט ער אים געשטעלט די עלעמענטארסטע פראגן:

— ווי הייסט איר?

דער שאָפער האָט אים געזאָגט דעם נאָמען. דערנאָך האָט ער געזאָגט זיין וואוינאָרט, זיין עלטער, די נעמען פון זיין פאָטער און מוטער, זייער באשעפטיקונג, זייער אדרעס, זייער עלטער, פּאָליטישע צוגעהעריקייט און אזוי ווייטער, ווי אזוי מע טוט געוויינטלעך ביי אן אויספאָרש. אָבער ווי נאָר די אלע סטערעאָטיפּישע פראגן האָבן זיך געענדיקט, וואָס מע ווייסט זיי אלע פון פאָרויס אויך די ענטפערס, איז מען ווייטער געשטאנען ווי מע וואָלט זיך נישט געקאָנט ארויסדראפּען מיט די רעדער וואָס האָבן זיך פארזונקען אין א קלעפּנדיקער בלאָטע.

אין קאָפּ ביים שאָפער האָבן זיך די בילדער געראָלט, ווי א שנעלער אויפגעוויקלטער פילם, אָבער דאָך האָט ער נישט געקאָנט זיך כאפּן וואָס דער ציל איז. נישט די דאטן פון זיין לעבן, נישט פון זיינע עלטערנס האָבן נישט געקאָנט דערפירן כאָטש צון א רמז, אַז אים זאָל קומען אויפן זכרון עפּעס וואָס זאָל אים דערמאָנען און געבן אַן אָנצוהערעניש אויף עפּעס א חטא, וואָס זאָל באַרעכטיקן זיין אַרויסרופן צון אַן אויספאָרש...

צום סוף איז דאָך געקומען דער לעצטער קלאָפּ:

— איר זענט געווען אויפן פראָנט?

ווען ער האָט דערהערט די דאָזיקע פראגע, האָט דער שאָפער זיך ווי אדורכגעוועקט פון א חלום, אָדער גאָר פון א גאנצן שלאָף: נו, איצט ווייסט ער שוין

וואָס מע וויל פון אים. הייסט עס, אז דאָס איז עס שוין ווידער... און אז ער האָט זיך שוין דאָס יאָ דערוואוסט, האָט ער שוין צוריקבאַקומען די „כּוחות". איצט דאַרף ער שוין נישט קיין מורא האָבן פאַר גאָרנישט, מע האָט דאָך אים מיט גאָרנישט אין די הענט. איצט קאָן ער שוין מאָגען ענטפערס און דאַרף זיך מער נישט בויערן דעם קאָפּ אויף צו טראַכטן וואָס ער זאָל ענטפערן. אדרבה, איצט זאָלן זיי זיך ברעכן דעם מוח וואָס זאָלן אים ענטפערן...

— שוין ווידער?! — בלויז אַזוי פיל האָט ער אַרויסגעזאָגט, אַנשטאָט ער זאָל ענטפערן דיסציפּלינירט אויף דער פראַגע וואָס מע האָט נאָר וואָס אים געשטעלט.

— איר זענט געווען אויפן פראָנט? — האָט דער „נייגעריקער" איבער־געהזרט זיין פראַגע און געמאַכט זיך אַז ער האָט אפילו נישט געהערט זיין עזות־דיקע ענטפער־פראַגע.

דאָס מאָל האָט שוין דער שאַפער געענטפערט נאָרמאַל:

— איך בין געווען און געטון אויך דעמאָלט און דאָרט די זעלביקע מלאכה, ווי אין דער היים, ווי אויך היינט, איך האָב געפירט אַן אויטאָמאָביל...

— איר געדענקט נאָך דעם נאָמען, ווען איר האָט באַדינט מיט דער מאַ־שין ווי אַזוי סע האָט געהייסן אייער קאָמאַנדאַנט?

— איך קאָן נישט געדענקען אַלע — האָט דער שאַפער שוין געענטפערט רואיק, אָבער אויך גלייכגילטיק, גלייך סע וואָלט אים שוין מער נישט אָנגע־גאַנגען דער גאַנצער שמועס, ווייל איצט ווייסט ער דאָך שוין זייער גוט אז ער איז שוין אַרוים פונעם שפּיל. איצט קאָן ער שוין זיין העכסטנס אַן עדות, אָבער אויף קיין פאַל נישט איז ער נישט קיין אָנגעקלאָגטער. ער קאָן דאָך שוין אויף אויסנווייניק די גאַנצע מעשה... האָט ער זיך פאַרהאַלטן שטיל, געענטפערט קלאָר — איך האָב געפירט מיט מיין אויטאָ מערער קאָמאַנדאַנטן במשך דער גאַנצער מלחמה, קאָן איך נישט געדענקען זייערע נעמען... דעם אמת געזאָגט, האָב איך אייניקע נעמען קיין מאָל נישט געוואוסט, עס איז געווען אַ צו קורצע צייט דערצו. זיי האָבן זיך דאָך נישט פאַרגעשטעלט ביי מיר, ווען זיי האָבן זיך אַרויפגעזעצט אויפן אויטאָ און דאָס אויך נישט געטון ווען זיי זענען אַראָפּ פונעם אויטאָ. מיינסט האָבן זיי זיך דאָך געאיילט, תמיד זענען זיי דאָך ווי גע־לאָפן. איר ווייסט דאָך, אז אַ מענטש אַרבעט, עסט, שלאָפט מער ווייניקער רואיק — בלויז ווען ער וויל אָדער דאַרף ערגעץ פאָרן, דעמאָלט הייבט ער זיך שוין אָן איילן און טרייבט אונדז, שאָפערן, אַרוים די נשמה... פאַר וואָס איילן זיי זיך ערשט דעמאָלט? פאַר וואָס האָבן זיי זיך נישט געאיילט פאַר דעם, איידער

זיי זענען שוין אָנגעקומען צו דער מאשין? אזוי אַז נישט איך וויים זייער נאָמען, און איך בין זיכער אַז דאָס רוב האָבן אויך מיין נאָמען נישט געוואוסט, קיין מאָל נישט געוואוסט... איך בין זיכער אַז דאָס רוב האָבן מיין פאמיליע-נאָמען אויך נישט געוואוסט און זיך נישט געפרעגט, האָבן איינציקע יאָ געוואוסט מיין נאָמען, אָבער נישט דעם פאמיליע-נאָמען, סיידן זיי האָבן אים פארגעדענקט צוליב עפּעס א סיבה, ווען זיי האָבן געדאַרפט זיך אינטערעסירן כדי צו מאכן א ספּעציעלע לעגיטימאציע פאַר ספּעציעלע נסיעות... און אַזעלכע פאלן זע-נען נישט געווען קיין גאָר אָפטע.

ביי דעם „נייגעריקן" האָט אויפגעבליצט א געדאנק:

— ביי איינער אזא „ספּעציעלער נסיעה" האָט איר געפּרואווט אריבער-לויפן צום „שונא"? ...

— יאָ — האָט ער געענטפערט שוין מיט חוצפּה — טאקע אזוי... נישט בלויז אַז איך האָב געפּרואווט, נאָר טאקע „אריבערגעלאָפן", געזען ווי אזוי פריינדלעך מע האָט מיך אויפגענומען, בין איך צוריקגעקומען... יאָ, טאקע צוליב דעם ווייזט אויס, האָב איך באקומען די מעדאלן... איר ווייסט וויפל מעדאלן איך האָב באקומען? — האָט ער געפרעגט מיט א שמייכל, וואָס האָט געקאָנט ארויסברענגען פון די כלים דעם געדולדיקסטן מענטש.

דער „נייגעריקער" האָט געזען, אַז דער שאָפער איז נישט קיין פּשוטער „פויער", וואָס מע זאָל זיך באניצן מיט די באקאנטע „אויספאָרשערישע" באַ-נאַלע מיטלען, ווייל זיי קאָנען אין ערגעץ נישט דערפירן, העכסטנס קאָן ער פארלירן בלויז צייט און אים גופא ארויסברענגען פון די כלים, אומזיסט און אומנישט. אויך אזוי קומט ער אהיים, אויף דער נאכט אַן אויסגעשעפּטער, א מידער, אַז זיין פרוי האָט זיך שוין פארזאָרגט און אים געראָטן, אויף דער עצה פון א דאָקטער, אַז ער זאָל זיך שוינען אויב ער וויל נישט אריינפאלן אין אַן אומהיילעוודיקער נעווראסטעניע... האָט ער געשטעלט אָפּן די פראַגע:

— אין וועלכן יאָר האָט איר באדינט איינעם, וואָס מע האָט גערופן דער „ערשטער"?

דאָס מאָל איז שוין דער שאָפער געווען ביי זיך זיכער צוליב וואָס מע האָט אים ארויסגערופן, האָט ער אויך שוין געוואָלט וואָס גיכער פּטור ווערן און פאַר-ענדיקן וואָס גיכער מע וואָלט נאָר געקאָנט. האָט ער זיך באשלאָסן ארויסהעלפן קלאָר צו מאכן דעם שוין אזוי באקאָנטן ענין:

— יאָ, צוריק מיט יאָרן האָט מען מיך שוין געהאַט גערופן אויפקלערן דעם דאָזיקן ענין, און וועלכן איך האָב גאָרנישט קיין שום באטייליקונג... איך בין

דעמאָלט געוואויר געוואָרן אז דער „ערשטער“ זאָל מיך געווען האָבן דערשאָסן, ווייל איך זאָל האָבן געטראכט אריבערצולויפן צום שונא... איך שטרייך אונ־טער: איך זאָל געווען האָבן געטראכט. אָבער אזוי ווי די גאנצע מעשה איז נישט מער ווי אויסגעזויגן פונעם פינגער, בין איך נישט אריבערגעלאָפן און קיינער האָט דעמאָלט נישט געקאָנט „לייענען“ מיינע „טראכטעגישן“ און ער האָט מיך נישט געשאָסן, און איך לעב מיר ווייטער, ווי איר זעט אליין, און טו מיר מיין מלאכה, ערלעך — ווי ערלעך סע קאָן זיין אן ערלעכער בעל־מלאכה, אויך ווען ער איז א שאָפער... די גאנצע מעשה איז נישט מער ווי א בילבול...

— פון וואנען ווייסט איר — זאָגט דער „נייגעריקער“ מיט א טאָן, וואָס שטעלט אונטער א ספק די גאנצע מעשה, וואָס ער האָט נאָר וואָס דאָ געהערט — אז דאָס איז א בילבול?

— איך וועל אייך זאָגן דעם אמת — זאָגט דער שאָפער שוין מיט א שמייכל, וואָס האָט פאַרראָטן גלייכגילטיקייט און אפילו גרינגשאַץ צום גאנצן אויספאָרש — דער גאנצער ענין האָט מיך נישט אינטערעסירט נישט דעמאָלט און אויך נישט איצט — איך האָב זיך געפרייט און פריי זיך אויך איצט, אז נישט איך בין דער דערשאָסענער...

— איר ווילט זאָגן — כאַפּט זיך אָן דער „נייגעריקער“ אין דער נואנס פון זיינע רייד, כדי דאָך צו דערפירן ערגעץ מיט זיין שמועס — אז אייך האָט מען טאקע קיין מאָל נישט געשאָסן, אָבער סע קאָן זיין אז יענער זאָל געווען האָבן דערשאָסן אן אנדערן שאָפער?

— זעט איר, אָט דאָס קאָן איך שוין נישט זאָגן... איך קאָן בלויז זאָגן, אָדער איך דאַרף איבערהויפּט דאָס נישט זאָגן אָדער גאָרנישט זאָגן, ווי באַלד איך לעב און האָב אויף מיין קערפּער קיין שום שפּורן פון קיין קויל, איז דאָך שוין היינט זיכער אז קיינער האָט מיך קיין מאָל נישט געשאָסן, דאָס איבעריקע אינטערעסירט מיך בכלל נישט...

— וואָס הייסט, אייך אינטערעסירט נישט בייהילפיק צו זיין צו דעמאסקירן א רוצח, וועלכער האָט געשאָסן א שאָפער? אויב נישט אייך, האָט ער מסתמא געשאָסן אן אנדערן שאָפער, אייער א פאך־קאָלעג?

— ביים בעסטן ווילן — האָט אויפריכטיק געענטפערט ווי אומבאהאָלפן דער שאָפער — אין דעם קאָן איך שוין נישט זאָגן קיין שום עדותשאפט, אויף זאכן וואָס איך ווייס נישט... אויב עמעצער האָט געזאָגט, אז יענער האָט גע־שאָסן א שאָפער, איז קאָן מען דאָך איצט זען אז נישט איך בין דער דערשאָ־סענער... פשוט, ווייל איך שטיי פאר אייך א לעבעדיקער. אויב יענער וואָס האָט

דאָס געזאָגט, אָדער געשריבן אין א מסירה, דאַרף מען, מיין איך, אים פרעגן, אז ער זאָל אויפקלערן וואָס ער האָט געמיינט און געוואָלט דערמיט זאָגן...

דער „נייגעריקער" איז געבליבן ווי געפּלעפט: אויף דעם האָט ער גאָרנישט געטראַכט אפילו. אוודאי איז עם אזוי. ערשט איצט האָט אים דער דאָזיקער מענטש, אויף וועלכן ער איז געווען אזוי אויפגעבראַכט, ביים אָנהייב פון זייער אזוי שווער אָנגעהויבענעם שמועס, געגעבן די בעסטע עצה: אייגנטלעך האָט ער דאָך געדאַרפט טאקע ביי דעם אָנהייבן און ארויסרופן יענעם, וועלכער האָט געשריבן דאָס דאָזיקע עדותשאפט... אמת, די עצה ארויסצורופן דעם שאַפער האָט אים גאָר געגעבן דער „ערשטער", וועלכער האָט מסתמא געמיינט, אז ווי באַלד ער וועט אויפווייזן דעם שאַפער, א לעבעדיקן, וועט ער פּטור ווערן פונעם גאַנצן עסק... איצט לאָזט זיך גאָר אוים, אז מיטן דאָזיקן מענטש האָט ער מער גאָרנישט וואָס צו רעדן. ער איז אזוי פיל פון אים געוואויר געוואָרן, אז אין דער אמתן האָט ער טאקע באדינט דעם „ערשטן", אָבער דערשאָסן האָט אים יענער קיין מאָל נישט... נאָך מער, ער איז שוין געווען אויסגעפאָרשט וועגן דעם ענין און דאַכט זיך, אז דאָס איז שוין אויפגעקלערט געוואָרן דעמאָלט.

הייסט עס, אז קאָנפראָנטירן דעם שאָפער מיטן „ערשטן" דאַרף מען בכלל נישט, ווייל סע קאָן צו גאָרנישט דערפירן. ער לייקנט דאָך נישט דאָס וואָסביידע האָבן ארויסגעזאָגט. עס איז בלויז נישט גענוג קלאָר, אויב דער „ערשטער" האָט טאקע נישט דערשאָסן אן אנדערן שאָפער מיטן זעלביקן נאָמען, אָדער גאָר מיט אן אנדערן נאָמען...

האָט מען דעם שאָפער אָפּגעלאָזט, אָדער בעסער געזאָגט, אהיים געשיקט אז מע זאָל אים מער פאַר די אויגן נישט זען... אָן דעם אז מע זאָל אים באַצאָלן די הוצאות פאַר זיין רייזע אהיים און אויך נישט די טעג וואָס ער האָט פאַרטראַצעט און נישט פאַרדינט גאָרנישט...

האָט מען ווידער ארויסגערופן דעם „ערשטן"... מע האָט אים געזאָגט גאַנץ אָפן: יאָ, די מעשה מיטן שאָפער איז גאָרנישט אזוי פּשוט ווי אים דאַכט זיך אוים. אמת, ער, דער דאָזיקער לעבט טאקע. אָבער ווער זאָגט אז עס איז נישט די רייד פון א צווייטן, וועלכער לעבט שוין נישט און קיינער וועט שוין קיין מאָל זיין קבר נישט געפינען?...

— הייסט עס — האָט דער „ערשטער" געזאָגט, דאָס מאָל שוין נישט ביי זיך אזוי זיכער און שוין בכלל נישט האָפערדיק, ווי ער האָט גערעדט אין די ערשטע טעג — הייסט עס, אז מע וועט דאַרפן ארויסרופן אויך דעם דעמאָלטיקן קאָמאַנדאַנט מיינעם, וועלכער לעבט ערגעץ ווי אן אלטער פענסיאָנירטער פּראָ-

פעסאָר, אין א פארוואָרפן שטעטל, אָבער איך האָף אז ער לעבט... אָט איז זיין אדרעס.

— אָבער וואָס טוט מען מיט אייך? — האָט זיך ארויסגעריסן די פראגע פו־נעם „נייגעריקן“ אויך אָן זיין ווילן, ווייל דאָס האָט ער דאָך בלויז געוואָלט טראכ־טן ביי זיך און עס נישט ארויסזאָגן פארן „ערשטן“.

— גאנץ פשוט — האָט דער „ערשטער“ געזאָגט ווי מיט א שמייכל, ווי ער האָט עס געטון ביים אָנהייב פון דער דאָזיקער אויספאָרשונג, הגם איצט איז ער שוין נישט געווען אזוי גוט אויפגעלייגט און אויך נישט אזוי זיכער ביי זיך אז אלעס איז בלויז א פאָרמעלע זאך. ערשט איצט האָט ער דאָך זיך שוין אָפגעגעבן חשבון אז הגם אלץ איז לכתחילה געווען אזוי קלאָר, דארף דאָך נאָך רינען א סך וואסער אויף דער טינע ביז סע וועט אלץ קלאָר ווערן אויך פארן „נייגעריקן“ אז ער איז אומשולדיק — גאנץ פשוט, איך וועל ווייטער בלייבן אונטער אייער אויפזיכט... איך גיב ווייטער מיין ערנוואָרט אז איך וועל מיט קיינעם נישט רעדן וועגן דאָזיקן ענין... גיט זשע, זייט מוחל, א קוועטש אויפן „קנעפל“, זאָל מען ארויסרופן דעם אלטן פּראָפעסאָר און אים מטריח זיין אהער, ער זאָל אויפקלערן דעם גאנצן ענין, וואָס איז קאָמיש — יאָ, ממש קאָמיש, אָבער פאר מיר איז עס שוין א ביסל צוגעגעסן, ווייל מע מוטשעט דאָך מיך שוין אזוי פיל צייט, גלייך אזא מין נישט-עקזיסטירנדיקער געשפּענסט פון איינעם א שאָ־פער וואָלט מיך פארפאָלגט אויף מיין גאנץ לעבן... טוט, זייט מוחל, א טראכט וויפל געזונט עס קאָסט מיך שוין דער גאנצער ענין... און שולדיק בין איך דאָך גאָרנישט אין גאנצן עסק. אויב עס איז עמעצער שולדיק אין דאָזיקן פאר־פּלאָנטערטן ענין, איז עס טאקע ער, דער געוועזענער קאָמאנדאנט מיינער, הגם ער האָט אויך נישט געהאט קיין בייזע כוונות, אָבער ווי אזוי סע זאָל נישט זיין — איז ער דער איינציקער וואָס קאָן אויפקלערן אלץ.

יאָ, דאכט זיך אז עס איז טאקע אזוי. מיט דעם האָט ער טאקע געדארפט איינגנטלעך אָנהייבן פונעם ערשטן טאָג אָן, ווי אזוי איז דאָס תיכף נישט געקו־מען אים אויפן געדאנק? — האָט געטראכט איצט ביי זיך דער „נייגעריקער“ — אוודאי איז דער קאָמאנדאנט, וועלכער האָט מיט זיין אייגענער האנט געשריבן אז דער „ערשטער“ האָט באוויזן אזא העלדישקייט און דערשאָסן א פאררע־טער, א שאָפער וואָס האָט געוואָלט אריבערלויפן צום שונא... יאָ, ער איז דאָך דער שליסל צום גאנצן רעטעניש.

האָט ער ווידער א קוועטש געטון אויפן „קנעפל“: זאָל מען ברענגען דעם פּענסיאָנירטן פּראָפעסאָר, וועלכער איז בעת דער מלחמה געווען א מאָביליז־זירטער קאָמאנדאנט.

מיטן פּראָפעסאָר-קאָמאַנדאַנט האָט מען זיך שוין נישט באַגאַנגען מיט די „הענטעטשקעס", ווי מע האָט עס געטון אפילו מיטן „ערשטן", אויף וועלכן סע האָט געשוועבט א חשד אז ער האָט געהרגעט א מענטש... איצט האָט מען דאָך געוואוסט אויף קלאָר, אז דער פּראָפעסאָר פאַר געשיכטע, וועלכער איז געווען בעת דער מלחמה א קליינער קאָמאַנדאַנט, האָט קיינעם נישט געשאָסן. ער האָט בלויז געזאָגט אז אן אנדערער האָט געשאָסן א שאָפער, וועלכער לעבט... און דאָך איז דער „נייגעריקער" געווען אויפגעבראַכט אויפן קאָמאַנדאַנט מער ווי אויף יעדן.

דער געוועזענער קאָמאַנדאַנט, אן עלטערער מענטש, וועלכער האָט שוין כּמעט אָפּגעלעבט אַלץ אויף דער דאָזיקער ערד. אַלע זיינע געשיכטע-לעקציעס האָט ער שוין פאַרענדיקט. אַלע זיינע „שלאַכטן" האָט ער שוין אויסגעקעמפט. אַלע מעדאַלן האָט ער שוין אין שופלאָד, מער טראָגט ער זיי שוין נישט אויף זיין איינגעפאַלענער ברוסט, אפילו נישט אין די נאַציאָנאַלע יום-טובים. אַלע לאָרבער-קרענץ זענען שוין ביי אים פאַרוויאַנעט. די „פּראָפעסאָרישע יאָסלעס" זענען שוין ביי אים לויזע. די אַמאָליקע „מיליטערישע ציין" אויב ער האָט זיי אַמאָל יאָ פאַרמאָגט, זענען שוין לאַנג ארויסגעפאַלן... איצט לעבט ער זיינע עלטערע יאָרן צוריקגעצויגן פון אַלץ וואָס קומט פאָר ארום אים, ווי א פּענסיאָנער. ער לעבט דאָך ווי אויף א פרעמדער חתונה, א וועלט וואָס איז שוין נישט זיינע... און איצט, שטייט ער אויף זיינע אַלטע פיס, מע האָט אים בכיוון נישט אָנגעבאָטן קיין בענקל, דווקא כדי אים צו פּייניקן, כדי אים ארויסצווייזן גרינגשאַץ, ביטול וואָס איז ערגער ווי שינאה... און דער „נייגעריקער" זיצט דעמאָנסטראַטיוו, צעלייגט זיך אין זיין שטול ארויסרופעריש, אים ארויסצווייזן אז ער איז שוין מער נישט יענער פון אַמאָל וואָס האָט געהאַלטן לעקציעס, געשטעלט נאָטעס און אוודאי געפּייניקט אויך סאַדיש זיינע שילער, וואָס האָט געגעבן אַמאָל באַפעלן, לויט זיין ווילן, זיך נישט רעכענענדיק אפילו מיט קיין שום געזעץ, קיין שום רעגולאַמין — בלויז זיין ווילן האָט דאָך געצײלט, דעמאָלט ווען ער האָט געהאַט די „בייטש" אין די הענט, ווען די עפּאָלעטן און שליפעס האָבן אים געגעבן א ביסל מאַכט אין זיינע הענט, האָט ער זיך גענומען אַליין אן אומבאַגרענעצטע מאַכט... היינט איז ער שוין נישט מער ווי אן אָפּגעשלאָגענע הושענא, אן אַלטער פאַרצער... נישט וואָס ער האָט שוין נישט קיין מאַכט אין זיינע הענט, נאָר איז אויך נידעריקער פון א פּשוטן בירגער, וואָס האָט אפשר קיין מאָל נישט געהאַט דעם כבוד און אויך די מאַכט, וואָס דער דאָזיקער דאָ האָט עס געהאַט...

שטייט דער פּראָפעסאָר-קאָמאַנדאַנט אויף זיינע קוים אונטערהאַלטנדיקע ציטערנדיקע פיס און וואַקלט זיך. ער טויג אפילו נישט איבערבייטן די פיס, צו שטיין קודם אויפן רעכטן דערנאָך אויפן לינקן, ווי אַנדערע טוען עס געוויינטלעך, כדי אַזוי זאָל אפשר לייכטער זיין צו שטיין און נישט צוזאַמענפאַלן אָן כוחות, ווי אַן אונטערגעזעגטער בוים... ער האָט זיך געהאַלטן, אָדער בעסער געזאָגט, ער האָט זיך געפּרוּווט האַלטן, כדי נישט אָנצוווערן פונעם אַמאָליקן שטאָלץ. ער האָט עס געהאַלטן אונטער זיין כבוד, אַז ער זאָל בעטן אַ בענקל... ביי וועמען, האָט ער זיך געטראַכט, זאָל ער בעטן דערלויבעניש זיך צו זעצן? ביי אָט דעם צוציק? ...עס איז אונטער זיין כבוד.

האָט ער געפּרוּווט אויסהאַלטן, יאָ, ער האָט בלויז געפּרוּווט, אָבער די כוחות האָבן ביי אים שוין נישט געקלעקט.

— גיט מיר אַ ביסל וואַסער...

אַזוי פיל האָט ער נאָך געקאָנט קוים אַרויסרעדן, אָבער די כוחות האָבן שוין נישט אויסגעהאַלטן, און ער איז אומגעפאַלן איידער ער זאָל דערגיין צום בענקל, אויף וועלכן ער האָט זיך געוואָלט אַוועקזעצן אין דער לעצטער מינוט, אָן דעם אַז מע זאָל אים געבן דאָס רשות...

האָט דער „נייגעריקער" אַ קוועטש געטון דאָס קנעפּל און מע האָט אים אַרויסגעפירט... האָט ער זיך אויסגערוט אַ דריי טעג און דריי נעכט. קיינער האָט אים נישט געפרעגט במשך דער צייט גאָרנישט, אפילו נישט ווי אַזוי ער פילט זיך...

דערנאָך האָט מען אים ווידער געבראַכט פאַרן „נייגעריקן":

— איר דערקאָנט אייער שריפט? — האָט ער אים אָנגעגריפן, ווי מע רופט עס אויפן מיליטערישן לשון, פראָנטאַל — ווייזנדיק אים דאָס ביינעלע פּאַפיר.

— יאָ, איך האָב דאָס געשריבן — האָט ער אַרויסגעזאָגט הייזעריק. אָבער מע האָט דאָך געקאָנט אַרויסהערן אין זיין קול אַז עפּעס איז עס אים לייכטער געוואָרן אויף דער נשמה. איצט ווייסט ער דאָך כאָטש שוין אין וואָס סע האַנדלט זיך... ביז איצט, אין יענע דריי טעג וואַרטן, האָט ער דאָך שוין איבערגעקלערט וועד ווייסט וואָס מע וויל פון אים. אַ פראַגע אַ ביסל? במשך אַ גאַנץ לעבן, פון אַ ציווילן פּראָפעסאָר וואָס דערגייט גלייכצייטיק ווי אַ רעזערוויסט, אָבער דאָך מלחמה-צייט צו זיין אַ מאָביליזירטער קאָמאַנדאַנט, מיט אַ הויכן ראַנג, לעבט מען דאָך עפּעס איבער?!... — יאָ, עס איז מיין האַנטשריפט.

— איר זענט געווען אויף דער לוויה פונעם דערשאָסענעם שאָפער? — האָט דער „נייגעריקער" געזאָגט מיט איראָניע אָבער דאָך מיט אַ פיינטלעכן בליק.

און איידער יענער זאָל אים געווען עפּעס ענטפערן, האָט ער פאַרגעזעצט — די אַלמנה פון יענעם שאָפער האָט אין צווישן חתונה געהאט אויפן סמך פון אייער דאָזיקן געשריפטס... האָט געבוירן דריי קינדער... איצט האָט זיך באוויזן דער פון אייך „דערשאָסענער״ שאָפער, א לעבעדיקער... איר ווילט אים אפשר זען?... ווי אזוי וועט איר עס איצט קאָנען שלום מאכן צווישן אָט די צוויי מענער פון יענער „לעבעדיקער״ אלמנה?...

דער פּראָפעסאָר איז געבליבן פארשטומט. אָט דאָס איז דאָך שוין גאָר א שפּאָגלנייע מעשה. ער האָט שוין געוואוסט, אז מע האָט אים צוריק מיט עטלעכע יאָרן ארויסגערופן אויף אזא מין אויספאָרש, אז ער זאָל עדות זאָגן אויב יענער אָפיציר, פון אונטער זיין קאָמאנדע, וועלכער איז אגב, אויך ווי ער א ציווילער פּראָפעסאָר, האָט טאקע ממש דערשאָסן א שאָפער... דעמאָלט האָט זיך דאָך עס געהאנדלט אין רייןוואשן דעם „ערשטן״ אז יענער איז נישט באגאנגען די רציחה, אז ער, ווי דער עלטסטער פון יענעם אָפיציר, האָט אויסגעטראכט די גאנצע מעשה מיטן שיסן, כדי יענער זאָל באקומען א מעדאל, זאָל קאָנען באקומען אן אורלויב און אהיים פאָרן צו זיין משפחה אויף א צוויי וואָכן פונעם פראָנט... בלויז אזוי פיל, אויף צו באלוינען דעם אָפיציר, פאר זיין „העל-דישקייט״, בלויז צוליב דעם האָט ער אָנגעשריבן די גאנצע מעשה... נו, איז וואָס, וויל מען אים באשולדיקן, איצט, שוין נאָך דער מלחמה, אז ער האָט געוואָלט ארויסהעלפן א קאָלעג, א פריינד, אן אונטערגעאָרדנטן, אז ער זאָל באקומען א מעדאל?... דער עיקר איז דאָך דאָס, וואָס דער שאָפער לעבט, ער האָט געזאָגט עדותשאפט אז קיינער האָט אים נישט געשאָסן. אדרבה, ער האָט געלעבט פריינד-לעך מיטן אָפיציר, הגם ער איז געווען נישט מער ווי זיין שאָפער... עס איז דאָך נישט דער איינציקער פאל. ער איז נישט דער ערשטער און אויך נישט דער לעצטער, וואָס האָט צוגעשריבן אזעלכע העלדנשאפטן פאר זיינע אונטער-אָרדנטע, כדי יענע זאָלן באקומען צון אן אויסצייכענונג...

איצט אָבער, האָט דער אַלטער פּראָפעסאָר אליין געמוזט אָנערקענען, אז די מעשה איז גאָר נישט אזא פשוטע און אז זי האָט שוין באקומען א גאָר אנדערן כאראקטער... עס איז גאָר אזוי פארפּלאָנטערט, אויף אזא אחריות האָט ער זיך גאָרנישט געריכט. און ווי אזוי זאָל ער איצט האנדלען, וואָס זאָל ער איצט זאָגן כדי זיך רייןצוואשן?!...

איז איידער דער געוועזענער קאָמאנדאנט זאָל זיך קאָנען צונויפברענגען זיינע אַלטע אויסגעוועפּטע געדאנקען און געפינען א פּאסיקן תירוץ, צי ערנסטע אויפקלערונג — האָט ער ווידער קוים געבעטן א טרונק וואסער...

דער „נייגעריקער" האָט שוין רחמנות באַקומען אויפֿן פּענסיאָנירטן פּראָ-פֿעסאָר. ער האָט נישט געהאַט אַזוי אים קיין רחמנות ווייל ער איז געווען אַן אַל-טער אויסגעדינטער קאָמאַנדאַנט, נאָר בלויז דערפֿאַר וואָס ער איז איצט שוין אַ שברי-כלי. ער האָט שוין פֿאַר זיך נישט קיין העלד, ווי סע וואָלט געפּאַסט פֿאַר אַזאַ הויכן קאָמאַנדאַנט, ווי ער איז געווען, נאָר אַ שמאַטע... האָט ער שוין געוואָלט פֿאַרענדיקן מיטן דאָזיקן שפּיל, וואָס האָט אים שוין קיין שום באַפֿרי-דיקונג נישט געקאָנט ברענגען. אָבער דאָך האָט ער געוואָלט דערפֿאָרשן דעם גאַנצן ענין, וואָס איז אייגנטלעך געווען נישט מער ווי לעכערלעך, נאָר ער האָט עס געוואָלט דערפֿירן ביז צום טראַגישן... האָט ער קאָנפֿראָנטירט דעם געוועזענעם קאָמאַנדאַנט מיטן „ערשטן";

— אָט דאָס איז דער דאָזיקער — האָט ער מיט ביטול געפֿרעגט — וועמען איר האָט געוואָלט געבן מעדאַלן, איינעם וואָס האָט דערשאָסן אַן אומשולדיקן מענטש, נאָר צוליב אייער בילבול אַז יענער האָט געוואָלט אַריבערלויפֿן צום שונא?!...

דער געוועזענער קאָמאַנדאַנט האָט אַפֿילו נישט אויפֿגעהויבן זיינע בליקן אַנצוקוקן דעם „ערשטן", כדי ער זאָל קאָנען ענטפֿערן אויף דער פֿראַגע... ער האָט בלויז אַרויסגעשטאַמלט: „וואָסער".

מיט דעם האָט זיך פֿאַרענדיקט דער ענין...

דער געוועזענער קאָמאַנדאַנט און היינטיקער פּענסיאָנירטער פּראָפֿעסאָר האָט שוין נישט געהאַט מער קיין כוח אַהיימצופֿאָרן. מע האָט אים געמוזט אָפּ-פֿירן אַהיים, קוים אַ לעבעדיקן.

דער „ערשטער" איז אויך אַהיימגעפֿאָרן, אָבער אין זיין בוזעם-קעשענע האָט ער געהאַט אַ קאָפּיע פֿון יענעם ביינגעלע פּאַפּיר, דעם „דאָקומענט", אויף וועלכן עס איז געווען געשריבן שוואַרץ אויף ווייס, אַז מע שלאָגט אים פֿיר צו באַקומען אַ מעדאַל, ווייל ער האָט דערשאָסן זיין שאָפֿער, וועלכער האָט געוואָלט אַריבערלויפֿן צום שונא...

אמת, דאָס איז נישט געווען קיין אמתדיקער דאָקומענט. דאָס איז בלויז געווען אַ קאָפּיע פֿון אַן אמתדיקן „דאָקומענט", וועלכער האָט זיך געפֿונען אין זיין פֿערזענלעכן דאָסאַר...

.. נו, איצט איז פֿאַרטיק די מעשה און מיט דער לעקציע אַז אַ מעשה איז נישט אַלע מאָל אמת. אָבער מע דאַרף אויך פֿון דעם נישט גלייבן קיין איין אות, ווייל עס איז בלויז אַ פֿאַנטאַזיע פֿון אַ שרייבער... אין קיין שום מעשיות דאַרף מען

בכלל נישט גליבן, זיי זענען דאך אויסגעזויגן פונעם פינגער, פון אָנהייב ביזן סוף... אויב יאָ גליבן, דארף מען בלויז דער געשיכטע, וואָס איז אָנגעשריבן אויפן סמך פון דאָקומענטן... ווי עלטער די דאָקומענטן זענען אַלץ חשובער זענען זיי, ווייל זיי זענען די זיכערסטע מקורות אויף צו שרייבן געשיכטע. אמתע געשיכטע, נישט קיין מעשיות...

... וואָס עלטער דער דאָקומענט איז, וואָס מער שטויב סע האָט אויסגע־שפּרייט די צייט איבער די דאָקומענטן, אַלץ מער באַגלייבט קאָנען זיי זיין, ווייל דעמאָלט לעבט שוין נישט קיין שום „שאָפער", אז ער זאָל קאָנען אָפּלייקענען דאָס וואָס עס איז געזאָגט געוואָרן אין „דאָקומענט"... סע לעבט שוין נישט אויך דער קאָמאנדאנט, וואָס זאָל דערציילן אזעלכע נארישע מעשיות, אז ער האָט עס אָנגעשריבן מיט א מיין, כאָטש עס איז נישט אמת איין אייניציק אות פונעם גאנצן „דאָקומענט"....

טאקע צוליב דעם דארף מען בכלל נישט לייענען קיין מעשיות סיידן מ׳ וויל זיך פארווײלן, ווי פון האַמערישע לעגענדעס. אָבער אז מע וויל געוואוי־ווערן עפּעס וואָס עס איז באמת געשען פארצייטנס, איז זאָל מען זיך בעסער אדרעסירן צו דער „געשיכטע" וואָס איז געשריבן געוואָרן אויפן סמך פון אמת־דיקע „דאָקומענטן", אזוי ווי דאָקומענטן קאָנען זיין...

נו, הייסט עס, אז א מעשה איז שוין פון אָנהייב אָן נישט קיין אמת?!. חלילה. אויב אזוי האָט מען, הייסט עס, נישט גוט פארשטאנען דעם ד „ארייננפיר" צו סיי וועלכער שרייבערישער טעטיקייט, ווייל א שרייבער, א ד־ציילער, שילדערט עפּעס א געשעעניש, מוז ער דאָך דער ערשטער אין איר גליבן, אויב נישט טויג נישט זיין גאנצע ארבעט. דער לייענער וועט זיך דאָך באלד כאַפּן אז מע האָט אים פארפירט... איי, מע זאָגט? איז דארף מען וויסן, אז אויב עס איז נישט געשען פּינקטלעך אזוי, ווי אזוי מע דערציילט — האָט עס אָבער געקאָנט אזוי געשען, אנדערש איז עס דאָך קיין ליטעראטור נישט...

2.

צוויי אויף איין טרעפּל

אין דאָזיקן קאַפּיטל דערציילט ווערט,
וועגן איינעם דאַנטשולעסקו נאָום;
א יונגן בחור, א ציגיינער,
א יוגנטלעכער, אין סאמע אויפקום.

דורך פּאָליטיש-געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט,
אין א נייער וועלט הייבט ער אָן שפּרייזן;
אויף א וועג פול מיט דערנער-בלומען,
שטרעבן-צוזאָגן, האָפענונגען און גרייזן.

באַגעגנט זיך מיט בעטי מאַרקאָוויטש,
א צייטיקע, שוין נישט קיין שלעפּל;
א קלוג יידיש מיידל, א טוערין,
ביידע אויפן זעלביקן לעבנס-טרעפּל.

ווער האָט היינט צייט צו ליבע-שמיבע?
אָבער דאָך האָבן זיי זיך געפעלן;
קעגנזייטיק, ענגזייטיק, בענקזייטיק
כאָטש אזוי מעג מען זיך עס פאָרשטעלן...

א באַוויז: זיי האָבן חתונה געהאַט.
אמת, א ביסעלע צוגעאיילט, פּריצייטיק.
אפשר א ביסעלע צו פּריצייטיק —
איז האָבן זיי טאַקע געלעבט פרי-ווייטיק...

אז זיי האָבן זיך באקענט פרי-אײַליק,
האָבן זיי זיך דערנענטערט לאַנגווײַליק;
האָבן זיי געלעבט געמוטשעט, קווײַליק ...

האָבן זיי זיך קוים טאָלערירט קעגנזײַטיק,
האָבן זיי זיך קוים געליטן קעגנווײַטיק ...

אוי! ...

1. באָן-נאום

ווי אזוי מע וויל. וויל מען קאָן מען זאָגן אז די מעשה איז א פשוטע, כמעט א גאָר פשוטע. וויל מען ווידער נישט, איז די מעשה גאָרנישט אזוי פשוט ווי זי וואָלט לכתחילה אויסגעזען. אייגנטלעך, וועלכע מעשה איז יאָ א פשוטע, ווען מע נעמט און מע טוט א טראכט וואָס און ווי אזוי? וואָס איז בכלל פשוט אין לעבן, ווען מע טוט א טראכט און מע וויל פארשטיין אָדער דערקלערן „וואָס, ווער, ווען און ווי אזוי"? ... לאָזט זיך דען אלץ דערקלערן מיטן פשוטן שכל, לאָזט זיך דען אלץ פארשטיין, אזוי לייכט ווי סע וואָלט זיך אויסגעדאכט — ווען אין לעבן איז גאָרנישט פשוט, נאָר פארפּלאָנטערט ווי א קנויל פּאָדעם, און ווען מע וויל אים גאָר דווקא אויפפּלאָנטערן איז אָנשטאָט צו דערגיין צו אן עק, פארפּלאָנטערט מען גאָר די פּאָדעם אזוי שטארק, אז סע קומט אָן אוועקצוווארפן דעם גאנצן קנויל און נעמען אן אנדער מאָטעקל פּאָדעם, א נײַעם?!

יאָ, עס איז מעגלעך, אז סע וואָלט נישט זעלטן טאַקע פיל בילכער געווען צו נעמען א נײַ מאָטעקל פּאָדעם... אָבער א נײַ „מאָטעקל" לעבן פון וואנען קאָן מען נעמען?

אָט פאר וואָס אפילו די דאָזיקע פשוטע מעשה איז אין תוך גענומען גאָרנישט אזוי פשוט, ווייל דאָס לעבן קאָן מען קיין מאָל נישט אָנהייבן פון דאָס נײַ. דער מענטש האָט דאָך באקומען במתנה בלויז איין איינציק לעבן און האָט נישט מיט וואָס עס אויפצובייטן אָדער גאָר באנײַען. איז ווער סע ווייסט דאָס איז א באוואוסטזיניקער, דער איז טאַקע פאררעכנט פאר א חכם, איז ער פאָרזיכטיק און פארטראַצעט נישט דאָס לעבן ווי קליינע מינצן, וואָס האָבן א גאָר קליינעם ווערט.

יאָ, פארשטענדיקע ווייסן דאָס. אָבער ביז מע ווערט א „פארשטענדיקער" איז מען קודם יונג, אָן דערפארונג — און פאר דער חכמה וואָס מע באקומט במשך דעם לעבן פון אייגענער דערפארונג (דאָס איז דאָך די טיפסטע און טייערס-

טע חכמה!) דארף מען באצאָלן. אומזיסט באקומט מען נישט גאָרנישט, אין ערגעץ און פון קיינעם נישט. פארן מינדסטן געשאנק דארף מען באצאָלן, בפרט פאר חכמה. יעדער איינער דארף באצאָלן, איינער מער און איינער עפּעס ווינציקער. מע דארף באצאָלן „רבי-געלט", אָן דעם גייט עס נישט...

ווען מע זאָל עס באצאָלן בלויז מיט געלט, וואָלט עס נישט געווען אזוי ערנסט. מע באצאָלט דאָך עס אָבער תמיד מיטן אייגענעם לעבן?!

האָט מען זיך געקאָנט דערוואַרטן אז דער יונגער נאָאָן דאַנטשו, ווי קלוג ער זאָל זיך געווען נישט ארויסווייזן שוין אין זיינע קינדער-יאָרן, זאָל קאָנען אויסמיידן און נישט באצאָלן פאר דער לעבנס-שול פון „דערפאַרונג"?

הגם ער האָט געהאט דאָס מזל פון זיין דור, אָדער גאָר דווקא צוליב דעם, האָט נאום אָנגעהויבן זיין אייגענעם לעבנס-וועג אין עפּעס גינציקערע פאר אים אומשטאנדן. עס איז געווען תיכף נאָך דער באפרייונג פונעם לאַנד פון אונטער דער פאשיסטישער דיקטאטור, ווען די וואסערן האָבן זיך קוים אָנגעהויבן אָפּרינען און מע האָט אָנגעהויבן נישט נאָר פארהיילן די נאָכמלחמהדיקע וואונדן, נאָר אויך שטעלן ציגל צום נייעם בנין פון דער נייער אָרדענונג פון א דעמאָקראטישער, און דערנאָך סאָציאַליסטישער רומעניע. האָט נאָאָן דאַנטשו דעמאָלט אָנגעהויבן גיין צו ביסלעך, טריט נאָך טריט, כמעט ווי א קליין קינד וואָס לערנט זיך מאכן זיינע אומזיכערע ערשטע שפּאַן.

צו גיין אין שול לערנען זיך, דאָס איז נישט געווען פּאסיק נישט צו זיין עלטער און נישט צו זיינע מעגלעכקייטן. ווייל ווער קאָן עס אָנהייבן צו גיין אין שול אין די דערוואקסענע יאָרן?

אמת, ער האָט געקאָנט א ביסעלע שרייבן און לייענען. אָבער מיט דעם האָט ער קוים געקאָנט אריינקומען אין א צווייטער עלעמענטאַר-קלאַס, וואָס איז שוין נישט מער פאר זיין עלטער. האָט ער גענומען דעם וועג צו דער שול, נישט דורך דער טיר, נאָר דורך א „פענצטער"...

קודם האָט ער פארקויפט (דאָס הייסט „פארשפּרייט") די פארטיי-צייטונג אויף דער גאַס. דאָס איז דאָך, אייגנטלעך, געווען דעמאָלט א זייער וויכטיקע טעטיקייט און אויך נישט איינע פון די גאָר לייכטע. נאָאָן האָט עס געטון מיט פליים. אָבער דערפון לעבן האָט עס דאָך נישט געסטייעט. האָט מען אים אויסגעפונען אן ארבעט אין דער פארטיי-דרוקעריי, וואו ער זאָל ארבעטן און אין זיין פרייער צייט וועט ער „פארשפּרייטן" די צייטונג, פונקט ווי אנדערע יוגנטלעכע פון זיין עלטער.

איז ער אריין ארבעטן אין דער דרוקעריי. ער איז געוואָרן אין זייער א קור־צער צייט א גוטער פּאַפּיר־שניידער. דאָס הייסט, ער האָט געדאַרפט באַדינען א שנייד־מאַשין, צו שניידן גאַנצע שטויסן פּאַפּיר לויט דער מאָס וואָס מע האָט פאָרגעשריבן. אמת, די ארבעט איז נישט געווען גאָר לייכט פאַר אים. פּאַפּיר בכלל איז נישט לייכט און מע דאַרף זיך גוט אָנשטרענגען עס אויפצוהייבן און אריינפּאַסן אין דער שנייד־מאַשין, דערנאָך ארויסנעמען און לייגן אין א הויפן צו פינעף הונדערט בויגן, אָפּגעשיידט פון די פריערדיקע און אויך פון די ווייטער־דיקע פינעף הונדערט בויגן און אזוי ווייטער. ווער סע ווייסט עס נישט, וועט עס אפשר נישט פאַרשטיין. אָבער עס איז זייער לייכט עס אויסצופּרואוון נעמט מען א בוך אין די הענט, זעט מען אז עס איז גאָר שווערער ווי א פשוט שטיקל האָלץ, עס איז שווער כמעט ווי אייזן. דערמיט וויל זיך באַווייזן אז זיין ארבעט, צו יענע יאָרן, איז נישט געווען פון די גאָר לייכטע. אָבער פאַר אים, וועלכער האָט געהאַט א שטאַרקן ווילן „ארויפצוארבעטן“ זיך, צו דערגיין ערגעץ צום א ציל, וואָס ער האָט נאָך גענוי נישט געוואוסט וואָס און ווי אזוי, געוואוסט האָט ער אָבער אויף זיכער און קלאָר, אז ער איז א ציגיינער. שוין דער נאָמען און זיין פאַמיליע־נאָמען האָט פאַרראָטן זיין ציגיינערישן אָפּשטאַם, אויך ווען מע האָט אים נאָך נישט געזען ווי אזוי ער זעט אויס... ווידער ווען מע האָט איז שוין יאָ געזען, האָט מען שוין נישט געדאַרפט הערן ארויסרעדן זיין נאָמען. ער איז דאָך געווען שוואַרץ ווי א ציגיינער, די האָר שוואַרצע און געקרייזלטע ווי כמעט ביי א נעגער — בלויז דאָס לשון, זיין רומענישע שפּראַך איז געווען א ריינע. א שטאָטערישע. ער האָט נישט גערעדט רומעניש מיט א ציגיינערישן אקצענט.

אָט דעם ענין, מיטן אקצענט, וואָלט מען געדאַרפט פאַרגעדענקען, ווייל דאָס וועט נישט ווייניק שפּילן א ראָלע אין זיין לעבנס־וועג, בפרט אין זיין פּסי־כישער פאָרמאַציע.

אין יענע יאָרן, דאַרף מען זיך דערמאַנען, האָבן אזעלכע יונגע מענטשן נישט געדאַרפט זיך אויסהיטן מיטן אָפּשטאַם, אויך ווען מען איז געווען א ציגיינער. דאָס נייע בירגער־רעכט האָט געגעבן די ברירה פאַר יעדן בירגער זיך צו דערקלערן צו וועלכער נאַציאָנאַליטעט ער וויל. קיינער האָט נישט גע־טאָרט שטעלן אין ספק זיין דערקלערונג, אָן דעם אז ער זאָל נישט ריזיקירן באַשטראָפט צו ווערן פאַר פּראָפּאַגירן ראַסן־האַס... האָט טאַקע נאָאַן דאַנטשו אויסגענוצט אָט די דאָזיקע געלעגנהייט, ווי פיל אנדערע אין זיין מצב (ארייג־געדעכנט יידן!) און געביטן אין יענער צייט זיין נאָמען: פון „נאָאַן“ איז גע־

ווערן „נאום“ און פונעם פאמיליע-נאמען „דאנטשו“ איז געווארן „דאנטשולעס-קו“. און עס איז אזוי ארום געווארן קלאר פאר יעדן, אז נאום דאנטשולעסקו איז א ריינער רומענער. אמת, דערווייל, ביז דער נאמען איז באקאנט געווארן צווישן זיינע באקאנטע האט נאך געדויערט א היפש ביסל צייט. אזוי, אז ער האט געמוזט זיך אנרופן אויך ווען מע האט אים גערופן אויף זיין אלטן נאמען.

אויך דאס האט נישט געדויערט לאנג. ער האט געפונען אויך צו דעם אן עצה. ער האט געביטן די דרוקעריי, פארגעזעצט די זעלביקע ארבעט נאר אויף א נײַ ארט, וואו מע האט שוין נישט געוואוסט זיין ציגיינערישן נאמען, נאר דעם איצטיקן, דעם עכט רומענישן נאמען. ווייניק רומענער זענען פאראן וואס מע רופט „נאום“? ווייניק רומענער זענען פאראן וואס האבן דעם נאמען „דאנטשו-לעסקו“?

האט ער זיך טאקע גוט געפילט מיט זיין נייעם נאמען, האט נישט געדארפט געבן קיין צוגאבלעכע דערקלערונגען, ווען מע האט אים געפרעגט צי ער איז א „ראם“ (אזוי זאגט מען אויף רומעניש בלשון נקייה אויף א ציגיינער; דאס ווארט „ציגיינער“ איז דאך געווען פארבאטן דורכן נייעם אנטיראסיסטישן געזעץ, ווײַל מע האט עס פאררעכנט פאר א באליידיקונג).

בלויז זיין פאטער, דער אלטער קאוואל, וואס איז געווען דער ערשטער דור פון איינגעזעסענע ציגיינער, (נישט נאמאדן!) וואס האט געהאט זיין אייגענע קוזניע ביים ראנד פון א שטעטל, האט געארבעט און פארדינט אויף פרנסה פון קאווען פערד, צו מאל אויך אקסן, און מייסטנס פון פאררעכטן כל-המינים אייזנ-ווארג-מכשירים, ווי סיי וועלכער פארשטענדיקער צו אלע מלאכות, ווי די ציגיינער זענען שוין, בלויז ער — איז נישט געווען צופרידן וואס דער זון זיינער האט געביטן זיין נאמען:

— מיט וואס, איך בעט דיך, איז שענער „נאום“ פון נאאן, אדער „דאנ-טשולעסקו“ פון דאנטשו? וואס איז זיך דא צו שעמען מיטן ציגיינערישן אפ-שטאם, דווקא איצט, אין דער נייער צייט ווען עס איז שוין נישט קיין חילוק צווישן איין נאציע און אן אנדערער, ווען אלע האבן די זעלביקע רעכטן אין אונדזער לאנד, ווען דאס געזעץ באשטראפט פאר חוזק מאכן פון א ציגיינער צי פון א ייד?!

ער האט געהאלטן אז נישט דער נאמען, פונקט ווי נישט דער נאציאנאלער אפשטאם דארף געשטעלט ווערן אויף דער וואג, ווען מע וויל זען מיט וואס פאר א מענטש מע האט צו טון. ביי אים איז געווען וויכטיק זיין מלאכה, מיט

וועלכער ער האָט זיך קונה-שם געווען און אַלע האָבן אים געאַכט אויך איצט נאָך מערער ווי פריער.

נאָך מער, ער האָט נישט אויסבאַהאַלטן זיין ציגיינערישן אָפּשטאַם, נאָר אדרבה אָפּט מאָל אים אונטערגעשטראָכן מיט גאווה, אז נישט אַלע ציגיינער זענען גנבים, נישט אַלע פארקויפן מעשענע טבעת-קידושין רינגלעך פאר גיל-דענע, נישט אַלע ציגיינערישע פרויען זענען קאָרטן-וואָרפערינס אָדער כישוף-מאַכערינס און אזוי ווייטער און אזוי ווייטער. ער האָט זיך איינגעקויפט אויך דעם טיטל פון „בוליבאשא", דאָס הייסט, דער הויפּט פון דעם ציגיינערישן שבט אין דער געגנט. ער האָט עס געהאַלטן פאר א כבוד, פאר וועלכן עס איז כדאי אז ער זאָל אויך באַצאָלן דעם סכום, אז מע זאָל אים אויסוויילן.

איז צו וואָס דאַרף מען בייטן דעם נאָמען? יאָ, אים האָט געפאַלן נאָומס אמביציעס, צו אַרבעטן און זיך צו לערנען, בכלל אויסניצן די היינטיקע מעג-לעכקייטן וואָס ווערן אים געגעבן אַדאַנק זיין אַרבעטאָרערישן אָפּשטאַם, ווי א זון פון א בעל-מלאכה, וואָס איז נישט קיין אויסניצער פון פרעמדער אַר-בעט, האָט ער נישט בלויז דאָס רעכט, נאָר איז אויך פּריווילעגירט אָנצוקומען אין אן אָוונט-שול, וואו ער וועט קודם-כל זיך לערנען צוויי יאָר, וואָס וועלן זיך פאַררעכענען פאר א מיטל-שול. איצט הייסט עס „אַרבעטער-פאַקולטעט".

אָט דאָס אַלץ איז זייער גוט, האָט דער פאָטער געהאַלטן, אָבער פאר וואָס ער וויל זיך אָפּזאָגן פון זיין שטאַם — אָט דאָס האָט ער בשום אופן נישט גע-קאָנט און אפילו נישט געוואָלט פאַרשטיין. איין טרייסט איז נאָך, פלעגט ער זאָגן, וואָס נאָאָן איז נישט זיין איינציקער זון, אַנדערש וואָלט גאָר פאַרשוואונדן זיין נאָמען „דאַנטשו", און וועלכער פאָטער וויל אז סע זאָל פאַרשווינדן זיין נאָמען ?! עס איז דאָך גאָר נאַטירלעך אז עס זאָל אזוי זיין. וועלכער פאָטער וואָלט יאָ מסכים געווען אז זיין נאָמען זאָל פאַרשווינדן. ווייל זיין זון שעמט זיך מיטן פאָטערס נאָמען? און ווען?! איצט, ווען עס איז שוין קיין חילוק נישט וואָס פאר א קאָליר די הויט האָט אָדער וואָס פאר א נאָמען מע טראָגט?!...

זיין זון איז אָבער געווען ביי אן אַנדערער מיינונג. ער האָט געניש-טערט אין ווערטערביכער און אויסגעפונען אז דער נאָמען דאַנטשו באַטייט א ציגיי-נערישער פידלער, ווייל צו מאָל הייסט ער טאַקע „דאַנטשו". אָבער דער מקור פונעם וואָרט איז טאַקע דווקא יאָ א פּעיאָראַטיווער. לגנאי זאָגט מען אויף א ציגיינערייש קינד „דאַנטשיקל"... ווייל ציגיינערישע קינדער ווען זיי זעען א מענטש (אַלע מענטשן וועלכע זענען נישט קיין ציגיינער, זענען פאר די דאָזי-קע קינדער רייכע פּריצים!) באַפאַלן זיי אים שרייענדיק: „דען-טשי!", „דענ-

טשי!״, וואָס דאָס באַטייט אין ציגײַנערישן לשון: גיב עפּעס. הייסט דאָך עס, אַז די ציגײַנערישע קינדער זענען אַלע בעטלער, ווי סע פֿאַרטײַטשט דאָס דער ווערטערבוך...

ווען ער איז געוואָרן דעם דאָזיקן פֿאַרטײַטש פֿון זײַן פֿאַמיליע־נאָמען (דעם באַטײַט פֿונעם פֿירנאָמען „נאָאָן״ האָט ער נאָך נישט אויסגעפֿונען אָבער אַז נאום, וואָס קומט פֿון נחום, דאָס איז ער יאָ געוואָרן אַז דאָס איז אַן אַלטער ביבלישער נאָמען. איינעם אַ נביא האָט מען אויך גערופֿן נחום!) איז ער אוועק אין דער פּרימעריע, געמאַכט אַ בקשה און אין עטלעכע טעג אַרום איז ער אַן שוועריקייטן, פֿאַר יענער צײַט, געוואָרן נאום דאַנטשולעסקו.

2. ערשטע טריט

מע האָט געמוזט אָנערקענען אַז נאָום האָט אַ שאַרפֿן מוח. די שול־אינ־סטרוקטאָרן (מע האָט זיי דעמאָלט נאָך נישט אָנגערופֿן „פּראָפֿעסאָרן“, ווייל זיי גופֿא האָבן אויך נאָך נישט געהאַט קיין נאָרמאַלע בילדונג, נאָר אויטאָדידאַק־טישע קענטעניש. און טייל, אפֿשר, אויך צו אַ זעקס־חדשימדיקן פּאַרטיי־קורס!) האָבן אים באַוואָונדערט פֿאַר זיין גוטן זכרון, פֿאַר זיין גיכן אויפֿכאַפּן דעם געדאַנק און איז אים ביכולת דערנאָך אויסצודריקן אין אַ קלאָרער פֿאַרשטענד־לעכער שפּראַך, וואָס איז געווען כמעט דער איינציקער פֿאַל אין גאַנצן קלאַס, וואו ער האָט זיך געלערנט די אַזוי גערופֿענע „געזעלשאַפֿטלעכע וויסנשאַפֿט“, אין וועלכער עס איז אַריין אַ ביסל פּאָליטישע עקאָנאָמיע, פּאַרטיי־געשיכטע און פּאַרטיי־קאָנסטרוקציע, בפֿרט די געשיכטע פֿון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי (באָלשעוויקן) פֿון ראַטנפֿאַרבאַנד, און אויך די רוסישע שפּראַך.

נאָום האָט נישט בלויז זיך געלערנט פֿלייסיק, נאָר ער האָט געוואוסט וואָס מע דאַרף לערנען. דאָס הייסט, צו וואָס מע דאַרף אָפּגעבן די בכורה. מע וואָלט דאָך נישט געוואָלט אַז אַ שילער צי קורסאַנט זאָל קענען אַלע לער־אָביעקטן גלייך. ער האָט איין מאָל געהערט ווי אַן אינסטרוקטאָר זיינער, וועלכער האָט יאָ געהאַט אַ ביסל אַלגעמיינע וועלט־בילדונג, האָט געזאָגט, אַז אויב אַ שילער האָט לויטער נאָטעס פֿון „אויסגעצייכנט“ ביי אַלע מאַטעריעס, איז ער אָדער אַ גאון אָדער אַן אידיאָט ... און אַזוי ווי גאונים זענען פֿאַראַן זעלטענער, איז מסתמא יענער אַן אידיאָט.

דעם גאַנצן געדאַנק האָט ער נישט פֿאַרשטאַנען, אָבער געדרונגען דערפֿון האָט ער דאָך, אַז אַ שילער דאַרף מאַכן אַ חילוק צווישן איין מאַטעריע און דער צווייטער, ביי וועלכער מע דאַרף זיך אָפּגעבן מער מי און ביי וועלכער ווייניקער. דער הויפּט איז נאָר צו וויסן וועלכער מאַטעריע מע זאָל שענקען מער פֿלייס און צייט.

אזוי ווי קיין נאַר איז ער לגמרי נישט געווען, האָט ער זיך גיך אָריענטירט: דעם קורצן קורס פון דער געשיכטע פון דער סאָוויעטישער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, דאָס האָט ער אויסגעלערנט אויסנווייניק. ווי אַזוי? פּשוט. ער איז אויפגעווען גאַנצע נעכט, פּונקט אַזוי ווי פיל פון די אַנדערע קורסאַנטן, נאָר מיטן חילוק וואָס זיי האָבן זיך געחזרט ווי פּאַפּוגייען טאָקע אַ גאַנצע נאַכט, און ווען עס איז געקומען דעם צווייטן טאָג, ווען מע האָט זיי אויסגעהערט די לעקציע, האָבן דאָס רוב פון זיי נישט געקאָנט אַרויסזאָגן קיין גאַנצן געדאַנק, נאָר זיך אונטערגעהיקעט, אַז מע האָט גאָרנישט פאַרשטאַנען פון זיי, אַז עס איז געווען אַ גאָטס-רחמנות אויף די נעבעכדיקע נישט-אויסגעשלאָפענע אַרבעטער און פּויערים, וואָס די פּאַרטיי האָט זיי אַרויסגענומען פון דער פּראָדוקטיווער אַרבעט אויף זעקס חדשים, כדי זיי אויסצושולן אויף צו ווערן פּאַרטיי-אַקטיוויסטן, אין וואָס די פּאַרטיי-אָרגאַניזאַציעס האָבן דעמאָלט אַזוי שטאַרק זיך געמאַנגלט.

נאָום האָט זיך נישט איינגעחזרט אויף אַ פּאַפּוגייאַישן אופן, נאָר געלייענט מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט די לעקציע, צי די נאָטיצן, וואָס ער האָט זיך קוים פאַרצייכנט עטלעכע ווערטער פאַרקירצטע פון יעדער פראַזע, געלייענט און געזוכט צו פאַרשטיין דעם זינען פונעם געלייענטן. און אויב ער האָט פאַרשטאַנען איז עס אים געווען לייכטער אויף צו פאַרגעדענקען.

ער האָט זיך געמאַכט סכעמעס און סקיצן פון די לעקציעס. אַזוי למשל האָט מען אים געקאָנט אויפוועקן פון מיטן שלאָף, וואָלט ער געקאָנט אויסרעכענען וויפל פּאַרטיי-קאָנגרעסן סע זענען פאָרגעקומען, וואו און ווען זיי זענען אָפּגעהאַלטן געוואָרן, ווער עס איז געווען דער ראַפּאָרטאָר, לענין צי אַן אַנדערער, וועלכע איז געווען די הויפּט-טעמע פונעם קאָנגרעס, וויפל דעלעגאַטן סע זענען געווען ריינע לעניניסטן און וויפל בלויז „מיטלויפער“ און אַזוי ווייטער און אַזוי ווייטער, צו אַט די דאַטן האָט שוין נישט געהאָלפן זיין פאַרשטאַנד אויף זיי איינצוקריצן אין זיין זכרון. דאָס האָט מען שוין געמוזט איינחזרן. יאָ, כמעט פּאַפּוגייאַיש. ער האָט אָבער נישט שלום געמאַכט מיט אַזאַ פּאַפּוגייאַישן סיסטעם. ער האָט עס געמאַכט אויף זיין אייגענעם אופן: אַ טאַבעלע, אַ גראַפיק, מיט אַט די אַלע דאַטן, וואָס האָבן אים פאַרלייכטערט צו פאַרגעדענקען. ער האָט דאָך געהאַט אַ וויזואַלן זכרון. אויב ער האָט געהאַט פאַר זיך אַזאַ טאַבעלע, למשל, האָט ער געקאָנט פאַרגעדענקען די ציפערן, די דאַטן, אפילו דאָס אָרט וואו זיי זענען ביי אים פאַרצייכנט, אין אָנהייב שורה צי אין מיטן דער שורה, אין אָנהייב פונעם בייגעלע פּאַפּיר אינעם העפט, אין מיטן צי צום סוף. און נאָך עפּעס, ער האָט זיך די פּראָבלעמען פאַרצייכנט אונטער צאָלן. איינס,

צוויי, דריי און אזוי ווייטער. אזוי אז ווען ער האָט געדאַרפט ענטפערן ביי א סעמינאַר אָדער עקזאַמען, האָט ער געוואוסט למשל אז סע זענען פאַראַן פינעף זאכן אויפצוקלערן. איז אויב ער האָט געענטפערט בלויז מיט פיר, האָט ער תיכף געוואוסט אז דער ענטפער זיינער איז נישט קיין פולשטענדיקער. און ער האָט געהאלטן זיך מיט אן אייזערנעם עקשנות אז זיינע ענטפערן זאָלן זיין הונדערט פּראָצענטיקע, פולשטענדיקע, אויספירלעכע, צו וועלכע קיינער זאָל שוין נישט האָבן וואָס צוצוגעבן. האָבן דאָס פאַרצייכנט בשעתן איינחזרן אין נומערירטע ענטפערס, האָט ער דאָס תיכף געקאָנט באמערקן אויך דעמאָלט ווען ער האָט נישט געהאט זיינע נאָטיצן פאַר די אויגן, ווי ביי אן עקזאַמען, אז איין אָדער צוויי נומערן פעלן ביי אים.

(אין פאַראַנטעזן מעג שוין איצט געזאָגט ווערן, אז צו מאָל, אמת זעלטן, ערב א שווערערן עקזאַמען, האָט ער געהאט אויפגעצייכנט אזעלכע נומערן אויף זיין דלאָניע מיט א קוים אָנזעעוודיקן שרייבפּענדל, אז נאָר ער זאָל עס קאָנען באמערקן. און אויב עמעצער וואָלט עס חלילה יאָ באמערקט וואָלט ער דאָך אַליין נישט געקאָנט וויסן און זיך אפילו נישט פאָרשטעלן וואָס זיי באטייטן. דאָס האָט דאָך נאָר ער אליין געקאָנט „לייענען" ווי היעראָגליפן, ווייל זיין זכרון איז געווען שוין אנטרענירט צו פאַרגעדענקען דורך אזעלכע נומערן. און עס איז דאָך באוואוסט אז דעם זכרון בכלל קאָן מען איינגעוויינען, אפילו „דרעסירן" צו פאַרגעדענקען זאכן אין א געוויסער פאָרעם!).

דאָס זענען געווען זיינע מעטאָדן, וואָס האָבן קאָמפּלעקטירט זיין גוטן זכרון, זיין איינגעבוירענעם תפיסת-עין אויף צו פאַרגעדענקען דאָס וואָס זיינע אויגן האָבן איין מאָל אָנגעקוקט אויפמערקזאַם, אין א געוויסער אָרדענונג פון אויפצייכענען, אז ער זאָל זיך שוין ביים אָנהייב קורס געפינען אין שפּיץ פון זיין קלאַס, ווי דער בעסטער, נישט בלויז ווי איינער צווישן די בעסטע.

דאָס איז געווען איינס.

נאָך פאַר איין זאך האָט ער געשאָנקען זיין אויפמערקזאַמקייט: דיסציפּלין... ער האָט געוואוסט, אז נישט בלויז די אינסטרוקטאָרן, נאָר אויך טייל פון זיינע חברים קורסאַנטן האָבן אן אויפגאבע אכט צו געבן אויף דער אויפפירונג פון אַלע קורסאַנטן, איינער זאָל אין זינען האָבן דעם אנדערן, כדי מע זאָל נישט גענומען ווערן אומדערוואַרט מיט אן עלעמענט וואָס איז פרעמד דעם ארבעטער-קלאַס ... דאָס קאָן מען זען סיי פון זיין אויפפיר ביי די לימודים, זיינע באַציונגען לגבי זיינע חברים, אויב ער איז אן אינדיווידואַליסטישער עגאָיסט, אויב ער איז גרייט זיך אָפּצוזאָגן פון זיינע פּערזענלעכע אינטערעסן כדי צו באפרידיקן

צו ערשט די אינטערעסן פונעם קאָלעקטיוו... אויב זיין געטריישאַפט צו דער באַוועגונג איז אַן אויפריכטיקע, צי זי איז בלויז אַן אויבערפלאַכלעכע, אָפּאָר־טוניסטישע, אויב ער האָט אַן אידעאָלאָגישן ניוואָ, אַן אינערלעכע זיכערע איבערצייגונג אינעם זיג פונעם ארבעטער־קלאַס.

יאָ, דאָס אַלץ איז ער געוואויר געוואָרן שוין ביים אָנהייב, ווען מע האָט אים גערופן אויף אַ „פּערזענלעכן" שמועס און מע האָט אים „געעפנט" די אויגן, אַז ער זאָל נישט מיינען אַז דער שונא „שלאָפט". ניין, מע דאַרף ארויסווייזן אַ תּמידיק וואַכקייט צו דעמאַסקירן די פרעמדע עלעמענטן, וואָס האָבן זיך צוליב עמעצנס אַ פאַרזען אריינגעגנבעט אין די רייען פון דער באַוועגונג מיטן ציל אונטערצוגראָבן פון „אינעווייניק"... עס איז דאָך באַוואוסט, אַז דער חבר סטאַלין האָט געלערנט און געוואָרנט, אַז אויף וויפל מע גייט פאָרויס מיטן זיג פון סאָציאַליסטישער קאָנסטרוקציע אין לאַנד, מיט אַזוי פיל פאַרשאַרפט זיך דער קלאַסן־קאַמף אונטער גאָר פאַרשידענע פאָרמען, וואָס הייבן זיך אָן מיט כלומרשטע קלייניקייטן און דערגייען ביז זיך צו פאַרקויפן פאַר אַן אַגענט פון די פרעמדע שפּיאָנאַזש־אַגענטורן, וואָס זענען אין שטאַנד זיך נישט אָפּצו־שטעלן פאַר גאָרנישט, אפילו אויסצופירן סאַבאָטאַזשן און אפילו רציחות, צו מאָרדן דאָ און דאָרט אַ פאַרטיי־אַקטיוויסט.

ווען ער האָט געפּרואווט ארויסזאָגן זיין אַן השערה, אַז דאָ, אין דעם דאָזי־קן קורס איז דאָך נישט שייך...

— איר זענט זיכער אַז דאָ האָבן נישט אריינגעדרונגען קיין פרעמדע עלע־מענטן? — האָט דער פאַרטיי־סעקרעטאַר פונעם קורס אים געשטעלט אַ דירעקטע פראַגע, אויף וועלכער ער האָט טאַקע תּיכף געמוזט געבן אַן ענטפער, אָן קווענ־קלענישן.

— זיכער? — האָט נאָום געהויבן די אַקסלען — איך מיין אַז ביי אונדז אין שול זענען לויטער ארבעטער, איבערגעגעבענע, באַוואוסטזיניקע, געטרייע דער הייליקער זאַך פון דער פאַרטיי...

— איר מיינט אַזוי, אָדער איר זענט זיכער? — האָט אים דער סעקרעטאַר — ווידער געשטעלט די פראַגע, נאָך קורצער און נאָך שאַרפער.

— איך מיין בלויז — האָט נאָום ארויסגעשטאַמלט שוין אַ נישט זיכערער

— זיכער בין איך נישט.

— זעט איר — האָט דער סעקרעטאַר שוין געזאָגט אַ טריומפירנדיקער — שווערן קאָנט איר נישט און, לויט מיין עצה, זאָלט איר קיין מאָל נישט לייגן

די הענט אין פייער צוליב אנדערע. עס איז איבער און גענוג, אז איר וועט עס טון פאר אייך גופא ... איר ווייסט ווי אזוי סע האָט אונדז געלערנט דער גרויסער לעגין? בעסער חושד זיין צען אומשולדיקע, איידער איין איינציקער שולדיקער זאָל זיך ארייננגנבענען אין פארטיי-אפאראט ... אזוי אז, חבר נאום, עפנט די אויגן, איר ווייסט ווי אזוי חבר סטאלין, דער פירער פונעם וועלטפראָלעטאריאט זאָגט אָן: דאָרט וואו סע ווערט אָפגעשוואכט אונדזער וואכזאמקייט, דאָרט דרינגט אריין דער שונא, די אימפעריאליסטישע אגענטן.

יאָ, נאָך וועגן איין זאך האָט מען דעמאָלט גערעדט מיט אים. וועגן פארטיי-אינפאָרמירונג. אייגנטלעך איז געווען אין פראָגראם א לעקציע אויף דער טעמע, אז דאָס איז א חוב לויט די שטאטוטן, אז יעדער מיטגליד האָט דאָס רעכט זיך צו ווענדן מיט סיי וועלכן ענין צו דער פארטיי-אָרגאניזאציע, ביז צום צענטראל-קאָמיטעט, אָבער עס איז אויך א חוב ווען ער באמערקט אָפווייכונגען פון דער פארטיי-דיסציפלין, פון דער ליניע וואָס איז אָנגעוויזן געוואָרן פון דער פארטיי, דעמאָלט האָט יעדער מיטגליד דעם חוב דאָס מודיע צו זיין דער פארטיי. בקיצור, דאָס הייסט פארטיי-אינפאָרמירונג פון אונטן ארויף, פונקט אזוי ווי די פארטיי טוט עס פאר אירע מיטגלידער „פון אויבן אראָפ“ דורך דער פרעסע, ראדיאָ, רעדעס, לעקציעס, קאָנפערענצן און אנדערע מיטלען. נאָר אזוי קאָן די אייגהייטלעכקייט, די מאָנאָליטישע אייגהייטלעכקייט פון דער פארטיי אויפגעהיט ווערן, דורך די דאָזיקע אופנים פון קעגנזייטיקער אינפאָרמירונג: פון אויבן אראָפ און אונטן ארויף ...

אויב אזוי, האָט זיך געטראכט נאום, דארף מען שוין וויסן צו זיין וואכזאם. נישט אזוי פיל אויף דעם וואָס זיין חבר טוט, רעדט צי טראכט, נאָר צו אלעם ערשט ער גופא ... ער ווייסט דאָך שוין אז סוף קורס, וועט מען פאנאנדערטיילן די תלמידים לויט זייערע קענטעניש, אָבער בפרט לויט זייער איבערגעגעבנקייט, דיסציפלינירטקייט צו דער פארטיי-ליניע, זיין ליבשאפט צום חבר סטאלין און צום ראטנפארבאנד, ווי דאָס פאָטערלאנד פונעם סאָציאליזם פון דער גאנצער וועלט. אין דעם וועט זיין באלאנגען אויך די פונקציע וואָס מע וועט באקומען ביים פארענדיקן דעם קורס ...

האָבנדיק א גוטן זכרון, און אויך א „ממזרישן קאָפ“ אויף זיך, האָט ער שוין פארשטאנען אז מע דארף וואָס ווייניקער שאלות פרעגן. בכלל דארף מען נישט צו פיל רעדן. חלילה פירן וויכוחים מיט די אינסטרוקטאָרן, אויך אין אזעלכע ענינים וואָס דו ביסט זיכער אז זיי האָבן נישט קיין רעכט, אז זיי ווייסן נישט

אלץ און דו ווייסט גאָר נישט, און אז עס איז מעגלעך אז געוויסע זאכן זאָל ער בעסער וויסן פון איינעם פון זיי — אויך דעמאָלט דאַרף מען נישט ארויסווייזן אז מען איז אן „אייבער-חכם״ ... מע קאָן קיין מאָל נישט וויסן, וואו דער הונט איז באַגראָבן.

און אויב ער האָט זיך עס נישט גענוג איינגעקריצט אין זיין זכרון, האָט עס געטון די צייט:

יעדן זונטיק זענען די קורסאנטן ארויסגעשיקט געוואָרן אויפן דאָרף, פירן אגיטאטאָרישע ארבעט צווישן די פויערים, זיי אויפקלערן אז זיי זענען דער נאטירלעכער אליאירטער פונעם ארבעטער-קלאס, דאָס הייסט אז נישט קיין צופאליקער געלעגנהייטלעכער, נאָר ממש נאטירלעכער אליאירטער, צוליב זייערע געמיינזאמע אינטערעסן, נאָר איצט דורך דער אליאנס פון דעם אָרגאניזירטן פּראָלעטאריאט, דאָס הייסט די פּארטיי, קאָן אויפגעריכט ווערן אויך דער פּויערים שיכט (די פּויערים בילדן דאָך נישט קיין קלאס, נאָר א שיכט, וואָס איז פונאנדערגעטיילט אין דריי שיכטן: אָרעמע, וואָס האָבן גאָר קיין ערד נישט, אָדער האָבן ווייניק ערד פון וואָס זיי קאָנען נישט אויסלעבן, א מיטלשיכט פון פּויערים וואָס האָט יאָ ערד, און קאָן אויסלעבן בדוחק פון זיין אייגענער ערד און זיין אייגענער פּראצע. דערנאָך קומט דער רייכער שיכט, די אזוי גערופענע קולאקן, וואָס האָבן מערער ערד און קאָנען עס אליין נישט באארבעטן און מוזן אָנקומען צו דער הילף פון געדינגענער ארבעט. דאָס הייסט, זיי ניצן אוים פרעמדע ארבעט. זענען זיי דאָך אויסניצער, און מיט אויסניצער קאָן מען קיין אליאנס נישט שליסן. מע דאַרף זיי רודפן ביזן פארניכטן, אז זיי זאָלן מער נישט עקזיסטירן ווי א קלאס ... אָט דאָס דאַרף מען אויפקלערן די אָרעמע פויערים, אז זיי זאָלן ווערן באוואוסטזיניקע. דערנאָך דאַרף מען עס אויפקלערן פאַרן מיטעלן שיכט, כדי זיי ארויסצונעמען פון אונטער דער השפּעה פון די רייכע פויערים. זיי אויפקלערן אז הגם זיי האָבן טאקע יאָ אייגענע ערד, זענען זיי אָבער גאָר קיין מחותנים נישט מיט די רייכע, ווייל זיי ארבעטן דאָך אליין זייער ערד, מיט זייערע אייגענע הענט און יענע נישט. יענע זענען דאָך אויסניצער, אין א געוויסער מאָס אויך פון זיי, פונעם מיטלקלאס ...

זענען געגאנגען אויפן דאָרף אגיטאטאָרן, מאָביליזירטע דורך די פּארטיי-אָרגאניזאציעס פון פאבריקן, אוודאי און אוודאי די קורסאנטן, וואָס זענען קומענדיקע פּארטיי-אקטיוויסטן און דארפן זיך פּראקטיש באקענען מיט די פּראָבלעמען וואָס באשעפטיקן דאָס דאָרף. דאָס הייסט, אז זיי וועלן מיט דער געלעגנהייט פארפלעכטן די טעאָריע מיט דער פּראקטיק.

געטון האָט מען עס אזוי· מע האָט זיי ארויסגעפירט מיט א קאמיאָן, א לאסט־אויטאָ, אין וועלכן סע זענען געווען געווײנטלעך דריי לאנגע בענק, צוויי ביי די זייטן און איין באנק אין דער מיטן· די מאשין האָט איבערגעלאָזט צו צוויי חברים אין א דאָרף, אין דער פרי· דערנאָך, נאָך מיטאָג, איז די מאשין געקומען צוריק, זיך אָפּגעשטעלט אין יעדן דאָרף און צונויפגענומען די צוויי חברים, ביז אלע האָבן זיך צוריקגעקערט אהיים·

מאָנטיק פרי האָט מען אין די ערשטע צוויי שעהן נישט געהאלטן קיין לעק־ציעס, נאָר מע האָט אנאליזירט די „אקציע״ פון זונטיק· די חברים קורסאנטן האָבן אָפּגעגעבן א קורצן באריכט, ווי אזוי מע האָט זיי אויפגענומען, וואָס פאר א פראגן מע האָט זיי געשטעלט, וואָס זיי האָבן געענטפערט· אויב סע האָט זיך זיי איינגעגעבן ארויסצורופן דעם אינטערעס צו זייערע רייד, בקיצור, אויב די אגיטאטאָרישע אקציע האָט געהאט דערפאָלג·

נאום איז געקומען אויף דער ריי מיט זיין באריכט כמעט צום סוף, אזוי אז ער האָט צייט געהאט צו לערנען פון דער דערפארונג פון די אנדערע· ער האָט שוין געוואוסט וואָס מע דארף יאָ זאָגן און וואָס נישט· אָבער אויך אָן דער פאָרזיכטיקייט, האָט זיך אים געדאכט אז זיין ארויספאָר איז טאקע געווען א מער הצלחהדיקער· אין אלע הינזיכטן· ער איז געווען דער איינציקער, וואָס האָט געקאָנט דערציילן אז ביים צעשיידן זיך פון די פויערים, האָבן זיי אים געזאָגט, דאָס העפלעכע רומעניש וואָרט: קומט נאָך צו אונדז!·

שפּעטער, ווען ער איז געבליבן מיט זיך גופא, נישט ביי דעם קאָלעקטיוון אנאליז, האָט ער זיך געמאכט ווי פאר זיך זעלבסט, אן אנאליז: ווי אזוי איז עס טאקע געשען וואָס אים האָט מען בעסער אויפגענומען ווי די אנדערע אגי־טאטאָרן? מיט וואָס האָט ער זיך אויסגעשיידט פון זיי? און ער איז געקומען צו דער מסקנה אז דאָס איז נישט געווען אין גאנצן זיין אייגענער פארדינסט, אָדער גאָר פיל ווינציקער ווי די העלפט· מער איז עס געווען צוליב זיין חבר, אָדער בעסער געזאָגט זיין חברטע, ווייל מיט אים איז נישט געווען דער צוויי־טער א קורסאנט ווי ער, נאָר א חברטע, די פרוי פון איינעם פון די אינסטרוק־טאָרן, וואָס האָט אויך געארבעט ביי דער קאנטינע פון דער שול· זי איז געווען א גאָר שיינע פרוי, אפשר נאָך יינגער פון אים· זי איז געווען אָנגעטון באשיידן, אין א קאָרטונען קלײדל, מיט א קאשקעטל איבער דעם בינטל געקרייזלטע האָר, כדי זי זאָל אויסזען וואָס מער ארבעטאָרעריש, האָט זי געהאט אלע זיבן חנען· און דער הויפּט איז געווען, וואָס איר אויפפיר איז נישט געווען ווי פון א שטעט־טערישער, וואָס זאָל קרומען מיט דער נאָז ווען זי קומט אריין אין דאָרף צווישן

פויערים. אדרבה, דאָרט האָט זי זיך געפילט ווי צווישן אייגענע און מיט יעדן גערעדט ווי צו א זייניקן, צולאָזיק, היימיש, ווארעם, כמעט מיט ליבשאפט. יאָ, טאקע אזוי. עס האָט געשטראַלט פון איר מיט חברישער אָבער אויך מיט נישט ווינציק פרויאישער ליבשאפט, וואָס האָט דעם כוח צוציען סיי וואָס פאר א מאנצביל, פון סיי וועלכער עלטער, און אויך סיי וועלכן שיכט אָדער פאָליטיש גערעדט: פון סיי וועלכן געזעלשאפטלעכן קלאַס...

בעת די אנדערע חברים, פון די אנדערע דערפער, האָבן געהאַט צו דערציילן אז די פויערים האָבן זיי אויסגעווייכט. ווי נאָר זיי האָבן זיי דער־זען, האָבן זיי זיך געזוכט אן אויסרייד און אויסגעווען די צייט — האָט מען זיי, נאומען מיט דער חברטע, גאָר אויפגענומען ווי חשובע געסט. קודם זענען געקומען די ייגגערע פויערים פונעם דאָרף זען דאָס שיינקייט, וואָס האָט זיי געררייצט פון דערווייטנס. דערנאָך האָבן זיי זיך אזוי דערנעענטערט, אז זיי האָבן איר געזאָגט אויפן נאָמען פשוט, „טאָווארישא אנוצא", ווי זיי וואָלטן געווען גערעדט מיט זייער א שוועסטער, א געליבטער, אלנפאלס מיט א זייער נאָענטן קרוב... אָט צוליב דעם האָט מען געמוזט, אויב אפילו מע האָט נאָך לכתחילה נישט געוואָלט, שענקען כאָטש א ביסל אויפמערקזאמקייט אויך דעם „טאָווואריש נאום". אמת, דאָס איז געווען ביים אָנהייב. אָבער שפּעטער א ביסל, האָט ער שוין געלעבט אין זיין אייגענעם זכות. ווען מען איז אריין אין א שמועס, האָבן זיי באלד דערפילט, אז דער דאָזיקער וואראָנעדיקער שווארצער חבר נאום, כאָטש ער איז מסתמא נישט מער ווי אן אויפגעקומענער ציגיינער, ווען די פארטיי האָט דערהויבן צום ניוואָ פון א פארטיי־אגיטאטאָר, איז נישט קיין נאר און בפרט נישט קיין גראָבער יונג. זיי האָבן באלד געזען אז די חברטע אנוצע באציט זיך בכבודיק צון אים. זי קוקט אים ממש אין מויל אריין, ווען ער רעדט. זי האָט אים קיין איין מאָל נישט איבערגעריסן די רייד. אדרבה, זי האָט אָפט מאָל איבערגעחזרט: דער חבר נאום וועט אייך אויפקלערן, דער חבר נאום וועט אייך זאָגן, דער חבר נאום פארשטייט עס בעסער פון מיר, ער איז דאָך א געלערנ־טער, מיט דערפארונג...

דאָס איז געווען צווישן דעם רעדל דאָרפס־לייט, אָבער ווען זיי זענען גע־ווען צווישן זיך, אויך דעמאָלט האָט זיך די חברטע אנוצע באצויגן צון אים ווי צו אן אייגענעם, היימיש, אפילו מיט נישט פארבאהאלטענער ליבשאפט. גלייך ער וואָלט געווען אויב נישט איר לאנגסטיקער געליבטער, איז כאָטש א זיכערער צוקונפטיקער געליבטער. דאָס האָט ער געפילט נישט נאָר אין אירע רייד, אין אירע אויגן. זי האָט גערעדט צון אים, נאָר אויך אין אירע זשעסטן, ווען זי האָט אים גענומען ביי דער האנט, אים מכלומרשט אראָפּגענומען אן אומרייניקייט

פונעם פּנים, אים פאַררוכט די האָר, וואָס האָבן זיך צו אָפּט צעשויבערט ווי סע האָט איר אויסגעזען. די מענטשן האָבן באמת געקאָנט גלייבן אַז דאָס זענען מאַן און ווייב. זיי האָבן זיך דערמיט נישט פאַראינטערעסירט. זיי איז געווען סימפּאַטיש די חברטע לויט איר אויסזען און אויך אויפפיר, פּשוט און היימיש. ווידער ער איז זיי סימפּאַטיש געוואָרן, אַוועקקוקנדיק זיין ציגיינערישן אויסזע, מיט זיינע געזעצטע ווערטער, שׂכלדיקע רייד, פּשוטע, כמעט גוטברודערישע, איבערציינגנדיקע, וואָס האָבן נישט געוואָלט זיין פון איינעם וואָס וויל אַרויסווייזן אַז ער איז אַ חכם, ער ווייסט אַלץ און זיי גאָרנישט. אדרבה, ער האָט עס אַזוי געמאַכט אַז זיי זענען די אַלץ-ווייסער, ער איז דער וואָס וויל ביי זיי לערנען, פון זייער דערפאַרונג (אַזוי האָט ער טאַקע געזאָגט פון מאָל צו מאָל) און דאָס האָט געפאַלן די דאָרפס-לייט. איז אַ חידוש, וואָס זיי האָבן פאַרבעטן דאָס פּאָרל אויך צום קומענדיקן זונטיק?

אַזוי איז עס טאַקע געבליבן, אַז דעם קומענדיקן זונטיק וועלן זיי נאָך קומען צו זיי.

אָבער, ביז צום קומענדיקן זונטיק זענען נאָך דאָ נישט ווייניקער ווי זיבן טעג, און אין זיבן טעג קאָן זייער פיל געשען אַז דער פּלאַן זאָל זיך ענדערן. קיין שום פּלאַן קאָן גאָרנישט פאַרזיכערן פון פאָרויס אין דער פּאָליטיק בכלל, אַז אַזוי און אַזוי וועט עס זיין, אַזוי און אַזוי וועט מען טון. די אַלע טועכישן פונעם מענטש זענען דאָך באַלאַנגען אין אַ גאַנצער ריי סיבות, וואָס זיי גופא זענען באַלאַנגען פון אַנדערע סיבות, וואָס קאָנען גאָרנישט פאַרזיכערן אַז די קומענדיקע וואָך וועט דאָס און דאָס געשען.

מיט דעם ווערט דאָך באַרעכטיקט דאָס יידישע ווערטל, וואָס מע זאָגט אַרויס, ווען סע האַנדלט זיך אין אַזאַ זאַך, וואָס מע קאָן נישט פאַרזיכערן פון פאָרויס העכסטנס קאָן מען בלויז האָפן און אפשר אויך שטרעבן צון עפּעס. זאָגט מען געוויינטלעך אין אַזעלכע פאַלן: „בלי נדר“, צי „אם-ירצה-השם“.

אָט די דאָזיקע מינדסטע חכמה האָט נאָך נאום נישט געוואוסט דעמאָלט. ער האָט געמיינט, אַז אַלץ וואָס סע פליט און האָט פליגל קאָן מען אויך עסן... ער האָט נישט געוואוסט, ניין, דאָס האָט ער נאָך נישט געוואוסט, אַז דער גורל פונעם מענטש איז נישט דווקא אין זיינע אייגענע הענט.

3. א נסיון

ווי באוואוסט איז אויפן דאָרף א מנהג, אז זונטיק עסט מען מיטאָג אין האלבן טאָג. דאָס הייסט נאָענט צו ארום א זייגער צוועלף. אויך אין דער טעגלעכער רומענישער שפראך הייסט „מיטאָג" אויך „האלבער טאָג". די פויערים, סיי זיי זענען געגאנגען אין קלויסטער סיי זיי זענען נישט געגאנגען און האָבן אויסגעהערט די שטעטערישע רייד פון די פארטיי-אגיטאטאָרן, פלעגן זיך צוריקציען עסן מיטאָג. דער היגער פארטיי-סעקרעטאר פון דאָרפישן קעמערל האָט שוין אין זינען געהאט צו פארזאָרגן אז די שליחים פון דער שטאָט זאָלן עסן מיטאָג ביי איינעם, א פארמעגלעכערן פויער. סיי מע האָט אים פאר דעם באצאָלט, סיי ער האָט געהאט אנדערע פאָרטיילן, אָבער געוויינטלעך האָט מען צוגעגרייט א בכבודיקן מיטאָג. אדרבה, אין זייער פאל, ווען די אגיטאטאָרן זענען געווען אזוי סימפאטיש און היימיש, האָט מען פארבעטן אויך צוויי-דריי געסט: דעם סעקרעטאר פונעם קעמערל, א געוועזענעם נאָטאר פון דער פרימעריע, כדי סע זאָל זיין אויך אן „אינטעלעקטואל" ביי דער סעודה. עס איז געווען פארבעטן אויך א מוזיקאנט, וואָס האָט געזונגען אָדער געשפילט רעוואָלוציאָנערע לידער אויף א מיליטערישן טרומייטער. בקיצור, מע האָט אלץ געטון אז סע זאָל זיין פרייליך, אזוי ווי די דאָזיקע חשובע און אויך ליבע יונגע געסט פון דער פארטיי, וואָס איז נאָך נישט געווען אזוי ליב, הגם יאָ חשוב צוליב דער מאכט, זאָלן זיך גוט פילן אין זייער היגן באזוך. און עס איז באמת געווען פריילעך, היימיש, מע האָט אויסגעטרונקען א פלעשל צויקע, דערנאָך א פלעשל וויין, ביז די אויגן האָבן זיך אָנגעהויבן צוקלעבן...

די גאסטגעבער האָבן געהאט אזוי פיל טאקט און האָבן זיך צוריקגעצויגן כדי דער חבר און די חברטע אנוצע, בפרט, זאָלן זיך קאָנען א ביסל אויסרוען ביז סע וועט קומען דער אויטאָ און זיי אהיימפירן. דאָס הייסט, אז ווען דער זייגער איז געוואָרן נאָענט צו דריי, האָבן זיי זיי איבערגעלאָזט רוען (זיי זענען

דאָך אויפגעשטאַנען גאָר פרי, אַז זיי זענען אָנגעקומען אַזוי פרי צו זיי אין דאָרף!) ביז נאָענט צו אַ זייגער פינעף, ווען סע קומט געוויינטלעך די מאַשין.

אין דער דאָזיקער צייט, פון קרוב צוויי שעה, האָבן די חברים נישט גע־שלאָפן, נאָר געלעגן אויסגעצויגן זי אין בעט, ער געבן איר אויף דער לאַנגער באַנק, וואָס געפינט זיך געוויינטלעך ביי יעדן דאָרפישן הויז, נעבן בעט. זי איז געווען שוין אַ ביסל דערוואַרעמט פון דער נישט שלעכטער משקה און זיך נאָך מער דערנענטערט צום חבר נאום, וועלכן זי האָט שוין צווישן זיך נישט גערופן מער „טאָוואַריש" נאָר פשוט „מיין ליבער". זי האָט גערעדט און גערעדט, פון וואָס מע וויל און פון וואָס מע וויל נישט. רעדנדיק האָט זי נישט פאַרגעסן אים אַרומצוהאַלדזן, אים צוציען צו זיך, אַרונטערצולייגן איר אָרעם אונטער זיין קאָפּ; דערנאָך אַפּירצונעמען און זיך אַרויפלייגן אויף אים, צודריקנדיק אים מיט אירע אויסגעשפּיציקטע בריסטלעך, אַז זיי האָבן אים געריצט און אַרויסגעטריבן פון די כלים... זי האָט עס אָבער געטון, ווי כלאַחר־יד, אָן שום „בייזע" כוונות; פשוט ווי זי וואָלט זיך געווען געשפּילט מיט איר אייגענעם ברודער, אָדער גאָר מיט איר מאַן, פשוט, היימישלעך. עס איז דערגאַנגען דערצו אַז סע האָט שוין געהאַלטן גאָר נאָענט, אַז אָט־אָט זאָל געשען דאָס וואָס זיי ביידע וואָלטן שוין געוואָלט. זיי ביידע? נישט דווקא ביידע. דער חילוק איז נאָר געווען, וואָס בעת זי האָט עס אַרויסגעוויזן אָן שום צווייטייטיקע רמזים. זי האָט עס דאָך שוין כמעט ווי אַרויסגעזאָגט אָפן, אַז זי איז נישט קיין „קליינבירגערין" מיט צוריקגעשטאַנענע פאָראורטיילן. זי איז אַן עמאַנציפּירטע חברטע, זי האַלט נישט אַז די פרוי דאַרף זיין אַ שקלאַוו ביי איר מאַן. זי איז אַליין דער בעל־בית איבער איר — איז מעג זי טון וואָס זי וויל, וואָס איר האַרץ גלוסט, מיט איר אייגנטום... ער אָבער, הגם די געבלוטן האָבן זיך אויך ביי אים צעקאָכט, ווייל וואָס אמת איז אמת, די חברטע אַנוצע איז געווען אויך אין זיינע אויגן זייער אַ שיינע און אַ באַזונדערס צוציענדיקע, עס איז ממש געווען פאַר אים אַ שווערער נסיון ביייצושטיין, אָבער ער האָט דאָך געמוזט זיך באַהערשן, הגם ער האָט עס איר נישט געקאָנט אפילו דערקלערן די אמתדיקע סיבה. וואָס זאָל ער איר געווען זאָגן, אַז זי איז אים טאַקע ליב, ער וואָלט גערן זיך געליבט מיט איר נישט דאָ, נאָר תמיד און אומעטום — ווען זי וואָלט נישט געווען די פרוי פון איינעם פון זיינע אינסטרוקטאָרן?... מע קאָן דאָך אים פאַר דעם אויסשליסן און פאַריאָגן פון דער פאַרטיי־שול.

אמת, סע וועט אפשר שווער זיין צו גלייבן, אַז דאָס אַזוי דערציילטע איז טאַקע אַזוי געשען, ווייל עס איז באַוואוסט, אַז ווען דער יצר־הרע פון אַ מענטש,

א מאַנצביל, דערגייט שוין מיט אים אין אַזאַ מצב, צו ליגן אין דער נאָענטקייט פון אַזאַ שיין ווייבל, וואָס שטופּט דיר ממש אַריין אירע הייסע רונדע בריסטלעך אין די הענט, אין די אויגן און אין מויל און שטעכט דיר מיט זיי אויס די נשמה, איז עס טאַקע זייער שווער צו גלייבן אַז אַזאַ מאַנצביל, וואָס איז באמת אַ געזונטער מאַנצביל, וואָס ליידט נישט אויף מענערשוואַכקייט, איז אין שטאַנד גובר צו זיין זיך גופא און דערנאָך אויך דעם יצר-הרע זיינעם נאָר צוליב אַזעלכע סקרופּולן ווי „קליינבירגערלעכע מאָראַל“, ווייל זי איז אַ חתונה געהאַטע. אוודאי וועט מען נישט גלייבן אַז אַזאַ מאַנצביל קאָן גובר זיין דעם יצר-הרע אויך ווען צווישן אים און דער גאָר שיינער „לילית“, אין דער פאָרעם פון אַ גאָר חנעוודיקער חברטע אַנוצע, וואָס רייצט זייגע געפילן ביז צום נישט אויסהאַלטן און נישט אויסצושטיין, ממש משוגע צו ווערן, נאָר צוליב דעם איינציקן צוריקהאַלט וואָס איז געבוירן פונעם פּחד-געפיל, אַז ער זאָל זיך נישט קאַליע מאַכן זיין צוקונפטיקע פּאַרטייאישע קאַריערע, אַז מע זאָל אים נישט פאַריאָגן צוליב דעם פון דער שול...

עס איז שווער צו גלייבן, אמת, ווייל עס איז באַוואוסט אַז ווען אַ מאַנצביל דערגייט שוין דאָרט, אַזוי נאָענט — דעמאָלט איז ער שוין נישט בכוח זיך אָפּצושטעלן, נישט צו טראַכטן וואָס סע וועט שפּעטער זיין, נאָר טראַכט שוין בכלל נישט צו גאָרנישט, גאָרנישט — ער טוט דאָס וואָס דער אינסטינקט דיקטירט „איצט“ פאַר יעדן בשר-ודם, אָן דעם אַז ער זאָל צייט האָבן אויף צו טראַכטן און „פילאָסאָפירן“ וועגן מאָראַל און פּראָלעטאַרישער עטיק... נאָר, מע דאַרף צוגעבן נאָך עפּעס, אפשר איז עס אַ ביסל אַן אינטימער סוד, וואָס וועט נישט דערציילט ווערן עפנטלעך קיין מאָל נישט, אָבער דאָ מוז עס יאָ געזאָגט ווערן, כדי מע זאָל וויסן דעם גאַנצן אמת. אפשר וועט עס אַזוי נישט אויסזען אַזוי אומגלויבלעך, ווי סע וואָלט זיך אויבנאויפיק אויסגעדאַכט.

זי, די חברטע אַנוצע, האָט דאָך געערדט און גערעדט, בעת די בלוטן האָבן אין איר זיך צעשפּילט. זי האָט דערציילט אויך דאָס, וואָס אַ פרוי דערציילט אין אַזעלכע מינוטן כדי צו פאַרענטפערן און אויך באַרעכטיקן איר פאַרהאַלטן. פאַרשטייט זיך, אַז די ערשטע סיבה, וואָס זי געפינט נאָענט „ביי דער האַנט“ איז, אַז דער מאַן אירער פאַרנאַכלעסיקט זי. ער קומט אַהיים שפּעט ביי נאַכט. אויך דעמאָלט זעצט ער זיך אַוועק און גרייט צו זיינע מאָרגנדיקע לעקציעס. בכלל גיט ער זיך זייער ווינציק אָפּ מיט איר, וואָס ווערט פאַרוויאַנעט ווי אַ רויז, וואָס לעכצט נאָך אַ ביסל וואַסער, אַזוי לעכצט זי צו מאָל נאָך אַ ביסעלע ליבע. זי טריקנט אויס, פון טאָג צו טאָג. זי ווייסט אַז זי עלטערט זיך פאַר דער צייט, הגם זי איז קוים צוואָנציק יאָר אַלט... און וואָס האָט זי פון איר לעבן?

זי האָט איין איינציקע טרייסט אז זי איז נישט די איינציקע. אַלע פרויען פון אקטיוויסטן לעבן דאָך אזוי. לעבן אזוי? איז נישט גוט געזאָגט. בעסער וואָלט זי געזאָגט, אז זיי גייען אזוי אוים — דאָס איז דען א לעבן?! אָט, למשל, די פרוי פון חבר איליע, צווישן אונדז גערעדט, האָט זי ציניש באמערקט, איז ער גאָר „איציק" נאָר ער האָט זיך געביטן דעם נאָמען אויף „איליע" אז מע זאָל נישט וויסן אז ער איז א „זשידאָן" ... טאקע צוליב דעם ...

מער האָט שוין נאוּם, דאכט זיך, גאָרנישט געהערט וואָס זי האָט צונויפגע-פּלאפּלט אין זיינע אויערן. און אויב פריער האָט איר פּליסטערן אים אין זיינע אויערן גערייצט אויך סעקסועל, גלייך זי וואָלט אים מיט אירע ריידעלעך געגלעט און געצערטלט, אזוי האָבן דאָך אים גערייצט אירע געפּליסטערטע נארישקייטן אין זייער תוכן, אָבער רייצנדיק אין זייער פאָרעם — אזוי האָבן אים איצט צו-ריקגעשטויסן אירע רייד, וואָס ער האָט שוין גאָרנישט געקאָנט באנעמען. ער איז שוין מער נישט געווען אין אזא גרויסן נסיון זיך צוריקצוהאלטן זיך נישט צוצורירן צון איר, ווייל זי איז די פרוי פון זיין פּראָפעסאָר, נאָר איצט האָט ער שוין געבן זיך א פּשוטע „צוויג", א שלאנג ...

אזא מין געפיל האָט ער, אייגנטלעך, שוין געהאט אמאָל, אמאָל, בעת ער האָט געטרונקען מיט זיינע חברים וויין, א פלאַש נאָך א פלאַש, ביז ער האָט געפילט אז ער איז טאקע נאָך נישט שיכור אז ער זאָל נישט וויסן פון זיך, אָבער דאָך איז ער שוין נישט געווען דער בעל-בית איבער זיין צונג. זי האָט שוין נישט געפונען קיין אָרט אין זיין מויל. אָט איז זי איבעריק ביי אים, אָט רעדט זי נישט דאָס וואָס ער וויל, נאָר וואָס זי וויל, ער רעדט גאָר נישט אויף קלאָר, ער שטאמלט, די צונג פארפּלאָנטערט זיך ביי אים ווי זי וואָלט געווען א פרעמדע ... אזא געפיל האָט ער געהאט ביז איינער פון זיינע מיטטרינקער האָט אים געגעבן א ציינדל קנאָבל. ווי נאָר ער האָט אריינגעביסן אין ציינדל קנאָבל, האָט ער זיך פלוצעמדיק ווי אויסגעניכטערט, גלייך מע וואָלט אראָפּגענומען א שלייער פון זיינע אויגן. אדרבה, ער האָט שוין איצט נישט געקאָנט פארשטיין זיינע חברים, פאַר וואָס זיי זינגען, פאַר וואָס זיי לארמען ארום און קריגן זיך ... ער האָט זיך שוין נישט געפילט גוט אין זייער חברותא, ווייל ער איז שוין מער נישט געווען באטרונקען ...

איצט, אין דער דאָזיקער מינוט, ווען זי האָט זיך אראָפּגערעדט פונעם הארץ און זיך אויסגעדריקט אזוי גראָב, מיטן נאָמען „זשידאָן", וועגן יענעם וואָס האָט זיך געביטן זיין נאָמען — האָט אים אָנגענומען אן עקל. אָט דאָס איז דאָך איצט געווען יענץ ציינדל קנאָבל, וואָס האָט אים פלוצעמדיק אויסגעניכ-

טערט פון זיין אויפגערייצטקייט. ער האָט דאָך געוואוסט אז אויך איר מאַן איז א ייד, א לאנגסטיקער פארטיי-מיטגליד נאָך פון פאר דער מלחמה, נאָך אין דער אילעגאליטעט...

... איז ער דאָך אויך א „ציגאַן" מיט א געביטענעם נאָמען, מיט א רומענישן אָפּקלאַנג...

מיט אָט דער צויג זאָל ער זיך ליבן?! ניין, שפּייען דארף ער אויף איר.

ער האָט שוין געפילט און געווען אויך זיכער ביי זיך, אז אפילו ווען ער וואָלט געוואָלט איצט זיך לייגן מיט איר, וואָלט עס זיך שוין נישט איינגעגעבן. ער וואָלט זיך נאָר געשטעלט בבושה פאר איר. ער וואָלט שוין איצט נישט געווען ביכולת דורכצופירן דעם אקט, אויך ווען ער זאָל אים אָנהייבן, ווייל עס האָט אים געעקלט. ער האָט פארלוירן די כוחות. די שטייפקייט אין זיינע מוסקלען האָבן נאָכגעלאָזט פון זייער אָנגעצויגנקייט, זענען לויז געוואָרן און זיינע קניען האָבן נישט געקאָנט האלטן גלייך זיינע פיס, גלייך ווי א בוים ווען מע זעגט אים אונטער.

ניין, אין אזעלכע באדינגונגען איז שוין קיין שום מאנצביל נישט מער בכוח אויפצוטון עפּעס, אויך ווען סע האָט אים אויפגערייצט די שענסטע און פארכי־שופנדיקסטע פרוי. עס איז דאָך שוין נישט געווען מער ווען אויפצורייצן. ער איז שוין געווען פאר איר א טויטער.

וואָס איז דען דער חידוש? זי האָט דאָך אָנגערירט, אָן איר ווילן, זיין סאמע טיפסטע און באהאָלטנסטע שוואכקייט — זיין פרואוו אויסצובאהאלטן זיין צי־גיינערישקייט... און איצט מיט איר „אומשולדיק" פּלאַפּלען, ווען זי האָט אפילו זיך נישט אָפּגעגעבן קיין חשבון וואָס זי טוט אויף מיט אירע אזוי אומשולדיקע רייד, וואָס האָבן געהאט גאָר אן אנדערן ציל, אויף קיין פאלס אים צו באריר̇ן אין זיינע „נאציאָנאלע" אמביציעס, אדרבה, אים ארויסצווייזן אז זי פילט זיך נישט געבונדן צון איר מאַן; אז ער איגנאָרירט זי, אז זי האָט אפילו דאָס רעכט אים נישט צו זיין געטריי — דווקא מיט דעם האָט זי גאָר קאליע געמאכט וואָס אָט-אָט האָט זי שוין ביי אים דערגרייכט...

ער איז אויפגעשטאנען, אפּאטיש, כדי נישט ארויסצווייזן זיין שינאה, וואָס ער האָט נישט נאָר געפילט צון איר, נאָר האָט אויך געקאָכט אין אים אז ער האָט זיך קוים באהערשט אז זי זאָל עס נישט באמערקן. ער האָט מכלומרשט געזוכט עפּעס א גאנג ארויסצוגיין, מיט א תירוץ, כדי די סצענע זאָל זיך ענדיקן אָן אינצידענטן, פאר איר צייטווייליק — אָבער פאר אים אויף תמיד.

יאָ, איצט איז עס שוין פאַר אים מער נישט געווען קיין נסיון, אַז ער זאָל זיך צוריקהאַלטן און זיך נישט לייגן מיט דער פרוי, פון זיין פּראָפעסאָר — איצט איז עס שוין געווען פאַר אים אַן אוממעגלעכקייט אַז ער זאָל זיך גובר זיין און זיך יאָ לייגן מיט איר...

אָבער דערמיט האָט זיך עס נאָך נישט געענדיקט.

שפּעטער מיט עטלעכע טעג האָט ער געזוכט אַ געלעגנהייט צו רעדן מיטן אינסטרוקטאָר, מיט אַנוצעס מאַן. ער האָט אים געזאָגט אַז די אַרבעט אין דאָרף, פונעם פאַרגאַנגענעם זונטיק, איז געווען זייער אַ דערפאָלגרייכע, אָבער בדרך אגב, האָט ער אים געגעבן אָנצוהערן אַז ער וואָלט געדאַרפט שענקען נישט נאָר מער אויפמערקזאַמקייט נאָר אויך מער צייט אפילו פאַר זיין פרוי... זי איז נאָך אַזוי יונג... זי איז וואָס אַן אמת טאַקע אַ שיינעטשקע, אַ לוסטיקע און אַ לעבנס-גיריקע, זי וואָלט זיך נאָך געדאַרפט אַ ביסל פאַרווילן... יאָ, אַזוי מיינט ער, הגם עס איז נישט זיין עסק זיך אַריינצומישן אין זיין פּריוואַטלעבן, אָבער דאָך... ווי אַ פּאַרטיי-מיטגליד האַלט ער עס אפילו פאַר זיין אַ חוב אים צו זאָגן, אַז ער וואָלט איר געדאַרפט שענקען מער צייט, כדי אויסצומיידן אומאָנגענעמלעכ-קייטן... צוליב דעם וואָלט ער געדאַרפט זיך אָפּרייסן אַ ביסל פון זיין פּאָליטי-שער טעטיקייט, כאָטש עטלעכע שעה אין טאָג זיין מיט זיין פאַמיליע, אויב ער וויל זי דערהאַלטן...

מיט איין טאָג שפּעטער האָט אים גערופן דער פּאַרטיי-סעקרעטאַר און אים פאָרגעוואָרפן אַז ער איז נישט קיין „קאַוואַלער", אַ „ריטער" האָט תמיד גע-האַלטן בסוד אויב אַ פרוי האָט זיך אים פאַרטרויט און אים דערציילט אירע סודות פון איר פאַמיליע-לעבן. ער האָט דאָס נישט געדאַרפט זאָגן פאַר איר מאַן...

— איך האָב געמיינט — האָט זיך געפּרואווט פאַרטיידיקן נאום — אַז איך טו אים אַ טובה, אַז איך וואָרן אים אַז ער זאָל מער אכט געבן אויף זיין ווייבל...

— יאָ, חבר נאום — מעגלעך אַז איר האָט טאַקע געהאַט ערלעכע כוונות. אַלץ איז מעגלעך, שטעלט אייך אָבער אין זיין לאַגע. וואָלט ער אייך געקאָנט מוחל זיין אַז איר זענט געקומען אין אַזאַ אינטימער נאָענטקייט, אַז זיין פרוי זאָל זיך אייך אָנפאַרטרויען אירע פאַמיליע-סודות?

— איך זאָל מיך שטעלן אין זיין לאַגע? — האָט נאום וואונדערנדיק אָבער אויך אָפּשטויסנדיק אָפּגעוואָרפן אַזאַ מעגלעכקייט — ניין. איך וועל קיין מאָל אין אַזאַ לאַגע נישט זיין... איך וועל דען חתונה האָבן מיט אַזאַ יינגעטשקן קעלבעלע, איר זאָלט מיר מוחל זיין פאַרן אויסדרוק. זי הערט דאָך נישט וואָס

איך זאָג... און ער, האָף איך, וועט אויך נישט געוואויר ווערן מיין דאָזיקע מיינונג, וואָס איך האָב זי קיינעם נישט געזאָגט, נאָר איצט פאר אייך... לויט אייער מיינונג, חבר סעקרעטאר, וואָלט איך געדארפט אויסבאהאלטן פונעם מאן, וואָס די פרוי האָט זיך מיר אָנפארטרויט, איך זאָל אויך אפשר געניסן פון איר צוטרוי צו מיר, דעם מאן גאָרנישט אויסזאָגן, ביז זייער פאמיליעלעבן וועט זיך גענצלעך צעריסן?...

— עס איז א פיל שווערער פראָבלעם ווי אייך דאכט זיך — האָט דער סעקרעטאר געזאָגט מיט א שמייכל און איבערגעריסן דעם שמועס, וואָס וואָלט זיי אין ערגעץ נישט דערפירט.

מסתמא האָט די מאמע קלאָרסטע אידעאָלאָגיע אויף דער וועלט, וואָס האָט הונדערט ענטפערס אויף סיי וועלכער שווערסטער פראגע, נאָך נישט געפונען קיין איין איינציקן גילטיקן ענטפער אויף אָט דער אזוי לייכטער און אפילו נארישער פראגע — האָט זיך געטראכט נאום... ער האָט דאָך פאר קיינעם נישט געקאָנט דערציילן, אז זי האָט אים ממש גענומען און שיער נישט „פארגעוואלטיקט“, ווען ער וואָלט געווען נישט געשטעלט קיין ווידערשאנד, און אויך דאָס נישט פון מאָראלישער צניעות אָדער גאָר צביעות, נאָר צוליב א גאָר אנדערער סיבה, ווייל זי האָט געהאט אזא שאָוויניסטישן אויסדריק, ווי „זשידאן“, וואָס ביי אים, אין זיינע אויערן איז עס דאָך געווען ווי א סינאָנים מיט „ציגאן“.

נאום האָט נישט געהאט פון וואו צו וויסן, אז דווקא צוליב זיין צו מאָראלישקייט, וועט פון איצט אָן זיין פארצייכנט אין זיין דאָסאר: „טענדענצן צו אוממאָראלישקייט“... ער האָט נישט געוואוסט אז דאָס דאָזיקע לאטקעלע אין זיין דאסאר וועט באצירן זיין ביאָגראפיע און וועט אים באגלייטן אויף זיין לעבן לאנג...

יאָ, ער האָט נישט געהאט פון וואו דאָס צו וויסן. קיינער ווייסט דאָך נישט וואָס מע לייגט אריין אין זיין פערזענלעכן דאָסאר (און אין לעבן!) אין א געוויסן מאָמענט. ער זעט נאָר צו מאָל די פאָלגן, אָבער ער ווייסט נישט פאר וועלכע סיבות דאָס געשעט. וואונדערט ער זיך. אמת, נאָך א צייט, ווען סע ווערט שוין אָן לגמרי איר וויכטיקייט, דאן דערוואוסט זיך אפשר שוין דער מענטש אויך וועגן דעם אָנגעצייכנטן אין זיין דאָסאר, אין א געוויסן מאָמענט פון זיין פארגאנגענהייט, אָבער דעמאָלט טויג אים שוין נישט דאָס גאנצע וויסן. ער קאָן דאָך עס שוין נישט ענדערן. וואָלט ער עס געווען געוואוסט צו דער צייט, וואָלט ער אפשר געפרואווט עפּעס ענדערן און אויפווייזן אז אדרבה, אז ער איז געווען „פרינציפּיעל“, ער איז געווען מאָראליש — נאָר דער אינסטרוקטאָר, צוליב

פערזענלעכער שינאה, אָן שום סיבה, צוליב א נקמה-געפיל, וואָס וואָלט געווען געדארפט זיין געצילט קעגן זיין פרוי, דאָס יונגע כאַנטעלע, צו וועלכן ער האָט זיך צוגעקלעבט, צופאליק, ווער ווייסט מיט וואָס פאר א געלעגנהייט, הגם זי האָט זיך אזוי נישט געפאסט צון אים, צו זיין געזעלשאפטלעכער פאָזיציע און אויך נישט צו זיין עלטער — צוליב דעם, וואָס ער האָט נישט געקאָנט נעמען נקמה אין איר, האָט דער גוטער חבר, אויפריכטיקער איבערגעגעבענער פארטיי-אקטיוויסט זיך נוקם געווען אין נאומען, און אים געשטעמפּלט אויף זיין גאנצן לעבן מיט דער נאָטיץ אין זיין דאָסאר, אז ער האָט טענדענצן צו אוממאָראלישקייטן... וואָס דארף מען לאנג ברייען? ער איז אן אוממאָראלישער עלעמענט... בעסער געזאָגט: אן אויסוואורף.

אזוי פארקוילערט זיך דאָך צו מאָל אן אומשולדיק וואָרט, ווי א קליין קנייטלעכל שניי, וואָס קוילערט זיך בארג אראָפּ, און קוילערנדיק זיך שוועלט עס אָן, נעמט אויף זיך אויך דעם שניי וואָס באגעגנט אין וועג און ווערט אזא ריזיקער קנויל, אז מע קאָן מאכן פונעם א שניי-מענטש — אָבער דער מענטש, דער אמתדיקער, קאָן זיך מער שוין נישט אָנזען היגטער אים...

נאָר דאָס האָט איצט נאָך נישט געוואוסט נאום, אז ווען מע וועט אים בודק זיין און טרייבערן די גאָל, וועט מען אויך דאָס נעמען אין אכט, אָן דעם אז מע זאָל עס אים אפילו זאָגן, אז ער זאָל זיך קאָנען ווערן קעגן דעם. ניין, נאום האָט נישט געהאט פון וואו דאָס צו וויסן. אָבער דאָך האָט אים געמוטשעט דער געדאנק, בפרט דער שמועס מיטן סעקרעטאר. און אז ער האָט זיך נישט געקאָנט איינהאלטן צו באהאלטן זיין סוד, האָט ער זיך אדורכגערעדט מיט א חבר. ער האָט אים נישט דערציילט אלץ. ער האָט בלויז דערציילט, וואָס ער האָט געזאָגט פאר דער חברטעם מאן, אנוצעם מאן, און וואָס עם האָט אים געזאָגט דער סעקרעטאר.

אָבער צו זיין איבערראשונג האָט דער חבר זיינער אים אויסגעהערט, אָבער אים נישט געגעבן קיין רעכט. ער האָט מיט א וואולגארן שמייכל געזאָגט:

— דער סעקרעטאר איז גערעכט. צו וואָס האָט געטויגט עם דערציילן פארן מאן?... אזא זאך דערציילט מען נישט. יעדע פרוי האָט איר סוד, און לויט מיין מיינונג אויך דאָס רעכט אויף איר א סוד...

— אזוי וואָלסטו געטון אויף מיין אָרט? — האָט זיך נאום ווי געבעטן ביי אים אויף אן ערנסטן ענטפער, אז ער זאָל געפינען ביי אים פארשטענדעניש.

— ניין — האָט זיך יענער צעלאכט — איך וואָלט זי גוט אָנגעבארעט, אז זי זאָל מיך געדענקען...

נאום האָט שוין מער נישט פאַרלענגערט זייער שמועס. ער האָט דאָך געזען אַז זייערע מיינונגען זענען גאָר ווייט אייגע פון דער אַנדערער. זיי וועלן אַזוי קיין מאָל זיך נישט קענען באַנעגענען צו דערגיין צו אַ געמיינזאַמער פאַרשטענדיקונג.

אָבער ביי זיך האָט ער געטראַכט, אַז אפשר ווייסט ער טאַקע נישט דעם באַטייט פון מאָראַלישקייט און פון אוממאָראַלישקייט.

אָבער חרטה, דאָס האָט ער קיין מאָל דערויף נישט געהאַט. יאָ, ער וואָלט זיך אפשר געקאָנט לייגן מיט אַ חברטע, אויך ווען זי איז אַ פאַרהייראַטע, אָבער מיטן באַדינג אַז ער זאָל נישט קאָנען איר מאַן.

נאָר, צוריק געשמועסט, דאָס ווייסט דאָך קיינער נישט אַחוץ אים, אַז ביי אים איז דאָס געווען נישט בלויז אַ פּראָבלעם פון מאָראַלישקייט, נאָר אויך פון זיין... (ווי אַזוי זאָל ער עס אָנרופן?) נאַציאָנאַל געפיל?! ניין, מער נאַציאָנאַלע עמפּינדלעכקייט, זיין סענסיביליטעט פון וועלן פאַרלייקענען זיין ציגייַנערישקייט, זיך אַרויסצוווייזן פאַר אַ ריינעם רומענער, ווי יענער „איציק" וואָס וויל דווקא ווערן אַן „איליע" — דאָס איז געווען די הויפּט סיבה פאַר וואָס ער האָט זיך נישט געלייגט מיט יענער זונה, וואָס משפּט איר מאַן אַז ער אַרבעט צו פיל און איגנאָרירט זי ... און פון וואַנען האָט ער זי גענומען און זי דערהויבן צום ניוואָ פון אַן אַקטיוויסטין ביי דער פּאַרטיי?

דעם קומענדיקן זונטיק, ווען סע זענען געקומען אַנדערע צוויי אַגיטאַטאָרן אין יענעם דאָרף, און די דאָרטיקע האָבן זיך נאָכגעפרעגט אויף דער חברטע אַנוצע און אויפן חבר נאום — האָבן זיי באַקומען אַן ענטפער, אַז זיי זענען אין אַן אַנדערן דאָרף.

אָבער דער אמת איז געווען, אַז אַנוצע איז געבליבן אין דער היים, קענען איר ווילן. דער פּאַרטיי-סעקרעטאַר האָט איר געגעבן אונטער אַן אויסרייד, אַז אַנדערע אויפגאַבע. ווידער דער חבר נאום איז געשיקט געוואָרן טאַקע אין אַן אַנדער דאָרף, אָבער נישט ווי פריער, נאָר ווי דער צווייטער „פידל" מיט אַן אינסטרוקטאָר, דווקא צו האָבן אים אונטער די אויגן, צו זען ווי אַזוי ער פירט זיך אויף אין אַזאַ וויכטיקער „אַקציע". כדי סע זאָל זיך נישט איבערחזרן דאָס יענעוואָכעדיקע ...

... וואָס זאָל זיך נישט איבערחזרן?

וואָס אייגנטלעך איז דען געשען יענע וואָך, אַז מע זאָל דאַרפן האָבן אַ באַזונדערע השגחה אויף אים? אדרבה, זאָל מען גיין אין יענעם דאָרף, וועט מען דאָך געוואויר ווערן ווי גוט ער האָט זיך אויפגעפירט, אַלנפאַלס בעסער

ווי אנדערע. אים האט מען דאך פארבעטן אז ער זאל נאך קומען א צווייט מאל, דאס וואס עס איז מיט אנדערע נישט געשען. והא ראייה, אז די אגיטאטארן וואס זענען איצט געקומען אין דאזיקן זעלביקן דארף, האבן שוין נישט געהאט דעם זעלביקן דערפאלג.

נו, איז וואס? וואס קאן מען דערמיט באווייזן? אייגנטלעך, וואס דארף מען דען באווייזן? וועמען דארף מען דען עפעס איבערצייגן?

וואכזאמקייט דארף מען נישט לערנען די שול-לייטונג. די פארטיי-ארגאניזאציע ווייסט וואס זי דארף יא טון און וואס נישט. זי ווארט נישט אז סע זאל זיין צו שפעט. מע דארף נעמען פרעווענטיווע מיטלען, אז סע זאל נישט דערשיינען קיין שום שפעלטל אין דער מאנאליטישער און קאנסעקווענטער פארטיי-ליניע. מע טאר זיך נישט לאזן באאיינפלוסן פון קליינבירגערלעכע סענטימענטאליזמען וואס זענען איבערבלייבסלעך פון דער בירגערלעכער אידעאלאגיע, וואס איז נאך נישט אויסגעווארצלט אין גאנצן פון די מוחות פון די נעכטיקע מענטשן...

דאס דערוויילע, ביז מע וועט דערציען דעם נייעם טיפ מענטש, אויפגעוואקסן אין דער אידעאלאגיע פון מארקס-ענגעלס-לענין און סטאלין...

4. הצלחה

ווי געזאָגט, האָט נאום באַקומען א קליינעם קלאַפּ, וואָס ער האָט אים געפילט ווייטיקלעך, אָבער ווי יעדע וואונד, האָט זי זיך מיט דער צייט פאַרהיילט און זי איז געוואָרן פאַרגעסן. מיט יעדן טאָג וואָס עס איז פאַריבער האָט די וואונד זיינע זיך פּאַמעלעך פאַרהיילט און אויבנאויפיק איז אפילו קיין שפּור נישט געבליבן פון קיין שראם (אזוי האָט זיך אים לכל-הפּחות אויסגעדאכט, ווייל ער האָט נאָך דעמאָלט נישט געהאט קיין דערפאַרונג, הגם קיין נאר איז ער נישט געווען און מע האָט אים נישט געדאַרפט אריינלייגן א פינגער אין מויל. אים איז געגוג געווען אויך איין קליינער קוים באַמערקלעכער וואונק. דאָך האָט ער דעמאָלט נאָך נישט געאנט אז דער „שראם" זיינער איז געבליבן אין זיין דאָסאר!). ער האָט צוגעלייגט קאָפּ און געלערנט די לעקציעס אזוי אז ער איז געווען, אויב נישט אויפן ערשטן אָרט צווישן די קורסאנטן, איז ער געווען אין ארגסטן פאַל — דער צווייטער. דער ערשטער האָט געהאט א מעלה וואָס ער האָט נישט געהאט. בעת נאום האָט איצט אָנגעהויבן אריינקוקן אין א ביכל, איז יענער „ערשטער" געווען א ייד, איז געווען מיט א „קאָפּ" העכער פון אים, איז געווען א באַלייענטער, האָט געוואוסט וואָס עס איז מאטעריאליסטישע דיאלעקטיק, האָט געוואוסט בכלל וואָס עס איז מאטעריאליסטישע פילאָסאָפיע, דאָס וואָס נאום האָט ביז היינט פון גאָרנישט געהערט. און איצט, ווען ער האָט שוין יאָ עפּעס געהערט וועגן דעם, האָט ער נישט געוואוסט מיט וואָס מען עסט עס. אמת, ער האָט געפּרואווט אליין לייענען דאָס פירטע קאפּיטל פון דעם „קורצן קורס פון דער געשיכטע פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי (באָלשעוויקן) פון ראטנפאַרבאנד", וואָס סטאַלין גופא האָט עס אָנגעשריבן, האָט ער עס געפּרואווט לייענען, אָבער ער האָט גאָרנישט, לגמרי גאָרנישט פאַרשטאַנען. עס איז געווען פאַר אים פרעמד די שפּראַך, מיט אומפאַרשטענדלעכע אויסדריקן, פילאָסאָפישע טערמינען, וואָס ער האָט זיי ביז איצט נישט געהערט און נישט באַגעגנט.

טאקע פון דעם אַ קאַפּיטל האָט נאָך געצויגן די מסקנות אַז דער „גרויסער סטאַלין" איז טאַקע באמת „גרויס"...

איז דאָס דערווייל געבליבן פאַר אים אַ סוד. ער האָט זיך געמוזט באַגנוגן מיט די לעקציעס וואָס מע האָט געלייענט אין דער שול. דערווייל האָט מען דאָס דאָזיקע קאַפּיטל ביי די קורסן איבערגעהיפּערט. מע האָט געזאָגט, אַז דאָס וועט מען לערנען ביי אַן אַנדערער געלעגנהייט. אָבער יענע געלעגנהייט איז דערווייל נישט געקומען, הגם די קורסן ענדיקן זיך.

ער האָט איין מאָל, אין אַ פרייער מינוט, אָנגעקניפּט אַ שמועס מיט יענעם חבר, וואָס האָט ביי אים צוגענומען דאָס „ערשטע" אָרט, און אים געפרעגט עפּעס וועגן אָט דער מאַטעריאַליסטישער פילאָסאָפיע, האָט יענער אים דערקלערט אַזוי פּשוט, אַזוי פאַרשטענדלעך, אַז ער האָט באמת געמיינט אַז דאָס איז גאָר לייכט צו פאַרשטיין. אָבער אַליין, ווען ער האָט געפּרוּווט לערנען יענץ פירטע קאַפּיטל, דעמאָלט האָט ער גאָרנישט געקאָנט פאַרשטיין. הייסט עס, אַז סע זענען פאַראַן זאַכן וואָס זענען טאַקע פּשוט, אָבער אַליין, אָן הילף פון אַ פּראָפעסאָר, קאָן מען עס נישט דערגיין.

ער האָט זיך אָבער געטרייסט: יענער איז טאַקע דער „ערשטער" ביים לער-נען, אָבער אַז סע וועט קומען צום פאַרטיילן די קורסאַנטן צו דער אַרבעט, אין פאַרשידענע פּאַרטיי-סעקטאָרן, דאַן וועט מען זיך מוזן רעכענען אויך מיט דעם, אַז יענער איז אַ זון פון אַ קליינעם סוחר, דאָס הייסט אַז זיין סאָציאַלער אָפּשטאַם איז אַ „קליינבירגערלעכער", בעת ער איז אַ זון פון אַן אַרבעטער, אפילו ווען אַ קאַוואַל איז נישט קיין ריינער פּראָלעטאַריער, איז ער דאָך אַ בעל-מלאכה, וואָס ניצט נישט אויס קיין פרעמדע אַרבעט און איז אויך נישט קיין סוחרישער „ספּעקולאַנט"...

אָבער דערווייל איז עס נאָך נישט געקומען דערצו. דער קורס האָט זיך טאַקע באַלד געענדיקט, די זעקס חדשים וואָס ער האָט דאָרט געלערנט זענען טאַקע געווען ביי אים לאַנגע ווי זעקס יאָר, אָבער דאָס איז געווען בלויז דעמאָלט, ווען ער האָט געהאַט היינט אַ סעמינאַר, מאָרגן אַן עקזאַמען — איצט, ווען דאָס האָט זיך שוין געענדיקט, דאַכט זיך אויס, אַז דאָס איז נישט געווען מער ווי אַ זעקס טעג.

מאָדנע, במשך דער שול-צייט האָט ער געוואָרט אַז סע זאָל זיך וואָס גיכער ענדיקן. ער האָט געגאַרט צו זיין פרייער, נישט אונטערן שווערן יאָך, נישט אַזוי פון די קורסן און עקזאַמענעס, וואָס זענען וואָס אין אמת געווען נישט לייכט פאַר אים, איז אָבער שווערער געווען פאַר אים די דיסציפּלין, וואָס איז געווען

כמעט א מיליטערישע. און נאָך מער — דער עול, דאָ נישט שטיין, דאָרט נישט גיין. דאָס נישט רעד, יענץ נישט הער ... ער האָט געמיינט אז ווי נאָר די קורסן וועלן זיך ענדיקן וועט ער זיין א פרייער פויגל, קיינעם נישט געבן קיין חשבון וועגן זיין אויפפיר (נאַיווער חבר נאום דאנטשולעסקו!) ... איצט, ווען סע האָבן זיך שוין געענדיקט די קורסן, איצט פילט ער גאָר ווי א מין מורא פאר דעם אומבאַקאַנטן, וואָס האָט נאָך קיין קלאָר בילד נישט, וואו ער וועט צוגעטיילט ווערן, וואָס ער וועט האָבן ווייטער צו טון, ווי אזוי וועט ער זיך פונאנדערקלייבן אין זיין קומענדיקער טעטיקייט?

נאָר, ווי באַוואוסט, געשעט דאָך כמעט קיין מאָל נישט דאָס, אויף וואָס מע דערוואַרט זיך. אויך איצט איז אין צווישן אָנגעקומען אן אָנווייזונג, אז מע זאָל קיינעם נישט צוטיילן אויף קיין שום פּאָסטן נישט, אָדער אז מע טיילט יאָ צו, זאָל מען עס נישט מודיע זיין די אבסאָלווענטן, ווייל דערווייל זענען זיי אלע, צוזאַמען מיט די פּראָפעסאָרן זייערע, מאָביליזירט אין דער אקציע פון „קאָלעקטיוויזירן" די אגריקולטור.

מע דארף דאָ מאכן א קליינע באמערקונג, אז נאום האָט זיך געכאַפּט צו דער צייט, אלנפאלס פיל גיכער פון די אנדערע קורסאנטן־אקטיוויסטן, אז מע דארף וואָס שנעלער פארגעסן דאָס ביז איצט באניצטע וואָרט „קאָלכאָז", ווי מע פלעגט רעדן אין אלע לעקציעס ביי זייערע קורסן. איצט דארף מען זאָגן „קאָלעקטיווע". קאָלעקטיוויזירן די אגריקולטור דארף מען, נישט מאכן א קאָלכאָז. דאָס דאָזיקע סאָוועטישע וואָרט איז נישט זייער גינציק אויפגענומען געוואָרן ביי די פויערישע מאסן. אדרבה, מע האָט עס בארעדט מיט אלע בילבולים אז אין קאָלכאָז איז אלץ קאָלעקטיוו, אפילו די פרויען און קינדער זענען קאָלעקטיוויזירט. גאָרנישט, קיין שום פּריוואַט־אייגנטום לאָזט מען נישט איבער פאר די פויערים. פארשטייט זיך, אז אזעלכע שקרים און בילבולים זענען פארשפּרייט געוואָרן נאָר דורך די פיינטלעכע עלעמענטן, וואָס מע דארף באקעמפן אויפן שארפסטן אופן ...

איצט זענען די נעכטיקע קורסאנטן געוואָרן „אינסטרוקטאָרן". זיי זענען צוגעטיילט געוואָרן צו פיר חברים צון א ראַיאָן. דאָס הייסט, אז נאום צוזאמען מיט נאָך אנדערע דריי חברים זיינע, זענען צוגעטיילט געוואָרן צון א ראַיאָנאַלן פארטיי־קאָמיטעט, דאָרט האָבן זיי געהאט זייער ארבעט, אָבער נישט דווקא דאָרט. אהין זענען זיי נאָר געקומען פון צייט צו צייט אָפּגעבן באריכטן וועגן אופן ווי אזוי סע גייט זייער טעטיקייט און פון דאָרט האָבן זיי באקומען נייע דירעקטיוון. די ארבעט האָבן זיי דאָך געדארפט טון אין דאָרף, צווישן די פאר־

עקשנטע פּויערים, וואָס האָבן זיך נישט געוואָלט אָפּזאָגן פון זייער שטיקל גאָר וואָס באַקומענע ערד, דורך דער אַגראַר־רעפאָרעם ...

דאָס לעבן איז נישט געווען קיין גאָר באַקוועמס. ווער עס איז געווען אין יענע צייטן א פּאַרטיי־אַקטיוויסט, יענער האָט נישט געלעקט קיין האָניק. מען איז אַרומגעגאַנגען ווי א נע־ונדניק. וואו מע האָט געטאָגט האָט מען נישט גע־נעכטיקט און וואו מע האָט גענעכטיקט האָט מען נישט געטאָגט. דאָס הייסט, אז דאָ האָט מען קוים געקאָנט איבערכאַפּן דאָס חיות, מע זאָל עפּעס איבערבייסן, דאָרט עפּעס נעמען אין מויל אָנשטאָט א מיטאָג — און נישט זעלטן זיך לייגן שלאָפן ערגעץ אויף דער ערד, אויף א ביסל שטרוי, אומגעגעסן וועטשערע... אזוי האָבן געלעבט טייל אַקטיוויסטן.

סע זענען אָבער געווען אויך אַזעלכע, וואָס האָבן זיך אַראַנזשירט און זיי האָבן „געמאַכט א לעבן". אייניקע וואָס האָבן געוואוסט ווי אזוי זיך איינצו־אָרדענען, האָבן געפונען ערגעץ צון א לוסטיקער אַלמנה, ביי וועלכער מע האָט געקאָנט געפינען א וואַרעם מאכל און אויך נישט קיין „קאַלט" בעט ... די פּויע־רים, דאָס הייסט, יענע וואָס האָבן אָנגעפירט פון הינטער די קוליסן מיטן דאָרף, יענע האָבן אין זינען געהאַט אז יענער אַלמנה זאָל גאָרנישט פעלן. ביי איר זאָל זיך תמיד געפינען גוט עסן און נישט ווייניק משקה, אזוי אז די „חברים" זאָלן זיך גוט פילן אין איר געזעלשאַפט, און ווייניקער דערקוטשען דאָס דאָרף. אמת, דאָס האָט נישט געקאָנט געדויערן פיל. עס איז דאָך באַוואוסט, אז קיין שום זאַך אויף דער וועלט קאָן נישט געהאַלטן ווערן בסוד אויף תמיד. אָבער אויף וויפל מע קאָן אַזעלכע זאַכן האַלטן בסוד, האָבן זיי געטראַכט, איז הכל־דיוות. אזוי לאַנג ווי מע קאָן דאַרף מען לעבן.

האָבן טאַקע אייניקע געלעבט.

נאום האָט נישט געלעבט. ער האָט געוואוסט, אז איצט איז די געלעגנ־הייט צו באַווייזן אז דאָס וואָס ער האָט געלערנט אין דער פּאַרטיי־שול איז בלויז אַן אָנהייב. אָדער, בעסער געזאָגט, עס איז בלויז אָנגעזייעט, די פּירות, דאָס געררעטעניש — דאָס דאַרף מען איצט זאַמלען. זיינע אויפטוען דאַרף ער איצט באַווייזן. האָט ער זיך גענומען פלייסיק צו דער אַרבעט. אזוי ווי ער האָט עס געטון ביי די קורסן, ווען ער האָט געדאַרפט זיך מאַכן די לעקציעס.

ער האָט געמאַכט א פּלאַן מיט זיינע דריי חברים: צו צוויי זאָלן זיי אָנהייבן גיין פון הויז צו הויז, פון הויף צו הויף. איין גרופּע וועט אָנהייבן פון איין עק דאָרף און די צווייטע גרופּע וועט אָנהייבן ביים אַנדערן עק דאָרף. אזוי זאָלן זיי פירן די שמועסן אינדיווידועל. מיט יעדן פּויער באַזונדער — עפּעס דאַרפן

זיי דאָך דאָ אויפטון. ער איז געווען איבערצייגט אז ער איז ביכולת עפּעס אויפ־צוטון. ער האָט דאָך געוואוסט אז ער קאָן געפינען א וועג צום הארץ פון א פּויער. שווער וועט זיין מיט די ערשטע. די איבעריקע וועלן שוין נאָכקומען, באין־ברירה, ווי א טשערעדע שאָף, ווען זיי וועלן זען אז זיי בלייבן אליין ארויס, און געוואוסט האָט ער אז קיינער אין דער וועלט וויל נישט בלייבן אליין ארויס, איזאָ־לירט, סיי ער ווייסט יאָ פון וואָס ער בלייבט ארויס, סיי ער ווייסט עס נישט. אדר־בה, סע האָט זיך געדאכט אז אפילו ביי אן עת־צרה, וויל דער מענטש אויך נישט ארויסבלייבן, אויך דעמאָלט דאכט זיך, בפרט א פּויער טראכט זיך: וואָס סע וועט זיין מיטן ציבור וועט זיין אויך מיט מיר, נאָר נישט בלייבן אליין... טאקע צוליב דעם האָט נאום אָנגעהויבן זיין ארבעט אין די עקן פונעם דאָרף, וואו סע וואוינען מיינסט די אָרעמע פּויערים, און נישט אין מיטן דאָרף.

פון זיין ביסל דערפארונג וואָס ער האָט געהאט מיט זייערע אקציעס אויפן דאָרף, אין די זונטיקן, ווען דער קורס האָט זיי געשיקט פירן אגיטאציע־ארבעט צווישן די פּויערים, האָט ער געוואוסט אז ער פּערזענלעך האָט מער דערפאָלג ביי די פּויערטעס ווי ביי די פּויערים. עס איז מעגלעך אז זיין טונקלהויטיקער אויסזע, דווקא זיין ציגיינערישקייט, זיין קאָליר, זאָל אים געבן מער מענערישן חן, אז די פרויען אויפן דאָרף זאָלן אים שענקען אויפמערקזאמקייט.

ער האָט נאָך נישט פארגעסן אויך יענעם שמעוודיקן קאָמפּלימענט וואָס א יונגווייבל האָט אים אמאָל אין א דאָרף געמאכט: ווען דו זאָלסט דיר לאָזן וואקסן וואָנצעס, וואָלסטו געווען א גאָר שיינער אונגער...

ער האָט פארשטאנען פון דעם, אז זי האָט געוואָלט זאָגן מיט אירע רייד, אז ער געפעלט איר, אויך ווען זי ווייסט אז אלץ קאָן ער זיין נאָר קיין אונגער נישט. אפשר פון טראנסילוואנישן אָפּשטאם, אָבער קיין אונגער זיכער נישט... און נאָך עפּעס, דאָס נישט געזאָגטע האָט ער געדרונגען פון דעם וואָס זי האָט אים געזאָגט „דו" ביי אירע ערשטע ווערטער. זי האָט אים מער נישט אָפּגעלאָזט. ער האָט געמוזט זיין ביי איר אויף מיטאָג, האָט אים געשפּייזט, געגעבן א גוטע כוסה און אים נישט אוועקגעלאָזט ביזביידע זענען געווען צופרידן פון זייער צוזאמען זיין, שוין ביי זייער ערשטער באגעגעניש.

ער האָט דאָס געוואָלט אויסניצן אויך איצט, ווען ער האָט באמת געוואָלט באווייזן דעם פּארטיי־קאָמיטעט פונעם ראיאָן, אז ער איז צווישן די ערשטע נישט בלויז ביי דער טעאָריע, נאָר אויך אין דער פּראקטישער פּארטיי־ארבעט.

זיינע ארגומענטן זענען נישט געווען פון קיין הויכע פראזן, וואָס אחוץ דעם וואָס דער פּויער פארשטייט זיי נישט, האָט ער אויך פאר זיי ווי מורא. אויב

מע רעדט מיט א פויער מיט „פרעמדע“ ווערטער, פון דער ציימונג צי פון בראָשורן — פארטרייבט מען דעם פויער. ער וויל נישט וויסן דאָס וואָס איז אים נישט באַקאַנט, וואָס איז נישט זיין לשון... נאום האָט געהאט זיינע איבערצייגנדיקע ארגומענטן, וואָס קיינער האָט זיי נישט געקאָנט אָפּפרעגן און האָבן זיך געלייגט אויפן שכל: רומעניע איז איינע פון די שענסטע לענדער אין דער וועלט. אמת? ... רומעניע איז איינע פון די סאמע רייכסטע לענדער אויף דער וועלט. מיר פארמאָגן פון אַלעמען וואָס מע באדארף צום לעבן, ברויט, נאפט, גאָלד, ווע֫לדער — און וואָס נישט? דאָך ליידט דער פויער הונגער ... פאר וואָס? ... זעט איר, אז מע דארף עפּעס ענדערן ... יאָ, נישט „פּאָסטעלעס“ זאָל זיין דער „נאציאנאלער טראכט“. נאָר שיינע שיך און אויך שטיוול ... נישט „מאמעליגע“ זאָל זיין דאָס „נאציאָנאלע מאכל“, נאָר ווייסע בולקעס... אָט אזעלכע ארגומענטן האָט נאום באניצט, וואָס האָבן ארייננעדרונגען אין מוח און אין הארץ פונעם פויער און דאָרט אָנגעצונדן א ליכטל פון האָפענונגען און געפירט צו נייע שטרעבונגען...

די רעזולטאטן האָט ער געהאט אויפצווייזן שוין אין די ערשטע טעג. עטלעכע פויערישע הייזער, וועלכע ער האָט באזוכט, האָבן אים גוט אויפגענומען. אמת, קיין איינער האָט נאָך נישט צוגעזאָגט אויף זיכער אז ער איז גרייט זיך צו פארשרייבן אין דער „קאָלעקטיווע“. אומזיסט האָט מען זיי געוויזן די פּאָרמולארן, ווי אזוי מע דארף אויסשטעלן אזא בקשה. זיי האָבן זיך נאָך געקראַצט אין קאָפּ, זיך געיישובט און זיך נישט געאיילט. אָבער ער, נאום, האָט זיך אויך נישט געאיילט. ער האָט ארויסגעוויזן געדולד, כדי נישט קאַליע צו מאכן די גאנצע אקציע, ער האָט געוואוסט, אז ביי א פויער דארף מען זיך נישט איילן. ניין, מע טאָר זיך נישט איילן, וואָס מער מע איילט זיך אַלץ פאמעלעכער גייט מען פאָרויס... אים איז געגנוג געווען אין ערשטן טאָג, אז מע האָט אים נישט פארטריבן פון קיין שום הויז נישט, אויך פון דאָרט וואו מע האָט אים נישט זייער העפלעך אויפגענומען. סע האָבן זיך אָבער געפונען הייזער, בעלי־בתים, וואָס האָבן ארויסגעוויזן אינטערעס מיט אים איבערצושמועסן דעם ענין, און האָבן אים פארבעטן ארייננצוקומען אויך מאָרגן... דאָס איז שוין געווען פאר אים ווי א צוזאָג.

נאָך איין זאך האָט ער אויפגעטון שוין אין ערשטן טאָג, ער האָט זיך פארצייכנט אַלע פראגעס וואָס מע האָט זיי געשטעלט. ער איז אזוי ארום געוואויר געוואָרן וועלכע פויערים, אויך פון די א ביסל פארמעגלעכע האָבן מער השפעה אויף די דאָרפס־לייט, מיט זיי דארף ער אָנהייבן זיין ארבעט. ראשית כדי זיי

זאָלן זיך נישט פילן אויסגעמיטן און וועלן אים שטערן אין זיין אקציע, נאָך איידער זיי וועלן וויסן פאר וואָס. והשנית, דארף מען מיט זיי פירן די אקציע נאָך מיט מער געדולד, איז וועט עס דאָך געדויערן פיל מערער צייט.

לויטן זעלביקן פרינציפ האָט ער אָנגעפירט אויך מיט דער צווייטער גרופּע זיינער, וואָס האָבן אגיטירט אין אנדערן עק דאָרף.

אין עטלעכע טעג ארום האָט ער באמערקט אז זיין ארבעט גייט זייער שיין, אָבער געטון, דאָס הייסט אז אויפגעטון, האָט ער פאקטיש נאָך כמעט גאָרנישט. ער האָט נאָך נישט געהאט קיין איין חתימה נישט, אז א פויער זאָל שרייבן א בקשה, אז ער וויל אריין אין דער קאָלעקטיווע, וואָס מע וועט גרינדן אין זייער דאָרף.

הגם מע האָט זיי אָנגעזאָגט, איידער מע האָט זיי געשיקט אין זייער „אקציע" אז זאָלן אויסמיידן דעם גלח, אפשר אויך דעם לערער, בכלל דעם אויבערשיכט פונעם דאָרף — האָט ער דאָס נישט געטון דווקא אזוי. ער איז טאקע נישט גע-גאנגען צום גלח אהיים, אָבער ער האָט דאָך געזוכט א געלעגנהייט מיט אים צו פארפירן א שמועס, אזוי ווי בדרך אגב, כדי צו זען וואָס ער טראכט וועגן עניין קאָלעקטיוויזאציע און וואָס ער האָט זיך צו דערווארטן פון זיין זייט. איז ער קעגן דעם צי איז ער כאָטש נייטראל?

שוין ביי די ערשטע ווערטער האָט דער גלח נישט געפּרואווט אויסצובא-האַלטן אפילו אז ער איז קעגן קאָלעקטיוויזירן, נאָר אויב דאָס דאָרף וועט וועלן ...

נאום האָט געפּרואווט אויסניצן זיינע קענטענישן פונעם נייעם טעסטאמענט, אז אפילו דער געקרייציקטער איז אויך געווען קעגן די נגידים, אז ער אליין, ווי אלע ערשטע גרופּן קריסטן, איז אויך געווען א קאָלעקטיוויסט פון א פישער-קאָלעקטיווע ביים ים-כנרת, אָדער ווי מע רופט אים „גלילישן ים" ... עס האָט נישט געהאָלפן.

האָט ער געפּרואווט זיין לעצט מיטל. ער האָט געטראכט, אז בעסער וואָלט ער וועגן דעם איבערגעשמועסט מיט דער גלחטע? וואָס האָט ער אָנצוווערן? מע דארף א פּרואוו טון. און אז דער גלח האָט געזאָגט, אזוי פשוט, גלייך ער וואָלט געוואָלט פטור ווערן פון אזעלכע קאָמוניסטישע שמועסן: אפשר קומט איר אריין אין אָוונט טרונקען א טיי — האָט נאום געדאנקט אָבער טאקע מסכים געווען.

אזוי איז טאקע געשען, ווי נאום האָט זיך פאָרגעשטעלט. ביי דער גלחטע האָט ער געהאט מער דערפאָלג. זי האָט פּאַטאקעוועט כמעט אלע זיינע ארויס-

געזאָגטע מיינונגען און האָט אים צוגעזאָגט, אז זי וועט שוין זען ווי אזוי זי קאָן אים צוהעלפן אין זיין אויפגאבע ... אויך דער גלח וועט אים העלפן.

... ווען סוף וואָך האָבן זיך די אקטיוויסטן צוריקגעקערט צום ראיאָן, כדי זיי זאָלן אָפּגעבן דעם ערשטן באריכט וועגן זייערע רעאליזירונגען ... איז נאומס גרופּע געווען די איינציקע, וואָס האָט טאקע געהאט וואָס אויפצווייזן. זיי האָבן שוין געהאט די ערשטע חתימות פון א צוויי צענדליק פּויערים ...

דאָס איז, פארשטייט זיך, נישט געווען קיין קלייניקייט, דאָס האָט געמוזט אָנערקענען אויך דער ערשטער סעקרעטאר פונעם ראיאָן, וועלכער האָט עס טעלע-פאָניש מודיע געווען דעם ערשטן סעקרעטאר פונעם רעגיאָנאלן פּארטיי-קאָ-מיטעט, וועלכער האָט עס מודיע געווען טעלעפאָניש צו דער סעקציע פונעם צענטראל-קאָמיטעט פון דער קאָמוניסטישער פּארטיי, וועלכער האָט עס מודיע געווען ...

בקיצור: נאום איז ארויסגערופן געוואָרן צו אָרגאניזירן אן אינסטרוקטאזש אויף א ברייטערן מאָסשטאב, מיט הונדערטער אינסטרוקטאָרן און אקטיוויסטן, כדי צו מאכן א דערפארונג-אויסטויש.

ווען אין יענעם דאָרף, אין נאומס ערשטן דאָרף, האָט מען פייערלעך געחת-מעט די ערשטע קאָלעקטיווע פון דער דאָזיקער געגנט, איז געווען אָנוועזנט א ספּעציעלער דעלעגאט פונעם צענטראל-קאָמיטעט — נאום איז שוין געווען עפּעס מער ווי א פּשוטער אינסטרוקטאָר פון א ראיאָן ... אמת, ער האָט נאָך קיין שום נאָמינירונג נישט געהאט אין דער קעשענע, אָבער מע וואָלט געדארפט זיין בלינד אז מע זאָל נישט אין אכט נעמען, אז אפילו דער שליח פון צענ-טראל-קאָמיטעט רעדט מיט אים מיט מער שאצונג ווי אפילו מיטן סעקרעטאר פונעם ראיאָנאלן קאָמיטעט ...

נאום איז אזוי געוואָרן א מין אייבער-אינסטרוקטאָר, מצד דעם צענטראל-קאָמיטעט, ביי דער אגראר-סעקציע, וואָס גיט זיך אָפּ מיטן קאָלעקטיוויזירן ...

5. שאלות און תשובות

נאום האָט שוין נישט געלעבט ווי א פּשוטער אינסטרוקטאָר, וואָס איז נישט מער ווי א נע-ונדניק. אמת, א פּריווילעגירטער נע-ונדניק — אָבער דאָך א נע-ונדניק.

ער האָט שוין געהאט צו זיין פאַרפיגונג א מאשין, א שאָפער, וואָס האָט געמאכט א „וועג" מיט אים וואוהין ער האָט געוואָלט, כדי צו זען מיט זיינע אייגענע אויגן ווי אזוי די ארבעט גייט.

איז דען א וואונדער, אז נאום האָט שוין א ביסל אָנגעהויבן פון זיך צו בלאָזן מיט נארישער גאווה?! אויב ער איז ביז איצט געווען א גוטער חבר, א צולאָזיקער צו זיינע קאָלעגן, האָט אָפּט מאָל געשטעלט זייערע אינטערעסן פאר זיינע — איצט האָט ער שוין אָנגעהויבן זיך אויפפירן מעשה אויפגעקומענער נגיד. ער האָט שוין קיין „אָרעמערע" פון אים נישט געזען. די נעכטיקע קורסאנטן און זיינע שול-קאָלעגן, זענען דאָך היינט געווען אקטיוויסטן פּונקט ווי ער, נאָר אזוי פיל חילוק איז געווען, וואָס זיי האָט דאָס מזל נישט צוגעשפּילט און האָבן נישט געהאט אזא הצלחה ווי ער, און נישט געווען אויף דער זעלביקער מדרגה מיט אים... דאָס לעבן איז דאָך איינגעטיילט אין מדרגות. האָט ער איצט מיט זיי שוין גערעדט ווי סע רעדט א גענעראל מיט סאָלדאטן... יאָ, דאָס וואָלט קיינער פון אים נישט דערוואַרט, אז ער זאָל צו זיי רעדן ווי צו זיין גלייכן, אָבער כאָטש ווי אן „אָפיציר" מיט אונטעראָפיצירן... פאר וואָס רעדט ער ווי א „גענעראל", פאר וואָס זענען זיי ביי אים בלויז „סאָלדאטן"?

דאָס האָבן זיי זיך געפרעגט אין זייערע געדאנקען. ער האָט דאָך זיך אזעלכע פראגן נישט געשטעלט, ווייל ער האָט עס אפילו נישט באמערקט. ער האָט עס געהאלטן פאר נאטירלעך.

אמת, ווען ערגעץ אין א דאָרף האָט מען אָנגעטראָפן אויף אויסערגעווינטלעכע שטערונגען, עס האָט זיך נישט איינגעגעבן צו איבערצייגן די פּויערים אז

זאָלן חתמענען די בקשות צו גרינדן א קאָלעקטיווע, דעמאָלט האָט מען אים פערזענלעך „אראָפּגעשיקט" (קיין מאָל שיקט מען דאָך נישט ארויף!). ער איז געווען א מין שווערע ארטעלעריע — איז ער געגאנגען און טאקע באוויזן וואָס ער קאָן און טאקע עפּעס אויפגעטון. דאָרט, אין דאָרף מיט די פּויערים, האָט ער שוין נישט גערעדט ווי מיט די פּארטיי-אקטיוויסטן, מיט א באפּעלרייטן „גע-נעראלסקע" טאָן. ניין, אין דאָרף האָט ער גערעדט מיט היימישקייט, ווי ער פּלעג עס טון פריער, ווען ער איז געווען א פּשוטער שליח פונעם ראיאָנאלן פּארטיי-קאָמיטעט. באשיידן, געזוכט א געמיינזאם לשון מיטן פּויער, און בפרט מיט די פּויערטעס...

זיינע אמאָליקע קאָלעגן, ווען זיי האָבן גערעדט צווישן זיך וועגן זיין האל-טונג, האָבן זיי א ביטולדיקן מאך געטון מיט דער האנט:

— וואָס ווילט איר? זאָגט דאָך דאָס פאָלקס-ווערטל, ווען דער ציגיינער ווערט א פּאָרעץ, שיסט ער צום ערשטן זיין אייגענעם פאָטער...

אין דער צייט האָט נאום דאנטשולעסקו זיך גענצלעך געענדערט. ער האָט צו ווייניק צייט געהאט אז ער זאָל זיך אָפּגעבן מיט פּערזענלעכע ענינים. ער האָט געמוזט ארבעטן זייער פיל, אויב ער האָט געוואָלט זיך דערהאלטן אויף דער מדריגה, אז ער זאָל קאָנען דעם מצב פונעם קאָלעקטיוויזירן אין גאנצן לאנד. ער האָט געהאט א קליין נאָטיץ-ביכל, אין וועלכן ער האָט פארצייכנט מיט קליינע קוים אָנזעעוודיקע אותיותלעך די ציפערן, וואָס נאָר ער האָט זיי געקאָנט לייענען. אויב א העכערער שעף האָט אים געפרעגט עפּעס, איז ער נישט געשטאנען טראכטן נאָר תיכף געקאָנט געבן א קלאָרן ענטפער, טאקע זיך ארויס-העלפנדיק מיטן דאָזיקן ביכעלע. וואָלט מען אים אויפגעוועקט ביי נאכט פונעם שלאָף, וואָלט ער אויך געקאָנט באריכטן דעם מצב פונעם קאָלעקטיוויזירן, מיט אלע פּרטים, וויפל דערפער סע זענען שוין קאָלעקטיוויזירט, וויפל סע געפינען זיך אין דער „פולער אקציע" פון קאָלעקטיוויזירן, וויפל פּויערים האָבן שוין אונטערגעחתמעט זייערע בקשות ארייצוטרעטן אין דער קאָלעקטיווע, וויפל האָבן שוין אָנגענומען די בקשות אָבער האָבן זיי נאָך נישט איבערגעגעבן גע-חתמעטע, וויפל פּויערים האָבן זיך קאטעגאָריש אָפּגעזאָגט אונטערצוהתמענען אזעלכע בקשות, וויפל קולאקן מע האָט ארעסטירט פאר זייער רעאקציאָנערער סאבאָטאזש-טעטיקייט קעגן קאָלעקוויטיזירן, וויפל פּויערים פונעם מיטלשיכט מע האָט דערקלערט פאר קולאקן ווייל זיי האָבן זיך אקעגנגעשטעלט דעם קאָלעק-טיוויזירן און האָבן געמאכט יד-אחת מיט די קולאקן, און אזוי ווייטער און אזוי...

ביי נאַכט האָט ער גאָר ווינציק געשלאָפן, נאָר זיך אָפּגעגעבן מיט דער זעלבבילדונג. ער האָט געשלונגען מיט דורשט די גאַנצע פּאַרטיי-ליטעראַטור. אויך דאָס האָט ער געקאָנט אויסנווייניק, גלייך מיט זיינע ציפערן וועגן קאָלעקטיוויזירן. וואָלט מען אים אויפגעוועקט פונעם שלאָף, וואָלט ער געוועזן געקאָנט ציטירן פּינקטלעך, וואָרט ביי וואָרט, וואָס דער חבר סטאַלין האָט געזאָגט אין געווייסן ענין, בפרט אין צוויי פּראָבלעמען: קאָלעקטיוויזאַציע און וועגן נאַציאָנאַלן פּראָבלעם. ער איז געוואָרן א מין ספּעציאַליסט אין די דאָזיקעביידע פּראָבלעמען, וואָס הגם זיי האָבן צווישן זיך קיין שום שייכות נישט געהאַט, האָבן זיי אָבער געהאַט פאַר אים פּערזענלעך א באַזונדערן אינטערעס.

יאָ, נאָך איין פּראָבלעם האָט אים פאַראינטערעסירט, אז ער זאָל זיך באַקענען מיט אים, ווייל ער האָט געזען אז קיין עם-הארץ טאָר ער נישט בלייבן אין די הויפּט-פּראָבלעמען וואָס ווערן אָפּט באַהאַנדלט אין די פּאַרטיי-דיסקוסיעס: אַטעאיזם...

אמת, ער איז קיין מאָל נישט געווען קיין גאָר גלייביקער. דאָס פּראָבלעם האָט נישט פאַראינטערעסירט אויך נישט אין הויז פון זיינע עלטערן. זיין מוטער פלעגט זיך טאַקע איבערצלמען פון מאָל צו מאָל, ווען מע האָט גערעדט וועגן אן אומגליק, אָבער דאָס האָט זי דאָך געטון מער מעכאַניש, פון געוואוינקייט, ווי פון פאַנאַטישן גלויבן, ווי סע פלעגן זיין טייל פרויען. ווידער דער פאָטער איז אין קלויסטער קיין מאָל נישט געגאַנגען. איצט, ווען מע האָט געלייענט לעקציעס וועגן אָבערגלויבן, וועגן „אָפּיום“, וועגן די שונאים פון סאָציאַליזם וואָס באַהאַלטן זיך אוים אין די פאַרשידענע רעליגיעזע סעקטעס, איצט האָט ער זיך געמוזט באַקענען אויך מיטן דאָזיקן ענין. האָט ער זיך טאַקע גענומען לייענען מיט דער זעלביקער פלייס וואָס ער האָט געלייענט און זיך געמאַכט נאָטיצן פון סטאַלינס הויפּט-ווערק „פּראָבלעמען פון לענינים“, האָט ער גענומען לייענען אויך די ביבל „די ביבל פאַר גלייביקע און אומגלייביקע“. און דאָ האָט ער אָנגעטראָפן אויף א מאָדנער דערשיינונג. מאָדנע האָט עס אויסגעזען פאַר אים, ווייל ער האָט נישט פאַרשטאַנען, און האָט עס אויך נישט געוואַגט עמעצן צו פרעגן, צו באַקומען אן אויפקלערונג. וועמען זאָל ער עס פרעגן? די חברים-אינסטרוקטאָרן וואָס האָבן די לעקציעס געהאַלטן וועגן אַטעאיזם, זיי זענען דאָך געווען מיינסט יידן, ווי אזוי זשע וועט ער זיי קענען שטעלן זיינע פראַגן, וואָס האָבן זיך באַצויגן דווקא אויף דעם אופן ווי אזוי זיי שטעלן די פּראָבלעמען.

ווען מע האָט גערעדט אין די דאָזיקע לעקציעס, און מע האָט באַקעמפט מיט די בעסטע אַרגומענטן קעגן „אָבערגלויבן“ און כל המיני כישוף, וואָס זענען

עלול צו פארנארן דאָס אומגעבילדעטע פאָלק, דאָרט האָט ער געקאָנט געבן די בעסטע ביישפּילן, ווי איינער וואָס קען דאָך א ביסל אוים אין אלע כישוף-מאכערישע שווינדלערייען. ער האָט אויך געקאָנט עטלעכע אזעלכע ציגיינערישע טריקן, באַווייזן מכלומרשט גאנצע קונצן, אָבער אין תוך זענען זיי נישט מער ווי אָפּנארעריי, אָבער... ביי זיך, אין זיין אינטימער איבערצייגונג, האָט ער דאָך אָבער יאָ געגלייבט אז סע זענען דאָך פאָרט פאראן איינציקע ציגיינערטעס, וואָס קענען יאָ עפּעס אויפטון מיט זייער כישוף-מאכעריי?!... דאָס האָט ער קיין מאָל נישט ארויסגעזאָגט פאר קיינעם, ער האָט עס נישט געוואגט צו טון, כדי נישט צו ווארפן קיין חשד אויף זיין איבערגעגעבענער געטריישאפט צו דער לעניניסטישער-סטאליניסטישער אידעאָלאָגיע, וואָס איז די קאָנסעקווענטסטע אויף דער וועלט, און קאָן נישט איינגיין אויף פּשרות מיט קליינבירגערלעכע אידעאָלאָגישע בלאָנדזשענישן פון איינעם א ציגיינער, וואָס גלייבט יאָ נאָך עפּעס אין קאָרטן-ווארפעריי, אין וואקס-גיסן וכדומה...

וואָס שייך דער אטעאיסטישער פּראָפּאגאנדע, האָט ער נישט פארשטאנען, פאר וואָס מוז מען איצט שטודירן דווקא די יסודות פון דער יידישער רעליגיע כדי צו קאָנען ווערן א גוטער איבערצייגטער מארקסיסט, ווען ער איז קיין ייד נישט?

ווען ער האָט זיך באקענט מיט דער חברטע בעטי (קיין מאָל האָט מען זי נישט גערופן אויפן פאמיליע-נאָמען מארקאָוויטש, נאָר אויפן פירנאָמען. אייגנטלעך, פאר וואָס רופט מען אים נאום און נישט דאנטישולעסקו?... הגם „נאאָן-נאום" וואָלט געווען א פאמיליע-נאָמען, נאָר ביי אים איז עס א פירנאָמען, מסתמא פארבלאָנדזשעט פון ערגעץ א קוואטער, וואָס האָט געוואָלט דורך אים זיך פאראייביקן דעם נאָמען!), דער חנעוודיקער רויטלעך-בלאָנדער חברטע, מיט די בלויע אויגן, וואָס לייכטן ווען זיי שמייכלען און שטעכן ווען זיי מוסרן אָדער זאָגן „חברישע קריטיק" אין די פארטיי-זיצונגען... ווען ער האָט זיך א ביסל נענטער באקענט מיט דער חברטע בעטי, האָט ער זי איין מאָל דאָס געפרעגט: אויף דער וועלט איז פאראן נישט בלויז איין איינציקע רעליגיע, וואָס איז נישט מער ווי „אָפּיום פאר די מאסן". סע זענען פאראן הונדערטער מיליאָנען בודיסטן, הונדערטער מיליאָנען קריסטן, ווער ווייסט וויפל הונדערטער מיליאָנען מוסולמענער — בלויז פון יידישן גלויבן זענען פאראן קוים עפּעס מער פון צען מיליאָן... צווישן וועלכע סע זענען פאראן ווער ווייסט וויפל מיליאָנען יידן וואָס זענען בכלל נישט מער רעליגיעז ווי ער — איז פאר וואָס צילט מען אלע פיילן

דווקא צו דער רעאקציאָנערער אָפּגאַרערישער רעליגיע, וואָס גלייבט אין משהן?... אנו, טאקע ביי אונדז אין לאנד גופא, איז דען די יידישע אמונה די סאמע גע־פערלעכסטע? אויב שוין יאָ פירן אן אטעאיסטישע אגיטאציע, איז וואָלט מען דאָך געדארפט דאָס טון קודם כל קעגן דער אָרטאָדאָקסישער רומענישער קירך, דערנאָך קעגן די קאטאָליקן, וואָס איז מיינסט פון דער אונגערישער באפעלקע־רונג ביי אונדז, און ווער ווייסט אויף דער וויפלסטער ריי סע וואָלט געקומען די יידישע רעליגיע. איז צו וואָס שיסן מיט דער גאנצער „ארטעלעריע" קעגן א „פליג" און די האָזן און אפילו פוקסן לאָזן פריי ארומוואויוועז אין אָבערגלוי־ביקן וואלד? ...

בעטי האָט אים קיין קלאָרן ענטפער נישט געגעבן, זי האָט בלויז געשמייכלט, און ווי געזאָגט, אז ווען זי האָט געשמייכלט איז די זון אויפגעגאנגען און אָפּ־געגלאנצט אירע רויטלעך-בלאָנדע האָר אין גילדענער אָפּשטראלונג.

און אז ער איז צוגעשטאנען און געפרעגט פאר וואָס די בראָשורן זענען געצילט דווקא קעגן יידישן גלויבן, האָט זי אים געגעבן אזא פשוטן ענטפער, אז ער גופא האָט שוין געמוזט ענטפערן איר מיט זיין א שמייכל ...

— ראשית — האָט בעטי געזאָגט — זענען די מחברים פון כמעט די אלע בראָשורן יידישע חברים, וואָס האָבן אין זייער יוגנט געלערנט טאָג און נאכט די דאָזיקע „ביבל", פון וועלכער זיי ווילן זיך איצט אָפּטרייסלען און קאָנען נישט... עס איז דאָך ביי זיי אין בלוט. צווייטנס, האָבן זיי זייער בילדונג דווקא אין דער „רעאקציאָנערער" ביבל באקומען. דאָס קענען זיי צום בעסטן, צום יסודותדיק־סטן, מחמת דעם איז זיי פיל לייכטער צו באקעמפן דעם „יידישן אָפּיום" ווי, למשל, דעם בודיסטישן.

... און דריטנס ...

בעטי האָט שוין נישט אויסגערעכנט דעם „דריטנס". איצט האָט זי זיך באגניגט מיט די ערשטע צוויי תירוצים אויף נאומס קשיות. זיינע פראגן זע־נען איר געווען סימפּאטיש. איר האָט געפאלן וואָס אָט דער שיינער יונגער חבר „שלאָפט נישט". ער לייענט די פּאָליטישע ליטעראטור און אויך סתם ליטערא־טור, כדי איינצופאָרן און צו דעריאָגן וואָס ער האָט פארשפּעטיקט אין זיינע קינ־דער-יאָרן און אין זיינע שול-יאָרן, וואָס ער האָט דעמאָלט נישט געקאָנט אויס־ניצן אויף צו לערנען זיך. ערשט איצט, ווען די נייע פּאָליטישע אומשטאנדן האָבן עס אים דערמעגלעכט און אים אויך אריינגענומען אין דער נייער געזעל־שאפט, צווישן מענטשן „מיט מענטשן גלייך", איצט לערנט ער זיך, איז אויפ־מערקזאם אויף צו פארשטיין סיי וואָס ער לייענט, סיי וואָס סע געשעט ארום אים.

— און דריטנס? — האָט נאָום אויפגענומען איר נישט פאַרענדיקטן שמועס, מיטן זעלביקן שמייכל, ווייל ער האָט עס פאַרשטאַנען פון איר פאַרשווייגן, אַז זי וויל זיך צוריקהאַלטן און נישט אַרויסזאָגן קיין מיינונג וואָס מע קאָן נישט אָנפאַרטרויען פאַר סיי וועמען. אָבער דווקא דאָס האָט אים פאַראינטערעסירט. ער וואָלט דאָך געוואָלט אַז „ער“ זאָל נישט זיין פאַר „איר“ קיין סיי ווער. ער וויל דאָך אַז זי זאָל אים האַלטן פאַר אַ נאָענטערן חבר און זאָל האָבן צו אים צוטרוי, מער ווי צו סיי וועמען.

— און דריטנס — האָט זיך בעטי ענדלעך אַנטשלאָסן פאָרצוזעצן איר נישט פאַרענדיקטע פראַזע — דאַרפסטו פאַרשטיין, חבר נאָום, אַז מיר פירן אונדזער אויפקלערערישע אַרבעט צווישן די מאַסן, וואָס זענען נאָך נישט גענוג רייף פּאָליטיש, אַז זיי זאָלן קאָנען אויפנעמען אונדזערע אַרגומענטן, אַזוי צו זאָגן, וויסנשאַפטלעך, נישט סוביעקטיוו אָדער מיט סוביעקטיווער ליידנשאַפט ... אויב, למשל, מע וועט פירן די דאָזיקע קולטור-אַרבעט, די אַטעאיסטישע אַגיטאַציע קעגן דער אָרטאָדאָקסישער קירך, ווי דו האָסט אפשר אויפריכטיק און אפשר אויך ריכטיק געזאָגט, וועט דער עולם, די מאַסן דאָס נישט אויפנעמען גאָר גלאַטיק, נאָר עס אָפּשטויסן און מיר וועלן זיי נישט דערנענטערן צו אונדז, נאָר אדרבה, פיל מער זיי דערווייטערן ... און נישט דאָס איז דאָך אונדזער ציל.

— איז אָנשטאָט צו באַקעמפן דעם הויפּט-קעגנער, די אָרטאָדאָקסישע קירך -- האָט נאָום איראָניש געפרעגט — „שלאָגט“ מען קודם די יידן? ... חברטע מאַרקאָוויטש, איך פאַרשטיי וואָס איר זאָגט, און אפשר זענט איר גערעכט אויך, אַז דאָס זאָל זיין די סיבה, פאַר וואָס מע באַקעמפט דעם יידישן „אָפּיום“ און דערנאָך דעם קאַטוילישן רעאַקציאָנאַריזם, אָבער איך צווייפל אויב דער פּראַוואָסלאַווער אָפּיום איז מער פּראָגרעסיוו ... און ווער טוט עס, יידישע חברים-אַגיטאַטאָרן? וועמען ווילן זיי אויפקלערן, די יידישע פּאַרטיי-מיטגלידער? די עטלעכע קוים איבערגעלעבטע און איבערגעבליבענע רעליגיעזע יידן, וואָס וועלן אפשר מאָרגן — איבערמאָרגן אַוועקפאָרן קיין פּאַלעסטינע? ...

— איך וואָלט אייך געראָטן — האָט בעטי געזאָגט מיטן זעלביקן בלאָנדן האַרציקן שמייכל — איר זאָלט אַזעלכע פראַגן ווייניקער שטעלן, ווייל נישט יעדער וועט אייך גוט פאַרשטיין, אַז איר האָט דעם ערלעכן גוטן ווילן צו פאַרשטיין די ריכטיקייט פון דער פּאַרטיי-ליניע, אָבער אייך קאָן עס קיין ניצן נישט ברענגען ... איר דאַרפט פאַרשטיין, אַז סע זענען פאַראַן מאָמענטן, דאָס הייסט אַזעלכע מין טאַקטישע מאָמענטן, וואָס די פּאַרטיי-ליניע איז נישט קיין גלייכע ווי

א ווירע, נאָר איז זיג-זאגיק, טאקע אין אזעלכע מאָמענטן זענען דער בעם־טער פּרואווּשטיין פאר דער געטריישאפט צו דער פּארטיי-אידעאָלאָגיע און איר אויפריכטיקער און ריכטיקער ליניע... אזעלכע פּארטיי-מיטגלידער וואָס האָבן נאָך נישט קיין געגוג הויכן פּאָליטישן ניוואָ, פארשטייען נאָך נישט אלע סוב־טיליטעטן פון טאקטישע מיטלען, יענע פארבלאָנדזשען ערגעץ, אויך אָן זייער ווילן, דווקא צוליב זייער ערלעכקייט, און קאָנען מער נישט געפינען דעם וועג אויף צוריק צו דער פּארטיי, פון וועלכער זיי האָבן זיך דערווייטערט...

— איך האָב פארשטאנען, חברטע מארקאָוויטש — האָט נאום צוגעגעבן מיט דער זעלביקער ערנסטקייט און אויך אינטימער אויפריכטיקייט, מיט וועל־כער בעטי האָט דאָס מאָל שוין צו אים גערעדט. ער האָט דאָך געזען, אז זי שפּאסט שוין נישט מיט אים שמייכלענדיק, מיט דער הנעוודיקייט פון א „פרוי", נאָר מיט דער הארבקייט פון א דערפארענעם קאָמוניסט, וואָס ווייסט וואָס מע „קאָן" יאָ פרעגן און וואָס מע „טאָר" נישט פרעגן.

און איר צוטרוי צון אים האָט אים געקאָנט בלויז פרייען. ער האָט דאָך זיך געקאָנט איבערצייגן אז ווען זי זאָל אים האלטן פאר א פּשוטן חבר, פאר א פרעמ־דן, וואָלט זי נישט גערעדט אזוי אָפן צון אים... ער האָט נאָך עפּעס באמערקט, אז פון צייט צו צייט האָט זי צווישן די „אירן" אויך אריינגעגנבעט אויך די „דוצן", אים געזאָגט אויך „דו"...

6. „תכלית” אָבער נישט קיין ברויגע

זאָל מען עם רופן ווי אזוי מע וויל. אוודאי קאָן אויך זיין מוטער, ווי סיי וועלכע אנדערע פרוי פון זיין ציגיינערישן שטאם, ארייננשטעקן א מעסער אין דער ערד און לאָזן „רופן” א מאן צו זיין פרוי, אָדער אן אנדער מין כישוף אָנטון — דאָס האָט ער נישט געגלייבט. אָבער דאָך איז עס פאר אים געווען א וואונדער, וואָס דווקא איצט, ווען ער האָט שוין געטראכט עטלעכע טעג צו מאכן א באזוך אין דער היים ביי זיינע עלטערן, דווקא איצט האָט ער באקומען אזא בריוו פון זיין פאָטער, אין וועלכן ער דערמאנט אים, אז עס איז נישט שיין ווען א זון רייסט זיך אָפּ פון זיין משפחה, בלויז צוליב דעם וואָס ער איז געוואָרן א „פּאָרעץ”. ווער האָט עס אים אזוי אויסגעלערנט, די פארטיי? ביז ווי לאנג וועט ער ארומבלאָנקען ווי א נע-ונדניק, אָן א היים? אפשר וואָלט שוין צייט געווען צו טראכטן אויך פאר אים אויף א תכלית?

נאום האָט זיך ארומגעטראָגן שוין עטלעכע טעג מיטן דאָזיקן געדאנק, אז ער זאָל אראָפּפאָרן צו זיינע עלטערן אויף א צוויי-דריי טעג, נישט בלויז אין א משפחה-באזוך, נאָר דווקא אין פּאָליטישע אינטערעסן... פאר וואָס זאָל ער מוזן שרייבן אין די אויטאָביאגראפיעס, וואָס ער דארף אזוי אָפט איבערחזרן אז זיין פאָטער איז א בעל-מלאכה, א קאָוואל, אָבער ער ארבעט אין זיין אייגענער קוזניע? אמת, ער איז טאקע אויך א פארטיי-מיטגליד, אָבער דווקא פאר דעם, פאר וואָס פארשרייבט ער זיך נישט איין אין א קאָאָפּעראטיוו, אזוי ווי די פּארטיי פאָדערט עס, בפרט פון אירע מיטגלידער? און דערצו איז נאָך ער, זיין זון, א פארטיי-אקטיוויסט, ער איז בכוח צו איבערצייגן די סאמע פארעקשנטסטע פויערים, בעל-מלאכות מיט קליינבירגערלעכע טענדענצן, וואָס ווילן זיך נישט אָפּזאָגן פון זייער פריוואט-פארמעגן, הגם די צוקונפט געהער דעם סאָציאליסטישן סעקטאָר, אין דעם פאל, דער קאָאָפּעראטיוו. אלע קאָן ער איבערצייגן נאָר זיין אייגענעם פאָטער נישט?!

איז האָט ער זיך אַרומגעטראָגן מיטן געדאַנק צו פאָרן איבערשמועסן עס מיט זיין פאָטער, ער מוז אים אויפקלערן, אַז אפילו ער איז נישט איבערצייגט אין דער היסטאָרישער נויטווענדיקייט פון איבערגיין פונעם אַלטן פּריוואַטן־סיסטעם צום סאָציאַליסטישן־קאָאָפּעראַטיוויסטישן סיסטעם, דאָך מוז ער עס טון צוליב אים, צוליבן זון, פאַר וואָס זאָל ער אים שטעלן בבושה?...

פּונקט איצט איז געקומען אויך דער בריוו פון זיין פאָטער... וואָס איז דאָס, טעלעפּאַטיע, אָדער האָט אים זיין מוטער „גערופן" מיט איר „כישוף"?

דאָס וואָס דער פאָטער האָט געשריבן וועגן זיין „תכלית", האָט נאָום נישט געלייענט מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט, אַז ער זאָל זיך פאָרשטעלן וועגן וואָס פאַר אַ תכלית ער האָט אין זינען. דאָס האָט ער זיך דערוואוסט ערשט שפּעטער, אין דער היים, ווען ער האָט געזען אַז נישט בלויז די אייגענע האָבן אים געוואָרט, נאָר אויך אַ... מיידל.

דאָס מיידל איז דאָך נישט געווען „צופאַליק" ביי זיי, ווען ער האָט אָנגעזאָגט אַז ער קומט אָן צו דער און דער שעה מיט דער באַן... דאָס מיידל איז נישט געווען קיין פרעמדע אָבער אויך נישט קיין קרובה. ער האָט זי געקענט פון די קינדער־יאָרן. איצט איז זי אַ שיינע ברונעטקע. זי לערנט זיך אויף אַ הויך־שול. אָט דאַרף זי ענדיקן — אָבער, וועט ער עמעצן קאָנען אויסזאָגן זיין אינטימען סוד, אַז ער טראַכט אפילו נישט חתונה צו האָבן אפילו מיט דער שענסטער ברונעטקע פונעם לאַנד — ער וויל דווקא נעמען אַ — בלאָנדע?...

דאָס קאָן ער נישט זאָגן קיינעם נישט, זיין פאָטער אוודאי נישט. זיין פאָטער וועט עס פאַרשטיין ווי אַ בגידה אין זיינע שטאָלצע געפילן לגבי זיין ציגיינערישן שטאַם, אויף וואָס ער איז אַזוי „שאָוויניסטיש". בעסער וועט נאָום שווייגן, בפרט ווען קיינער פרעגט עס ביי אים נישט. וואָס שייך חתונה האָבן, האָט ער דערווייל נישט געזאָגט נישט „יאָ" און נישט „ניין". האָט דען היינט אַ מענטש חתונה, אַזוי כאַפּ־לאַפּ, אין צוויי טעג?!

וואָס שייך דעם מיידל, האָט ער טאַקע זיך אַדורכשפּאַצירט מיט איר, געפירט אַ שמועס און געזען אַז זי איז נישט קיין נאַריש מיידל. ער האָט דערקענט אַז זי האָט אַן אַנדער מין בילדונג ווי ער. בעת זיינע קענטעניש זענען מער אויטאָדידאַקטישע. אַ שמעק געטון דאָ און דאָרט אין אַ בראָשור אָדער אין אַ ביכל, מער אויבנאויפיק, האָט זי שטודירט יעדעם אָביעקט באַזונדער, אויף אַ מעטאָדישן אופן. אויף דעם איז ער טאַקע געווען אַ מבין און זי ממש מקנא געווען.

פון אירע רייד און זיך לאשטשען צו אים (וואָס ער האָט נישט אָפּגעשטויסן, נאָר אויסגעניצט די געלעגנהייט פון אן אָנגענעמער באַגעגעניש מיט א שיין מיידל — געכאַפּט א קוש, צווישן יאָ-און ניין און... פאר וואָס זאָל ער זיך נישט א וואַלגער טון אין א סטויג היי מיט אזא שיין מיידל, וואָס נעמט די איניציאַ־טיוו?) האָט ער פארשטאַנען אז זי האָט אינטערעס חתונה צו האָבן מיט אים אי צוליב דעם, וואָס זי קאָן אים פון קינדערווייז אָן, זי קאָן אויך זיינע עלטערן, דאָס הייסט אז אויך זייערע עלטערן קענען זיך — אָבער אויך צוליב דעם וואָס ער איז א פּארטיי-אַקטיוויסט...

ביי אים אין קאָפּ איז אָבער געווען אויסגעוועבט און אויסגעשפּונען אן אַנ־דערער פּלאַן, וואָס ער האָט אים נישט געקאָנט אנטפּלעקן פאר קיינעם. אדרבה, וואָס טיפער עס איז ביי אים געווען אויסבאַהאַלטן זיין פּלאַן, אַלץ בולטער איז ער געוואָרן אין דימיון און באַקומען קאָנטורן. דווקא דאָ, אין דער היים, דאָס הייסט אז אין שטח איז ער געווען ווייטער (הגם איצט איז ער געווען אזוי נאָענט, וואָס נענטער קאָן דאָך שוין נישט זיין, ער האָט אפילו שוין אראָפּגעכאַפּט א ביסל „סמעטענע" פון אָט דער שיינער ברונעטקע און טועם געווען פון איר היי־סער ציגיינערישער ליבע; יאָ, דאָס מוז ער דאָך אָנערקענען אז אזוי הייס ווי די ליבע פון ציגיינערטעס זענען, זענען קיין אנדערע מיידלעך נישט!), דווקא איצט איז אים געקומען אין זינען יענע חברטע, וואָס ער האָט געבן זיך, דאָרט ביי זיין פּאָליטישער טעטיקייט באַגעגנט...

האָט ער זיך דאָך געהאַט פאָרגענומען א באַשלוס, אז ער זאָל חתונה האָבן מיט א בלאָנד מיידל, כדי זיינע קינדער זאָלן נישט זיין קיין ברונעטע, מע זאָל זיי נישט האַלטן מער פאר קיין ציגיינערישע קינדער, אָדער „דאַנ-טשי"ם... איז דאָך דאָס דער איינציקער אויסוועג, איין מאָל פאר אַלע מאָל, אָפּצווישן דאָס גאַנצע ציגיינערישקייט זיינס. ער איז דאָך געווען מער ווי זיכער, אז ער וועט חתונה האָבן מיט א בלאָנדער וועלן זיינע קינדער זיין, אויב נישט ממש בלאָנדע, וועלן זיי באַטש זיין מיט האָר פון א העלן קאָליר, אָבער בשום אופן נישט קיין ציגיינעריש שווארצע...

איז אים געקומען דווקא דאָ אָט דער געדאַנק: אפשר איז טאַקע די צייט צו טראַכטן צו בעטן?...

ווי מאָדנע עס איז אויסגעקומען זייער שמועס דאָ, מיט זיינע עלטערן. בעת ער רעדט מיטן פאָטער וועגן זיין ארייננגיין אין דער קאָאָפּעראַטיוו, רעדט זיין פאָטער גאָר וועגן זיין חתונה האָבן מיטן צוגעגרייטן מיידל, וואָס איז א שיינע אי א קלוגע מיט א „ציגיינערישן קאָפּ"...

פון דאָזיקן דועט איז נישט אַרויסגעקומען מער ווי דער סיכסוך צווישן פאָטער און זון זאָל נאָך מער וואַקסן, זאָל זיך מער פאַרטיפן דער תהום צווישן זיי, אָנשטאָט דער סיכסוך זאָל אָפּגעטעמפּט ווערן. אדרבה, עס איז גאָר אויסגעקומען ווי א מין שאַנטאַזש מצד זיין פאָטער: ער שרייבט זיך איין אין דער קאָאָפּעראַטיוו מיטן באַדינג אַז ער האָט חתונה מיטן דאָזיקן מיידל, וואָס וועט נישט בבושה שטעלן די משפחה...

אויף דעם האָט זיך נאָום נישט גערעכט. און דאָס האָט אים גאָר נאָך מערער אַרויסגעבראַכט פון די כלים: וואָס האָט איינעם מיטן אַנדערן צו טון?! וואָס האָט צו טון די קאָאָפּעראַציע מיט זיין חתונה האָבן? אַזאַ פּאַרטיי-מיטגליד ביסטו מיר? — האָט ער געשריגן צום פאָטער.

מעג מען דאָ זאָגן א מיינונג, וואָס וואָלט געקאָנט ניצן אויך פאַר אַנדערע עלטערן, וואָס זענען אין א זעלביקן מצב, כדי זיי זאָלן נישט באַגיין דעם דאָזיקן פעלער... דער אַלטער דאַנטשולעסקו האָט אָן זיין ווילן נאָך פיל מער פאַרערגערט דעם ענין. וואָלט ער אפשר נישט אַזוי צוגעשטאַנען און זיך נישט אַזוי צעווערטלט מיט זיין פאַרעקשנטן זון, וואָלט זיך זייער סיכסוך נישט אַזוי פאַרשאַרפט, אפשר וואָלט מיט דער צייט גאָר קיין סיכסוך נישט געווען... דער אַלטער האָט זיך נישט אָפּגעגעבן קיין חשבון און האָט נישט פאַרשטאַנען די פּסיכאָלאָגישע דערשיינונג, אַז דווקא מיט זיין צושטיין, דווקא מיט זיין עקשנותדיקן פּרעסן אויף זיין זון, באַקומט ער דאָס קעגנגעזעצטע. בעסער וואָלט ער א ביסל געשוויגן, געלאָזט וויסן זיין מיינונג בלויז מיט אָנצוהערעניש, ער וואָלט בלויז צון א ביסעלע אונטערגעשטופּט דאָס וועגעלע, וואָס סע האָט געלאָזט אין „גאַנג" דאָס מיידל גופא, מיט אירע נישט אַזוי ציגיינערישע כישופן, נאָר ממש מיט אירע פּרוואַישע כישופן — וואָלט אפשר נאָום זיך יאָ אפשר געלאָזט פאַנגען אין דער נעץ פון די ציגיינערישע שוואַרצע צעפּ פונעם מיידל... אָבער צו דעם האָט מען געדאַרפט זיין א סובטילער פּסיכאָלאָג, וואָס מע האָט נישט געקאָנט דערוואַרטן פון א קאָוואַל, אויך ווען ער איז נישט קיין נאַר.

דאָס מיידל גופא איז יאָ געווען באַוואוסטזיניק וועגן כוח, געוואוסט ווי אַזוי אויסצושפּרייטן איר נעץ, געוואוסט ווי אַזוי פונאַנדערצוּנעמען די אָרעמס, ווי אַזוי אַריינצוקלעמען א מאַנצביל, אים פאַנגען נישט בלויז אויף א מינוט־צוויי, נאָר אים צו דערהאַלטן, אפשר אויף אייביק... אָבער דאָ האָט זי שוין געהאַט צו טון מיט איינעם וואָס האָט זיך טאַקע אפשר געלאָזט פאַנגען, ווי יעדער מאַנצביל, ווען סע צעשפּילן זיך אין אים די „ציגיינערישע געבליטן" אָבער נאָכן אָפּקילן, וואַכט ביי אים ווידער אויף זיין „מאַניאַקישע אידעע" וואָס האָט

זיך שוין אויסקריסטאליזירט אין זיין מוח, אז ער טאָר זיך נישט לאָזן פאנגען פון א „ברונעטער" ... פארשטייט זיך, אז דאָס האָט נישט געהאט פון וואו צו ווּיסן נישט דאָס מיידל, ווידער זיין פאָטער אוודאי און אוודאי נישט.

די מוטער האָט זיך מכלומרשט נישט אריינגעמישט, נאָר זי האָט געשמייכלט א זייער צופרידענע, וואָס איר האָט זיך איינגעגעבן אריינצוּשטעלן א האָר פון-נעם מיידלס שווארצע צעפּלעך אין א שאָל מילך, וואָס זי האָט געגעבן איר זון אויסצוטרינקען, אָן דעם אז ער זאָל כאָטש אָנען אז מע האָט אים פארטיק „חתו-נה געמאכט", אז ער וועט שוין נישט קאָנען ארוים פון דאָזיקן כישוף-קרייז קיין מאָל נישט, וואָס האָט אים פארקייטלט אויף אייביק אין דער הייססטער ציגיי-נערישער ליבע, נאָר אזוי ווי די ציגיינערישע מענער קאָנען ליבן, ווי קיין אנ-דערע אין דער וועלט זענען עס נישט ביכולת צו טון, בפרט ווען מע האָט זיי אזוי פארכישופט, ווי זיין מוטער האָט זיך געהאלטן אז זי איז אין שטאנד צו פארכישופן ...

איז די מוטער, ווי געזאָגט, ארומגעגאנגען א צופרידענע אפילו גליקלעכע, נאָר דער פאָטער איז ארומגעגאנגען א ברוגזער, וואָס זיין זון, וועלכער איז שוין יאָ דערגאנגען צון א מדריגה וואָס ברענגט אים א ביסל פרייד און האָט מיט אים וואָס צו שטאָלצירן — מאכט ער אים אָבער בבושה מיט זיינע „פּליטערלעך" אין קאָפּ, שטויסט אָפּ אזא לייטישן שידוך, מיט אזא לייטישער שיינער ברונעט-קע ...

די מוטער? נאָר זי איז געווען איבערגליקלעך אז זי האָט געקאָנט טון אויך דאָס זעלביקע אויך אויף דער אנדערער זייט. זי האָט גענומען א האָר אויך פון איר נאָאָנס פריזור (זי האָט קיין מאָל נישט געזאָגט „נאום", נאָר געבליבן, ווי דער פאָטער, ביים אמאָליקן נאָמען „נאָאָן"!) און עס אריינגעשמוגלט אין א טיי, וואָס זי האָט געגעבן צו טרינקען פאר „איר", איר צוקונפטיקער שנור ...

איצט מעגן זיי שוין טון וואָס זיי ווילן. זי האָט געטון אירס, און עס איז מער ווי זיכער, אז פון איצט אָן וועלן זיי ביידע זיך זען איינער דעם אנדערן אויך אין חלום, בפרט אין חלום, און נישט געפינען קיין מנוחה ביז זיי וועלן זיך פאראייניקן אויף דער וואָר, אויף זייער גאנץ לעבן ...

מע שפּילט זיך דען מיט ציגיינערישן כישוף?!

נאום האָט דערפון נישט געוואוסט. און טאקע מער נישט געחלומט דאָס דאָ-זיקע שיינע ברונעטע מיידל, נישט די אָנגענעמע מינוטן וואָס ער האָט מיט איר בגנבה פארבראכט. דאָס אייגנטלעך, האָט ער אפשר יאָ נאָך צו מאָל געחלומט, אָבער אזוי פיל און נישט מער. ער האָט דאָך גאָרנישט געוואוסט פונעם כישוף

וואָס די מוטער האָט אים אָנגעטון ... וואָלט ער אפשר יאָ געוואוסט. קאָן מען זאָגן, אז עס איז מער ווי זיכער, אויב די מוטער וואָלט געווען באַגאַנגען אזא אינדיס־קרעטקייט און וואָלט אים געווען יאָ געלאָזט כאָטש אָנצוהערן אז זי האָט אים אָנגעטון אזא כישוף, אז ער זאָל זיך אָן איר פארליבן און אויך דאָס מיידל זאָל זיך אין אים פארליבן — וואָלט עס מסתמא מער געהאָלפן. יאָ, דאָס איז דאָך די איינציקע מעגלעכקייט, אז כישוף זאָל האָבן עפּעס א שליטה מוזן עס וויסן יענע וועמען מע האָט אָנגעטון דעם כישוף. נאָר אזוי, אפשר דורך סוגעסטיע, קאָן דאָס האָבן א גינציקן רעזולטאַט ... האָט עס אָבער גאָרנישט געוואוסט, ווייל מע האָט עס געהאלטן פאר אים פאר א סוד, און אויב א סוד, איז עס געבליבן נישט מער ווי א סוד, פון וועלכן קיינער ווייסט גאָר נישט ...

7. נאום האָט געפונען די „בלאָנדע“

ווען בעטי האָט אים אָנגעקלונגען, אַז זי וויל אים באַגעגענען, ווייל מיט אים כאַפּן אַ שמועס, האָט נאום אפילו נישט געקאָנט אַנען וועגן וואָס עס איז די רייד. זיי פלעגן זיך דאָך באַגעגענען גאָר געלעגנהייטלעך, דאָס הייסט, נאָך קיין מאָל נישט פון פריער אָפּגערעדט, נאָר זיי פלעגן זיך טרעפן סיי ביים קומען פון דער אַרבעט סיי ביים גיין צו דער אַרבעט. שפּעטער, ווען זיי האָבן זיך שוין אַ ביסל דערנענטערט, דעמאָלט פלעגן זיי זיך שוין באַגעגענען אויך נישט צו־פאַליק, נאָר ער פלעג זי אָפּוואַרטן אַז זיי זאָלן עסן צוזאַמען, ביי דעם זעלביקן טישל, אין דער פּאַרטיי־קאַנטינע.

נאום איז נייגעריק געוואָרן: וואָס איז געשען? ער האָט געוואוסט, אַז זי קלינגט אים איצט אָן, אַז זי וויל מיט אים איצט עפּעס רעדן, איז עס נישט פּשוט. דאָס איז אַ סימן אַז זי האָט מסתמא צו זאָגן עפּעס גאָר וויכטיקס. אָבער וואָס? ער האָט זיך געפּרואווט באַהערשן, כדי נישט אַרויסצווייזן זיין אומגעדולדיקייט. נייגעריקייט פּאַראַט נישט־זיכערקייט, הייסט עס אַז מע קאָן זיך דערוואַרטן אויף סורפּריזן און סורפּריזן זענען נישט קיין גוטע זאַך, קיין מאָל נישט. אפילו די גוטע סורפּריזן וויל אויך יעדער וויסן פריער מיט עטלעכע טעג אָדער כאָטש שעה, ווי ווען זי קומט אָן אויף אַ נאַטירלעכן אופן. תמיד איז גוט אַז מע ווייסט פון פריער אויף וואָס מע קאָן זיך דערוואַרטן. יאָ, אין אַ צייט ווען דאָס לעבן איז פול מיט אומדערוואַרטקייטן, ווי אַזוי זאָל ער דאָס אָנרופן? אומדערוואַרטע שאָק־צונגן...

ער איז אַרויס, אָפּוואַרטן בעטין, אַזוי ווי זי האָט אים געזאָגט, אַז זיי זאָלן זיך באַגעגענען, נישט ווי געוויינטלעך, ווייזט דאָך אויס, אַז זי וויל נישט מע זאָל זי זען מיט אים רעדן... איז דאָך דאָס נישט קיין אָנגענעמע בשורה. וואָס קאָן דאָס שוין זיין?

ער האָט אויף דער גיך אויפגעראָלט דעם נישט־געזעענעם פילם פון זיין טעטיקייט אין די לעצטע טעג, וואָכן, און נישט געפונען גאָרנישט וויכטיקס

וואָס זאָל קאָנען שטעלן אונטער אַ פראַגע-צייכן זיין פאַרהאַלטונג. יאָ, מיט וועמען האָט ער געהאַט פערזענלעכע שמועסן אין די לעצטע טעג, וואָס זאָל געווען גורם זיין עפּעס אַזוינס וואָס זאָל אים שטעלן אין אַזאַ שאָטן, אַז בעטי זאָל זיין אַזוי פאַרזאָרגט וועגן זיין גורל, ווי ער האָט געפילט אין איר קול, ווען זי האָט אים אָנגעקלונגען, און פאַר וואָס וויל זי אויסמיידן אַז מע זאָל זי זען אין איינעם מיט אים?

אדרבה, ווי סע וואָלט אויסגעוויזן, איז ער אויך זיין פּאָסטן גוט אָנגעזעצן. נישט זעלטן ווערט ער ארויסגערופן אויף אַ באַראָטונג ביז כמעט אין די סאַמע הויכע פענצטער, און ווי סע זעט אים אויס רעכנט מען זיך מיט זיינע מיינונ-גען, נישט נאָר וואָס מע הערט זיך צו זיי צו, נאָר די דירעקטיוון ווערן געגעבן, אין נישט זעלטענע פאַלן, אַזוי ווי ער האָט פירגעלייגט..

בעטי איז אָנגעקומען, געאיילט, אויפגערעגט, באַאומרואיקט, און האָט אים מיטגענומען צו זיך אהיים, אויף איר וואוינונג. דאָס איז דאָס ערשטע מאָל וואָס זי לאָדנט אים איין צון איר. זי האָט עס געטון אָן שום צערעמאָניעס, אָן קווענקלע-נישן פון אַ מיידל וואָס שפּילט די ראָלע פון אַ בתולה, צי ווי אַ פרוי מיט קאַפּריזן וואָס זענען כאַראַקטעריסטיש פאַר אַזעלכע וואָס ווילן זיך ארויס-וויזן, בפרט פאַר יענע מענער מיט וועלכע מע רעכנט אויף חתונה צו האָבן מיט זיי, דווקא מיט יענע וועט זיך די פרוי נישט „לייגן", כדי ער זאָל מיינען אַז זי איז די סאַמע אָנשטענדיקסטע פרוי פון אַלע פרויען אויף דער וועלט... ניין, בעטי האָט נישט געמאַכט קיין אָנשטעל, נאָר האָט זיך אויפגעפירט נאַטירלעך, ווי אַ חבר מיט אַ חבר, צי נאָר אַ חבר מיט אַ חברטע, גלייך זי וואָלט פאַר אים נישט געווען קיין „פרוי" און ער וואָלט פאַר איר נישט געווען קיין „מאַנצביל". אָבער אין איר פאַרהאַלטן איז געווען עפּעס זייער אָנגעלאָדן די אַטמאָספער, אַ מין געשפּאַנטקייט האָט געוויינט פון איר פאַרהאַלטן און אַ זאָרג פון איר פּנים. זי האָט דאָך אייגנטלעך נאָך גאָרנישט געזאָגט, און דאָך האָט ער געלייענט אין אירע אויגן זאָרג פאַר זיין גורל...

זי האָט געשוויגן, האָט ער אויך געשוויגן, נאָר געשפּאַנט נעבן איר ביז זיי זענען אָנגעקומען צון איר באַשיידענער וואוינונג.

דאָ האָט זי אים פאַרבעטן זיצן און זיך מאַכן באַקוועם. איין מינוט נאָר זאָל ער צוװאַרטן און זי וועט שטעלן אַ טיי, נאָר איין מינוט, אַז זי זאָל זיך נאָך אַ ביסל איבערטון. איין מינוט נאָר... זי וועט אָט-אָט זיין פאַרטיק. און רעדנ-דיק האָט זי זיך ארויסגעשלייכט, אויף איין אויגנבליק, צוריקגעקומען אין אַ

שטוב-קאפּאָט, און רעדנדיק מיט אים אַז ער זאָל זיך נישט פילן פרעמד אין איר אַפּוועזנהייט, האָט זי מכלומרשט אויפגעהאַלטן דעם שמועס, גאַרנישט זאָגנ-דיק — ביז זי האָט ענדלעך זיך אויך אוועקגעזעצט נעבן אים, פאַר די צוויי שעלעכלעך טיי.

אייגנטלעך האָט ער נישט געוואַרט די טיי, נאָר מערער דאָס וואָס זי האָט אים צו זאָגן. אייגנטלעך איז דאָך דאָס געווען איצט וויכטיק פאַר אים. אָבער ער האָט נישט געוואָלט פאַרראַטן זיין נייגעריקייט, האָט ער נישט געפרעגט גאַרנישט, נאָר געוואַרט. ער האָט דאָך געוואוסט, אַז צווישן די נאָענטסטע פּאַרטיי-חברים, ווען מע פרעגט, אויך ווען סע האַנדלט זיך אין פּערזענלעכע ענינים, ווי עס איז איצט דער פאַל מיט אים, וואָס אינטערעסירן דיך אין דער ערשטער ריי, דווקא דעמאָלט וועט מען דיר גאַרנישט זאָגן, דאָס צוליב „וואַכ-זאַמקייט" ... וואָס ווינציקער פרעגן, דאָס איז אַ פּרינציפּ, דווקא ווען דו ווילסט עפּעס געוואויר ווערן ...

ווען זי האָט ענדלעך זיך אוועקגעזעצט נעבן אים, און געזופּט די וואַרעמע טיי, האָט זי געלייענט די נייגעריקייט אין זיינע אויגן, אָבער זי האָט זיך געמאַכט ווי נישט-וויסנדיק און לייגנדיק אַ פּוס איבער אַ פּוס האָט זי אָנגעהויבן, ווי איר שטייגער איז געווען מיט אַ קאַלטן טאָן (וואָס האָט אים און אויך אַנדערע ווי אים, פון איר אָפּגעשטויסן, הגם זי האָט עס בשום אופן נישט געוואָלט. אָבער וואָס זאָל זי טון, אַז דאָס איז געווען איר כאַראַקטער, וואָס איז שוין דעפּאָרמירט געוואָרן אַדאַנק איר אַרבעט?!):

— חבר נאום — האָט זי אים געקוקט גלייך אין די אויגן — איר האָט געהאַט עפּעס אַ סיכסוך מיט אייער שעף אין די לעצטע טעג?

נאום איז געבליבן ווי פאַרשטומט. הייסט דאָך עס, אַז עפּעס איז דאָך גע-שען, אַז זי הייבט אָן מיט אַזעלכע פראַגן. הייסט דאָך אַז עפּעס אַ בילבול האָט מען שוין אויף אים מלשין געווען ...

— חברטע בעטי — האָט ער אויך געזאָגט מיטן זעלביקן האַלב-אָפיציעלן טאָן, מיט „חברטע" פּונקט אַזוי ווי זי האָט אים געזאָגט „חבר", הגם אונטער פיר אויגן, ביי איר אויף דער וואוינונג האָט עס געקלונגען פאַלש, ווייל דאָ האָבן זיי געקאָנט רעדן היימישער, נישט מיטן דערוואַייטערדיקן, אָפיציעלן „חבר"-שאַפט — אויב איר ווילט עפּעס מיר מודיע זיין, מיין איך אַז דאָס וואָלט פיל לייכטער געווען צו טון און אפשר אויך בעסער אָן דעם אַז איר זאָלט מיר שטעלן פראַגן אויף וועלכע איך קאָן נישט ענטפערן ביים בעסטן ווילן. וואָס זאָל איך אייך דען ענטפערן?

בעטי האָט באַמערקט אַז ער פּרואווט זיך באַהערשן און סע גיט זיך אים נישט איין. אין זיינע רייד פילט מען אַ ציטער פון אומזיכערקייט און אויך אַז ער איז גאָר איבערגעשראָקן וועגן זיין גורל, הגם לויט איר מיינונג איז עס נאָך נישט דער פאַל. אָבער עס איז בכלל נישט דער פאַל... האָט זי גענומען אַ פריינד־לעכערן באַרויִקנדיקערן טאָן:

— הער צו, נאום — דאָס מאָל האָט זי שוין נישט געזאָגט „חבר" און האָט אים אויך שוין נישט געאירצט — דאַרפסט זיך נישט איבערשרעקן, און אויך נישט זיין איבעריק פאַרזאָרגט. לעת־עתה ווייס איך נאָך גאָרנישט קיין בייזס וועגן דיין מצב, איך טראַכט נאָר, אַז עפּעס איז... טאַקע צוליב דעם וויל איך מיט דיר עס אַרומשמועסן כדי עס אויפצוקלערן. ווייל — האָט זי אים אַרוים־געצויגן די עצמות מיט איר נערוועזיטעט, וואָס זי האָט אָן איר ווילן עס איבער־געשיקט אויף אים, הגם עס איז נאָך נישטאָ קיין ערנסטע סיבה דערצו. אָבער איין זאַך האָט ער שוין יאָ באַמערקט, אַז זיין גורל איז איר נישט גלייכגילטיק — ווי סע ווייזט אויס וועט מען דיך פּירליינגן אַז דו זאָלסט מאַכן אַ פּאַרטיי־שול...

— וואָס זשע איז דאָ צו זיין איבערגעשראָקן? — האָט שוין נאום געזאָגט מיט אַ געמאַכטן שמייכל, בפרט ווען ער האָט געזען אַז זי האָט אים אָנגעהויבן „דוצן" הגם ער האָט נאָך נישט פאַרשטאַנען אויף קלאָר זיין מצב — איך מיין, אַז דאָס וואָלט נישט געווען דאָס ערגסטע פאַר מיר, אַז איך זאָל זיך לערנען...

בעטין האָט געפאַלן זיין רויִקייט און אויך זיין ווילן זיך צו לערנען. זי האָט דאָך געוואוסט אַז ער איז אַ גוטער חבר, אַ דיסציפּלינירטער מענטש מיט כאַראַקטער, וואָס האָט אַ גוטע אויפפירונג, אַז מע קאָן גאָרנישט געפינען ביי אים קיין שוואַרץ פּינטעלע, אָבער זי האָט געטראַכט, אַז דאָס רויִקייט זיינס קומט דערפון, וואָס ער פאַרשטייט נאָך נישט וואָס סע ליגט אין הינטערגרונט פון אַזאַ מין שיקן אויף אַ קורס.

— אמת, דאָס איז טאַקע נישט קיין אומגליק — האָט זי געפּרואווט אים אויסרעדן און אויך אויסבאַהאַלטן איר אומרויִקייט — אוודאי איז גוט אַז מע לערנט, אַז מע האָט די געלעגנהייט זיך צו לערנען, אַז מע קאָן דעריאָגן כאָטש אַ טייל פון דעם אָנגעוואוירענעם, ווען מע האָט נישט געהאַט קיין מעגלעכקייטן זיך צו לערנען... אָבער עס איז באַלאַנגען ווי אַזוי מע שטעלט דאָס פּראָבלעם. למשל, ווען די פּאַרטיי־אָרגאַניזאַציע, דאָס הייסט די אָנפירערשאַפט זעט איין אַז אַ חבר דאַרף לערנען כדי מע זאָל אים, מיט זיינע פעאיקייטן, קאָנען אָנטרויען אַ העכערע, מער פאַראַנטוואָרטלעכע אַרבעט, איז אוודאי גוט...

— קאָן דען געשען — האָט ער איר איבערגעריסן אירע רייד. ווען זי האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף א ווײַלע, האָט ער געמיינט אז זי האָט שוין געענדיקט וואָס זי האָט געהאט צו זאָגן — אז מע זאָל שיקן עמעצן צון א פּארטיי־קורס כדי מע זאָל דערנאָך שיקן צון א „קלענערער" אָדער נידעריקערער ארבעט?

— ווי אזוי מע וויל קאָן מען עס אויסטײַטשן — האָט בעטי שוין געזאָגט מיטן זעלביקן שמייכל — טאקע צוליב דעם האָב איך דיך געפרעגט אויב דו האָסט געהאט א סיכסוך מיט דיין שעף... פון דעם איז, פארשטייט זיך, פיל אָפּהענגיק.

— ניין — האָט נאום אנטשלאָסן געענטפערט — קיין שום סיכסוך האָב איך מיט אים נישט געהאט. קיין מאָל נישט. בכלל — האָט ער געזאָגט מיטן זעלביקן גוטמוטיקן שמייכל און מיט אַן אינטימען טאָן, וואָס פאררעאָט צוטרוי צון איר און אויך א ביסעלע בארימעריי — ווי דו זעסט, בין איך נישט אזא שוטה, צי היציקער קאָפּ, אז איך זאָל נישט ווישן אז וואָס ווינציקער סיכסוכים מע האָט אין דער פּארטיי־ארבעט, בפרט מיטן שעף, איז אלץ געזונטער... ניין. איך האָב מיט אים נישט געהאט קיין שום סיכסוכים. אדרבה, איך וועל דיר אויסזאָגן דעם אמת, אין די לעצטע וואָכן האָב איך מיט אים בכלל ווינציק געהאט צו טון... מע וואָלט געקאָנט זאָגן אז ער איז גאָר נישט מיין שעף... מיט מיר ארבעט די אָנפירערשאפט דירעקט, נישט דורכן שעף פונעם אָפּטייל...

— אָ! — האָט בעטי שוין אויסגעשריגן, גלייך זי וואָלט געזאָגט „עווריקע!"

— אָט דאָס איז עס... איך האָב שוין געלעזט דאָס רעטעניש.

— וואָס פאר א רעטעניש? — האָט נאום שוין אומגעדולדיק געפרעגט, אָבער שוין נישט פארזאָרגט, ווייל ער האָט דאָך שוין דערקאָנט אין אירע רייד, אז עס איז שוין קיין שום סכנה נישט פאר אים — דאָס איז אויך א חסרון?!

— וואָס, וואונדערסטו זיך? — האָט שוין בעטי היימישער גערעדט, און אויך רואיקער, איצט דאכט זיך האָט זי שוין פארשטאנען דעם גאנצן ענין — אנו, נאום ברודער, שטעל דיך נאָר אויף איין מינוטקעלע אין זיין מצב. דו וואָלסט געוועזן זיין שעף און דיינע שעפן איגנאָרירן דיך און ארבעטן דירעקט מיט אים דיין אונטערגעשטעלטער, וואָלט דיר דאָס געפאלן? אנו, טו א טראכט און שטעל דיך אין זיין לאגע, אויף זיין אָרט?...

ערשט איצט האָט נאום פארשטאנען אין וואָס פאר א מצב ער געפינט זיך.

— יאָ, דאכט זיך אז דו ביסט גערעכט — האָט נאום שוין צוגעגעבן — ערשט איצט בין איך „געפאלן אויף דער נאָז און מיר צעקלאפּט דעם שכל", ווי מע

זאָגט זיך א ווערטל. איצט האָב איך שוין פאַרשטאַנען דיין זאָרג ... הייסט עס, אז ער וויל פון מיר פשוט פטור ווערן ...

— מזל־טוב! — האָט בעטי אויסגערופן — ענדלעך האָסטו שוין פאַרשטאַנען ... אָבער, אויב עס איז אזוי, איז שוין נישטאָ קיין מורא צו האָבן. אין אזא פאַל איז דער אומגליק גאָרנישט אזוי גרויס. אדרבה ...

אזוי ווי נאום האָט פריער נישט פאַרשטאַנען אין וואָס עס באַשטייט די סכנה, ווען זי האָט אים אויסגעזאָגט דעם סוד אז ער וועט געשיקט ווערן צו א פאַרטיי־שול, אזוי האָט ער איצט נישט פאַרשטאַנען פאַר וואָס זי איז שוין א ביסל אויפגעהייטערט, הגם ער זעט דאָך נאָך נישט די סיבה פאַרן דאַזיקן איבערגאַנג ביי איר.

ער האָט געקוקט אויף איר ווי אויף אן עלטערן דערפאַרענעם פּראָפעסאָר. ער האָט געוואוסט אז זי איז געלערנטער פון אים. האָט א בעסערע פּאָליטישע און אַלגעמיינע קולטור, וואָס ער האָט נישט געהאַט פון וואו דאָס צו נעמען. אין דער קינדהייט האָט ער דאָך נישט געלערנט. דערנאָך די פּאָליטישע טעטיקייט האָט אים אויך נישט איבערגעלאָזט צו פיל צייט, אז ער זאָל זיך פאַרפולקאָמען טראָץ זיין שטאַרקן ווילן צו לערנען ווי אן אויטאָדידאַקט. פון די עטלעכע בראָשורן צי אפילו ביכלעך האָט ער געקאָנט נאָר עפּעס אַראָפּכאַפּן, ווי בגנבה, פון דעם וואָס זי האָט געלערנט סיסטעמאַטיש אין איר יוגנט. איז א חידוש וואָס ער האָט אויף איר געקוקט מיט אזא יראת־הכבוד און געשלונגען יעדעם וואָרט אירס מיט אזא דורשט און געגלייבט, נישט שטעלנדיק אין ספק קיין איין זאַך וואָס זי האָט אים געזאָגט?

דאָס איז, פאַרשטייט זיך, געווען א גרויסע מעלה ווען עס רעדט זיך פון א פּאָליטישער חברטע, אָדער פשוטער גוטער פריינדין, אָבער ווען עס שטעלט זיך די פראַגע פון ערנסטער באַפריינדטשאַפט, וועגן ליבע — דעמאָלט איז עס שוין געווען א גרויסער חסרון. דער חילוק פון זייער קולטור און פּאָליטישער רייפקייט דיפערענץ איז געווען צווישן זיי א גרעסערע מחיצה ווי די זיבן יאָר וואָס זי איז געווען עלטער פון אים.

ער האָט אין איר נישט געקאָנט זען קיין פרוי, הגם איר אויסזען איז געווען א סימפּאַטישער, כמעט א שיינקייט. און נאָך עפּעס, אירע רויטלעך־בלאָנדע האָר זענען פאַר אים געווען א מעלה, וואָס נאָר אין זיין פאַנטאַזיע האָט ער אזא מיידל געקאָנט אויסחלומען און האָפן זי צו געפינען כדי מיט איר חתונה צו האָבן — צו האָבן קינדער מיט בלאָנדע האָר ... נישט מיט ציגיינערישע געקרייזלטע האָר, וואָס זאָל פאַררעטן פון דער ווייטנס זייער אָפּשטאַם.

ער האָט זיך שווער דערגענטערט צון איר ווי צון א פרוי, ווייל ער האָט אין איר געזען א העכערן „פּראָפעסאָר" וואָס ווייסט אַלץ בעסער פון אים, נישט זי דאַרף אים האָבן — נאָר ער דאַרף זי האָבן, אז זי זאָל אים באַשיצן, נישט ער זאָל זי באַשיצן.

אָט דאָס איז דאָך געשען אויך איצט, זי ווייסט די ערשטע וועגן זיין מצב, נישט ער. נאָך מער, זי פאַרשטייט עס בעסער צו אַנאַליזירן ווי ער, הגם סע האַנדלט זיך אין זיין גורל, נישט אין אירן. אָט דאָס האָט אים פאַרשטאַרקט אין זיך דאָס מינדערווערטיקייטס געפיל לגבי איר. און ווי באַוואוסט איז דאָס אין ליבע זאַכן נישט מער און נישט ווייניקער ווי כמעט א קאַטאַסטראָפע.

זי, די פאַרשטאַנדיקע, האָט דאָס יאָ פאַרשטאַנען. זי האָט געוואוסט אַז ער שאַצט זי זייער, וואָס מע קאָן אָנרופן מער ווי ליבע. עס איז אָבער פיל צו פיל ווייניקער. איר האָט אָבער אויך געפאַלן דער דאָזיקער, נאָך נישט גענוג געצייטיקטער שוואַרצינקער בחור, סיי פּאָליטיש סיי קולטורעל, אָבער זי האָט אויך געוואוסט אַז ער איז אַן אויפריכטיקער און ערלעכער אין אַלע זיינע האַנדלונגען. אַזעלכער קאָן נישט אָפּנאַרן. אדרבה, מע דאַרף אים היטן, אז מע זאָל אים נישט אָפּנאַרן, ווייל ער האָט נאָך נישט גענוג דערפאַרונג און גלייבט צו לייכט וואָס מע זאָגט אים, אפילו אין דעם וואָס זי שטעלט אונטער א פראַגע־צייכן. אַזאַ בחור, אָדער אַזאַ חבר, האָט זי געגלייבט וואָלט געווען דער בעסטער צו זיין איר מאַן. וואַרטן אַז ער זאָל איר „דערקלערן ליבע" אָדער ווי מע פלעגט זאָגן אין דער אַלטער וועלט, אַז ער זאָל „בעטן איר האַנט", אויף דעם האָט זי געוואוסט אַז דאָס וועט זיין אומזיסט. ער איז נישט דער מענטש און וועט עס קיין מאָל נישט וואַגן צו טון. אין דעם פאַל האָט זי געדאַרפט נעמען די איניציאַטיוו.

האָט זי עס געטון איצט, ווען זי האָט געפילט אַז ער איז אויפן שיידוועג. ער וועט גיין אויף א נייעם קורס פון א יאָר צייט, אָדער גאָר צוויי, אויב סע וועט זיך פאַרלענגערן, איז דעמאָלט פון וואו וועט זי אים קאָנען נעמען?

האָט זי איצט אויסגעניצט די צייט. קודם אים צו געבן פאַרשטיין אַז זיין שעף וויל פון אים פּטור ווערן, מסתמא, פאַר מורא אַז ער זאָל אים נישט אוועקנעמען זיין „בענקל", איז דעמאָלט נאָך נישט קיין גרויס אומגליק. אין אַזאַ פאַל וועט ער אים מאַכן א גינציקע כאַראַקטעריסטיק.

— איך פאַרשטיי נישט — האָט נאָום אויפריכטיק געשטעלט די פראַגע — פריער ביסטו געווען איבערגעשראָקן אַז סע וועט געשען איך ווייס נישט וואָס פאַר א שלעכטס מיט מיר, ווען דו ביסט געוואויר געוואָרן אַז מע וויל מיך שיקן צון א קורס, און איצט ...

— דו האָסט עס נאָך נישט פארשטאנען? — האָט בעטי אים אונטערבראָכן די רייד — סע זענען פאראַן פאלן, ווען די פארטיי־אָנפירונג קומט צו דער איבערצייגונג, אז א חבר, אן ערלעכער אקטיוויסט, ווי איך האלט דיך, טוט אלץ וואָס ער קאָן. פארשטייסט? ער טוט אלץ וואָס ער „קאָן" ... אָבער לײדער איז עס נישט זייער גענוג, ווייל דער חבר קאָן נישט גענוג אויף צו באפרידיקן די פליכטן פון זיין פּאָסטן. אין אזא פאל שיקט מען אזא חבר צון א קורס, כדי ער זאָל לערנען — אָבער ... דאָ קומט דער „אָבער". אָבער יענער חבר וועט שוין מער קיין מאָל נישט אין זיין לעבן באקומען אזא פּאָסטן, נאָר א קלענערן, הגם ער וועט שוין האָבן אדורכגעמאכט א פארטיי־קורס. פארשטייסט? — האָט זי געפרעגט נאוּמען, אָבער זי האָט נישט געוואַרט אויף זיין ענטפער, נאָר ווייטער פאָרגעזעצט ווי א פּראָפעסאָר אויף דער קאטעדרע — אין אזא פאל איז טאקע גאָר קליין די פרייד, וואָס מע שיקט אים צון א קורס. הגם ער וואָלט געקאָנט זיין צופרידן, וואָס זיין באזייטיקן פון זיין ארבעט איז נאָך געווען א בכבודיקער, דאָס הייסט, אז עפנטלעך האָט מען נישט ארויסגעזאָגט אז מע שטעלט אים איבער צוליב די אומפעאיקייטן זיינע ...

נאום איז געבליבן ווי פארגאפט, מיטן אפענעם מויל. איר חכמה האָט אים געפאנגען, אז ער האָט געוואלט זי ארומנעמען און קושן פאר ... אָנערקענונג, פאר שאצונג, ווי מע קושט א קינד ווען סע זאָגט א „חכמה". אָט, האָט ער זיך איצט געטראכט, אָט אזא מין פרוי וואָלט איך מסתמא געדארפט, אז זי זאָל זיין אויך מיין יועץ, אָבער געזאָגט האָט ער עס נישט. ער איז נאָך נישט געווען קלאָר מיט זיין אייגענעם מצב, וועלכן זי קלערט אים איצט אויף אזוי קלאָר און דאָך מיט הינטערגעדאנקען וועגן גאנצן סיסטעם „איבערשטעלן" פון פּאָסטנס.

— ביי מיר, מיין איך, איז עס נישט דער פאל? — האָט ער איבערגעשלאָגן אירע רייד מיט א שמייכל, וואָס איז גאָר קיין שמייכל נישט געווען, ווי ווען מע שמייכלט מיט דער געוואלד, אַנשטאָט מע זאָל וויינען.

— ניין, ניין! — האָט בעטי אויסגערופן אים צו דערמוטיקן — אוודאי איז עס נישט ביי דיר דער פאל. הגם, איך האָב מורא געהאט אז דו האָסט געהאט סיכסוכים מיט דיין שעף און ער האָט דיך אזוי „באשריבן" אז דו זאָלסט יאָ האָבן אזא נישט פארדינטן „סוף" ... אָבער איצט איז עס קלאָר. דער שעף דיינער האָט טאקע מסתמא דיך פאָרגעשלאָגן, אָבער ער וועט עס נישט וואגן, אין דיין מצב, ווען דו זאָגסט אז מע האָט געארבעט מיט דיר איבער זיין קאָפּ, אים אויסמיידנדיק, אין אזא פאל וואָלט קיינער זיך נישט גערעכנט מיט זיין פאָרשלאָג דיך צו שיקן אויף א קורס ... אין דעם פאל וועט ער דיך לויבן ביז אין

בוידעם, אז דו ביסט ראוי צון א פיל גרעסערן פּאָסטן, נאָר דו — דארפסט מאכן א קורס, כדי צו פארפולקאָמען דיינע קענטעניִשן ... פארשטייסט? אָט דאָס איז שוין גאָר עפּעס אנדערש ... דאָס הייסט, אז ער וועט טאקע פּטור ווערן פון דיר. וועסט מער נישט זיין קיין סכנה פאר זיין „בענקל", אָבער קיין רעה פאר דיר וועט דערפון שוין נישט ארויסקומען. אין דעם קענסטו שוין זיין מער ווי זיכער ...

אזוי איז קלאָר געוואָרן זיין מצב, נאָך איידער ער האָט עפּעס געוואוסט אָפיציעל.

אָבער אויך איר מצב איז מיט דער געלעגנהייט קלאָר געוואָרן ... נאָום איז שוין געבליבן ביי איר איבער נאכט ...

... ער האָט נאָך געשלאָפן, ווען זי איז געלעגן אויסגעדרייט צון אים. זיך צוגעקוקט ווי אזוי ער שלאָפט רואיק ווי א קינד, מיט שטארקע נערוון, ווי איינער וואָס איז אויסגעזאָרגט מיט אלעמען. זי איז געלעגן אויף זיין אָרעם, אזוי ווי זיי האָבן איינגעשלאָפן, און האָט זיך נישט גערירט פונעם אָרט כדי אים נישט אויפצווועקן. אָבער נאָך אין שלאָף האָט ער געפילט ווי זי גלעט זיינע ציגיינערישע שווארצע האָר, וואָס זענען אריבערגעפאלן איבער זיינע פארשלאָפענע אויגן.

אָן דעם אז ער זאָל עפענען זיינע אויגן, האָט ער זי אויסגעדרייט צו זיך, ער האָט געקושט אירע רויטלעך-בלאָנדע האָר און געשעפּטשעט:

— ביסט מיין אוצר ... האָסט מיר געגעבן רו, גייסטיקע און פאר וואָס זאָל איך נישט זיין אויפריכטיק? די פארטיי פארביט עס דען? — האָט ער געזאָגט איראָניש, שוין עפענענדיק די אויגן — גייסטיקע און פיזישע רו ... איז דען די פיזישע רו ווינציקער נייטיק, צו מאָל, ווי די גייסטיקע?!

— יאָ, קאָנסט זיין רואיק, מיין ליבער — האָט זי אים געגלעט, ווי קיינער האָט אים אויף זיין ציגיינערישן פּנים אזוי נישט געגלעט ... זי האָט אים געגלעט, ווי זי האָט נאָך אין איר לעבן קיינעם אזוי נישט געגלעט ... אזוי גלעט א געליבטע, וואָס איז אויך גלייכצייטיק א מאמע.

זיי זענען אזוי געלעגן א ווײַלע און געשוויגן. ביז ער האָט א קוק געטון אויפן זייגערל, צו זען אויב מע דארף זיך שוין איילן אויפצושטיין אָדער האָבן זיי נאָך א ביסל צייט ... צו ליבן.

...דערנאָך, ווען זיי זענען געלעגן אזוי גלייכגילטיקע, האָבן געקאָנט טראכטן רואיק, האָט זי געזאָגט אויף איר שטייגער, פּשוט, גלייך זי וואָלט געצויגן

די מסקנות, נאָך א לענגערער דיסקוסיע, וואָס זיי האָבן אָפן נישט געהאט אָבער אפשר האָט עס יעדער איינער פון זיי ביי זיך געטראַכט, אָבער ארויסגעזאָגט האָט עס זי ערשט איצט:

— אַ פּארטיי-אקטיוויסט, אין פּאָליטישער טעטיקייט בכלל, געפינט זיך תמיד אויף א לייטער, אויף טרעפּלעך ... מע קאָן ארויף גיין און מע קאָן אויף די זעלביקע טרעפּלעך אראָפּ גיין. יעדעס טרעפּל שטעלט מיט זיך פאָר א מדריגה, אויף וועלכער מע קאָן קיין לענגערע צייט נישט בלייבן, ווייל אויף דער זעלביקער לייטער קריכן אויך אנדערע ... שטיין בלייבן און זיך פארהאַלטן מער צייט אויפן זעלביקן טרעפּל קאָן מען נישט, ווייל פון הינטן און פון אונטן קומען דאָך אויך אנדערע, זיי לאָזן זיך נישט פארהאַלטן פון איינעם וואָס שטייט זיי אין וועג, שטויסן זיי אים נישט זעלטן אוועק, זיי זאָלן זיך מאכן פּלאַץ פאר זייער שטייגן ארויף ... ווידער אַז מע וויל אַרויפגיין אויף דער לייטער, קאָן מען אויך נישט אַלע מאָל דאָס טון פריי, ווייל אנדערע זענען דאָך אויך דאָרט, אויפן זעל־ביקן וועג צום שטייגן, שטייען זיי אין וועג ... מחמת דעם זענען פאראַן טייל, וואָס מאכן זיך פּלאַץ ארויפצושטייגן העכער אויף די טרעפּלעך, שטויסן זיי אוועק יענע וואָס שטיין זיי אין וועג, אין זייער וועג. צו מאָל פּרואוון זיי אויס־מיידן יענע וואָס שטייען זיי אין וועג, אָבער נישט זעלטן מיידן זיי נישט אויס, נאָר ווארפן זיי אָן רחמנות אראָפּ, כדי זיי זאָלן זיך קאָנען דערהייבן.

— און אַז יענע לאָזן זיך נישט? — פרעגט נאום מיט א שמייכל, קינדיש.

— נו, איז טאקע נישט מקנא צו זיין יענעם, וואָס לאָזט זיך נישט. אָפּט מאָל באצאָלט מען אויך מיטן „קאָפּ". סע באַלאַנגט אויף וועלכער מדריגה מע געפינט זיך אויף יענער לייטער ... דו ביסט אויך איצט אויף דער לייטער, אָבער דו ביסט איצט אויף א טרעפּל, וואָס וועסט פארהאַלטן ווערן א יאָר צייט — ערשט דעמאָלט וועסטו זען וואו דו קאָנסט טון דיין ווייטערדיקן שפּאַן, אַרויף צי אראָפּ ... און, זעסטו, מיין ליבער, אויף דעם דאָזיקן טרעפּל, זיך פארהאַלטנדיק אויף איין קורצער ווײַלע, האָבן מיר זיך באגעגנט אויף דער זעלביקער לייטער, אויף דעם זעלביקן טרעפּל ...

נאום האָט געוואָלט אויסשרייען: ניין, דו ביסט העכער פון מיר מיט עטלע־כע טרעפּלעך, נאָר דו ווילסט מיך נעמען אונטערן אָרעם און פירן מיך צוזאַמען מיט דיר ... ער האָט עס געוואָלט זאָגן מיט אָנערקענונג, מיט ליבשאַפט, וואָס ער האָט איצט געפילט צון איר, אָבער — ער האָט נישט געקאָנט ארויסרעדן קיין

איין וואָרט. זי האָט אים פאַרשטעלט דאָס מויל מיט איר וואַרעמער פּרוואַישער האַנט, מיט אירע ליפּן, מיט אַזוי פיל ליבשאַפט, גלייך זי וואָלט געוואוסט וואָס ער וויל איצט איר זאָגן, און טאַקע דווקא צוליב דעם האָט זי אים נישט געלאָזט מער גאָרנישט זאָגן, כדי צו לאָזן די זאַכן זאָלן זיך וויקלען פּשוט, אַזוי, נאַ-טירלעך, אָן ווערטער...

... שפּעטער מיט עטלעכע טעג האָבן זיי לעגאַליזירט זייער בשותּפותדיק צוזאַמען לעבן. די צערעמאָניע איז פאָרגעקומען זייער באַשיידן און פּשוט, אַזוי ווי חברים פּלעגן טון אין יענער צייט, ווען מע האָט נישט געהאַט קיין צייט פאַר „פּערזענלעכע" אינטערעסן, וואָס דאַרפן קומען פיל, פיל, נאָך די אינטע-רעסן פון עם כּלל. אמת, ער גופא האָט זיך דערמיט זייער ווייניק אָפּגעגעבן. אַלעס האָט זי דאָך געטון. ער האָט איר בלויז געגעבן זיין מעטריקע און שוין. יאָ, נאָך עפּעס האָט ער געדאַרפט איר געבן — דאָס וואָרט „יאָ" און די חתימה אין דער פּרימעריע. ערשט צום פאַרענדיקן זייער הייראַט, די ציווילע, זענען זיי געקומען מיט צוויי חברים, איינער איז געווען געגנצלעך אַן אומבאַקאַנטער, וואָס זאָלן זיין עדות. די גאַנצע צערעמאָניע האָט נישט געדויערט מער ווי אַ צען מינוט, אין אַ גאָר וואָכנדיקער שטימונג, גלייך מע וואָלט אונטערגעחתמעט אַן אָפּמאַך וועגן ווער ווייסט וואָס פאַר אַן עסק. פון קויפן בלומען פאַר דער „כּלה" האָט מען דאָך דעמאָלט נישט געהאַלטן. ווער האָט צייט געהאַט דעמאָלט פאַר אַזעלכע „קליינבירגערלעכע" שמאָכטעס?

זיי האָבן דען חתונה געהאַט? זיי האָבן זיך דאָך בלויז „פאַרשריבן"... און לויט דעם נייעם געזעץ, לויט וועלכן די פרוי האָט די זעלביקע רעכטן ווי דער מאַן, האָבן זיי ביידע געטראָגן די בשותּפותדיקע נעמען: ער, דאַנטשו-לעסקו-מאַרקאָוויטש, און זי — מאַרקאָוויטש-דאַנטשולעסקו... עס איז דעמאָלט נישט געווען קיין זעלטענער פאַל, אַז אַ „בערקאָוויטש" האָט אָנגענומען זיין פרוים נאָמען „גריגאָרעסקו". עס האָט בלויז נישט פּאַסירט אַז אַ „גריגאָרעסקו" זאָל אָננעמען דעם נאָמען „בערקאָוויטש"... קאָן מען זיך אַזאַ מין מאָדנעקייט פאָרשטעלן אפילו?... רומענישע חברים האָבן דעמאָלט „געזוכט" חתונה צו האָבן מיט יידישע פּאַרטיי-אַקטיוויסטקעס, ווייל קיין רומענישע האָט מען נישט זייער לייכט געקאָנט געפינען.

... שפּעטער, שפּעטער, האָבן זיי שוין נישט געחתמעט מיט זייערע בשותּפותדיקע טאָפּלטע נעמען. נאָר מיט איניציאַלן פונעם צווייטן נאָמען:

ער, נאום מ. — דאנטשולעסקו; און זי... נאָר זאָל מען זיך נישט צו שטאַרק איילן און וועגן דעם נאָך נישט רעדן. דאָס וועט דאָך קומען פּיל שפּעטער...

וואָס שייך בעטים טעאָריע מיט די מדריגות אויף דער לייטער, וואָס פירט אי ארויף אי אראָפּ — וועט מען שפּעטער אויך האָבן עפּעס צוצוגעבן. מע דאַרף נאָר האָבן א ביסעלע געדולד... דערווייל זאָל מען בלייבן ביי דעם, אז ביידע, אי נאום אי בעטי, האָבן זיך באַגעגנט אויפן זעלביקן טרעפּל, אויף דער זעלביקער מדריגה...

3.

„אוי־ווײ״־טרעפּל

דאָס טרעפּל איז מיט אַ קרעכץ, „אוי־ווײ״,
הגם ס׳איז אַ ייִנגל געבוירן געוואָרן,
דאָך איז נישט מיט אַ מזל־טובֿ אויסגעשרײ.

זײַן עתיד קאָן מען נישט פֿירזען.
קיינער נישט, ווי קיינעם נישט.
גייט עס לעת־עתה קיינעם נישט אָן.

קיינער האָט קיין צײַט נישט דערצו.
לעבנס־טרעפּלעך וואַקלען זיך.
יעדער איינער האָט מיט זיך צו טון.
ס׳איז ערד־ציטערניש, בערג שאָקלען זיך.

מחמת בשותּפֿות זיי האָבן געבּיסן
פֿונעם עץ־הפּאָליטיק עפּל —
נידערן, פֿאָטער און מוטער צוזאַמען,
אויפֿן גליטשיקן „אוי־ווײ״־טרעפּל...

1. בריוו

... אָט, זענען דאָ עטלעכע אויסצוגן פון בריוו, וואָס זענען געשריבן געוואָרן פון בעטין צו נאומען און פון נאומען צו בעטין, בעת ער איז געווען אין דער פּארטיי-שול. אמת, זיי זענען דאָ נישט אויסגעסדרט, נאָר אדרבה, געלאָזט אזוי, פּארמישט, ווי מע האָט זיי געפונען. צו מאָל וועט מען אפילו נישט וויסן געניי ווער פון זיי ביידע האָט אָנגעשריבן געוויסע פראגמענטן פון בריוו. פונעם סטיל צי פונעם תוכן קאָן מען אויך נישט אלע מאָל זיך אויסקלייבן זיי צו דער־קענען. אמת, מע האָט געפּרואווט עס טון, האָט זיך עס אָבער נישט אלע מאָל איינגעגעבן. צו מאָל איז דער מאָראליזאטאָרישער טאָן און סטיל געווען נאומס, הגם דאָס איז פריער געווען דער מנהג ביי איר, ביי בעטין. ווידער דאָס פילאָסאָ־פירן, וואָס כאפּט זיך צו מאָל אריין אין א בריוו, קאָן מען אויך נישט וויסן אלע מאָל אויף קלאָר, וואָס, ווער און ווען...

איז דארף מען זיך באגניגן מיט אָט די דאָזיקע פראגמענטן, אזוי ווי זיי זענען און פארשטיין פון זיי, וויפל מע וועט קאָנען. עס איז דאָך, אייגנטלעך, נישט וויכטיק ווער סע האָט עס אָנגעשריבן. מער וויכטיק איז דאָך, דאכט זיך, וואָס זיי האָבן זיך געשריבן, כדי מע זאָל קאָנען דרינגען זייערע אזוי נאָענטע און צו מאָל אזוי ווייטע באציונגען.

איז זאָל מען נישט זוכן קיין סדר, אויך נישט קיין דאטן. צו מאָל וועט זיך אויסדאכטן אז איין בריוו איז גאָר געשריבן געוואָרן שפּעטער פון אן אנ־דערן, וואָס ווערט דאָ ציטירט פריער ... מוז מען זיך באגניגן מיט א פּרינציפּ, וואָס ווערט אָנגעווענדט אין דער תורה. לויט א תלמודישער דערקלערונג (אין מוקדם ומאוחר בתורה!), איז אין תנך נישט פאראן קיין סדר אין די דאטעס.

דאָס פריערדיקע קאָן מען לייענען אויך שפּעטער און דאָס שפּעטערדיקע גאָר פריער ... כמעט אַזוי איז אויך מיט אָט די פראַגמענטן פון די בריוו:

„היינט, דאַנערשטיק, דעם ... האָב איך באַקומען דיין בריוו, הגם איך האָב אים נאָך אַזוי גיך נישט געוואַרט.

איך האָב נאָר וואָס אָנגעהויבן דיר שרייבן, פּרואוון מאַכן אַ סך־הכּל, אָבער איך רעם איבער מיין שרייבן, ווייל ווי איך זע, האָסטו שוין געמאַכט דעם סך־הכּל ... איך פריי זיך באמת, וואָס דו האָסט שוין אָנגעהויבן פאַרשטיין דעם חילוק אין אונדזערע אַנשויאונגען, ווי אַזוי איך פאַרשטיי און ווי אַזוי דו פאַרשטייסט דאָס ענין „ליבע". לעניִן זאָגט דאָך: מענטשן דאַרפן געמשפּט ווערן לויט זייערע מעשים, נישט לויט זייערע דערקלערונגען...

... וואָס שייך דעם „פילאָסאָפישן אַנאַליז", וואָס דו האָסט געמאַכט — קאָן איך נישט זיין נישט־איינשטימיק, דו האָסט גוט אַנאַליזירט. סע טוט מיר, לכל־הפּחות, הנאה וואָס דו זאָגסט עס אַרויס אַזוי אָפן און ביסט אויפריכטיק נישט בלויז מיט מיר, נאָר אויך מיט דיר גופא ... אָבער, געוויינטלעך, נאָך אַן אַנאַליז דאַרף מען ציִען די מסקנות. פאַר וואָס זשע האָסטו זיך אָפּגעשטעלט אין מיטן וועג, אויף דער העלפט וועג?! ...

וועל איך אַרויסווייזן מער מוטיקייט און וועל פאָרמולירן די מסקנות, פאַרשטייט זיך, לויט מיין מיינונג:

א). נישט איך און אויך נישט דו, האָבן קיין מאָל אין אונדזער לעבן, איידער מיר האָבן זיך באַגעגנט, קיין מאָל זיך נישט „נעג'גט". דאָס וואָס עס איז געשען פריער, מיט מיר צי מיט דיר פאַר אונדזער חתונה האָבן, איז געשען זוי געוויינטלעך אין לעבן אין אַזעלכע פאַלן, נישט בלויז אַן אונדזער מיטבאַטייליקונג, נאָר אויך קעגן אונדזער ווילן.

ב). אונדזער באַגעגעניש איז פאָרגעקומען צופאַליק, ווי מיר האָבן עס דעמאָלט אָנגערופן „אויפן זעלביקן טרעפּל פון אַ לייטער". אָבער דאָס „פאַראייניקן" איז דאָך געשען מיטן הסכם (איך וויל האָפן: באַוואוסטזיניקן!) און מיט דער אַקטיווער מיטבאַטייליקונג פון אונדז ביידע. יאָ, נאָר פון אונדז ביידע און נישט פון קיין אַנדערן, אָן דעם אַז סע זאָלן זיך געווען אַריינמישן די עלטערן אָדער אַן אַנדערער קרוב צי פריינד.

נאָך אָט די צוויי הנחות, מיין איך, וואָס זענען נישט צום אָפּפרעגן, דאַרפן מיר זיך איין מאָל פאַר אַלע מאָל אַנטשליסן (יאָ־יאָ, אַ מענטש מוז זיך דאָך פריער אָדער שפּעטער אַמאָל אַנטשליסן!). דאָס ערגסטע איז ווען אַ מענטש זעצט

זיך אויף צוויי בענקלעך, אָדער בעסער געזאָגט, צווישן אזעלכע צוויי „בענקלעך“ ... און דער אנטשלאָס דארף זיין אויף פאָלגנדיקן אופן: אָדער-אָדער. אָדער מע בארעכנט זיך אז נאָך א יאָר צוזאמענלעבן (דאָס קאָן מען אָנרופן „צוזאמענלעבן“?) האָט מען אויסגעפונען אז סע „גייט“ נישט אזוי ווי סע באַדארף צו זיין און דעמאָלט לאָזט זיך יעדער איינער גיין אויף זיין וועגס: אָדער מע שפאנט זיך איין גאנץ ערנסט און אויפריכטיק אין וואָגן פון משפחה-לעבן און מע שלעפט ... יאָ,ביידע צוזאמען שלעפן ...

אזוי פיל האָב איך דיר איצט געוואָלט זאָגן בנוגע דיין „פילאָסאָפירן“ ... איך, פון מיין זייט, וויל בכלל נישט „פילאָסאָפירן“. איך וויל בלויז לעבן, לעבן ווי סע פאָדערט די געזעלשאפט, ווי אזוי איך האָב עס געלערנט און געזען ביי מיינע עלטערן“ ...

„... בנוגע וואָס דו שרייבסט, אז סע „באפאלן“ דיך די מחשבות, צו מאָל, ווען ביסט אליין נאָר מיט דיר — איז מיין עצה: פארטרייב די שלעכטע מחשבות, זאָלסט טראכטן נאָר צום גוטן. א חלום איז אזוי ווי אזוי מען איז אים פותר ...

איך בין נייגעריק געוואָרן צו וויסן: דו שרייבסט אז דו ווילסט דיך ענדערן, און אויך ענדערן דיין לעבן ... ווי אזוי ווילסטו דען לעבן?“ ...

„... איך שרייב דיר דאָס, וואָס טעלעפאָניש האָבן מיר נישט געקאָנט גוט אויפקלערן. ראשית קאָן מען רעדן טעלעפאָניש אויף צוויי אופנים:

א). דאָס נייטיקסטע און אויך פראקטישע, וואָס מע האָט מודיע צו זיין דעם מיטשמועסער, דאָס הייסט דעם צווייטן צד, און

ב). נישט-פראקטישע זאכן (צערטלענדיקע רייד, למשל!) און דאָך, נישט ווינציקער וויכטיקע פאר ביידע צדדים ...

אין ערשטן פאל איז גוט, אז מע גרייט זיך צו פון פריער, דער וואָס רופט אָן טעלעפאָניש, א ביגעלע פאפיר מיטן אויפגעשריבענעם, וואָס מע וויל מודיע זיין טעלעפאָניש, און אויך א שרייבפעדל כדי אויפצוצייכענען אלץ וואָס מע זאָגט דיר ... אין צווייטן פאל, ווען מע צערטלט זיך מיט עטלעכע זיסע ליבלעכע רייד, דארף מען נישט קיין שום פירשריפט, דעמאָלט זאָגט דער מענטש וואָס ער פילט, ספאָנטאן ...

אָבער אין ביידע פאלן דארף מען אויסמיידן „טויטע מינוטן“. ווען דו האָסט גענומען דאָס טרייבל אין די הענט — איז רעד, זאָג וואָס דו האָסט צו זאָגן, ווייל יעדע מינוט וואָס מע רעדט יאָ אָדער נישט קאָסט דאָס זעלביקע געלט. הייסט

עס, אַז דער טעלעפֿאָנישער שמועס קאָסט טאַקע יאָ אָפּ געלט, אָבער גערעדט האָט מען פּאַקטיש כמעט גאָרנישט ... צי אפשר זאָל מען אַריינרעכענען דאָס שווייגן?! ... דאַכט זיך, אַז אין ליבע־רייד איז שווייגן ביים טעלעפֿאָן נישט אָנגענעם, נאָר קודם אַ ביסל לאַנגווייליק און דערנאָך אַפֿילו פֿיל פּיינלעך ...

וואָס שייך קומען: עס איז כדאַי די מי, פֿון דיין זייט צי פֿון מיין זייט, און אויך די הוצאות. אין דעם פֿאַל דאַרפֿן מיר געדענקען אַז מע זאָל אויך וואָס מער הנאה האָבן דערפֿון (האָסט נאָך נישט פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס איז באַלאַנגען אין ביידע צדדים גלייך?!) ...

מיר איז געווען באַזונדער אָנגענעם יעדע מינוט וואָס מיר האָבן דאָס פֿריערדיקע מאָל פֿאַרבראַכט אין איינעם. דאָס האָסטו דיר געקאָנט אַליין פֿאָרשטעלן, ווען דו האָסט געזען מיט וויפֿל אויפֿמערקזאַמקייט און אויפֿריכטיקער ליבשאַפֿט איך האָב דיך אויפֿגענומען ...

אמת, אויך דו האָסט זיך דערקלערט באַזונדער גליקלעך איבער יעדער סעקונדע וואָס מיר האָבן פֿאַרבראַכט צוזאַמען — אַ פֿאַקט וואָס האָט גורם געווען אַז איך זאָל מיך פֿילן נישט ווינציקער איבערגליקלעך. גליקלעכקייט איז דאָך תמיד קעגנזייטיק ...

כלעבן, ווי איך האָב זיך געטראַכט: אָט זענען קוים אַריבער עטלעכע חדשים, נאָך אַפֿילו נישט קיין יאָר זינט אונדזער חתונה — און איך האָב אָנגעהויבן לייענען אין דיינע אויגן און טאַקע אָנגעהויבן גלייבן אַז צווישן אונדז האָבן זיך איינגעשטעלט נאָרמאַלע באַציאונגען, וואָס סיי וועלכער מענטש גאָרט נאָך זיי (בפֿרט איינע(ר) ווי איך, וואָס לעכצט נאָך אַ קאַפּעלע ליבע און אַפֿילו אויך אַ ביסל אַרויסגעוויזענע צערטלעכקייט!), אָבער לײַדער זייער ווינציק האָבן דאָס מזל צו דעם ...

אויב דו טוסט אַ טראַכט וועגן אונדז ביידע (און איך בין זיכער אַז דו טוסט עס געוויס אָפֿט!) מוזסטו דערגיין צו דער מסקנה, אַז צו מאָל איז דאָך גוט אַז דו פֿאָלגסט אויך מיך און מיין עצה, וואָס איז געקומען נאָך אַ לאַנגן יישוב הדעת, הגם צווישן אונדז געשמועסט, בין איך מודה, אַז אויך איך האָב דאָס רעכט צו זיין אַמאָל „אומגערעכט“ ...

„... איך האָב איצט אַ שווערע וואָך מיט עקזאַמענעס, אָבער ווי מע זאָגט, מיט „גאָטס“ הילף און מיט דער שטיץ פֿון דער פּאַרטיי, וועל איך זיך באַמיען אַדורכצוקומען. איך וועל אפשר נישט זיין צווישן די סאַמע ערשטע, אָבער גאַנץ זיכער אויך נישט צווישן די לעצטע. היינט האָב איך געהאַט גוטע רעזולטאַטן

ביי אן עקזאמען, פריי איך זיך (סע זענען פאראן אויך צו מאָל נישט זייער גוטע אָבער וועגן יענע שרייב איך דיר נישט!) ...

„אינטערעסאנט: פונעם טעלעפאָנישן שמועס פון נעכטן אָוונט, הגם סע האָט זיך געהערט אזוי שוואך, קוים האָב איך געקאָנט פארשטיין א וואָרט, אָבער דאָך האָב איך געהאט א באזונדערע הנאה, אז דו האָסט אָנגעהויבן נעמען אין אכט, אז אחוץ דיר — עקזיסטיר אויך איך אויף דער דאָזיקער וועלט...“

„יאָ, מיין ליבע(ר), איך האָב נישט ליב אז מע „רעדט“ וועגן ליבע. ווע־מען און צו וואָס ניצט עס, ווען דאָס איז נישט באגלייט מיט פאקטן“?! ...

„כדי א פרוי זאָל זיין געליבט פון איר מאן, איז גוט אז זי זאָל זיין א שיינע, מיט אן אָנגענעמען אויסזע, אָבער אחוץ דעם מוז זיין נאָך עפּעס. אויב זי פאר־מאָגט נישט גאָרנישט אחוץ דעם, קאָן זי זיין ניצלעך פאר סיי וועמען, נאָר פאר איר מאן נישט“ ...

„דו ווייסט מיין מיינונג: ליבע קאָן מען קויפן, פארשטייט זיך, אז נישט מיט געלט, נאָר מיט — ליבע ... ווייסנדיק דאָס, האָב איך טאקע אויף דעם זיך פאר־לאָזט בעת איך האָב געזאָגט „יאָ“. און אויב דו האָסט באמת זיך אנטשלאָסן זיך צו ענדערן, איז האָב איך קיין טעות נישט געהאט“ ...

„אייגנטלעך, איז עס אן אלטער יידישער מעטאָד און פּרינציפּ, וואָס סע האָבן שפּעטער איבערגענומען אויך די קריסטן און האָבן געפּרעדיקט אז דאָס „שלעכטע“ קאָן מען בייקומען דורכן „גוטן“. טוט מען גוטס פאר א רשע, וועט ער אויך ווערן א צדיק“ ...

„היינט פירן מיר זיך שוין נישט לויט דעם פּרינציפּ, ווען דאָס „שלעכטע“ איז א קלאסן־שונא, ווייל די דערפארונג האָט אונדז שוין געלערנט אז אים קאָן מען נישט בייקומען און אויך נישט ענדערן מיט „הענעטשקעס“ נאָר מיט א הוילער פויסט“ ...

„טו א טראכט: איך, אויף דיין אָרט, וואָלט איך אויך אזוי געטון? ...

איך האָב נישט קיין גרויסע פּרעטענזיעס. איך וויל נישט מער ווי אן אויפ־ריכטיקן זשעסט פון ליבשאפט, אָן וועלכן איך קאָן נישט לעבן, ווי אָן לופט“ ...

„א טשיקאווע נייעס: א באקאנטער חבר, מיט א רומעניזירטן נאָמען, האָט אָנגעשריבן א בקשה צום פּארטיי־קאָמיטעט אז ער זאָל פארערכנט ווערן פאר א

„רומענער‟, באשר ער פֿילט אזוי פֿון תמיד אָן, היינט... אומזיסט האָט מען אים געפּרואווט איבערצייגן אז דווקא היינט טויגן נישט אזעלכע אטעסטאטן, ווייל ער מעג זיך דאָך דערקלערן אזוי ווי ער וויל, האָט ער אָבער געטענהעט, אז ער וויל אז אויך אנדערע זאָלן אים אזוי האלטן, נישט בלויז ער... נארישער צי כאָטש נאיווער חבר! ער ווייסט נישט דעם אנעקדאָט מיט יענעם וואָס האָט זיך געשמד כדי מע זאָל אים נישט נאָכשרייען „זשיד‟, האָט מען אים דערנאָכ־דעם נאָכגעשריגן „געשמדטער זשיד‟?!... אפילו לענין האָט אויך געשריבן אז קארל מארקס איז א ייד, הגם ער איז געווען געשמד נאָך קינדווייז דורך זיין פֿאָטער... ער ווייסט אויך נישט פֿונעם כלל, וואָס סע האָט גענעבן זשאן פּאָל סארטער: א ייד איז יענער, וועמען אנדערע האלטן פֿאר אזעלכן‟...

„פֿאר וואָס האָט מיין פֿאָטער זיך נישט „געשמד‟ נישט ביים גלח און נישט ביי קיין פּארטיי־קאָמיטעט, נאָר געבליבן א ציגיינער, דערצו נאָך א שטאָלצער ציגיינער?!‟...

2. נאָכוואוקס

מאָדנע, אין אַלע מעשה-ביכלעך, אין אַלע פילמען וואָס בעטי האָט געלייענט אָדער געזען, האָט זי זיך דערוואוסט אַז אַ מוטער, אָדער בעסער געזאָגט, אַ פרוי וואָס ווערט געוואויר אַז זי וועט ווערן אַ מוטער, איז דאָס ערשטע געפיל אירס פון אַ מין איבערגעפולטער צופרידנקייט, וואָס מע רופט אָפט מאָל אָן: גליקלעכקייט. זי ווייסט אפילו אויך דאָס, אַז עס איז נישט מער ווי אַ פשוט סטיכיש צי אפילו מינדסטע חיהש געפיל, אַ נאַטירלעך בראשית-געבאָט פאַר דער עקזיסטענץ פון אַלע ברואים, פון וואָס די מענטשהייט איז נישט קיין אויסנעם. ווייל מען איז עס אַ רעזולטאַט פונעם געטלעכן געבאָט זיך צו פרוכפּערן און סע שליסט זיך אויך איין אין דער דאַרוויניסטער טעאָריע פונעם דראַנג צום „איבערלעבן“. נאָר אַזוי ווערט דאָך פאָרגעזעצט דער המשך פון די בעלי-חיים. דער חילוק איז נאָר, וואָס ביי אַ מענטש איז עס צו מאָל אויך באַגלייט פון נאָך איין געפיל, פון פרייד אַז מע האָט אַ קינד פון אַן „איר“, אָדער פון אַן „אים“, וואָס פאַרטאָפּלט די פרייד (פונקט אַזוי, ווי צו מאָל ווערט עס אַ טראַגעדיע, וואָס דאָס קינד איז געקומען דווקא פון אַן „אים“ אָדער פון אַן „איר“, וואָס מע וואָלט בשום אופן נישט געוואָלט. דאָס הייסט, אַז דאָס קומען פון דער „מוטערשאַפט“ איז טאַקע יאָ אַ פרייד, אָבער זי איז פאַרשטערט און פאַרשאָטנט געוואָרן ווייל זי איז געקומען נישט פון „דעם“ אָדער פון „דער“ וואָס מע וואָלט געוועזן געוואָלט דערוואַרטן. אָבער וועגן דעם דאַרף מען נאָך איצט נישט מאריך זיין. אויך וועגן דעם ענין וועט זיך מסתמא נאָך דערציילן ווייטער אַ ביסל!). אויך בעטי, ווען זי האָט קודם געאַנט אַז זי איז מסתמא געוואָרן מעוברת, דערנאָך ווען זי האָט שוין געהאַט כמעט אַלע סימנים, איז ביי איר געבוירן געוואָרן אַ טאָפּלט געפיל, וואָס האָט גאָר אין גאַנצן פאַרטונקלט דאָס עווענטועלע נאַטירלעכע געפיל פון זיין אַ מוטער.

ראשית האָט זי ערשט איצט א טראכט געטון, אז אָט-אָט וועט זיך אָנזען פון איר דערהויבענעם בויך אז זי איז מעוברת. דאָס וואָס וועט זיין אן עדותשאפט אז זי איז באגאנגען א „קליינבירגערלעכן אקט“ ... יאָ, מיט וואָס קאָן מען בארעכטיקן אזא מין דערשיינונג, וואָס איז לגמרי נישט איינשטימיק מיט דער גאנצער „היינטיקער“ מאָראל, ווען דאָס גאנצע לעבן איז געווידמעט אויסשליסלעך נאָר דער פארטיי-טעטיקייט?! קיין שום פערזענלעכער אינטערעס קאָן נישט אָפּווייכן פונעם אלגעמיינעם ציל, צו קעמפן פארן טובת-הכלל. איצט, ווען יעדער מענטש, בפרט א פארטיי-אקטיוויסט, איז א סאָלדאט, מאָביליזירט אין די קעמפנדיקע רייען פון בויען די נייע סאָציאליסטישע מלוכה, נאָכן איבערקערן די אלטע, וואָס איז נישט מינדער ווי די שלאכט פאר איבערנעמען די פּאָליטישע מאכט. ערשט איצט, דאכט זיך, איז דאָך דער קאמף נאָך פיל העפטיקער, נאָך פיל שווערער, ווי ער איז געווען נעכטן. יאָ, נעכטן האָט מען געדארפט בלויז צעשטערן די אלטע מלוכהשאפט, מע האָט געדארפט נעמען א „האמער“ און צעברעכן דעם אלטן פאשיסטישן צי אפילו בירגערלעכן מלוכה-אפאראט, היינט איז עס שוין נישט גענוג. היינט מוז מען אויפשטעלן א נייעם אפאראט, און ווי באוואוסט איז בויען, סיי וואָס, פיל שווערער ווי צו צעברעכן, צעשטערן, איינצושיטן, פונאנדערצונעמען ... נו, אין אזא וויכטיקן מאָמענט, וועט זי קומען צו גיין צווישן די חברים, וואָס זענען מקריב זייער אייגן פערזענלעך גליק, מיט א דערהויבענעם בויך, אין וועלכן סע יערט א „רעאקציאָנער“ טייג, נײַן, א נישט-פּראָגרעסיווע פּרוכט פון א „קליינבירגערלעכן אקט“ — איז עס דאָך א בושה און א חרפּה, אויך דעמאָלט ווען עס איז די פּרוכט פון פונקט אזא „קליינבירגערלעכן אקט“ וואָס מע רופט חתונה-צערעמאָניע, אויך ווען דאָס האָט זיך באגרענעצט צו דער מאָדערנער היינטצייטיקער צערעמאָניע פון ציווילער חתונה ...

ביי אָט דעם געדאנק, דערמאָנט זי זיך, אז אייגנטלעך איז אויך דאָס פאָרגעקומען נישט ווי ביי אנדערע. נישט ער, נאום, דער מאן איז געווען דער וואָס האָט זיך אָפּגעגעבן מיט די פאָרמאליטעטן און זי פארבעטן צו דער פרימעריע, נאָר זי איז געווען יענע וואָס האָט זיך אָפּגעגעבן מיט אלעמען. ער האָט כמעט נישט געוואוסט וואָס מע דארף טון, וואָס זי טוט. זי האָט ביי אים בלויז פארלאנגט די מעטריקע, א דאָקטער-צייגניש — און דאָס איז געווען אלץ וואָס ער האָט געוואוסט. זי האָט זיך אָפּגעגעבן מיטן ארומלויפן מיט די פאָרמאליטעטן. ער איז געקומען ווי צום פארטיקן, געגעבן א חתימה און פארטיק ... מסתמא, וועט עס איצט אויך אזוי זיין — ער ווייסט נאָך נישט גאָרנישט פון אָט דעם אלעמען, אז בקרוב וועט ער זיין דער פאָטער ... ער? ער וועט זיין דער פאָטער?! ...

אַט, דאָס איז דאָס צווייטע געפיל, וואָס האָט פאַרטונקלט איר נאַטירלעך מוטערלעך געפיל, וואָס וואָלט זי געדאַרפט פרייען, ווי סע טוט עס יעדע פרוי זינט דאָס מענטשלעכע מין פאַרמערט זיך אויף דער ערד.

יאָ, ביז איצט האָט זי קיין מאָל נישט געטראַכט וועגן דעם. עס איז איר אפילו אויפן זינען נישט געקומען, אַז דאָס וועט קאָנען זיין פאַר איר אַ פּראָבלעם. וואָס פאַר אַ פּראָבלעם? אַזאַ מין פּראָבלעם עקזיסטירט דאָך שוין נישט און קאָן אפילו אויפן מוח זיך נישט שטעלן, בפרט נישט אַרויסגערעדט ווערן. נו, איז וואָס אַז זי איז אַ יידישקע? ניין, דאָס איז היינט שוין מער נישט קיין פּראָבלעם. זי איז נישט די ערשטע און אויך נישט די לעצטע. זי איז דאָך אַן אַלטע פּאַרטיי-טוערין, מיט סטאַזש פון נאָך פאַר דער מלחמה, ביי איר וועט אַזאַ מין „פּראָבלעם" וואָס עקזיסטירט נישט, קענען געשטעלט ווערן? ... יאָ, זי איז אין דער ערשטער ריי אַ פּאַרטיי-טוערין און ערשט דערנאָך, דערנאָך, ווער ווייסט אין וועלכער ריי „פון יידישן אָפּשטאַם", וועגן וועלכן קיינער אינטערעסירט זיך שוין היינט נישט מער. אויך דאָס געזעץ גיט איר דאָס רעכט זיך צו דערקלערן פאַר אַ „רומענערין". האָט זי דאָך טאַקע געשריבן אין אַלע פרעג-בויגנס, וואָס זי האָט געדאַרפט אויספולן ביי פאַרשידענע געלעגנהייטן, פאַר איר פּאַרטיי-דאָסאַר צי ביי פאַרשידענע סטאַטיסטיקעס וואָס ווערן געמאַכט ביי קאָנפערענצן צי קאָנגרעסן, ביי דער רובריק „נאַציאָנאַליטעט" האָט זי דאָך טאַקע אַזוי גע-שריבן איר ענטפער. איצט, ווען דאָס איז געקומען דערצו, צו אַט דער אַזוי נישט דערוואַרטער און אפילו אומגעוווינטשענער „פרייד", אַז זי זאָל געבוירן אַ קינד (אויך אפילו ווען מע וויל זיך אויסרעדן, אַז דאָס וועט זיין אַ קומענדיקער נייער „סאָלדאַט" אין די רייען פון דער פּאַרטיי!) וועט עס זיין פון „אים"?...

יאָ, ער איז טאַקע אויך פונקט אַזוי ווי זי אַ פּאַרטיי-חברטע, אַ טוער, אויב נישט מיט אַן אַלטן סטאַזש פון פאַר דער מלחמה, דאָס הייסט נאָך זינט דער אילעגאַליטעט — איז ער דאָך יינגער און האָט עס ממילא נאָך נישט געקאָנט זיין. גענוג אַז ער איז איצט אַן איבערגעגעבענער פּאַרטיי-טוער, איז געשאַצט און געערט ווי אַזעלכער, ער איז פּראָמאָווירט אין זיין אַרבעט נישט צוליב זכות-אָבות נאָר צוליב זיין איבערגעגעבענער גע-טרייער טעטיקייט, ווי איינער וואָס שטעלט העכער פון זיינע פּערזענלעכע אינטערעסן — די אינטערעסן פונעם כלל... יאָ, אַלץ איז שיין און רעכט, אָבער ווי אַזוי וועט איר קינד אויסזען? סע וועט האָבן אירע רויט-בלאָנ-דלעכע האָר (אפשר גאָר אויך די רויטלעכע זון-שפּרענקעלעך אויפן פּנים, אַזעלכע ווי זי האָט און פאַרראָט איר יידישן אָפּשטאַם?!), צי וועט דאָס

קינד אירם האָבן פּונקט אַזעלכע שוואַרצע געקרייזלטע האָר, ווי ער האָט, און פּאַרראָטן דעם ציגיינערישן אָפּשטאַם?!

... זי האָט זיך דערמאַנט, אַז אַמאָל האָט זי געזען אַ סאָוועטישן פילם, אין וועלכן מע האָט געוויזן אַז אַ „ווייסע" פרוי האָט געבוירן אַ קינד פון אַ מאַן אַ נעגער, און דאָס קינד איז אַפילו נישט געווען קיין מעטיס, אַ מולאַטרער, כאָטש אַן אויסמיש צווישן אַ ווייסן און אַ שוואַרצן, נאָר ממש אַ שוואַרצער, אַ פּעך-שוואַרץ נעגעריש קינד... אמת, די גאַנצע שטי־מונג אַרום דעם קינד איז טאַקע געווען פול מיט סימפּאַטיע. ביי איר אין זכרון האָט זיך איינגעקריצט יענע סצענע ווען דער גרויסער יידישער אַק־טיאָר פון מאָסקווער יידישן מלוכה-טעאַטער מיכאָעלס, האָט אויך באַקומען נאָך דער ריי דאָס קינד אויף זיינע אָרעמס, ווי מע פלעגט פּאַרצייטנס באַערן מיט סנדקאות ביי אַ יידישן ברית — דעמאָלט האָט ער געזונגען זיין סאָוועטיש ליד טאַקע אין יידיש, אויסדריקנדיק די פריידט פון יעדן פרייעם ביר־גער פון ראַטנפאַרבאַנד, אויף יידיש-לשון, די פרייד פונעם יידישן בירגער, וואָס איז ענדלעך אַ פרייער מיט אַלע גלייך... יאָ, אַלץ געדענקט זי און עס איז דעמאָלט איר געווען אַזוי אָנגענעם. אָבער איצט, ווען זי דאַרף געבוירן דאָס דאָזיקע „נעגערישע" קינדל אָט איצט איז עס דאָך נישט אַזוי פרייליך... דאָס קינד אירס, וועט האָבן אויף אייביק דעם ציגיינערישן אויסזע? סע וועט דאַרפן גיין אין שולע, אין מיליטער, צו דער אַרבעט — וועלן אַלע זיינע חברים שוין האָבן אַזאַ הויכן פּאָליטישן ניוואָ און אים קיין מאָל נישט וואַרפן אין פּנים אַריין זיין ציגיינערישן אָפּשטאַם?!

זי האָט נישט געוואָלט טראַכטן, אָבער די געדאַנקען פרעגן דאָך קיין מאָל נישט, זיי קלאַפּן נישט אָן ווי אין אַ טיר און זאָלן וואַרטן אַז מע זאָל זיי ענט־פערן: „אַריין!" ... און ווען טוען עם אַזעלכע אומגעבעטענע געדאַנקען? פּונקט דעמאָלט, ווען מע וואָלט גערן געוואָלט שלאָפן... איז לאָזט זיך שלאָפן אָדער איינשלאָפן ביי אַזעלכע ראָיענדיקע „געדאַנקען"?! ...

דאָס איינציקע וואָס איז איר איבערגעבליבן זיך צו טרייסטן, אַז איר קינד וועט האָבן אַן אַנדערן סטאַטוס. סע וועט נישט זיין מיט קיין שוואַרצע ציגיינערישע האָר, אָבער אויך נישט מיט איר רויטלעך-בלאָנדלעכע האָר, נאָר וועט אפשר זיין, ווי סע וואָלט טאַקע געווען זייער נאַטירלעך, אַז סע זאָל זיין אַ מין מעטיס, אַ צונויפמיש פון די ביידערליי קאָלירן און וועט האָבן האָר מיט דער קאָליר פון אַ מין העלן ברוינלעכן קאָליר — נישט שוואַרץ און נישט ווייס. אַ מין קאַסטאַנען קאָליר.

ווען מע זאָל דאָס ארויסזאָגן בפירוש מיט ווערטער, אַז דאָס נישט ארויס־געזאָגטע, דעם נישט ארויס־געזאָגטן געדאנק, וואָלט עס געהייסן אז סע וועט נישט זיין נישט קיין ייד אָבער אויך נישט קיין ציגיינער...

דאָס האָט געטראכט בעטי, ווען זי איז געוואויר געוואָרן אז זי איז מעוברת. און אויב זי האָט געהאט אזעלכע נישט קלאָרע געדאנקען, האָט זי זיך טאקע נישט געאיילט דאָס מודיע צו זיין פאר איר מאן, פאר נאום דאנטשולעסקון...

3. וואָלקנס

זי איז אהיימגעקומען אויסגעמאַטערט, איז אוועקגעפאַלן מיד און האָט צוגעמאַכט די אויגן, גלייך זי וואָלט זיך געוואָלט אָפּרייסן פונעם ארום. א גאַנצן טאָג האָט זי ווי מעכאַניש איר ארבעט געטון, אָבער די געדאַנקען אירע זענען געווען אָפּוועזנטע. זי איז סתם געזעסן און פאקטיש נישט געטון גאָרנישט. זי האָט נישט געקאָנט ארבעטן. האָט נישט געקאָנט זיך קאָנצענטרירן און פאַרשטיין, וואָס עס איז געשען, ווי אזוי מען איז אהער דערגאַנגען — און בפרט, וואוהין וועט מען דערגיין?

א גאַנצן טאָג האָט זי גאָרנישט טועם געווען. אין דער פרי האָט זי קוים געטרונקען א קאווע. צום מיטאָג איז זי אפילו נישט געגאַנגען זען וואָס עס איז דאָ צו עסן. וואָס אינטערעסירט זי? ווען מע זאָל אפילו איר געבן געבראָטענע טייבעלעך, וואָלט זי דען יאָ געקאָנט עסן?! און איצט איז זי אהיימגעקומען. עס איז דאָך שוין שפּעט אָוונט, ווען אנדערע ליגן שוין אין די בעטן, שלאָפן, קושן זיך, קריגן זיך, חלומען גוטע חלומות, צי אפילו קאָשמארן, אָבער זיי זענען דאָך כאָטש מיט פארמאַכטע אויגן און רוען זיך אוים אויף וועלכן אופן סע זאָל נישט זיין, אויפן מאָרגנדיקן טאָג ... און זי?

זי קאָן זיך נישט לייגן ווייל זי איז זיכער אז קיין שלאָף וועט זיך צון איר נישט נעמען. זי איז איצט צו פיל אויפגערעגט. צו פיל האָט זיך אָנגעזאַמלט אין איר מוח, אין היינטיקן טאָג, אז זי זאָל קאָנען איינשלאָפן.

נאָר, צוריק געשמועסט, האָט זי זיך געפּרואווט טרייסטן אין געדאַנק, איז זי דען די איינציקע וועלכע איז איצט אין אזא מצב? וויפל הברים לעבן איצט איבער ווי אויף געהאַקטע וואונדן און „קייען" איבער איצט אין זייערע מחשבות זייער פארגאַנגענהייט, וואָס שטייט פאר זיי פארנעפּלט און זאָגט עדות עזותדיק קעגן זייער גאַנצער געטרייער פארטיי־טעטיקייט?! אויב מע וויל יאָ אזוי טראַכטן, האָט זי זיך טאַקע געטרייסט, איז זי דאָך נאָך פון די „גליקלעכע",

ביי איר איז דאָך כאָטש די פאַרגאַנגענהייט קיין פּראָבלעם נישט, פאַר איר שטעלט זיך איצט מער דאָס פּראָבלעם פון דער צוקונפט...

זי האָט פאַרשטאַנען, אַז די פּאַרטיי געפינט זיך איצט, נישט אויף אַ שייד־וועג, ווי מע האָט עס דערקלערט אויף דער זיצונג, נאָר זי געפינט זיך פיל ערגער, עס איז ממש אַ זאַק־גאַס, נישט קיין שיידוועג. עס איז אַ מין תוהו־ובוהו, פון וועלכער ווער ווייסט ווען און ווי אַזוי מע וועט קאָנען אַרויסגיין מיט „גאַנצע ביינער"... איצט וועט מוזן געדויערן אַ צייט ביז סע וועלן זיך אָפּרינען די וואַסערן, דאָס אומריינע וועט זיך אויסטיילן פונעם קלאָרן, ביז בלייבן וועט בלויז דאָס קרישטאָלענע ריינע וואַסער, אָבער נישט ווי פּערל, נאָר ווי ריינע טרערן... יאָ, דאָס האָט זי גאָרנישט באַנומען, פאַר וואָס האָט מען גענאַרפט דערמאַנען וועגן „טרערן", וואָס איז נישט פּאַסיק אפילו פאַר קיין מעטאַפער. וואָס האָבן צו זוכן טרערן אין פּאַרטיי־טעטיקייט, ביי חברים וואָס האָבן געהאַט אויסצושטיין פּייניקונגען ביי דער אַמאָליקער פּאָליציי און געהיים־פּאָליציי — דעמאָלט האָבן זיי דאָך נישט געהאַט צו טון מיט קיין טרערן, נאָר ממש מיט בלוט. דעמאָלט איז מען דאָך געווען אַזוי פאַרעקשנט, אַז אפילו קיין טרערן האָט מען נישט געלאָזט פאַלן, כדי נישט אַרויסצווייזן קיין שוואַכקייט, כדי נישט צו געבן דעם קלאַסן־שונא קיין סאַטיספאַקציע... וועט מען איצט, ווען מע האָט צו טון מיט די אייגענע חברים, גוטע צי ווייניקער גוטע, אָבער דאָך איז מען דאָך געגאַנגען אַ לאַנגע צייט צוזאַמען, ביז מע האָט געקאָנט נעמען די מאַכט אין די הענט... נו, איצט וויל מען דערמאַנען וועגן „טרערן"? ניין, בעסער וואָלט מען דערמאַנט וועגן „בלוט". דאָס איז, דאַכט זיך, פיל פּאַסיקער. יאָ, בלוט דאָס איז שוין יאָ אַ זאַך צו וואָס מען איז צוגעוווינט, סיי פון אַמאָל, און אויך פון היינט, אַז מע וויל אַ טראַכט טון...

ערשט איצט, ווען זי איז אַזוי געזעסן אין דער היים, מיט די צוגעמאַכטע אויגן אויף דער שטול, האָט זי זיך געפילט אַזוי אַליין, אַזוי עלנט, אַז גלייך מע וואָלט גאָר געלעבט אויף אַן אינדזל ווי ראָבינסאָן קרוסאָע... ווער וואָלט זיך עס געווען געקאָנט פאָרשטעלן אַמאָל, ווען די פּראָלעטאַרישע סאָלידאַריטעט איז געווען אויף דער העכסטער מדריגה, ווען יעדער חבר באַזונדער איז געווען גרייט אוועקצוגעבן אויך זיין לעבן (און פיל האָבן טאַקע געגעבן זייער לעבן!) כדי אָפּצוראַטעווען דעם חברס לעבן, זאָל היינט, אַכט יאָר נאָך דער באַפרייונג, זיך פילן אַזוי אָפּגעזונדערט, אַזוי עלנט, אַז מע קאָן נישט האָבן קיין צוטרוי צום נאָענטסטן חבר כדי זיך מיט עמעצן זיך אַדורכרעדן, אַראָפּצורעדן זיך פונעם האַרץ, אַז סע זאָל לייכטער ווערן אויף דער נשמה... מיט ווע־

מען, למשל, וואָלט זי געקאָנט זיך אדורכשמועסן וועגן היינטיקן מצב, און זיין זיכער אז יענער וועט נישט גיין תיכף איבערדערציילן נישט נאָר וואָס זי האָט געזאָגט, דאָס וואָלט נאָך אפשר נישט געווען אזא סכנה, נאָר מע קאָן זיך דאָך דערוואַרטן אז מע זאָל אָפּטראָגן א רכילות, אויך אזעלכע זאכן וואָס זי האָט קיין מאָל נישט געזאָגט און אפילו אויך נישט געטראַכט... איצט שפּילט מען זיך נישט און מע קאָן זיך נישט שפּילן. איצט איז אין אויסנעמסצושטאַנד, דער משפּט איז ווי בעת דער מלחמה. מע האָט דען צייט צו „שפּילן" זיך מיט „קליינבירגערלעכע" פאָרמאַליטעטן? איינס און צוויי און — אוים!...

וואָס קאָן זי האָבן פּרעטענזיעס, אז אפילו קאַרפּן-קעפּ זענען געקירצט געוואָרן אָן שום טענה-ומענה, מע האָט אפילו נישט געקאָנט עפענען קיין מויל. און אויב סע האָבן זיך געפונען עטלעכע מוטיקע „נאַראָנים", וואָס האָבן נישט פאַרשטאַנען מסתמא די „ליניע" און האָבן יאָ געעפנט דאָס מויל?! איז וואו זענען זיי איצט?...

יאָ, אויף אַלעמען האָט זי זיך געווען געקאָנט ריכטן, אָבער אויף דעם איינעם נישט. סע זאָל דערגיין אזוי ווייט, אז מע זאָל אפילו נישט קאָנען עפענען דאָס מויל און שטעלן א גאָר פּשוטע פראַגע, כדי מע זאָל קאָנען עפּעס פאַרשטיין פון וואָס סע קומט פאָר אויף דער דאָזיקער וועלט?!... מענטשן פון גוטן ווילן, נישט קיין שונאים נאָר ממש פריינד, פרעגן און בעטן אָן אויפקלער, וואָס זשע קאָן מען זיי זאָגן?! וואָס זאָל מען ענטפערן פאַר ערלעכע פּאַרטיי-חברים?... ניין, מע האָט זיך אזעלכס נישט געקאָנט פאָרשטעלן.

און אפשר האָבן טייל יאָ עפּעס געאָנט אז סע קאָנען קומען אזעלכע צייטן, אַנדערש ווי אזוי דערקלערט זיך עס, וואָס יענע חברים האָבן יאָ געהאַט אזוי פיל חכמה און נישט געבוירן קיין קינדער, נאָר זי איז איצט געבליבן ווי אויף חוזק...

מערקווירדיק, האָט זי געטראַכט, ווי זי האָט נישט אָפּגעגעבן זיך קיין חשבון אָדער נישט געלייגט קיין אכט אויף די דאַטן וואָס זי האָט ערשט נישט לאַנג געלייענט, אז אין די ערשטע צוויי-דריי יאָר, תיכף נאָך דער מלחמה, איז פאָרגעקומען ווי אַן עקספּלאָזיע פון געבורטן, גלייך זיי וואָלטן געווען געוואָלט קאָמפּענסירן די מענטשלעכע פאַרלוסטן פון בעת דער מלחמה — און דערנאָך, נאָך עטלעכע יאָרן איז געקומען א סטאַגנאַציע, ווי עס איז דאָרט אָנגערופן געוואָרן, די געבורטן זענען פּלוציִמדיק געמינערט געוואָרן, גלייך ווי אין די יאָרן פון דער מלחמה, הגם איצט זענען שוין די מענער יאָ געווען אין דער היים... אפשר האָט דערצו געבראַכט די „קאַלטע-מלחמה", אפשר האָט דערצו גורם

געווען אויך די טעאָריע אז מיט וויפל די געזעלשאַפט גייט פאָרויס אין סאָציאַליסטישן בוי, אלץ שארפער ווערט דער קלאסן-קאמף, וואָס קאָן זיך אויסלאָזן אויפן אינטערנאציאָנאלן מאָסשטאב מיט א „הייסער מלחמה"?! ...

פונקט איצט, ווען די אינטערנאציאָנאלע אַטמאָספער איז אזוי דערשטיקנדיק, די לופט איז איבערגעפולט מיט פולווער און א דריטע וועלט-מלחמה הענגט ממש איבערן קאָפּ, דווקא איצט איז זי מעוברת כדי צו געבוירן א קינד, וואָס ווער ווייסט וואָס פאר א גורל סע ווארט אויף אים ... און דער אינערלעכער מצב, איז ער דען פיל מער דערמוטיקנדיקער? הענגט דען נישט דער זעלביקער שווארצער וואָלקן אויך אויף דעם אינערלעכן הימל?!

איז פאר וועמען זשע דארף מען קינדער און צו וואָס?

דאכט זיך, אז אויב דער מצב איז טאקע אזעלכער ווי סע ווייזט אויס, אז די שונאים פון דער רעוואָלוציע לויערן און זענען גרייט אָנצופאלן אויף די פאָלקס-דעמאָקראטישע מדינות, איז פאר וואָס גרייט מען זיך נישט צו אויך אינערלעך, צו פאראייניקן די כוחות און זיי נישט צו צעשפּליטערן? ... יאָ, מע זאָגט אז די פארטיי פארשטארקט זיך מיט ריייניקן אירע רייען. נו, דאָס איז טאקע אפשר יאָ פארשטענדלעך, אָבער מע „רייניקט" דאָך נישט דאָס „מיסט", נאָר דווקא די „ריינע"?! ...

יאָ, דאָס זענען גאָר שויא־צע מחשבות, וואָס זענען נישט עלול צו געבן קיין רו פאר א פרוי, אפילו ווען זי איז שוין געהארטעוועט געווען פון די אמאָליקע פייניקונגען מצד דער פּאָליציי, ווען זי איז גערודפט געוואָרן פאר איר רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט, אויך פאר איר איז עס נישט לייכט געווען איבערצוטראָגן, בפרט ווען דאָס מעוברתשאפט איז שוין געווען אין די הויכע חדשים.

דאכט זיך, אז זי האָט טאקע איינגעדרימלט, אזוי זיצנדיק אָנגעלענט אין דער ליג-שטול, מיט די הענט אָנגעלענט אויפן הויכן בויך, די פיס פונאנדערגעשפּרייט, ווי סע זיצן פרויען אין אזעלכע אומשטאנדן.

— טררר! ... טררררר! ...

זי האָט זיך אויפגעכאפּט פונעם דרימל, וואָס איר האָט זיך עס אויסגעדאכט, אז סע געדויערט שוין ווער ווייסט פון זינט וויפל שעה, הגם עס איז נישט פאריבער מער ווי עטלעכע סעקונדעס. סע האָט עמעצער אָנגעקלונגען ביי איר. צי אפשר האָט זיך איר בלויז געדאכט?

— טררררר! ...

ניין, פיל לענגער ווי פריער. הייסט עס, אז עס איז א באקאנטער, וואָס ווייסט אז זי איז אין דער היים, און אויך ווען זי שלאָפט דארף מען זי אויפוועקן.

זי האָט זיך פּאַמעלעך צוגעקאַטשעט צו דער טיר, און איידער זי זאָל עפּע-נען האָט זי געפרעגט:

— ווער איז?

סע האָט קיינער נישט געענפערט, אויף איר פאַרשלאָפענער פראַגע, אָבער זי האָט געוואַרט און נישט געעפנט. שפּעטער מיט א ווײַלע, ווען ביידע זייטן האָבן זיך איבערגערופן בלויז מיטן שווײַגן, איז פון דער דרויסנדיקער זייט פון דער טיר געקומען דער ענטפער:

— איך בין עס, בעטי, עפן אויף. עס איז גאָרנישט געשען...

„עס איז גאָרנישט געשען"... אויב עס איז טאַקע גאָרנישט געשען, איז פאַר וואָס לאָזט מען נישט צו רו, אין אַזא נישט פּאַסיקער שעה?... בעטי האָט דערקאַנט דאָס קול. עס איז טאַקע געווען א היימישער. עס איז געווען א חבר פון נאַומען. אָבער דאָך האָט זי דערקענט אין דעם ציטער פון זיין קול, אז ער איז איצט נישט געקומען, אין דער דאָזיקער שפּעטער שעה, סתם מאַכן א וויזיט. עס איז דען איצט די צייט צו מאַכן וויזיטן?!

בכלל זענען די וויזיטן, אין דער לעצטער צייט, געמינערט געוואָרן און זענען ווי ארויס פון דער מאָדע. קיינער איז נישט געגאַנגען אין קיין שום ווי-זיט צו זיין חבר, און קיין שום חבר האָט נישט דערוואַרט אַזעלכע מין וויזיטן, פון וועלכע סע האָט גאָר קיין גוטס נישט געקאָנט ארויסקומען... מע האָט דאָך געוואוסט, אז פון אַזעלכע וויזיטן קאָן מען זיך דערוואַרטן אז מע זאָל גערופן ווערן צו געבן אויפקלערונגען...

יאָ, ווען זי האָט געעפנט האָט זי טאַקע געזען אז עס איז דער חבר מאַרסעל, אן אַלטער פריינד פון נאַומען, אָבער אויך פון איר. פון אים האָט זי נישט וואָס מורא צו האָבן, הגם...

יאָ, אין איין איינציקער סעקונדע איז איר אדורכגעפלויגן אין זכרון דער פאַל, ווען טאַקע אָט דער דאָזיקער חבר מאַרסעל האָט „איינגעוויקט" אמאָל זיין א חבר, ווען ער האָט נישט געהאַט קיין שום בייזע כוונות, ווי אים „ארויס-צוהעלפן", אז יענער זאָל נישט אריינפאַלן אין דער „נעץ" פונעם שונא וואָס לויערט ביי יעדן ווינקל פון דער גאַס, כדי צו פאַנגען אַזעלכע אומשולדיקע נשמות, ווי להבדיל סע לויערן די לצים און שדים כדי צו פאַנגען אן אומשול-דיקע נשמה פון א פרומאַק, ווען ער „זינדיקט" אין דער מהשבה מיט א לילית-דיקער זונה...

סע קומט פאָר, ווי להבדיל אמאָל, אין מיטלאַלטער, ווען מע האָט באַהאָנ-גען די ווענט מיט קמיעות כדי די שדים, רוחות אָדער לילית זאָל זיך נישט אריינ-

גנבענען און פאנגען אין זייער נעץ אומשולדיקע אָדער גאָר אויך הייליקע נשמות.. יאָ, פונקט אזוי קומט עס אוים אויך היינט, נאָר איצט זענען די שדים נישט קיין מיסטישע פאנטאזיעס, נאָר ממשותדיקע „מוסרים". נאָר איצט העלפן שוין קיין קמיעות נישט. מע מוז זיך אליין אָפּהיטן, אויב מע קאָן זיי אויסמיידן. און כדי אויסצומיידן דארף מען צו אַלעם ערשט האלטן די טיר פארריגלט, און נישט עפענען אפילו פארן אייגענעם ברודער, כדי ער זאָל נישט מאכן קיין „וויזיט" און דערנאָך מוזן „אינפאָרמירן" וועגן וואָס און וועגן וועמען ער האָט געהערט אָדער באמערקט...

יאָ, אָט דער מארסעל האָט דאָך שוין באוויזן דעמאָלט, אז ער איז א גאָר „וואכזאמער" חבר... אָט ווי עס איז דעמאָלט געשען:

... איינער א יאָזשעף, וועלכער האָט געארבעט אין א מיניסטעריום, האָט באקומען צוגעטיילט א צימערל ביי א נישט-אלטער און נישט טרויעריקער אלמנה. זי האָט געוואוינט אין אן אפּארטאמענט פון דריי צימערן, וואָס איז טאקע געוועזן צו פיל פאר איין איינציקער פּערזאָן, האָט מען ביי איר איינקוואַרטירט אָט דעם דאָזיקן מלוכה-באאמטן, וואָס האָט געזאָלט צאָלן לויטן נייעם געזעץ א שיבוש חודשלעכן דירה-געלט. סע האָט קוים געקלעקט אויף צו באצאָלן דאָס וואסער וואָס ער האָט געקאָנט באניצן אין איין וואָך. אָבער אפילו ווען ער וואָלט געוואָלט צאָלן לפנים משורת-הדין, וואָלט ער דאָך דאָס אויך נישט געקאָנט טון, פשוט ווייל זיינע שכירות אויף א גאנצן חודש האָבן קוים געקלעקט צו עסן קוים צוויי מאָל אין טאָג, ביי יענעם נאָכמלחמהדיקן יקרות און אין יענער אינפלאציע, ווען דאָס געלט האָט קיין שום ווערט נישט געהאט. הייסט עס אז קיין פרישטיק האָט ער זיך נישט געקאָנט דערלויבן צו עסן... וואָס זשע איז דער חידוש אז אזעלכער האָט מסכים געווען צו באקומען אין דער פרי א קאווע ביי זיין בעל-ביתטע, וועלכע איז געווען אזוי גאסטפריינדלעך צון אים?

אייגנטלעך, איידער מע זאָל אָנקומען צום פרישטיק דארף מען אָנהייבן נישט פון אין דער פרי, נאָר טאקע גאָר פונעם נעכטיקן אָוונט... געזען האָט ער דאָס צימערל ביי טאָג, ווען ער האָט באקומען דאָס צעטל, אין וועלכן עס איז געווען אָנגעזאָגט „שווארץ אויף ווייס" דער בעל-ביתטע, אז זי זאָל צו פארפיגונג שטעלן דעם חבר יאָזשעף דאָס צימער, וואָס איז ביי איר איבעריק (שוין פעסטגעשטעלט פון פריער!). ער האָט אָנגעקוקט דאָס צימער און איז אוועק, קוים וואָס ער האָט געזאָגט א „גוטן טאָג".

אין אָווּנט, ווען ער איז געקומען טאקע באזעצן דאָס צימער, אז ער זאָל עס באניצן אויף איבערצוגעכטיקן די ערשטע נאכט — האָט ער מיט גרויס באַדויערן פעסטגעשטעלט, אז די בעל-ביתטע זיינע איז טאקע איינע פון די געפערלעכסטע „שונאים“ פון דער נייער אָרדענונג, ווייל זי האָט אים נישט געוואָרט ווי אים האָט זיך געדאכט, אז זי וואָלט געדארפט טון. ער האָט זיך אָנגעהויבן אויסטון כדי אויסצורוען זיינע מידע ביינער, פון דער ארבעט במשך דעם גאנצן טאָג, האָט ער נישט געפונען קיין בעטגעוואנט, קיין ליילעך אויסגעשפּרייט און קיין קאָלדרע מיט וואָס זיך צוצודעקן.

ער איז א ווײַלע געשטאנען אומבאהאָלפן און געקוקט אויפן בעט, און פונעם בעט געפירט זיינע אויגן צו דער טיר, וואָס האָט געפירט צו דער בעל-ביתטע... אזוי איז ער געשטאנען און נישט געוואוסט ווי אזוי זיך אן עצה צו געבן. עס איז אים געקומען איינצוברעכן די טיר, וואָס האָט געפירט אין שכנותדיקן צימער, מאכן אזא מין סקאנדאל אז די גאנצע גאס זאָל זיך צונויפלויפן אויף זייער בייז וואונדער. דאָס בלוט האָט זיך ביי אים דערהויבן און דערגאנגען צום מוח. אין אזא מאָמענט קאָן דער געדולדיקסטער מענטש באקומען א געהירן-דערשיטערונג, אָבער — ער האָט זיך דאָך געדארפט באהערשן. ער האָט זיך געטראכט, אז עס איז דער ערשטער טאָג, איז דארף מען פּרואוון מיט גוטן. אפשר וועט עס זיך אים איינגעבן דאָס צו לעזן אָן סקאנדאלן, אז מע זאָל דערפון געוואויר ווערן אויך דאָרט ביים מיניסטעריום, וואו ער ארבעט... אמת, ער האָט טאקע מסתמא אָנגעטראָפן אויף אן אמתדיקן קלאסן-שונא, אָבער דאָס גיט אים נאָך נישט דאָס רעכט אז ער זאָל זיך אויפפירן ווי א בן-יחיד. ער איז דאָך תמיד געווען צווישן יענע וואָס האָבן געטאדלט פאר אויפפירן זיך מיט ווילקיר קעגן בירגער, וואָס האָבן ארויסגעוויזן אויך אפילו פיינטלעכע זשעסטן. ער האָט געהאלטן אז מע דארף אזעלכע סיכסוכים דערלעדיקן מיט גוטן, מיט אויפקלער-ארבעט, נישט מיט שטארקער מאכט. געוואלד, דאָס דארף מען אויסניצן, לויט זיין מיינונג, נאָר נאָך דעם ווי מע האָט שוין אויסגעפּרואווט אלע איבערצייגונגס-מיטלען.

איצט איז ער גופא געשטאנען פאר אָט אזא מין נסיון אָדער פּראָבלעם. איצט קאָן מען דאָס שוין נישט דערלעדיקן מיט שיינע ריידעלעך פון „איבערצייגן“. איצט דארף ער זען וואָס ער האָט צו טון כדי צו באקומען א קאָלדרע, א ליילעך, אויף צו קאָנען איבערנעכטיקן די נאכט אויף א ציוויליזירטן אופן. יאָ, די איין איינציקע נאכט. מאָרגן, דאָס וועט מען שוין זען דעמאָלט. איצט דארף מען דערלעדיקן דאָס איצטיקע, ביז איבערצוזיין אויף מאָרגן.

יאָ, עס איז געווען נאָך איין מיטל אז ער זאָל עס קאָנען איבערלאָזן אויף מאָרגן דאָס צו דערלעדיקן, אז ער זאָל זיך איצט לייגן שלאָפן אין בעט, ער זאָל זיך נישט אויסטון, נאָר „איבערזיין" די נאכט ווי אזוי סע זאָל נישט זיין, און מאָרגן — איז גאָט א פאָטער, ווי מע זאָגט זיך דאָס ווערטל.

יאָ, דאָס וואָלט ער געקאָנט טון, אָבער סע האָט אים געקרענקט. פאר וואָס האָט זי נישט געזאָגט, היינט ביי טאָג, ווען ער איז געווען איר איבערגעבן דאָס „צעטל", לויט וועלכן אים איז צוגעטיילט געוואָרן ביי איר א צימער, אז ער זאָל ביי איר וואוינען? פאר וואָס האָט זי אים דאָס דעמאָלט נישט געזאָגט, אז זי גיט טאקע דאָס צימער, ווייל מסתמא האָט זי קיין אנדערע ברירה נישט, זי קאָן זיך דאָך נישט אקעגנשטעלן קעגן אזא מין „צעטל", אָבער פאר וואָס האָט זי נישט געזאָגט, אז זי האָט נישט פאר אים קיין בעטגעוואנט?!

אמת, קיינער וואָלט עס איר נישט געגלייבט. נישט אזוי זעט אוים א הויז, אין וועלכן סע געפינט זיך נישט קיין בעטגעוואנט, און מע באגניגט זיך בלויז מיט איין ריי בעטגעוואנט, אויף וועלכן סע שלאָפט מסתמא די בעל-ביתטע. האָט זי עס דעמאָלט נישט געזאָגט, און איצט, ווייזט אויס, איז שוין פאר אים צו שפעט.

איז ער געשטאנען א ווײלע, א נישט-אנטשלאָסענער: זאָל ער קלאַפּן אין איר טיר, ביי דער בעל-ביתטע, כדי צו פרעגן אויף בעטגעוואנט, זאָל ער נישט אָנקלאַפּן? ביי אים איז עס געווען א מין דערנידעריקן זיך אויף צו בעטן ביי איר בעטגעוואנט... זי, די בעל-ביתטע, האָט זיך נישט געוויזן. פון יענער זייט דער טיר האָט זיך נישט געהערט קיין שאָרך נישט. אפשר שלאָפט זי גאָר שוין? קאָן מען וועקן איינע פונעם שלאָף מיט אזעלכע פרעמדע פאר איר פראַבלעמען?!

בעת ער איז אזוי געשטאנען און געפּפקט, נישט אהין און נישט אהער, האָט זיך די טיר געעפנט, עס איז אריינגעקומען די בעל-ביתטע א צעשטראָלטע, מיט א שיינענדיקן גוטן-אָוונט, אין די הענט האָט זי געהאַט א טאַץ מיט צוויי שעלעכלעך קאווע. א פלעשל קאָניאק, ציגארן — ממש ווי אין א חלום, א שיינעם וואונטש-חלום... זי האָט זיי אוועקגעשטעלט אויפן טיש און אים פארבעטן טרינקען א קאָניאק:

— אנו, לאָמיר זיך באקענען — זאָגט זי מיט א ראפינירטן שמייכל, וואָס האָט אים געפּלעפט מיט אזא אומדערוואַרטער ענדערונג אין זיין געמיט — מיך רופט מען יאָלי, ווי אזוי הייסטו?

— מיך רופט מען „יאָזשעף" — האָט ער געענטפערט, ווי אָן זיין ווילן, ווייל זי האָט אים איבערראַשט נישט בלויז מיט איר היימישן אפילו פריינדלעכן זשעסט נאָר אויך נאָך מער מיט איר „דוצן" אים, שוין פון די ערשטע רייד, ווען זי ווייסט אפילו נאָך נישט זיין נאָמען.

— נו, ליבער „חבר" — האָט זי געזאָגט איראָניש, אז מע האָט געפילט אז אין דאָזיקן וואָרט שיט זי אריין דעם גאנצן חוזק, אויף וואָס עס איז נאָר אין שטאַנד אזא שיינע פרוי ווי זי איז — איך וועל דיר נישט זאָגן „יאָזשעף", מיט דיין דערלויבעניש וועל איך דיר זאָגן היימישלעכער, „יאָזשי"... סערוואוס! — האָט זי אויסגעשטרעקט איר גלעזל צו זיינעם, צו שטויסן און אָנ־ווינטש.

— סערוואוס! — האָט יאָזשעף שוין אויך געענטפערט א ביסל וויניקער אויפגעטראָגן, אויף איר ארויסרוף.

דאָ דאַרף מען באמערקן, פאר אזעלכע וואָס ווייסן נישט, אז ווען א „יאָלי" טרינקט „סערוואוס" מיט א „יאָזשי" הייסט עס שוין אז מהיום והלאה ווערן זיי שוין „פּער דו".

דעם אמת געזאָגט, איז אים שוין פאריבער דער גאנצער כעס, וואָס האָט ביי אים אין מוח געקאָכט, ווען ער האָט געזען ווי אזוי מע האָט אים אָפּגעוואָרט מיט א ליידיק פוסט בעט, אין וועלכן סע האָט געפייפט נישט בלויז דער דלות נאָר אויך דער ארויסרופנדיקער חוזק פון א קלאסן־שונא...

— נו, איצט ביסטו מסתמא שוין מיד — זאָגט זי מיט אן אויסגעלאַסענעם שמייכעלע — איז וועסטו דיך לייגן שלאָפן, וועסט דיך אויסרוען. זיך באקענען נענטער וועלן מיר זיך ערשט מאָרגן...

— יאָ, דאָס האָב איך אויך געטראַכט — האָט ער שוין אויך געזאָגט מיט א געצוואונגענער פריינדלעכקייט — איך בין טאַקע מיד, אָבער ווי אזוי וועל איך קאָנען שלאָפן, אז איך האָב נישט מיט וואָס זיך צוצודעקן?...

דערווייל האָבן זיי אויסגעליידיקט דאָס צווייטע גלעזל קאָניאַק. די קאַווע איז אויך שוין באלד אויסגעזופּט. סע גיסט זיך שוין דאָס דריטע גלעזל...

— איך האָב קיין אנדערע ברירה נישט — זאָגט די בעל־ביתטע מיט אזא ערנסטקייט, אז מע וואָלט געקאָנט שווערן, אז זי איז אָרעם ווי די נאַכט און האָט נישט מיט וואָס אליין זיך צוצודעקן, נישט זי זאָל נאָך האָבן צו געבן פאר א גאַסט. און אָן אפילו א שמייכל צו טון, האָט זי אים גליך געקוקט אין די אויגן — באין־ברירה וועסטו מוזן שלאָפן אין מיין בעט... וואָס זאָל מען טון? סע זענען שווערע צייטן...

— און דו? — האָט ער קוים אַרויסגערעדט די דאָזיקע צוויי טראָפּן.

— וואָס, און איך? — האָט זי זיך געמאַכט תמעוואַטע.

— איך, איך מיין, וואו וועסטו זיך לייגן? — האָט ער קוים אַרויסגעשטאַמלט זוי אַ שעמעוודיק מינדעריעריק בחורל.

— איך ווייס וואו? — האָט זי זיך שוין צעלאַכט מיט אַ זונהשן געלעכ־טערל — אפשר וועסטו זיך אַ ביסל צונויפּציען און וועסט אויך מיר מאַכן אַ ביסל פּלאַץ... דו וועסט דאָך מיך נישט לאָזן אַזוי, אָן גאָרנישט...

אַזוי האָט זיך געענדיקט דער ערשטער אָוונט.

אין דער פרי, ווען ער האָט נאָך נישט געעפנט די אויגן, האָט שוין גע־זוארט אויף אים ביים בעט, אויפן נאַכט־טישל, אַ קאַווע, אַן אַמעריקאַנער צי־גאַר, וואָס זעלטענע האָבן זיך געקאָנט דאָס פּאַרגינען אין יענע שווערע צייטן.

אַלץ איז אַזוי געגאַנגען עטלעכע טעג, וואָס בעסער האָט ער זיך אפילו אין חלום נישט געקאָנט זיך ווינטשן. ער האָט זיך נישט געפרעגט פון וואַנען האָט זי דאָס אַלעס, ער האָט זיך נישט געפרעגט, ווי אַזוי קאָן זיך דערלויבן אַן אַל־מנה, ווי זי זאָגט אַז איר מאַן, אַן אָפיציר, איז „געפאַלן אויפן פראָנט", און איצט לעבט זי נעבעך ווי אַ וויסטע אַלמנה...

אַלץ איז געגאַנגען ווי אין אַ מעשה פון „טויזנט און איין נאַכט", נאָר... אויך יענע מעשיות ענדיקן זיך צו מאָל. די דאָזיקע מעשה האָט זיך אָבער געענ־דיקט פיל פריער ווי ער האָט געמיינט און אויך געוואָלט. שוין אין דער צווייטער וואָך האָט זי זיך מסתמא שוין אָנגעהויבן לאַנגווייליקן, ווי סע געשעט געוויינלעך מיט די פרויען, האָט זי אים פירגעלייגט אַז ער זאָל איינלאָדן עטלעכע פון זיינע קאָלעגן, זי וועט איינלאָדן עטלעכע מיידלעך פון אירע באַקאַנטע, און זיי וועלן פאַרברענגען אין אַזאַ געזעלשאַפט אַ לוסטיקן זונטיק. וואָס מיינט ער? זונטיק נאָך מיטאָג וואָלט געווען גוט?

ער האָט שוין פיל נישט געטראַכט, ווייל ער האָט שוין געמיינט אַז מע דאַרף אפילו שוין גאָרנישט טראַכטן. ווען דער יצר־הרע פאַרפירט אַמאָל אַ מענטש, דעמאָלט טראַכט שוין יענער גאָרנישט, נאָר נידערט וואָס טיפער, וואָס נידערי־קער אין שאול־תחתיה און גיט זיך אפילו נישט אָפּ קיין חשבון אַז ער גראָבט זיין אייגענעם קבר, אַז ער האַקט אונטער די צווייג, אויף וועלכער ער שטייט קוים. ביי אים איז דאָס שוין געווען אַזוי נאַטירלעך, גלייך ער וואָלט שוין דאָרט געווען דער בעל־הבית, נישט אָט די דאָזיקע שיינע בלאָנדע לילית, וואָס איז געוואָרן איבער נאַכט זיין קעפּסווייב, אָן שום צערעמאָניעס, אָן שום ווייבערישע

קונצן, נאָר נאַטירלעך, ווי אין דער מאָדערנער געזעלשאַפט וואָלט זיך עס געפּאסט. אמת, זי איז נישט קיין „חברטע“, אָבער איז ער דען אהער געקומען מאכן פּאָליטיק? אהער איז ער דאָך געקומען נישט מער ווי צו וואוינען. די פּאָליטיק וועט ער מאכן דאָרט, ביי זיין ארבעט, צי אין דער זיצונג פונעם פּאַרטיי־קעמערל, ווען מע דיסקוטירט וועגן פּאַרטייאישער וואכזאמקייט, וועגן קלאַסן־שונאים, וואָס זוכן אונטערצוגראָבן דעם יסוד פון דער נייער דעמאָקראַטישער פּאָלקס־מלוכהשאפט ...

יאָ, דאכט זיך אז אַלץ איז אין דער בעסטער אָרדענונג, נאָר ... צווישן די חברים וואָס ער האָט איינגעלאָדן אויף זונטיק נאָך מיטאָג איז געווען אויך מארסעל ...

שוין דעם צווייטן טאָג, מאָנטיק, האָט מען גערופן יאָזשעפן, אז ער זאָל אויפקלערן דעם ענין. אָבער אזוי ווי ביי אים האָט מען זייער שווער געקאָנט ארויסציען כאָטש א וואָרט, ער האָט דאָך באמת נישט געוואוסט ביי וואָס אָנצוהייבן. ער האָט לגמרי נישט פארשטאנען וואָס מע וויל פון אים האָבן. ער האָט דען עפּעס געטון, וואָס זאָל זיין ווידערשפּעניק צום סטאטוט?

דעמאָלט האָט מען אים „ארויסגעהאָלפן“ עפּענען די אויגן מיט אן אנקעטעבויגן, אויף וועלכן ער זאָל ענטפערן מיט קלאָרע דיבורים, קורץ און יושרדיק:

— וואָס טראכט ער וועגן זיין קליינבירגערלעכער פארהאַלטונג? וואָס פאר א מיינונג האָט ער וועגן פּראָלעטארישער מאָראַל, וועגן רעוואָלוציאָנערער וואכזאמקייט, וועגן זיין פרוי וואָס ווארט אז ער זאָל זי אריבערברענגען פון טראנסילוואניע אהער, אין דער שטאָט, וואו ער ארבעט איצט? און אזוי ווייטער.

און אויב דאָס איז נאָך געווען ווייניק, האָט מען געמאכט א „קורצע זיצונג“, וואָס האָט נישט געדויערט מער ווי פיר שעה, אין וועלכער די חברים האָבן אים „ארויסגעהאָלפן“ און אים אויפגעקלערט, אויפגעוויזן אויף זיין נידעריקן אידעאָלאָגישן ניוואָ, צוליב וועלכן ער האָט זיך געלאָזט לייכט אריינכאפּן אין די נעצן פון דעם אימפּעריאַליסטישן שונא ...

בקיצור, מע האָט אים פארבאָטן אז ער זאָל מער אהין, אין יענעם הויז, אריינשטעלן א פוס. ער האָט דען נישט געזען אז יענע דירה איז נישט געווען פאר אים עפּעס אנדערש ווי אונטערגעשטעלט א נעץ אים צו פאנגען?!

ער האָט געפּרואווט זיך ראטעווען אָן א שטרוי, אז כאָטש זיינע פּערזענלעכע זאכן, אָט דאָס זאָל ער קאָנען פון דאָרט זיך נעמען. אָבער ניין און ניין. סע האָט נישט געהאָלפן. דאָס וועלן טון אנדערע. יענע, די וואָס האָט געהאט

די „אויפגאבע" אים צו פאנגען איז שוין סיי ווי ארעסטירט. סע האָט דאָך זיך שוין באַלד ארויסגעוויזן אז זי ארבעט אין דינסט פון ... מע האָט נישט געזאָגט אויף קלאָר אין וועמענס און אין וואָס פאר א דינסט, אָבער דווקא דאָס האָט טאקע געגעבן מער מעגלעכקייטן אז די פאנטאזיע פון וואכזאמקייט, איצט שוין אפילו פון יאָזשעפן גופא, זאָל זיך קאָנען צעשפּילן אין דער פולער לענג און ברייט, און מע זאָל טאקע גלייבן אויך ... אז זי איז א פשוטע כאָנטע, וואָס האָט זיך געוואָלט לאָזן וואוילגיין, אָט דאָס איז אפילו קיינעם נישט געקומען אויפן געדאנק צו פּרוּוון גלייבן.

אָט דאָס שיינע שטיקעלע ארבעט האָט אָפּגעטון מארסעל ... דאָס איז באַלד באקאָנט געוואָרן צווישן די חברים, ווייל ער איז דאָך געווען דער וואָס האָט גענומען דער ערשטער דאָס וואָרט אין יענער „קורצער" זיצונג און אויפגע-וויזן באשיימפּערלעך דאָס פעלן פון וואכזאמקייט ביים חבר יאָזשעף ...

יאָזשעף גופא, און אפשר נאָך אנדערע אחוץ אים, האָט געטראכט ביי זיך, אז אויב מארסעל וואָלט טאקע געווען אזא אויפריכטיקער געטרייער חבר צו אים און צו דער פארטיי, וואָלט ער דאָך דאָס געקאָנט מיט אים גופא איבער-שמועסן דעם ענין, איידער ער וועט אָפּטראָגן די מסירה ...

... איצט, אין דער דאָזיקער נישט פאסיקער שפּעטער שעה, איז אָנגעקו-מען מארסעל צו דער אומדערוואַרטער שעה, ווען בעטי וואָלט געקאָנט געווען וואַרטן אויף סיי וואָס, אויף סיי וואָס, נאָר נישט אויף אים.

זי האָט אים מכלומרשט אויפגענומען פריינדלעך, ווי מע נעמט אויף א חבר, א פריינד, אָבער ביי איר אין געדאנק האָבן אָנגעהויבן זיך דרייען די רעדע-לעך פונעם דענק-אפּאראט: וואָס זאָל דאָס באטייטן, וואָס פאר א ווינט האָט אים פונקט איצט געברענגט צו טראָגן צו דער דאָזיקער שפּעטער אוּמטיקער שעה? ...

4. טריבע פערספעקטיוון

... און דאָך האָט דער שמועס נישט געקאָנט לייכט אָננעמען קיין קאָנקרעטע פאָרעם, אַז בעטי זאָל געוואויר ווערן וואָס גיכער דאָס, וואָס זי איז נייגעריק געווען געוואויר צו ווערן פון אים: וואָס איז ער אויסן מיטן דאָזיקן וויזיט?

האָט איר געזען אמאָל צוויי קעגנער אין גריכיש־רוימישע קאמפן? זיי דרייען זיך און טענצלען פאָרזיכטיק איינער ארום אנדערן, איינגעבויגן קאָפּ צו קאָפּ, בלויז די הענט זענען אויסגעשטרעקט פאָרויס, גרייט ארומצוכאַפּן זיין קעגנער, כדי אים אזוי ארום פּרואוון בייקומען ... יאָ,ביידע ווילן דאָך דאָס זעלביקע, ביידע ווילן אָנכאַפּן דעם אנדערן, וואָס בעסער אים איינפּרעסן אין זייערע שטאָלענע אָרעמס, כדי וואָס לייכטער און זיכערער מיט אים א זעץ צו טון צו דער ערד, מיטן רוקן אראָפּ, אים האלטן אזוי כאָטש איין סעקונדע, אָדער אפשר עפּעס מער, נאָר נישט ווינציקער ווי אז דער ארביטער זאָל צייט האָבן פעסטצושטעלן ווער דער זיגער איז, ער זאָל א פייף טון ... אזוי האָט זיך געפירט דער שמועס צווישן בעטין און מארסעלן. זיי האָבן גערעדט, גערעדט — אָבער קיינער האָט כמעט גאָרנישט געזאָגט. בעטי האָט זיך צוריקגעהאלטן עפּעס ארויסצוזאָגן, כדי נישט ארויסצוברענגען אויף אירע ליפּן דאָס וואָס וואָלט געקאָנט פאררעטן איר נישט־„וואכזאמקייט“. זי האָט געוואוסט, אז אן איבעריק וואָרט וואָלט זי איצט, אין די צייטן, געקאָנט קאָסטן א פּרייז, וואָס סע לוינט נישט צו באצאָלן פאר פּלאפּלען מיט א „חבר“ וואָס גייט אָפּדערציילן ... ווידער ער, מארסעל, האָט געהאלטן ווי א שלאָס אויף זיין מויל און נישט „פארקויפט“ דאָס וואָס ער איז אייגנטלעך געקומען איר מודיע זיין.

אזוי איז געגאנגען דער קאַץ־און־מויז־שפּיל ביז בעטי האָט גענומען די איניציאטיוו. זי האָט דאָך נישט געקאָנט זיצן אזוי א גאנצע נאכט, צו שפּילן די העפלעכע און אים אויפנעמען מיט גאסטפריינדלעכקייט, איצט, ווען זי איז אזוי מיד, אירע נערוון זענען אזוי געשפּאנט, אזוי אויסגע-

מאטערט, פיזיש און אויך גייסטיק, אז דער גאנצער וויזיט איז דאָך איר אזוי נימאס, וואָס קוים קאָן זי זיך איינהאלטן און דאָס נישט ארויסוויזן. אָבער אלץ האָט דאָך א גרענעץ, אָדער מוז האָבן א גרענעץ — האָט זי אים געגומען קורץ:

— נו, חבר מארסעל, דו ווילסט דאָך אוודאי נישט אז איך זאָל גלייבן אז דו ביסט איצט געקומען צו מיר רעדן וועגן וועטער... און אויך נישט טרינקען קיין טיי...

— יאָ, טאקע, סע וואָלט גאָרנישט געשאדט — האָט מארסעל זי אונטער־בראָכן מיט א שמייכל — אפשר מאכסטו טאקע א טיי?

— אויב דו ביסט איצט געקומען — האָט בעטי פאַרגעזעצט און זיך גע־מאכט אז זי האָט נישט געהערט וואָס ער האָט געזאָגט. עס איז איר איצט נישט געווען אין זינען צו שטעלן זיך טרינקען טיי מיט אים, אין דער דאָזיקער שפעטער שעה — איז מסתמא האָסטו דערצו א סיבה, וואָס אויב זי קאָן מיך נישט אינטערעסירן, איז אינטערעסירט זי דיך גאנץ זיכער, איז ארוים מיט לשון...

— פאר וואָס דארף אומבאדינגט זיין א סיבה? — האָט מארסעל געפרואווט ווייטער פירן דעם שמועס, אויפן זעלביקן גלייכגילטיקן טאָן — סע קאָן נישט געמאָלט זיין, אז איך זאָל קומען ווי א נאָענטער חבר פון נאומען, אויב נישט אויך פון דיר, אָן אזא סיבה?!

— יאָ, מהיכי־תיתי, אָבער וויזיטן מאכן צו דער שעה?! אונדזערע באציונ־גען זענען דאָך מער חברישע ווי פריינדלעכע...

— איך וויים כלעבן נישט, וואָס עס איז פאר א חילוק — האָט מארסעל זיך נישט געוואָלט אראָפפירן פון זיינע „רעלסן" — צווישן חברשאפט און פריינד־שאפט. ביי מיר איז עס דאָס זעלביקע. דו וואָלסט געקאָנט מאכן א גרענעץ און פינקטלעך אָנצייכענען אז ביז אהער גייט דאָס חברשאפט און פון דאנען הייבט זיך אָן, אָדער ביז אהין קאָן דערגיין דאָס פריינדשאפט?

— איך חזר איבער — האָט בעטי קאטעגאָריש אים אָפגעשניטן — איך בין איצט נישט אין שטאנד צו פירן אזעלכע „פילאָסאָפישע" אָדער „פרינציפיעלע" שמועסן. עס איז שפעט, איך בין מיד, בעסער...

— דאָס הייסט — האָט ער ווידער געזאָגט מיטן זעלביקן שמייכעלע, אָדער מיט נישט ווייניק ציניזם, וואָס וואָלט געקאָנט ארויסברענגען פון די כלים דעם געדולדיקסטן מענטש — אז מיט אנדערע ווערטער, אז דו ווייזסט מיר די טיר, אז איך זאָל מיך ווי גיכער אָפטראָגן, אז איך זאָל מיר גיין מיין וועגס און דיך לאָזן ליגן שלאָפן?

— נייז, זעסטו — דאָס מאָל האָט זי שוין ארויסגעוויזן דאָס ציניִשע שמייכעלע — דו וועסט תמיד עפּעס אנדעש פארשטיין, ווי דאָס וואָס מע וויל דיר בפירוש זאָגן... אוודאי בין איך איצט נישט גרייט צו פירן אזעלכע „אינטערעסאנטע" שמועסן. דאָס טו איך זייער גערן אין די זיצונגען פון די פּאָליטישע קורסן. ווען מיר לערנען די פארטיי-געשיכטע... איצט, חזר איך איבער, און בעט דיך ברחמים אָן דעם אז דו זאָלסט בייזוויליק אויסטייטשן מיינע רייד, אז איך ווייז דיר די טיר: זאָג וואָס דו האָסט צו זאָגן און צי מיר נישט ארויס די עצמות מיט פּוסטע ארומרעדענישן...

מארסעל איז שוין ערנסט געוואָרן. אויף אזעלכע קלאָרע דיבורים האָט ער שוין נישט געקאָנט ענטפערן מיט א ווערטעלע און אויסמיידן צו ענטפערן איר אויף איר קאָנקרעטער פראגע — אָבער דאָך האָט ער נישט געוואוסט ווי אזוי אָנצוהייבן רעדן „קלאָר".

— וועגן דיין ליד, וואָס דו האָסט אָנגעשריבן וועגן שלום...

מארסעל האָט קוים ארויסגערעדט די עטלעכע אומשולדיקע ווערטער און זיך אָפּגעשטעלט. מער האָט ער נישט געזאָגט קיין איין וואָרט נישט. ער איז פּשוט פארשוויגן געוואָרן. בעטי האָט נישט געוואוסט וואָס צו פארשטיין. זי זאָל אים ווידער שטעלן א פראגע, ווידער ביי אים ציען די רייד ווי מיט א צווענגל, דאָס איז איר שוין איצט נימאס געוואָרן. אָבער דאָך איז זי נייגעריק געווען. ווייל זי האָט זיך געקאָנט פאָרשטעלן, אז נישט צוליב איר ליד וועגן „שלום" איז ער איצט געקומען. האָט זי דאָך איבערגעפרעגט:

— וואָס איז מיטן ליד, מע דרוקט עס נישט? — האָט זי זיך שוין אויפגערעגט, וואָס ווידער רעדט ער וועגן זייטיקע נישט-וויכטיקע זאכן, און נישט וועגן דעם, וועגן וואָס ער איז מסתמא געקומען — אויב סע געפעלט זיי נישט, זאָל מען עס אוועקווארפן אין רעדאקציע-קויש, ווי געוויינטלעך... מיך אינטערעסירט עס דווקא יאָ, אזוי ווי עס אינטערעסירט יעדן שרייבער צו פארעפנטלעכן וואָס ער האָט אָנגעשריבן, אָבער סע גייט מיר נישט אין לעבן אריין...

— נישט וועגן ליד האנדלט זיך עס — האָט שוין מארסעל געמאכט נאָך איין טריט, ווי אויפן אייז — מע וועט עס דווקא יאָ דרוקן. אדרבה, מע לויבט עס, אז אין דעם „כאָר" פון גראמען-מאכעריי, איז דאָס צווישן די געלונגענסטע, נאָר... איך וואָלט דיך געראָטן, אויב דו וועסט וועלן הערן מיין עצה, זאָלסט עס נישט חתמענען מיטן נאָמען „דאנטשולעסקו"...

— וואָס האָט עס צו טון מיט דער חתימה? — האָט זיך בעטי שוין דערבייזערט, איר האָט נישט געפאַלן דער גאנצער שמועס, וואָס איז געווען מיט לוי-

טער רמזים, וועלכע זי האָט איצט נישט געקאָנט פאַרשטיין. ער וויל דאָך נישט אַז זי זאָל גלייבן אַז צוליב דער חתימה אונטער א ליד וועגן שלום איז ער איצט געקומען צון איר, אין דער דאָזיקער שפּעטער שעה... איז וואָס זשע וויל ער? — אויב עס איז טאַקע יאָ אַזאַ געלונגען ליד, ווי דו זאָגסט, איז פאַר וואָס זאָל איך עס נישט חתמענען מיט מיין נאָמען?

— פאַר וואָס זאָלסטו נישט פאַרשטיין, ווען איך רעד מיט דיר קלאָרע דיבו־רים — האָט זיך שוין דאָס מאָל מאַרסעל ווי דערבייזערט — האָב איך דיר דען געזאָגט, אַז דו זאָלסט נישט חתמענען מיט „דיין" נאָמען?! איך האָב נאָר גע־זאָגט, אַז דו זאָלסט אפשר נישט חתמענען „דאַנטשולעסקו"...

— דאַנטשולעסקו איז דאָך מיין נאָמען! — האָט בעטי אויסגעשריגן, זי האָט זיך אפילו נישט אָפּגעגעבן קיין חשבון אַז פאַר דער דאָזיקער שעה, איז דאָס שרייען נישט קיין געווינטשעוועט זאַך, אַז אויך די שכנים זאָלן הערן אַז זי ווערטלט זיך מיט עמעצן — וואָס איז, איך דאַרף עס דיר זאָגן, דו ווייסט נישט ווי אַזוי מע רופט מיך זינט איך האָב חתונה געהאַט? — האָט זי שוין געזאָגט מיט אַן אַרויפגעצוואונגענער רואיקייט.

— יאָ, איך ווייס עס. אָבער איך פאַרגעס נישט, און וויל עס אויך דיך דערמאַנען, אַז בעת איר האָט חתונה געהאַט האָט אירביידע אויפגעהיט אייערע נעמען פון פאַר דער חתונה... איז פאַר וואָס זאָלסטו נישט קאָנען חתמענען „עליזאַבעטאַ מאַרקאָוויטש"?...

— וואָס איז, דאַנטשולעסקו איז פּסול? — האָט זי שוין געפרעגט מיט א געמאַכטן שמייכל, הגם נאָר שמייכלען האָט זיך איר איצט נישט געגלוסט.

— חלילה, ווער זאָגט? — האָט מאַרסעל אָנגענומען אַן ערנסטע מינע, גלייך ער האָט ביז איצט גאָרנישט געזאָגט, אַלנפאַלס האָט ער בלויז געשפּאַסט — דאַנטשולעסקו איז א גוטער חבר, וואָס איז... מע האָט צו אים צוטרוי...

— מע גייט דען איצט איבערוועגן דעם צוטרוי צו מיין מאַן? — האָט בעטי שוין געפרעגט פאַרחידושט, און דאָך אויסגעמיטן איבערצואוחזרן זיין נאָמען. זי האָט מחמת דעם אונטערגעשטראָכן און געזאָגט „מיין מאַן" און נישט דאַנ־טשולעסקו, ווי אַזוי דער ביז איצטיקער שמועס וואָלט עס געפאָדערט. מיטן וואָרט „מיין מאַן" האָט זי געוואָלט צוגעבן איר גאַראַנטיע אויך פאַר נאָומען — איך האָב צון אים צוטרוי און די פּאַרטיי האָט נאָך נישט געשטעלט אונטער ספק מיין געטריישאַפט און דעם צוטרוי צו מיר...

מאַרסעל האָט זיך פּלוצימדיק אויפגעהויבן, מע האָט געזען אַז ער וויל ווי דעמאָנסטראַטיוו נישט פאַרלענגערן דעם שמועס, הגם ער איז געווען איבער־

צייגט, אז דאָס מאָל וועט בעטי דאָס וועלן. ער האָט אָבער שוין נישט געוואָלט. ער האָט עס איר נישט געוואָלט מוחל זיין, וואָס אָנשטאָט אים צו דאנקען וואָס ער איז איר געקומען מודיע זיין מיט „איין מינוט" פריער, אז זי זאָל וויסן ווי אזוי זיך צו פארהאלטן אין דאָזיקן מצב, אָנשטאָט זי זאָל אים דאנקען, צעשרייט זי זיך נאָך אויף אים?! זי ווייסט דען נישט, אז ער וואָלט געקאָנט באצאָלן מיטן „קאָפּ", אויב מע וואָלט געוואוסט אז ער האָט זי געוואָרנט פון פריער, וואָס און ווי אזוי דער מצב באשטייט מיט איר מאן... האָט ער זיך אויפגעהויבן, זיך געלאָזט צו דער טיר, אָבער ער האָט נאָך א וואָרף געטון די לעצטע ווערטער:

— איך האָב נישט געשטעלט אונטער ספק דעם צוטרוי צו דיר... אָבער מעגסט וויסן, זאָלסט עס קיינעם ווייטער נישט זאָגן, אז נאָומס געוועזענער שעף איז ארעסטירט געוואָרן צוריק מיט עטלעכע שעה...

ער האָט א קוועטש געטון די קליאמקע צו עפענען די טיר, כדי אויסצומיידן איר בליק, ער וויל שוין מער נישט מאריך זיין זייער שמועס, אָבער דאָך נאָך איבערגעלאָזט הינטער זיך עטלעכע ווערטער:

— אויך צון אים האָט מען געהאט צוטרוי, ניין?... א גוטע נאכט!

— א גוטע נאכט! — האָט בעטי געענטפערט מעכאניש, קעגן איר ווילן... זי האָט געפילט א שרעקלעכע ווייטיק אין דער לינקער ברוסט, גלייך עמעצער וואָלט זי איינגעביסן מיט א צוואנג און געגומען דרייען ווי מע דרייט א שרויף, און די ווייטיק האָט זיך צעשפּרייט אין גאנצן קערפּער, ווי א שיכרות ווען מע טרינקט א שטארקע משקה, קוים האָט זי זיך געקאָנט צוריק שארן אויף קליינע טריטעלעך ביז צון א בענקל, נאָך דעם ווי זי האָט פארריגלט די טיר, נאָכן אוועקגיין פונעם אזוי „ליבנסווירדיקן" חבר מארסעל.

פונעם בענקל האָט זי קוים זיך צוגעשלעפּט ביזן בעט, האָט זיך אפילו נישט אויסגעטון. האָט זיך אראָפּגעוואָרפן ווי מע ווארפט א סנאָפּ זאנגען. ניין ווי ווען סע פאלט אוועק אן אונטערגעזעגטער בוים: בוםםם!...

... בום, בום-בוםםם!... קודם האָט זיך איר אויסגעדאכט אז איר הארץ האָט אויפגעהערט קלאַפּן. ניין, גלייך זי וואָלט דעם קאָפּ אונטערגעטונקען אין וואסער, אין א רוישנדיקן פליסיקן טייך, וואָס פארטייבט און מע הערט נישט גאָרנישט, אפילו דאָס אייגענע עטעמען. עפּעס איז דאָס, דאכט זיך, ענלעך צו טויט, ווייל עס איז דאָך טויט-שטילקייט. גאָרנישט געשעט שוין נישט ארום איר, גאָרנישט, גאָרנישט...

ליגנדיק אזוי אויפן בעט, מיטן פנים אראָפּ, גלייך זי וואָלט זיך געוואָלט פאַר עמעצן אָדער פאַר עפּעס אויסבאהאַלטן, פאַר א סכנה וואָס לויערט אויף איר, הגם זי ווייסט נאָך נישט ווי אזוי אָט די סכנה זעט אויס, אָדער וועט אויסזען. זי פילט בלויז אז דאָס טרעפּל אונטער אירע פיס וואַקלט זיך, אז איבער איר הימל האָט זיך פארצויגן איין איינציקער אָבער דאָך ריזיקער וואָלקן, וואָס ברענגט מיט זיך אָן א שטורעם, א נישט־אָנגעזאָגטן, א נישט־דערוואַרטן...

ליגנדיק אזוי, האָט זי זיך פאַמעלעך ווי אדורכגעוועקט פון איר געפּלעפטקייט. פאַמעלעך, פאַמעלעך איז זי צו זיך געקומען. זי האָט דערפילט אז דאָס קינד, דאָס נאָך נישט געבוירענע, וואָס האָט אפילו נאָך נישט קיין צורה פון קיין מענטש, האָט זיך ווי באוועגט און איר א שטויס געגעבן...

זי האָט געהערט, געלייענט אין ביכער (יאָ, צו מאָל מוז מען דאָך דאָס אייגענע לעבן, דאָס אייגענע איבערלעבן פאַרגלייכן מיט דעם וואָס מע האָט אמאָל געלייענט אין ביכער, אויך ווען עס איז צו מאָל בלויז ווי אויסגעטראַכטע מעשיות!), אז א מוטער ווען זי דערפילט צום ערשטן מאָל דעם דריגע פונעם קינד, בפרט פון איר ערשט קינד, ווי עס איז איצט דער פאַל ביי איר, דעמאָלט נעמט ארום א מאָדנע געפיל פון פרייד, פון גליקלעכקייט וואָס האָט איבערפולט דאָס כוס, און סע גיסט זיך אריבער איבער די ברעגן, מע דערפרייט זיך מיטן נייעם לעבן וואָס האָט אויפגעשפּראָצט פון א הייסער, און צו מאָל נישט פון אזא הייסער, אָבער דאָך פון א ליבשאַפט־מינוט — איז עס דאָך א פרייד, ווייל עס איז סטיכיש, נאַטירלעך, אפילו נישט בלויז מענטשלעך נאָר אויך אפילו חייהש...

יאָ, עס איז ביי יעדן אזוי, חוץ ביי נישט־דערוואַרטע פאַלן, ווען דאָס שפּראָצן איז געקומען, למשל, ביי נישט חתונה־געהאַטע, וואָס קאָנען זיך נישט ווייזן אין דער עפנטלעכקייט מיט אן אויפגעהויבענעם בויך, ווייל עס איז א בושה ארויסצוווייזן אז מען איז געבליבן מעוברת קעגן ווילן... אָבער אין אזעלכע פאַלן ווי ביי איר, ווען זיי זענען יאָ חתונה־געהאַטע? אין אזעלכע פאַלן מוז דאָס זיין א פרייד...

נו, מוז זי דאָך אָנערקענען דעם ריינעם אמת, אז עס איז פאַר איר גאָר קיין פרייד נישט. אדרבה, זי פילט א מין רחמנות אויף יענעם באַשעפעניש וואָס דרייעט שוין, רירט זיך, גיט אָנצוהערן, ווייזט סימנים אז עס איז און עקזיסטירט און קלאַפּט אָן ווי אין דער „טיר" פון דער וועלט: סע וויל אריינקומען...

וואָס ווייסט דען דער מענטש, וואָס סע קאָן אויף אים וואַרטן? וואָס קאָן מען דען דערוואַרטן פון אזא באַשעפעניש וואָס האָט נאָך קיין צורה פון קיין מענטש נישט, פון א באוואוסטזיניקן זיין איז דאָך שוין אָפּגערעדט. יאָ, דאָס קינד וואָס איז אין בויך פון דער פאַרזאָרגטער מוטער ווייסט טאַקע נאָך נישט צו זיין

„וואכזאם‘‘, ווייל סע האָט דאָך נאָך נישט קיין פּאָליטישע צוגרייטונג, האָט נאָך נישט קיין „פּאָליטישן-ניוואָ‘‘ ... אָבער זי, די מוטער, זי האָט דאָך יאָ א פּאָליטיש-אידעאָלאָגישן ניוואָ, וויסט זי דאָך, אז סע קומט א קינד, וואָס איידער עס איז נאָך געבוירן, וועט עס שוין האָבן אויף די אקסלען אזא שווערע משא, א מין הויקער, וואָס וועט איינבייגן מיט דער שווערקייט דעם גלייכסטן רוקן. א משא אויפן רוקן? ניין. דאָס איז, פארשטייט דיך, נאָר מעטאפאָריש געזאָגט. וואָלט מען עס אָנגערופן אויף פשוט מענטשלעך לשון, וואָלט געדארפט געזאָגט ווערן, אז די משא איז נישט אויף קיין שום רוקן, נאָר ערגעץ אין א דאָסאר, ווען דאָס קינד, וועט דארפן שרייבן אין זיין אויטאָביאָגראפיע אז דער פאָטער איז געווען ...

ביים געדאנק פון „שרייבן‘‘ אויטאָביאָגראפיעס האָט זיך בעטי ווי אויפגעוועקט ווי פון א קאָשמאר. אייגנטלעך, וויפל אויטאָביאָגראפיעס האָט זי שוין אָנגעשריבן אין איר לעבן, וואָס איז נאָך ביי איר ערשטער יוגנט?! ... יאָ, דאָס איז איינע פון די שווערסטע מאָמענטן, ווען מע הייסט אָנשרייבן א „קאָמפּלעקטירונג‘‘ צו דער אויטאָביאָגראפיע. פאר וואָס א „קאָמפּלעקטירונג‘‘? ווייל מע קאָן דאָך נישט זאָגן פשוט אז „אויטאָביאָגראפיע‘‘, מע האָט דאָך שוין אזוי פיל אָנגעשריבן, אז מע ציילט שוין נישט וויפל, זאָגט מען א „קליינע קאָמפּלעקטירונג‘‘, וואָס באטייט פאקטיש, אז מע דארף אָנשרייבן פון דאָס נײַ אַלץ, נאָר מיטן באדינג, אז דאָס מאָל זאָל מען שוין שרייבן מער איינצלהייטן, מער פּרטים, ווי מע האָט געשריבן פריער.

דער מענטש פרעגט זיך, אין אזא מאָמענט, וואָס ווייל מען אייגנטלעך, וואָס איז מען שוין געוואויר געוואָרן, וואָס מע האָט נאָך פריער נישט געוואוסט און אליין נישט געשריבן, וואָס איז מען איצט אויסן? ...

אין אָט דאָס קליינע באשעפעניש, איידער עס איז נאָך ארויס פון זיין מוטערס בויך, טראָגט עס שוין, לײַדער נאָך אומבאוואוסטזיניק, די לאסט פון דעם וויפלטן מאָל „קאָמפּלעקטירן‘‘ די אויטאָביאָגראפיע. מע מאָנט אז עס זאָל ארויסשרייבן מיט אַלע פּרטים, אַלץ, וואָס און ווי אזוי עס איז געשען מיטן טאַטער ... נו, טאקע, דאָס קינד וועט דאָך אוודאי קיין מאָל נישט וויסן וואָס צו ענטפערן אויף דער דאָזיקער ווייטיקדיקער שאלה, וועט עס זיך ראנגלען מיט אן אומבאוואוסטער שולד — אָבער זי, בעטי, זי וועט דאָך איצט, אפשר שוין טאקע מאָרגן אין דער פרי, דארפן געבן אזא „קאָמפּלעקטירונג‘‘, זי וועט דאָך נישט אין יאָרן ארום, נאָר טאקע איצט, אויף דער הייסער מינוט, ווי מע זאָגט, דארפן ענטפערן מיט אַלע פּרטים, ווי אזוי זי האָט אים באגעגנט, ווי אזוי זי

האָט געמאכט מיט אים קענטשאפט, וועלכע סע זענען געווען פריער און וועלכע סע זענען איצט זייערע באציונגען, וואָס זי האָט געוואוסט פריער און וואָס זי ווייסט איצט וועגן אים, אָדער — האָט זי אפשר נישט געוואוסט און ווייסט אפילו אויך איצט נישט, אפשר האָט ער זיך אויסבאהאלטן פון איר (וואָס איז פיל מסוכנדיקער, ווייל: וואו איז געווען איר „וואכזאמקייט"?), אפשר איז זי ... ווער זענען געווען זיינע נאָענטע גוטע-ברידער, זענען זיי געווען אויך אירע פריינד, זענען זיי געקומען צו זיי אין הויז, אפשר זענען זיי, דאָס הייסט אז זי, איז גע-גאנגען צו זיי אין הויז? ...

דער קאָפּ האָט אָנגעהויבן ביי איר שווינדלען, פון די צו פיל פרעגצייכנס, וואָס האָבן זיך געקייטלט און געצויגן ווי איין לאנגער אומענדלעכער פאָדעם, ביי וועלכן מע זעט נישט קיין עק. און מיט אזעלכע פארפּלאָנטערטע מחשבות איז זי, דאכט זיך, איינגעשלאָפן — און אפשר איז זי גאָר נישט איינגעשלאָפן נאָר געלעגן אין איר בעט, אָבער נישט אויסגעטון, נאָר אזוי ווי זי איז געקומען פון איר ארבעט, אומגעגעסן וועטשערע ...

וואָס איז פון אָט דעם אלעמען וואָר און וואָס איז בלויז חלום?

וואָס איז בלויז פאנטאזיע צי אפילו קאָשמאר, און וואָס איז די רויע ווירקלעכקייט, אין וועלכער זי לעבט איצט, אויסגענאָגט ווי א פליג, וועו זי איז געפאנגען געוואָרן אין דער נעץ פון א ריזיקער שפּין, וואָס נאָגט און נאָגט ...

האלוצינאציעס, קאָשמאָרן אויף דער וואָר.

5. „רייניקונגען“

בעטי האָט געוואוסט אַז זי באַגייט אַן עוולה, ווען זי האָט געבעטן איר א פריינד, נישט בלויז א חבר, אַז ער זאָל איר העלפן, אַז זי זאָל קענען נאָך איין מאָל אַריינקוקן אין דאָסאַר פון איר מאַן, נאָום דאַנטשולעסקו. זי איז איצט נייגעריק געוואָרן צו וויסן, וואָס און ווען. נישט וואָס סע געפינט זיך שוין אין אים. דאָס האָט זי דאָך שוין געזען, איידער זי האָט זיך באַשלאָסן מיט אים חתונה צו האָבן.

דעמאָלט איז דאָס איר נישט אָנגעקומען אַזוי שווער. לויט איר אַרבעט האָט זי געהאַט דאָס רעכט צו זען דעם דאָסאַר פון א חבר. ער איז דאָך דעמאָלט נאָך געווען פרעמד צו איר, אין די אויגן פון די חברים. זיי האָבן דאָך דעמאָלט נאָך נישט געוואוסט, אַז זי גרייט זיך חתונה האָבן מיט אים. אָבער איצט, ווען זיי זענען שוין נישט קיין פרעמדע, בפרט אין אַן אָנגעשטרענגטער, געשפּאַנטער אַטמאָספער, ווי דאָס איז איצט, איז דאָס שוין לגמרי נישט געווען אַזוי לייכט. זי האָט געוואוסט, אַז יענער חבר וויל איר נישט אָפּזאָגן. ער וואָגט עס נאָך נישט צו טון מיט איר. אָבער אַז סע וועט קומען דערצו, וועט ער זאָגן, אַז אין דעם און דעם טאָג, אין דער און דער שעה, האָט זי ביי אים געפאָדערט דעם דאָ-סאַר. אמת, ער איז געווען דערביי ווען זי האָט אים „שטודירט“, אַזוי אַ זי איז נישט געבליבן אַליין אומבאַמערקט, אָן אויפזיכט, אַז זי זאָל קענען עפּעס אַרויס-נעמען אָדער גאָר אַריינלייגן... נאָר, זי האָט דען געוואָלט עפּעס ענדערן?!

יאָ, זי האָט שוין געקאָנט זיין דאָסאַר, זי איז אָבער איצט נייגעריק געווען צו זען, נישט וואָס סע געפינט זיך שוין דאָרט, נאָר וואָס מע קאָן נאָך דאָרט צוטשעפּען, צו דעם וואָס איז שוין דאָ, כדי סע זאָל זיין דאָרט וואָס עס איז נאָך נישטאָ...

ווען זי האָט געמישט די בלעטער הין און צוריק, האָט זי מער נישט געפונען אין אים ווי יענע ביזוויליקע באַמערקונג, אַז ער האָט „טענדענצן“ צו אוממאָ-

ראַלישקייט, אָבער זי האָט דאָך געוואוסט דעם גאַנצן אמת, אַז דאָס איז נישט געווען מער ווי אַ נאַרישער אייפערזיכטיקער אָפּטו, פון אפשר אַן אימפּאָטענטן מאַן, דווקא ווייל נאַום האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר צו מאָראַליש, ווען ער האָט געוואָרנט דעמאָלט יענערס מאַן, אַז ער זאָל זיך מיט איר אָפּגעבן מערער, נישט לאָזן זי צו פיל אַליין, ווייל פונעם אַליין לאָזן וועט אים גאָר קיין גוטס נישט אַרויסקומען אין זיין פאַמיליע-לעבן... יאָ, וועגן זיין „אוממאָראַלישקייט“ האָט זי נישט פאַר וואָס צו זיין באַזאָרגט. מער קאָן זי געפינען אַ סיבה צו זיין פאַרזאָרגט וועגן וואָרט „טענדענצן“... דאָס איז אַזאַ מין מסוכנדיק וואָרט, וואָס קאָן אויסגעברייטערט ווערן, אויסגעטייטשט ווערן, איבערגעפירט ווערן אויך אויף אַנדערע נישט געשטויגענע און נישט געפלויגענע אויסטראַכטענישן, וועגן וועלכע מע האָט אפילו קיין מאָל נישט געחלומט...

יאָ, זי האָט געפונען נאָך עפּעס, וואָס ביז איצט האָט זי עס נישט באַמערקט, אָדער דעמאָלט נאָך נישט געשאָנקען גענוג אויפמערקזאַמקייט... נישט אין איינער נאָר אין עטלעכע רעפערענצן איז ער כאַראַקטעריזירט געוואָרן פאַר אַ „באַקוועמלעכן“, וואָס האָט געקאָנט אויסגעטייטשט ווערן פאַר קליינבירגערלעכע „טענדענצן“, (ווידער אַמאָל די זעלביקע פראַזע!) איבערבלייבסלען אין זיין פּאָליטישער דערציונג. אָבער זי האָט דאָך געוואוסט דעם ריינעם אמת, אַז אַלץ וואָס מע וואָלט נאָר געוואָלט אים „אָנהענגען“, נאָר דאָס איין איינציקע נישט, דאָס וועט מען בשום אופן נישט קאָנען. זי געדענקט דאָך נאָך יענע שווערע טעג, ווען ער איז אַרומגעלאָפן כמעט באָרוועס אויף די גאַסן פאַרקויפן די פּאַרטיי-צייטונג „די פונק“, וואָס מע האָט נאָך דעמאָלט עפנטלעך צוריקגעשטויסן ברוטאַל, מיט ביזיונות, אָבער ער האָט זיך נישט געלאָזט, נאָר פאַרשפּרייט די צייטונג מיט אַזאַ געטריישאַפט, הגם יעדער האָט געוואוסט, אַז ער האָט דעמאָלט קוים געגעסן איין מאָל אין טאָג, מיטאָג, אין דער קאַנטינע... יאָ, דעמאָלט נאָך, אין זייער אָרעמער קאַנטינע, וואָס מע האָט דעמאָלט קוים אָרגאַניזירט מיט גאָר באַשיידענע מיטלען, ווען אין לאַנד איז געווען אַ הונגער, סיי פון די פּאָלגן פון דער מלחמה, סיי צוליב דער שלעכטער גערעטעניש נאָך דער טריקעניש וואָס איז געווען אין דער מאָלדאַווע און פאַרשפּרייט הונגעריקע איבערן גאַנצן לאַנד, בפרט אין דער טראַנסילוואַניע, וואו דער הונגער איז געווען אַ ביסל מילדער... דעמאָלט איז ער אויך געווען „באַקוועם“?!... יאָ, דאָס ווייסט זי שוין בעסער פון יעדן. ווייל יענע וואָס וועלן אפשר זוכן ביי אים אין דאָסאַר כדי אויסצוגעפינען עפּעס אָן וואָס זיך „אָנצוכאַפּן“, אָדער אָנצוטשעפּען, וועלן נישט געפינען גאָרנישט, אָבער זיי וועלן אויך וועגן דעם נישט געפינען קיין שום שפּורן...

זהא ראייה; אויך איצט, ווען זיין גורל הענגט אויף א זייער דינער האָר, ווען זועלכן ער ווייסט נאָך נישט און אנט אפילו נישט אין וואָס פאר א סכנה ער געפינט זיך, אויך איצט לויפט ער ארום ווער ווייסט אין וועלכע בלאָטעס אין די דערפער, ווי דער שליח פון דער פארטיי, ניין, נישט אזוי פון דער פארטיי, וואָס הייבט אָן ווערן פאר איר אן אבסטראקטער באגריף, ווייל ווען מע רעדט ארויס דאָס וואָרט „פארטיי", דארף מען דאָך פארשטיין „חברים" וואָס רעדן אין איר נאָמען — און יענע חברים זיצן דאָך מיינסט אין דער היים, אין אמתער באקוועמלעכקייט, נאָר ער, איר נאום, דער וואָס איז אזוי בייזוויליק כאראקטעריזירט פאר א „באקוועמען" (מסתמא האָט מען דעמאָלט געגעבן איין רעפערענץ, אז מערערע חברים זאָלן זי, אין איילעניש, איבערקאָפירן אין זייער נאָמען, כדי די צאָל רעפערענצן זאָל זיין א פולשטענדיקע, אנדערש ווי קאָן זיך עס דערקלערן אז אלע האָבן דעם זעלביקן סטיל ביים אָנשרייבן דעם דאָזיקן גראָבן שקר?!), ער „שלאָפט" אויך איצט אוודאי נישט, נאָר איז אין די ערשטע רייען פונעם קאמף מיטן „שונא", וואָס לויערט שוין נישט אין די בערג מיטן געווער אין די הענט, נאָר אין די יישובים מיט מער באהאלטענערע וואָפן, אזוי ווי למשל, ווי אין אָט דעם איצטיקן פאל, וואָס גיט איר איצט נישט קיין רו, אז זי זאָל קאָנען טון רואיק איר ארבעט ...

... ווי דען קאָן זי זיך דאָס דערקלערן, אז אזא נאום זאָל זיין אין א סכנה צו ווערן ארעסטירט, נאָר בלויז צוליב דעם, וואָס אין א געוויסער צייט האָט ער געארבעט צוזאמען, אָדער אונטער דער אָנפירערשאפט פון איינעם וואָס איז ארעסטירט געוואָרן, צוליב וואָס און צוליב וועמעס שולד ... און אפשר, איז איר אדורכגעפלויגן א געדאנק, און אפשר איז גאָר יענער אויך פונקט אזוי אומשולדיק ווי איר נאום, נאָר צוליב דעם ווייל אויך זיין שעף איז איצט געפאלן אין אומחן און סע גייט אזוי ווי א קייטן-עקספּלאָזיע?! סע קומט פאָר אז זי לעבט גאָר איבער די לאנגסטיקע צייטן, ווען א חבר איז דעמאָלט ארעסטירט געוואָרן פון דער אמאָליקער פאשיסטישער פאָליציי, אָדער געהיים-פאָליציי, און אויב ער האָט נישט געהאט קיין כוח אויסצושטיין די פייניקונגען, האָט ער ארויסגעגעבן (דעמאָלט פלעגט מען עס רופן: „ארויסגעשפּיגן!") זיין העכערע און נידעריקערע פארבינדונג פון דער אילעגאלער פאָליטישער טעטיקייט, און אזוי האָט מען יעדן טאָג ארעסטירט אן אנדערן חבר ... יאָ, כמעט פונקט אזוי קומט עס פאָר אויך היינט?

נו, „איבערמאכן די וועלט" דאָס קאָן זי בשום אופן נישט. זי וויל עס אפילו נישט טון. סע קלעקן ביי איר נישט די כוחות. זי וואָלט געוואָלט בלויז „איבער-

מאכן" איר אייגן ווערטל. יאָ, בלויז איר „אייגן" ווערטל, וואָס איז אין דאָזיקן פאַל געווען אויך איר מאַנס ווערטל. זיי זענען דאָך איצט שוין פאַרבונדן מיט זייערע גורלות, אויך ווען זי וואָלט עס נישט געוואָלט. היינט מאַכט מען שוין נישט קיין חילוק צווישן איינעם און דעם צווייטן, דאָס איז שוין אַזוי אָנגענומען, אַז איינער „צאָלט" אויך פאַרן צווייטן, הגם ער האָט נישט געהאַט און וואָלט נישט געדאַרפט האָבן קיין שום מגע-ומשא מיט דעם וואָס אַן אַנדערער „טוט", אָדער מע זאָגט בלויז אַז ער האָט „געטון" ... וואָלט יעדער איינער געטראָגן דאָס אחריות בלויז פאַר זיינע אייגענע מעשים, וואָלט דאָך די סכנה נישט געווען אַזוי גרויס. זענען דען שוין אַלע סאָמע פּראָוואָקאַטאָרן, פאַררעטער, וואָס האָבן זיך „אַריינגעגנבעט" אין די רייען פון דער באַוועגונג, כדי זי אונטערצוגראָבן פון אינעווייניק? ...

מאָדנע, האָט זי זיך געטראַכט, און אַ ציניש שמייכעלע האָט זיך באַוויזן אויף אירע ליפּן און אויפן טרויעריקן פאַרזאָרגטן פּנים. וואָלט זי איצט עמעצער אָנגעקוקט, וואָלט ער געקאָנט מיינען אַז זי איז אַראָפּ פונעם זינען, ווען זי שמייכלט אַזוי צו זיך אַליין. יאָ, מאָדנע האָט זי געטראַכט: די רייען פון דער באַוועגונג זענען דאָך דעמאָלט געווען אַזעלכע שיטערע, זיי זענען דאָך דעמאָלט, אין דער אונטערגרונטיקער טעטיקייט, געווען אַזוי ווינציק ... און איצט, לאָזט זיך גאָר אויס, אַז סע זענען געווען דעמאָלט אַזוי פיל פּאָליציי-אַגענטן צווישן זיי, אַזוי פיל פּראָוואָקאַטאָרן ... נו, ווער זשע איז געווען דער אמתדיקער רעוואָלוציאָנער? ווער זשע האָט דאָך אויפגעהויבן די פאָן, ווער זשע האָט דאָך אויפגעהאַלטן דאָס אַזוי שוואַך טליענדיקע פלעמל פון דער שיער אויסגעלאָשענער באַוועגונג? ... לויט דעם וואָלט דאָך געמוזט אויסקומען, אַז נישט קיין אַנדערע ווי די פּאָליציי-אַגענטן גופא האָבן אָנגעפירט מיט יענער טעטיקייט ... אַבסורד!

אַבסורד? יאָ, פאַר אירע איצטיקע גריבלענישן, ווען זי האָט געוואָלט דערגיין צום סוד פונעם היינטיקן מצב, האָט עס אויסגעזען אָדער אויסגעוויזן צו זיין אַן אַבסורד גריבלעניש, וואָס דערפירט צו אַבסורדע מסקנות. דאָס קאָן דאָך אַזוי נישט זיין. דער קלאָרער מענטשלעכער פאַרשטאַנד, וואָס מע וויל צו מאָל אָנרופן „לאָגיק" דערלאָזט עס נישט ... יאָ, די לאָגיק. אָבער איצט זעט זי דאָך באַשיימפערלעך אַז נישט די לאָגיק רעגירט, נאָר די ווילקיר פון אַ האַנט,

אָדער פון א קאָפּ, וואָס רעדט מכלומרשט אין נאָמען פון דער פּאַרטיי, אָבער פאקטיש ווירקט דאָך ממש ווי א שונא?! ....

נו, ווער זשע איז דער דאָזיקער שונא, אז אפילו דער העכסטער, דער גרעס־טער, נישט בלויז איז ער מסכים מיט די דאָזיקע אזוי גערופענע „ריינ̇יקונגען" פון די רייען, נאָר ער גיט דאָך די אָנווייזונגען ... אין ווּעמען זשע קאָן מען שוין האָבן צוטרוי?! ...

6. שולדיק־אומשולדיק

בעטי איז נאָך אַלץ געגאַנגען צום איר אַרבעט, הגם זי וואָלט געווען שוין גע־מעגט זיצן אין דער היים, זייענדיק אין די הויכע חדשים, קוים זעגען געבליבן עטלעכע וואָכן פאַרן געבוירן, האָט זי דאָך געמעגט זיצן אין דער היים—אָבער זי איז דאָך געגאַנגען צו דער אַרבעט... אמת, נישט צו די רעגולערע שעהען. זי איז שוין נישט געזעסן שפּעט אין אָוונט, ווי זי פלעגט עס טון פריער, ווי סע טוען אויך איצט אַנדערע חברים, אָבער דאָך איז זי געגאַנגען צו דער אַרבעט, כאָטש, לפנים, אז זי זאָל ווייזן אז זי איז אַנוועזנדיק... דאָס האָט ביי איר געהאַט א טאָפּלטן חשבון: ראשית וועט זי זיך נישט אָפּרייסן פון די טאָג־טעגלעכע גע־שעענישן, וועט ווייסן וואָס סע קומט פאָר אין דער דאָזיקער אַזוי געשפּאַנטער צייט, און והשנית, האָט זי דאָך געוואָלט ווייזן איר געטריישאַפט, אז זי איז נישט קיין „קליינבירגערין" וואָס שטעלט העכער אירע פּערזענלעכע אינטערעסן (גע־בוירן א קינד, איז דאָך לכל־הדעות א פּריוואַטער, פּערזענלעכער ענין, וואָס מע קאָן מקריב זיין פאַר די אינטערעסן פונעם כלל, פון דער באַוועגונג!)...

איר אַרבעט? ניין, געאַרבעט האָט זי כמעט שוין גאָרנישט. קודם איז זי שוין נישט געווען ביכולת צו טון עפּעס. פיזיש וואָלט זי נאָך אפשר געקאָנט עפּעס אויפטון, אָבער מאָראַליש איז זי דאָך געווען פיל מער אָפּגעשוואַכט, א שברי־כלי, אז זי זאָל זיך קאָנען קאָנצענטרירן צום עפּעס אַן אַרבעט.

מאָדנע, האָט זי געטראַכט ביי זיך, פון פאַרנט האָב איך א הויכן בויך, וואָס שטערט מיר וווינציקער אין מיין טעטיקייט, ווי דער נישט־אָנזעעוודיקער „הויקער" וואָס איך האָב הינטער מיר, וואָס שטערט מיר פיל מער אז איך זאָל קענען איבערטראַכטן כאָטש איין ענין, א פּשוטן אפילו... זי איז נישט געווען ביכולת זיך אָפּצורייסן דווקא פון אירע „פּערזענלעכע" אפשר טאַקע „קליינבירגערלעכע" אינטערעסן אירע — אָבער וואָס וואָלט מען געוואָלט פון איר דערוואַרטן, זי זאָל נישט זיין קיין „קליינבירגערין" און זיך אַרויסווייזן פאַר א „מו־

טיקער חברטע" וואָס שטעלט העכער די אינטערעסן פונעם כלל, ווי די אינטע-רעסן פון איר ארעסטירטן מאַן?! ... ניין, נישט פון איר מאַן, נאָר פון א חבר, וואָס זי איז איבערצייגט אז ער איז אומשולדיק, האָט קיין שום סיבה נישט אויף צו זיין ארעסטירט, ווי א שונא פון דער באַוועגונג, פאַר וועלכער ער האָט מקריב געווען נישט זיינע יוגנט-יאָרן, נאָר ממש די סאַמע קינדער-יאָרן?! ... און וואָס זאָל זי טון, ווען דער דאָזיקער חבר איז „צופאַליק" דער פאָטער פון איר קינד, דעם נאָך נישט געבוירענעם?! ...

זי האָט זיך אוועקגעזעצט אָנשרייבן א „מעמאָריע", זי מוז דאָך עפּעס אונ-טערנעמען, נישט אַזוי צו ראַטעווען אים, איר מאַן, ווי זיך, ווי איר קינד ...

יאָ, אָט דאָס וועט טאַקע זיין דער הויפּט-פּונקט אין איר מעמאָריע. צו פּרואוון אויפווייזן אז ער איז אומשולדיק, אז זי איז ערוב פאַר זיין אומשולדיקייט, דאָס איז מער ווי א תפילת-שווא. נישט נאָר וואָס קיינער וועט דאָס איר נישט גלייבן, נאָר זי וועט מיט אירע אייגענע הענט אונטערחתמענען איר אייגענעם גזר, אז זי סאָלידאַריזירט זיך מיט אים, הייסט דאָך עס, אז ...

אין מאָמענט ווען זי איז אָנגעקומען צום דאָזיקן געדאַנק, איז צו איר גע-קומען א חבר, דער אָרגאַניזאַטאָר פון פּאַרטיי-קעמערל, און האָט איר געגעבן צו חתמענען דעם „צוזאַמענרופער" צו דער מאָרגנדיקער זיצונג פונעם קעמערל, אין וועלכער מע וועט באַהאַנדלען דעם „פאַל" פון נאום דאַנטשולעסקו ... ער האָט צוגעגעבן, אז זי זאָל זיך צוגרייטן, ווייל מע וואַרט דאָך פון איר, דווקא פון איר וואָס איז „געווען" זיין פרוי, אז זי זאָל אים עפנטלעך דעמאַסקירן ...

זי האָט גאָרנישט געזאָגט, נאָר געחתמעט מעכאַניש, אָבער זי האָט געפילט אז גלייך זי וואָלט געחתמעט איר אייגענעם טויט-אורטייל. יאָ, מע האָט שוין אפילו נישט געזאָגט „חבר נאום", נאָר סתם „נאום דאַנטשולעסקו". יאָ, ער איז שוין פאַרמשפּט, נאָך איידער די זיצונג האָט זיך אָנגעהויבן, נאָך איידער די דיסקוסיעס האָבן זיך אָנגעהויבן, דאַרף זי שוין נעמען דאָס וואָרט און אים „דעמאַסקירן" ... זי, איר „געוועזענעם" מאַן?!.... פון וואו נעמט זיך עס, אז ער איז שוין איר געוועזענער מאַן?

זי האָט שוין נישט געהאַט קיין כוח אפילו צו עטעמען. זי האָט געפּראַכט ווי א געשטאָפּטע גאַנדז. נו, האָט זי געבעטן א חברטע, זאָל איר העלפן גיין אַהיים. זי פילט זיך נישט גוט. זי האָט געפילט א שוואַכקייט אין איר גאַנצן קערפּער, גלייך ער וואָלט געווען אָנגענאָסן מיט שווער בליי, לאָזט זי נישט באַ-וועגן מיט קיין שום אבר נישט. אויך די געהירן זענען ביי איר ווי פאַרגליווערט געוואָרן און איז נישט אין שטאַנד צו דערטראָגן א געדאַנק ביזן סוף. ניין, זי

האָט געמאַכט אַ גרויסן פּעלער, וואָס זי האָט נישט גענומען דעם לעגאַלן אור-לויב פאַר דער געבורט... צוליב וואָס און צוליב וועמען איז זי זיך מקריב און גייט איצט, מיטן הויכן בויך, צום איר ארבעט?! ...

נו, מילא, ביי דער מאָרגנדיקער זיצונג וועט זי שוין נישט זיין אַנוועזנט. זי איז אין די הויכע חדשים און קיינער קאָן נישט דערוואַרטן פון איר, אַז זי זאָל אין אירע באַדינגונגען גיין צו אַזאַ איר פּריילעכער זיצונג, אויסהערן אַלץ וואָס מע וועט זאָגן וועגן ... יענעם, וואָס איז „געווען", און זי דאַרף נאָך נעמען „דאָס וואָרט"?! ...

ניין, אויף דעם האָט זי שוין קיין כוחות נישט. זי איז דערגאַנגען צום סוף, צום סוף...

צום סוף? ווי אַזוי דאָס, סע הייבט זיך דאָך ערשט רעכט אָן?

אָבער דאָס האָט זי נישט געוואוסט. אָדער נאָך נישט געוואוסט.

... דעם צווייטן טאָג, בעת מע האָט מסתמא ביי דער זיצונג דיסקוטירט (אייגנטלעך איז שוין נישט געווען פיל וואָס צום דיסקוטירן. מע דאַרף דען נאָך וועגן עפּעס דיסקוטירן, ווען אַלץ איז אַזוי קלאָר ווי דער טאָג ... וועלכער טאָג?), אָדער דעמאַסקירט איר מאַן, האָט זי אין דער היים געשריבן די מעמאַריע, אין וועלכער זי האָט געפּרואווט זיך אַראָפּרעדן פונעם האַרץ:

„טייערע חברים,

געוויינטלעך הייבט מען אָן אַזאַ בקשה מיט די באַנאַלע ווערטער „מיט טרערן אין די אויגן און מיט אַ בלוטיק האַרץ", אָבער ניין, איך וועל די דאָזיקע ווערטער-פאָרמולע נישט ניצן. קיינעם וועט דאָך נישט אינטערעסירן די טרערן פון מיינע אויגן צי אפילו דאָס בלוט וואָס טריפט פון מיין פאַרוואונדיקט האַרץ. ניין, נישט אַזוי האָט מען אונדז דערצויגן, אַז מיר זאָלן אַמאָל אַפּעלירן צו אַזעלכע קליינבירגערלעכע מליצות מיט ביליקע סענטימענטאַלישקייטן. איך וועל נישט אַפּעלירן צו קיינעם און וויל נישט ארויסרופן קיין רחמנות, ווייל לויט מיין מיינונג נייטיק איך זיך נישט אין קיין רחמנות, נאָר אין יושר. יאָ, יושר און גערעכטיקייט, פאַר וועלכער איך, פונקט ווי אַנדערע מיינע חברים האָבן מקריב געווען זייערע יונגע יאָרן, זיך אָפּגעזאָגט פונעם לעבן, האָבן געשמאַכט אין תפיסות, ווען עס איז נייטיק געווען, נאָר צו דערהאַלטן הויך די פאָן פון דער רעוואָלוציע. ניין, דעמאָלט האָבן מיר נישט געבעטן קיין רחמים, ווייל מיר האָבן געהאַט פאַר אונדז, אָדער קעגן אונדז, אַ ביטערן קלאַסן-שונא, וואָס אַנשטאָט רחמים וואָלטן מיר אים בלויז געגעבן סאַטיספאַקציע, אַז אים האָט זיך

איינגעגעבן אונדז צו דערגרידעריקן. האָבן מיר טאַקע פאַרביסן די ליפּן און געשוויגן, מוטיק געשוויגן ווען מע האָט פון אונדז געוואָלט עפּעס געוואויר ווערן, און געדערעדט האָבן מיר נאָר דעמאָלט, ווען מיר האָבן געוואָלט אַרויס־זאָגן אונדזער קרעדאָ. מחמת דעם האָבן מיר דעמאָלט נישט געבעטן קיין רח־מים. מיר האָבן נישט געבעטן קיין גערעכטיקייט, ווייל מיר האָבן אַזאַ גערעכ־טיקייט נישט געהאַט ביי וועמען צו בעטן. ביי וועמען זאָלן מיר געוואָנען בעטן גערעכטיקייט, ביים שונא, ביים קלאַסן-שונא, וואָס האָט געהאַלטן פאַר „גערעכט" נאָר דאָס וואָס איז געווען אין אינטערעס פון אים און זיין קלאַס?! ... היינט, אויך היינט ווייל איך נישט בעטן קיין רחמנות נישט אויף מיר, וואָס האָב הינטער מיר א געטרייע איבערגעגעבענע טעטיקייט, וואָס קיינער וועט נישט וואָגן צו שטעלן אין ספק. איך בעט אויך נישט קיין רחמנות אויף מיין מאַן, וואָס איז מסתמא (מסתמא? פאַר וואָס זאָל זי נישט שרייבן אַז „גאַנץ זיכער"?!) אויך פּונקט אַזוי אומשולדיק ... נאָר, אויב עס איז יאָ פאַראַן אַ חשד, אַז ער האָט אין אַ געוויסן מאָמענט אַרויסגעוויזן אַ שוואַכקייט און נישט דעמאַסקירט צו דער צייט זיין געוועזענעם שעף, איז עס דאָך רעכט פון מיר, און אויך פון אים, פּונקט אַזוי פון יעדן ערלעכן פּאַרטיי-מיטגליד, וועמען עס איז טייער דער כבוד און דער פּרעס־טיזש פון דער פּאַרטיי, אַז מע זאָל מאַכן אַן אָביעקטיווע אויספאָרשונג, כדי מע זאָל פעסטשטעלן אויב ער האָט עפּעס א שולד? פאַר וואָס איז ער שוין ווי פאַר־משפּט געוואָרן, נאָך איידער די אויספאָרשונג האָט זיך נאָך אָנגעהויבן? ... נאָך מער, אפילו די שולד פון זיין געוועזענעם שעף, וועמען ער האָט געדאַרפט דע־מאַסקירן, איז דאָך אויך נאָך נישט פעסטגעשטעלט געוואָרן?!...

אָט פאַר וואָס איך האָב קיין שום סיבה נישט אויף צו בעטן רחמנות, נישט אויף מיר, ווי געזאָגט, נישט אויפן חבר נאָום דאַנטשולעסקו (בכיוון האָט זי נישט געזאָגט „אויף מיין מאַן", כדי צו האָבן די געלעגנהייט אונטערצושטרייכן דאָס וואָרט „חבר", וואָס אַנדערע האָבן עס שוין אויסגעמיטן, שוין איצט, נאָך איידער ער איז פאַרמשפּט געוואָרן!) ... אָבער דאָך וועל איך פאַרבייסן און דערשטיקן אין מיר די וויטיק און דאָך בעטן רחמנות. יאָ, רחמנות אויפן נאָך נישט געבוירענעם קינד, וואָס איז די פּרוכט פון אַן ערלעך צוזאַמענלעבן פון צוויי חברים, וואָס האָבן געווידמעט זייער גאַנץ לעבן דער באַוועגונג ...

מיט וואָס, זאָגט איך בעט אייך, האָט זיך פאַרשולדיקט דאָס נאָך נישט גע־בוירענע קינד, אַז איידער סע וועט נאָך קאָנען אַרויסרעדן צום ערשטן מאָל דאָס וואָרט „טאַטע", וועט עס שוין געשטעמפּלט ווערן ווי אַ זון פון אַ ... ווי אַזוי דאָס? אַ נאָך נישט געבוירן קינד זאָל שוין טראָגן אַזאַ שענדלעכן קין-צייכן,

פאר א נישט באַגאַנגענער זינד, פון א קיינעם נישט באַגאַנגענער זינד?... א פאָטער, וואָס וועט אפשר שוין קיין מאָל נישט זען זיין אייגן קינד, זאָל איבער לאָזן אַזאַ טרויעריקע ירושה, אַז יענעם זאָל זיין אַ בושה אויף זיין גאַנץ לעבן צו דערמאָנען אפילו זיין נאָמען, נאָר צוליב אַ „טעות" פון אַ נישט נאָרמאַלער צייט, ווען מע האָט נישט קיין צייט און אפשר אויך נישט קיין גוטן ווילן אויף אויסצופאָרשן אויב זיין פאָטער איז טאַקע באמת געווען שולדיק אין עם חטא פון נישט דעמאַסקירן זיין אייגענעם שעף, וועלכער האָט אויך פון זיין זייט באַגאַנגען דעם זעלביקן חטא אַז ער האָט נישט דעמאַסקירט צו דער צייט זיין שעף?! ... אַנו, זאָל מען אַ טראַכט טון, זיך שטעלן אין מיין מצב, ווען מיין קינד וועט אויפוואַקסן און אָנהייבן פרעגן שאלות, ווי אַ קינד, יעדעס קינד האָט דאָך אַ טבע ווען סע הייבט קוים אָן רעדן פרעגט עס — וואָס זשע וועל איך אים קאָנען ענטפערן?! וואָס איז געווען זיין פאָטער, וואָס פאַר אַ פאַרברעכן איז זיין פאָטער באַגאַנגען, קעגן וועמען, ווער האָט אים פאַרמשפּט, פאַר וועלכן חטא, אַז ער זאָל אים איבערלאָזן אַזאַ שענדלעכן שם פון אַ „תפיסהניק", פון אַן אויסגעשלאָסענעם פון דער געזעלשאַפט, טאַקע פון דער נייער געזעלשאַפט, פאַר וועלכער ער גופא, צוזאַמען מיט זיין מוטער, דאָס הייסט מיט מיר, האָבן ביידע געקעמפט ביז מע האָט זי געזען פאַרפעסטיקט?... אַנו, זאָל מען מיר געבן אַן עצה, איצט ווען עס איז נאָך אפשר צייט איבערצוטראַכטן און אויספאָרשן אָביעקטיוו, אַנו, זאָל מען מיר זאָגן, וואָס זאָל איך דעמאָלט זאָגן פאַר מיין־זיין קינד?...

... איך וויל אפילו נישט אַ טראַכט טון אויף איין רגע, אין וועלכן מצב דאָס נאָך נישט געבוירענע קינד וועט זיך געפינען, ווען סע וועט אונטערוואַקסן, סע וועט אָנהייבן גיין אין שולע, סע וועט זיך שפּילן צווישן אַנדערע קינדער, ווען יעדעס קינד וועט זיך באַרימען אַז זיין פאָטער איז... אַז יענעמס פאָטער איז... וואָס וועט ער זאָגן אַז עס איז זיין פאָטער? וואָס וועט ער קאָנען ענטפערן, ווען די קינדער וועלן אים פרעגן וואו עס איז זיין פאָטער, וואָס עס איז געווען זיין פאָטער, וואָס? אַ פאַררעטער, איינער וואָס האָט נישט באַוויזן צו דעמאַסקירן זיין אייגענעם שעף, וועלכער איז אפשר געווען אַ... וואָס וועט ער קאָנען ענטפערן פאַר זיינע שול־חברים מיט וועלכע ער וועט זיך שפּילן אין די אומשולדיקע קינדערישע שפּילן, אַזוי ווי סע שפּילן זיך מסתמא אויך אייערע קינדער, אייערע, איר וואָס האָט דעם גורל פון זיין פאָטער אין אייערע הענט, און אַנשטאָט צו טראַכטן ערנסט וואָס צו טון מיטן דאָזיקן גורל, פאַרטראַכטעט מען אים, לייכטזיניק, ווי קאָרטן־שפּילער דאָס נישט פאַרהאַרעוועטע געלט, וואָס

ער פאַרשפּילט עס מיט דער זעלביקער לייכטזיניקייט, פּונקט אַזוי ווי ער האָט עס אפשר פריער געוואונען פון דעם אַנדערן קאָרטן־שפּילער?!... אפשר וואָלט איר טאַקע אַ טראַכט געטון אַז דאָ האַנדלט זיך נישט אין קאָרטן־שפּיל, אין וועלכע קינדער האָבן איינגעלייגט קנעפּלעך אַנשטאָט מינצן, אַז דאָ האָט מען נישט איינגעשטעלט קיין מינצן אין דאָזיקן טרויעריקן טראַגישן שפּיל, נאָר ממש אַ מענטשלעכע נשמה, אַ לעבן פאַר וועלכן... ניין, נישט וועגן זיין לעבן, צי אפילו וועגן מיין לעבן, רעד איך דאָ. ניין, איך האָב דאָך שוין געזאָגט פון פריער, אַז איך וויל ביי קיינעם נישט בעטן קיין רחמנות, איך מוז אָבער בעטן, אויך קעגן מיין ווילן אָדער אפילו איבערצייגונג, רחמנות, יאָ, אויב עס איז נייטיק אויך רחמנות פאַרן קינד וואָס איז נאָך נישט געבוירן געוואָרן, אויב סע געפינט זיך נישט קיין יושר פאַר זיין פאָטער"...

...בעטי האָט זיך אָפּגעשטעלט. זי האָט שוין מער נישט געקאָנט שרייבן ווייטער. וואָס זאָל זי שרייבן ווייטער? סע וועט דען עפּעס העלפן?! אדרבה, זי האָט דאָך געפילט אַז אַזוי ווי זי האָט זיך פאַרגאַלאָפּירט אין איר שרייבן די „מעמאָריע" וועט זי גאָרנישט פּועלן. אדרבה, זי האָט שוין געזען אַז בלויז פונעם טאָן, מיט וועלכן זי האָט זיך פאַמעלעך ארייננגעליטשט אינעם שרייבן איר בקשה, האָט זי דאָך געזען אַז העלפן וועט עס נאָר אויף צו פאַרערגערן איר אייגענעם מצב. יאָ, נאָך אַזאַ מעמאָריע וועט מען נאָומס מצב נישט פאַרלייכטערן. אדרבה, מע וועט זי ארייננלייגן אין זעלביקן קעסעלע ווי אים, מע וועט זיי ביידע... און דעמאָלט? וואָס וועט דעמאָלט זיין מיט איר נאָך נישט געבוירענעם קינד, וואָס וועט עס דעמאָלט קאָנען ענטפערן, ווען מע וועט אים פרעגן נישט בלויז אויפן פאָטער, נאָך אויך אויף זיין מוטער, וועלכע איז באַגאַנגען נישט קיין אַנדערן חטא, ווי אַנשטאָט זיך אָפּצוזאָגן פון איר מאַן, דעם קינדס פאָטער, זי זאָל אים „דעמאַסקירן" ביי דער זיצונג, ווען מע וועט דיסקוטירן דעם „פאַל", אַנשטאָט זי זאָל קומען מיט „אַן אָפּן האַרץ" און מוטיק דעמאַסקירן יענעם וואָס האָט זיך ארייננגעגנבעט אין די רייען פון דער פּאַרטיי, האָט זי זיך פאַראייניקט מיט די שונאים פון דער פּאַרטיי כדי אונטערצוגראָבן פון אינעווייניק... אַנשטאָט דעם, קומט זי מיט אַזאַ מעמאָריע, וואָס באַשולדיקט גאָר יענע וואָס משפּטן?! ניין, אַזוי וועט זי קיין יושר נישט געפינען, און רחמנות אוודאי נישט.

זי האָט אויפגעהערט דאָס שרייבן.

... ווען מע זאָל קאָנען אַלע מאָל אויפקלערן, יעדן פּאַל באַזונדער, פאַר וואָס א מענטש האנדלט אין א געוויסן מאָמענט אזוי און נישט אַנדערש...

די מענטשן, וועלכע זעען אויס צו זיין אזעלכע פארשטענדיקע ווען סע האנדלט זיך אין די ענינים וואָס אינטערעסירן נישט זייער אייגענע פּערזאָן, פאַר וואָס זענען זיי דעמאָלט אזעלכע פארשטענדלעכע, אז זיי קאָנען געבן אזעל־כע גוטע עצות, ממש ווי פון א חכם — און די זעלביקע מענטשן, ווען סע האנדלט זיך אין זייערע אייגענע אינטערעסן, אין זייער אייגענער פּערזאָן, אויך אין די וויכטיקסטע פּראָבלעמען זייערע — זענען זיי נישט ביכולת ארויסצו־ווייזן די מינדסטע פארשטענדעניש און אדרבה, דעמאָלט באַגייען זיי די גרעס־טע נארישקייט, אז מע שטייט און מע וואונדערט זיך: ווי איז עס מעגלעך געווען, אז דער דאָזיקער מענטש זאָל באַגיין אזא שטות?...

... אין דער גמרא איז פאַראַן אן ענלעכער פּאַל, וואָס מע וואָלט געקאָנט נעמען פאַר א מעטאַפער: „אין אדם רואה נגע עצמו". פארצייטנס, אז א מענטש האָט געהאַט א מכה, א געשוויר, האָט ער געדאַרפט גיין זיך ווייזן צו א כהן (אַנשטאָט צו א דאָקטער!), אז ער זאָל זען אויב עס איז אן אַנשטעקנדיקע מכה, און ער מוז איזאָלירט ווערן אָדער נישט. דער כהן האָט ארויסגעזאָגט „טהור" אָדער „טמא". ווידער אז דער כהן גופא האָט געהאַט אזא מין מכה, האָט ער געדאַרפט גיין זי ווייזן צו אן אַנדערן כהן, ווייל — קיינער קאָן נישט זען און אורטיילן וועגן זיין אייגענער מכה... ווען סע האנדלט זיך וועגן זיין איי־גענער מכה איז ער שוין מער קיין „פארשטענדיקער" נישט, און קאָן באַגיין א נארישקייט.

בעטי איז טאַקע באַגאַנגען די דאָזיקע נארישקייט. ניין, פארברעכן, ווען זי האָט די מעמאַריע יאָ אוועקגעשיקט...

7. עלנט

... ווען בעטי איז צו זיך געקומען, האָט זי געעפֿנט די אויגן ווי א נייגעבוירענע. זי האָט קודם נישט געוואוסט וואו זי געפֿינט זיך, פּונקט אזוי ווי ווען איינער פאַרלירט זיין זכרון, און ווייסט נישט גאָרנישט וואָס עס איז מיט אים געשען ביז אין דער דאָזיקער מינוט. אַלץ הייבט זיך ביי אים אָן מיט „היינט". עס איז ווי א ווייס בייגעלע פּאַפּיר, אויף וועלכן עס איז נאָך נישט גאָרנישט אָנגעשריבן, קיין איינציק אות נישט. אַלץ איז ערשט ביים אָנהייב. יאָ, אזוי האָט זיך געפֿילט בעטי אין די ערשטע מינוטן, ווען זי האָט זיך דערזען אין דער שפּיטאָל, אליין אין א סאלאָן, מיט נאָך איין ליידיק בעט, אויף וועלכן סע זעצט זיך פֿון מאָל צו מאָל די קראַנקן-שוועסטער וואָס קומט און גייט, שלייכט זיך ווי א קוים אָנזעעוודיקער ווייסער שאָטן, וועלכע זי האָט קודם באַמערקט ווי אין א חלום, דערנאָך ווי דורך א טול, דערנאָך שוין א ביסל קלאָרער, אז זי קומט זען וואָס זי טוט, טוט א טאַפּ איר דופּק.

בעטי האָט זיך געפֿילט פאַרלייכטערט פֿון דער משא, וואָס האָט געדרוקט איר בויך, איר שווער געמאַכט דאָס עטעמען. יאָ דער בויך אירער איז נאָך אַלץ ווי אויפֿגעשוואָלן, אָבער זי האָט שוין נישט געפֿילט דאָס קינד אין איר ... הייסט עס, האָט זי זיך אָפּגעגעבן חשבון, אז איך בין שוין איבערגעקומען, איך האָב שוין געבוירן ... און מער האָט זי נאָך נישט געוואוסט גאָרנישט, נישט ווי אזוי עס איז געשען, נישט אפֿילו ווי אזוי זי איז אהער אָנגעקומען אין דאָזיקן שפּיטאָל, גאָרנישט ווייסט זי נישט גאָרנישט, ביז ווי לאַנג אָדער זי וועט זיך אליין עפּעס דערמאָנען, אָדער עמעצער וועט עס איר דערציילן. אָבער ווער?

אחוץ דער קראַנקן-שוועסטער, וועלכע האָט איר געמאַכט צו רעגולערע שעהען די איינשפּריצונגען און צון איר אזוי פריינדלעך געשמייכלט און גאָרנישט גערעדט, האָט זי דאָך נאָך מיט קיינעם נישט מיט וועמען צו רעדן א וואָרט.

זי האָט געפּרואווט עפּעס פרעגן די קראַנקן-שוועסטער, נאָר יענע האָט מיטן זעלביקן „שוועסטערישן" שמייכעלע זי באַרואיקט און זי געבעטן אז זי זאָל

האָבן געדולד און נאָך נישט רעדן, ווייל זי טאָר זיך נישט באַמיען אפילו אַרויס-צורעדן עטלעכע ווערטער, זי דאַרף זיך אויסרוען... יאָ, זי וועט אַלץ געוואויר ווערן צו דער צייט, אָבער לעת-עתה דאַרף זי אפילו זיך נישט מאַטערן וואָס און ווי אַזוי, זי האָט דאָך צייט, זאָל זי קודם רוען...

אָבער ווי קאָן מען רוען, אַז די געהירן רוען שוין נישט. זי האָט דאָך אָנגע-הויבן צו שטעלן פראַגן זיך אַליין, וואָס עס איז געשען, ווי אַזוי איז עס געשען, ווער האָט זי אינטערגירט אהער, ווי אַזוי האָט זי געבוירן, און דאָס קינד?... זי האָט עס דאָך בכלל נאָך נישט געזען און נישט געהערט?...

אומזיסט זאָגן געוויינטלעך די דאָקטוירים פאַר די פּאַציענטן, אַז מע דאַרף רוען און אפילו נישט טראַכטן וועגן גאָרנישט, נאָר וועגן געזונט ווערן, ווען דער מוח רוט נישט, נאָר שטעלט פראַגן, פּאַרקייטלטע איינע אין דער אַנדערער. אומזיסט וויל מען אַז דער חולה זאָל זיין רואיק, ווען ער קאָן עס נישט זיין?! ווי אַזוי, למשל, וואָלט מען געוואָלט אַז אַ מוטער, וואָס וועקט זיך קוים אַדורך ווי פון אַ חלום אָדער אפילו אַ קאָשמאַר, און דערוואַוסט זיך, נאָך דעם ווי זי האָט זיך אַדורכגעוועקט פון דער אַנעסטעזיע, אַז זי איז שוין אַ מוטער, אָבער דאָס קינד ווייזט איר נאָך קיינער נישט?!...

אַנו, טראַכט זיך בעטי, און אַ צופרידענער שמייכל צעגיסט זיך אויף איר בלייך געזיכט, וואָס האָט זי געבוירן אַ יינגעלע צי אַ מיידעלע?... יאָ, בעסער וואָלט, דאַכט זיך, געווען פאַרן קינד און אפילו אויך פאַר איר מצב, אַז סע זאָל זיין אַ מיידעלע. סע וואָלט בעסער געווען אַזוי. אַ מיידעלע שטעלט ווינ-ציקער פראַגן, סע שטעלן זיך ווינציקער פּראָבלעמען אין אַ געוויסער הינזיכט. אַ מיידל פאַרלירט זיך, ווי אַ נעפּל אין אין-סוף, ווען זי האָט חתונה, אַז אפילו דער נאָמען פאַרלירט זיך...

נו, אויב בעטי איז שוין דערגאַנגען צו אַזעלכע מחשבות, האָט זי געקאָנט זיך באַהערשן און נישט שטעלן קיין פראַגן?! האָט זי טאַקע צוגעמאַכט די אויגן, גלייך זי וואָלט געוואָלט זיין אָפּוועזנט פונעם אַרום ביז די קראַנקן-שוועסטער וועט צוריק קומען. אָבער אַז זי וועט שוין יאָ אַריינקומען, וועט זי זי שוין נישט אָפּלאָזן ביז זי וועט איר נישט אויפקלערן כאָטש דאָס מינדסטע וואָס זי האָט דאָס רעכט זיך צו דערוויסן. אויב זי איז שוין יאָ אַ מוטער, איז מעג זי דאָך וויסן וואָס זי האָט געבוירן?... און טאָמער לעבט נישט דאָס קינד? האָט זיך ביי איר איינגעבוירערט אַזאַ פראַגע, וואָס וואָלט יעדן נאַטירלעכן מענטשן גע-קומען אויפן געדאַנק אין אַזעלכע באַדינגונגען. איז עס דען דער ערשטער פאַל, אַז אַ קינד וואָס ווערט געבוירן פאַר דער צייט, ווי עס איז געשען ביי איר, זאָל

ניִשט איבערלעבן?! ... אָט דאָס האָט נאָך מער געשטערט איר רו, וואָס זי האָט געוואָלט מיט איר גוטן ווילן אויף זיך ארויפצווינגען. זי האָט געעפנט ברייט די אויגן, אָן דעם זי זאָל זיך רירן אָדער אויסדרייען אויף א זייט, ווייל יעדער ריר, יעדע מינדסטע באוועגונג, האָט דאָך איר געמאכט אזעלכע ווייטיקן, גלייך זי וואָלט געהאט צעקרישלט גלאָז אין איר בויך ... איז זי געלעגן, ווי מע זאָגט, „אויף געהאקטע וואונדן" און געוואַרט. יאָ, געוואַרט. אָבער דער מוח ווארט ניִשט, ער מאָלט אין דער פאָרשטעלונג בילדער פון די סאמע שווארצסטע חלו־מות אויף דער וואָר. און פאמעלעך, פאמעלעך, ווי א גנב אויף די שפּיץ פינגער, האָבן זיך פאר איר צוריק אויפגעוויקלט אירע זאָרגן פון ערב ... ערב וואָס? אפילו דאָס ווייסט זי דאָך אויך נאָך ניִשט אויף קלאָר, וואָס עס איז געווען איר „ערב", ווייל דער פאָדעם פון איר זכרון האָט זיך דאָך איבערגעריסן אין דער טיף, שוין פון לאנג, גלייך סע וואָלט געווען אן אייביקייט, הגם עס איז ניִשט געווען מערער ווי צוויי־דריי טעג, דאכט זיך.

צו ביסלעך זענען איר צוריק געקומען די בילדער, וואָס זענען געוואָרן פארשטויסן פון די ווייטיקן וואָס האָבן זיך באוויזן פאר דער צייט און זי תיכף אָוועקגעלייגט און אָנגעוואָרן דאָס באוואוסטזיין. טאקע מחמת די מאָראלישע ווייטיקן זענען געקומען אויך די פיזישע און ארויסגערופן די געבורט פאר דער צייט. איצט, אז זי האָט זיך שוין יאָ אדורכגעוועקט סיי פון די נארקאָטיקן, סיי פון איר פארשלאָפענער אָדער פארחלומטער וועלט, האָבן זיך ווידער גע־יאוועט די זאָרגן: נאום, זי, און דאָס „שוין געבוירענע קינד" ...

יאָ, די קראנקן־שוועסטער האָט איר שוין קוים געזאָגט, מיטן זעלביקן שמייכעלע, דעם גוט־ווילִיקן, אז יאָ, זי האָט שוין געבוירן א קינד, הגם עס איז נאָך זייער א שלאבעריקס, קוים האָט עס געוואויגן צוויי קילאָגראם, אָבער סע לעבט. אמת, מע פלאָגט זיך מיט אים, סע ליגט נאָך אין וואטע ווי אן אתרוג צי אן אבן־טוב, אָבער סע לעבט ... די דאָקטוירים באמיען זיך עס צו דערהאלטן. גיין, זי דארף זיך ניִשט מאכן קיין זאָרגן, זי דארף עס נאָך ניִשט זייגן. זי קאָן עס אפילו נאָך ניִשט זייגן, אָבער מע שפּייזט עס קינסטלעך ... סע וועט מסתמא איבערלעבן. אזוי מיינען די דאָקטוירים. די הויפּט־זאך איז איצט ניִשט דאָס קינד. זי איז איצט די זאָרג פון די דאָקטוירים, ווייל זי האָט פארלוירן צו פיל בלוט ... אָבער אז זי איז שוין יאָ באוואוסטזיניק, איז דאָך שוין א גוטער סימן. איר האָט ניִשט געזען פריער דעם דאָקטער, ווען ער איז דאָ געווען און אייך באהאנדלט? איר האָט דאָך, דאכט זיך, יאָ געענטפערט אויף זיינע פראגן, אויף זיינע אויפמונטערנדיקע ווערטער? האָט איר דאָך געהערט פון זיין אייגן מויל,

אז אלץ איז אין דער בעסטער אָרדענונג, נאָר איר דאַרפט זיך אויסרוען... אלץ איז אין דער בעסטער...

ווי אַזוי דאָס, טראַכט זיך בעטי, דער דאָקטער איז געווען ביי איר, זי האָט אפילו געענטפערט אויף זיינע עטלעכע פראַגן — און איצט דערמאָנט זי זיך אפילו נישט וועגן דעם? מסתמא איז זי נאָך געווען פאַרשלאָפן און געענטפערט פון חלום...

דער דאָקטער איז שפּעטער ווידער געקומען. מסתמא האָט אים די שוועסטער מודיע געווען אַז דער פּאַציענט איז צו זיך געקומען און מע קאָן שוין מיט איר רעדן. איז ער ווידער געקומען:

— מזל-טוב אייך, איר האָט א שיינעם ברונעטן יינגאַטש! — האָט דער דאָקטער כמעט אויסגעשריגן, מיינענדיק אַז מע הערט אים נישט, מיט האָפערדיקע אויפמונטערנדיקע רייד, ווי געוויינטלעך ער טוט עס מיט יעדער יולדת — וועלכער האָט אונדז אָנגעטון געגוג צרות, אָבער איצט איז ער שוין אין אָרדענונג... אין דער בעסטער אָרדענונג...

— איך קאָן אים זען? — האָט בעטי קוים אַרויסגערעדט, ווייל די טרערן האָבן זיך ביי איר געשטעלט נישט אין די אויגן, נאָר אין האַלדז און געוואָרגן אַז די רייד האָבן קוים געקאָנט אַרוים אויף אירע בלאַסע ליפּן — איך וויל אים זען.

— נאָר נישט געאיילט — האָט דער דאָקטער פאַרגעזעצט מיט דער זעלביקער פרייליכקייט, גלייך ער וואָלט דערציילט אַנעקדאָטן — מיט דער געבורט האָט איר זיך טאַקע א ביסל געאיילט. איר האָט נאָך געדאַרפט וואַרטן כמעט א קנאַפּן חודש... אָבער איצט דאַרפט איר אייך נישט איילן. איר וועט אים זען, איר וועט אים זייגן, אַז נישט נאָר דער יינגאַטש וועט זיך אָנזעטיקן, נאָר אפילו איר גופא וועט אויך זיין זאַט פון זיינע געוואַלדעם...

— הייסט עס, אַז איך האָב געבוירן צו העכער דעם אַכטן חודש? — האָט בעטי זיך געוואונדערט — איך האָב נישט געוואוסט ביז היינט אַזעלכע פאַלן. איך האָב געוואוסט, אָדער מע געבערט צו דער צייט, צו די ניין חדשים, אָדער מע געבערט פאַר דער צייט, א זיבעלע...

— עי, איר האָט באַוויזן אַזא קונצשטיק, וואָס איז נישט געוויינטלעך. און טאַקע צוליב דעם נישט אַזא פרייליכער פאַל — האָט דער דאָקטער זי אויפגעקלערט אַז זי זאָל וויסן ווי אַזוי עס איז געשען — איר האָט געבוירן צו דער געפערלעכסטער צייט, ווי מע זאָגט, נישט אהער און נישט אהין, צו די אַכט חדשים מיט עפּעס... אין אַזעלכע פאַלן איז דאָס קינד טאַקע זייער האַקלדיק, קאָן קוים אויסהאַלטן די נייע סביבה, עס איז אים איצט פיל שווערער ווי עס איז אים געווען ביי דער מוטער אין בויך. אָבער — האָט דער דאָקטער פאַרענדיקט

מיט א שמייכל וואָס וואָלט אויפגעמונטערט דעם סאמע פארצווייפלטסטן מענטש — דער עיקר איז, וואָס איר זענט שוין געקומען צו די כוחות. מער זענען מיר גע־ווען אין דעם פאל באשעפטיקט און פארזאָרגט מיט אייער מצב. אין אזא לאנגע איז די ערשטע זאָרג אונדזערע די מוטער. נו, איצט איז שוין דאכט זיך פארי־בער אלעם. אי די מוטער אי דער ייִנגאטש זענען אויסער יעדער געפאר...

— ווי אזוי איז עס געשען? — האָט בעטי קוים ארויסגערעדט, אז מע האָט זי קוים געהערט.

— דאָס וועט איר נישט געוואויר ווערן פון אונדז — האָט דער דאָקטער געזאָגט — אדרבה, דאָס וועט איר אונדז קאָנען אויפקלערן... איר האָט אויפ־געהויבן א משא? איר האָט געהאט אן אויפרעגונג? וואָס איז געשען ערב דער „קריזע". ווען מע האָט אייך אהער אינטערנירט?...

בעטי האָט צוגעמאכט די אויגן. זי האָט געפילט אז די אויגנלעפלעך פאלן שווערע און שליסן זיך ווי ביים איינשלאָפן אָדער ביים חלשות. זי איז נישט געווען בכוח צו ענטפערן, אפילו וואָס זי האָט יאָ געוואָלט זאָגן דעם דאָקטער, האָט זי נישט געהאט קיין כוח, ווייל סע האָט זיך אָנגעהויבן צו ראָלן פאר אירע אויגן יענער פילם, דער טראגישער פילם, וועלכער סע האָט זיך איבערגעריסן אין סאמע ראָלן, ווען זי איז געווען אונטערן מאָראלישן דרוק, ווען זי האָט נאָך געקאָנט איבערגעבן איר „מעמאָריע" אָבער איז שוין נישט געווען בכוח צו גיין אליין אהיים, מע האָט איר געדארפט העלפן... זינט דעמאָלט ווייסט זי דאָך שוין גאָרנישט, וואָס עס איז מיט איר געשען.

איצט הערט זי, ווי דער דאָקטער פרעגט זי צי זי האָט אויפגעהויבן א „משא". אוי, וואָס פאר א שווערע משא זי האָט אויפגעהויבן.. אָבער נאָך מער, זי האָט דאָך די משא נאָך נישט „אראָפגעלייגט", זי פילט דאָך די משא נישט אויף אירע אקסל, ווי געוויינטלעך מע טראָגט א משא, נאָר זי פילט די משא אויף דער ברוסט, זי קאָן קוים עטעמען... קאָן זי דאָס זאָגן דעם דאָקטער? איז זי געלעגן מיט די צוגעמאכטע אויגן, כדי אויסצומיידן געבן אן ענטפער, וואָס זי האָט נישט געקאָנט געבן... דער דאָקטער האָט באמערקט, אז זי וועט אים שוין איצט נישט ענטפערן, האָט ער א ווינק געטון דער קראנקן־שוועסטער, אז זי זאָל מיט אים ארויסגיין פונעם סאלאָן, אָבער ער האָט זי ווידער געשיקט איר מאכן אן איינשפריץ, זאָל די פאציענטין שלאָפן, וואָס מער שלאָפן, א מעת־לעת צי אפילו צוויי, זאָל זי א ביסל צו זיך קומען זיך שטארקן אין די כוחות. ער איז דאָך געווען נישט נאָר א גינעקאָלאָג, במשך זיין לאנגער פראקטיק האָט ער דאָך שוין געהאט נישט איין פאל, ווען דער חולה האָט מער געליטן פסיכיש

ווי פיזיש, סיי ווען עס איז געשען, נייז, בפרט ווען עס איז געשען ביים גע־בורט פון א נישט חתונה־געהאט מיידל?.. נו יאָ, די דאָזיקע פרוי איז טאקע יאָ פארהייראט, אָבער קיין שום מאן האָט זיך דאָך נישט געמאָלדן זיך צו אינטע־רעסירן זינט זי איז דאָ אינטערנירט, ווען איר מצב ... יאָ, עפּעס א פרוי, דאכט זיך, אז זי האָט געזאָגט אז זי איז א שכנטע אָדער א מומע, א באבעס א צוואָק. מסתמא יענע וואָס האָט זי אהער געבראכט. מער האָט קיינער זיך נישט אינטע־רעסירט ...

8. אָווידיו — עובדיה

ווען דער דאָקטער האָט געהאַלטן אַז בעטי איז שוין בכוח צו פּרוּוון אָנ־זייגן איר קינד, האָט מען איר געבראַכט אַ בינטעלע, פאַרדעקט און איינגעהילט אַ פּיצינקע באַשעפעניש׳ל. וואָס מע האָט געזאָגט אַז אָט אַ דאָס איז איר קינד, זאָל זי עס אָנזייגן...

בעטי האָט מיט ציטערנדיקע הענט, נישט בלויז פון שוואַכקייט, נאָר אויך פון אַ פאַרשטענדלעכער עמאָציע, גענומען דאָס בינטעלע, אָוועקגעשאַרט פונעם קליינעם פּנימל דאָס טיכעלע און דערזען... זי האָט שיער נישט געחלשט, אָ־בער זי האָט זיך געמוזט שטאַרקן, זיך מאַכן כאָטש גלייכגילטיק, כּדי נישט צו פאַרראָטן אירע געפילן בעת די קראַנקן־שוועסטער קוקט איר נאָך יעדע באַ־וועגונג, יעדע גרימאַסע, שוין פון געוואוינהייט, ווי אַזוי זי וועט רעאַגירן אויפן ערשטן בליק אויף איר נאָר וואָס געבוירן קינד.

— דאָס קינד איז מיינס? — האָט בעטי געפרעגט מיט אַ געמאַכטן שמייכל, וואָס האָט מער אויסגעזען ווי אַ צוריקגעהאַלטן קראַמפּן — עס איז דאָך שוואַרץ ווי אַ נעגער? — זי האָט שיער נישט געזאָגט „ווי אַ קראָ" אָבער זי האָט זיך דערמאַנט אַז אַזוי מאַכט מען חוזק פון די ציגיינער...

— עס איז אַ שיין „ציגיינערל" — האָט די שוועסטער געזאָגט, ווי געוויינט־לעך מע פאַרצערטלט אַ שיין קינד. זי האָט דאָך נישט געהאַט פון וואַנען צו וויסן אַז איר זאָג, וואָס אין אַן אַנדערן פאַל איז עס אַ שפּאַס, איז איצט אַ שטאָך־וואָרט — מיט געקרייזלטע האָר, וואָס הלוואי וואָלט איך זיי געהאַט, וואָלט איך איינגעשפּאָרט גיין יעדן מיטוואָך און דאָנערשטיק צום קאָאַפער...

בעטי האָט שוין נישט אַרויסגערעדט קיין וואָרט, נאָר פּאַמעלעך, מיט נישט דערפאַרענע באַוועגונגען אַרויסגענומען איר כמעט אָנגעשוואָלענע ברוסט און אים געשטופּט אין מײַלעכל אַריין... קודם האָט דאָס קינד נישט געוואוסט וואָס מע וויל פון אים, אָבער די קראַנקן־שוועסטער, וועלכע האָט דאָך שוין יאָ אַזוי פיל דערפאַרונג, האָט אַרויסגעהאָלפן, אַריינגעשטופּט דאָס ווערצעלע פון דער

מוטערם ברוסט אין ברוינעם מײלעכל, וואָס האָט נישט געעפנט די אויגן אָבער דאָך אָנגעהויבן זויגן, אז באלד האָט בעטי דערפילט ווי א שטאָך אין דער זייט, גלייך מע וואָלט איר ארײנגעשטאָכן א נעדעלע. אָבער פּאמעלעך, פּאמעלעך האָט זי זיך צוגעוווינט און זי האָט געפילט אזא אָנגענעם געפיל, גלייך מע וואָלט זי געגלעט איבער דער ברוסט, איבערן פּנים, איבערן קאָפּ, מע וואָלט זי געלאשטשעט, אזוי ווי זי האָט עס נאָך קיין מאָל נישט געפילט... מסתמא, האָט זי גע-טראכט, אָט דאָס הייסט זײן א מוטער.

בעת זי האָט געזייגט דאָס קליינע אומשולדיקע-שולדיקע נפשל... איז אָנגעקומען דער ערשטער באזוכער (סע זענען דען געקומען אויך אנדערע?) וואָס איז איר געקומען ברענגען א בלום... און אויך א בשורה. מארסעל, יאָ-יאָ, יענער מארסעל, וועלכן זי האָט געהאלטן אז ער איז נישט ווערט מע זאָל אים ענטפערן אויף זײן „גוטן-טאָג", טאקע אָט יענער, דער איינציקער פון אירע חברים אָדער פריינד, גוטע פריינד, וואָס האָבן זיך פריער געהאלטן מיט איר פאר איינענע... זי האָט דאָך שוין כמעט נישט קיין אנדערע משפּחה ווי אירע חברים. אָט יענע קומען נישט זען וואָס זי טוט, צי זי לעבט צי נישט, צי זי האָט געבוירן צי „אָפּגעוואָרפן"... יאָ, מארסעל איז איצט געקומען און איר דערלאנגט די בלום, א שעמעוודיקער, ווי סע קומט באגרוסן א געליבטער, נאָר אזוי פיל וואָס זײן צוריקגעהאלטנקייט איז נישט געווען פון קיין אמתן געליבטן, נאָר פון איינעם וואָס איז געקומען פאר רחמנות, וואָס איז געקומען איר אָנטראָגן אָדער פירלייגן אז זי זאָל זיך גוט באטראכטן די זאך און אפשר ארײנגעבן אויף א גט... ער וועט עס דערלעדיקן, אז סע זאָל זיך נישט פארציען ביז ווער ווייסט ווען, אין איין וואָך-צוויי און — פארטיק...

בעטי האָט זיך איינגעהאלטן, הגם עס איז איר אָנגעקומען שווער. זי האָט אים געוואָלט ארויסטרייבן ווי ווען מע טרייבט ארויס א קרעציקן קויטיקן הונט, אז ער זאָל נישט פארשמירן די פּאָדלאָגע מיט זײנע בלאָטיקע לאפּעס, זי האָט זיך איינגעהאלטן, נאָר שטיל געפרעגט:

— פאר וואָס מיינסטו אז איצט, ווען איך בין דאָ אין שפּיטאָל און האָב געבוירן אָט דאָס פּיצינקע קינדעלע — זי האָט עס געוויגט פאר זײנע אויגן; אים עס צו ווייזן — אָט דאָס שווארצינקע קינדעלע (זי האָט שיער נישט ארויסגעזאָגט „דאָס ציגיינערישע קינדעלע"!), זאָל עס בלייבן ווי א יתום פון דעם אומשולדיקן פאָטער?...

— חברטע בעטי, גלייב מיר אז איך וויל בלויז דײן טובה. קיינער ווייסט נישט אז איך בין צו דיר געקומען, און איך וואָלט אפילו נישט געוואָלט מע

זאָל עס וויסן — האָט ער געזאָגט מיט אַן אויפריכטיק פאַרזאָרגטער מינע — גלייב מיר אַז איך וויל דיין טובה ... מע קאָן דאָך איצט דעם מצב נישט ענדערן. איז טאָקע אַ אינטערעס, ווי דו זאָגסט, פונעם דאָזיקן קינד, אַז דו זאָלסט דיך גטן ... דו מוזסט דאָך ראַטעווען וואָס מע קאָן נאָך אָפּראַטעווען ...

— וואָס זאָל איך ראַטעווען? — האָט זי זיך ווי צעשריגן — ווּעמען זאָל איך ראַטעווען, מיך, אים, דאָס קינד?! ... פון וואָס זאָל איך עס ראַטעווען?! ...

— איבעריקנס — האָט ער שוין געזאָגט אַ ביסל אָפּהענטיק ווי אַ רעזיגניהטער — דו וועסט עס נאָך צייט האָבן צו באַטראַכטן ...

מאַרסעל איז אַוועק, כמעט אומגעזעגנט. עס איז אַריינגעקומען דער דאָקטער, וועלכער האָט געוואָלט פאַרשרייבן דאָס ניי־געבוירענע קינד, מוז מען דאָך אים געבן אַ נאָמען ...

בעטי איז געווען ביי דער מיינונג אַז ... זי האָט געזאָגט, אַז מע זאָל זי לאָזן אַ שעה־צוויי צייט איבערצוטראַכטן, ווייל זי האָט אַפילו נאָך נישט געטראַכט ביז איצט אַז זי דאַרף נעמען אָט דעם דאָזיקן באַשלוס אָנעם פאָטער. יאָ באַלד, שפּעטער אַ ביסל, וועט זי זאָגן וואָס פאַר אַ נאָמען מע זאָל געבן דעם יינגעלע ... נאָך איידער דער דאָקטער וועט אַהיים גיין צום מיטאָג.

זי האָט געטראַכט, אַז בעסער וואָלט געווען צו געבן אַ „נייטראַלן" נאָמען. מע זאָל נישט זיין קיין ספּעציפישער נאָמען. נישט פון דעם און אויך נישט פון יענעם — בעסער וואָלט געווען אַ נאָמען, אַ לאַטיינישער, למשל, וואָס וואָלט געקאָנט זיין גילטיק פאַר ... אויך פאַר איר, אויך פאַר אים, פאַר נאַומען, ווען ער וואָלט איצט דאָ געווען. זי מוז דאָך איצט טראַכטן פאַר ביידע. דער באַשלוס וויל זי זאָל זיין גילטיק פאַר ביידע. האָט זי זיך שואל־עצה געווען מיט אים, אין געדאַנק: אָווידיו ... דאַניעל ... גאַבריעל ...

יעדער איינער פון אָט די נעמען וואָלטן געקאָנט זיין אויך יידישע, ווען מע וואָלט געוואָלט זאָגן: עובדיה, דניאל צי גבריאל ...

דווקא איצט, ווען זי איז געלעגן אין שפּיטאָל, פאַרגעסן און פאַרלאָזט פון יעדן, קיין איין חבר איז נישט געקומען זיך אינטערעסירן מיט איר געזונט, צי מיט איר גורל — דווקא איצט איז איר געקומען אין זינען, אַז פאַר איר וואָלט גאָר פּאַסיק געווען אַז איר קינד זאָל טראָגן אַזאַ מין נאָמען ... ווען זי האָט עס געזאָגט דעם דאָקטער, האָט יענער געשמייכלט, אַז ער קאָן פאַרשרייבן בלויז איין איינציקן נאָמען, נישט דריי. נאָר אין פאַל, ווען זי וויל דווקא אַז דאָס קינד זאָל האָבן דריי נעמען, דאָס וועט פאַר אים זיין נישט אָנגענעם, ווען ער וועט אין שולע, אין מיליטער ... איז זאָל זי זיך אַנטשליסן: אָווידיו?

— יאָ, אָווידיו! — האָט זי מסכים געווען.

— בלייבט עס „אָווידיו" — האָט דער דאָקטער אויפגעשריבן און צוגעגעבן

— עס איז א שיינער לאטייניִשער נאָמען, נאָכן פארגלותטן רוימישן פּאָעט, וועלכער האָט געלעבט זיינע לעצטע יאָרן ביי אונדז, ביים שווארצן ים, אין דער דאָבראָדזשעא ... דאָ, אין דעמאָלטיקן „טאָמיס" און היינטיקער „קאָנסטאַנצא" האָט ער אָנגעשריבן זיינע בארימטע „עלעגיעס" ...

די אסאָציאציעס פונעם דאָקטער, פונעם פּאָעט מיט זיינע עלעגיעס האָבן ארויסגערופן א סימבאָלישע טרויער-שטימונג ביי בעטין, ווען זי האָט געהערט דעם דאָקטערס רעפלעקסיעס.

שפּעטער מיט עטלעכע מינוט האָט איר די שוועסטער געבראַנגט די מעטריקע פון איר קינד: אָווידיו מארקאָוויטש ...

— פאר וואָס „מארקאָוויטש"? — האָט זי א פרעג געטון, ווי אָן איר ווילן.

— דער דאָקטער האָט אזוי פארשריבן — האָט די קראַנקן-שוועסטער אומ-שולדיק געהויבן מיט די אקסלען — מסתמא האָט אים אזוי געזאָגט יענער חבר וואָס איז ביי אייך נאָר וואָס געווען. ער האָט אָפּגעוואַרט, מיט אים עפּעס גערעדט און מסתמא זענען זיי אזוי געקומען צון א הסכם ... איר הייסט דאָך אויך ביידע נעמען, אי אייער געבוירן-נאָמען אי אייער מאנס נאָמען ... וואָס זשע איז א נפקא-מינה?

בעטי האָט שוין פארשטאַנען. עס איז געווען מארסעלס מיינונג. נו, מיט דער שוועסטער האָט זי דאָך נישט וואָס צו פירן קיין וויכוחים, זי האָט דאָך קיין שום שולד נישט דערין. זי איז דאָך בלויז דער שליח ...

ווען זי האָט דעם צווייטן טאָג איבערגעפרעגט דעם דאָקטער, האָט יענער אויך געזאָגט דאָס זעלביקע, נאָר עפּעס מער פארהוילענע געדאַנקען האָבן זיך אָפּגעשפּיגלט איצט אין זיינע רייד. זי האָט פארשטאַנען, אז דער דאָקטער ווייסט שוין עפּעס מער ווי זי גופא וועגן איר מצב ... דאָך האָט זי געפרעגט:

— איך וואָלט געוואָלט, אז מיין קינד זאָל טראָגן אויך זיין פאָטערס נאָמען

— האָט זי געזאָגט אָן אויפגערעגטע — ער איז דאָך נישט קיין ממזר ...

— ווי אזוי איר ווילט — האָט דער דאָקטער געהויבן גלייכגילטיק מיט די אקסלען כדי נישט ארייַנצוגיין אין אן אומאָנגענעמען וויכוח — איך האָב גע-שריבן ווי אזוי „מע" האָט געמיינט אז עס איז בעסער ... אָבער אז איר ווילט, ווען איר וועט ווענן, וועט מען קאָנען צושרייבן וואָס פאר א נאָמען איר וועט נאָר וועלן. צו דעם איז קיין מאָל נישט צו שפּעט ... איך דאָ, אין שפּיטאָל, קאָן שוין גאָרנישט ענדערן. מע טאָר נישט מאכן קיין קאָרעקטורן אין א מעטריקע ... דאָס טוט מען בלויז אָדער אין דער פרימעריע אָדער דורכן טריבונאַל ...

9. „אוי — ווײ״

ביז בעטי האָט געקאָנט ארויס פון שפּיטאָל האָט געדויערט כמעט זעקס וואָכן. די דאָקטוירים האָבן זי נישט געוואָלט ארויסלאָזן פריער. זי פון איין זייט און דאָס קינד פון דער צווייטער זייט, איז נאָך נישט געווען גענוג געשטארקט אז מע זאָל זי קאָנען ארויסלאָזן. קודם האָט זי זיך נישט געאיילט. פּשוט, זי האָט נישט געהאט וואוהין זי זאָל זיך איילן. אהיים? ווער האָט זי דען געווארט אין דער היים? דאָ, אין שפּיטאָל, האָט זי דאָך געהאט לכל-הפּחות פארזיכערט דאָס נייטיקסטע וואָס זי האָט געדארפט האָבן אי פאר זיך און אי פארן קינד ... אין דער היים, ווער און וואָס ווארט זי? מאָדנע, זי האָט נאָך קיין מאָל זיך נישט געפילט אזוי עלנט ווי איצט. זי האָט יאָרן לאנג געלעבט אָפּגעריסן אויך פון דעם ביסל רעשטל פון איר משפּחה. זי האָט זיי קיין מאָל נישט דערמאָנט, ביז זי האָט זיי פארגעסן. דערנאָך האָט זי שוין אפילו נישט געוואוסט ווער סע לעבט נאָך פון אירע אפילו נישט נאָענטע קרובים און ווער נישט. זי האָט נישט געוואוסט וואו זיי געפינען זיך. זי האָט נישט געוואוסט ווייל זי האָט זיך קיין מאָל נישט צו פיל אינטערעסירט. עס איז איר געווען גענוג — אויף צו פארגעדענקען זייערע אלטע אדרעסעס, ווען זי פלעגט שרייבן די „אויטאָביאָגראפיעס“ האָט זי שוין געוואוסט צו שרייבן, ווי אן איינגעחזרטן רעפרען: דער וואוינט דאָ, יענער וואוינט דאָרט. אויב זיי לעבן יאָ צי נישט האָט זיך איר נישט פאראינטערעסירט. ווי אזוי זיי לעבן — דאָס האָט זי כמעט קיין מאָל נישט געוואוסט, ווייל זי האָט נישט געוואָלט ויסן ... וואָס קאָנען זי אינטערעסירן עפּעס „קליינבירגער“, וואָס פארערגערן איר אויטאָביאָגראפיע, זי האָט דען געהאט אין איר משפּחה כאָטש איין „פּראָלעטאריער“, ווי אויף א רפואה? צו וואָס זשע דארף זי האָבן זייער אדרעס? ... פאר איר איז געווען גענוג איר נייע „משפּחה“, די פּארטיי, פאר איר האָט זי אוועקגעגעבן איר יוגנט, אירע בעסטע יאָרן.

איצט, ווען זי איז געלעגן אויפן שפּיטאָל-בעטל, האָט זי זיך דערפילט אזוי עלנט, אזוי פאריתומט ... פון די אלע געוועזענע חברים, געוועזענע פריינד,

איז זי געבליבן אליין, אליין מיט איר קליין עופעלע, וואָס האָט אזא שיינעם פאר איר נאָמען: אָווידיו... אָווידיו מארקאָוויטש... פאר וואָס פלעג זי זיך איצט צו מאָל צעפּעסטען צום קינד און אים זאָגן: „חבר אָווידיו!"... קיין איינער פון די חברים איז נישט געקומען זען אין שפּיטאָל צי זי לעבט נאָך צי נישט...

מאָדנע, האָט זי זיך געטראַכט, דאָרט ליגנדיק אויפן הארטן בעטל (אלע בעטלעך פון די שפּיטעלער, הגם זיי זענען פיל ווייכער ווי אין דער היים, זעען זיי דאָך אוים פיל הארטער, ווייל מע ליגט אויף זיי ווי צוגעגאָגלט?!), האָט זי דאָך געהאַט גענוג צייט אויף צו טראַכטן, האָט זי טאקע געטראַכט: וואו איז די אמאָליקע פּראָלעטאַרישע סאָלידאַריטעט?... אמאָל, נאָך פאר דער מלחמה, אז א חבר איז אמאָל, נישט פאר קיינעם געדאַכט, אוועקגעפאלן קראַנק, האָט מען אָרגאַניזירט, מען איז געגאַנגען מבקר-חולה זיין, מע האָט זיך אינטערעסירט אויב יענער קראַנקער חבר צי סתם חבר וואָס געפינט זיך אין אן עת-צרה, אפילו ווען ער איז נישט קראַנק, איז מען געגאַנגען זען וואָס ער טוט, אויב סע פעלט אים עפּעס, אויב מע קאָן אים מיט עפּעס ארויסהעלפן, אויב נישט מיט עפּעס אנדערש, איז כאָטש מיט א גוט חבריש וואָרט... און איצט? איצט קאָן מען אויסגיין ווי א הונט, קיינער וועט דיר קיין טרונק וואסער נישט דערלאַנגען. מע ווייסט אפילו נישט צי דו נייטיקסט זיך אין עפּעס... קיינער זעט קיינעם נישט. קיינעם אינטערעסירט קיינער נישט. יעדער איז פאר זיך, בלויז פאר זיך.

פון וואַנען שטאַמט די דאָזיקע נישט-מענטשלעכע באַציונג? פון וואַנען שטאַמט דער דאָזיקער „קליינבירגערלעכער" עגאָאיזם?... יאָ, אמאָל וואָלט מען עם אָנגערופן קליינבירגערלעכער עגאָאיזם — איצט ווי אזוי זאָל מען עם היינט אָנרופן, אויב שוין נישט קיין „קליינבירגערלעכער", ווייל קיין שום חבר איז דאָך שוין נישט קיין קליינבירגערלעכער, אזוי לאַנג ווי ער איז נאָך א „חבר"... איז ווי אזוי זשע זאָל מען עם היינט אָנרופן: „חברישער" עגאָאיזם, מורא פאר דער אייגענער שיין, פּחדנישער עגאָאיזם, „וואַכזאַמקייט" פאר אָפּהיטן די אייגענע פעל?!... סיי ווי אזוי מע וועט עס שוין אָנרופן, אָבער א פאקט איז, ווי זי האָט זיך איצט עס אליין איבערציינט, איז זי געבליבן עלנט, אליין, אָן קיינעם: די משפּחה אירע האָט זי אין דער פריער יוגנט פארלאָזט. מע קאָן אויך זאָגן אז זי האָט „פארטריבן" פון זיך אויך די ווינציקע נישט-נאָענטע קרובים וואָס לעבן נאָך אפשר ערגעץ. זי האָט עס געטון צוליב אירע „חברים", וועלכע האָבן זי איצט איבערגעלאָזט, אָדער פארטריבן פון זייערע רייען. קיינער איז נישט געקומען זען וואָס זי טוט, מיט וועלכע קאָשמארן זי קעמפט ביי נאַכט (זינט זי איז

א קינפּעטאָרין זענען, דאכט זיך, די נעכט גאָר לענגער געוואָרן. קיין מאָל האָט זי נישט געוואוסט אז א נאכט קאָן אזוי לאנג זיין, ווי איצט ווען זי דאַרף זיך אָפּט אדורכוועקן, זייגן דאָס קינד!). קיינער איז נישט געקומען זען מיט וואָס פאַר א שווארצע מחשבות זי ראַנגלט זיך אין די לאַנגע עלנטע טעג (זי האָט זיך קיין מאָל נאָך נישט געקאָנט פאָרשטעלן אז טעג קאָנען אזוי לאנג זיין, ווען דו ביסט איבערגעבליבן אליין, קיינער זאָגט דיר קיין גוטן-טאָג נישט, ווען יעדער איינער מיידט דיך אוים ווי א קרעציקן!). קיינער זעט זי נישט, קיינעם אינטעַרעסירט זי נישט ... בררררר!

... אמאָל, פלעגט מען האָבן עמעצן, מע פלעג געהערן עמעצן. מע האָט געהאט, אויב נישט א פאַרטיי-קעמערל, איז א העכערע „פאַרבינדונג“ צי א נידעריקערע „פאַרבינדונג“, מיט וועמען מע האָט זיך געקאָנט שואל-עצה זיין, זיך אדורכרעדן אראָפּצורעדן פונעם האַרץ. איצט, מיט וועמען זאָל זי רעדן, מיט די שטומע ווענט?! ... מאָדנע, אזוי מאָדנע, ביז איצט האָט זי געהאט מיינסטע יידישע חברים, ווייל סע זענען בכלל געווען מערער יידישע חברים, נישט ווייל זי האָט זיי געזוכט. אדרבה, געזוכט האָט מען נישט-יידישע, אָבער געפינען, אויך אָנעם ווילן, האָט מען זיי געפונען ... מאָדנע, אז איצט ווען זי איז געבליבן אָן קיינעם, איז זענען דווקא זיי געווען די ערשטע וואָס האָבן אויסגעדרייט דעם רוקן צון איר... יאָ, מארסעל, איז געווען א קלענער אויסנעם, ער איז יאָ געקומען כאָטש איין מאָל, אין שפּיטאָל זי זען... דווקא ער, וועגן וועלכן זי האָט קיין מאָל נישט געהאט די בעסטע מיינונג וועגן אים, ער איז יאָ געקומען...

פון דער שפּיטאָל האָט זי ארויסגענומען די זעלביקע מומע, וואָס האָט זי דאָרט אינטערגירט. די זעלביקע מומע, וואָס בעטי האָט זיך מיט איר געשעמט אָנצוזאָגן אז זי איז א קרובה, פלעג זי זי פאָרשטעלן פאַר א „שכנטע“ ...

ווען די מומע האָט געזען צום ערשטן מאָל דאָס קינד, האָט זי זיך צון איב געפרייט און געפרעגט בעטין:

ווי אזוי הייסט דאָס קליינע „מלאכל“? — בעטי האָט זיך געוואונדערט, פאַר וואָס זי זאָגט נישט „ציגיינערל“ ...

— אָווידיו — האָט בעטי געענטפערט מיט עפּעס א שטאָלץ, אז קיינער האָט נאָך אזא שיינעם נאָמען נישט געהערט — אויף יידיש הייסט עס „עובדיה“, א ביבלישער נאָמען ...

— אָווידיו, עובדיה... איך וועל אים זאָגן „אוייווי“ — האָט די מומע איב שוין צעצערטלט — איך וועל אים טאקע רופן „אוייווי“, אמת, סע קלינגט עפּעס ווי „אוי-וויי“ ...

... פון דער מומעס שפּאַס האָט בעטי עפּעס אויפגעכאַפּט. זי האָט עס שפּע־טער באַניצט אין איר אַ ליד ... זי האָט דאָך איצט געקאָנט שרייבן וויג־לידער, ווען זי האָט געהאַט אורלויב נאָך דער געבורט. קיינער האָט זי נישט געשטערט, און אין די שלאָפלאָזע נעכט האָט זי געקאָנט זיך אָפּגעבן מיט איר ליטעראַ־רישער טעטיקייט...

זי האָט זיך געמאַכט צייט אויך שפּעטער, ווען זי האָט אָנגעהויבן צו אַרבעטן. זי איז דאָך שוין מער נישט געווען אַזוי פאַרנומען ווי פריער. זי האָט דאָך שוין מער נישט געאַרבעט ווי אַ פּאַרטיי־פונקציאָנערן. מע האָט זי דאָך אין דער צייט איבערגעשטעלט אויף אַ „לייכטערער" אַרבעט, זי זאָל אַרבעטן ביי די פּראָ־פעסאָינעלע פאַראיינען, דערנאָך ביים רויטן־קרייץ ... נישט צוליב עפּעס אַנדערש, האָט מען נישט פאַרגעסן איר צו זאָגן, נאָר כּדי־סע זאָל איר זיין לייכטער.

בעטי האָט זיך צוביסלעך דערזען אויף אַן אַנדערער מדריגה, אויף אַ פּיל נידעריקערער ווי פריער. זי האָט דאָך תמיד געוואוסט אַז דאָס לעבן בכלל איז איינגעטיילט אין מדריגות, אין טרעפּ אויף דער לעבנס־לייטער ... און איצט האָט זי אויך שוין געוואוסט אַז דער מענטש שטייט דאָך היינט שוין נישט צו פּיל צייט אויף איין און דער זעלביקער מדריגה, אָדער אַרויף אָדער אַראָפּ, נאָר נישט שטיין אויף דעם זעלביקן טרעפּ און פאַרשימלט ווערן אויפן זעלביקן טרעפּ, אַפילו נישט צו מאָל אויף דער זעלביקער לייטער ...

4.

הינטערן אייגענעם שאָטן

אין יענע טריבע צייטן פון חשכות,
פון פערזאָנען-קולט מהומה,
דער שטן געהאט האָט די שליטה,
די הערשאפט געהאט האָט די טומאה.

מחיצות צווישן היימישע מענטשן,
קאָשמארישע שאָטנס ווי ממשותדיקע ווענט,
צווישן פארוואָגלטע פּאָטערם און זין,
און ווי מיט חרמות געבונדענע הענט.

סע טרענקען זיך אין די אייגענע טרערן,
פארבלאָנדזשעטע מענער און פרויען,
פון לאבירינטן געפינען קיין אויסוועג,
זיך אָנצוכאפן אין ראטעווענדיקע שטרויען.

אין פינצטער געזוכט האָט בעטי א טרייסט,
אין ליטעראַרישעביימער און צווייגן,
אין משל-מעשיות און משל-פערזן,
הינטערן אייגענעם שאָטן און שווייגן...

געפּרואווט האָט זי זיך אויסבאהאלטן,
הינטערן פאָטעישן-מעטאפערדיקן שאָטן,
פאר איר קינד א ליכטיקן מאָרגן,
א מער יושרדיקערן עתיד צו דערראָטן...

הלוואי! ...

1. טאטי?

פאר בעטין איז עס געווען א טאָג פון טיפער עמאָציע. זי האָט זיך געגרייט זוי אמאָל, פארצייטנס, סע האָט זיך געגרייט א פארזעסענע מויד, און געוואַרט אויף אַן „אָרגאניזירטער" באגעגעניש מיט א חתן-בחור, אָדער בעסער געזאָגט, אויף א חתן-קאנדידאט. סע זענען דאָך שוין אדורך עטלעכע יאָר, שווערע יאָרן, פולע מיט ווייטיקדיקע איבערלעבענישן פאר איר, און מסתמא אז נאָך ווייטיקדיקערע פאר אים, פאר נאומען. און פאר וואָס זאָל זי נישט אָנערקענען אז זי איז נישט קיין אויסנעם, סע זענען געווען דאָך יאָרן שווערע פאר יעדן, פאר יעדן. יעדער האָט דאָך איבערגעלעבט אין די דאָזיקע יאָרן נישט בלויז מאָמענטן פון נויטן, פון מאטעריעלע נויטן, וואָס זענען רעלאטיוו צום לייכטסטן אויסצוהאלטן. יאָ, עס איז געווען א צייט וואָס איז געווען נאָך מער שווערער איבערצולעבן... סע זענען געווען צייטן ווען מע האָט געגעסן „פחד" מיט „ברויט"... מע האָט געגעסן „מורא", געשמירט אויף רעפטלעך ברויט, אזוי ווי מע שמירט פוטער אויף א רעפטל ברויט, גוט אָנגעווארעמט, א ביסל געפּעגעצט, אז די פוטער זאָל זיך צעטאָפּען אויפן ברויט, סע זאָל זיך לייכט איינזאפּן אין ברויט — אזוי האָט זיך דאָך איינגעזאפּט אויך די מורא, די אלגעמיינע מורא, וואָס מע האָט איבערגעלעבט פון אָוונט ביז אין דער פרי, און ווי אַן דער קלענסטער פּויזע האָט די מורא פונקט אזוי באגלייט פון דער פרי ביזן שפּעטן אָוונט, ווען מע האָט זי, די מורא, שוין נישט געגעסן מיטן רעפטל ברויט, נאָר מיט צעריסענע שטיקלעך חלום, ווייל מען איז איינגעשלאָפן, און די מורא האָט זיך פארוואנדלט אין קאָשמארן...

איצט, הייסט עס, אז דער מצב האָט זיך געביטן. דער אלגעמיינער מצב אין לאנד האָט זיך געביטן. דער נעפּל פון פחד, די וואָלקנס פון דער מורא, האָבן זיך א ביסל אויסגעלייטערט און דער אויסגעבלויעטער הימל האָט שוין געקאָנט ווייזן עטלעכע שטראלן פון א גילדענער זון.

האָט בעטי שוין אָנגעטון דאָס קליינע זינדעלע אירס, וואָס איז געוואַקסן כמעט אָן דאגות, פריי פון דער מורא, וואָס סע האָבן איבערגעלעבט די דערוואַקסענע, אומשולדיק פון יעדער באוואוסטזיניקער „זינד“, האָט דאָס קינד געוואוינט, ווי א ציגעלע אויפן פרייעם פרילינגדיקן פאשע־פעלד. זי האָט עס צוגעקעמט, אויסגעצוואָגן און זיך געלאָזט גיין צון איר ערשטער באגעגעניש מיטן ארעסטירטן גאוס, דער פאָטער פון איר קינד, וואָס ער האָט נאָך ביז היינט נישט געהאט די זכיה עס צו זען...

זי האָט געהאט א טאָפּלטע עמאָציע. אי פאר זיך אי פארן קינד. זי האָט זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלן, וועלכע וועט זיין די רעאקציע פון אים, ווען ער וועט זען דאָס ערשטע מאָל זיין קינד, ווען וועלכן ער האָט מסתמא נישט איין מאָל געחלומט אין זיינע שווערע נישט־אויסגערוטע נעכט פון אן ארעסטאנט, וואָס ווייסט אפילו נישט פאר וואָס ער איז ארעסטירט; פונקט אזוי האָט זי זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלן ווי אזוי ער וועט עס אויפנעמען ווען ער וועט זי דערזען, שוין נישט מיט אירע רויטלעך־בלאָנדלעכע האָר, וואָס ער פלעגט זיי אָנרופן „גילדענע“... ניין, איצט זענען זיי דאָך שוין דאָ און דאָרט געגוג „באזילבערטע“, הגם פון צייט צו צייט האָט זי זיי שוין אָנגעהויבן אונטערפארבן, כדי צו דערהאלטן איר געוועזענע, יוגנטלעכע קאָלירן.

... ווי אזוי וועט ער אויפנעמען זי? ווי אזוי וועט זי קאָנען זיך איינהאלטן און נישט ארויסווייזן איר איבערראשונג, ווען זי וועט אים זען, וועלכער זעט מסתמא אויך נישט אוים ווי ווען מע פאָרט צון א חתונה, נאָר ווי ווען מע קומט פון א לוויה?... און, בפרט, וואָס וועט פארגעדענקען דאָס קליינע קינד, נישט איצט, נאָר שפּעטער מיט יאָרן, צענדליקער יאָרן? ביי אים וועט זיך דאָך עס איינקריצן אין זיין קינדישן מוח און דאָרט פארבלייבן איינגראווירט אין זיין קינדישן זכרון, אויף זיין גאנצן לעבן, נישט דאָס בילד פון א פאָטער מיט וועלכן מע געוויינט זיך פון די ערשטע קינדערישע טעג, וואָכן, חדשים, יאָרן, אין אלע פאזעס, ווען דער פאָטער איז נאָך אויך א ביסל „קינדיש“ און שפּילעווריק, אויף ווען עמענם אקסל סע רייט נישט זעלטן דאָס קינד, איז דאָך דער פאָטער דער ערשטער שפּיל־חבר פון כמעט יעדן קינד, איידער סע געפינט אין דרויסן שפּיל־חברים... איצט וועט ער געפינען איינעם פאר וועלכנם אויסזע סע וועט גאנץ זיכער קודם זיך דערשרעקן, ווען מע וועט אים זאָגן: אָט דאָס איז דיין פאָטער...

אמת, בעטי האָט געפּרוּאווט אים צוגרייטן, דעם קליינעם אָווידיו, אז זיין פאָטער איז „קראנק“. ער איז אין א סאנאטאָריע, ביז... ביז ער וועט געזונט ווערן. ער איז דאָרט נישט אליין, סע זענען נאָך פאראן אויך אנדערע עלטערן

פון קינדער, וואָס מוזן דאָרט איבערזיין א צייט, ביז זיי וועלן זיין געגצלעך אויסגעהיילט. דערנאָך וועלן זיי אהיימקומען, וועד פריער און וועד שפּעטער... איצט, בעט זי אים, אָווידיון, אז ער זאָל זיך פאַרהאַלטן ציכטיק, מיט דרך־ארץ צו זיין פאָטער, ער זאָל אים ארויסווייזן ליבשאַפט, כדי ער זאָל אים נישט דער־צערענען, וואָס וואָלט אים געשאָדט צו זיין געזונטהייט, דאָס וואָלט נאָך מער געקאָנט פאַרלענגערן זיין דאָרט בלייבן, ווייט פון אים, אָווידיון, און פון איר זיין מוטער...

אזוי האָט בעטי געפּרוּווט אויסרעדן דעם קינד, פאַקטיש האָט זי דאָך דאָס אַלץ גערעדט בלויז צו זיך גופא... וואָס פאַרשטייט דען א קינד? ער האָט נישט געהערט פון קיין שום שפּיל־חבר זיינעם, אז זיין פאָטער זאָל זיין אזוי קראַנק, אז ער זאָל אים נישט האָבן געזען קיין איין מאָל, קיין איין איינציק מאָל, זינט ער איז געבוירן געוואָרן... וואָס פאַר א מין שווערע קראַנקייט קאָן דאָס שוין זיין?! און וואָס פאַר א פאָטער קאָן דאָס שוין זיין?!... האָט ער טאַקע מיט זיין קינדישן שכל געפרעגט די מוטער:

— צו וואָס זאָל איך אויך גיין? — האָט אָווידיו מיט קינדישער אומשול־דיקייט געפרעגט, און אין זיינע אויגן האָט מען געקאָנט אַרויסלייענען טיפן טרויער, אויפריכטיקן, אויף וואָס בלויז קינדער זענען אין שטאַנד — צו וואָס דאַרף איך אזא טאַטע, וואָס איך קאָן אים נישט, וועלכער איז נישט נייגעריק געווען צו וויסן ווי אזוי איך זע אויס, ער איז דאָך נאָך קיין מאָל נישט געקומען מיך זען ווי אזוי איך זע אויס, ווי אזוי איך קאָן שוין גיין און אפילו פאָרן אליין אויפן טריציקלעטל...

— רעד נישט אזוי, מיין ליבינקער — האָט בעטי מיט אָנגעפּולטע באַטרערטע אויגן אים אויסגערעדט — מע טאָר אזוי נישט רעדן וועגן א „טאַטי". ער האָט דאָך דיך ליב, זייער ליב, פיל מער אפילו פון מיר... נאָר ער האָט נישט געקאָנט קומען... ווען דו וועסט עלטער ווערן, וועסטו דאָס שוין אליין פאַרשטיין, אז ער לעבט דאָרט אפשר בלויז מיטן איינציקן געדאַנק צום אונדז, צו דיר. בלויז מיטן איינציקן האָפן צו דיר דערהאַלט ער זיינע כוחות גובר צו זיין זיינע „קראַנקע" ווייטיקן... דיין טאַטע איז א העלד, ער איז דאָך נישט קיין פּשוטער מענטש, ווי סע זענען די טאַטעס פון דיינע חברים, מיט וועלכע דו שפּילסט דיך... אזעלכע ווי ער זענען זעלטענע, זעלטענע, מיט א באַזונדערן גורל, אויף וואָס דו וועסט אמאָל שטאָלץ זיין (אז אויך דאָס איז א ליגן, האָט דאָך בעטי זייער גוט געוואוסט, אָבער רעדנדיק מיטן קינד, וואָס האָט סיי ווי סיי גאָרנישט פאַרשטאַנען פון אירע רייד, האָט זי געזאָגט וואָס עס איז איר געקומען אויף די ליפּן, ווערטער אין

וועלכע זי האָט געגלייבט — פּונקט דעם היפּוך!) ווען דו וועסט עם פּאַרשטיין, און שפּעטער מיט יאָרן, ווען דו וועסט זיין א פאָטער, וועסטו עם דערציילן מיט שטאָלץ (אז אָך און ווי צון אזא שטאָלץ!) פאר דיינע קינדער (בעסער זאָלן זיי שוין פון אזא מין „שטאָלצקייט" זיין באהיט און באשירעמט!) ... יאָ, זונעלע מיינער.

בעטי האָט זיך פארעדט, גלייך זי וואָלט נישט גערעדט מיט איר קוים פיר יעריקן זינדל, נאָר גלייך זי וואָלט גערעדט מיט א דערוואקסענעם, וועלכער וואָלט פארשטאַנען נישט נאָר דאָס וואָס זי זאָגט אים, נאָר אפילו דאָס וואָס זי האָט נישט געזאָגט, נאָר געלאָזט אָנצוהערן, צווישן די „שורות"... און באמת, האָט זי דאָך דאָס גערעדט נישט מיטן קינד, וואָס האָט דאָס נאָך נישט געקאָנט תופס זיין נאָר מיט זיך גופא, זי האָט דאָך זיך גופא אויסגערעדט מיט אָט די שיינע פראזן, אין וועלכע זי האָט אמאָל, אין די ערשטע חדשים פון זייער צע-שיידן זיך, נאָך געגלייבט, ביז סע זענען אדורך אויך יאָרן, און זי האָט זיך איבערצייגט, אז דאָס זענען נישט מער ווי חלומות, פראזן וואָס זי האָט אריינ-געפלאָכטן אין אירע פערזן, אין די נישט-געשלאָפענע נעכט, ווען זי האָט אויס-געשפּרייט אויפן פּאַפּיר איר געמיט, סיי אין פערזן סיי אין פראָזע, וואָס האָט זיך קיין מאָל נישט געדרוקט. יאָ, איין מאָל צי גאָר צוויי מאָל האָט זיך איר יאָ איינגעגעבן אָפּצודרוקן צון א ליד, אָבער נישט אונטער איר נאָמען. איר נאָמען האָט דאָך שוין נישט געקאָנט דערשיינען אין קיין שום צייטשריפט נישט פונעם לאַנד. האָט זיך עס איר איינגעגעבן אונטער א פּסעוודאָנים. דאָס הייסט אז די רעדאקציע, אָדער טייל פון זיי, האָבן יאָ געוואוסט אז זי איז עס. אָבער ארויס, אין דרויסן, האָט מען עס נישט געוואוסט ... ביז מען איז עס געוואויר געוואָרן און מע האָט צוגעמאכט, ניין, א טראַסק געטון מיט דער רעדאקציע-טיר אז זי איז שוין ווידער געבליבן אין דרויסן...

איצט וועט זי קוקן אין פּנים אריין, נישט פּאָעטיש גערעדט, מעטאפאָריש, נאָר ממש קוקן אין פּנים, פון דער רויער ווירקלעכקייט. ווייל, וואָס קאָן זיין רויער ווי א יונג לעבן וואָס איז פארמשפּט זיך צו עלטערן פאר דער צייט בליי-בנדיק אומאויסגעלעבט? וואָס קאָן זיין ווירקלעכער ווי א לעבן וואָס איז איינ-געשפּאַרט הינטער קראַטעס צווישן פיר ווענט, ווי א פייגעלע אין א שטייגל, ביי וועלכן די פליגעלעך ווערן אטראָפירט, געליימט פון נישט האָבן קיין אָרט צום פונאַנדערשפּרייטן? וואָס קאָן זיין...

אירע געדאנקען זענען געוואָרן איבערגעריסן פון א רוף:

— צום ארעסטאנט דאנטשולעסקו נאום, פאמיליע דאנטשולעסקו! — ווער איז געקומען?

בעטי האָט געהערט ווי דער רוף האָט זיך איבערגעהזרט, אָבער זי האָט נישט געוואוסט אז דאָס מיינט מען טאקע זי... זי האָט נישט געהאט קיין כוח אָפּצו־ענטפערן.

זי האָט צוגעפּרעסט מיט איר קאַלט-פארשוויצטער האנט דאָס ווייכע וואַ־רעמע הענטל פון איר יינגל, וואָס גייט זיך איצט באַגעגענען צום ערשטן מאָל אין זיין נאָך נישט אויסגעלעבטן קינדשין לעבן — מיט דער סאמע רויעסטער, מיט דער סאמע ווירקלעכסטער לעבעדיקער רעאַליטעט, וואָס ער וועט אפשר שוין האָבן פאר זיינע אויגן אויף זיין גאנצן גאנץ לעבן...

2. אָן ווערטער

... צען מינוט האָבן זיי געהאַט פאַר זייער באַגעגעניש, נאָך העכער פיר יאָר זינט זייער צעשיידן. אין דער דאָזיקער צייט זענען אריבער אזוי פיל געשעענישן איבער זיי ביידע און איבער יעדן איינעם באזונדער, וואָס וואָלט געקאָנט קוים דערציילט ווערן אין צען יאָר רואיק צוזאמענלעבן... איצט דאַרפן זיי זיך דאָס זאָגן אין בלויז צען מינוט, ווייל דער מיליציאָנער שטייט דאָך דערביי און ער וואַכט, נישט מע זאָל רעדן וואָס מע „טאָר" נישט (וואָס מעג מען דען יאָ?) און נישט מע זאָל רעדן צו פיל. שטייט ער מיטן זייגער אין דער האַנט, ווי אַן ארביטער מיט א כראָנאָמעטער ביי ספּאָרט-פאַרמעסטונגען: צען מינוט...

זי, בעטי, האָט זיך צוגעגרייט, אז זי זאָל אים דערציילן דאָס סאמע וויכטיקסטע פאַר אים, פאַר זיי, אז ער זאָל ווערן אויפגעמונטערט און האָבן כּוח אויסצוהאַלטן זיין גיהנום אויך אויף ווייטער, אויף וויפל עס איז נייטיק... אז זי זאָל אים דערציילן ווי אזוי זי האָט עס איבערגעלעבט און אויסגעהאַלטן. ווי אזוי זי האָט איבערגעלעבט נישט בלויז דעם פּירלייג, נאָר אויך צוריקגעוויזן און זיך נישט אונטערגעגעבן, אדרבה, זיך אַקעגנגעשטעלט דעם שטאַרקן דרוק וואָס מע האָט אויסגעאיבט קעגן איר, מיט דראָונגען, מיט שיקאַנישע רדיפות, אז זי זאָל ארייַנגעבן אויף א גט... זי זאָל אים דערציילן ווי אזוי... איצט, אָבער, ווען זי שטייט שוין מיט אים פּנים-אל-פּנים, האָט זי געפילט אזא מין ליידיקייט אין איר מוח, אז זי האָט נישט געקאָנט ארויסרעדן קיין איין איינציק וואָרט. און די סעקונדעס גייען, די מינוטן רינען...

ער, נאַום האָט זיך אויך צוגעגרייט צו אָט דער באַגעגעניש, ווי מע גרייט זיך צו א באַגעגעניש מיט א געליבטער, וואָס מע האָט שוין נישט געזען ווער ווייסט וויפל צייט. די באַגעגעניש איז זייער א קורצע. גלייך ער וואָלט געשטאַנען אין א וואַגאָן-פענצטער, „זי" שטייט אויפן פּעראָן מיטן אויפגעהויבענעם קאָפּ צו זיין פענצטער, גרייט צו שלינגען יעדעס וואָרט זיינס... מוז ער דאָך

זיך איילן און זאָגן גיך, אין איילעניש, ווי ליב ער האָט זי, ווי פיל ער טראַכט צון איר, גיך, ווייל אָט-אָט רירט זיך די באַן און וועט זיך אַ לאָז טון, פאָרן, פאָרן, זיי ווידער צעשיידן אויף ווער ווייסט וויפל צייט. מוז ער זיך דאָך איילן, איר זאָגן צערטלענדיקע ווערטער, וואָס זאָלן דאָ, ביי איר אין די אויערן, כדי איר געבן כוח און אויסדויער, אַז זי זאָל אים קאָנען וואַרטן ביז ער וועט זיך צוריק קערן צון איר, אָבער ווען? ... יאָ, ער מוז איר אַראָפּוואַרפן פון דאָ, פון־נעם פאָרנדיקן וואַגאָן עטלעכע ליבע-ווערטער, וואָס זאָלן פאַלן ווי טראָפּנס טוי און האַלטן פריש, גרין, שפּראָצנדיק, לעבעדיק, סע זאָלן נישט פאַרוועלקט ווערן, זיי זאָלן נאָך בלייבן גרין, ביז ער וועט ... יאָ, אַלץ איז טאַקע אַזוי גע־ווען ביי אים אין געדאַנק צוגעגרייט, נאָר איצט קומען גאָר נישט די ווערטער ביי אים אַרויס אויף זיינע אויסגעטרוקנטע ליפּן. יאָ, דאַכט זיך, אַז זיי באַוועגן זיך, וואָלטן עפּעס געוואָלט אַרויסברענגען, נאָר מע הערט לגמרי גאָרנישט, גלייך ווי ביי אַ גוסס ...

... זענען זיי ביידע געשטאַנען ווי פאַרשטומט, ווי פרעמדע, וואָס האָבן זיך קיין מאָל אין זייער לעבן נישט באַגעגנט, האָבן גאָרנישט געמיינזאַמס און ממילא וואָס זיך צו זאָגן ... אדרבה, זיי לאַנגווייליקן זיך, און גלייך זיי וואָלטן גאָר געוואַרט אַז די „צען מינוט" זאָלן זיך ענדיקן וואָס גיכער, אַז זיי זאָלן „באַפרייט" ווערן פון אָט דער אומאָנגענעמער באַגעגעניש, וואָס איז אויף זיי ווי אַרויפגעצוואונגען געוואָרן אָן זייער גוטן ווילן און איצט איז זי אַזוי פּיינ־לעך פאַר זיי ביידע, הגם קיין איינער פון זיי וועט עס נישט וואַגן אַמאָל אַרויס־צוזאָגן דעם דאָזיקן ריינעם אמת ...

זי איז געשטאַנען אַ ווײַלע און געקוקט אויף אים און געשוויגן. אָבער דאָך האָט זי ביי זיך געטראַכט אַז ... עפּעס איז עס גאָרנישט ער. ניין, דאָס איז דאָך נישט איר מאַן. עס איז אַ פרעמדער, וואָס קוים ענדלט ער צו דעם אַמאָליקן געוועזענעם נאָען-נאָום, מיט וועלכן זי האָט חתונה געהאַט, און פון דער דאָ־זיקער פאַראייניקונג איז געבורין געוואָרן אַחוץ דאָס דאָזיקע פּעך-שוואַרצע ייִנגעלע, וואָס שטייט דאָ, נעבן איר, ווי אַן איבערגעשראָקענער שטומער עדות און ווייסט נישט צו וואָס מע האָט אים אַהער געבראַכט, אַחוץ אָט דעם דאָזיקן איבערגעשראָקענעם ייִנגעלע איז דאָך געבוירן געוואָרן אויך אַ משוגעהדיק פּחדימ־דיקער קאָשמאַר, אין וועלכן זי לעבט, ניין, זי פּייניקט זיך עם איבערצולעבן און קוים-קוים וואָס סע געלינגט איר זייער ווינציק דערפון ... יאָ, דאַכט זיך, אַז עפּעס איז עס גאָרנישט ער, דער וואָס שטייט דאָ, נעבן איר, איז גאָר עלטער מיט פיל יאָרן פון איר, ווען פאַקטיש איז זי דאָך געווען עלטער פון אים ...

דער דאָ, איז גאָר נישט אזוי שווארץ ציגיינעריש ווי זי האָט אים אמאָל געקאַנט, מיט זיינע שיינע פעך-שווארצע געקרייזלטע האָר. אדרבה, דאָס פּנים זיינס איז גאָר בלאס-געלבלעך, וואָס סאמעווע מיט א טויטן-קאָליר. קיינער וואָלט עס גאָרנישט גענומען פאר א ציגיינערישן אויסזע. די האָר, הגם נאָך אלץ א ביסל געלאָקט, זענען זיי שאטן-גרוילעך, גאָרנישט קיין ציגיינערישע האָר. זיי זענען אָפּגעבליאקעוועטע, האָבן פארלוירן די קאָליר. איין סימן פון די אמאָליקע צייטן איז ביי אים יאָ נאָך פארבליבן, די אויסגעשפּיציקטע קין-באקן מיט די ביינער-דיקע שארפקייטן, וואָס גיבן אים דעם קוים אמאָליקן מענערישן אויסזע, אז זי זאָל קאָנען זאָגן אז ער איז עס... יאָ, דאָס יינגעלע וואָס זי האלט ביים הענטל און דריקט עס צו זיך, כדי זי זאָל זיך נישט פילן דאָ אזוי פארפרעמדט, איז גאָרנישט ענלעך צו אים. בעת ער איז אזא בלאסער, איז דאָס יינגלע אזוי שווארץ, אז מע וואָלט אָקערשט געקאָנט מיינען אז עס איז א מעטים פון אן אמתדיקן אפריקאנער נעגער געבוירן...

ער, נאום, איז געשטאנען און געקוקט אויף איר, וועלכע האָט אים איצט אויסגעוויזן אזוי יונג, אזוי שיין, גאָרנישט יענע וואָס ער האָט איבערגעלאָזט אין דער היים, יענע מיט וועלכער ער האָט חתונה געהאט כמעט גאָר צוליב איין איינציקן מאָטיוו, כדי זיין קינד זאָל זיין א נישט-שווארצער, זיין קומענדיקער יורש זאָל נישט זיין מער קיין „ציגיינער“, נאָר זאָל גיבער דאָטן אין איר און האָבן בלאָנדע, אפילו רויטלעכע האָר, זאָל ער האָבן האָר פון סיי וועלכן קאָליר, גרין, געל, בלוי, ווייס — נאָר נישט שווארצע, מע זאָל אים מער נישט נאָכשרייען „ציגיינער“! ...

איצט, זעט ער זי גאָר אנדערש ווי ער האָט זי געזען אין דער גאנצער צייט במשך זיין זיצן אין דער תפיסה און טראכטן און אויסטראכטן איר אויסזע, אזוי ווי ער האָט זי געדענקט, אָדער נישט דווקא געדענקט, נאָר אים האָט זיך אזוי אויסגעדאכט, מיט קנייטשן ביי די ווינקלען פון אירע אויגן, מיט טיפע קארבן וואָס האָבן צעטיילט איר ברייטן שטערן אין אן אויפגעאקערט פעלד, וואָס האָט איר געגעבן אן אויסזע פון א געעלטערטן „ווייבנשאפטלער“ אָבער האָט זי אזוי געעלטערט דעמאָלט אין זיינע אויגן, אז ער האָט געזוכט ווי אויס-צומיידן זיך צו ווייזן מיט איר צוזאמען, כדי מע זאָל אים נישט פרעגן צי דאָס איז זיין א מומע... קיינער וואָלט דאָך נישט געקאָנט דעררעטן אז דאָס איז זיין פרוי, מיט וועלכער ער האָט גאָר וואָס חתונה געהאט, נישט וויל ער האָט זיך פארליבט אין איר, ניין, ליב געהאט וואָס ליבע הייסט, דאָס האָט ער זי קיין מאָל נישט, סיידן זי געשאצט און געערט פאר איר קלוגשאפט, פאר איר

דערפאַרונג, פאר איר פּאָזיציע אין דער באוועגונג ... יאָ, דאָ, אין דער תפיסה, דאָ וואָלט ער יאָ געקאָנט זאָגן אז ער האָט געטראכט וועגן איר מיט גרוים ליבשאפט, מיט בענקעניש וואָס האָט פארנומען זיין גאנץ זיין. אין זיינע געדאנקען, זיינע אויסגעטראכטע בילדער אין דער פאנטאזיע, האָט ער דאָך זי געזען, אין אַלע אירע געשטאלטן. נישט אָנגעטון, ווי געוויינטלעך, נאָר נאָך מער ווי אזוי זי האָט פאר אים אויסגעזען ווען זי איז געווען מיט אים אינטים, אויסגעטון ... האָט ער דאָך אין זיין פאנטאזיע געגלעט איר נאקעטע ברוסט, געפירט זיין האנט, איצט די געמאָזאָליעטע האנט פון דער שווערער ארבעט, וואָס ער האָט דאָ געהאט אויסצופירן, האָט ער געפירט זיין האנט מיט די פונאנדערגעשפרייטע פינגער ביזן ווערצעלע און שפּילעריש זי צוריקגעפירט, דערנאָך איבער איר קערפּער, פון דער טאַליע אראָפּ, איבער די לענדן, ביז די קניען און צוריק ארויף — אין זיין פאנטאזיע ... יאָ, אָבער ער פילט איר צאפּל.

איצט שטייט זי פאר אים, אויף דער וואָר, נישט אין זיין פּאנטאזיע, און ... זי איז דאָך גאָר נישט יענע פון זיינע חלומות, זי איז דאָך גאָר יינגער, אפילו שענער, פּריצישער אָנגעטון ... אויף אזא איינער וואָלט ער דאָך נישט געוואגט אפילו אין זיין תפיסהדיקער פאנטאזיע צוצורירן זיך צון איר, בפרט נאָך צו פירן זיין קויטיקע האנט איבער איר ווייסן, קרישטאָלענעם, איידעלן פרויאישן קערפּער ... יאָ, דאָס איז אן אנדערע. מיט אָט דער האָט ער אפילו נישט וואָס צו רעדן. וואָס קאָן ער איר זאָגן און וואָס וואָלט זי אים געקאָנט ענטפערן ווען ער זאָל אפילו זי עפּעס פרעגן?! ...

און ווער איז דאָס דאָזיקע קליינע באשעפעניש נעבן איר, וואָס ציטערט מיטן הענטל אָנגעכאפּט, קראמפּהאפטיק, אין איר האנט? אָט דאָס איז זיין זון, זיין זון, וואָס ער האָט געוואָלט האָבן פון א בלאָנד-האָריקער פרוי, נאָר כדי ער זאָל האָבן סיי וואָס פאר א קאָליר אויף דער וועלט נאָר נישט שווארצע „ציגיינערישע” האָר?! ... ניין, אָט דעם וויל ער בכלל נישט זען, קיין מאָל זאָל ער אים פאר זיינע אויגן נישט זען ... עס איז נישט זיין קינד. עס איז א ממזר, וואָס זי האָט אוודאי געמאַכט מיט אן אנדערן, נישט מיט אים — ווייל ער האָט דאָך געוואָלט אז זיין זון זאָל נישט זיין שווארצהאָריק?! ...

זענען זיי געשטאנען אזוי דריי: ער, זי און דאָס קינד, וואָס איז געוואָרן ווי א מחיצה צווישן זיי, גלייך דאָס וואָלט געווען א טאָפּלט געפיל פון אזא מין קאָנטראסט און אויך די סיבה, וואָס וואָלט זיי געדארפט פאראייניקן און אויך גלייכצייטיק צעשיידן, צעשיידן איין מאָל פאר אלע מאָל, אויף אייביק ... וויפל צייט באטייט „אייביק”? ...

... און די מינוטן זענען גערונען, ווי סע רינט דאָס דינינקע זאמד אין א קלעפּסידרע, ווי סע רינט דאָס בלוט פון אן אויפגעשניטענער אָדער, ווי סע רינט א ריזשקעלע טרערן ביי א קראנק אויג, ווען די דריזן זענען שוין נישט בכוח צו צוימען די טרערן און סע רינען און סע ...

האָט זי געעפנט דאָס מויל צום ערשט:

— ווי גייט עס דיר, נאום? — און אירע ווערטער האָבן אים אָפּגעקלונגען אין זיינע אויערן אזוי פרעמד, אזוי פרעמד, גלייך ווי איינער פון די מיליציאָנערן, וואָס האָבן די אויפזיכט אויף זייערע באוועגונגען דאָ, אין דער תפיסה, וואָלט אים געפרעגט אויף חוזק, ווי ער פילט זיך ...

האָט ער נישט געענטפערט, נאָר געקוקט צון איר, אראָפּגעלאָזט די אויגן, אויסגעדרייט דעם בליק, כדי נישט צו דארפן זען דאָס זינדל, וואָס ער קאָן אים נישט אָנקוקן, אָן שינאה, נאָר ער קאָן פשוט נישט זען אים, דעם שווארצן, אזוי ווי ער האָט מסתמא אויסגעזען ווען ער איז א קינד געווען ...

האָט זי ווידער א מאָל געפּרואווט איבעררייסן די שטומקייט, וואָס האָט זיך געשטעלט צווישן זיי, נישט ווי א דינע מחיצה פון דעם דראָטענעם געפלאָכטענעם צוים וואָס האָט פונאנדערגעשיידט בעת זייער איצטיקער באגעגעניש, נאָר ווי א דיקע געמויערטע תפיסה־וואנט וואָלט געשטאנען צווישן זיי, נישט בלויז איצט אין די רינענדיקע מינוטן, נאָר פון תמיד אָן, און אויף תמיד ...

זי האָט געמוזט עפּעס פּרואוון זאָגן, ווייל די צייט וואַרט נישט, און באלד וועלן זיי זיך מוזן ווידער צעשיידן, ווער ווייסט אויף וויפל צייט:

— נאום, ליבער, זאָג עפּעס א וואָרט — האָט זי זיך ווי געבעטן ביי אים, ווייל עס איז איר געווען א בושה פארן דאָזיקן קינד, וואָס איז אן עדות פון אזא ספּעקטאקל וואָס ער פארשטייט עס אוודאי נאָך איצט נישט, אָבער גאנץ זיכער וועט ער, אויך אָן זיין ווילן, דאָס פארגעדענקען מסתמא, אויף זיין גאנצן לעבן, אז זיין פאָטער איז געווען אזוי „קראנק" אז אפילו קיין איין וואָרט האָט ער נישט ארויסגערעדט — זאָג עפּעס, סיי וואָס, נאָר רעד ארוים עפּעס א וואָרט, אויב נישט פאר מיר, איז כאָטש פארן קינד ...

נאום האָט געקוקט, ווי סע קוקט א בלינדער אין דער ווייטער טיף, נאָר זעט גאָרנישט אין זיין נאָענטער ארומיקייט. ער האָט נישט געזען, ווייל ער האָט גאָרנישט געוואָלט פון זיי, פון יענע וואָס זענען געקומען איצט „שטערן" זיין רו. ער וויל שוין קיינעם נישט זען, פון קיינעם נישט הערן ... פון וועמען, פון אָט דעם קליינעם שווארצן „טייוועלע", וואָס זי זאָגט אז עס איז זיין זון, זיין זון?! ...

אז בעטי האָט געזען, אז קיין ענטפער באקומט זי נישט אויף אירע רייד, וואָס זי האָט געפּרואווט ארויסרייסן צוזאמען מיט שטיקער פון איר צעבלוטיקט הארץ, האָט זי זיך געשטארקט און זיך געוואָנדן ווי צום קינד, אָבער מיינען האָט זי דאָך אַלץ געמיינט אים, אפשר וועט איר אזוי געלינגען ביי אים ארויס־צורופן כאָטש איין וואָרט, דאָס איינ זאָל זיך פונאנדערטאָפּען, כאָטש איין וואָרט זאָל ער ארויסרעדן, אויב נישט קיין ווארעם וואָרט פון א מאן צו זיין פרוי, וועלכע האָט אזוי פיל געליטן נאָר אים צו בלייבן געטריי, נישט צו מאכן דעם זעלביקן פארברעכן וואָס אנדערע אויף איר אָרט האָבן יאָ געטון, נאָר זי האָט זיך אקעגנגעשטעלט דעם שטראָם און נישט געמאכט קיין בקשה אויף א גט, נאָר כדי אזוי ארום צו מאניפעסטירן איר סאָלידאריטעט מיט אים, ווי א באווייז אז זי האלט אים פאר אן אומשולדיקן קרבן. אויב דאָס איז נישט גענוג, אז זי זאָל פארדינען ביי אים כאָטש איין דערמוטיקונגס וואָרט, איז זאָל ער כאָטש זאָגן א ווארעם וואָרט, אָדער כאָטש לפּנים א וואָרט, אז דאָס קינד זאָל הערן זיין קול, דאָס ערשטע וואָרט פון זיין פאָטער וואָס איז טאקע אפשר „קראנק“ און זיצט אין א סאנאטאָריע און קימערט זיך נישט מיט זיין איין איינציק קינד — אָבער ער איז נישט שטום...

אז בעטי האָט געזען אז גאָרנישט העלפט איר פון אים ארויסצוזייסן כאָטש איין וואָרט, האָט זי געפּרואווט נאָך איין מאָל, דאָס לעצטע מאָל:

— אָווידיו — האָט זי זיך מכולמרשט געוואָנדן צום קינד מיט א שפּי־לערישן טאָן, ווי ווען מע רעדט צון א קינד, אָבער מע מיינט נישט אזוי דאָס קינד, נאָר יענעם וואָס איז אָנגעוויזנט ביים דאָזיקן מכלומרשטן אומדירעקטן שמועס — זעסטו טאטין, זעסטו, דאָס איז דיין טאטי... ער האָט דיך ליב, זייער ליב. טאָג און נאכט טראכט ער צו דיר...

נאום האָט זיך צעהוסט, אין א טיפן הוסטן וואָס ענדיקט זיך קוים, אזוי ווי סע קאָנען הוסטן שווינדזיכטיקע, וואָס האָבן שוין אויסגעהוסט איין לאָפּ פון זייערע לונגען, עס איז קוים נאָך געבליבן עפּעס פונעם צווייטן לעפּל... ער האָט זיך אויסגעדרייט, אז זיי זאָלן נישט באמערקן אים הוסטנדיק (און אפשר האָט ער גאָר געוואָלט אויסבאהאלטן א טרער?). ער האָט צוגעלייגט די רעכטע האנט צום מויל, צו פארשטעלן — און מיט דער לינקער האנט האָט ער זיך אָנגעלענט אָן דעם דראָטענעם צוים, וואָס האָט זיי צעשייד...

דאָס דאָזיקע פיינלעכע בילד האָט געמאכט א סוף צו זייער „שמועס“, אין די צען מינוט, אויף וועלכע זיי האָבן געהאט דאָס רעכט זיך אדורכצורעדן נאָך העכער פיר יאָר פון זיין אָפּזיצן אין תפיסה...

דער מיליציאָנער וואָס האָט געהאַט די אויפזיכט, האָט אויסגערופן:

— פּאַרטיק, סע האָט זיך געענדיקט די צייט!... יעדער אין זיין קעמערל, יעדער זאָל צוריק אין זיין קעמערל!...

נאָום האָט זיך טאַקע געלאָזט גיין, הוסטנדיק, צוריק פון וואַנען ער איז פריער געקומען, פריער מיט צען מינוט, וואָס האָט אויסגעוויזן ווי אַן אייביקייט. ער איז פּאַמעלעך געגאַנגען, זיך ווי געשלייכט ווי אַ שאָטן, אָן דעם אַז ער זאָל געווען האָבן אַרויסגערעדט אַ וואָרט, אָן דעם אַז ער זאָל געווען אויסדרייען דעם קאָפּ און כאָטש מיט אַ וואונק זיך געזעגענען פון זיין פרוי, פון זיין קינד... אדרבה, סע האָט זיך איר אויסגעדאַכט, אַז ער איז געווען צופרידן וואָס די צען מינוט האָבן זיך שוין ענדלעך געענדיקט און אַז ער דאַרף נישט שטיין דאָרט מיט זיי אין אַזאַ פּיינלעכן שווייגן...

אפשר איז דאָס גאַנצע צעהוסטן זיך ביי אים נישט געווען עפּעס אַנדערש ווי אַן אויסרייד, אַז ער זאָל נישט אַרויסרעדן כאָטש איצט, אין דער לעצטער מינוט קיין איין איינציק וואָרט?!...

יאָ, סע האָט אָנגעזען, אַז פאַר אים איז דאָס גאַנצע באַגעגעניש געווען מער ווי פּיינלעך...

... פאַר וואָס זאָל זי נישט אָנערקענען: אויך פאַר איר איז עס געווען...

3. קינדישע פראגן

סע געשעט דען דאָס ערשטע מאָל? וויפל מאָל האָט עס זיך געטראָפן אויך מיט איר, מיט בעטין, אז הלוואי וואָלט עס גאָרנישט געשען, איידער אזוי... עס איז דאָך פיל ערגער געווען פאר איר, און אוודאי און אוודאי פארן קליינעם קינד, דאָס פיינלעכע באגעגעניש מיטן פאָטער.

זי איז געקומען אויפן וועג צוריק, ווי ווען מע קומט פון א לוויה און מע געפינט נישט קיין טרייסט-וואָרט, נישט צו טרייסטן די אבלים, אפילו נישט זיך אליין, וואָס מען איז קוים א קרוב מיטן פארשטאָרבענעם, זי האָט כמעט נישט געהערט ווי דאָס קינד חזרט איבער איין פראגע נאָך דער אנדערער, ווארט אן ענטפער און באקומט נישט... ביז דאָס קינד האָט זיך אליין געפרואווט ענטפערן:

— איאָ, מאמי, דער טאטי איז קראנק... איך האָב געזען אז ער־הוסט זייער שטארק — האָט אָווידיו געפרואווט אזוי אָנבינדן א שמועס מיט זיין שווייגנדיקער מוטער. ער האָט געפילט, אז ער מוז עפּעס זאָגן, רעדן עפּעס, די מוטער מוז אים עפּעס ענטפערן, אויב נישט ברעכט ער אָט־אָט אויס אין א קינדישן געוויין.

— אוודאי, אוודאי, מיין ליבינקער — האָט זיך בעטי אָנגעכאפּט אין זיינע רייד, ווי א טרינקענדיקער כאפּט זיך אָן אין א שטרוי — האָסט דען נישט געזען ווי אזוי ער האָט, נעבעך, געהוסט?!...

אין דער זעלביקער מינוט איז אָבער געקומען בעטין אויפן געדאנק: אפשר האָט ער טאקע נישט געקאָנט רעדן, צוליב דעם הוסטן, וואָס זי ווייסט נישט זיין אמתדיקן באטייט. ער האָט דאָך קיין מאָל נישט געליטן אויף דער לונג. וואָס פּלוצעם צעהוסט ער זיך, איצטער, אין מיטן זומער?!... זי האָט געזוכט אן ענטפער אויף זיין שווייגן, וואָס האָט געשטראַלט מיט גלייכגילטיקייט (אויב נישט דווקא מיט שינאה!) און נישט געפונען... ניין, זיין שווייגן איז נישט געווען קיין קרענקלעכס, הגם זיין אויסזע איז יאָ געווען אזוי קרענקלעך

אז א „שענערן פון אים ליגט מען אין קבר“, ווי מע זאָגט זיך א ווערטל. ניין, נישט צוליב זיין אמתדיקער קרענק, נישט אזעלכע וואָס זי האָט אויסגעטראכט פאר א תירוץ צו זאָגן פאר זייער קינד. עס איז טאקע מעגלעך, זייער מעגלעך אז פונעם „גוטן“ לעבן און פונעם וואוילטאָג פון דער תפיסה, זאָל ער טאקע זיין קראנק אויף אן אמתן, אָבער דאָס שווייגן זיינס איז דאָך פשוט געווען א שינאהדיקס. זי האָט דאָך געפילט אז פון זיינע בליקן האָט געשטראַלט שינאה... פאר וואָס, צו וועמען איז געווען געוואָנדן זיין שינאה? צו איר, צום קינד, צו וועמען? ער איז דאָך געווען אזוי איבערפולט מיט שינאה, אז סע האָט אויסגעזען אז ער האָט פיינט אפילו זיך גופא?! ... פון וואנעט נעמט זיך צון א מענטש, צון אזא גוטן מענטש ווי ער איז פריער געווען, אזוי פיל מאָס שינאה? וואָס האָט ער איבערגעלעבט במשך די פיר יאָר, אז ער זאָל זיך פארוואנדלען פון א „מלאך“ אין א „שד“?! ...

אומזיסט, דאָס גאנצע גריבלען האָט נישט קיין זינען, ווייל זי וועט אויף אירע פראגן קיין ענטפער נישט קאָנען באקומען, ביז זי וועט נישט וויסן עפּעס ממשותדיקס, וואָס איז פאָרגעקומען מיט אים, ווי אזוי מע האָט אים ארעסטירט, ווי אזוי מע האָט אים געמשפּט (אויב מע האָט אים יאָ געמשפּט?), פאר וואָס מע האָט אים פארמשפּט און אויף וויפל צייט? ... ביז איצט האָט זי דאָך גאָרנישט געקאָנט זיך דערוויסן. קיינער האָט איר גאָרנישט געזאָגט. יעדער איינער האָט זיך ווי אויסבאהאלטן פון איר, אויך אפילו ווען זיי וואָלטן יאָ עפּעס געוואוסט, האָבן זיי אויסגעמיטן צו רעדן מיט איר, און נישט פארפירט קיין שום שמועס וועגן דעם דאָזיקן ענין. אויב זי איז געווען אויף אן אודיענץ ביי אזעלכן, וואָס האָט שוין נישט געקאָנט אָפּקומען מיט „איך וועל אייך זאָגן דעם גאנצן אמת, איך קאָן נישט דעם פאל“, אויב אזא איינער האָט דאָס שוין נישט געקאָנט זאָגן, ווייל מע וואָלט עס אים נישט געקאָנט גלייבן, האָט יענער געזאָגט בלויז מיט א שמייכל:

— ליבע חברטע בעטי, איר זענט אייך מקריב אומזיסט... די פּארטיי האָט אָפּגעשאצט אייער טעטיקייט, איר האָט באקומען מעדאלן, איר האָט אויך הייבט א פאראנטוואָרטלעכן פּאָסטן... פאר וואָס האָט איר אייך נישט גע׳גט? וואָס ווארט איר? איר האָט א קינד, איר דארפט עס וואקסן אין גייסט פון...

בעטי פלעג אין אזעלכע מאָמענטן נישט קאָנען אויסהערן ביזן סוף, די דאָזיקע אויסגעדראָשענע פראזן. זיי האָבן זי שוין געאיבלט. וואָס, מישטיינס־געזאָגט, פאר א פאראנטוואָרטלעכע ארבעט האָט זי? זי ציילט ביים רויטן־קרייץ וויפל חודשלעכן ביישטייער מע מאָנט איין אין אן אָרעמען קאָאָפּעראטיוו?!..

דאָס איז די פאַראַנטוואָרטלעכע ארבעט, אירע?! זי וואָלט שוין ליבער געאַר־בעט אין א פאבריק ווען די כוחות וואָלטן ביי איר געקלעקט. דעם אמת ווייסט זי דאָך אָבער יאָ, אז די כוחות לאָזן זיך אוים ביי איר. פון טאָג צו טאָג איז עס ערגער... דער בלוטדרוק לאָזט זי נישט רוען. אָט וואקסט ער און הייבט זיך ביז צו 200 גראַד און צו מאָל נאָך מערער, אָט פאלט ער אראָפּ און דערגרייכט דעם אידעאַלן ניוואָ פון 140—130 גראַד. אָט דאָס זאָגן דאָך נישט בלויז די דאָקטוי־רים, וועלכע פרואוון איר אויסרעדן אז דאָס איז צוליב די דאגות וואָס זי מאכט זיך... יאָ־יאָ, זיי ראָטן זי טאקע אז זי זאָל זיך נישט אויפרעגן אויף גאָרנישט. זי דאַרף זיך אָפּהיטן דאָס געזונט, אויב זי וויל זוכה זיין אויפצוּוואקסן איר קינד. דאַרף זי זיין וואָס רואיקער, וואָס מער רוען און שלאָפן רואיק און עסן צו דער צייט, רואיק, זיך נישט אויפרעגן, אויף גאָרנישט טאָר זי זיך נישט אויפ־רעגן...

יאָ, די דאָקטערישע עצות זענען זייער שיין און גוטע, פונקט אזוי ווי פון א רבי... אָבער צוריק געשמועסט, קאָן מען אין אַזעלכע אומשטאנדן זיך לעבן רואיק און וואויל און זיך נישט אויפרעגן?!... דאכט זיך אז ער, נאום, ווייזט אוים אז ער איז שוין יאָ דערגאנגען צו אָט דער מדריגה, אז ער זאָל זיך אויף גאָר־נישט אויפרעגן. והא ראייה, אז אפילו איצט, ביי זייער וויזיט ביי אים, האָט ער זיך פארהאלטן אזוי רואיק, אזוי אינדיפערענט, גלייך נישט אים וואָלט מען געמיינט... יאָ, אָט דאָס הייסט זיין רואיק (אז אָך און וויי, האָט בעטי ביי זיך געטראכט, צון אזא רואיקייט!)... אזא מין רואיקייט געפינט מען בלויז ביי טויטע, אָדער וואָס גרייטן זיך שוין צום וועג פון געגנצלעכער רו, וואו קיינער רעגט זיך שוין מער נישט אויף, וואו קיין בלוט־דרוק מעסט מען שוין נישט... דאכט זיך אז נאום איז שוין אויפן וועג פון אזא רואיקייט... וואָס קאָן געבוירן ווערן נאָר אין א מוח, וואָס איז שוין איבערפולט געוואָרן און סע רינט שוין אריבער, ווי וואסער גיסט איבער פון א צו פולן גלאָז־בעכער, די גלייכגילטיקייט, צוליב דער אָפּהענטיקייט צו די צו פיל לײדן, צו פיל מורא, צו פיל פיינען, צו פיל דערנידעריקונגען, צו פיל חוזק, צו פיל ציניזם, צו פיל טרערן, צו פיל בלוט, צו פיל טרעטן מיט די פיס דעם אייגענעם „איך“, צו פיל זיך אויסבאהאלטן הינטערן אייגענעם שאָטן...

איז דאָך כמעט דאָס גאנצע משפחה־לעבן זייערס, הגם אזא קורצע צייט, אָבער דאָך פאַרגעקומען הינטערן שאָטן פון דעם אייגענעם איך, הינטערן איי־גענעם שאָטן...

4. „פאַרכאַפּטע"

ווען נאָום האָט זיך צוריקגעקערט פון דער באַגעגעניש מיט זייניקע, וואָס האָבן אים געמאַכט דעם ערשטן וויזיט נאָך פיר יאָר צעשיידן, האָט ער געפילט א מעליאָווע טעם אין גומען. ער האָט אַזוי פיל אַרויסגעקוקט אויפן וויזיט, אַז ער זאָל זען זיין זינדל, זיין פרוי און ... וואָס איז דערפון אַרויסגעקומען? בעסער וואָלטן זיי זיך נישט געזען. יאָ, עס איז געווען מער ווי פיינלעך. עס איז געווען ווייטיקדיק פאַר ביידע צדדים. וואָס, אייגנטלעך, האָט ער זיך דערוואַרט? וואָס פאַר א טענות האָט ער געקאָנט האָבן צו זיי, סיי צו זיין פרוי, וועלכע האָט זיך דאָך נישט אָפּגעטרייסלט פון אים, ווי סע האָבן געטון כמעט דאָס רוב פון זיינע תפיסה חברים, סיי, און בפרט, צו זיין קינד ... וואָס איז שולדיק אין דער גאַנצער געשיכטע זיין קינד?! ווייל ער האָט שוואַרצע האָר, ווייל סע האָט אַראָפּגעירשנט געגנוי זיין ציגיינערישע צורה. נו איז וואָס? האָט ער דען שוין נישט צייט געהאַט במשך די דאָזיקע יאָרן וואָס ער פאַרבראַכט דאָ, אין דער תפיסה, זיך צו איבערצייגן אַז צו זיין א ציגיינער איז ווינציקער בושה ווי צו זיין אַן „אוממענטש" פון סיי וועלכער נישט-שעמעוודיקער נאַציאָנאַליטעט?! ... וואָס פאַר א שולד האָט דאָס פיצינקע (ביי זיך האָט ער מיט סאַטיספאַקציע געטראַכט: שייניקע און גאָר חנעוודיקע) ייִנגלע, וואָס סאַמעוועט אַזוי גוט מיט אים, פונקט ווי צוויי טראָפּן וואַסער? ... אדרבה, ער וואָלט דאָך געדאַרפט זיין שטאָלץ מיט דעם, וואָס זיין זון סאַמעוועט מיט אים, מיט זיין פאָטער, און נישט מיט קיין שכן ... וואָס ער וויל זיך שוין נישט אָנגעהערן צו זיין אָפּשטאַם?! דאָס איז זיין א פערזענלעכע טראַגעדיע, וואָס ער וואָלט זיך דערמיט געדאַרפט שעמען, און צו מאָל, צווישן זיינע אינטימע געדאַנקען, ווען ער פירט איבער א סך-הכל מיט זיך גופא אויף זיינע מעשים פון די לעצטע יאָרן, ווייסט ער דאָך אַז עס איז צום באַדויערן. צו וואָס האָט אים געטויגט זיך איינצורייסן און אַקעגנשטעלן זיין פאָטער, ווען דער אַלטער האָט נישט מסכים געווען אַז ער זאָל בייטן

זיין נאָמען פון נאָמען אויף נאום, צי פון דאנטשו אויף דאנטשולעסקו? יאָ, ערשט איצט האָט ער זיך דאָך שוין איבערצייגט, אז גערעכט איז געווען זיין פאָטער און נישט ער... מאָדנע, ווען ער קומט אָן צו אָט די דאָזיקע געדאנקען, אָנשטאָט ער זאָל כאָטש איצט, אין געדאנק, בעטן מחילה ביי זיין פאָטער, וואָס ער האָט אריבערגעטרעטן איבער זיין פאָטערלעכן וואָרט, אָנשטאָט דעם באַשולדיקט ער גאָר דעם פאָטער, פאַר וואָס ער, דער פאָטער, האָט זיך מיט אים נישט גע־נוג געראנגלט, אז ער זאָל אים טאַקע נישט דערלאָזן באַגיין אזא שטות, וואָס איז אים איצט א גאָר קליינער כבוד. וואָס האָט ער געוואָלט, אז זיין פאָטער זאָל צו־שפּרינגען אים שלאָגן, שוין דעמאָלט ווען ער איז שוין געווען א דערוואַקסענער?!...
יאָ, ער וואָלט איצט טאַקע אזוי געוואָלט, אז זיין פאָטער זאָל געווען קעמפן מיט אים אפילו פיזיש און נישט דערלאָזן אָפּווישן זיין פאמיליע־נאָמען אזוי לייכט, א נאָמען מיט וועלכן זיין פאָטער איז געווען שטאָלץ מיט אים, א נאָמען פון אן ערלעכן ציגיינער, וואָס האָט געלעבט פון ערלעכער מלאכה, געווען געשאצט און געערט פון אלע, נישט־ציגיינער און ציגיינער, וועלכע האָבן אים טאַקע אויסגע־זויילט מיטן דאָזיקן נאָמען ווי זייער „בוליבאשא", זיך צוגעהערט צו זיין אן עצה און אָפּט מאָל אויך צו זיין פסק־דין אין זייערע סיכסוכים...
.. איצט, ווען ער האָט זיך געזען ווי אין שפּיגל, אין אויסזען פון זיין אייגן זינדל, האָט ער זיך אויפגעפירט אזוי אכזריותדיק פרעמד און אפילו פיינטלעך און אויסגעמיטן נישט נאָר ארויסצורעדן א וואָרט, א ווארעם פאָטערלעך וואָרט, צום דאָזיקן אומשולדיקן קינד זיינס, נאָר ער האָט אויך אפילו אויסגעווייכט יעדן מינדסטן בליק. פאַר וואָס? נאריש וואָס נארישער קאָן שוין נישט זיין. רישעות־דיק וואָס שלעכטער קאָן שוין נישט זיין. ווען וועט ער נאָך האָבן אזא גינציקע געלעגנהייט?
און וואָס שייך זיין פרוי, בעטי, וואָס איז זי שולדיק אין זיין גאנצן אומ־גליק? איז עס דען בלויז זיין טראַגעדיע — עס איז דאָך פּונקט אזוי אויך איר אומ־גליק, נאָך אפשר פיל פיינלעכער, ווייל זי איז דאָך דאָרט, אויף דער פריי און מוז קוקן אין די אויגן ווינציקער די פריינד, אָבער נאָך מערער די שונאים, וואָס האָבן גורם געווען אז ער זאָל דאָ פאַרפוילט ווערן, נאָך אזוי יונג, צוליב באַשול־דיקונגען פון ווערטער, וועלכע זענען איצט געשטעלט געוואָרן אין דער ציר־קולאציע, ווי פאלשע מטבעות...
מאָדנע, האָט נאום זיך געטראַכט. יעדע עפּאָכע, יעדער פּעריאָד, וואָס ער האָט צייט געהאט צו באמערקן אפילו נאָר אין זיין קורצן לעבן, האָט אין דער צירקולאציע א געוויסן באַגריף, א טערמין, א וואָרט, וואָס באַקומט א געוויסן

באַטייט, אַן אַנדערן ווי געוויינטלעך, אפילו אַן אַנדערן ווי דער טייטש פון ווערטער-בוך ... איצט, אַ שטייגער, איז געשטעלט געוואָרן אין דער צירקולאַציע אַ מטבע וואָס מע רופט אָן „פּראַקציאָניזם", „אַנטי-מלוכהניק", סעקטאַריזם אַ גלאָצניק, וואָס פאַרמאָגט נישט קיין „וואַכזאַמקייט-געפיל", און דאָס זעט אויס ווי אַ מעשענע מטבע. אַ גלאַנציקע מינץ וואָס מע קאָן אויסבייטן אויף קלענערע מטבעות, וואָס ער איז נאָך צום דערליידן, אָבער ליידער קאָן מען די דאָזיקע „פּראַקציאָניזם"-מטבע צו מאָל אויפבייטן אויף גרעסערע מטבעות, הגם אויך פאַלשע, אָבער דאָך אויבנאויפיקע מיט אַ גרעסערער וויכטיקייט אָדער ווערטיקייט, וואָס אַז מע שטעלט זי אויף אַ וואָגשאָל, קאָן מען פאַרשלעפּט ווערן, ווי ער איז פאַרשלעפּט געוואָרן, אהער אין דער דאָזיקער תפיסה, וואָס האָט געהאַט אַן אָנהייב, אָבער קיינער ווייסט אים איצט נישט צו זאָגן, ווען זי וועט האָבן אַ סוף ...

... פאַרשלעפּט געוואָרן? יאָ, אָט דאָס וואָלט דאָך געווען דאָס פּאַסיקסטע וואָרט, אויב ווערטער קאָנען נאָך פאַררעכנט ווערן היינט פאַר פּאַסיק, אויף אויסצודריקן עפּעס וואָס מע וויל, נישט דאָס וואָס מע וויל נישט, נאָר מע טייטשט אין אים אַריין, מיט מער אָדער ווינציקער ביי־זוויליקייט ...

ער איז דאָך דאָ געוואויר געוואָרן, וואָס ביז איצט האָט ער זיך אפילו נישט געקאָנט פאָרשטעלן, אַז דאָס קאָן אַמאָל מעגלעך זיין, אַז מע זאָל אַזוי „פאַרכאַפּן" מענטשן?! ... ביי אים איז עס געווען גאָר פּשוט: מע האָט אים גערופן, איז ער געקומען. ער האָט זיך דען געקאָנט פאָרשטעלן, אַז אַוועקגיין וועט ער שוין פון דאָרט נישט, נאָר מע וועט אים אַרויפליינגן אייזערנע קייטעלעך אויף די הענט?! אָבער דאָך איז עס געווען מער-ווייניקער אָן צערעמאָניעס ... דאָ האָט דאָך איינער פון זיינע תפיסה-חברים דערציילט עפּעס אַזוינס, וואָס אין די סאַמע אווענטוריסטישסטע פילמען וואָלט מען עס נישט געקאָנט זען. ער האָט געוואוסט, אַז די אַמאָליקע, בירגערלעכע צי אפילו פאַשיסטישע פּאָליציי אָדער געהיים-פּאָליציי, סיי וועלכן נאָמען זי זאָל געווען נישט האָבן, איז דעמאָלט געקומען, זיך אַריינגעבראָכן אין אַ הויז, ביי טאָג צי ביי נאַכט, געזאָגט דעם באַקאַנטן באַנאַלן פּסוק: אין נאָמען פונעם געזעץ ... אמת, עס איז געווען „זייער" געזעץ, אָבער דאָך ... איצט טוט מען עס גאָר אַנדערש. אויף אַ גאָר אָריגינעלן אופן. אויב דעמאָלט האָט די משפחה פונעם געפאַנגענעם געוואוסט אויף קלאָר, אַז דער פאָטער, צי מאַן, איז אַרעסטירט געוואָרן, האָבן זיי כאָטש געוואוסט אַזוי פיל. אמת, עס איז דאָס מינדסטע, אָבער דאָך עפּעס. היינט ווייסט די משפחה לגמרי נישט וואָס עס איז געשען, וואו סע געפינט זיך דער פאַרפאַלענער ...

נו, ער איז שוין דאָ. ער זיצט שוין אין תפיסה. האָט שוין אַזוי פיל געלערנט, אין זיינע פּאָליטישע קורסן, וואָס ער האָט אַזוי פלייסיק זיך געלערנט, האָט ער דעמאָלט זיך נישט אויסגעלערנט אַזוי פיל ווי דאָ. אָבער דאָך איז ער נאָך נישט געקומען אָדער נאָך נישט דערגרייכט צו יענער מדריגה, אַז ער זאָל פאַרשטיין דעם סוד, ווען מען ניצט עס אַז די מענטשן זאָלן פאַרפאַלן ווערן אָן שפּורן?! פאַר וואָס זאָגט מען נישט אָפן, דעם אמת, בקול רם, אַז די גאַנצע משפחה, און אַפילו שכנים זאָלן וויסן אַז דער און דער איז אַ „גנב", אַ „גזלן", אַ „שפּיאָן", אַ „פאַררעטער", אַן „אַנטי-מלוכהניק", אַן אויסוואָורף, וואָס מע וויל נאָר הערן און געדענקען. מע קאָן דאָך זאָגן פּונקט אַזוי, אַז דער און דער איז אַ „פּראַקטיציאָניסט", אַ „סעקטאַריסט", וואָס האָט זיך אָפּגעריסן פונעם „קאָלעקטיוו", וואָס נעמט נישט אָן קיין „קריטיק" — בקיצור, איינער וואָס האָט געשפּיגן אין דער קאַשע, אָדער ער האָט געפייפט אין קלויסטער, און טאַקע פאַר דעם אַרעסטירט מען אים...

צו וואָס טויגן די סודות פון פאַרפאַלן ווערן, אַז די גאַנצע משפחה זאָל משוגע ווערן טראַכטנדיק, וואו ער איז אַהינגעקומען?! אפשר איז גאָר אַזוי בעסער, אַז די מורא זאָל זיך פאַרשפּרייטן איבער דעם גאַנצן אַרום, אַזוי ווי סע שפּרייט זיך אויס אַ שטיקנדיקער רויעך?!...

נישט לאַנג, האָט איינער דערציילט אַזאַ מין נישט-גלייבלעכע „מעשה":

ערב זיין „פאַרכאַפּן" האָט מען אים גערופן צום שעף. דאָרט זענען נאָך געווען נאָך צוויי-דריי חברים, וואָס האָבן אין אַלגעמיין געשוויגן, און אויב זיי האָבן שוין יאָ אַרויסגעזאָגט עפּעס אַ וואָרט, איז עס געווען פול מיט העפלעכקייטן. זיי האָבן אויסגעזען צו זיין מענטשן מיט ווייסע הענטשקעס, פיינע איידעלע לייט, ווי די ענגלישע פּאָליציי, וואָס האָבן אפשר אין זייער לעבן נישט אַרויסגעלאָזט אויף זייערע ליפּן אַ „ניין"... אויף אַלעמען האָבן זיי מסכים געווען און געזאָגט בלויז „יאָ"...

דער שעף האָט געהאַלטן אַ קורצע דרשה, ווי ביי אַ זיצונג, ווען מע דיסקוטירט וויכטיקע פּראָבלעמען. איינגנטלעך האָט מען דאָך איצט אים געזאָגט נאָר וויכטיקע, גאָר וויכטיקע זאַכן... די פּאַרטיי האָט צוטרוי צו אים, ער איז אַ פאַרטרויעלעכער חבר, אַ פעאיקער מענטש און אַזוי ווייטער און אַזוי ווייטער, ביז ער איז דערגאַנגען צום תוך פון דער זאַך. איצט וועט ער נאָמינירט ווערן דירעקטאָר פון דער אונטערנעמונג איקס, וואָס איז פון גרויסער וויכטיקייט, און טאַקע מחמת דעם דאַרף מען דאָרט האָבן אַזאַ פעאיקן און פאַרטרויעלעכן מענטשן

ווי ער איז. יאָ, ער האָט אים נאָך מכלומרשט געפרעגט: „זענט איר גרייט ...“
ער האָט אפילו נישט געוואַרט אז דער שעף זאָל ארויסזאָגן די גאַנצע פראַגע,
האָט ער באַלד אים אונטערבראָכן און געזאָגט: „אוודאי בין איך גרייט, אויף
סיי וואָס פאַר אַן אויפגאַבע וואָס די פּאַרטיי וועט מיר אָנטרויען“... די אָנוועזנ-
דיקע שווייגנדיקע חברים האָבן אויף דעם זייער צופרידן געשמייכלט, ווי אײ-
נער רעדט, אז אוודאי וועט א זעלנער זיך נישט אָפּזאָגן אויסצופירן קיין באַפעל ...
(מע מעג דאָ באַמערקן אין די האַלבע-לבנות, אז שפּעטער מיט יאָרן וועט נאָכן
דאַנטשולעסקו געוואויר ווערן, אז ווען מע האָט סטאַלינען דערציילט, אז זיין
אייגענער שוואָגער, ווי פיל אנדערע, איידער מע האָט זיי אויסגעשאָסן ווי די
הינט, האָבן זיי אויסגערופן „זאָל לעבן דער חבר סטאַלין!“ זאָל דעמאָלט סטאַלין
געוועזן ארויסלאָזן מיט זיין ציניש שמייכל די באַקאַנטע רוסישע פּאָרנאָגראַ-
פישע קללה „אין דער מוטער“!) ... מע האָט מיר געגעבן צייט א האַלבע שעה,
אז איך זאָל אהיימגיין, מיר נעמען דאָס נייטיקסטע אויף צו פאָרן אין דער שטאָט
איגרעק, אויף מיין נייעם פּאַרטרויאַלעכן פּאָסטן. מיך האָט שוין געוואַרט א בילעט
אין שלאָף-וואַגאָן, כדי איך זאָל זיין אויסגערוט, מאָרגן פרי, ווען איך וועל
זיך מעלדן אויף מיין נייער פּאָסטן, זאָל איך זיין גרייט צו נעמען אין די הענט
אריין מיין נייע ארבעט און באַווייזן וואָס איך קאָן, אז די אָנפירערשאַפט האָט
זיך נישט טועה געווען, ווען מע האָט מיר ארויסגעוויזן אזא צוטרוי, צון אזא
וויכטיקער ארבעט ... הייסט עס, אז מיין פרוי האָט געוואוסט, אז איך פאָר אין
דער שטאָט איגרעק — וואָס סע וועט דאָרט זיין, ווען און ווי אזוי, וועל איך
שפּעטער איר מודיע זיין. אפשר וועט זי גאָר דאַרפן זיך איבערציען, כדי צו
וואוינען צוזאַמען מיט מיר? ... נו, שטעלט אייך פאָר, אז איך בין קיין מאָל נישט
דערפאָרן צו דער שטאָט איגרעק. אין שלאָף-וואַגאָן? ניין. אפילו אהין בין איך
שוין אויך נישט דערגאַנגען ... דער בילעט איז טאַקע געבליבן ביי מיר אין
קעשענע, אָבער די מאַשין, דער אויטאָמאָביל וואָס האָט מיך געזאָלט פירן צום
וואָקזאַל, האָט מסתמא פאַרקערעוועט „על-פּי-טעות“ און איך בין דערפאָרן
אהער ... וואָס ווייסט מיין משפּחה וועגן מיין גורל, האַ? אנו, זאָגט מיר, איך בעט
אייך — האָט ער פאַרענדיקט זיין אינטערעסאַנטע געשיכטע מיט א ציניש גע-
לעכטערל, וואָס האָט זיך צעגאָסן אויף זיין פּנים, וואָס האָט גאָרנישט אויסגע-
דריקט, אפילו נישט קיין רוגזה. פּשוט, ער איז שוין גלייכגילטיק צון אַלעמען,
גלייך ער וואָלט נישט דערציילט וואָס עס איז געשען מיט אים, נאָר ווי עפּעס
א קינדער-מעשה פון טויזנט און איין נאַכט, וועגן, אַלי-באַבאַ מיט די פערציק
גזלנים ...

יאָ, נאָם קאָן עס אויפֿן היינטיקן טאָג נישט פֿארשטיין, צו וואָס דאַרף מען אזעלכע קינציקע אָפּנאַרערישע שטיק? וועמען דאַרף מען און וועמען וויל מען אזוי כיטרע-נאַריש אָפּנאַרן?! ... וואו, אין וועלכע שולן האָבן עס די „חברים" אויסגעלערנט, אז אפֿילו די ראַפֿינירטסטע ערגסטע פּאָליציי האָט עס נישט געטון אזוי, אויף אזא אופֿן ...

זיי האָבן דאָרט נישט געהאַט קיין ציַיטונגען צו לייענען. בכן, זענען זיי געווען גענצלעך איזאָלירט פֿונעם דרויסן. זיי האָבן געוואוסט וואָס מע האָט זיי געזאָגט אין די פּאָליטישע לעקציעס, וואָס מע האָט פֿאַר זיי געהאַלטן פֿון ציַיט צו ציַיט, אָבער געזאָגט האָט מען דאָך נישט אַלץ וואָס עס איז געשען, אפֿילו נישט דאָס וואָס די ציַיטונגען האָבן פֿאַרעפֿנטלעכט. מע האָט זיי געזאָגט בלויז אזוי פֿיל וויפֿל מע האָט געהאַלטן אז מע מוז זיי זאָגן, אָבער וויפֿל עס איז זיי ניצלעך ... אזוי למשל, האָט מען אפֿילו נישט געזאָגט אז עס איז דאָך עפּעס געשען אין לאַנד, אז עפּעס האָט זיך געביטן אין דעם אופֿן ווי מע באַגייט זיך שוין מיט מענטשן, אויך ווען מע האַלט זיי פֿאַר שונאים ... ניין, זיי האָבן דאָרט דערפֿון נישט געוואוסט, ווייל קיינער האָט דאָך נישט געהאַט קיין מינדסטן אינטערעס, אז זיי זאָלן זיך עפּעס דערוויסן. דער איינציקער מקור אויף עפּעס געוואויר צו ווערן זענען געווען די פֿרישע אַרעסטירטע, וואָס זענען אָקערשט אָנגעקומען, אָבער זיי זענען וואָס אַמאָל געקומען זעלטענער, און האָבן געוואוסט צו דערציילן וועגן דאָס און יענץ. אָבער לעצטנס זענען שוין אזעלכע געקומען זייער זעלטן ...

פֿיל מענער זענען אזוי אַרום געוואויר געוואָרן, אז זייערע פֿרויען, ברידער צי שוועסטער, אָפֿט מאָל אויך עלטערן, האָבן זיך אָפּגעזאָגט פֿון זייערע „שענדלעכע" מעשׂים, און האָבן באַדויערט וואָס זייערע מענער צי ברידער האָבן זיך פֿאַרקויפֿט פֿאַרן שונא ...

נו, אין אזעלכע באַדינגונגען, ווען בעטי איז געקומען צו אים, מאַכן אים א וויזיט צוזאַמען מיטן קינד, הייסט דאָך עס, אז זי האָט זיך נישט אָפּגעזאָגט פֿון אים, און אוודאי שוין נישט גע'גט — איז פֿאַר וואָס זשע האָט ער זיך מיט איר אויפֿגעפֿירט אזוי ווילד פֿרעמד, אזוי פֿיינטלעך?! ... און דאָס קינד?

יאָ, נאָם האָט שוין חרטה געהאַט, וואָס ער האָט אויסגעגאָסן זיַין ביטערניש אויף זיַינע אייגענע, וואָס ליידן געוויס אויך אָן זיַין בייטראָג צו זאָלן זייערע וואונדן ...

ליידער האָט ער דעמאָלט נאָך נישט געוואוסט, אז נישט אַלץ קאָן מען אָפּקומען, אָדער פֿאַרריכטן, מיט תשובה און מיט חרטה. יאָ, דאָס וועט ער אויך

מסתמא געוואויר ווערן, ווי מערער זאכן ביז היינט, אז סע זענען פאראן זאכן וואָס קאָנען נישט פאררעכט ווערן מיט חרטה. פאראן זאכן אויף וועלכע סע העלפט שוין נישט קיין שום תשובה, עס איז שוין צו שפּעט. יאָ, אין אזעלכע פאלן איז, ווייזט אוים, שוין נישט גילטיק יענע באקאַנטע ווערטל, אז בעסער שפּעטער איידער קיין מאָל נישט. ניין, עס איז בילכער פריער איידער שפּעטער, ווייל צו מאָל איז דער „שפּעטער" שוין צו שפּעט, און סע העלפט שוין צו גאָר־נישט, און דער שפּעטער איז שוין דעמאָלט גלייך מיטן „קיין מאָל"...

פון וואנען זאָל ער געוועזן זיך איצט פאָרשטעלן, אז בעטין וועט ער שוין מער קיין מאָל נישט זען און וועט שוין נישט האָבן די געלעגנהייט איר אויס־צודריקן זיין חרטה אָדער תשובה?!...

5. שאפן – הייסט לעבן

בעטי האָט געפילט א ווייטיק ביי דער ברוסט. אמת, זי האָט זיך שוין ווי צוגעוויינט דערצו, גלייך אזוי וואָלט געדארפט זיין. אדרבה, ווען די ווייטיקן האָבן אויף א צייט אויפגעהערט, דעמאָלט האָט עס איר אויסגעזען נישט נאָר־מאל. אָבער אויסצוהאלטן די דאָזיקע שוין באוואוסטע ווייטיקן איז איר נישט אזוי לייכט. צו מאָל זענען זיי אזוי שטארק, אז סע קומט איר אָן צו שרייען... אָבער ווער וועט הערן? אַ פאר וואָס זי דארף ליידן, איבערליידן און זיך באהערשן אויף וויפל עס איז נאָ־ מעגלעך, ביז... סע גייט א ביסל פאריבער, און... אין אזא פויזע האָט זי גענומען דאָס פאפיר און דאָס שרייבפענדל און זיך אוועקגעזעצט שרייבן.

זינט א צייט האָט זי געפילט אזא מין נויטווענדיקייט עפעס צו שרייבן, עפעס וואָס עס איז איר געקומען אין זינען. האָט זי עס אויסגעדריקט, פאר־פלאָכטן און פארוועבט מיט אירע אָנגעוויייטיקטע געפילן, אין ווערטער. צו מאָל איז עס געווען אין פערזן און צו מאָל איז עס געווען אין פראָזע. אָבער סיי די פערזן און סיי די פראָזע איז געווען א לירישע, וואָס האָט אויסגעדריקט איר שטימונג, אירע געפילן, איבערגעלאָדענע מיט ליידן, מיט דערשטיקטער ווייטיק (לעצנטס אויך מיט פיזישער ווייטיק!), מיט פארבאהאלטענער בושה, ביזיונות וואָס זי האָט געהאט איבערצושטיין אין די לעצטע יארן, אויף וואָס זי האָט נישט געהאט נישט פאר וועמען זיך צו באקלאָגן איר ביטער מזל, נישט פון וועמען צו דערווארטן א דערמוטיקונגס־וואָרט. פון וועמען? איז איר געבליבן דאָס איין און איינציקע צו טון, אויסצודריקן איר פארביטערט הארץ בלויז פאר זיך גופא. האָט זי עס געטון מיטן שרייבפענדל אויפן פאפיר.

דערפילנדיק א שטאָך אין דער ברוסט, האָט זי זיך אויף א ווײלע אָפגע־שטעלט, צוגעלייגט די האנט צון איר ברוסט און צוגעפרעסט, כדי אָפצושוואכן א ביסל די שטארקע ווייטיק, אָדער גאָר צוצופרעסן איר הארץ, וואָס מוטשעט זיך און וויל ווי ארויספליען, קלאפנדיק אזוי האסטיק, מיט אומגעזעענע פליגל...

אמת, עס איז שוין געווען שפעט אין דער נאכט. סע וואלט שוין צייט געווען אז זי זאל זיך לייגן שלאפן, אבער זי האט זיך נישט געלייגט, און זיך נישט געקאנט דערקלערן פאר וואס זי לייגט זיך נישט. ווייל זי קאן נישט שלאפן? איז וואלט זי דאך כאטש געלעגן האריזאנטאל און אפילו דאס וואלט דאך אויך געקאנט לינדערן א ביסל אירע שטארקע ווייטיקן... אבער זי האט זיך נישט געלייגט, זי האט נישט געוואלט זיך לייגן. ווער און וואס האט זי געשטערט? אפשר האט איר דאס אונטערבאוואוסטזיין זי צוריקגעהאלטן אז זי זאל זיך נישט לייגן און נישט פארשלאפן דאס ביסעלע וואס איר האט זיך אנגעהויבן דאכטן, אז זי האט נאך צו לעבן... יא, קיין שום דאקטער האט עס איר נאך נישט געזאגט אפן. אבער דאך האט מען איר שוין געגעבן אנצוהערן, אז עס איז מעגלעך... יא, דערווייל האט מען געזאגט אז עס איז „מעגלעך", אז מע וועט מוזן פרואוון זי אפערירן און אויסשניידן ביי איר אן איבעריק „שטיקל" פון דער לינקער ברוסט... נו, דארף מען דען זאגן פאר א היינטיקער פרוי מער, זי ווייסט דען נאך נישט וואס דאס קאן באטייטן?!

אויך מחמת דעם, ניצט זי אויס יעדע פרייע מינוט, ווען די ווייטיקן שטילן זיך אויף א ביסל, און כדי גובר צו זיין אירע טונקלע געדאנקען, אדער דערמיט גובר צו זיין אירע טרויעריקע געדאנקען — שרייבט זי. נאך מער, זי באמיט זיך אז אפילו אן איר ווילן זאל זיך נישט „ארייננגנבענען" אין איר שרייבן קיין מרה-שחורה. דאס הייסט, אז זי וויל טאקע אויסדריקן אירע פינצטערע געפילן אין איר שרייבן — אבער אויף קיין פאל זאל דאס נישט זיין קיין גאל-אויסגוס. זי וויל נישט אז ווען סע וועט זיך אפשר געפינען א לייענער פאר איר שרייבן (דאס איז דאך דער ציל פון סיי וועלכן שרייבן און שרייבער אין אלע צייטן און אין אלע אומשטאנדן!) זאל ער געפינען „גאל". ניין, דאס איז נישט איר אופן שרייבן. אדרבה, אין אירע שורות, אין די טרויעריקסטע, דארף זיך געפינען כאטש א טראפן הומאר — איז עס טאקע צו מאל גאליקער הומאר, ציניש סאטירע, אז מע לאכט נישט, זאל מען כאטש שמייכלען, אבער דאך מיט טרערן... טאקע דערפאר איז איר שרייבן נישט קיין „צייטפארטרייב", פונקט אזוי ווי פארן „לייענער" (אויב ער וועט אמאל זיך אויסגעפינען פאר אירע שורות!) זאל עס נישט זיין קיין „צייטפארטרייב", נאר ארויסצולייענען פון אירע שורות (און פאר וואס נישט אויך פון צווישן די שורות?) איר מעסאזש, וואס זי וויל איבערשיקן אויב נישט קיין אנדערן, איז כאטש פאר...

פלוצים האט זי פאר זיך דערזען אווידיון. דאס קינד האט זיך אדורכגע-וועקט, געזען אז דאס ליכט ברענט, אז די מוטער זיצט פארטראכט ביים טיש

און שרייבט עפּעס, האָט זיך עם דערנענטערט. האָט נישט אַרויסגערעדט קיין וואָרט, נאָר געקוקט פאַרחידושט, ווי פאַרוואונדערט סע קאָן קוקן אַ ייִנגעלע מיט נאָך נישט אויסגעשלאָפענע אייגעלעך. ווען די מוטער האָט עם דערזען, אַזוי שטייענדיק פאַרגאַפט, האָט זי אים אַ גלעט געטון איבערן קעפּל:

— דו שלאָפסט נישט? — און אים גענומען אויף דער שויס, הגם ער איז שוין געווען גענוג גרויסלעך און פאַר איר שוין שווער אים אויפצוהייבן — האָסט עפּעס געחלומט?

דער אמת איז, אַז דאָס ייִנגעלע האָט גאָרנישט געחלומט, אָבער אַז זי האָט אים אַזוי געפרעגט, האָט זי אים דערמיט סוגערירט אַז ער זאָל זאָגן יאָ:

— איך האָב געחלומט, אַז דו שרייבסט אַ בריוול פאַר טאַטין — האָט דאָס קינד געזאָגט, דאָס וואָס עס האָט געטראַכט, אָדער אויסגעטראַכט איצט, אויף דער וואָר, נישט אין שלאָף...

— ניין, מיין ליבינקער — האָט בעטי געזאָגט מיט מוטערלעכער האַרציקייט — איך שרייב נישט קיין בריוול. מע דאַרף נישט שרייבן... ער ווייסט אַלץ וועגן אונדז, איך דאַרף אים נישט שרייבן...

— אָבער פאַר וואָס שרייבט ער נישט? — האָט דאָס ייִנגל געפרעגט נאַיוו, אומשולדיק, ווי אַ קינדישע פראַגע קאָן צו מאָל אויסזען און אַרויסזאָגן אמתן, אויף וועלכע אַפילו דערוואַקסענע קאָנען קיין תשובה נישט געבן. אויך די גרויסע דווקא דערוואַקסענע קאָנען נישט געבן קיין ענטפער — מיר ווייסן דאָך פון אים גאָרנישט, וואָס ער טוט, צי ער הוסט נאָך?...

— נו, ער וועט שוין אַהיימקומען — האָט זי אים געזאָגט מיט אַ ביטערן שמייכל, ווי מע פלעגט זאָגן: „ווען משיח וועט קומען“, ווען מע האָט שוין קוים געגלייבט אין אַזאַ צייט — דעמאָלט וועט ער אונדז דערציילן אַלץ, אַלץ... איצט גיי לייג זיך צוריק שלאָפן.

— וואָס שרייבסטו, אויב נישט קיין בריוו? — האָט שוין דאָס קינד געפרעגט ווייטער, דאָס מאָל שוין נייגעריק.

— איך שרייב אַ מעשהלע...

— אַ מעשהלע? דערצייל עס מיר — האָט ער זיך ווי געבעטן, אַנידערזעצנדיק זיך נעבן איר, אויף אַ בענקל.

— ניין, ליבינקער, קודם איז איצט נישט קיין צייט פאַר דיר אויסצוהערן מעשיות. דו דאַרפסט איצט שלאָפן, זאָלסט וואַקסן, גרויס-גרויס — איבעריקנס איז דאָס נישט קיין מעשה פאַר קינדער...

— גרויסע דארפן אויך מעשיות? — איז שוין צוגעשטאנען דאָס קינד — איך האָב געמיינט אז נאָר קינדער דערציילט מען מעשיות, גרויסע קאָנען דאָך איינשלאָפן אויך אָן מעשיות?!

— נו, זעסטו, אָט די דאָזיקע מעשה וואָס איך שרייב איצט איז דווקא פאַר גרויסע... און ווען דו וועסט אונטערוואַקסן, גרויס ווערן, וועסטו זי לייענען, און אויב זי וועט דיר געפאַלן די דאָזיקע מעשה, וועסטו נישט איינשלאָפן. יאָ, מיין ליבינקער, גרויסע שלאָפן איין פיל שווערער פון קליינע...

— פון א מעשה קאָן מען „נישט-איינשלאָפן"? — האָט זיך קינדיש גע-וואונדערט אָווידיו — איך האָב געוואוסט אז פון א מעשה שלאָפט מען איין, אפילו דער דערציילער, נישט נאָר דער וואָס הערט זי אויס?!...

— נו, ווען דו וועסט עלטער ווערן און קאָנען לייענען אליין א מעשה, און בפרט פארשטיין אליין א מעשה, וועסטו באנעמען וואָס סע ווערט דערציילט אין איר, און צו מאָל אויך דאָס וואָס סע ווערט גאָר פארשוויגן און נישט-דערציילט, וועסטו זען אז מע קאָן זעלטן איינשלאָפן ביי אזא מעשה...

— אויב מע קאָן נישט איינשלאָפן פון דער מעשה וואָס דו שרייבסט איצט — האָט אָווידיו געזאָגט ווי מיט א קינדישן חוזק — איז שוין נישט כדאי זי צו שרייבן, וועמען זשע טויג זי, אז אפילו איינשלאָפן...

— נישט צום איינשלאָפן דארף מען מעשיות — האָט זי אים אונטערבראָכן, זי האָט טאַקע געמיינט אז זי וועט אים איצט אויפקלערן וועט ער פארשטיין און אויך פארגעדענקען, וואָס זי זאָגט אים איצט... ווען וועט זי האָבן אזא גוטע געלעגנהייט מיט אים צו פארפירן אזא שמועס, וואָס זי וואָלט געוואָלט אז ער זאָל פארגעדענקען?

יעדער מענטש, סיי ער איז א פּראָפעסיאָנעלער שרייבער, סיי ער איז עס נישט, פילט א נויטווענדיקייט צו דערציילן פון דעם וואָס ער האָט איבערגעלעבט, איבערצוגעבן פון דער דערפארונג, אָדער חכמה, וואָס אים דאכט זיך אז ער איז מחויב עס איבערצולאָזן, ווי א ירושה, אויך פאַר די קומענדיקע דורות. זי? יאָ, אויך זי פילט אזא חוב, הגם זי האָט איצט נישט קיין שום אויסזיכטן אז דאָס וואָס זי שרייבט וועט ערגעץ צי אמאָל געדרוקט ווערן. שוין לאנג ווי זי האָט נישט פארעפנטלעכט גאָרנישט. אפשר איז דאָס וויל זי שרייבט נישט קיין געראָטנס. אפשר איז עס איצט נישט „אקטואל". אפשר איז זי אָפּגעריסן פון דער „ווירקלעכקייט", וואָס ווערט איצט „אָפּגעשפּיגלט" אין די פּובליקאציעס. ביי איר זעט דאָך אויס די ווירקלעכקייט גאָר אנדערש. עפּעס ווי אין א קרומעם שפּיגל, פארהוילן און אפילו דעפאָרמירט... בכן, פּאַסט זיך עס נישט אריין

אין די היינטיקע רעמען. אָדער אפשר איז איר „בילד" גאָר צו קליין און די רעם איז היינט צו גרויס, אָדער איז די רעם נישט אזוי גרויס, נאָר איר בילד איז גאָר צו קליין — אנדערש ווי אזוי דערקלערט זיך עס, וואָס איצט פּובליקירט מען שוין נישט גאָרנישט, הגם פון צייט צו צייט שיקט זי אין די רעדאַקציעס צון א ליד, אין וועלכן זי זינגט וועגן שלום, וואָס אין אויף קיין פאַל נישט מינדער פון דער פּאָעזיע וואָס מע פאַרעפנטלעכט איצט... פּונקט אזוי איז עס מיט איר פּראָזע. זי האָט אָנגעשריבן עטלעכע סקיצן, כמעט רעפּאָרטאַזשן פונעם „היינטיקן" לעבן — און מע האָט איר אפילו נישט געענטפערט פון די רעדאַקציעס, איז וואָס זשע קאָן זי זיך דערוואַרטן פון איר שרייבן?! ...

יאָ, אנומלט האָט זי געשיקט א מעשהלע-משל, פון א קראָ און א „האָן מיט א הון" און האָט יאָ באַקומען אן ענטפער. א באַמערקונג, נישט געחתמעט, אָבער דאָך איז עס געווען אן ענטפער.

ניין, זי קאָן זיך נישט אָפּזאָגן פון צו שרייבן. דאָס איז דאָך כמעט דער הויפּט-מאָטיוו פון איר זיין. וואָלט זי נישט געשריבן, דאַכט זיך, וואָלט זי שוין נישט געפילט אז זי לעבט נאָך, וואָלט זי נישט געפונען קיין זינען אין איר לעבן. בכן, לעבט זי, כל-זמן זי שרייבט, זי שאַפט. און ווידער פאַרקערט. אזוי לאַנג זי לעבט נאָך, וועט זי שרייבן און שאַפן ... מע דרוקט נישט? דאָס אין טאַקע נישט גוט. דאָס נעמט ביי איר צו דאָס ביסל לופט, וואָס זי דאַרף האָבן צום עטעמען שעפעריש, סע פעלט איר „אָקסיגען". זי פילט אזא טרוקנקייט ווי א נישט-באַנעצטע בלום, אָבער דאָך לאָזט זי נישט אָפּ איר שרייבן. זי זאָגט זיך: אויב מע דרוקט נישט איצט, איז אפשר וועט מען דרוקן שפּעטער ... די וועלט איז דען שוין אוים?

אויב נישט, וועט זי עס כאָטש לאָזן פאַר איר זון, זאָל ער עס לייענען און געוואויר ווערן, וואָס זיין מוטער האָט געטראַכט אין די נישט געשלאָפענע נעכט, ווען זי האָט געוואַכט איבער זיין בעטל, אז ער זאָל קאָנען רואיק שלאָפן.

— יאָ, מיין ליבער — האָט זי פאַרענדיקט איר געדאַנק — ווען דו וועסט אויסוואַקסן און זיין א באַוואוסטזיניקער, וועסטו דיר אפשר מאַכן צייט און אדורכלייענען אָט די דאָזיקע מעשה, וועסטו נישט קאָנען „איינשלאָפן", וועסט מוזן טראַכטן וועגן לעבן, וועגן דער היינטיקער וועלט און וועגן אַלץ וואָס סע געשעט ארום אונדז און מיט אונדז ... איצט לאָמיר זיך לייגן שלאָפן.

כדי אים איינצושלעפן, האָט זי זיך אויך געלייגט. אָבער זי האָט נישט געקאָנט שלאָפן, נאָר צוגעמאַכט די אויגן און געטראַכט, וועגן אופן ווי אזוי

זי זאָל פאַרענדיקן די מעשה, וואָס זי האָט אָנגעהויבן צו שרייבן וועגן יוסף פּלאַוויום.

איר האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז סע געלינגט איר צו שרייבן, צו זאָגן אין דער דאָזיקער מעשה, כאָטש אַ טייל פון וואָס זי וואָלט געוואָלט איבערגעבן איר זון, אַז ער זאָל וויסן אָט דאָס דאָזיקע קאַפּיטל יידישע געשיכטע, פון אַמאָל און פון היינט...

איר האָט זיך געדאַכט, אַז דערציילנדיק די דאָזיקע מעשה, באַהאַלט זי זיך, און אויך איר דור, הינטערן אייגענעם שאָטן...

...פאַר אַ דוגמא, דאַכט זיך, אַז עס איז כדאי איבערצודערציילן כאָטש עפּעס פון איר שרייבן, וואָס איז איבערגעבליבן נאָך איר, ווי אַ ירושה-טעסטאַ-מענט, אַ מין צוואָה פאַר איר זון, פאַר אונדז:

5.

ליטעראַרישע צוואָה־ירושה

דאָס דאָזיקע מכלומרשטע געשיכטע־קאַפּיטל,
פון אַלטצייטלעכע ווייטנס,
איז ווי א סיפור בתוך מעשה,
פון אַן אַמאָליקן „פלאוויוס" פון פאַרצייטנס,

אָבער אויך פון א היינטיקן נאָענטן,
לאָמיר אים אָנרופן „פאַלוויאָנעסקו"...

(פאַר וואָס נישט „פלאוויאָסאָוו",
צי גאָר „פלאוויאָסאָוויטש?!) —

אָנגעשריבן פון בעטי מארקאָוויטש,
פון פריער, נאָך בעת איר לעבן,
בעת געראַנגלט זי האָט זיך מיטן טויט,
געוואָלט איבערלאָזן א צוואָה־ירושה,
פאַר שפּעטער — פאַר א מאָרגנרויט...

איז עס אהער געוואָרן אריינגעפלאַנצט,
נישט צופאַליק —
(גאָרנישט אויף דער וועלט
געשעט נישט צופאַליק),
נאָר מיט א כוונה,
מעטאַפאָריש, פאַרהוילן — אויסצומיידן די סכנה.

הגם מיט משלימדיקע רמזים,
אויסבאהאלטענע,
זאָגט עס שוין דאָך אָן בעסערע צייטן,
פון נאָך דער קולט-שואה,
נאָכן גייסטיקן חורבן,
ווען די קלימאטן
צום גוטן זיך בייטן,

אויב נישט פאר זיך —
איז פאר די יורשים.
דער עתיד באווייזט זיך פארן זינדל,
נא, אָט איז ער —
פארטראכט זיך,
פארטיף זיך,
פאָרש אים! ...

1. יוסף פלאוויוס

א

יוסף איז ארוים, ווי אַן אַ ציל, שפּאַצירן איבער די גאַסן פון רוים. ער האָט געוואָלט איינעטעמען אַ ביסל פרישע לופט. געוואָלט דערמיט זיך אויפלעבן, דערמונטערן. אָבער, וואו וואָלט ער געפינען אזא מין „לופט"?

ווען סע האָט אים ארומגענומען אזא מין יאוש־געפיל, האָט ער געמוזט פארלאָזן דאָס צימער, וואָס איז געווען פארטונקלט, בלויז שאָטנס האָבן זיך געשלייכט ארום אים, אויף די ווענט, אויפן סופיט, ארום אים, אין אים — האָבן זיך צונויפגעגאָסן אין איין איינציקן קאָשמאַר, וואָס האָט אים באוועלטיקט, אים געהאַלטן ווי אַ געפאנגענעם אין זיין אייגענער נעץ...

אַ געפאַנגענער? יאָ, דאָס קאָן ער זעלבסט פארשטיין, קיין אנדערער אויף דער וועלט נישט. די אנדערע מיינען דאָך אז ער איז אַ פרייער, אז ער האָט זיין „פרייהייט" אויסגעקויפט זיך ביי די רוימער, און אין דער ערשטער ריי ביי טיטוסן, דורך זיין פאַרראַט, ווען ער האָט איבערגעלאָזט זיינע ברידער, זיינע קאַמף־חברים מיט וועלכע ער האָט געקעמפט קעגן די רוימישע באַצווינגער, און ווען ער האָט געמיינט, אָדער זיך איבערגעצייגט אז דער קאַמף איז שוין אַן איבעריקער, אַז די מלחמה איז אַ פאַרשפּילטע, דעמאָלט האָט ער אויסגעדרייט דעם „דישל" און איז אריבער אויף דער זייט פון די מעכטיקע, וועלכע האָבן שוין איינגענומען כמעט די גאַנצע וועלט, בלויז דאָס קליינע אָבער דאָך ווידערשפּעניקע יהודה־לענדל האָט נישט געוואָלט אויפהייבן די הענט און זיך אונטערגעבן. בעסער האָבן זיי אויסגעוויילט דעם בכבודיקן טויט, נאָר נישט צו ליידן די בושה פון דעם באַזיגטן...

נו, יאָ. עס איז טאַקע אמת, ער האָט נישט געוואָלט שטאַרבן ווי אַ „העלד". ער האָט בעסער פאַרשטאַנען, הגם עס איז אים נישט געלונגען דאָס צו איבערצייגן אויך די אנדערע, אז עס איז בילכער פאַר אים צו בלייבן לעבן און צו זיין ניצ־

לעך פאַר זיין פאָלק א „לעבעדיקער“... א טויטער, אפילו מיטן העלדישסטן טויט, וועמען קאָן ער ניצן?

דאָס האָט ער געטראַכט תמיד, און דאַכט זיך, אז קיין חרטה דאַרף ער אויף דעם נישט האָבן. אמת, ביי זיך, אין זיין אינעווייניקסטן „איך“, האָט ער דאָך צו מאָל געמוזט מודה זיין, אז דאָס זיין „ניצלעך זיין פאָלק“ איז אפשר נישט מער ווי אן אויסרייד... והא ראיה, זייער ווינציקע ווילן אים דאָס גלייבן. זיינע אייגענע ברידער, זיינע אייגענע נעכטיקע מיטקעמפער, וועלכע זענען נאָך גע-בליבן לעבן, אָבער זענען געפאנגענע, געבונדענע אין קייטן, געפירט געוואָרן איבער די גאסן פון רוים, פארן און נאָכן רייטוואָגן פון טיטוסן, יענע ווילן דאָך אפילו זיין נאָמען נישט ארויסרעדן. און אויב עמעצער טוט עס יאָ, ביי א געלעגנהייט, ווען זיי שפינען זייערע זכרונות פון יענע בלוטיקע טעג און נעכט, ווען דער טויט האָט געלאָקערט איבער זייער פאָכענדיקער נשמה — דעמאָלט שפייען זיי אוים בייס דערהערן זיין נאָמען, ווי מע שפייט אוים בייס דאווענען, ביי „עלינו“, ווען מע דערמאָנט וועגן געצנדינסט און געצנדינער... ניין, יענע ווילן אים דאָס נישט מוחל זיין, נישט דאָס וואָס ער איז פריי בעת זיי זענען אין די קייטן און געמוטשעט ביי די שווערסטע ארבעטן, און אויך נישט דאָס, וואָס ער איז א לעבעדיקער געבליבן...

טאקע מחמת דעם, ווען ער איז דערגאנגען צו אָט דעם טרויעריקן קאפּיטל, צו באשרייבן די לעצטע שעה פונעם באלאגערטן יודפת, וואו ער איז געווען דער קאָמאנדאנט איבער די באלאגערטע קעמפער, די פארטיידיקער פון גליל, וועלכע האָבן זיך בשום אופן נישט געוואָלט אונטערגעבן, הגם זיי זענען שוין געווען איבערצייגט אז די מפּלה זייערע איז אן אומפארמיידלעכע, האָבן זיי אָבער געוואָלט ליבער טייטן זייערע ווייב און קינדער מיט זייערע אייגענע הענט, כדי זיי זאָלן נישט ארייַנפאלן אין די הענט פון די שונאים, אז זיי זאָלן נישט געפייניקט ווערן, פארגעוואלטיקט ווערן פון די ווילדע חיילות, אָנגעפירטע פונעם נישט ווייניקער ווילדן און אכזריותדיקן טיטוס הרשע, זאָלן נישט צו-לאָזן אז זייערע קינדער זאָלן פארקויפט ווערן פאַר שקלאפן, אָפּגעריסן פון זיי-ערע משפחות און פון זייער שטאם... וועמען ניצט אזא לעבן, האָבן זיי זיך געטראכט?

אזוי האָבן זיינע חברים געטראכט און באשטאנען אזוי צו ענדיקן מיט זייער לעבן. ער האָט אָבער דאָס נישט געוואָלט. ער האָט געהאלטן, און צייטנווייז האלט ער עס אויך היינט נאָך אזוי, אז צו שטארבן איז קיין מאָל נישט צו שפּעט. וואָס שייך די בושות, האָט ער געפּרואווט אויך זיי איינרעדן, אז דוד המלך האָט

רעכט געהאט ווען ער האָט געזאָגט „לא המתים יהללו יה“, אז טויטע קאָנען שוין סיי ווי סיי נישט לויבן גאָט, און מיטן טויט קאָן מען שוין גאָרנישט אויפטון. אזוי האָט ער געטראכט, אָבער אז ער האָט זיי דאָס נישט געקאָנט איבערציינגן, אז זיי זאָלן נאָכטון נאָך אים און זיך אונטערגעבן — האָט ער דעמאָלט באשלאָסן צו בלייבן לעבן, פאר יעדן פרייז, דורך סיי וואָס פאר אן אופן, אויך ווען ער וועט בלייבן איינער אליין ... זיין לעבן וועט דאָך האָבן א ציל. צו שרייבן די געשיכטע פון אָט די גרויזאמע מלחמות ... אויב ער וועט זיי נישט באשרייבן, איז ווער וועט זיי באשרייבן?! ער זאָל זיך פארלאָזן אויף די נישט-יידישע היסטאָריקער, וועלכע וועלן סיי ווי סיי שרייבן אזוי ווי זיי וועט אויסקומען בעסער, נאָר דעם אמת נישט?! ...

יאָ, דאָס אלעס איז זייער שיין און גוט. אָבער ווען סע קומט דערצו, ווען ער זעצט זיך שרייבן די דאָזיקע געשיכטע, וואָס ער דארף נישט שעפן פון קיין פרעמדע מקורות, נאָר ער האָט דאָס רוב געשעענישן פערזענלעך איבערגעלעבט און באצאָלט אזוי טייער, אז אפילו זיינע אייגענע ברידער שפייען אויס ביים דערמאנען זיין נאָמען?! ...

ארומגייענדיק איבער די רוימישע גאסן, אין וועלכע סע ווימלט מיט מענטשן אלערליי, האָט ער נישט מיט וועמען זיך איבערצווארפן, מיינסט זענען עס דאָך פרעמדע. היימישע קאָן מען דאָ שווער באגעגענען. די היימישע זענען דאָך ווייט פון רוים. זיי קעמפן, אָדער בעסער געזאָגט, זיי פירן אָן מיט די קאמפן אויך נאָכן איינגעמען כמעט די גאנצע וועלט, איצט דארף מען דאָך אויך אומעטום „איינשטילן“ די אויפשטאנדן, וואָס פלאקערן אויף דאָ און דאָרט, גלייך א פייער וואָס מע קאָן נישט אויסלעשן גענצלעך.

און סע וואָלט זיך אים זייער געוואָלט כאָטש עטלעכע ווערטער צו רעדן מיט א היימישן, אויף לשון-קודש אָדער אויף לשון-אראמיש, זיין מוטער-שפראך. אפשר וואָלט ער אזוי געקאָנט אויפפרישן אין זיין מוח, כאָטש זכרונות פון זיין יוגנט, פון זיין היימלאנד, ווען ער איז נאָך געווען א בכבודיקער כהן פון א מיוחסדיקער משפחה, ווען זיין נאָמען איז ארויסגערעדט געוואָרן מיטן גרעסטן יראת-הכבוד. יאָ, סע וואָלט זיך אים געוואָלט, אָבער וואו געפינט מען א היימישן, וואָס זאָל זיין פריי, אויף דער גאס?

און אויב אפילו עס איז יאָ נאָך פאראן עמעצער דאָ, וואָס איז נישט קיין געפאנגענער, נאָר דאָ געלעבט ווי א תושב נאָך פארן איינגעמען ירושלים פון טיטוסן, אזעלכער באהאלט זיך אויך אוים און זאָגט נישט ארוים אז ער איז א ייד ... אמת, געווען א שטיקל צייט, אָבער זייער א קורצע צייט, אפילו דעמאָלט

ווען טיטוס האָט געבראַכט זיינע געפאַנגענע פון יהודה געבונדענע אין קייטן, דערנאָך געשלאָגן מטבעות מיט דער אויפשריפט „יודעא קאַפּטא“, געבויט דעם טריומף-טויער, יאָ, דעמאָלט איז קיין בושה נישט געווען פאַר אַ רוימישן ביר-גער צו זאָגן אַז ער איז אַ ייד, ווייל — וועלכעם פאָלק צי וועלכע מדינה האָט אָקעגנגעשטעלט אַזאַ האַרטנאַקיקן ווירדיקן ווידערשטאַנד ווי יהודה? פאַר וועלכער מדינה, פאַר וועלכן טריומף האָט מען נאָך געשלאָגן מטבעות לכבודן באַזיגן די אויפשטענדלער אָדער באַלאַגערטע? ניין, בלויז יהודה האָט עס באַ-וויזן און עס פאַרדינט, נישט מיט זייער גרייס, נאָר מיט זייער גבורה, מוטיקייט און עקשנות צו קעמפן ביז דעם לעצטן טראָפּן בלוט פאַרן פאַרטיידיקן זייער לאַנד, זייער כבוד און זייערע הייליקטימער...

יאָ, אָבער ער? יוסף בן מתתיהו הכהן, פאַרדינט אויך פון אָט דעם נאַציאָ-נאַלן שטאָלץ, אויך ווען דער דאָזיקער שטאָלץ איז אַ געבראָכענער?!

ניין, ער האָט דערמיט גאָרנישט צו טון. אדרבה, ער איז פון די „אַריבערלוי-פער“ צו די באַצווינגער, וואָס קיין שום ייד וויל זיך מיט אים מער נישט אָנזאָגן קרובישאַפט, אויך אפילו נישט מיטשטאַמיקער. ער איז געבליבן פון דרויסן, אויסגעווייניק, ווי אַ פאַרוואָגלטער הונט, אָן אַ בעל-בית... ניין, אַ בעל-בית האָט ער דווקא יאָ, און נאָך וואָס פאַר אַ בעל-בית?!... איינער, וואָס שפּירט אים נאָך אפילו זיינע געדאַנקען, און דאָס נאָך אַלעמען, ווען ער האָט אַרויסגעוויזן אַזוי פיל הכנעהדיקע געטריישאַפט, צו פרייזן מער די פרעמדע באַצווינגער ווי די אייגענע באַצווינגטע...

דאָך האָט ער זיך אָפּגעשטעלט. דאַכט זיך, אַז צוויי סוחרים רעדן צווישן זיך לשון-אַראַמיש, אויסגעמישט מיט לשון-קודשדיקע ווערטער. זיי דינגען זיך איבער אַ סחורה. אָבער סיי דער קויפער און סיי דער פאַרקויפער רעדן אַרום די מטבעות אין דער העברעאישער שפּראַך, נישט אין אַראַמיש און אוודאי שוין נישט אין לאַטייניש אָדער גריכיש, וואָס איז די אומגאַנגס-שפּראַך דאָ, אויפן מאַרק. זיי רעדן וועגן סלעים, שקלים, הגם אַזעלכע מינצן זענען שוין בכלל דאָ נישט גילטיק... ער האָט פאַרשטאַנען אַז דאָס טוען זיי שוין פון געוואוינ-הייט, וואָס זיי ווילן זיך נישט אָפּגעוויינען... ביי זיי אין זכרון לעבן נאָך די דאָזיקע מטבעות, און אויב זיי לעבן, הייסט דאָך עס, אַז אפילו דאָס פאָלק לעבט נאָך אויך, און אויב דאָס פאָלק לעבט נאָך, מעג עס זיין ווי אַ קליין רעשטל — וועט דאָס פאָלק פון יהודה קיין מאָל נישט אונטערגיין...

ער האָט זיך אָפּגעשטעלט, געוואָלט פּרוּווּן זיין מזל:

— שלום, שלום צום ווייטן און נאָענטן! — האָט ער אויסגערופן מיטן גע־ווײנטלעכן גרוס. ווען יידן באַגעגענען זיך — פון וואו זענען יידן?

די צוויי יידן האָבן אים אָנגעקוקט מיט חשד, ווייל לויט זיין לבוש האָט ער נישט געהאַט קיין יידישן אויסזע. ער איז נישט געווען ענלעך נישט צו קיין געוועזענעם געפאַנגענעם, וואָס מע האָט נאָר וואָס באַפרייט, אָבער אויך נישט מיט אַ היגן תושב. זיין אויסשפּראַך איז געווען מיט אַ העלעניסטישן אַקצענט. דאָס הייסט דאָך, אַז ער איז פון ארץ־יהודה. זענען זיי אַ ווײלע געשטאַנען, אים אָנגעקוקט מיט פאַרשנדיקע בליקן און געשוויגן. האָבן אַפילו נישט געענט־פערט אויף זיין פראַגע. אָבער צום סוף האָט איינער אים יאָ געענטפערט, אָבער בלויז מיט אַ קעגן־פראַגע, ווי געוויינטלעך יידן טוען:

— פון וואו איז אַ ייד?

— אויב ער איז אַ ייד? — האָט צוגעגעבן דער צווייטער...

יוסף איז נישט געווען פאַרוואונדערט אויף זייער קאַלטער באַגעגעניש. ער האָט געוואוסט, אַז עס איז אַ צייט ווען איינער איז דעם אַנדערן חושד. מע קאָן קיין מאָל נישט וויסן אויף וואָס מע קאָן זיך דערוואַרטן, פון אַן אומבאַקאַנטן נייגעריקן פרעגער... איז בעסער זיך נישט צו איילן מיט קיין תשובות, נישט אַריינלאָזן זיך אין קיין שמועס, אויב מע ווייסט נישט מיט וועמען מע האָט צו טון.

איין זאַך איז פאַר אים אָבער געווען קלאָר, אַז קיינער פון זיי האָט אים נישט דערקאָנט. אויב אַזוי, האָט ער זיך געטראַכט, איז אַ גינציקע געלעגנהייט פון זיי געוואויר צו ווערן, דאָס וואָס אים פּלאָגט אין דער לעצטער צייט. אָט איז אַ געלעגנהייט, האָט ער געטראַכט, צו געפינען אַן ענטפער אויף דער פראַגע וואָס ער געפינט קיין תירוץ נישט. ווי אַזוי צו ענדיקן דאָס קאַפּיטל געשיכטע וואָס ער שרייבט איצט:

— איך וועל אייך אויסזאָגן דעם אמת — האָט יוסף געזאָגט מיט אַ שמייכל, אַ געצוואונגענעם, כדי צו פאַרהוילן דעם ליגן וואָס ער וויל זיי זאָגן, נאָר בלויז אויסצופּרואוון זיי, צו זען וואָס וועלן זיי אויף דעם זאָגן — איך בין דער לעצ־טער געבליבן לעבן, צוזאַמען מיט יוסף בן מתתיהו הכהן, פון דעם באַזיגטן יודפת...

און אַז ער האָט געזען, אַז זיי זענען געבליבן פאַרשטומט און אַרויסגעוויזן נישט מער ווי ביטול, אַז זיי גלייבן אים נישט, האָט ער צוגעגעבן:

— איך בין געבליבן דער לעצטער, וואָס האָב געדאַרפט דערשטעכן מיין בן־זוג, יוספן, און דערנאָך מיך אַליין דערשטעכן...

דעמאָלט האָט שוין איינער פון די סוחרים געפרעגט מיט א בייזן טאָן, גלייך ער וואָלט איצט געהאַט די שווערד אין די הענט און דאַרף עמעצן דערשטעכן אויף טויט:

— און פאר וואָס האָט איר נישט אויסגעפירט אייער שבועה צו אייערע חברים, וועלכע זענען דערשטאָכן געוואָרן, לויטן גורל, פאר אייך? ... וועמען ווילט איר פירן ביי דער נאָז, מיטן גורל, וואָס איז נישט מער ווי אן אויסגעטראַכטע מעשה פון יענעם פאררעטער, דער „שבת-ייד״, וועמעס נאָמען וועט פארפוילט ווערן ווי פון א רשע, א רוצח, וועלכער האָט געקאָנט מכלומרשט זיך אויסבאהאלטן הינטער א „גורל״, וואָס איז אזוי אויסגעפאלן ווי אזוי אים האָט זיך געוואָלט, אז ער זאָל בלייבן דער לעצטער, אָדער ווי איר ווילט זאָגן, אז איר ביידע זענט געווען די לעצטע? ...

יוסף האָט שוין נישט געהאַט וועמען צו ענטפערן, אָדער פאר וועמען זיך צו פאַרענטפערן. ביידע סוחרים האָבן צון אים אויסגעדרייט דעם רוקן און אים איבערגעלאָזט. נישט געוואַרט אפילו אויף זיין א דערקלערונג. און דאָס האָט אים ווינציק געחידושט. ער האָט דאָך שוין געוואוסט, אז דאָס איז די אַלגעמיינע שטימונג ביי היגע יידן.

פארשטייט זיך, אז אזא באַגעגעניש מיט זיך גופא, צו זען אין אזא שפּיגל דאָס אייגענע פּנים, האָט נישט געקאָנט גורם זיין אים צו דערמונטערן, אז ער זאָל זיין בכוח פאָרצוזעצן שרייבן זיין געשיכטע, זיין וואריאַנט פון „יידישן קריג״ ...

אין זיין מוח איז פאַרבליבן, לעת-עתה, אומפארשטענדלעך דאָס נייע שימף-וואָרט, וואָס ער האָט נאָר וואָס געהערט: „שבת-ייד״. ער האָט נאָך נישט פאַר-שטאַנען זיין באַטייט. וואָס האָבן זיי דערמיט געוואָלט זאָגן?

ב

ווען יוסף איז אהיימגעקומען, האָט ער ווידער געפונען צעשויבערט זיינע כתב-ידן. ער האָט עס באמערקט פון דער ווייטנס, אז עמעצער האָט געגנישטערט אין זיינע פארמעטן ...

יאָ, מע מיינט בלויז אז ער איז א פרייער, אָבער פאַקטיש איז ער דאָך פונקט אזא געפאַנגענער ווי אַלע. דער חילוק איז נאָר, וואָס זייערע קייטן אויף די פיס זענען זיך אָן, בעת זיינע הענט און פיס זענען געבונדן מיט קייטן וואָס זיי זעען זיך נישט אָן. בלויז ער פילט זיי. נאָך מער, ער הערט אויך זייער געקלאַנג,

נישט נאָר פון פשוטע קייטן, נאָר פון גאנצע גלעקער. בעת ער טוט זיך א ריר, מאכט א מינדסטע באוועגונג, פארטייבן זיי זיין געהער און דערמאנענען אים אז ער איז אויך נישט קיין פרייער, ווי אנדערע מיינען עס, נאָר א געפאנגענער, פארשלעפט אהער פון יהודה, פונעם פארוויסטן און פארשוועכטן געבורט-לאנד זיינעם...

נו, וואָס וויל מען נאָך פון אים? ער האָט דאָך שוין נאָכגעגעבן אלע דינג. ער האָט דאָך שוין פארקויפט נעבן זיין גוף אויך זיין נשמה, נאָר זיך אויסצו-קויפן דאָס ביסעלע רו, וואָס איז אין דער אמתן קיין מאָל קיין רו נישט געווען, נאָר קוים א ביסעלע מעגלעכקייט אז ער זאָל קאָנען פאָרזעצן זיין שוואכקייט צו שרייבן. יאָ, שוואכקייט... עס איז דאָך דער זינען פון זיין עקזיסטענץ. צו-ליב דעם האָט ער מקריב געווען זיין נאָמען, צוליב דעם איז ער דערנידעריקט געוואָרן צו דער מדריגה פון א „פאררעטער" (איצט שוין אויך צון א „שבת-גוי" וואָס ער ווייסט נאָך נישט דעם גאנצן באטייט!), נאָר צוליב דעם, אז ער זאָל קאָנען טון זיין ארבעט — צו שרייבן די געשיכטע פון זיין פאָלק.

ער האָט דאָך געפילט אז אויף אים רוט דער רוח-הקודש, אויך ווען ער איז נישט בכוח פאָרצוזעצן אין פינקטלעכן נוסח פון די נביאים, פאָרצוזעצן אויך דעם עתיד, ווי סע פלעגן טון אין די פריערדיקע צייטן פאר אים די נביאים, און צו מאָל זאָגט ער עס טאקע, אז ער פילט אויך א ניצוץ פון דאָזיקן רוח-הקודש, צו זען דעם עבר. און דאָס איז אפשר צו ווינציק? אויף צו זען דעם עבר, קלאָר און דייטלעך, אזוי ווי ער זעט אים, דאַרף מען דען נישט האָבן קיין רוח-הקודש?!

האָט ער דאָך געוואָלט ציען ווייטער דעם פאָדעם פון דער געשיכטע, פון וואו סע האָט זיך געענדיקט דער „דברי הימים" פון תנך, ביז צו זיין צייט — האָט מען אים דאָס שוין נישט געלאָזט.

אייגנטלעך האָט עס אים קיינער קיין מאָל נישט געזאָגט, אז ער זאָל דאָס נישט שרייבן. קיינער האָט עס אים נישט פארבאָטן. חלילה, ער איז דאָך א „פריי-ער" און מעג טון וואָס עס איז רעכט אין זיינע אויגן... טיטוס פערזענלעך חזרט דאָך עס געגנוג אָפט מאָל איבער, אז ער איז נישט בלויז א פרייער רוימישער בירגער מיט אלע בירגער גלייך, נאָר אדרבה, ער איז איינער פון זיינע נאָענטע מקורבים, פון זיינע יועצים, און אז ער הערט זיך צו צו זיינע מיינונגען... יאָ, אָבער דאָך אזוי, האָט מען עס געגעבן אָנצוהערן, אומדירעקט, דורך א דריטן, אז טיטוס וואָלט גערן געלייענט די געשיכטע (אָדער כראָניק) פון זיינע שלאכטן, פון זיינע העלדנטאטן, וואָס ער האָט באוויזן אין יהודה, און בכלל אין יענעם פעלד-צוג פון יענע מיזרח-לענדער...

איז אים נישט איבערגעבליבן עפּעס אנדערש ווי זיך אונטערצוגעבן. אַן אנדערע ברירה האָט ער דען געהאט?! האָט ער זיך גענומען צו דער ארבעט פון דאָס ניי. דאָס הייסט, אז ער האָט געמוזט ארבעטן גלייכצייטיק אויף צוויי שטחים. ביי טאָג האָט ער אָנגעהויבן שרייבן די געשיכטע פון די „יידישע מלחמות“, דאָס הייסט, די לויב-געזאנגען צו די רוימער, און ביי נאכט האָט ער געשריבן די יידישע געשיכטע, וואָס האָט געפעלט און איז פון קיינעם נאָך נישט געשריבן געוואָרן ביז צון אים...

מאָדנע, האָט יוסף ביי זיך געטראכט, אפילו דער נאָמען פונעם ספר איז אויך א גראָבער שקר... עס איז דען א געשיכטע פון די „יידישע מלחמות“?! עס איז דאָך, ווי סע קומט אוים, אויך אָן זיין ווילן אפילו, די געשיכטע פון זיינע, טיטוסעס, „מלהמות“...

סע האָט זיך אָבער געשטעלט פאר אים איין איינציקע ברירה: אָדער ער שרייבט דאָס, וואָס דער „בארעמהארציקער זיגער“, טיטוס, דערוואַרט פון אים, און ער לעבט איבער און קאָן אזוי ארום אויך אָנשרייבן דאָס וואָס זיין הארץ גלוסט און וואָס זיין געוויסן דיקטירט...

זיין „געוויסן“? ביי אָט דעם געדאנק האָט ער ביטער געשמייכלט, גלייך ער וואָלט געשטאנען נישט פאר א שפּיגל, אין וועלכן ער זאָל זיין פאַלשקייט זען, נאָר ער קוקט אָן אן אנדערן, וואָס ענדלט אזוי מיט אים, גלייך ווי א צווילינג-ברודער... אויך דאָס דאָזיקע וואָרט, „געוויסן“, סאמעוועט מער מיטן וואָרט „פארראָט“, שקר, זעלב-נארעריי... וואָס זאָל ער זיך אָנשיכורן מיט וואסער? ער האָט זיך פארקויפט אָן געלט... ער האָט זיך איבערגעענטפערט אין די הענט פון די שונאים פון זיין שטאם, האָט אָפּגעשוואכט די הענט פון יענע העלדישע ווידערשטענדלער דורך זיינע רעדעס, פלאמיקע דעפעטיסטישע דרשות, וואָס ער האָט געהאלטן אין סאמע ברען פון די שלאכטן, כדי ארויסצוווייזן זיין געטריישאפט צו די זיגער, אָבער אונטערן אויסרייד אז עס איז שוין אומזיסט דער קאַמף, האָט ער זיי גערופן אז זיי זאָלן זיך אונטערגעבן, אראָפּלייגן די וואָפן, אוועקוואַרפן די שווערדן און זיך ראטעווען דאָס לעבן... שקרים, לויטער שקרים... וויפל לעבנס האָבן זיך דען באמת געראטעוועט? גאָרנישט מיט נישט. ער ווייסט דאָך דעם גאנצן אמת, אז אלע די וואָס האָבן זיך טאקע אונטערגעגעבן, אוועקגעלייגט דאָס געווער פון די הענט — זענען אויסגעקוילעט געוואָרן אויף די סאמע אכזריותדיקסטע אופנים. נאָך מער, ער האָט דאָס אַלץ געמוזט צוקוקן מיט זיינע אויגן, גלייך דאָס וואָלט געווען זיין שטראָף (צי שכר?) מצד די פּראָטעקטאָרן זיינע, אָנשטאָט זיי זאָלן אים שוינען...

כאָטש אזוי פיל האָט ער דאָך פארדינט ביי זיי, אז מע זאָל אים שוינען, אז ער זאָל נישט מוזן צוקוקן ווי יענע וואָס האָבן זיך שוין יאָ צוגעהערט צו זיינע דרשות, און האָבן זיך אונטערגעגעבן, האָבן נישט געהאט קיין בעסערן גורל ווי דיע וואָס האָבן געקעמפט ביזן לעצטן אָטעם זייערן כדי צו פארטיידיקן זייער כבוד...

יאָ, איצט איז ער שוין דאָ, אין רוים. עס איז שוין טאקע אחר-המעשה. אַלץ האָט זיך שוין געענדיקט. די דראמע איז שוין אָפּגעשפּילט געוואָרן און קיין שום פירהאנג וועט זיך שוין מער נישט ווידער אויפהייבן, אז מע זאָל קאָנען זי איבערשפּילן אנדערש ווי אזוי זי איז שוין אָפּגעשפּילט געוואָרן דעמאָלט, דאָרט, ביי די חרובע מויערן פון דעם אמאָל בארימטן און הייליקן ירושלים, ביי די סקעלעטן פון די אומגעקומענע פאר דורשט און הונגער אין דער באלא-גערונג...

יאָ, ער וואָלט דאָך טאקע אָנגעשריבן וועגן דעם אויך א „דראמע“, א פיל מער טעאטראַלישע ווי די בארימטע העלענישע דראמעס. ער וואָלט דאָך נישט געדארפט אויסטראכטן קיין שום פיקציעס נישט, פון קיין געטער, געטינס צי גייסטלעכע. סע וואָלט דאָך שוין געווען גענוג און איבער גענוג פאר מאָנומענ-טאלע דראמעס, ווען ער זאָל באשרייבן אויף א פּארמעט, דאָס וואָס ער האָט איבערגעלעבט, ווען ער האָט געדארפט צוקוקן צו אָט דעם אַלעמען, נישט בלויז צו די ליידן פון זיין מוטער, פון זיין פּערזענלעכער דראמע פון זיין משפחה — נאָר אפילו פון דער גרוויזאמער דראמע פון זיין שטאָם... אָבער ווער לאָזט אים שרייבן אזעלכע מין „דראמעס“?!

יאָ, ער האָט זיך שוין איבערצייגט, אז טיטוס דארף נישט קיין ליטעראַ-טור, קיין קונסט (הגם ער זאָגט, אז ער איז א מעצענאַ!), ער דארף בלויז די שבחים, וואָס ער „יאָסעפוס“ מיט זיין שרייבערישן טאלאנט, זאָל אים צושרייבן מיט חניפה, דווקא ווייל ער איז ייד. דווקא ווייל ער איז איינער פון די גרעסטע און פּעאיקסטע געוועזענע קריגס-פירער, איז ער דאָך דער סאמע באגלייבטסטער עדות פון זיינע, טיטוסעס, „העלדישע“ אויפטועכצער... יאָ, פאר אים איז עס שוין מער ווי קלאָר, אָבער וואָס קאָן ער שוין טון, האָט ער דען אַן אנדערע ברירה?!...

יאָ, פאר אים איז עס שוין איצט מער ווי קלאָר. איצט, ווען ער האָט געהערט אז מע רופט אים מיטן צונאָמען „שבת-ייד“, האָט ער זיך אינטערעסירט. ער האָט אָפּגעשטעלט, אין א טאָג, א ייד אויף דער גאס און אים געפרעגט:

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, וואָס הייסט א „שבת-ייד“?

— איר ווייסט נישט? — האָט יענער זיך געוואונדערט — וואָס סע הייסט א „שבת-גוי“ ווייסט איר דאָך מסתמא יאָ?

— אוודאי ווייס איך — האָט יוסף אים געענטפערט — א „שבת-גוי“ איז א נישט-ייד, וואָס באדינט א יידיש הויז מיינסט שבת. א שטייגער, אין די ווינטערדיקע שבת-פרימאָרגנס, ווען די נעכט זענען לאנגע און די טעג זענען קורצע, קומט ער אין א יידיש הויז אָנצינדן א ליכט, כדי מע זאָל זען מעביר צו זיין די סדרה. צו מאָל מאכט ער אויך פייער, כדי מע זאָל נישט ליידן פון קעלט, וכדומה...

— אָט זעט איר — דערקלערט אים דער געפרעגטער — איצט וועלן מיר קאָנען געבן אייך צו פארשטיין, וואָס סע הייסט א „שבת-ייד“ ... אָבער מע דארף אייך קודם עפּעס דערציילן כדי איר זאָלט עס דערגרונטעווען: א „שבת-גוי“ איז געקומען פארן בית-דין של-מעלה, האָט מען, פארשטייט זיך, אים געמישפּט פאר זיינע מעשים. האָט זיך געשטעלט די פראגע: האָט ער דאָס געטון, דאָס באדינען א יידישע-משפּחה, צוליב א מיצווה, אָדער בלויז פארן שטיקל רעפטל חלה פונעם ווייסן קוילעטש צי פארן גלעזעלע שבתדיקע שליבאָוויצע, צו וועלכן ער האָט פון תמיד געגלוסט, וואָס ער האָט באקומען ווי זיין שכר? ... נישט וויסנדיק ווי אזוי דאָס צו פּסקענען, האָט דער בית-דין של-מעלה אים צוריקגעשיקט אויף דער ערד, ער זאָל מגולגל ווערן נישט סתם אין א ייד, נאָר אין א סאמע חשובסטן מנהיג ביי יידן, סיי לויט זיין כהנישן יחוס, סיי לויט זיינע לומדישע און אנדערע מנהיגישע פעאיקייטן... איצט, הייסט עס, איז ער שוין אין א מצב ווען ער דארף דינען „יידן“ נישט ווי א „גוי“, נאָר ממש ווי א ייד און נישט סתם א פּשוטער ייד, נאָר ווי א מיוחסדיקער חשובער כהן, כמעט א כהן-גדול... איצט, פארשטייט זיך, אונטערן אויסרייד אז ער דינט „זיין“ פאָלק און שטאָם דינט ער גאָר די „גוים“ ... ער טוט אָפּ אַלץ וואָס אין דער קאָרט, כדי ער זאָל אויסנעמען און געפינען חן אין די אויגן פון זיינע בעלי-בתים, די „גוים“ ... אדרבה, ער טוט שויך אָפּט מאָל אויך לפנים משורת-הדין. ער באשפּייט זיינע אייגענע ברידער (וועלכע ער זאָגט מכלומרשט, אז ער טוט זיי בלויז השתדלנות-דיקע טובות!), נאָר אַרויסצווייזן זיין געטריישאפט צו די „גוים“ ... אָט אזא מין „ייד“, אין פריערדיקן גילגול איז ער געווען א „שבת-גוי“ — איז איצט שוין א „שבת-ייד“, אין דינסט פון די שונאים פון די יידן ... איצט האָבן זיי שוין זייער אייגענעם „שבת-ייד“ און קאָנען אים שוין אָנווייזן: אָט, אייער אייגענער מנהיג, ער איז דאָך נישט קיין „גוי“, און אפילו נישט קיין פּשוטער ייד, נאָר ממש א „כהן“ און דאָך ... ווערט אזא „שבת-ייד“ וואָס איז פיל ערגער פון

א „גוי“ גוט באצאָלט. מע גיט אים אָפּ כיבודים. אָנשטאָט א גלעזל שליבאָוויצע צי א רעפטל ווייסע חלה, צאָלט מען אים אויך מיט דרייסיק זילבער-שטיקלעך, נאָר צו „קויפן“ זיין נשמה, ער זאָל זיך פּאמעלעך, פּאמעלעך אראָפּגליטשן אראָפּ, אראָפּ, פון טאָג צו טאָג, פון וואָך צו וואָך, ביז ער איז שוין דערגאַנגען אין גאנצן „דאָרט“... ער איז שוין מער נישט אין דינסט פון „זיין“ שטאם, ווי ער האָט עס געזאָגט אין אָנהייב. ער איז שוין איצט אין גאנצן א פארקויפטע נשמה, א מה-יפיתניק-יידל... אָט דאָס איז א „שבת-ייד“. אָבער פאר וואָס פרעגט איר עם?

— פשוט — האָט יוסף געענטפערט ווי פארשעמט, פאררויטלט. ער האָט מורא געהאט, אז יענער זאָל אים נישט דערקענען. אָבער ווי אָן זיין ווילן האָט ער ווייטער געפרעגט — פאר וואָס זשע פארגלייכט מען אים צון א „שבת-גוי“?

— ניין, פארגלייכן קאָן מען אים צון א „שבת-גוי“ לגמרי נישט... בעת דער „שבת-גוי“ איז א צדיק, העלפט ארויס א צווייטן מיטמענטש, אָן דעם אז ער זאָל זיין א פאררעטער פון זיין אמונה אָדער אייגענעם שטאם — איז דער „שבת-ייד“ א פשוטער פאררעטער, הגם ער באניצט זיך נאָך אלץ מיטן אויס-רייד, אז ער דינט „אויך זיין פאָלק“... איז עס טאקע נישט צום פארגלייכן, אָבער לינגוויסטיש איז דאָס וואָרט פון דאָרט פארוואנדלט געוואָרן...

יאָ, פאר יוספן איז איצט שוין מער ווי קלאָר, האָט ער געמוזט שלום מאכן מיט זיין גורל. ווי און וויינד איז צון אזא גורל... פון דראמעס שרייבן קאָן ער איצט שוין אפילו נישט חלומען. נישט צוליב דעם האלט מען אים אין רוים, כלומרשט ווי א „פרייעם“ בירגער... ער מוז שרייבן די שבחים פונעם „העל-דישן קריגס-פירער“, דעם אימפּעראטאָר פון דער רוימישער אלהערשערישער מלוכה.

שרייבט ער, די פארמעטלעך הויפן זיך טעגלעך אויף זיין שרייב-טיש. ער האָט דאָך נישט געקאָנט אָנהייבן מיט טיטוסן. סע וואָלט דאָך צו פיל געריסן די אויגן, אז ער איז נישט מער ווי א געצאָלטער מערסענאר, וועלכער „קעמפט“ מיט זיין געגנדזענער פעדער, הגם ער טינקט זי נישט איין אלע מאָל אין דער טינט, נאָר ממש אין זיין אייגן בלוט, וואָס טריפט פון זיין פארוואונדיקט יידיש הארץ, בעת ער דאַרף שרייבן די שבחים פון זיינע שונאים, וואָס האָבן חרוב געמאכט זיין אייגענע היים און זיין אייגן פאָלק...

האָט ער אָנגעהויבן מיט העכער הונדערט יאָר פאר טיטוסן, כדי צו לויבן די רוימער בכלל. ער האָט דאָך געמוזט צושטעלן דעם פּלאַן פון זיין „געשיכטע“,

כדי דער אימפעראטאָר זאָל האָבן אַן אנונג, וואָס סע געשעט מיט זיין שרייבן די געשיכטע ...

אויך דאָ האָט טיטוס אים דאָס נישט געזאָגט דירעקט, נאָר ער האָט אונטער־געשטעלט א דריטן, וואָס זאָל אים געבן אָנצוהערן אַז „סע וואָלט געווען רעכט אין די אויגן פונעם הערשער, אַז ער זאָל זען דעם פּלאַן פון זיין ווערק פון פריער איידער ער הייבט אָן זיין ארבעט" ...

האָט יוסף צוגעשטעלט אזא פּלאַן פאר זיבן ביכער. פאר וואָס דווקא זיבן? דעמאָלט האָט ער דאָך נאָך נישט געוואוסט וויפל ביכער סע וועלן ארומנעמען זיינע ווערק. ער איז דאָך געווען א קינסטלער, א ליטעראַט. און קיין שום שריי־בער אויף דער וועלט קאָן נישט פאָרויסזאָגן אָדער פאָרויסזען, מיט אזא פּינקט־לעכקייט, אַז סע וועלן זיין דווקא זיבן ביכער. קאָן גאָר זיין אַז סע וועלן זיין בלויז זעקס? און אפשר גאָר וועלן זיי ווערן אכט? ער האָט עס אוודאי נישט גע־קאָנט פאָרויסזען. עס איז דאָך באוואוסט אַז א שרייבער, ווי א וואנדערער, סיי אויף דער יבשה סיי אויפן ים, לאָזט זיך ארויס שווימען, צו מאָל מיט און צו מאָל קעגן די כוואַליעס, ווי אזוי דער ווינט וועט שוין בלאָזן. צו מאָל אים אונ־טערצוטרייבן און צו מאָל אים צוריקצוהאַלטן, צו מאָל אויך צו שטעלן אים אין סכנה פון א שטורעם, אויף וועלכן מע קאָן זיך פון פריער נישט ריכטן און אים אויך נישט פאָרויסזען ... ביים שרייבן ווייסט דאָך אויך דער קינסטלער נישט גענוי, ווי אזוי און וואוהין די „כוואַליעס" וועלן אים פארטראָגן. סע מאכט זיך דאָך נישט זעלטן, אַז ווען דער שרייבער הייבט אָן שרייבן זיין ווערק, דע־מאָלט מיינט ער אַז ער איז דער האר איבערן גורל פון זיינע פּערסאָנאזשן, פון די געשריבענע געשעענישן.

יאָ, ער מיינט עס בלויז אזוי. פאקטיש לאָזט זיך דאָך אוים צו מאָל טאקע ביים סאמע אָנהייב פון זיין ארבעט, אַז ער, דער שעפער, איז שוין נישט בעל־בית איבער זיין שאפונג. נאָר ער איז ארונטערגעוואָרפן אונטערן גורל פון זיינע פּערסאָנאזשן. זיי געוועלטיקן איבער אים. זיי דיקטירן אים, ווי אזוי און וואָס ער זאָל ווייטער שרייבן. דער קינסטלער גופא, דער שרייבער, דאַרף זיך גוט האלטן אין זיין „שיפל" אַז ער זאָל נישט געשטרויכלט ווערן און זיך דערטרענקען צו־זאמען מיט זיינע פּערסאָנאזשן אין גאנג פון די געשעענישן, אין גאנג פון די זיג־זאגן פון דער געשיכטע וואָס ער שרייבט ... איז פון וואו האָט זיך צון אים גענומען די צאָל „זיבן"?

אויך דאָס איז געווען א מין רמז פון זיין צוגעהעריקייט צו זיין פאָלק און שטאָם ... הגם מע האַלט אים פאר אן אָפּטריניקן, איז ער בלב ונפש א היימי־

שער. און ווי א געטרייער צו זיין שטאם, איז אויך ביי אים הייליק די צאָל זיבן. טאקע מחמת דעם און נישט וועגן אן אנדערער סיבה האָט ער איינגעטיילט זיין פּלאַן, וואָס ער האָט איבערגעשיקט צו טיטוסן פון גאנצע „זיבן ביכער“ ...

אמת, שוין אין יענעם פּלאַן האָט מען געקאָנט זען, וואוהין דער ווינט בלאָזט ... אז ער איז דער משורר פונעם אימפּעראטאָרס הויף ... א מערסענאר מיט דער פּעדער אויפן פּארמעט ...

אָבער, וואָס איז אים איבערגעבליבן צו טון? ווען ער האָט נאָך געהאט די שווערד אין זיינע הענט האָט ער שוין נישט געקאָנט קעמפן, איז וואָס קאָן ער שוין היינט אויפטון?!

האָט ער זיך געלאָזט „שווימען“ מיטן ציל צו געפינען אן אייגענעם האפן, וואו ער זאָל אָנאנקערן זיין געשיכטע-שיפל, צו זיין ניצלעך פאר זיין פאָלק, פאר זיין שטאם — אויך ווען ער דארף דערפאר באצאָלן מיט חניפות לגבי זיינע שונאים, וואָס האָבן אים און זיין שטאם און זייערע הייליקטימער גרויזאם חרוב געמאכט, ווער ווייסט אויף וויפל הונדערטער צי גאָר טויזנטער יאָרן ...

נאָר, האָט מען דען אים געלאָזט שווימען אזוי ווי א גינציקער ווינט וואָלט אים געטריבן, ווי די כוואליעס פון זיין קינסטלערישן טאלאנט און וויסן וואָלט אים געטריבן?!

אָט, טאקע צוליב דעם האָט ער זיך נישט געוואונדערט, אז ער האָט געפונען וואָס ער האָט געפונען, ווען ער איז אהיימגעקומען פון זיין שפּאציר איבער די רוימישע גאסן, כדי זיך א ביסל אויסצולופטערן די געהירן מיט זיינע פארפּלאָנטערטע געדאנקען, די שווערע מחשבות וואָס האָבן באלאסטיקט זיין געוויסן און געשטערט אים פון זיין שעפערישער טעטיקייט. אז ער איז אָבער אָנגעקומען אהיים און געפונען צעשויבערט זיינע כתב-ידן, די פּארמעטלעך זענען געווען פארמישט, קאָנטיק פון אן עם-הארצישער האנט — האָט ער שוין נישט געהאט קיין מנוחה פון זיין גאנצן שפּאציר ... בעסער וואָלט ער שוין נישט געווען ארויסגעגאנגען פון זיין שטוב.

ווען ער איז אין דער היים? ניין. דעמאָלט טוט מען עס נישט אזוי גראָב. דעמאָלט, אין זיין אָנוועזנהייט, וואגט מען נישט צו נישטערן אין זיינע כתבים. עס איז שוין באוואוסט, אויך ער, דער רוימישער טיראן האָט עס שוין געוואוסט. מיט געוואלד קאָן מען דאָס נישט אויפטון. פונקט ווי ליבע מיט געוואלד זענען זיך סותר איינם דאָס צווייטע, אָדער עס איז „ליבע“ אָדער עס איז „געוואלד“ ... יאָ, מע קאָן זיך דינגען א מערסענאר, סיי ער זאָל קעמפן פאר דיר מיט דער שווערד, סיי מיט דער פּען — אָבער דאָס וועט נישט זיין מערער ווי א ביליקער

און נידעריקער מערסענאר, עפּעס א שמירער, א פּאיאץ — אָבער אויף קיין שום אופן וועט עס נישט זיין קיין קינסטלער, א טאַלאַנטירטער שרייבער, וואָס זאָל פאנגען די הערצער פון זיינע לייענער — מע זאָל אים גלייבן...

יאָ, אויך טיטוס האָט עס געוואוסט און זיך געמוזט מיט דעם רעכענען.

ג

יאָ, יוסף איז טאַקע אויגנשיינלעך געווען א „פרייער" בירגער, נישט קיין געפאנגענער. אָבער קייטן האָט מען אים אָנגעטון מיט א מגזועגע קייטן האָט מען אים געבונדן פאמעלעך די הענט, אז אפילו ער גופא האָט עס קוים געפילט. און ווען ער האָט עס שוין יאָ דערפילט — איז עס שוין געווען שפּעט, צו שפּעט.

שפּעט? גאָרנישט האָט ער דאָך נישט פארשפּעטיקט און נישט געקאָנט פארשפּעטיקן, ווייל גאָרנישט האָט ער שוין נישט געקאָנט אונטערנעמען קעגן זיין גורל. ער האָט דאָך שוין איצט געמוזט טאנצן ווי אזוי אנדערע האָבן אים געשפּילט. ער איז דאָך שוין נישט געווען מער ווי א געצייג אין די הענט פון זיין טיראַן. אלץ וואָס יענער האָט געוואָלט, אלץ, אלץ אָן אויסנעם, האָט ער שוין געקאָנט באַקומען ביי זיין פרייעם „שקלאַף" יוסף פלאַוויוס, וועלכער האָט אויך מיט זיין נייעם נאָמען אויסגעדריקט זיין אונטערטעניקייט און חניפהדי־קייט צו די פלאַוויוסישע אימפּעראַטאָרם פון רוים. ער האָט מיט זיינע אייגענע הענט אָפּגעמעקט זיין יידישן „איך" און אָנגעטון אויף זיין כהנישן קאָפּ א רוי־מישן „נאָמען", ווי אן אמתדיקער שקלאַף...

אויך דאָס האָט דאָך געקערט צו זיינע קייטן.

ווען ער האָט זיך גענומען שרייבן יענע זיבן ביכער, האָט ער דאָך עס גע־שריבן אין זיין לשון, אין העברעאישן אראַמיש. נו, ווי אזוי וועט זיך עס דער־וויסן דער „האר", וואָס ער שרייבט און מיט וואָס ער ברענגט זיך אָן די צייט? אוודאי וועט מען אים נישט האַלטן אויף די הוצאות פון דער רוימישער מלוכה כדי ער זאָל אָנשרייבן די געשיכטע פון זיין חרוב געמאַכט פאָלק... יאָ, אויב ער שרייבט עפּעס וואָס איז ניצלעך פאר דער רוימישער זיגערישער מלוכה, דאָס יאָ, דעמאָלט שוינט מען נישט קיין הוצאות. טיטוס גופא האָט געגעבן אזעלכע אָנווייזונגען...

אָבער ווי אזוי וועט ער זיך קאָנען איבערצייגן אז יוסף טוט דאָס טאַקע אין זיין אינטערעס, צו לויבן זיינע העלדישקייטן, הגם ער האָט געליטן אזעלכע

בושהדיקע מפלות ביים איינגעמען דאָס הייפל יידישע קעמפער... „קעמפער“? זיי זענען דען ווערט אָנגערופן צו ווערן קעמפער?! זיי זענען דאָך געווען פּשוטע פאנאטיקער, וואָס האָבן נישט געוואָלט זיך אונטערגעבן ווי אנדערע האָבן עס געטון, אויף אנדערע שלאכט-פעלדער פיל שטארקערע און פיל מערערע אין דער צאָל פון זיי?

יאָ, טיטוס איז געווען נייגעריק צו וויסן באצייטנס מיט וואָס זיין „פריינד“ ברענגט זיך אָן די צייט, פאר אים אזוי טייערע צייט (א מענטש ווייסט דען ביז ווען ער לעבט, אָדער רעגירט?), אז יענער זאָל זיך איילן און שרייבן זיינע העל-דישקייטן... אָבער אויך דאָס האָט ער אים נישט געזאָגט דירעקט אין א פערזענ-לעכן שמועס מיט יוספן, נאָר אים געלאָזט אָנצוהערן דורך א דריטן:

— דער אימפעראטאָר וואָלט זיך גערן פארווילט מיט זיינע פארצייכענונ-גען, מיט זיינע שילדערונגען וועגן די העלדישע קאמפן אין יהודה, בפרט ביים בייקומען ירושלים, דאָס בית-המקדש... אָבער ער פארשטייט דאָך נישט די אראַ-מעאישע שפּראך... כאָטש א רעזומאט, ווען ער זאָל קאָנען לייענען, אויב נישט אין לאטייניש, ווייל ער, דער מחבר, באהערשט נאָך נישט גענוג גוט די לאטיי-נישע שפּראך, איז כאָטש אין העלעניש...

אזוי איז געבוירן געוואָרן דער געדאנק ביי יוספן, אז אויב ער שרייבט עס נישט אין ביידע שפּראכן גלייכצייטיק, איז כאָטש א רעזומאט מאכט ער כמעט יעדן טאָג... נישט חלילה כדי צו ווייזן עס דעם רוימישן „צענזאָר“, נאָר סתם ווייל ער וויל אז אויך זיין פרוי, וועלכע רעדט שוואך אראמיש, זי איז דאָך פו-נעם אינדזל קרעטא און רעדט העלעניש — איז מאכט ער פאר איר דעם רעזו-מאט... פארשטייט זיך, אז אויב דער „צענזאָר“ וויל זיך אויך באקענען מיטן רעזומאט, אָדער ער וויל אים אויך ווייזן „עמעצן“ (ער האָט עס נישט ארויס-געזאָגט, אז דער עמעצער איז נישט קיין אנדערער ווי דער אימפעראטאָר גופא!), איז מהיכי-תיתי...

אגב, איז דאָס געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס יוסף האָט טאקע געהערט דאָס וואָרט „צענזאָר“. דאָס איז נישט קיין פּשוט וואָרט אין לאטיינישן לשון, נאָר א פונקציע אין דער רוימישער מלוכה, אין מלוכה-אפאראט: איינער וואָס איז דער אויפזעער איבער מלוכהש בעל-בתישקייט, אָבער אויך איבערן היטן די מלוכה-סודות, אז די שרייבער זאָלן נישט אַנטפּלעקן אין זייערע ווערק אזעלכע סודות, וואָס קאָנען ברענגען שאָדן פאר דער מלוכה, אָדער דעם כבוד פונעם אימפעראטאָר...

אזוי האָט יוסף זיך באקענט מיט דער צענזור, וואָס האָט קודם געטראָגן א כאראקטער פון פריינדלעכער באראטונג איבער קונסט בכלל, איבער פּאָעזיע,

איבער ליטעראַטור — ביז ער איז דערגאַנגען צו קאָנקרעטע אָנווייזונגען, אפילו שוין אָן הענטשקעס, כמעט ווי א זשאַנדאַרמסקער פעלדוועבל, אַז „דאָס" וועט נישט געפאַלן דעם אימפּעראַטאָר, בכן, דאַרף מען דאָ און דאָרט אַנדערש שרייבן: דאָ דאַרף מען עפּעס אויסמעקן, דאָרט דאַרף מען „עפּעס" צוגעבן.

יוסף האָט זיך נישט אַקעגנגעשטעלט. עס איז נישט כדאי געווען עס צו טון. אייגנטלעך איז דאָך געגאַנגען אין נאַרישע באַמערקונגען, וואָס זענען נישט געווען קיין עצמדיקע, פּרינציפּיעלע ענינים, נאָר אין קליינע סטיליסטישע אויס־בעסערונגען, וואָס לויט זיין מיינונג זענען זיי געווען גראָב־ייִנגישע, געמאַכט פון א סאָלדאַטישן שטיוול... נו, איז ווערט זיך איינצורייסן וועגן א נאַריש־קייט?! האָט ער עס נאָכגעגעבן. זאָל יענער אויך האָבן א באַפרידיקונג, אַז ער האָט אויך עפּעס געטון, אַז ער נעמט נישט אומזיסט זיין שכר פון דער מלוכה־קאַסע (און דער שכר איז דאָך נישט געווען קיין גאָר קליינער. אדרבה, דער צענזאָר האָט דאָך באַקומען מער ווי דער שרייבער גופא!). ער האָט עס געטון אַזוי, מיט אַזא טאָן, גלייך ער וואָלט גאָר געוואַרט מיט זיין שרייבן אַז דער צענזאָר זאָל קומען און אים געבן „עצות" ווי אַזוי פאָרצוזעצן ווייטער זיין אַרבעט. אוודאי איז עס אים מער ניחא געווען אַז דאָס זאָל באַקומען א כאַראַקטער פון א פריינדלעכער מיטאַרבעט, ווי א באַציונג פון אַן אַרויפגעצוואונגענער מישא פאַר אים.

אַזוי איז עס געגאַנגען א שטיקל צייט, בשלום, אָן קאָנפליקטן, וואָס ער האָט געוואָלט אויסמיידן פאַר יעדן פּרייז, ווייל ער האָט געוואוסט אַז קיין שום סיכ־סוך וועט זיך נישט ענדיקן לטובת אים. ער טאָר נישט פאַרגעסן ווער ער איז, און וואו, אין וועלכע אומשטאַנדן ער געפינט זיך.

דער סיכסוך איז אָבער יאָ פאָרגעקומען. פיל פריער ווי ער האָט זיך עס פאָר־געשטעלט. אָבער נישט צווישן אים און דעם אימפּעראַטאָר. חלילה. מיטן אימ־פּעראַטאָר קאָן דאָך קיינער קיין מאָל קיין סיכסוך נישט האָבן. אויב שוין יאָ, איז עס גאָר נישט קיין סיכסוך. ווייל א סיכסוך קומט פאָר צווישן צוויי צדדים און דער אימפּעראַטאָר (ווי אַלע אימפּעראַטאָרס פון אומעטום און פון אַלע צייטן!) איז בלויז איין איינציקער צד — אַן „אחד"... דער צווייטער צד עקזיסטירט דאָך נישט, כל זמן דער אימפּעראַטאָר איז אויף זיין טראָן, אָדער ער לעבט נאָך...

אויך נישט מיטן צענזאָר האָט יוסף נישט געהאַט דעם סיכסוך, נאָר מיט זיך גופא. יאָ, יוסף איז געקומען אין סתירה, מיט זיין אייגענעם „איך", מיט זיינע אויסערעדענישן פון ביז דעמאָלט. ער האָט דאָך געמיינט, אַז ער וועט געפינען אַן אויסוועג, אָדער ווי די רוימער זאָגן, א „מאָדוס וויווענדי", א מין שלום

מאכן מיט זיינע אינטערעסן צו שרייבן די געשיכטע פון זיין שטאם, אָדער בעסער געזאָגט, פאָרצוזעצן דעם דברי־הימים פון תנך ביז צו זיין צייט, און פאר דער דאָזיקער „קאָנצעסיע" וועט ער אויך מאכן פון זיין זייט א קאָנצעסיע און וועט שרייבן אויך די זיבן ביכער מיט די שבחים צום אימפעראטאָר טיטוס... אמת, דאָס איז פאר אים א וויטיקלעכע פשרה, א קאָמפראָמיס וואָס האָט אים געקאָסט בלוט. בלוט וואָס האָט געטריפט פון זיין פארוואונדיקטן יידישן האַרץ בעתן שרייבן יעדעס וואָרט, יעדעס אות, וואָס איז געווען אין סתירה מיט זיין געוויסן. אָבער, וואָס האָט ער געקאָנט טון? גאָרנישט שרייבן וואָלט דען פאר אים בעסער געווען?! מע וועט דאָך זען, יענע וואָס וועלן אמאָל, שפּעטער מיט דורות, שטודירן זיינע ווערק, יענע וועלן דאָך זען וואָס עס איז געשריבן פון אים, מיט זיין אייגענעם רצון, אויף וואָס סע וועלן עדות זאָגן אויך די אָנדייטן וואָס ער מאַכט צווישן די שורות... מע וועט דאָך קאָנען אויסשיילן גאָר לייכט יענע שטעלן וואָס מע שרייבט אים צו, די שבחים צום אימפעראַטאָר, וואָס זענען אזוי בולטע צוגעגעבן, צוגעשטיקעוועט, אז אויך א בלינדער קאָן זיי אָנטאָפּן און אוועקמאכן מיט דער האנט, ווי ווען מע פארציט אין א זייט א פירהאנג, און פארשטיין פון זיין געשיכטע דאָס, וואָס ער וואָלט געוואָלט און שטרענגט זיך טאקע אָן מיט אלע זיינע שרייבערישע מעגלעכקייטן, אז זיי זאָלן זיין באפעסטיקטע און בלייבן, איבערלעבן אלע צענזורישע אויסבעסערונגען, וואָס ער איז מחויב צו מאכן, קעגן זיין ווילן.

אזוי האָט ער זיך געוואָלט איינרעדן, און צייטנווייז האָט ער עס אויך ערלעך געגלייבט, נאָר דעמאָלט ווען זיינע אומגעזעענע קייטן אויף זיינע שרייבערישע הענט זענען נאָך געווען א ביסל לויזער. און אונטער אָט דעם דראנג איבערצוהיפּערן די שוועריקייטן און שטרויכלונגען אויף זיין דערנערדיקן וועג, האָט ער צוגעאיילט זיין ארבעט. געזעסן טאָג און נאכט און געשריבן, געשריבן אָנגעהויפט די פארמעטלעך אויף זיין טיש, דערנאָך זיי גענייט אין א מאפּע, זאָלן זיך נישט פארמישן... אָבער ער, דער צענזאָר, ער האָט זיך גאָרנישט געאיילט. אדרבה, ער האָט ווי געפּרוּאווט פארהאלטן דעם טעמפּאָ פון זיין געאיילטער ארבעט, הגם ער האָט נישט געהאט קיין ארויסגעזאָגטע סיבות דערצו. ער פלעגט נעמען מיט זיך אחוץ דעם רעזומאט, אויך דעם כתב־יד, אונטערן אויסרייד, אז ער וויל אויסלערנען לייענען אראמיש... דעם אמת האָט אָבער יוסף זיך דערוואוּסט, אז ער ווייזט די כתב־ידן פאר געלערנטע וואָס קאָנען יאָ די דאָזיקע שפּראך. און נישט בלויז פאר איינעם, נאָר פאר מערערע. כדי זיך צו איבערצייגן אז „איינער" נארט אים נישט אָפּ, קאָנטראָלירט עס דורך

א צווייטער און אויך א דריטער, אויף אזא אופן, אז יענער ערשטער זאָל אויך נישט וויסן אז ער איז קאָנטראָלירט, אויב ער זאָגט דעם אמת, אויב ער מאכט אים די ריכטיקע איבערזעצונג. פונקט אזוי ווי סע האָט געטון פּטאָלאָמעוס צוריק מיט העכער דריי הונדערט יאָר.

יוסף איז דערפון געוואויר געוואָרן, צופאליק, בעת ער פלעג מאכן זיינע געוויינטלעכע שפּאצירן אין די הינטערגעסלעך פון רוים. דאָרט וואו ער איז נישט געווען באקאַנט, און ער האָט געקאָנט כאפּן א שמועס מיט א ייד, אָן דער ריזיק אז יענער זאָל וויסן מיט וועמען ער רעדט...

און עס איז געווען אין איינעם א טאָג, ווען יוסיפוס איז ארויסגעגאנגען אין זיין געוויינטלעכן טעגלעכן שפּאציר, האָט ער געפונען א קופּקעלע יידן, וואָס האָבן ארומגערינגלט איינעם פון זיי, וועלכער האָט דערציילט עפּעס, ווי שעפּטשענדיק אין דער שטיל, בעת אלע ארום אים האָבן אויסגעהערט מיט גרויס אויפמערקזאמקייט, צוגעבויגן אן אויער נישט צו פארלירן קיין איין וואָרט אפילו פונעם דערציילער. איבערפרעגן קאָן מען דאָך נישט אין אזא געלעגנהייט, מע טאָר דאָך נישט אונטערברעכן אזא דערציילער... האָט יוסיפוס אויך צוגעבויגן אן אויער און צו זיין גרויסער דערשטוינונג האָט ער געהערט זיין „מעשה", וועלכע ער האָט באשריבן ערשט צוריק מיט צוויי טעג:

... ווען די רוצחים פון וועספּאסיאנוס און טיטוסן האָבן איינגענומען די שטאָט יודפת, די הויפּטשטאָט פון גליל, אין וועלכער סע האָט געהערשט דער פאררעטער „יאָשקא" (מע האָט שוין אפילו נישט אָנגערופן אים „יוסף"!), האָט ער געוואָלט אריבערגיין צו די שונאים. עס איז נישט געווען גענוג, וואָס ער האָט איבערגעענטפערט דעם גאנצן גליל אין די הענט פון דעם מלכות הריש-עה, נאָר האָט געוואָלט פארזיגלען זיין פארראַט מיטן איבערגעבן אויך די לעצטע פערציק גיבורים, וואָס זענען נאָך געבליבן לעבעדיקע, אָבער האָבן בשום אופן זיך נישט געוואָלט איבערגעבן אין די הענט פון די רוצחים. זיי האָבן דאָך גע-וואוסט וואָס סע וואַרט זיי ביי די רוימער, זיי האָבן דאָך געזען מיט זייערע איי-גענע אויגן, אז יענע וואָס האָבן זיך אונטערגעגעבן, נאָך דעם ווי די רוימער האָבן געשוואוירן אז סע וועט זיי געשענקט ווערן זייער לעבן, אז אפילו א האָר פון זייער קאָפּ וועט נישט געמינערט ווערן, אויב זיי וועלן נישט שטעלן מער קיין ווידערשטאנד, אויך זיי זענען דערהרגעט געוואָרן אויף אן אכזריותדיקן אופן. נאָך מער, זייערע פרויען זענען געשענדט געוואָרן פאר זייערע אויגן, די קינ-דער זייערע זענען דערפּייניקט געוואָרן צום טויט, און ערשט דערנאָך, נאָך

דעם ווי זיי האָבן דאָס אַלעס געמוזט צוזען, צו די דאָזיקע מעשים תעתועים, ערשט דערנאָך זענען זיי אויך דערהרגעט געוואָרן...

פיל, פון די דאָזיקע גיבורים האָבן זיך געבעטן ברחמים, אז מע זאָל זיי כאָטש שוינען דערמיט, אז מע זאָל זיי קודם הרגענען, כדי זיי זאָלן נישט מוזן צוקוקן די אכזריותן איבער זייערע פרויען און קינדער, אָבער אפילו דאָס האָט מען זיי נישט געוואָלט צוליב טון, הגם מע האָט זיי פארנארט אז מע וועט זיי שענקען זייער לעבן.

מחמת דעם האָבן די איבערגעבליבענע פערציק גיבורים געזאָגט צו יאָשקאן: מיר וועלן נישט געבן די געלעגנהייט פאר די שונאים, אז זיי זאָלן זיך שפעטן פונעם שארית יהודה. קיין לעבעדיקע וועלן מיר זיך נישט איבערגעבן אין זייערע הענט, בעסער וועלן מיר אליין אויסטייטן אונדזערע משפחות, איידער זיי איבערליווערן צו די הענט פון די רשעים, אז זיי זאָלן זיי שענדן און פייניקן. דערנאָך וועלן מיר אליין שטארבן פון אונדזערע אייגענע הענט. דאָס מיינען מיר איז א כבוד פאר אונדז און פאר אונדזער שטאם, פון וועלכן גאָט האָט פארהוילן זיינע אויגן. אויך דו, יוסף בן מתתיהו, אונדזער קאָמאנדאנט, דארפסט אויך אזוי טון. די רשעים טאָרן נישט לייגן זייערע טמאַ הענט אויף אונדזער לעבעדיקן קאָמאנדאנט, וועלכער האָט אזוי בכבודיק געקעמפט... אדרבה, האָבן די גיבורים געזאָגט צו יוספן, דו דארפסט האָבן דעם כבוד צו שטארבן דער ערשטער צווישן אונדז. יאָ, דו...

אז יאָשקא האָט דערהערט די דאָזיקע רייד, האָט ער מסתמא פארשטאנען אז די דאָזיקע מענטשן זענען אנטשלאָסן אויסצופירן זייער שבועה, זיך נישט איבערצוגעבן לעבעדיקע אין די הענט פון די רוימער, האָט ער געפּרואווט נאָך איין מאָל זיי איבערערעדן. ער האָט געהאַלטן איינע פון זיינע געקינסטלטע דרשות, ער ווייסט דאָך, אז דרשות האַלטן קאָן ער. אָבער די גיבורים האָבן זיך נישט געלאָזט איבערערעדן פון זיינע פאַלשע רייד, זיי האָבן אָנגעהויבן שרייען צו אים, זיי האָבן מער נישט רעספעקטירט זייער מיליטערישן קאָמאנדאנט, האָבן פארגעסן פון מיליטערישער דיסציפּלין און האָבן געצויגן זייערע שווערדן פון די שיידן. נאָך מער, איינער פון זיי האָט זיך אזוי דערהיצט און צוגעשפּרונגען בענטער צו יאָשקאן און האָט אויסגעשריגן: אויב דו ווילסט פארשוועכן דיין נאָמען פון א כהן, א קאָמאנדאנט, דאן וועלן מיר דאָס נישט דערלאָזן. מיר וועלן דיך טייטן צום ערשטן אויף קעגן דיין ווילן, ערשט דערנאָך וועלן מיר גע־פינען אויך אונדזער טויט, דורך אונדעזערע אייגענע הענט. אויב מיר זענען נישט געווען בכוח צו זיגן אָדער צו לעבן ווירדיק, לאָמיר כאָטש אומקומען וויר־

דיק ... אז יאָשקא האָט דאָס דערזען, האָט ער שוין גוט פארשטאנען אז קיין אנדערער אויסוועג איז פאר אים נישטאָ, ווי צוצוטראכטן א תחבולה. דאָס הייסט, אז לפּנים זאָל ער זאָגן אז ער איז מסכים צו שטארבן מיט זיי צוזאמען, אזוי ווי זיי האָבן זיך אלע שוין איינפארשטאנען, אָבער ... נישט ער דארף זיין דער ערשטער. בעסער וועט מען ווארפן גורל ...

(דער דערציילער האָט געמאכט צייכנס פון אָנדייטן מיט פינטלען מיט אן אויג, ווי איינער רעדט, אָט וואָס פאר א פאלשער מענטש דער פאררעטער איז. ער האָט זיך „ארויסגעדרייט" אז מע זאָל אים נישט טייטן דעם ערשטן, כדי ער זאָל ניצול ווערן) ...

... מיר זענען דאָ, האָט יאָשקא צו זיי געזאָגט, איין און פערציק מאן (ער האָט שוין נישט געזאָגט גיבורים און אויך נישט חיילים, נאָר סתם „מאן"!). וועלן מיר ווארפן גורל צום ערשט ווער סע זאָל שטארבן פריער, דערנאָך וועלן מיר מאכן אויך לויט א גורל צוואָנציק פּאָרלעך. יעדעס פּאָרל וועט ווארפן גורל צווישן זיך ווער סע זאָל פריער שטארבן, ביז סע וועט אָנקומען צום לעצטן פּאָרל, וואָס וועט אויך ווארפן גורל צום לעצטן מאָל. ווער וועמען סע זאָל צו ערשט טייטן אָדער זיי וועלןביידע מיט א מאָל זיך שטעכן מיט די שווערדן ...

... פארשטייט זיך, די מענטשן האָבן צוגעשטימט צו זיין עצה, זיי האָבן דאָך נישט געקאָנט אנען אפילו אז דאָס גאנצע איז נישט מער ווי זיין א תחבולה. אָבער, וויי, זיי האָבן נישט געוואוסט ווי ביטער זיי האָט מען אָפּגענארט ... והא ראייה: יאָשקא לעבט, ער האָט זיך איבערגעגעבן אין די הענט פון זיינע „פריינד" ... און ער האָט נאָך די העזה צו זאָגן אז ער, מיט זיין פּאָרל, דער לעצטער וואָס זאָל געווען בלייבן לעבן צוזאמען מיט אים, איז אויך ניצול געוואָרן, ווייל ער האָט מסכים געווען מיט אים זיך צו שאנעווען און זיך נישט הרגענען, כדי סע זאָלן איבערבלייבן עדות וועגן זייער גבורה ... עס איז א שקר. ער האָט אים מסתמא געטייט, אָן דעם אז ער זאָל נאָך ווארטן אויף זיין הסכמה. צו וואָס וואָלט אים געטויגט אן עדות, וואָס זאָל קאָנען דערציילן דאָס גאנצע פאלשקייט פון זיינע תחבולות מיטן גורל, וואָס איז נישט געווען מערער ווי אן אָפּנארעריי, כדי ער זאָל זיך אליין אָפּראטעווען? ... וועמען וויל ער דערציילן אזעלכע גוזמאות אָדער שקרים אז דער גורל האָט אזוי געוואָלט, אז דווקא ער, דווקא ער, זאָל בלייבן דער לעצטער?! ...

יוסיפוס האָט מער נישט געקאָנט זיך צוהערן צום שמועס: ער האָט אוועקגעשפּאנט מיט פאמעלעכע גנבישע טריט, אז מע זאָל אים נישט באמערקן. אפשר גאָר וואָלט אים עמעצער דערקענט?

אזוי האָט ער זיך אָפּגעגעבן חשבון, אז די פּארמעטלעך וואָס סע נעמט ביי אים דער צענזאָר, אונטערן אויסרייד אז ער וויל פּשוט זיי זען, ער וויל זיך לער-נען לייענען, איז נישט מער ווי א שקר. זיי ווילן אים נישט זאָגן אָפן, אז זיי האָבן נישט קיין צוטרוי צו זיינע רעזומאטן, וואָס ער גיט זיי צו לייענען.

מחמת דעם האָט ער טאקע אָנגעהויבן שרייבן די רעזומאטן מער אויספיר-לעך, מער געטרייער דעם אָריגינאַל. נאָך מער, ער האָט אָנגעהויבן שרייבן קאפּיטלעך מיט נאָך מער חניפות און שבחים וועגן די רוימער בכלל, וועגן וועספּאסיאנוסן און זיין זון טיטוס, וועגן געשעענישן וואָס האָבן בכלל נישט געהאַט קיין שום שייכותן מיט „יידישע מלחמות", וואָס איז אייגנטלעך די טעמע פון זיין ווערק. אָבער ער האָט זיי אָנגעשריבן דווקא צוליב דעם, זיך צו קויפן צוטרוי, וואָס ער האָט געזען אז ער האָט זי שוין נישט מער.

און דאָך, ווען ער קומט אהיים, געפינט ער צעשויבערט זיינע כתב-ידן...

דעם אמת געזאָגט, האָט ער שוין נישט קיין צוטרוי צו קיינעם. ער האָט שוין אָנגעהויבן חושד זיין אויך זיין פרוי, אז אונטערן דרוק פון די רוימער, זיינע „פריינד", זאָל זי אים אויך נאָכשפּיאָנירן...

ד

נו, אויף דעם האָט ער זיך נישט גערעכנט, אז ער וועט אמאָל דערגיין צו אזא טרויעריקן מצב, אז ער זאָל זיך בעטן דעם טויט. יאָ, עס איז שוין פאר-שוואונדן דער אמאָליקער שטארקער באגער צו לעבן און איבערלעבן, אויך אפילו ווען ער האָט געדארפט באצאָלן פאַרן דאָזיקן איבערלעבן אזא טייערן פּרייז... און ער האָט דאָך טאקע באצאָלט א זייער טייערן פּרייז פאר זיין איבער-לעבן. דאָס ווייסט קיינער נישט אזוי גוט ווי ער גופא, ווי טייער ער האָט באצאָלט פאַרן דאָזיקן לעבן, פון וועלכן ער איז שוין איצט איבערזאַט... איצט שטעלט ער זיך שוין נישט זעלטן די פראגע: האָט עס זיך געלוינט צו צאָלן אזא טייערן פּרייז, נאָר צו בלייבן לעבן? און זיין טראגעדיע איז נאָך גרעסער, וואָס ער ווייסט נאָך עד-היום נישט וויפל סע וועט זיין דער סך-הכל פון דעם פּרייז, וואָס ער מוז אַלץ צאָלן און צאָלן, ער צאָלט דאָך און צאָלט און סע דערגייט נישט צו קיין עק און קיין סוף. וויפל ער צאָלט איז אַלץ נישט גענוג. אַלץ פאָדערט מען ביי אים מערער. יאָ, אדרבה, וואָס מערער ער צאָלט, וואָס מערער עס איז די נאָכ-גיביקייט זיינע, אַלץ גרעסער בלייבט דער „חוב", אַלץ עזותדיקער זענען די פאָדערונגען לגבי אים. ער גייט דאָך פון איין פּשרה צו דער צווייטער, ער קוי-

לערט זיך אראָפּ וואָס נידעריקער, וואָס נידעריקער, וואָס טיפער, אָט איז ער שוין אַזוי נאָענט צום תהום, צו וועלכן ער איז דערגאַנגען קענען זיין ווילן — נו, וואָס וויל מען נאָך פון אים? ער האָט זיך איינגעשיכורט מיטן פּסוק פון תהילים, אַז „לא המתים יהללו יה", אַז נישט די טויטע קאָנען לויבן גאָט... נו יאָ, דע־מאָלט האָט ער טאַקע אַזוי געגלייבט, אַז עס איז בעסער צו לעבן, אויך ווען מע מאַכט פּשרות, ווען מע מוז מאַכן קאָנצעסיעס מיטן אייגענעם געוויסן, אָבער — ער האָט נאָך דעמאָלט נישט געוואוסט דאָס, וואָס ער ווייסט ערשט איצט: די טויטע קאָנען טאַקע שוין נישט לויבן גאָט, זיי האָבן אָבער אַ גרויסן פאָרטייל, וואָס ער, דער לעבעדיקער, האָט עס נישט: זיי קאָנען אויך שוין נישט לעסטערן גאָט... און ער, דער לעבעדיקער, לעסטערט דאָך גאָט, זיין שטאַם, אַלץ דאָס וואָס איז ביי אים געווען אַמאָל אַזוי הייליק, אָט דאָס אַלץ טרעט ער איצט מיט זיינע קנעכטישע פאַרקייטלטע פיס. צוליב וואָס? צוליבן דאָזיקן לעבן?!

איצט האָט ער שוין פאַרשטאַנען דעם אַנדערן פּסוק פון תהילים, אַז „לא אמות כי אחיה ואספר מעשה יה", איך וויל נישט שטאַרבן נאָר לעבן און דערציילן די מעשים פון גאָט... איז עס טאַקע ריכטיק. יאָ, אָבער מיטן באַדינג, נאָר מיטן דאָזיקן באַדינג, אַז מע זאָל דערציילן בלויז די מעשים פון גאָט. יאָ, געטלעכע מעשים אויך פון מענטשן... אָבער ער, דערציילט ער דען געטלעכע מעשים, ער דערציילט דאָך מערער די טייוולאָנישע מעשים?!...

צו דער דאָזיקער מסקנה איז ער דערגאַנגען, ווען דער צענזאָר האָט אים צוריק געבראַכט די כתב־ידן זיינע מיט עטלעכע „קליינע" אויסבעסערונגען, טאַקע אין אָריגינאַל, אין אַראַמעאישן טעקסט... ער האָט זיך קוים געקאָנט איינהאַלטן און נישט אָנהייבן וואָיען ווי אַ שאַקאַל אין דער מדבר, פאַר אויפ־רעגונג. קוים האָט ער זיך געקאָנט באַהערשן. אָבער דער צענזאָר האָט געדאַרפט זיין ממש בלינד, אַז ער זאָל נישט באַמערקן, ווי דאָס בלוט איז אים געקומען אין געזיכט, דערנאָך איז ער געוואָרן טויט בלאַס. ער האָט געמוזט טרינקען אַ זופּ וואַסער כדי ער זאָל נישט אומפאַלן.

— וואָס איז מיט אייך? — האָט דער צענזאָר געפרעגט מיט פאַלשער פריינד־לעכקייט — איר פילט אייך נישט גוט?

— אין די לעצטע טעג — האָט יוסף קוים אַרויסגעשטאַמלט, און נישט געוואָלט בכוח צו פאַרענדיקן — פיל איך זיך נישט אַזוי גוט... דער דאָקטער זאָגט, אַז איך בין אויסגעשעפּט פון צו פיל אַרבעט...

יוסף האָט אויסבאַהאַלטן דעם אמת, אונטערן אויסרייד פון זיין אַ שוואַכ־קייט פון וועלכער ער האָט נישט געליטן. אדרבה, ער האָט דעמאָלט געליטן ווען

ער האָט נישט געאַרבעט. האָט דאָך בלויז די אַרבעט זיינע אים דערהאַלטן ביים לעבן. אָן דער דאָזיקער אַרבעט וואָלט ער שוין געווען אַ „טויטער", נישט בלויז פיגוראַטיוו גערעדט, נאָר ממש אָן איבערצולעבן. איז דאָך דאָס, זיין שרייבע-רישע טעטיקייט, געווען די איינציקע גייסטיקע שפּייז וואָס האָט אים דערהאַלטן זיין וויטאַליטעט. אָבער יוסף האָט דאָך דאָס נישט געקאָנט זאָגן אָט דעם דאָזיקן נאַקעטן אמת, אַז ער איז שוין דערגאַנגען צו די לעצטע כוחות זיינע. ער איז שוין דערגאַנגען צום ברעג פון זיינע קאָנצעפּסיעס. מער קאָן ער שוין נישט. מער וויל ער שוין נישט...

ערשט איצט האָט ער פאַר זיך דאָס קלאָרע בילד פונעם פּרייז וואָס ער צאָלט פאַרן ווילן איבערצולעבן און צו זיין ביכולת צו שרייבן, צו שאַפן, איבערצו-לאָזן נאָך זיך אַ ווערק וואָס זאָל איבערלעבן דורות און אים אָפּצאָלן אַ שטיקל שכר פאַר זיינע ליידן, וואָס מוטשען אים אַזוי טאָג און נאַכט און גיבן אים נישט קיין מנוחה. איצט, ווען דער צענזאָר האָט אים געבראַכט די כתב-ידן מיט די „קליינע" אויסבעסערונגען, וואָס דער אימפּעראַטאָר האָט געהאַלטן פאַר וויכטיק אים אַרויסצוהעלפן אין זיינע באַשרייבונגען וועגן די מלחמות פון די יידן...

נאָך איז עס נישט געווען, וואָס ער האָט אָפּגעזאָגט פון זיין ערשטן, הויפּט ציל צו שרייבן כאָטש אַ טראָפּן פון אַ ים, פון די גבורות פון די חיילות פון יהודה און גליל, און ער האָט צו ביסלעך אויסגעדרייט דעם „דישל" צוצושרייבן אַלע זיגן פאַר די רוימער, הגם ער ווייסט דאָך דעם אמת, אַז אין גאַנצן גאָענטן מיזרח האָבן זיי נישט באַגעגנט אַזאַ האַרטנאַקיקן ווידערשטאַנד ווי ביי דעם קליינעם הייפל קעמפער פון זיין גליל, וואָס ער האָט אַזוי העלדיש פאַרטיידיקט — עס איז נאָך נישט גענוג?!

איצט איז ער דערגאַנגען צום סוף פון זיינע כוחות. ער האָט געזען, אַז עס רעדט זיך נישט פון פּשרות, פון אַ מין אָפּמאַך צווישן אים און דעם טיראַן, וואָס גיט זיך אַרויס פאַר אַזעלכן, הגם ער זאָגט מיט שיינע ריידעלעך, אַז ער איז אים מכלומרשט אַ פריינד און אַ פאַרערער... איצט זעט ער דאָך באַשייפּערלעך אַז ער איז נישט מערער ווי אַ געצייג אין זיינע הענט...

צוריק מיט עטלעכע טעג האָט ער באַקומען די זעלביקע פּאַרמעטלעך, דאָס זעלביקע כתב-יד, מיט הוספות וואָס עס האָט געמאַכט אַ פרעמדע האַנט. ניין, נישט קיין סטיליסטישע אויסבעסערונגען. זיין סטיל קאָן קיינער, אין גאַנצן רוים, נישט אויסבעסערן. ער איז דאָך אָן אָנערקענטער מייסטער פונעם וואָרט... אָבער, עס זענען געמאַכט געוואָרן „קליינע" אויסבעסערונגען, וואָס האָבן נישט פיל געענדערט דעם תוכן. די אויסבעסערונגען האָבן זיך בלויז באַגניגט מיטן

פאַרמעקן אייניקע שאַרפקייטן פון זיינע אויסדריקן, וואָס האָבן אָפּגעשפּיגלט כּמעט עפּעס פון די שווערע שלאַכטן וואָס די יידישע חיילות האָבן געפירט קעגן די רוימער. די שווערע פאַרלוסטן וואָס די רוימער האָבן געליטן אין יענע שלאַכטן, וואָס זענען געווען אַזוי נאָענט פון אַ מפּלה פון די אַזוי האָפערדיקע רוימישע חיילות, אַזוי גוט באַוואָפנט מיט מאָדערנע וואָפן, אחוץ די רייטער האָבן זיי געהאַט געקאָוועטע קאַטעפּולטן, בעק, צו שטורמען די פעסטונגען — און דאָך האָבן די יידישע גיבורים ביי זיי צוגענומען אויך די וואָפן און מיט זייערע אייגענע וואָפן זיי געשלאָגן, אַז אָט-אָט זענען זיי געבליבן בבושה ... נו, יאָ. ער האָט עס נישט געקאָנט באַשרייבן, הגם ער האָט עס אַליין איבערגעלעבט, געזען מיט זיינע אייגענע אויגן. ער האָט זיך באַגנוגט בלויז מיטן לאָזן אָנצוהערן וועגן עפּעס פון דעם אַלעמען. לאָגיש רעדנדיק, איז עס דאָך אייגנטלעך אַ שטות. ווי אַזוי וויל מען אונטערשטרייכן דאָס העלדישקייט פון די רוימער, ווען זיי האָבן נישט געהאַט מיט „וועמען‟ צו קעמפן און אַרויסווייזן זייער גבורה?! ... אָבער, ער האָט עס געמוזט פאַרשווייגן און געלויבט ביזן הימל דאָס „באַרעמהאַרציקייט‟ פון וועספּאַסיאַן און שפּעטער פון זיין זון, טיטוס ... האָט מען דעמאָלט געמאַכט „קליינע‟, אַזוי האָט מען דאָך אים געזאָגט, אַז בלויז „קליינע‟ גאָר קליינע אויסבעסערונגען וואָס האָבן נישט קיין גרויסן באַטייט פאַרן גאַנצן ווערק ... האָט ער נישט געזאָגט גאָרנישט. וואָס האָט ער דען געקאָנט זאָגן? האָט ער אַראָפּגעשלונגען די ביטערע „קרייטעכצער‟, ווי ווען מע שלינגט איין אַ רפואה, כדי פּטור צו ווערן פון אַ ווייטיק, אַ מחלה. איז דאָך דאָס זיין „מחלה‟ ... האָט ער געמאַכט די געפאָדערטע אויסבעסערונגען און נישט באַקלאָגט זיך פאַר קיינעם (צו וועמען זאָל ער זיך, אייגנטלעך, באַקלאָגן?), ער האָט אויסגעשטראָכן דאָס וואָס מע האָט פון אים פאַרלאַנגט, און צוגעשריבן דאָס וואָס מע האָט אים „סוגערירט‟ אויסצובעסערן ... איצט, ביי דער צווייטער צענזור, אָדער קאָרעקטור, האָט מען ווידער געמאַכט „קליינע‟ אויסבעסערונגען: מע האָט אויסגעשטראָכן אַלץ וואָס ער האָט געשריבן און געבליבן איז בלויז דאָס וואָס מע האָט פריער צוגעשריבן. איז דאָך סוף-כל-סוף אַרויסגעקומען, אַז דאָס אַלעם האָט ער שוין בכלל נישט אָנגעשריבן. דאָס גאַנצע איז דאָך שוין געשריבן פון יענער פרעמדער האַנט, וואָס מאַכט די „קליינע‟ אויסבעסערונגען ...

דאָס איז דאָך שוין עפּעס גאָר נייעס. ביז איצט האָט ער געהאַט פאַלן, אַז מע זאָל „אויסבעסערן‟ אָבער איצט האָט ער געהאַט פאַלן, אַז מע זאָל „אויסבעסערן דאָס שוין אויסגעבעסערטע‟ ... עס איז דאָך שוין נישט געבליבן אין דאָזיקן קאַפּיטל קיין איין שורה, וואָס זאָל זיין אָנגעשריבן פון זיין האַנט און זיין

מוח... איצט, אז מע וועט לייענען דאָס דאָזיקע קאַפּיטל, אונטער זיין חתימה, וועט עס דאָך הייסן, אז דאָס עדותשאַפט איז זיינע. ער זאָגט ארוים דאָס דאָזיקע, ווי אַן עד־ראייה, וואָס האָט דאָס אַלץ מיטגעמאַכט, אָבער ווי קאָן ער דאָס אַראָפּ־שלינגען? עס איז דאָך שקר וכזב. עס האַנדלט זיך דאָך שוין נישט וועגן חני־פה צום טיראַן, נאָר ממש רכילות אויף די גיבורים מיט וועלכע ער האָט צוזא־מען געבלוטיקט אין יענע שלאַכטן?!

אזוי ווייט איז ער שוין דערגאַנגען?

... אָן זיין ווילן, גלייך עמעצער וואָלט געשטויסן זיין האַנט, האָט ער אָנגע־שריבן אויפן כתב־יד, אין דיאַגאָנאַל פונעם פּאַרמעט: „אמות ולא אחיה", איך וויל ליבער שטאַרבן און נישט דערציילן די מעשים פון... געטראַכט האָט ער צום פּרינציפּ: „יהורג ולא יעבור"...

ער האָט נישט פאַרענדיקט דעם פּאַראַפראַזירטן פּסוק. ער האָט זיך ווי דערשראָקן פאַר זיין אייגן געוואָגטקייט און האָט זיך אָפּגעשטעלט באַצייטנס.

ער האָט הרטה געהאַט אויף אַלץ. בעסער וואָלט ער געווען אומגעקומען צוזאַמען מיט זיינע קאַמפּס־חברים אין יענער הייל ביי יודפת...

צוליב דעם האָט זיך אים געלוינט צו פעלשן אזוי נידערטרעכטיק יענעם „גורל" אז ער זאָל בלייבן לעבן?!...

ה

יוסף איז פאַרבעטן געוואָרן צו טיטוסן. דער אימפּעראַטאָר וויל אים זען. ער איז איינגעלאַדן געוואָרן צו קומען צוזאַמען מיט זיין פרוי, דאָס האָט גע־וואָלט זיין א פריינדלעכער באַזוך, ווי מע נעמט אויף אין „הויף" א קינסטלער, א טרובאַדור. אָבער יוסףן האָט עס נישט גערירט. ער איז געווען אין די לעצטע טעג אזוי אַפּאַטיש צו אַלעמען און צו אַלץ, אז אים האָט שוין נישט אינטערע־סירט קיין כיבודים ביים אימפּעראַטאָר.

ער האָט זיך דערזען ווי איינער וואָס מע שטעלט אים אריין אין חרם, ווי איינער וואָס איז טמא געוואָרן און מע האַלט אים מחוץ למחנה. וועמען, אים? וועלכער איז געווען פון די חשובסטע כוהנים, פון איין זייט פון די חשמונאים און פון דער צווייטער זייט פון די מכבים, ער איז איצט ארויסגעשטויסן פון זיינע יידישע ברידער, וועלכע האַלטן אים פאַר א „קאָלאַבאָראַציאָניסט", וואָס האָט פאַרראַטן זיינע אידעאַלן און זיין פאָלק, סיי פון די רוימישע אזוי גע־רופענע „פריינד"... יאָ, ער ווייסט דאָך שוין וואָס פאַר א גוטע פריינד זיי זע־

גען פאר אים. איצט, ווען דער צענזאָר האָט שוין נישט געהאַט וואָס צו ווייזן דעם אימפעראַטאָר, ווען ער האָט שוין אויפגעהערט צו שרייבן, מסתמא האָט זיך יענער באַאומרואיקט און איצט האָט ער אים גערופן מכלומרשט אויף א וויזיט, אָבער פאַקטיש האָט עס דאָך אויסגעוויזן ווי אַן אַרויסרוף צון א פאַרהער, אַז ער זאָל אויפקלערן די סיבה, פאַר וואָס ער שרייבט שוין גאָרנישט אין די לעצטע טעג, אפילו שוין וואָכן ...

בעתן א מכלומרשטן פריינדלעכן שמועס, האָט דער אימפעראַטאָר אים געפרעגט:

— וואָס איז געשען, מייסטער פלאַוויוס, וואָס דו שרייבסט נישט דיינע ווער־טיקע ווערק?

— דער רוח־הקודש האָט זיך ווי אָפּגעטון פון מיר — האָט אים יוסף געענט־פערט א פאַרביטערטער — דער דאָקטער האָט מיר פאַרבאָטן. זינט א צייט לייד איך פון שלאָפלאָזעקייט, דער קאָפּ טוט מיך שרעקלעך וויי, סע שווינדלט מיר פאַר די אויגן ... ווען איך האָב אַזאַ מין קריזע פון קאָפּווייטיק, בין איך ממש אויס מענטש ....

— יאָ, דו דאַרפסט זיך נישט לאָזן, דאַרפסט זיך פלייסן — האָט דער אימ־פעראַטאָר ווי בדרך אגב אים אונטערגעמונטערט. ער האָט זיך געמאַכט אַז ער נעמט אָן די אויפקלערונג ווי אַן אויפריכטיקע — איך האָב גערעדט מיטן דאָק־טער ... ער האָט מיר אָבער דערקלערט אַז אומטעטיקייט פאַר אַזאַ מענטש ווי דו ביסט, פאַר א שרייבער בכלל, איז פיל ערגער ווען ער איז נישט טעטיק ווי ווען ער איז עס יאָ ...

יוסף האָט אויף דעם נישט געענטפערט. ער האָט דאָך אויך געוואוסט אָט דעם דאָזיקן דאָקטערישן סוד. א שרייבער, א קינסטלער בכלל, לעבט אַזוי לאַנג ווי ער איז טעטיק, דאָס איז זייך בעסטע רפואה. ווען ער הערט אויף צו זיין טע־טיק, ווען ער הערט אויף צו שאַפן, דעמאָלט ווערט אַטראָפירט נישט בלויז זיין מוח, נאָר די גאַנצע וויטאַליטעט פאַרשווינדט און האָט שוין קיין כוח נישט בייצושטיין די מחלות — דעמאָלט גייט ער אַריבער אין דער פאַזע פון „אומשטאַרב־לעכקייט“ ...

זענען אַריבער וואָכן, חדשים — יוסף האָט שוין מער נישט אָנגעשריבן קיין איין איינציק אות נישט פון זיין געשיכטע. איז עס דאָך נישט צום ערשטן מאָל, ווי ער מאַכט אַזאַ לאַנגע הפסקה. ער האָט דאָך שוין אַמאָל איבערגעריסן זיין שרייבערישע טעטיקייט און עטלעכע יאָר געגעבן בלויז לעקציעס פון געשיכ־טע און העלעניסטיק.

ווען מע האָט אים געפרעגט, וואָס ער שרייבט, מיט וואָס ער באַשעפטיקט זיך — האָט ער געענטפערט, אַז ער איז שוין מער קיין שרייבער נישט ... דער רוח-הקודש האָט זיך פון אים אָפּגעטון ...

ער האָט אָנגעהויבן קומען אין די יידישע קרייזן. ער איז געקומען אין שיל אַריין און זיך געמאַכט אַז ער הערט נישט די איראָנישע באַמערקונגען אויף זיין חשבון. אדרבה, ער האָט עס אָנגענומען באהבה ווי אַן אמתער בעל-תשובה. ער האָט עס אָנגענומען ווי אַ מין עונש אויף דער וועלט. ער האָט זיך שוין מער נישט אויסבאַהאַלטן, נישט געלעבט מער ווי אַ נזיר, נאָר ווי איינער וואָס זוכט די יידישע געזעלשפט. ער געהערט דאָך דער דאָזיקער געזעלשאַפט, איז פאַר וואָס זאָל ער זיך גופא אויסשליסן פון איר? צו מאָל ווייזט מען אַרוים קעגנערשאַפט, כמעט שינאה. איז וואָס? ער פאַרדינט דאָך עס, איז ווי אַזוי קאָן ער האָבן טע-נות צו די גלויבנס-ברידער, וועלכע ער האָט פאַרלאָזט און זיך באַגניגט צו פאַקטירן מיטן שונא ...

עס איז פאַריבער אַ צייט, אַ ווייטיקדיקע, פאַר יוספן. ער האָט נישט געקאָנט לעבן אומגעשריבן און האָט נישט געקאָנט שרייבן, ווייל עס האָט אים נימאָס גע-מאַכט זיין לעבן ... אָבער שרייבן האָט ער דאָך געמוזט. ער האָט דאָך געפילט זיין חוב צו שרייבן דאָס וואָס אַנדערע קאָנען נישט אָנשרייבן, ווייל זיי ווייס דאָך נישט ווי אַזוי סע האָט אפילו אויסגעזען ירושלים, דאָס בית-המקדש פאַרן חורבן, ווי אַזוי עס איז חרוב געמאַכט געוואָרן; ווי אַזוי עס איז אונטערגעגאַנגען דאָס היימלאַנד זיינס פון יהודה און גליל.

נישט-שרייבן איז קיין לעזונג נישט צו זיין פּראָבלעם. נישט פּראָבלעם — נאָר ממש דראַמע ... ער מוז שרייבן. ער מוז געפינען בלויז אַן אויסוועג, ווי אַזוי צו שרייבן. איז געבליבן אַז ער זאָל פירן אַ טאָפּלטן חשבון: אויף יווניש וועט ער לאָזן אַזוי ווי סע געפעלט פאַר די הערשער, ליבנדיק די רוימער, אין ווע-מענס שאָטן ער לעבט. ווידער אויף יידיש-אַראַמיש לשון וועט ער שרייבן אַ ביסל אַנדערש, אַז די קומענדיקע דורות זאָלן אים דן זיין לכף זכות.

... צום סוף פון „יידישן קריג" האָט ער טאַקע אָנגעדייט מיט דעם פילזאָגנ-דיקן פסוק: „ווענן דעם אופן, ווי אַזוי עס איז געשילדערט געוואָרן די מלחמה פון די רוימער קעגן די יידן, זאָל אורטיילן דער לייענער" ...

אַ באַווייז, אַז פאַר זיינע יידישע ברידער האָט ער געשריבן אַנדערש, נאָר אַנדערש ווי פאַר די העלענען און רוימער, קאָן מען זען אין ספר „יוסיפון". דאָרט איז עס אָנגעשריבן מיט מער הארץ, מיט מיטגעפיל צו דער גרויסער טראַגע-

דיע פון זיין שטאם. דאָרט, אין יענעם ספר, ביים סוף, האָט יוסף אויסגעדריקט זיין ליבשאפט צו זיין לאנד און פאָלק. ער האָט געענדיקט מיט א קלאָג און מיט א האָפענונג:

„ווי צו אונדז וואָס אונדזער פראכטיקע שטאָט איז חרוב געוואָרן און עס איז פארוויסט געוואָרן אונדזער בית-המקדש, אין וועלכן עס איז געווען אונדזער האָפענונג און אונדזער שטרעבן, עס איז פארברענט געוואָרן אונדזער היכל און מיר זענען פארטריבן געוואָרן פונעם לאנד פון אונדזערע אָבות. מיר האָבן נישט קיין מאכט ניצול צו ווערן פון אונדזער גלות, וואָס איז געקומען אויף אונדז צוליב אונדזערע זינד און מיר זענען געוואָרן פארשקלאפט מיט געבויגענע קעפ ... אָבער, סע וועט קומען א טאָג און א סוף און גאָט וועט באוויליקן אונדז אויסצולייזן, אמן“.

(מע דארף דאָ באמערקן, אז בעטי מארקאָוויטש האָט אָנגעשריבן אָט די דאָזיקע אלעגאָרישע דערציילונג, אין זין האָבנדיק א געוויסע אקטועלע „מעשה“, אָבער זי האָט איבערגעחזרט דעם טעות, וואָס פיל פאר איר האָבן געמאכט. למען האמת דארף דאָ געזאָגט ווערן, אז דאָס ספר „יוסיפון“ איז נישט געשריבן געוואָרן פון יוסף בן מתתיהו, נאָר פיל שפּעטער מיט איבער טויזנט יאָר, פון איינעם יוסף בן-גוריון) ...

אזוי האָט ער עס אָנגעשריבן און זיך בארואיקט. ער האָט זיך איבערגעגעבן אין די הענט פון די לייענער, ווי עס טוט יעדער קינסטלער, צי שרייבער — זאָל אים דער לייענער פון די קומענדיקע דורות משפּטן. ער האָט געטון, וואָס ער האָט געהאלטן פאר זיין חוב, אז ער דארף עס טון, אזוי ווי סע האָט געהאלטן רבי יוחנן בן זכאי, וועלכער איז אויך אריבער צו די רוימער כדי צו ראטעווען וואָס מע האָט נאָך געקאָנט אָפּראטעווען: דעם יידישן גייסט אין זיין ישיבה, וואָס ער האָט געגרינדעט מיט דער הסכמה פון די רוימער, אין דער שטאָט יבנה ...

2. עפּילאָג צו „פלאוויוס"

נו, בעטי מאַרקאָוויטש איז טאַקע דערגאַנגען כמעט ביזן סוף פון איר מעשה, זוגן יוסף פלאוויוס, וואָס זי האָט אָנגעשריבן ווי א מין צוואָה-ירושה, ווייל וואָס עפּעס אנדערש קאָן דאָס נאָך זיין, אז קיין שום אויסזיכטן אויף צו ווערן איצט פאַרעפנטלעכט קאָן אפילו קיין רייד נישט זיין. אפילו אויך נישט מיט קיין פסעוודאָנים, ווי זי פלעגט דאָך פון צייט צו צייט „אריינשמוגלען" עפּעס א ליד צי א סקיצע און חתמענען עליסאבעטא מאַרקאָ, צי ע. אָקראַם (דאָס הייסט געלייענט פון לינקס אויף רעכטס, דער זעלביקער נאָמען!). דאָס דאָזיקע, וואָס זי האָט איצט אָנגעשריבן, איז דאָך נישט צום פאַרעפנטלעכן איצט, אין די דאָזיקע שטיף-מוטערישע אומשטאנדן, נישט בלויז פאר איר, נאָר פאר פיל, אָנשטענדיקע אָרנטלעכע מענטשן, און אפילו פאר נעכטיקע חברים, ווי זי איז... ניין, זי האָט דאָך שוין לכתחילה געוואוסט, אז דאָס שרייבט זי פאר קומענדיקע צייטן, אין וועלכע זי האָט געגלייבט. יאָ, געגלייבט, אין די סאמע פינצטערסטע פאר איר טעג און נעכט, האָט זי דאָך הייליק געגלייבט אז אזעלכע צייטן וועלן קומען. אָבער ביז דעמאָלט, ווער ווייסט צי זי וועט עס דערלעבן, איז כאָטש אזוי פיל זאָל בלייבן פון איר פאר איר זון, זאָל כאָטש ער עס לייענען און וויסן ווי אזוי סע האָט געטראכט זיין מוטער, כאָטש אונטער דער פאָרעם, וועגן אופן ווי אזוי זי האָט דערציילט די מעשה מיט פלאוויוסן, וועלכער האָט דאָך אויך געלעבט אין נישט נאָרמאַלע צייטן, איז זאָל ער וויסן איר זון, פון וואנען ער שטאַמט, וואָס סע האָט געטראכט וועגן אזא לעבן זיין מוטער, אָבער...

בשעתן שרייבן, איצט ווען זי איז שוין דערגאַנגען צום סוף, איז איר געקומען א נייער געדאנק. נאָר זי? נאָר אזעלכע שרייבער ווי זי דארפן טראכטן, אז דאָס וואָס זיי שרייבן וועלן אין א שיינעם טאָג געלייענט ווערן פון זייערע קינדער צי נאָר אייניקלעך, מיט איין וואָרט, די נאָכקומענדיקע דורות?!

אדרבה, טאַקע פון איר מעשה וועגן פלאַוויוסן, דרינגט דאָך אַרויס אַ גאָר בייער מצב, אַ גאָר אַנדער פּראָבלעם, ווי זי האָט עס געוואָלט פאַרגלעטן אַזוי שיין, אַז פלאַוויוס, און אויך אַנדערע אין זיין מצב, קאָנען געפינען אַן אוים-זועג, אַז מע זאָל זיי דן זיין לכף זכות, אויך דעמאָלט ווען זיי האָבן געשריבן, גערעדט קעגן זייערע ברידער, קעגן זייער געווויסן, נאָר צוליב דעם איינציקן פאַקט, אַז זיי זאָלן קאָנען איבערלעבן די נישט-גינציקע אומשטאַנדן, נישט בלויז צו ראַטעווען זייער נישטיק, נישט-ווירדיק לעבן, נאָר אויך אַזוי אַרום זיך אויסקויפן מעגלעכקייטן, דורך שטיוול-לעקעריי און חניפות צום אייגענעם הענקער, צוצושרייבן אים לויב-געזאַנגען מיטן איינציקן ציל, אַז אַזוי אַרום וועט מען דאָך קאָנען כאָטש צווישן די שורות „אַריינשמוגלען" אויך פונעם אמת, ווי אַזוי יענער דור האָט געלעבט, אָדער נישט געלעבט נאָר געפּייניקט געוואָרן — כדי סע זאָל עפּעס בלייבן פאַרצייכנט פאַר זייערע קינדער, פאַרן קומענדיקן דור, צי אַפילו דורות?!

יאָ, זי האָט איצט געטראַכט, אַז דער פאַרצייכענער דאַרף דאָך האָבן אין זינען אויך דעם פאַקט, אַז די קומענדיקע דורות וועלן טאַקע האָבן וואָס אַרויס-צולייענען פון זיינע כראָניקעס, אָבער ווי אַזוי וועלן זיי אים משפטן, ווי אַזוי וועלן זיי קוקן אויף אים, וועלכער האָט אפשר ערלעך געמיינט, בלויז אויסצו-ניצן די דאָזיקע, אפשר איינציק מעגלעכע, געלעגנהייט, אויף צו פאַרשרייבן, צו פאַרצייכענען כאָטש צווישן די שורות וואָס און ווען?!...

אנו, לאָמיר אַ טראַכט טון, ווי אַזוי וועלן קוקן די קומענדיקע דורות, וואָס וועלן אַפילו קיין אנונג נישט האָבן וועגן יענע צייטן, ווען די רוימער האָבן איינגענומען כמעט די גאַנצע וועלט, האָבן באַזיגט פעלקער, אונטערגעאָכט זיי אין שום טענות ומענות, געקוילעט, פאַרקויפט פאַר שקלאַפן די גיבורים, פאַר-וואַנדלט אין זונות די פרויען, געקוילעט די קינדער, און דערנאָך זענען זיי נאָך געלויבט געוואָרן פאַר זייערע „העלדנטאַטן"?! און ווער האָט זיך נאָך צוגעקלעפּט צו די כראָניקער זיי צו לויבן?!... נו, קאָן מען געפינען אַ זכות פאַר אַ פלאַוויוס, וואָס האָט טאַקע אפשר אין דער טיפעניש פון זיין נשמה, יאָ, אין דער טיף פון זיין געוויסן וואָס ער האָט נאָך אפשר יאָ פאַרמאָגט, אָבער גע-מוזט אונטערדריקן און אויסבאַהאַלטן זיינע אמתע געפילן, כדי צו קאָנען אי-בערלעבן, נישט בלויז פיזיש נאָר אויך קינסטלעריש, ווי אַ כראָניקער, אַ שריי-בער? ... עס איז אפשר טאַקע נישט אַזוי נידערטראַכטיק ווי דאָס איבערלעבן פיזיש, ווייל מע קאָן אויך געפינען נישט בלויז אַ בלומרשטן אויסרייד, נאָר אויך אַ גוטן ערלעכן אויסרייד-סיבה, אַז אַזוי אַרום ראַטעוועט ער אָפּ פון פאַר-

נעסנקייט, נישט די רוימישע מעשים, וואָס ווערן געזונגען פון זיינע אייגענע מערסענאַרישע כראָניקער, נאָר אַזוי אַרום ווערט דאָך אויך פאַרהיט די גבורה פון זיינע אייגענע גיבורים, סיי יענע וועלכע ער האָט אַ צייט קאָמאַנדעוועט קעגן די דאָזיקע באַצווינגער, סיי יענע וואָס האָבן פאַרגעזעצט דעם קאַמף, אויך דעמאָלט ווען ער איז שוין אַריבערגעגאַנגען צו די רוימער, ווייל ער האָט געזען אַז דער קאַמף איז שוין אַ פאַרשפּילטער... איז דאָך אים פאַרבליבן דאָס איינציקע מיטל אויף צו האָבן די מעגלעכקייט עס צו פאַרצייכענען, אַז קינדס-קינדער וועלכע וועלן דאָך נאָך איבערלעבן זאָלן האָבן אַ מקור, וואָס זאָל זיי איינפּאָרמירן וועגן די גבורהדיקע שלאַכטן פון זייערע עלטער-עלטערן?!

יאָ, אַלץ איז שוין פאַר אַ פּראָזעאַלאָגיע, וואָס שמעקט מיט אַדוואָקאַטישע דריידעלעך, וואָס ווילן געפינען אַ זכות אויך ווען זייערע קליענטן זענען יאָ שולדיק אין די מעשים, פאַר וועלכע זענען אָנגעקלאָגט געוואָרן. אָבער יענע דורות, וואָס וועלן קומען שפּעטער און לייענען דאָס דאָזיקע געשריפטס, וואָס וועלן זיי קאָנען טראַכטן וועגן זייערע זיידעס-שרייבער, וואָס האָבן זיך פאַרקויפט פאַרן שונא, נישט פאַר אַ טאָפּ לינדזן, נאָר פאַר אַ מינדסטע מעגלעכקייט אָנצוגיין ווייטער מיט זייער געשרייבעריי, מיט זייער באַשמוציקן זייערע אייגענע ברידער, נאָר צו געפינען לייטזעליקייט אין די אויגן פון זייערע באַצווינגער, וועלכע ווערן באַשריבן ווי „אויסלייזער"?...

בעטי האָט עס געזען כאָטש אויף איין ביסל צייט, בעת זי האָט זיך געשטעלט איבער איר דור, אַריבער די היינטיקע צייטן, איבער צענדליקער צי אפשר גאָר איבער הונדערטער יאָרן, ווען סע וועלן זיין נייע דורות, ווי איצט זענען מיר נאָך יאָרטויזנטער נאָך די מלחמות פון די יידן קעגן די רוימער, ווי אַזוי וועלן דעמאָלט אויסזען די „אייניקלעך", ווי אַזוי וועלן זיי דעמאָלט משפּטן זייערע „שרייבער-זיידעס"?

... סע זענען דאָך די רייד דאָ וועגן אַ נישט אבי-ווער, נאָר וועגן אמתע, טאַלאַנטירטע דיכטער און פּראָזע-שרייבער, וואָס האָבן באַוויזן ביי פאַרשידענע געלעגנהייטן, אַז זיי האָבן אויסגעשפּיצטע פעדערן, שאַרפע, פון וועלכע סע רינט נישט קיין פּשוטע טינט, נאָר ממש בלוט, ווען זיי דריקן אויס דאָס אמתדיקע, דאָס וואָס טריפט אַרויס פון זייער אייגן פילנדיקן קינסטלערישן הארץ, נאָר... צוליב געוויסע סיבות פאַרבייטן זיי די ליפּן איין מאָל, אַ צווייט מאָל, ביז עס איז שוין געוואָרן כמעט אַ צווייטע, דערנאָך, נישט פיל שפּעטער, אַ שוין ערשטע נאַטור, ווען פון זייערע טאַלאַנטירטע פעדערן פון נעכטן, טריפט שוין היינט בלויז האָניק, זיסער דורכזיכטיקער האָניק, וואָס רעדט נישט מער מיט רייד

פונעם הארץ, נאָר מיט די ליפּן, וואָס זענען פאַרזיסט פון מאַטעריעלע אינטע־רעסן. עגאָיסטישע, וואָס זינגען שוין נישט קיין לידער, וואָס זאָלן עמעצן עמאָ־ציאָנירן נאָר זאָלן זיין „באַשווענצל־וואַסער" פון קירכלעכער ווירעך־ריחות, וואָס זענען פּראַקטיש, אויפן מאָמענט — אָבער וואָס וועט בלייבן פון אָט די ווירעך־ריחות? — גאָרנישט מיט נישט. סע וועט נישט בלייבן פאַר די מאָרגנדיקע דורות גאָרנישט.

גאָרנישט? אדרבה, סע וועט יאָ איבערבלייבן. אוודאי וועט יאָ איבער־בלייבן, ווייל גאָרנישט קומט נישט אהין אין אין־סוף, פון אַלץ און פון אַלעמען בלייבט דאָך עפּעס איבער, איז פון אָט דעם דאָזיקן וועט מסתמא אויך עפּעס איבערבלייבן. און די קינדער און קינדס־קינדער וועלן עס דערפילן, אין זייערע נאָזלעכער, וואָס וועלן שוין נישט זיין אזוי פאַרטעמפּט, און זיי וועלן שוין אפשר קאָנען אָפּשאַצן לויט זייערע אמתע ווערטן, ווי מע זאָגט, „אָביעקטיווע ווערטן"... נו, וואָס וועט זיין דעמאָלט, וואָס וועט צו זיי דערגיין, גאָרניישט?! ניין, סע וועט יאָ דערגיין, נאָר אָנשטאָט אן אָנגענעמער ריח, פון טליענדיקן ווירעך כדי דער גערוך זאָל וואָס מערער געדויערן און פאַרהאַלטן ווערן אין דעם פאַררייכערטן ארום, וועלן זיי גאָר דערפילן א שטינק... (בעטי האָט אויס־געשטראָכן דעם מיאוסן אויסדרוק „שטינק" און האָט פון אויבן אָנגעשריבן: „נישט אָנגענעמען ריח"!). א ריח, וואָס וועט מאַכן אזאַן אטמאָספער ארום די „איינקלעך־לייענער", אז זיי וועלן נישט נאָר אוועקדרייען מיט דער נאָז, ווי אין א זשעסט פון עקל, נאָר כמעט זיי וועלן פאַרמשפּטן אזא מין פּחדנישע פאַרהאַלטונג פון זייערע זיידעס, וואָס האָבן געלעבט אין אזעלכע „העראָישע" צייטן...

ניין, האָט בעטי געטראַכט, עס איז נישט גענוג אז דו זאָלסט האָבן דאָס גליק צי דאָס אומגליק צו לעבן אין דעצידירנדיקע העראָישע צייטן, ווען דו האָסט די געלעגנהייט, א מזלדיקע אָדער גאָר פאַר דיר א שלימזלדיקע, צו זיין אן עדות, צי בלויז א פּשוטער מיטצייטלער פון העראָישע איבערקערענישן, צו וועלכע סיי מע וויל יאָ סיי מע וויל נישט איז מען אויב נישט קיין אקטיווער מיטבאַטייליקטער, איז כאָטש א מיטצייטלער, אפילו ווען כאָטש א פּאַסיווער, צושויער (עס איז נישט פאַראַן קיין פּאַסיווער צושויער, האָט בעטי צוגעשריבן, ווייל אויך דער צושויער רעאַגירט גאַנץ אקטיוו, אויך דעמאָלט ווען ער מיינט אז ער איז בלויז א פּאַסיווער צושויער, ווייל קיין פּאַסיווע צושויער, אין נישט־פּאַסיווע מאָמענטן, זענען גאָר בכלל נישטאָ. ווייל, אין אזעלכע מאָמענטן איז דאָך אפילו דאָס אויבנאויפיקע פּאַסיווקייט אויך אן אקטיווער אקט פון „נישט־

באטייליקן" זיך, וואָס איז דער היפּוך פונעם אקטיוון באטייליקן. דאָס איז, הייסט עס, דער נעגאטיווער אקט פונעם פּאָזיטיוון... זאָגט מען דאָך אז קיין נייטראַליטעט איז אין אזא מין מצב נישט פאראן: אָדער-אָדער. אָדער מען איז פאר אָדער מען איז קעגן. קיין מיטל-וועג איז פּראקטיש נישטאָ. הגם דאָ און דאָרט, פון צייט צו צייט געפינען זיך אזעלכע וואָס טרייסטן זיך מיט חלשות אז זיי זענען ביי דער זייט. יאָ, סע מיינט זיך זיי בלויז אזוי אוים, אז זיי שטייען ביי דער זייט. יאָ, סע דאכט זיך אזוי אוים, ווארטן זיי צו, ביז די וואסערן וועלן זיך אויסלייטערן, וועלן זיין פון צווישן יענע וואָס וועלן זיך ארויסזאָגן, שוין באַלד ביים סוף, ווען מע וועט שוין ווימן אויף זיכער אויף וועלכער זייט עס איז דער נצחון, כדי מע זאָל נישט דארפן ריזיקירן. אייגנטלעך, איז דאָך דאָס דער זינען פון נייטראַליטעט בכלל, פון אָפּווארטן, קוקנדיק פון דער זייט במשך דער גאנצער שלאכט צווישן די „העגער" וועלכע צעריסן זייערע קאמען, צעבלוטיקן זיך, אין דער צייט ווען דו שטייסט זיך רואיק, ווי גלייך נישט דיך מיינט מען. און ערשט דאַן, ווען עס איז שוין קלאָר פאר יעדן ווי אזוי די זאך באשטייט, אויף וועלכער זייט עס איז דער נצחון, דעמאָלט גייט מען ארוים פון דער „נייטראַליטעט"... נאָך מער, דעמאָלט געפינען זיך נאָך אזעלכע, וואָס האָבן די העזה זיך צו צעשרייען: האָב איך אייך געזאָגט?... זעט איר, וואָס פאר א בעלהעזהניק, ער באַגניגט זיך נישט מיטן „ריווח" וואָס ער באַקומט מיט זיין פּחדנישקייט, וואָס ער איז געשטאַנען און זיך צוגעקוקט, צו מאָל אויך מיט ספּאָרטיווישער הנאה, ווי די אנדערע „שלאָגן" זיך, נאָר ער וויל אחוץ דעם „ריווח", אויך באַקומען א מעדאַל פאר זיין חכמה, וואָס ער האָט דאָס „געזאָגט" פון פריער דורך זיין „שווייגן"...

ניין, בעטי האָט געפילט אז זי וועט מוזן נאָך איבערארבעטן אָט די דאָזיקע מעשה מיט פלאוויוסן, וואָס זי האָט געוואָלט מיט איר זאָגן כמעט איר צוואה פאר איר זון...

יאָ, עס איז נישט זייער לייכט צו זיין א „כראָניקער" פון זיין צייט. עס איז גאָרנישט אזא לייכטע מלאָכה, ווי סע וואָלט זיך אויסגעדאכט פאר איינעם וואָס האָט זיך נישט אריינגעטראכט אויף די פאָלגן פון אזא כראָניק-שרייבעריי. זי? זי האָט איצט יאָ געהאט צייט זיך גוט צו איבערלייגן, אויף אלע זייטן, די פאָלגן וואָס קאָנען ארויסקומען פון איר מעשה, ווען זי האָט זיך געשטעלט אין דער ראָלע פון איר זון, ווען ער וועט אונטערוואַקסן און מסתמא נישט געפינען קיין קלאָרע ענטפערם אויף זיינע פראגן, וואָס ער האָט נישט געהאט ווער סע זאָל אים אויפקלערן, און וועט מסתמא אויך שפּעטער נישט געפינען קיין ענטפערם,

אמתדיקע, וואָס זאָלן אים זאָגן דעם אמת וועגן זיין פּאָטער, וועלכן ער האָט געזען אין אַזאַ משונהדיקער ראָלע, וואָס זעלטן אַ קינד זאָל אַזוי זען צום ערשטן מאָל זיין פּאָטער (און ווער ווייסט, אויב עס איז נישט געווען אויך דאָס לעצטע מאָל?) און וועט אים זאָגן עפּעס וועגן אמתדיקן לעבן פון זיין מוטער, וועגן איר, וועגן זיין מוטערס אָפּשטאַם?! איז האָט זי דאָך געוואָלט אַז אויך דערמיט, מיטן דאָזיקן מכלומרשטן „היסטאָרישן" מעשהלע, זאָל ער באַקומען כאָטש עפּעס פון אַן ענטפער ...

יאָ, איצט ווען זי איז געזעסן נאָך אין דער היים, געגאַנגען מכלומרשט צו איר אַרבעט, איר נישטיקע אַרבעט, צו וועלכער זי איז צוגעטיילט געוואָרן מער פון רחמנות, אַז זי זאָל נישט שטאַרבן פאַר הונגער, ווי איינע וואָס איז מיט אַ מאָל אויסגעשלאָסן געוואָרן פון דער געזעלשאַפט, פאַר וועלכער זי האָט מקריב געווען אירע שענסטע יוגנט-יאָרן, האָט זי דאָך געהאַט גענוג צייט צו טראַכטן. צו טראַכטן, אַז צו מאָל האָט זי געמיינט אַז די געהירן וועלן ביי איר פּלאַצן פון אַזוי פיל טראַכטן — דערנאָך, דערנאָך האָט זי געהאַט נאָך מער צייט צו טראַכטן, ווייל זי האָט שוין נישט געהאַט קיין מכלומרשטע אַרבעט אויך נישט, נאָר געלעגן אויף איר שפּיטאָל-בעטל, צוגענאָגלט פון אירע פיזישע ליידן, באַ-פּעפערטע, ווי מיט געווירצן, מיט אירע מאָראַלישע ווייטיקן, פון וועלכע סע האָבן געטריפט, טראָפּן נאָך טראָפּן, אירע לעצטע געציילטע טעג ...

נו, האָט זי דאָך געהאַט איצט צייט צו טראַכטן און איבערצוטראַכטן, אַז אויף עפּעס אַן אופן דאַרף זי דאָך, אדרבה, זי איז מחויב איבערצולאָזן פאַר איר איינציקן זון, וועלכער וועט מסתמא אויסוואַקסן און אפילו נישט ווילנדיק זיך שטעלן פראַגן, איז פון וואַנען וועט ער קאָנען באַקומען ענטפערס, אויב נישט פון איר, וואָס זי וועט אַריינלייגן, אין איר מעשהלע, פאַרגראָבן צווישן די שו-רות, ווי סע האָבן געטון אַמאָל, אין די צייטן פון די פאַשיסטישע רדיפות, ווען מע האָט פאַרשריבן, פאַרצייכנט, און פאַרגראָבן אין דער ערד, אין אַ כלי, אַ פלעשל, אַ בלעכן פּושקעלע ...

איצט דאַרף זי דאָך טון דאָס זעלביקע, נאָר אָנשטאָט באַגראָבן אין דער ערד, דאַרף זי עס „אויסבאַהאַלטן" אין דער „עפנטלעכקייט", נאָר צווישן די שו-רות ... אויף וויפל סע וועט זיך איר איינגעבן? נו, דאָס איז שוין באַלאַנגען אין דער פעאיקייט פון איר פען, אַז זי זאָל קאָנען גובר זיין, פון צייט צו צייט, אירע פיזישע ווייטיקן אַז זי זאָל זיך קאָנען אָפּרייסן פון דער „קעגנוואַרט", זיך דער-ווייטערן פון זיך גופא, שאַפן אַ „דיסטאַנץ" צווישן איר און „איר". צווישן דער הייַנטיקער און אַמאָליקער צייט, אַז סע זאָל אויסקומען פאַרהוילן און דאָך פאַרשטענדלעך ...

... מחשבות, מחשבות, פארפלאָנטערטע, ווי א קנײלעכל פאָדעם, וואָס איז פארפלאָנטערט געוואָרן פון אן אומבאוואוסטזיניק שפּילעווודיק קעצל ...

זענען דאָך אויך אירע מחשבות געווען, פון צייט צו צייט, אזוי פארפלאָנ־טערט פון די בארואיקונג־רפואות, פון די סעדאטיווע דאָקטערישע־מיטלען, וואָס האָבן געפּרואווט צו פארטעמפּן אירע ווייטיקן, און דערמיט בישלעכווייז איינגעשלעפּט אלע אירע חושים, זי זאָל נישט פילן די ווייטיקן און ממילא האָט זי דאָך שוין נישט געפילט אויך קיין איין קלאָרן דורכגעטראכטן געדאנק, אויף וועלכן זי זאָל אין שטאנד זיין, אז זי זאָל זיין ביכולת אים צו דערפירן ביז צון א לאָגישן סוף, אָן דעם אז זי זאָל נישט ווידער אריינפאלן אין איר געוויינט־לעכן הינער־פּלעט־שלאָף, וואָס די רפואות שענקען איר. איר לטובה אויפן מאָמענט, אָבער איר לרעה, ווען סע רעדט זיך וועגן אויסלעבן די לעצטע מאָמענ־טן מיט א קלאָרן פארשטאנד ...

בעטי ... נעבעך, אָרעמע, עלנטע בעטי ... חברטע מארקאָוויטש־דאנטשו־לעסקו ...

3. צולאָג צו „פלאוויוס״

... צום כתב-יד „פלאוויוס“ פון אלישבע מרדכאָוויטש (ווען און ווער סע האָט אונטערגעחתמעט אָנשטאָט עליסאבעטא מארקאָוויטש, ווי זי האָט געהייסן, אָדער פארקירצט, ווי זי האָט זיך אָפט געחתמעט „בעטי מארקאָ“, איז נישט באוואוסט. עס איז מעגלעך, אז זי גופא, בעטי, האָט זיך אזוי געחתמעט אין אירע לעצטע חדשים אָדער גאָר וואָכן פון איר לעבן, ווען זי האָט, ווי סע ווייזט אוים, איבערגעלעבט א פסיכישן קריזים, פיל א שווערערן ווי דעם פיזישן, ווען זי האָט געזאָרגט פארן מל'ע זיין איר זון, אים איבערצולאָזן אויף דער דאָזיקער וועלט מיטן נאָמען עובדיה מארקאָ, מעגלעך אז דעמאָלט האָט זי זיך גופא אויך גערופן מיט א בפירושן יידישן נאָמען, וואָס האָט אונטערגעשטראָכן איר צוגע-העריקייט צום יידישן פאָלק, סיי מיטן פירנאָמען סיי מיטן ביינאָמען?!) איז גע-ווען צוגעהאָפטן עטלעכע בייגעלעך פאפיר, געשריבענע מיט א שרייבמאשין, אָן סיי וועלכער חתימה.

אין די דאָזיקע בייגעלעך האָט „עמעצער“ איר געגעבן עצות, זיך ארוים-געזאָגט וועגן ליטעראַרישן ווערט פון דער דערציילונג. עס איז מעגלעך אז עס איז געווען א „האנט“ פון א רעדאקציע, וואוהין זי האָט געהאט ארייַנגעשיקט איר כתב-יד סיי צום פארעפנטלעכן, סיי זי זאָל כאָטש באקומען עטלעכע שורות, אויב מע וועט נישט דרוקן, אין דער „רעדאקציע-פאָסט“ פון דער פובליקאציע, כדי זי זאָל כאָטש אזוי ארום זיך דערוויסן, וואָס מע קאָן מיינען וועגן ליטערא-ריש-קינסטלערישן אָדער פּאָליטיש-אידעאָלאָגישן ווערט פון דער דאָזיקער אלעגאָרישער דערציילונג.

ווי סע ווייזט אוים האָט מען אין דער פובליקאציע נישט געענטפערט אויף איר „שיקונג“. אָבער מע קאָן זיך משער זיין, אז איינער א רעדאקטאָר, וועלכער האָט דאָך געוואָלט בלייבן אנאָנים, וועגן געוויסע סיבות, אָבער דאָך געשאצט די דערציילונג, האָט איר יאָ געענטפערט, אָן א חתימה ...

לויטן תוכן פון די באַמערקונגען קאָן מען זען, אז דער רעדאַקטאָר האָט דווקא יאָ פארשטאַנען אירע דערציילונגען, מיט אירע אַלע אילוזיעס און אָנצוהערענישן, זי אפשר אויך געהאַלטן פאַר א וויכטיקער ארבעט, הגם ער האָט עס נישט געקאָנט ארויסזאָגן בפירוש, ווייל אויב עס איז יאָ אזוי, איז פאַר וואָס פאַרעפנטלעכט מען עס נישט? ... און פאַר וואָס מע פאַרעפנטלעכט נישט אזא מין דערציילונג, וואָס איז נישט פּאַסיק סיי לויט דער שפּראַך, לויט דער טעמאַטיק, לויט דער חתימה, וואָס איז אויך א נישט פּאַסיקער נאָמען, און סיי לויט די מסקנות, וואָס ווערן געצויגן, נישט נאָר פונעם מחבר, נאָר אויך פון א לייענער וואָס וועט זיך פאַרטיפן און אפשר ארויסלייענען אויך צווישן די שורות, און גאַנץ לייכט פאַרשטיין די אָנדייטן וואָס ווערן געמאַכט נישט אזוי וועגן די רוימער מיט פּלאַוויוסן, ווי וועגן א הייַנטיקער נישט אַרויסגעזאָגטער פּראָבלעם, וואָס האָט גאָר ווייניק וואָס צו טון סיי מיט די רוימער און סיי מיט פּלאַוויוסן ...

דאָס קאָן מען זען אויך פון די „עצות" וואָס דער רעדאַקטאָר גיט דער מחברין, אז ער וויל זיך פאַרזיכערן, אויב עמעצער וועט לייענען די „באַמערקן", וואו ער רופט אָן זיין ענטפער, כאָטש ער איז נישט געחתמעט, זאָל מען זען, אז מע האָט גאַנץ ערנסט גענומען און אויך מיט אויפריכטיקע כוונות איר געוואָלט ארויסהעלפן, אויפקלערן אז זי זאָל זיך נישט פאַרקערעווען אויף נישט געווינטשענע דרכים, וואָס זענען קעגן דער „ליניע" פון „סאָציאַליסטישן רעאַליזם"...

דער „עצה-געבער", זאָגט צווישן אַנדערן:

„... די דערציילונג וויל אויפלעבן א היסטאָרישע פיגור, אפשר שוין א פסיכיש דעסעקיליברירטן, וועלכער האָט איבערגעלעבט מוראדיקע שלאַכטן. מעגלעך אז צוליב זיינע פיזישע וואונדן האָט ער געליטן אויך פסיכישע טראַומאַטישע וואונדן, וואָס האָבן זיך נישט פאַרהיילט, אויך פיל צייט נאָכן פאַרהיילן זיינע פיזישע וואונדן ... מע זעט דאָס אין די „שראַמען" פון זיין פאַרוואונדיקטער נשמה, וועלכע באַלאַנסירט צווישן יאָ און ניין, צווישן געטריישאַפט צו זיין אייגענעם פאָלק, ווי ער איז עס געווען פריער, בעת די שלאַכטן און פאַר זיין דורכפאַל — און צווישן וואַקלען זיך אויפן ראַנד פון בגידה, ווען ער ווערט א „קאָלאַבאָראַציאָניסט" מיטן שונא, ווערט זיין הויף-דיכטער, אָדער הויף-פּאַיאַץ, לויבנדיק זיינע באַצווינגער, כדי צו אַנטוואָפענען מאָראַליש זיינע אייגענע ברידער, וועלכע זענען פאָר דעם קאַמף, און גלייכצייטיק צו אַנטוואָפענען אויך די אַנדערע שכנישע פעלקער וועלכע האָבן געדאַרפט קומען נאָך דער ריי, מסתמא, צום קאַמף קעגן זייער רוימישן באַצווינגער ... אויף דעם האָט מען געניצט פלאַוויוסעס כראָניקעס?!

וואָס שייך דעם ליטעראַרישן ווערט, דאַרף געזאָגט ווערן, אַז מע קאָן קיין מאָל נישט פונאַנדערטיילן דעם קינסטלערישן ווערט פונעם תּוכן. אַ ווערק קאָן נישט ווערטיק זיין קינסטלעריש־ליטעראַריש און אין דער זעלביקער צייט זאָל עס זיין שעדלעך לויטן תּוכן... יאָ, סע קאָן געשען עפּעס אַנדערש (וואָס עס איז מעגלעך אַז עס איז געווען דער פאַל מיט אייער דערציילונג „פּלאַוויום"!), אַז דער העלד פון דער דערציילונג זאָל זיך נוקם זיין אין זיין שעפער, דעם מחבר. עס איז דאָך מעגלעך אַז דער „גולם" (וואָס איז געשאַפן געוואָרן פונעם „מהר"ל", דעם לעגענדאַרן גולם־באַשאַפער, דער פּראַגער רבי לעוו), זאָל זיך מער נישט אונטערגעבן און נישט אויספאָלגן די געבאָטן פון זיין שאַפער, נאָר ווערן אַ זעלבשטענדיקע בריאה און צום סוף זיך גאָר אַקעגנשטעלן זיין באַשעפער...

עס איז מעגלעך, אַז אַזוי איז געשען מיט אייער „פּלאַוויום"...

...דער פּראָצעס פון שאַפן, קונסט בכלל, (און פאַר וואָס נישט אויך אייער אַ ליטעראַריש ווערק?) האָט מערערליי אופנים פונעם רעאַליזירן דאָס פאַרפּלאַנירטע קונסט־ווערק, אין דעם דאָזיקן פאַל, פון אַ דערציילונג, בפרט ווען סע רעדט זיך וועגן אַ היסטאָרישער דערציילונג. איך וועל מיר דערלויבן דערמאָנען דריי אופנים (עס איז אַוודאי פאַראַן מערער, אָבער איך דערמאָן בלויז די דריי!):

א). דער שרייבער נעמט זיך צו זיין שרייבן, ווי סע נעמט זיך אַן אַרכיטעקט אָן אַמאָליקער, ווען מע האָט געבויט די הייזער אויך פון האָלץ. דאָס הייסט, אַז קודם שטעלט ער אַוועק אַ יסוד, אַ פונדאַמענט פון עטלעכע ווינקל־שטיינער, אויף וועלכע ער פאַרלייגט קלעצער, פּאַרטיק אויסגעטעסעטע, איינעם אויפן אַנדערן און לאָזט בלויז איבער פּלאַץ פאַר טירן, פאַר פענצטער, וואו סע מאַכט זיך. וואו די לענג פון די קלעצער מאָנען פון אים. ער האָט עס נישט פאַרגעסן פון פריער, ער ווייסט אָבער אויף קלאָר פון פריער וויפל צימערן סע וועלן זיין. דאָס ווייסט ער שוין פונעם שטיינערנעם יסוד. אויך ווייסט ער אַז פון איין צימער אין צווייטן דאַרפן זיין טירן. וואו די טירן זאָלן זיין, פּינקטלעך אויף וועלכן אָרט, וועט ער זען במשך דעם דערהייבן די הילצערנע ווענט...

ב). פאַראַן נאָך איין אופן בויען. דער אַרכיטעקט פאַרלייגט אַ געמויערטן בנין, פון שטיינער צי פון ציגל. איז קודם בויט מען אויף אַ סקעלעט פון ווינקל־זיילן, פון דעם גאַנצן בנין און אויך פון די צימערן באַזונדער. צו מאָל הייבט מען אויך אויף דעם דאַך, ערשט שפּעטער דערגאַנצט מען די ווענט. דאָס הייסט, אַז מע פולט אויס מיט ציגל די ווענט, צווישן די זיילן וואָס זענען אויפגעהויבן

געוואָרן פון פריער. אויך אין דעם פאַל ווייסט שוין פון פריער דער ארכיטעקט, וואו סע וועט זיין א טיר און וואו א פענצטער.

ג). דער ארכיטעקט לאָזט זיך בויען א בנין, ער ווייסט נאָך נישט פּינקטלעך וויפל צימערן סע וועלן זיין. ער ווייסט דאָס נאָך נישט פון פריער, ווייל ער קאָן נאָך נישט פעסטשטעלן וויפל בוי-מאַטעריאַל ער האָט צו זיין פאַרפיגונג, איז ווייסט ער נאָך נישט וויפל פענצטער אָדער וויפל טירן סע וועלן קאָנען אָדער (צוליב מאנגל אין מאַטעריאַל!) מוזן אויפגעשטעלט ווערן. אין אזא פאַל האָט ער אפשר יאָ א מין פּראָיעקט, אָבער צי סע וועלן סטייען מאַטעריאַלן, דאָס ווייסט ער נאָך נישט, צי ער וועט האָבן מיט וואָס אויסצופאַרטיקן זיין פאַרפּלאַנירטן בנין, אזוי ווי ער האָט געהאַט געוואָלט אים אויפבויען. אין דאָזיקן פאַל פירט דער ארכיטעקט-בויער נישט אָן מיטן בוי-פּראָצעס, נאָר להיפּוך, די בוי-מעגלעכ-קייטן פירן אָן מיט אים און מיט זיין ארבעט ... איז געשעט אָפּט מאָל, אז ער שטעלט א טיר דאָ, א פענצטער דאָרט, דערנאָך פאַרוואַנדלט ער דאָס פענצטער אין א טיר, און ווידער דאָרט וואו סע האָט זיך שוין אָנגעהויבן צו קאָנטורירן א טיר, ווערט גאָר א פענצטער, צי סע וועט גענצלעך פאַרשטאָפּט ווערן און סע וועט בלייבן בלויז א בלינדע וואַנט ...

... ביי אייער דערציילונג קומט אויס, ווי דער פאַל איז ביי דעם לעצטן ארכיטעקט-בויער. איר האָט אָנגעהויבן אויף איין וועג. דאכט זיך, אז איר זענט געגאַנגען גלייך, נישט וואַקלענדיק, נאָר פּלוצים איז עפּעס געשען, אפשר ווייסט איר וואָס עס איז געשען, ווייל קיין אנדערער קאָן דאָך דאָס נישט ווּיסן בלויז פונעם לייענען, וואָס פאַר א סיבות האָבן גורם געווען אז איר זאָלט אָפּגיין פון אייער אָנגעצייכנטן וועג, וואָס ער האָט זיך סקיצירט אין אָנהייב, ווען ער איז פאַרפּלאַנירט געוואָרן פון אייך גופא. צום סוף האָט זיך גאָר אויסגעלאָזט, אז דער וועג האָט אייך (נישט איר דעם וועג!) פאַרקערעוועט, אפילו אָן אייער ווילן און ווּיסן ...

מע קאָן זען באַשיימפּערלעך אז איר האָט קודם אָנגעשריבן דאָס צווייטע קאַפּיטל, דערנאָך דאָס ערשטע ... מעגלעך אז נישט. אייגנטלעך איז דאָס נישט אזוי וויכטיק. מעגלעך אז איר האָט אָנגעשריבן אין א סדר די קאַפּיטלעך, נאָר דערנאָך האָט איר געענדערט דעם סדר (וואו עס איז געווען א פענצטער, האָט איר גאָר געשטעלט א טיר!), איר האָט איבערגעשטעלט. דאָס קאַפּיטל דריי איז געוואָרן דאָס ערשטע קאַפּיטל, דאָס צווייטע קאַפּיטל איז געוואָרן ... דערמיט האָט איר אייך געוואָלט „נוקם" זיין נישט אזוי אין אייער דערציילונג, ווי אין

זיך גופא, וואָס איז נישט שווער צו באמערקן, אז די דערציילונג האָט אייך פאַרפירט אויף קעגן אייער „באוואוסטזיניקן" ווילן...

ניין, איצט איז שוין שפּעט. איצט קאָן מען שוין נישט איבערשטעלן ווידער די קאַפּיטלעך, אזוי ווי זיי זענען געשריבן געוואָרן לכתחילה. איצט דאַרף מען עס שוין לאָזן, אזוי ווי עס איז ארויסגעקומען... אָבער פאַרעפנטלעכן, זעט איר, דאָס איז שוין איצט קיין פּראָבלעם נישט, איצט קאָן מען שוין זאָגן גאָר לייכט, אז מע קאָן דאָס נישט פאַרעפנטלעכן, ווייל עס איז אויסגעקומען אנדערש ווי מע דאַרף, אנדערש ווי איר גופא האָט עס אפשר געוואָלט...

אויב מע קאָן די דערציילונג פאַרבעסערן און מאכן דרוקפעאיק?

אוודאי קאָן מען. אָבער מסתמא ווייסט איר דאָס פאָלקס-ווערטל, אז אפילו געפּולט קרויט איז גוט צו עסן פרישערהייט. אָנגעוואַרעמט נאָך דעם ווי עס איז אויסגעקילט געוואָרן, האָט עס שוין פאַרלוירן דעם טעם... אויב איר וועט איצט וועלן אויסבעסערן די „חסרונות", וועלן זיך אָנזען די „לאַטעס" און געלאַטעטע מלבושים קאָן מען נישט פאַרקויפן פאַר קיין נייע...

מיין עצה? לאָזט עס אזוי, א שטיקל צייט. גיט זיך מער נישט אָפּ מיט דער דאָזיקער טעמע, כאָטש א יאָר-צוויי, דערנאָך מעגט איר זיך ווידער נעמען צון איר. דאָס צוליב צוויי טעמים: ראשית וועט איר זי שפּעטער מסתמא לייענען ווי א שפּאָגל-נייע ארבעט, אפשר ווי א פרעמדע, וואָס איז נישט ארויס פון אייער אייגענער פּען — דעמאָלט וועט איר אפשר קאָנען מאכן די אויסבעסערונגען, וואָס וועלן זיין מער פּאסיק, ווי ווען איר וואָלט עס געטון איצט... והשנית, איז פאָרצוזען שוין פון איצט, אז... מע וועט שוין נישט דאַרפן מאכן קיין שום ענדערונגען. ווי סע ווייזן זיך די „צייטן", וועט בקרוב זיך פאַרפעסטיקן א נייער קלימאַט, וואָס האָט שוין אָנגעהויבן אויפשפּראָצן ביי אונדז אין לאנד, אז אזא דערציילונג וועט מען נישט נאָר קאָנען פאַרעפנטלעכן, נאָר אדרבה, מע וועט זי זוכן מיט ליכט..."

אָט די דאָזיקע באמערקונגען זענען געפונען געוואָרן צוגעשפּיליעט צום כתב-יד „פלאוויוס". אמת, היינט ניצן זיי שוין קיינעם נישט. בעטי האָט דאָך נישט געקאָנט אָננעמען זיין עצה, ווי ער האָט געזאָגט, אז שפּעטער מיט א צייט לאָמיר זאָגן א צוויי-דריי יאָר, זאָל זי איבערקוקן און מאכן אויסבעסערונגען ... עס איז שוין פאַר איר נישט געווען גילטיק זיין עצה.

אזוי פיל קאָן מען באניצן די דאָזיקע „באמערקן", אז מע זאָל לייענען די דערציילונג, שוין מיט די אויפקלערונגען וואָס זענען געמאכט געוואָרן. ווייל

אויך זיי גיבן דאָך אַ ליכט אויב נישט דווקא אויף דער דערציילונג גופא, איז באַטש אויף די אומשטאַנדן, ווי אַזוי זי איז אויפגענומען געוואָרן אין יענער צייט...

סע וואָלט כדאי געווען אַנצווייזן ווי אַ מוסטער אויך די אויבן דערמאַנטע משלים: „אַ משל מיט אַ קראָ", „אַ משל מיט אַ האָן", וואָס זענען געפונען גע- וואָרן אין די כתבים פון בעטין. הגם ליטעראַריש זענען זיי שוואַך, כמעט קינדיש-נאַיוו, אָבער דאָך וואָלט עס געווען אַ דוגמא פון אירע געדאַנקען אין יענער צייט.

*

*   *

...אויפן כתב-יד פון בעטי מאַרקאָוויטש איז געווען צוגעשפּיליעט אַ צעטעלע. מסתמא איז עס אַזוי צוריקגעקומען פון אַ רעדאַקציע:

„די קינדער מעשיות אין פערזן „אַ משל מיט אַ קראָ" און „אַ משל מיט אַ האָן" זענען אַ ביסל נאַיוו, אָבער ווי אַ קינדער-משל האָט עס אַ מאָראַל, וואָס איז פּאַסיק פאַר אַ געוויסער צייט, אַ געוויסער סביבה...

געווינלעך עצהן די רעדאַקציעס אַן אָנפאַנגער אַז ער זאָל לייענען און לייענען; אַרבעטן איבער זיך און נאָך אַ צייט זאָל ער ווידער צושיקן מאַטעריאַל. אפשר וועט מען שוין דעמאָלט, ווען ער וועט שוין זיין רייף, דאָס הייסט, אַ גע- צייטיקטער שרייבער, דעמאָלט וועט מען אפשר שוין פאַרעפנטלעכן פון זיין שרייבן.

איך קאָנען מיר אויסזאָגן דעם אמת, דעם ריינעם אמת, אַז אונדזער צייט- שריפט איז נאָך נישט גענוג „צייטיק" (און די צייט בכלל איז נאָך נישט גענוג געצייטיקט!) אַז זי זאָל דאָס פאַרעפנטלעכן. אפשר... ניין, גאַנץ זיכער, אַז שפּעטער מיט אַ שטיקל צייט, גאָר בקרוב"...

6.

א טרעפּל אראָפּ

דאָס קאַפּיטל, זעקסטע, הייבט זיך אָן
מיט אַן איכהדיקן קלאָגעדיקן טאָן.

פון אַלע ווינקלען האָט קדיש-שטימונג געלויערט,
אַפילו דער דערציילער גופא האָט פארטרויערט,
הגם געוואָלט האָט ער עס מיט א שמייכל באווירצן,
(מרה-שחורה איז נישט קיין סגולה צום לעבן
און אוודאי און אוודאי נישט צום איבערלעבן) —
האָט ער קיין געלעגנהייט דערצו נישט געפונען,
אין שווארצן געהילט איז די מוזע געקומען.

אמת, פאַראַן אויך צו מאָל צון אזא פאַל,
אויך דער טויט, א לוויה זאָל ווערן באַנאַל ...
אַפילו געהילט אין שווארצן, א שיינע אלמנה,
א באטערטע, אויסגעצוואָגענע אין געוויין,
זאָל באהאלטן אין אירע פאלדן א ביסעלע חן ...
איז עס אָבער דאָ נישט טרויעריק סתם,
נאָר ממש טראגיש, אַן אויפגעברויזטער ים.

מחמת נעבליבן איז נאָרנישט ...
טויט מיט טויט, אַלץ אויסגעמישט ...

די „אלמנה“ איז „פאראשט“ געוואָרן,
ווידער דער „אלמן“ — איז נישטאָ.
געבליבן איז בלויז דער יתום דאָ.

אן אומבאוואוסטזיניקער יתום —
וואָס ווייסט א יתום, קינד,
איבערגעלאָזט אליין, הפקר אויפן ווינט?! ...

נו, וויפל איז דער שיעור צום וויינען,
וויפל קאָן מען טרערנדיק לייענען?

סוף־כל־סוף מוז מען דאָך אויסווישן די טרערן,
לאָזן שפּראָצן א שטראלעכל אָפּטימיזם,
כאָטש צווישן די שורות — צווישן וואָלקנס,
ס׳זאָל אויף דער נשמה פרישער ווערן?! ...

אמת, דעם באַשערטן וויסטן גורל
קאָן מען זיך נישט דערווידערן —
אָבער פונעם לעצטן טרעפּל
קאָן מען מער שוין נישט נידערן! ...

.1 עלנטע בעטי

בעטי איז געווען אָפּגעריסן, ווי א בלעטל פון א צווייג, וואָס האָט שוין נישט וואו צו זויגן קראַפט אויף צו דערהאַלטן דאָס גרינקייט, דאָס וואַקסן, דאָס חיות. ערשט איצט האָט זי זיך אָפּגעגעבן חשבון, אז אייגנטלעך איז דאָך דאָס נאָר א האַלבער אמת. און, ווי באַוואוסט, זאָגט זיך א ווערטל. אז א האַלבער אמת איז א גאַנצער ליגן. יאָ, א ליגן וואָס זי האָט זיך אַליין איינגערעדט, ווען זי פלעג נאָך שרייבן יעדן מאָנטיק און דאָנערשטיק א נייע אויטאָבִיאָגראַפיע און געענטפערט אויף דער פראַגע: קרובים אין אויסלאַנד? דעמאָלט האָט זי מיט שטאָלץ געשריבן קורץ און אפילו האָפּערדיק: איך האָב נישט קיין קרובים, נייִשט אין לאַנד און נישט אין אויסלאַנד ... יאָ, זי האָט עס אזוי געשריבן פון אָנהייב אָן, ביז זי האָט שוין אַליין אויך אָנגעהויבן גלייבן אז אין דער אמתן איז עס טאַקע אזוי. פּאַקטיש האָט זי טאַקע נישט געהאַט קיין גאָר נאָענטע קרובים. די נאָענטסטע קרובים אירע, וואָס זענען געווען אזוי צו זאָגן פון ערשטן אָדער אפילו פון צווייטן גראַד, זענען דאָך אומגעקומען אין דעפּאָרטאַציע אין טראַנסניסטריע און טייל זענען אומגעקומען אין דעפּאָרטאַציע פון אוישוויץ. ווייל פון דער מוטערס צד זענען זיי געווען באַסאַראַבישע און פונעם פאָטערס צד זענען זיי געווען טראַנסילוואַנישע — האָט זי אָפּגעגעבן איר „אָפּצאָל" אין ביידע זייטן, קיין מיזרח און קיין מערב. האָט זי טאַקע נישט געהאַט קיין גאָר נאָענטע קרובים, אָבער אין דער אויטאָבִיאָגראַפיע האָט מען דאָך אין יענער צייט געפרעגט נישט נאָר אויף די גאָר נאָענטע, מע האָט דאָך דעמאָלט געפרעגט אויך אויף געשוועסטער-קינדער, אפילו אויף א באַבעס-א-צוואָס, און אזעלכע קרובים האָט זי דאָך יאָ געהאַט, פּונקט אזוי ווי אַלע יידן ... וואו האָט מען נאָך געהערט אז א ייד זאָל נישט האָבן, נאָך דער שואה, קיין קרובים אין אויסלאַנד?! עס איז נישט פאַראַן קיין ייד, וואָס זאָל נישט האָבן קיין קרוב, אויב נישט אין ירושלים, איז כאָטש אין אוישוויץ ...

זי איז אָפּגעקומען מיטן ענטפער: איך האָב נישט און פּטור. קודם, הייסט עס, האָט זי זיי פאַרשווינגן באַוואוסטזיניק. ווער וועט זיך דען דערגיין, אַז ער־גענץ, זי גופא ווייסט נישט פּינקטלעך וואו, אין וועלכן ווינקל פונעם ערד־קיי־לעך, סע האָט זיך פאַרוואָרפן נאָך דער שואה, איר א געשוועסטער־קינדל?! האָט זי טאַקע אַזוי געשריבן. היינט אַזוי, מאָרגן אַזוי — ביז זי האָט טאַקע „פאַרגעסן" פון זייער עקזיסטענץ. יאָ, גאַנץ אויפריכטיק פאַרגעסן. דער מענטש געדענקט און פאַרגעדענקט (זאָגט דאָך אפילו פרויד, יאָ, זיגמונד פרויד, פון וועלכן מע האָט קודם געלאַכט, אַז ער איז א סעקסועלער מאַניאַק, אָבער היינט לאַכט מען דאָך שוין נישט מער פון אים. היינט גלייבן דאָך שוין אין אים און זיינע טעאָריעס אפילו די נעכטיקע גרעסטע סקעפּטיקער, אַז עפּעס איז דאָך אמת אין זיינע באַהויפּטונגען, צווישן וועלכע אויך די, אַז) א מענטש פאַרגעסט בלויז דאָס וואָס ער וויל פאַרגעסן. נו, איז דאָך אויך דאָס אמת, אַז זי האָט „באַגראָבן" אירע קרובים לעבעדיקערהייט, ווען זי האָט געשריבן אין אירע אויטאָביאָגראַפיעס אַז זי האָט נישט אַזעלכע. זי האָט דאָך שוין איצט געשריבן דעם גאַנצן אמת, וואָס זי האָט איצט אין אים געגלייבט, ווייל אַזוי פיל מאָל איבערחזרנדיק, אַז זי האָט נישט אַזעלכע קרובים, האָט זי דאָך שוין נישט גע־דענקט אפילו, אַז נישט דאָס איז דער אמת. איצט האָט זי שוין יאָ געשריבן דעם „אמת", זי האָט טאַקע שוין מער נישט אַזעלכע...

בלייבנדיק אָבער, אין די לעצטע יאָרן, אַזוי אַליין, אַזוי עלנט, ווי א פאַרגעסענער שירעם אין א וואַרט־זאַל, פאַרלאָזט פון אירע חברים און פאַר־שטויסן אויך פון אירע פריינד, ערשט איצט האָט זי אָנגעהויבן זיך דערמאָנען, אַז זי האָט דאַכט זיך טאַקע יאָ געהאַט עמעצן. יאָ, דאַכט זיך, אַז דער דאָזי־קער לעבט נאָך, אמת ער איז א געשוועסטער־קינד מיט וועלכן זי האָט געהאַט זויבניק באַציונגען, ווייל זיי האָבן געהאַט אַנדערע אָנשויאונגען... אָבער דאָך איז יענער איר מוטערס שוועסטערס זון... וואו ער איז איצט, ווייסט זי טאַקע נישט, אָבער זי וואָלט געקאָנט געוואויר ווערן. וואָלט זי געשריבן צו די באַ־קאַנטע אַדרעסן, וואָס זי געדענקט נאָך אויסנווייניק, וואָלט זי דאָך געקאָנט באַקומען אויך זיין אַדרעס... ער האָט דאָך, דאַכט זיך, יאָ אַמאָל געשריבן, נאָר זי האָט נישט געענטפערט אויף קיין איינציקן בריוו, ווייל „זי האָט נישט קיין קרובים", וואָס וואָלטן דעמאָלט געקאָנט פּסלענען איר אויטאָביאָגראַפיע... איצט? איצט אינטערעסירט זי שוין מער נישט איר „אויטאָביאָגראַפיע", איצט

אינטערעסירט זי מער איר עלנטקייט, און נאָך מערער איז זי פאַרזאָרגט וועגן איר קינד, וועגן אָווידיון.

זי, בעטי, איז שוין אריבער דעם זעניט, פאר איר שטעלט זיך שוין מער נישט די פראגע. די פראגע שטעלט זיך שוין איצט בלויז פאר אים, פארן קינד. זי, ווי סע ווייזט אויס, וועט זי זיך מוזן אינטערגירן אין שפּיטאָל. זי קאָן דאָך שוין מער נישט איבערדולדן די ווייטיקן, אפילו שוין נישט אין דער היים, פון ארבעטן איז דאָך שוין אָפּגערעדט. איז דעריבער שטעלט זיך שוין איצט די פראגע פארן קינד. ווי אזוי לאָזט מען איבער אים און וואו?

וואָס זאָל זי זיך נארן? אמת, סע האָט איר קיין שום דאָקטער נישט געזאָגט אָפן, אז זי האָט א קאנסער. נייז, מע האָט עס איר טאקע בפירוש נישט גע־זאָגט. אָבער דארף מען אזא זאך עמעצן זאָגן?!

און אז זי אינטערגירט זיך שוין אין שפּיטאָל, וועט זיך דאָך איר מצב מיט ווייניק וואָס ענדערן. זי וועט דאָרט זיצן, ווי סע ליגן דאָרט נישט ווינ־ציקע וואָס זי ווייסט פון זיי, אז זיי וועלן שוין פון דאָרט קיין מאָל נישט ארויס אויף זייערע אייגענע פיס... מסתמא אז פונקט אזוי, ווייסן אנדערע אויך וועגן איר, נאָר מע רעדט דערפון נישט מיט איר.

וואו זשע לאָזט מען דאָס קינד?

זי וויל זיך צו מאָל מאכן פירוואָרפן. אז זי האָט אליין, מיט אירע איי־גענע הענט „אוועקגעהרגעט" אירע קרובים... שטותים. פון יענע קרובים קאָן זי דאָך אויך איצט נישט באקומען קיין שום הילף נישט. מיט וואָס קאָנען זיי איר שוין איצט העלפן? לאָמיר זאָגן, אז זי וועט יאָ אויפנעמען איצט די פאַרבינדונגען, זי וועט אויסגעפינען זייערע אדרעסן, זי וועט זיי שרייבן, נו איז וואָס?

זי דארף דאָך נישט איצט קיין קרובים „דאָרט", זי דארף דאָך זיי איצט האָבן „דאָ", און דאָ האָט זי קיינעם נישט.

(שפּעטער מיט יאָרן וועט אָווידיו יאָ געפינען אָט די דאָזיקע „דאָרטיקע" קרובים. אָבער איצט דערציילט זיך דאָך נישט וועגן וואָס עס איז געוועזן שפּע־טער, נאָר וואָס עס איז איצט, און איצט איז טרויעריקער ווי טרויעריק!)...

יאָ, ער, נאום, האָט יאָ משפּחה. נו, איז וואָס? זיין משפּחה איז דאָך איצט נישט אירע. יאָ, זי איז געווען מיט אים ביי זיינע עלטערן, תיכף ווי זיי האָבן חתונה געהאַט. און דאָס אויך אויף איר פארלאנג. ער האָט נישט געוואָלט אז די עלטערן זאָלן זי זען, אז זי איז א יידישקע? ער האָט מורא געהאַט אז עמעצער פון זייניקע זאָל נישט לאָזן פאלן א וואָרט, אויך אָן זיין ווילן וועגן

(קענען?) „יידן“? יאָ, זי איז געווען דיע, וואָס האָט געזאָגט אַז זי וויל זיי קאָנען און אויך זייניקע זאָלן זי קאָנען, וואָס איז זיך דאָ אויסצובאַהאַלטן?!

קודם האָט ער געזאָגט ווי אַנטשלאָסן:

— נישט די עלטערן האָבן מיך מיט דיר חתונה געמאַכט ... איך בין שוין אַ פּאָליעריקער — האָט ער געזאָגט מיט אַ שמייכל, וואָס איז קיין שמייכל נישט געווען — איך בין שוין אַרויס פון אונטער זייער רשות ...

— וואָס האָט דאָס צו טון מיט פּאָליעריקייט? — האָט בעטי דעמאָלט גע־טענהט — עלטערן בלייבן עלטערן אויפן גאַנצן לעבן און מען איז מחויב זיי צו שאַצן, זיי אָפּגעבן זייער כבוד. איז פאַר וואָס זשע זאָלן מיר זיי נישט מאַכן אַ וויזיט?

האָט ער געמוזט נאָכגעבן. זיי זענען געקומען אין אַ זונטיק. דאָרט אי־בערגענעכטיקט אַ נאַכט און מאָנטיק גאַנץ פרי זענען זיי אַוועק. זיי מוזן דאָך גיין צו זייער אַרבעט. דאָס איז געווען אַלץ. מער זענען זיי שוין דאָרט נישט געווען. ווען זאָלן זיי געווען גיין צו זיי? זיי האָבן דען צייט געהאַט צו גיין אויף וויזיטן?! ...

דערנאָך איז נאָום פאַרשוואונדן. זי האָט אַפילו פּינקטלעך נישט געוואוסט, וואו ער געפינט זיך. זי האָט זיך בלויז משער געווען, אַז ער איז „דאָרט“, וואו סע זענען די איבעריקע, וואָס זענען פאַרשוואונדן ...

דאָס קינד האָבן דאָך זיינע עלטערן קיין מאָל נישט געזען. אפשר וואָלט עס זיי נישט אינטערעסירט. און אפשר גאָר יאָ? אָבער זי, אינטערעסירט עס דען יאָ, אַז זיי זאָלן זיך מיטן קינד אינטערעסירן? ... ניין, זי האָט פון זיי גאָרנישט צו דערוואַרטן. ראשית, ווייסט זי גאָרנישט, גאָרנישט וועגן זיי. מסתמא האָבן זיי אויך קיין גאָר גרויסע פרייד נישט פון זייער זון, וואָס איז פּלוצים געוואָרן אַ „פּאָרעץ“, קעגן זייער ווילן, בפרט קעגן זיילן פונעם פאָטער, וועלכער האָט געוואָלט בעסער אים זען פאַר אַ גוטן בעל-מלאָכה, נישט זיך אָפּגעבן מיט פּאָליטיק, וואָס איז לויט זיין מיינונג נישט פאַר קיין ציגיינער; פאַר אַן אָרנ־טלעכן ציגיינער, פלעג ער זאָגן, ווי סע האָט דערציילט נאָום, ווען ער האָט געוואָלט חוזק מאַכן פון זיין פאָטער ... היינט? אפשר איז ער טאַקע גערעכט געווען, טראַכט ביי זיך בעטי, בעסער וואָלט ער געווען אַ גוטער בעל-מלאָכה, איידער זיך אָפּצוגעבן מיט ... „פּראַקציאָניזם“ צי מיט אַנדערע „איזמען“, וואָס זענען געווען נישט מער ווי אַ צרה-לייד אויף זייער ביידנס קאָפּ ... היינט? אַפילו ווען ער זאָל שוין פון דאָרט אַרויס, וואָלט מען דאָך אים שוין סיי ווי סיי געשיקט צו „בידעריקער“ אַרבעט. איז וואָס פאַר אַן אויסוועג וואָלט ער

געקאָנט געפינען? וואָס פאַר א „נידעריקע ארבעט“ וואָלט ער געקאָנט טון, אז ער קאָן קיין שום מלאָכה נישט?! ... ער האָט אמאָל צוגעהאָלפן זיין פאָטער צו קלאַפן מיטן באראָז אויף דער קאָוואַלניע. דאָס איז געווען דעמאָלט. קודם האָט ער שוין איצט קיין כוחות נישט דערצו. והשנית, איז דאָס א מלאָכה? אנדערע אויף זיין אָרט האָבן זיך גענומען צו זייער געוועזן פאך. האָבן זיך צוריקגעקערט צוריק צו זייער געוועזענער ארבעט. פונקט אזוי ווי סע קערט זיך אום א ספּאָרטלער נאָך א נישט געלונגענעם פארמעסט ... מע האָט נישט געקאָנט באקומען קיין מעדאַלן, האָט מען זיך גענומען צו דער פריערדיקער מלאָכה, מע האָט זיך אָפּגעלאָזט פון ספּאָרט ... אָבער ער, צו וועלכער מלאָכה וואָלט ער זיך נאָך געקאָנט נעמען?!

נו, סיי ווי אזוי סע זאָל נישט זיין, דער מצב איז אזעלכער ווי אזוי ער איז. זי קאָן עס איצט שוין נישט איבערמאכן. מע קאָן קיין מאָל נישט אָנהייבן פונסניי. קיין מאָל נישט. הגם, סע דאכט זיך אוים אז מע קערט זיך אום צום געוועזענעם. ניין, מע קאָן קיין מאָל נישט צוריק גיין און זיך אומקערן וואו מען איז פריער געווען און אָנהייבן פון דאָס ניי. קיין מאָל נישט. ווייל דאָס לעבן שטייט נישט אויף איין אָרט. מע קאָן קיין מאָל נישט אָנהייבן פון דאָס ניי, ווייל עס איז נישטאָ אזא מעגלעכקייט. יאָ, מע קאָן אפשר אָנהייבן, אָבער נישט פון דאָס ניי. סע רעדט זיך בלויז אזוי. פאקטיש הייבט מען דאָך אָן „פון דאָס אלטע“, נישט פון דאָס ניי.

דאָס לעבן הייבט יעדער איינער אָן, אָן אויסנעם, בלויז איין איינציק מאָל. בלויז איין מאָל פאר אלע מאָל. א צווייט מאָל קאָן מען נאָר „זאָגן“ אז מע הייבט עס אָן, אָבער פאקטיש זעצט מען בלויז פאָר דעם וועג, אויף וועלכן מען איז פריער געגאנגען, נאָר העכסטנס מאכט מען א קליינעם אָפּנייג פונעם פריערדיקן וועג, און מע רעדט זיך איין, אז מע האָט אָנגעהויבן א נייעם וועג. קיין נייע וועגן זענען בכלל נישט פאראן, נאָר אלטע שוין אויסגעטרעטענע וועגן, אויף וועלכע דער מענטש גייט, און ווען ער האָט זיך דערזען אויף א פארבלאָנדזשעטן וועג, אויף וועלכן מען איז דערגאנגען, אויך אָנעם אייגענעם ווילן — דעמאָלט קראצט מען זיך אין קאָפּ, ווי א פויער ווען ער קאָן זיך קיין עצה נישט געבן. דעמאָלט איז אָבער שוין צו שפּעט „אָנצוהייבן פון דאָס ניי“. עס איז שוין צו שפּעט. אין צווישן זענען פיל וואסערן אָפּגערונען. אין צווישן איז די צייט נישט געשטאנען אויף איין אָרט. דער מענטש האָט זיך אין צווישן געעלטערט.

אמת, ער גרויסט זיך, אז ער האָט באקומען אין צווישן א נייע „דערפארונג“, אָבער זי העלפט שוין כמעט נישט, פארן שוין פארגאנגענעם וועג ... פאר דער

צוקונפט? אָט די צוקונפט איז דאָך אויך אַזוי פאַרנעפּלט פאַרן היינט, פונקט ווי דער היינט איז געווען פאַרנעפּלט און אומבאַקאַנט „נעכטן"...

יאָ, דער מצב איז אַזעלכער ווי ער איז. איצט מוז זי לאָזן איר קינד ביי דער „מומע". יאָ, זי איז דאָך איר אייניציקער קרוב, וואָס איז איר איבערגעבליבן.

די „מומע"? יאָ, זי איז פאַר איר קינד אי די מאַמע אי די באַבע, אַלץ. ער האָט דאָך קיין מאָל נישט געהאַט קיין באַבע, ווי אַנדערע קינדער האָבן, וואָס זאָל אויף אים אכט געבן, דערציילן זיי פאַנטאַסטישע מעשיות זיי איינצושלעפן, ווי סע טוען באַבעס פון זיינע חברים...

ער האָט דאָך אפילו קיין מאָל נישט אַרויסגעבראַכט אויף זיינע ליפּן דאָס וואָרט „באַבע". אחוץ „מאַמי" האָט ער געקאָנט דאָס וואָרט „טאַטי"... אפילו „טאַטי" האָט ער דאָך שוין כמעט פאַרגעסן, וואָס ער האָט קיין מאָל נישט פאַרגע-דענקט... ער האָט אים געזען בלויז איין מאָל, וואָס איז געווען פאַר אים, מס-תמא, אַ טראַומאַטיזירנדיקע באַגעגעניש, וואָס האָט בלויז געקאָנט לאָזן אין קינדישן הערצל, בלויז אַ וואונד, ווי סע לאָזט איבער אַ בייזער חלום, אַ קאָש-מאַר, פון וועלכן מע קאָן נישט פּטור ווערן אויך נאָך דעם ווי מע האָט זיך אַדורכ-געוועקט.

... וואָס וועט זיין מיט איר קינד?!

נו, יאָ, איצט האָט זי אים שוין געזאָגט, אַז זי איז אַ יידישקע. ער, מעג עס — ניין, ער מוז עס וויסן, אַז ער איז אַ ייד...

וואָס איז זיך שוין דאָ אויסצובאַהאַלטן פאַר אים? אדרבה, זינט אַ צייט האָט זי געזוכט די געלעגנהייט צו פאַרפירן מיט אים אַ שמועס, אויף וויפל מע קאָן פאַרפירן אַזעלכע שמועסן מיט אַזאַ קליין קינד, כדי זי זאָל אים אויפ-קלערן אַז עס איז זיך גישטאָ מיט וואָס צו שעמען. ניין, אויך דעמאָלט ווען מע פּויקט נישט אויס אין די גאַסן, צווישן די חברים, אַז מען איז אַ ייד, אויך דע-מאָלט דאַרף מען זיך נישט שעמען מיטן אייגענעם אָפּשטאַם. אדרבה, זי פּלעג אָנווייזן וואָס פאַר אַ גרויסע לייט סע זענען אַרויסגעקומען פונעם יידישן פאָלק...

האָט זי דאָך אָנגעשריבן די דערציילונג „פלאַוויוס" נישט אַזוי פאַרן פאַר-עפנטלעכן, וואָס איז איצט, אין די דאָזיקע אומשטאַנדן, אויסגעשלאָסן, נישט מער ווי פאַר איר, כדי זי זאָל זיך אויסרעדן דאָס האַרץ אויף אַזאַ אופן, אויפן פּאַפּיר, קוקנדיק אין שפּיגל צו זיך גופא. און... יאָ, אויך פאַר אים, פאַר איר זון.

זי האָט עס דאָ געשריבן אין רומעניש, אַז ער זאָל עס פאַרשטיין, ווען ער וועט אַ ביסל עלטער ווערן, אַז זיך כאָטש אַזוי דערוויסן וועגן אירע מחשבות,

וועגן אופן טראכטן פון איר, זיין מוטער, אויך דעמאָלט ווען זי וועט מסתמא שוין נישט זיין ...

אָבער ער, איר אָווידיו — עובדיה, איז דען א ייד?

ווען עס איז איר געקומען אויפן זינען די דאָזיקע פראגע, האָט זי שוין געהאט א פּלאן און אויך געטראכט אויף אן ענטפער, וואָס קיינער דארף איר אים נישט געבן, נאָר זי גופא.

כל־זמן זי לעבט נאָך, איז נאָך א ביסל באוואוסטזיניק אויף אירע מעשים ...

... יאָ, מע וואָלט אים געדארפט מל'ע זיין כאָטש איצט. ווארטן איז שוין, דאכט זיך, נישטאָ קיין פיל צייט, אויף וואָס איז צו ווארטן? אויב זי וועט עס איצט נישט באזאָרגן, איז ווער וועט עס טון, אויף איר אָרט, און ווען?!

2. המשך

יאָ, דער זון-אונטערגאַנג דערנענטערט זיך. נישט אַזוי ווי דער נאַטיר־לעכער אונטערגאַנג, וואָס באַווייזט זיך, תּיכף נאָך דעם ווי דער שאָטן הייבט אָן זיך צו ווייזן אויף מיזרח, ווייל די זון האָט אָנגעהויבן איר גאַנג צו מערב... איר זון-אונטערגאַנג קומט נישט נאָך אַ זעניט, נאָך אַ הויכפּונקט פון אַ לעבן, ווייל זי האָט איר לעבן נישט אויסגעלעבט, נאָר אויסגעמוטשעט, אויסגעליטן, אויסגעפּייניקט, אויסגעוויטיקט, און איצט גייט זי עם אויסגוססן — איידער זי זאָל נאָך דערגיין צון אַ „זעניט“, איז זי שוין מיט איין פוס ביים אונטער־גאַנג פון איר נישט אויסגעזוניקטער זון...

זי האָט איבערגעלאָזט דאָס גאַנצע הויז, מיטן קינד צוזאַמען, אין די הענט פון איר מומע. זי איז דאָך געבליבן איר איינציקער קרוב און אויך פריינד און פריינט...

יאָ, מע דאַרף זיין אויפריכטיק און נישט פעלשן די „פאַקטן“. עס איז גע־קומען אַ געוועזענע חברטע און זי אינטערגירט. זי איז מיט איר געגאַנגען, האָט זי געפירט, געמאַכט די פאָרמאַליטעטן, וואָס מע האָט געדאַרפט אַרומגיין זיי מאַכן, וואָס בעטי איז שוין אַליין נישט געווען בכוח צו טון. יאָ, יענע האָט עס געטון אָבער אויך ווי בגניבה. בעטי האָט דאָך געזען אַז יענע חברטע, וואָס וויל איר אַרויסווייזן פריינדלעכקייט, העפלעכקייט, היט זיך אַז מע זאָל זי נישט באַ־מערקן אַז זי גיט זיך אָפּ מיט איינער וואָס... יאָ, זי האָט געוואָלט טון די דאָ־זיקע מיצווה, אַז קיינער זאָל נישט וויסן דערפון, ווייל קיין מעדאַלן וועט זי אוודאי פאַר דעם נישט באַקומען, הגם... מע האָט זי דאָך געשיקט, זי איז דאָך נישט געקומען צון איר פון איר אייגענער איניציאַטיוו.

נו, גיי דערצייל אַז דו האָסט באַקומען די „אויפגאַבע“ זי צו אינטערנירן, זוען מע וועט דיר סיי ווי סיי נישט גלייבן... מע וועט נישט גלייבן? ניין. מע וועט יאָ גלייבן. ווער וועט זיך קאָנען פאָרשטעלן אַז סע האָט עמעצער געוואָגט אַרויס־

צווייזן אזא מין זשעסט, אָן דעם אז מע זאָל זי געווען אהער „שיקן״?!...

איז זי דאָ, אין שפּיטאָל, בעטי. דאָ באקומט זי די מעדיקאמענטן צו דער צייט. דאָ באקומט זי די איינשפּריצונגען צו דער צייט. די אינעקציעס בארואיקן זי. זי פילט מער נישט אזוי קיין ווייטיקן. אדרבה, זי שלאָפט און שלאָפט די גאנצע צייט און האָט נישט ווען צו פילן די ווייטיקן...

אויף אזוי פיל איז איר נאָך פארבליבן, צו שלאָפן?! און דערנאָך?

... קיין „דערנאָך״ איז שוין מסתמא נישטא. אָבער דאָס האָט נאָך בעטי נישט געוואוסט. זי האָט נאָך אַלץ געהאָפט, אזוי ווי סיי וועלכער חולה, אז עס איז נאָך פאראן אן אויסוועג צון איר מחלה. אויב נישט גענצלעך אויסצוהיילן, איז כאָטש צו פארציען די צייט, וואָס שפּעטער, וואָס שפּעטער זיך צו געזע־גענען... זי האָט דאָך געהערט פון דאָקטוירים, ווען זיי האָבן גערעדט וועגן אנדערע. יאָ, וועגן אנדערע, וועגן זיך גופא קאָן קיין מאָל דער חולה דאָס נישט געוואויר ווערן. פאר אים באהאלט מען אויס אזא סוד... פאר וואָס אייגנטלעך באהאלט מען עס אויס? וואָלט דען צו מאָל נישט געווען בילכער אז דער חולה זאָל ווימן קלאָר זיין מצב, אפשר וואָלט ער געהאט צו דערלעדיקן זאכן וואָס קאָ־נען נישט אָפּגעלייגט ווערן אויף ווען סע וועט שוין זיין צו שפּעט?!

יאָ, זי האָט עס געהערט פון דאָקטוירים, מיט אירע אייגענע אויערן, נאָר דעמאָלט ווען סע האָט זיך נישט געהאנדלט אין איר, דעמאָלט האָט מען דאָך גערעדט וועגן אנדערע... איצט, דאכט זיך, אז זי איז אין זעלביקן מצב: מע קאָן נישט ווימן, אויך די דאָקטוירים קאָנען פּינקטלעך נישט ווימן. אויך זיי שטיי־ען צו מאָל, ווי פאר א רעטעניש און פרעגן זיך, ווי אזוי איז עס מעגלעך אז דער דאָזיקער מענטש, זייער פאציענט זאָל נאָך לעבן?... זיי קאָנען זיך צו מאָל אליין נישט דערקלערן, איז מחמת דעם זאָגן זיי דעם גאנצן אמת: מע קאָן נישט ווימן. סע קאָן נאָך געדויערן צען טעג, צען וואָכן, צען חדשים און צו מאָל אויך צען יאָר... מע קאָן קיין מאָל נישט ווימן אז סע קאָן זיך פּונקט אזוי ענדיקן אויך אין בלויז צען שעה...

נו, קאָן זי דען זיין אן אויסנעם?! אזוי פיל, וואָס קיינער זאָגט עס איר נישט... און אויב מע זאָגט עס איר נישט, דארף זי זיך באגניגן מיטן שטענדיקן שלאָפן, אז זי זאָל נישט פילן אירע שרעקלעכע ווייטיקן?! צו וואָס טויג אזא לעבן, וואָס באשטייט פון בלויז שלאָפן — און פארשלאָפן?

זי האָט גערעדט מיטן דאָקטער. ער איז דאָך א ייד. ער וועט זי פארשטיין אויפן וואונק. זי וועט נישט דארפן אים שטופּן דעם פינגער אין מויל... זי האָט אים געזאָגט:

— איך וויל אייער עצה, הער דאָקטער. העלפט מיר ארויס אין אַן ענין...

דער דאָקטער האָט געמיינט אז זי רעדט וועגן איר קרענק און געטראכט ביי זיך: וואָס פאר אַן עצה קאָן איך איר שוין געבן? מיט וואָס קאָן איך איר שוין העלפן, מער ווי צו פארשרייבן נאָך אינעקציעס, אז זי זאָל שלאָפן, שלאָפן ווי אין א הינער-פּלעט, אז זאָל גאָרנישט פילן, גאָרנישט וויסן, אפילו נישט אויף וועלכער וועלט זי איז... אפשר ווייסט זי אויך איצטער שוין נישט וואָס זי רעדט, און וואָס זי וויל פון אים האָבן. אָבער ער האָט העפלעך געשמייכלט, ווי סע טוט א דאָקטער, ווען ער האָט צו טון מיט א פּאַציענט, בפרט מיט אזעלכן, דווקא פאר דעם ווייל מע קאָן אים שוין גאָרנישט העלפן:

— איך טו דאָך אַלץ וואָס מע דאַרף — האָט דער דאָקטער ווי זיך פארענט-פערט, גלייך מע וואָלט אים געמאכט פאָרוואורפן וועגן דער באהאנדלונג — זאָגט, וואָס סע פעלט אייך און איך וועל אייך פארשרייבן. אַלץ, אפילו אויסלענ-דישע רפואות.

— ניין, נישט פאר מיר — האָט בעטי זיך באמיט צו שמייכלען, ווייל זי האָט עס געגומען ווי א שפּאַס, וואָס ער האָט ארויסגעוויזן זיין גרייטקייט, וואָס ער ווייסט דאָך דעם גאנצן אמת, מער פון איר, אז איר קאָן עס שוין קוים ניצן — איך וויל אייך בעטן עפּעס אנדערש... איך האָב א יינגל, איז עס קראנק...

— עס איז אינטערגירט? — האָט דער דאָקטער שוין געפרעגט איבער-געשראָקן, ווען ער האָט דערהערט, אז אויך אזא צרה האָט די פּאַציענטין אויף איר קאָפּ — סע געפינט זיך דאָ, אין שפּיטאָל, אָדער אין דער היים?

— סע געפינט זיך אין דער היים — האָט בעטי געענטפערט רואיק, מיט א האַלב שמייכעלע, ווילנדיק בארואיקן דעם דאָקטער — עס איז נישט קיין איצט אנטשטאנענע קרענק... עס איז אזוי געבוירן...

דער דאָקטער האָט זיך באאומרואיקט:

— הייסט עס, א קאָנגעניטאַלע קרענק? — האָט ער גאַנץ ערנסט געפרעגט אויף זיין דאָקטערישן לשון.

— טאקע צוליב דעם בעט איך אייך, אז איר זאָלט מיר געבן אַן עצה...

— איך בין קיין ספּעציאַליסט נישט אין קינדער-קראנקייטן — האָט דער דאָקטער זיך געפּרואווט פארענטפערן — איך וויים נישט וואָס איך וואָלט אייך געקאָנט העלפן... אדרבה, מע דאַרף זיך ווענדן צון א ספּעציאַליסט, א פּעדיאַטרי-שער דאָקטער...

— ביז איך וועל אָנקומען צום ספּעציאַליסט וואָלט איך געוואָלט מיט אייך רעדן אז סע זאָל מיר אָנקומען א ביסל לייכטער — האָט בעטי זיך געבעטן שוין

נישט מיט קיין געמאכטן שמייכל, נאָר מיט אַן ערנסט פון אַ קראַנקן, לײַדנדיקן חולה — איר וועט געפינען דעם דיאַגנאָז, ווי מע זאָגט עס אויף אייער דאָקטערישן לשון און וועט מיר אפשר רעקאָמאַנדירן אויך אַ פּאַסיקן כירורג...

··· — אויף צו שטעלן אַ דיאַגנאָז דאַרף מען זײַן אַ ספּעציאַליסט — האָט דער דאָקטער געפּרוּווט זיך פאַרטיידיקן. סע האָט אויסגעזען, אַז ער וויל שוין פּטור ווערן פונעם דאָזיקן כמעט פֿיינלעכן שמועס, און ער ווייסט נישט ווי אַזוי צו טון — נאָר אַ ספּעציאַליסט קאָן שטעלן אַ ריכטיקן דיאַגנאָז... אייגנטלעך, באַשטייט דאָך די גאַנצע חכמה פונעם דאָקטערישקייט אין שטעלן צו ערשט דעם דיאַגנאָז. די רפואות זענען שוין לײַכטער דערנאָך צו פאַרשרײַבן. אדרבה, אין דעם באַשטייט דאָך די גאַנצע היילונג פון אַ קראַנקן, אַז מע זאָל געפינען די פּאַסיקע רפואות און די פּאַסיקע רפואות זענען באַלאַנגען אַלע מאָל, אַלע מאָל, פון דעם ריכטיקן שטעלן דעם דיאַגנאָז...

— הער דאָקטער, וואָס זאָל איך אײַך לאַנג ברייען? איר האָט ווינציקער צײַט פון מיר, אַז מיר זאָלן פאַרפירן אַ לאַנגן און ברייטן שמועס, ביז איר וועט געוואויר ווערן וואָס איך וויל אייגנטלעך פון אײַך — האָט זי שוין געזאָגט אָן אָפּצוטעמען, כדי ער זאָל זי נישט קאָנען איבעררייסן — הערט מיך צו מיט אַ ביסל אויפמערקזאַמקייט. דעם דיאַגנאָז האָב איך שוין...

— ווער האָט אים געשטעלט? — האָט דער דאָקטער זיך נישט אײַנגעהאַלטן און זי געפרעגט.

— איך בעט אײַך, רײַסט מיך נישט איבער און הערט מיך אויס... איך וויל דאָך אײַך נישט פאַרהאַלטן פון אייער אַרבעט. איר האָט גענוג פּאַציענטן אויך אָן מיר...

— איר ווילט זאָגן: „אויך אָן אייער זינדל”...

— ווי אַזוי איר ווילט... הערט זשע מיך אויס. דעם דיאַגנאָז האָב איך אַליין געשטעלט, ווײַל איך בין דאָך זײַן מוטער. איך האָב אים געבוירן און האָב אים געבוירן מיט אַזאַ „פּעלער” אַז מע דאַרף אים אָפּערירן — זי האָט געמאַכט אַ צייכן מיט דער האַנט, אַז ער זאָל זי נישט איבעררייסן, נאָר זי לאָזן ענדיקן אירע רייד, ווײַל אַנדערש וועלן זיי דאָך זיך נישט קאָנען אײַנפאַרשטיין — איך וועל אײַך זאָגן אָפן, אָן געקינצלטע „ריידעלעך”, אַז איך בין באַוואוסטזיניק וועגן מײַן אייגענעם מצב. יאָ־יאָ, איך ווייס דאָך ווי אַזוי איך באַשטיי — זי האָט ווידער געמאַכט אַ צייכן מיט איר אויפגעהויבענער האַנט, אַז ער זאָל זי נישט אונטערברעכן, ווײַל זי האָט דאָך געזען אַז ער האָט שוין געעפנט דאָס מויל מסתמא כדי זי צו דערמוטיקן, איר אויסרעדן, אַז איר לאַגע איז נישט אַזוי

מסוכנדיק ווי זי מיינט. זי וויל דען פון אים איצט הערן „דערמוטיקונגען", פון וועלכע איר וועט דאך סיי ווי סיי בעסער נישט ווערן? — איז האב איך איין איינציקן ווילן, אז איך זאל נישט איבערלאזן מיין זינדל אומגע'מל'עט. איר פארשטייט? איך וויל נישט אז סע זאל איבערגעריסן ווערן דער „המשך"...

— וואס הייסט, צי איך פארשטיי?

אוודאי פארשטייט ער. איצט פארשטייט ער זייער גוט. וואס זי וויל פון אים. עס איז דען דער ערשטער פאל, וואס עלטערן, וועלכע זענען געווען פארטיי-אקטיוויסטן, אויף געוויסע פאסטנס, האבן נישט גע'מל'עט זייערע זין צו דער צייט. דערנאך, ווען זיי האבן זיך אנגעהויבן אויסניכטערן פונעם „שיכרות", מע זאגט אפילו פונעם „טשאד", וואס האט איינגעהילט ווי אין א נעפל אי די מענטשן אי די נשמות זייערע, דעמאלט האט מען נישט געוואלט און נישט „געקאנט" זיך אפגעבן מיט אזעלכע נארישע „אפגעשטאנענע" פאנאטישע קלייניקייטן...

— נו, גוט, מע קאן דאס מאכן — האט דער דאקטער געזאגט נאך א קליינער פויזע — דאס איז נישט קיין פראבלעם.

— פאר אייך, הער דאקטער, — האט זי זיך שוין אנגעכאפט אין זיין צוזאג — פאר אייך איז עס נישט קיין פראבלעם, אבער אז איר וועט אייך שטעלן אין מיין לאגע כאטש אויף איין מינוט און האבן דעם גוטן ווילן מיך צו פארשטיין, דעמאלט וועט איר קאנען אפשאצן אויב דאס איז יא א פראבלעם... פאר מיר איז עס, זאג איך אייך גאנץ אויפריכטיק, א זייער ערנסט פראבלעם.

— איך האב זייער גוט פארשטאנען — האט זי דער דאקטער בארויקט — איר דארפט אייך מיט דעם קיין דאגות נישט מאכן... איך נעם דאס אויף מיין אחריות. דעם דיאגנאז, ווי איר זאגט, ווייס איך דאך שוין: פימאזא, רופט מען עס אויפן לאטייניש דאקטערישן לשון... „פימאזא פרעפוציום". די דאזיקע מחלה קומט סיי פון דער געבורט, ווי ביי אייך איז דער פאל, סיי פון א וועגערישער קרענק, ביי דערוואקסענע. אויב איר ווילט קאן איך אייך אויפקלערן די גאנצע קרענק, אז איר זאלט אייך קאנען בארויקן. יא, זייט נישט באזארגט. מע קאן דאס זייער לייכט אפערירן, מיט איין „שניטקעלע" מיט א כירורגיש מעסער. מע טוט א ביסל א שנייד אפ דאס אויבערשטע הייטעלע, וואס איז „איבעריק" זינטן געבוירן און...

— א, טאקע דאס וויל איך, אז איר זאלט מיר ארויסהעלפן... איר וועט רעדן מיטן כירורג, וועלכער וועט די דאזיקע אפעראציע מאכן, אין דער שטיל, אן טאראראם, אן דעם אז מע זאל עס צעפויקן פאר אויערן, וואס איך וואלט אויך איצט נישט געוואלט, אז מע זאל וועגן דעם רעדן, אדער מיך בארעדן...

— זייט רואיק — האָט דער דאָקטער זי בארואיקט — דאָס איז דאָך פאַרעכנט פאר א ווענערישער קרענק, און דאָס איז א דאָקטערישער סוד ... דאָס געזעץ פארביט א דאָקטער אויפצודעקן אזא מין סוד, דאָס איז א דאָקטערישער סוד וואָס א פאציענט האָט עם אים אַנגעטרויט און אויב עס איז נישטאָ קיין סיבה כדי אויסצוגעפינען פון וועמען דער חולה האָט „באקומען" די קרענק ... דאָ, אין אייער פאַל איז עס דאָך קלאָר ... איר גופא, זיין אייגענע מוטער, האָט אים געגעבן בירושה די דאָזיקע שווערע מחלה, דאָס איז דאָך אן ערעדיטארע מחלה, זי גייט איבער בירושה — האָט ער צוגעגעבן מיט א גוטמוטיקן שמייכעלע

— זייט רואיק, אז איך וועל רעדן טאקע מיט א יידישן דאָקטער. אויך אים וועט מען נישט דארפן שטופן דעם פינגער אין מויל, אז ער זאָל עס פארשטיין ... דער עיקר איז אז מע זאָל שטעלן, ווי געזאָגט, דעם דיאגנאָז — און דעם דיאגנאָז האָב איך שוין איצט געשטעלט אויפן סמך פון אייערע רייד ... מע דארף דען ווארטן מיט אזא „קרענק" ביז דאָס יינגל וועט אויפוואקסן און אריין גיין דינען פאר א זעלנער? ... מע דארף מיט אים א שמועס טון. מע זאָל אים צוגרייטן, פסיכיש מיין איך, אז דאָס וועט אים נישט וויי טון ...

— זייט רואיק — האָט בעטי אים שוין פארזיכערט — איך האָב מיט אים וועגן דעם שוין גערעדט. ער איז מסכים. ער האָט געזאָגט, אז אפשר זאָל מען אים איינשלעפן ...

— נישט נייטיק — האָט דער דאָקטער געזאָגט אנטשלאָסן — מע דארף אים נישט איינשלעפן. אזא אָפעראציע מאכט מען נישט מיט קיין אנעסטעזיע. דאָס איז א קלייניקייט. סע געדויערט בלויז עטלעכע סעקונדעס ... מע דארף אים אפילו נישט אינטערנירן אין קיין שפיטאָל. מע קאָן דאָס מאכן אויך אין דער היים. אין זעקס-זיבן טעג איז עס אויך פארטיק אויסגעהיילט.

— אָבער אין דער היים — האָט בעטי קוים ארויסגערעדט די ווערטער — אין דער היים איז דאָך נישטאָ ווער סע זאָל זיך מיט אים אָפּגעבן ... איך האָב דאָך אים געלאָזט מיט דער מומע (זי האָט נישט געזאָגט „מיט מיין מומע", אָדער „מיט זיין מומע"!), וועלכע גיט אכט אויף אים ...

— עס איז אין דער בעסטער אָרדענונג — האָט דער דאָקטער געמאכט א סוף צום שמועס — זאָל ער קומען, וועל איך אים אינטערנירן אין דער כירורגישער סעקציע. וועט ער דאָ זיצן א וואָך צייט און אהיים גיין פארטיק אָפּערירט, אויסגעהיילט, געזונט און שטארק ווי א ... (נישט ווי א „גוי", האָט ער צוגעגעבן מיט א גוטמוטיקן שמייכעלע!), ווי א ייד ... אויב א קינד ליידט זינט דער געבורט פון דער באקאַנטער ווענערישער מחלה „פימאָזא פרעפּוציום", קאָן

מען נישט וואַרטן — האָט ער פאַרענדיקט מיט אַ שמייכל — מע דאַרף אים וואָס גיכער אָפּערירן און ער וועט פּטור ווערן...

ביי זיך האָט ער געטראַכט: פּטור ווערן? פון וואָס וועט ער פּטור ווערן? אדרבה, פון איצט אָן וועט ער ערשט אָנהייבן אַ ניי לעבן און וועט פון גאָרנישט, לגמרי פון גאָרנישט וועט ער שוין קיין מאָל נישט פּטור ווערן, נישט אויף דער וועלט און אויך אפילו נישט אויף יענער וועלט... אָט, האָבן דאָך אַזעלכע גע־מיינט, אַז מען איז שוין פּטור געוואָרן: עס איז שוין קיין חילוק נישט צי מען איז יאָ געמל'עט צי נישט — אַלץ איז אין איין טאָפּ, איין באָרשט, און...

3. אַן אויפקלער

ווען דער דאָקטער איז אַרויס פונעם סאַלאָן, און מיט יישוב-הדעת אי־בערגעקייט דעם נאָר וואָס פאָרגעקומענעם שמועס מיט בעטין, האָט אים פאַר־פלייצט א רחמנות-געפיל, וואָס ער האָט טאַקע געוואָלט און דאָך עס זיך נישט געקאָנט אויפקלערן. ער האָט געפילט א נויטווענדיקייט זיך מיט עמעצן אַדורכ־צושמועסן. ער האָט דאָך שוין פון לאַנג נישט געהאַט קיין רחמנות אויף בעטין, ניין. פאַר אים איז דאָך שוין געווען אויף קלאָר שוין פון לאַנג, אַז זי איז שוין מער נישט קיין „היגע". בלויז צייטווייליק איז זי נאָך אין שפּיטאָל און בכלל אויף דער דאָזיקער וועלט. פאַקטיש איז דאָך איר אָרט שוין אויפן בית-עלמין, וואו זי וועט שוין מסתמא אָפּגעוואַרט. אָבער דאָס רחמנות-געפיל זיינס איז געווען צוליבן מצב, אין וועלכן ער האָט זי איצט, נאָכן שמועס מיט איר, געפונען. איצט האָט ער געזען אַז זי איז באַוואוסטזיניק וואו און ווי אַזוי זי האַלט מיט זיך און סע פּלאָגט זי דער געדאַנק צו פאַרזאָרגן איר המשך, דורך איר קינד וואָס זי לאָזט איבער ווי אויף גאָטס באַראָט, הפקר, הפקר אַליין...

כמעט ווי אַז זיין ווילן איז ער אַריין אינעם סאַלאָן, וואו עס איז געווען אינטערנירט א זקן, א תלמיד-חכם, א ייד „פון דער אַלטער וועלט" (אַזוי טאַקע האָט דאָך געזאָגט אפילו זיין אייגענער זון, וועלכער איז איצט אויף א הויכן פּאָסטן און נאָר אַזוי געהאַט דאָס רעכט אהער צו אינטערנירן אויך זיין מישפּחה. אָט טאַקע דער דאָזיקער אייגענער זון, ער שעמט זיך דאָך מיט זיין פאָטער, האָט ער געזאָגט דאָס, אַז „ער איז פון דער אַלטער וועלט!", מיט אָט דעם זאָג האָט ער דאָך געוואָלט מאַכן א מחיצה צווישן אים, דעם פאָרגעשריטענעם, און זיין פאָטער, דעם פאַרעלטערטן, „רעאַקציאָנערן" זקן!), וועלכער האָט כמעט אויף יעדער פראַגע אַן ענטפער מיט א משל, מיט א ווערטל פון דער גמרא, פון משלי צי פון קוהלת — אָט צו דעם דאָזיקן זקן איז דער דאָקטער אויך איצט אַריין, כאַפּן מיט אים א שמועס, ווייל ער האָט געפילט אַז ער איז דאָ דער איינציקער וואָס קאָן אויף אים האָבן א גוטע השפּעה, אים אויפצולעבן, אויפצומונטערן.

— א גוטן, פעטער! — האָט דער דאָקטער אים באַגריסט מיט זיין געוויינט־לעכן שמייכל, מיט וועלכן ער פלעגט באַגעגענען זיינע פּאַציענטן, אָבער דאָך נאָך נישט געוואוסט ווי אַזוי אָנצוהייבן אַזאַ מין שמועס, ווייל אויסזאָגן בפירוש וועגן וואָס סע האַנדלט זיך, אָט דאָס האָט ער דאָך נישט געטאָרט און נישט גע־וואָלט. עס איז דאָך אַ סוד, נישט זיינער, און ער טאָר אים נישט מגלה זיין — ווי אַזוי פילט איר אייך? ווי גייט עס אייך, פעטער?

— אויף אַלע שונאי־ישראל געזאָגט — האָט דער זקן אויך געענטפערט ווי מיט אַ שמייכל — דעם אמת געזאָגט ווינטש איך עס נישט אפילו פאַר קיין שונא אויך נישט, נאָר דאָס ווערטל זאָגט זיך אַזוי... וואָס וועט איר עפּעס דערציילן גוטס?

— איך האָב עפּעס גיים — זאָגט דער דאָקטער, ווי אַ קינד וואָס וויל יאָ און נישט אויסזאָגן זיין אַ סוד — אָבער איך ווייס נישט אויב סע וועט אייך דאָס אינטערעסירן.

— דהיינו? — זאָגט דער זקן — אויב איר, הער דאָקטער, זאָגט, מסתמא איז עס אוודאי אינטערעסאַנט אויך פאַר מיר. מיט קיין שטותים פאַרנעמט איר זיך דאָך נישט...

— ניין, מיט דעם זענט איר גערעכט, איך האַלט עס נישט, בכלל נישט, פאַר קיין שטות... נאָר, עס איז מיר ווי מאָדנע...

אַז דער דאָקטער האָט זיך אָפּגעשטעלט און נישט פאַרגעזעצט זיינע רייד, האָט דער זקן אים אַרויסגעהאָלפן:

— מיט וואָס פאַר אַ מאָדנע עסקים טראָגט איר זיך אַרום און וואָגט עס נישט צו דערציילן... אדרבה, עס איז פאַראַן אַ פּסוק: ווען דער מענטש האָט אַ דאגה אין זיין האַרץ, זאָל ער זי דערציילן פאַר אַנדערע, אפילו פאַר פרעמדע מענטשן, וועט אים גרינגער ווערן... אייגנטלעך, ווי אַ דאָקטער מעגט איר דאָס שוין וויסן, וואָס איז גלייך צו דעם מצב, אַז ווען איינער איז מבקר חולה אַ קראַנקן, זאָגט מען, נעמט ער אַוועק אַ זעכציקסטל חלק פון דער קרענק פון עם חולה. אָבער איר זאָלט נישט מיינען — האָט דער זקן צוגעגעבן מיט אַ שמייכל — אַז איר, הער דאָקטער, וועט פאַרשרייבן אַזעלכע זעכציק וויזיטן, וועט דער קראַנקער געזונט־לעך געזונט ווערן, ווייל יעדער איינער פון זיי וועט איבערנעמען זיין זעכציקסטל חלק, וועט שוין מער נישט איבערבלייבן גאָרנישט פון דער קרענק פאַרן חולה גופא. אָט דאָס גלייב איך טאַקע אויך נישט, אָבער אַז דער קראַנקער וועט זיך בעסער פילן, וועט האָבן אַ געהויבענעם מאָראַל, וועלן די רפואות אייערע האָבן אַ בעסערע ווירקונג, אָט דאָס גלייב איך דווקא יאָ... איז, הער דאָקטער, אַז איר

זענט אהער אריינגעקומען צו מיר, פאר וואָס איך דאַנק אייך, אַז איר זאָלט מיר אוועקטרייבן דאָס איינזאַמקייט און דעם לאַנגווייל דאָ, אין דאָזיקן שפּיטאָל, קומט אייך א יישר־כוח, און אַז איר האָט שוין יאָ געעפנט אַ שמועס, מסתמא ווילט איר דאָך יאָ דערציילן, איז וואָס זשע קווענקלט איר זיך — דערציילט!

— איך האָב אַ שכנטע — האָט דער דאָקטער איבערגעשטעלט דעם פאַל מחוצן שפּיטאָל — האָט זי צרות...

— געזונטע צרות? — האָט דער זקן אים איבערגעריסן די רייד — אָט יענע קאָן מען גרינגער איבערליידן.

— זיי זענען אויסגעמישט — האָט דער דאָקטער געזאָגט — זי האָט געגנוג אי „קראַנקע" צרות, גענוג איז ווינציק געזאָגט, איבערגענוג, נאָר צו דעם אַלעמען האָט זי אויך „געזונטע" צרות...

— אנו, לאָמיר זיך איינטיילן — האָט דער זקן געזאָגט מיטן זעלביקן פריי־לעכן טאָן — געמט אויף אייך ווי אַ דאָקטער אירע קראַנקע צרות, און די געזונטע גיט מיר, אַז איך זאָל זיי פּרואוון לעזן...

— אָט דאָס וויל איך טאַקע מיט אייך איבערשמועסן, בעסער געזאָגט זיך אדורכשמועסן, נישט צו געבן איר אַן עצה. דאָס האָב איך שוין געטון. אויך פאַר מיר זענען לייכטער צו לעזן די געזונטע צרות ווי די קראַנקע, הגם איך בין דער דאָקטער... די עצה, וואָס איך וויל פון אייך, איז נישט פאַר איר נאָר פאַר מיר. כדי איך זאָל עס בעסער פאַרשטיין... זי האָט אַ זון, וואַקסט ער, וואַקסט, ווי סיי וועלכס קינד, אָבער ער איז געבליבן אומגע'מל'עט... איר פאַרשטייט?

— האָט דער דאָקטער זיך אָפּגעשטעלט, ווייל ער האָט זיך דערוואַרט אַז דער זקן זאָל אים פרעגן „פאַר וואָס?". דער זקן האָט אים אָבער געלאָזט רעדן און דאָס מאָל שוין נישט איבערגעריסן די רייד. ער האָט גאָרנישט געפרעגט. אפילו אויף דער פראַגע „איר פאַרשטייט?" האָט ער אויך נישט געענטפערט, נאָר געוואַרט אַז דער דאָקטער זאָל ווייטער דערציילן, ער האָט דאָך געזען אַז זיין פראַגע איז פּשוט אַ רעטאָרישע פראַגע, אויף וועלכער מע דאַרף נישט קיין ענטפער.

— נו? — זאָגט דער זקן נאָך אַ ווײַלע שווייגן — וואו זשע זענען די צרות?

— זי וויל אים איצט מל'ען... זי וויל אים יידישן.

— ווער זשע לאָזט עס נישט צו? — האָט דער זקן איצט יאָ איבערגעפרעגט — ממה נפשך, אויב סע זענען פאַראַן הינדערנישן, און זי קאָן אים איצט אויך נישט מלע זיין, איז דאָך נאָך נישטאָ וואָס צו טענהן, ווידער אויב סע זענען שוין איצט נישטאָ קיין הינדערנישן, איז דאַרף מען מאַכן אַ ברית, אפילו ווען ער איז שוין אַ בײַסעלע פאַרשפּעטיקט... דאָס איז קיין מאָל נישט צו שפּעט...

— נישט דאָס מיין איך — זאָגט דער דאָקטער אָפּהענטיק, ווייל ער האָט גאָר דערזען אַז ער האָט גאָר קיין עצה נישט צו פרעגן. ער וויל סתם האָבן מיט וועמען צו קאָמענטירן דעם פאַל, וואָס איז מאָדנע און נישט מאָדנע — קיין הינדערנישן זענען דאָך כמעט קיין מאָל נישט געווען. בעסער געזאָגט, קיין גאָר ערנסטע הינ-דערנישן. איר ווייסט דאָך, אַז אויב עלטערן האָבן געוואָלט, האָבן זיי תמיד געפונען אַן אויסוועג...

— תמיד? — האָט דער זקן איבערגעפרעגט שוין אָן אַ שמייכל, נאָר מיט אַן ערנסטן אָנצוהערעניש — תמיד? אָט דאָס לאָזט זיך נישט זאָגן... נאָר, גערעכט זענט איר. ווער סע האָט דווקא געוואָלט, יענער האָט געפונען אַן אויס-וועג ווי אַזוי זיך אַדורכצושלייכן, אומבאַמערקט, און אַפילו ווען מע האָט עס שוין שפּעטער באַמערקט, האָט יענער גאָר געטענהט אַז ער ווייסט פון גאָרנישט. די באַבע, דער זיידע האָבן גע׳מל׳עט דאָס קינד, אָן דעם אַז דער פאָטער צי אַפילו די מוטער זאָלן דערפון עפּעס וויסן...

נאָך אַ ווײַלע שווייגן האָט דער דאָקטער ווי נישט ווילנדיק אים געשטעלט די פראַגע:

— אייערע אייניקלעך זענען גע׳מל׳עט?

דער זקן האָט נישט געענטפערט תיכף, אָבער נאָך אַ שטיקל צייט פון אַ פּיינלעך שווייגן, וואָס דער דאָקטער האָט שוין חרטה געהאַט אויף זיין פראַגע, האָט דער זקן דאָך געענטפערט:

— הגם איך האָב געגעבן אַ הבטחה פאַר מיין זון, אַז איך וועל דאָ אין שפּי-טאָל מיט קיינעם נישט רעדן קיין „פּאָליטיק" (און דאָס איז דאָך איצט „פּאָלי-טיק". אַזאַ צייט איז דאָך היינט, אַז רעליגיע איז געוואָרן פּאָליטיק), אָבער אַזוי ווי עס איז צו רייד געקומען און איר, הער דאָקטער, זענט אַ ייד מיט וועלכן איך האָב אַ באַזונדערע הנאה צו רעדן אַ וואָרט, איז מיין איך אַז יידישקייט איז פאַר אונדז נישט קיין פּאָליטיק אין אונדזער אַ פריינדלעכן שמועס... איז וועל איך אייך יאָ ענטפערן: איך האָב אייניקלעך גע׳מל׳עטע, אָבער איך האָב אויך נישט-געמל׳עטע... דאָס הייסט, ווייל איך זאָגן, אַז לעת-עתה זענען זיי נאָך נישט גע-מל׳עט. איך בין מער ווי זיכער אַז אין אַ שיינעם טאָג וועט מען זיי מל׳ען, און אויב נישט וועלן זיי שפּעטער אַליין זיך פאַרזאָרגן אַז זאָלן זיין גע׳מל׳עט. יאָ, די צייט דערפירט אַהין. איר זעט דען נישט, אַז אַלע, אַלע, קריסטן, מאַכאָמעדאַ-נער, אַלע קערן זיך אום צו זייער שורש, זיי פאַראייניקן זיך נאָך ווי קיין מאָל נישט. דווקא איצט, כמעט סוף דעם צווייטן יאָרטויזנט, איז ווי אַ מחלה אָנגע-פאַלן דער נאַציאָנאַליזם, דער שעדלעכער — איז פאַר וואָס זאָלן יידן זיך נישט

צוריקקערן צו זייער שורש? אונדזער „נאציאָנאַליזם" איז דאָך קיין מאָל נישט געווען קיין שעדלעכער, מיר זענען דאָך תמיד געווען די פּאָגראָמירטע און קיין מאָל די פּאָגראָמשטשיקעס... דאָס נישט מל'ע זיין איז געווען צייטווייליק. איר זעט דאָך אַליין, הער דאָקטער, פון דעם פאַל פון אייער שכנטע, אז דאָס איז צייטווייליק, אַלץ אין לעבן איז צייטווייליק. כל-זמן דער מענטש לעבט קאָן ער נאָך תשובה טון. נאָך מער, צווישן אונדז געשמועסט, זענען פאַראַן דעות, אמת מער צווישן קבלהניקעס, צווישן חסידים, אז אפילו אויך נאָכן טויט העלפט, אויב נישט קיין פערזענלעכע תשובה, איז כאָטש א „תיקון" פון א קינד, פון אן אייניקל, פון א „גוטן ייד", א צדיק, וואָס איז בכוח אָפּצוראַטעווען א פאַרוואָגל-טע נשמה, זי ממש ארויסנעמען פונעם גיהנום און איבערפירן אין גן-עדן... דערפאַר זאָג איך אויך, אז לעת-עתה זענען זיי נאָך נישט גע'מל'עט...

— איך מיין — האָט דער דאָקטער געוואָלט אים ווי פאַרלייכטערן דאָס הארץ פאַרן זקן — אז דאָס איז נישט אזוי גאָר וויכטיק...

— יאָ, מע קאָן זיין א ייד, ווען מע וויל, אויך ווען מען איז נישט גע'מל'עט.

— איר זאָגט דאָס? — האָט דער דאָקטער זיך געחידושט.

— פאַר וואָס וואונדערט עס אייך אזוי? נישט איך זאָג עס. איך זאָג עס אייך בלויז איצט איבער, פאַר אייך...

— ווי איך קאָן אייך, זענט איר א שטרענג רעליגיעזער ייד, טאַקע צוליב דעם וואונדערט מיך, אז פון אייער מויל זאָלן ארויסגיין אַזעלכע ווערטער, אז מע קאָן זיין א גוטער ייד אויך אומגע'מל'עט?...

— הער דאָקטער, איר האָט מיך נישט גוט פאַרשטאַנען. איך האָב עס נישט געזאָגט אין דעם זינען וואָס איר מיינט, אז דאָס מל'ע זיין איז אזוי מינדערוויכ-טיק, אז מע קאָן זיין א ייד, נאָך דערצו א „גוטער" ייד, אויך ווען מען איז נישט גע'מל'עט. איך האָב גאָר געזאָגט, אז נישט דאָס איז דאָס גאַנצע... סע זענען פאַראַן פאַלן, ווען די עלטערן האָבן נישט גע'מל'עט א קינד צוליב געוויסע ערנסטע סיבות, און מיט דער צייט איז דאָס אומגע'מל'עטע קינד געוואָרן גרויס. אויסגעוואקסן און איז אן ערלעכער, פרומער ייד, און קיינער וועט אים נישט קאָנען פאַרוואַרפן אָט דעם דאָזיקן חסרון, אז ער איז נישט גע'מל'עט...

— אויך די רעליגיעזע יידן וועלן אים נישט פאַרוואַרפן? — האָט דער דאָק-טער איבערגעפרעגט.

— קיינער נישט — האָט דער זקן שוין געזאָגט ווי מיט א טריומפירנדיקן שמייכעלע — קיינער נישט, אפילו די שטרענגסטע אָרטאָדאָקסן... איז וועל איך אייך זאָגן אז עס איז פאַראַן אזא פאַל, ווען ביי איינעם איז אוועקגעשטאָרבן

אַ קינד נאָכן מל׳ע זיין, דערנאָך איז געשען ביי די זעלביקע עלטערן, אַז אויך דאָס צווייטע קינד איז געשטאָרבן צוליבן מל׳ע זיין, אָט יענע עלטערן זענען שוין נישט מחויב מל׳ע צו זיין זייער דריט קינד... אָט יענער קאָן זיין אַ גאָר גוטער פרומער ייד, אויך ווען ער איז נישט גע׳מל׳עט... פאַרשטייט זיך, אַז דאָס איז אַ דין אין שולחן-ערוך, אָבער מע דאַרף עס נישט שלעכט פאַרשטיין אָדער-פאַרקרומען דעם אויסטייטש, ווי איך האָב למשל איין מאָל באַגעגנט איינעם, וועלכער איז געווען אין זיין יוגנט אַ בן-תורה, ער גופא איז געווען אַ תלמיד-חכם, זיין פאָטער איז געווען אַן אָרטאָדאָקסישער ייד, אַזוי אַז ווען איך זאָג איצט אַז ער איז געווען אַ „בן״-תורה, מיין איך, אַז תורה איז ביי אים איבערגעגאַנגען בירושה, פונעם זיידע, פונעם פאָטער צום זון... אָבער דאָ האָט זיך עס אָפּגע-שטעלט... ווען איך האָב אים איין מאָל באַגעגנט ביי מיין זון, זיי זענען געווען „חברים״, און אים געפרעגט פאַר וואָס ער האָט זיין זון נישט גע׳מל׳עט, וואָס מיינט איר, הער דאָקטער, אַז ער האָט מיר געענטפערט? אַז זיין זון איז פּטור פון מיצוות מילה... ווען איך האָב אים געפרעגט „פאַר וואָס?״, האָט ער מיר געענטפערט ווי אויפגעבראַכט, אַז ער איז ביי אים דאָס דריטע קינד, איז וויל ער אַז דאָס זאָל „לעבן״, ווייל זיינע ערשטע צוויי קינדער, הגם מיידעלעך וואָס מע דאַרף נישט מל׳ע זיין, לעבן נישט, זיי זענען אומגעבראַכט געוואָרן אין אוישוויץ...

— איך פאַרשטיי נישט — האָט דער דאָקטער זיך געחידושט.

— וואָס פאַרשטייט איר נישט? — האָט דער זקן אים געענטפערט מיטן קלוגן שמייכל — יענער איז אַ „שייגאַצניק״, ער האָט געזאָגט לויטן „דין״, נאָך ער האָט אים אויסגעדרייט, אָט דעם דאָזיקן דין, אַז סע זאָל אים אויסקו-מען בעסער... ווען איך האָב אים געפרעגט אויב ער ווייסט אַז דאָס איז אַן עבירה, אויסצוטייטשן בכיוון אַן עגין נישט אַזוי ווי סע באַדאַרף צו זיין, האָט ער מיר געענטפערט, אַז ער איז נישט דער ערשטער... ער קאָן מיר ווייזן בפירוש אין דער גמרא אַ מימרא, אַז מע דאַרף גאָר היינט שוין נישט דאַווענען...

— נו? — זאָגט דער דאָקטער — פאַר וואָס האָט איר אים נישט געבאַפּט, אַז ער זאָל אייך טאַקע ווייזן אַזאַ משונהדיקע זאַך, אַז מע קאָן גאָר זיין רעליגיעז אויך אומגעדאַווענט?!...

— צו וואָס טויג מיר, אַז ער זאָל עס מיר ווייזן, ווען איך ווייס עס בעסער פון אים... ער לערנט דאָך עס שוין היינט נישט, יענע גמרא, ער געדענקט דאָך עס נאָך פון זיין יוגנט, ווען ער האָט דווקא יאָ געלערנט. איך לערן דאָך עס נאָך היינט... יאָ, אַזוי איז עס. עס איז פאַראַן אַזאַ מימרא אין דער גמרא, ווי אייגער

באַרימט זיך, אַז ער קאָן פּטורן יעדן יידן פון דאַוונען, אונטערן אויסרייד אַז א שיכור איז פּטור פון תפילה ... דאָס איז דווקא ריכטיק, אָבער ער גיט צו, אַז יידן אין גלות האָבן דעם דין פון א שיכור ... שיכור אָן ווייַן, ווי דער נביא זאָגט, נאָר פון גלותדיקע צרות. צוריק געשמועסט, וועלכער ייד וואָס האָט געליטן פון אוישוויץ איז נישט ווי שיכור?!

— אויב עס איז יאָ אַזוי — וואונדערט זיך דער דאָקטער — איז פאַר וואָס האַלטן זיך אַזוי שטאַל און אייזן די רעליגיעזע אָרטאָדאָקסן אין די אַלטע מנהגים, וועלכע זענען אפשר אמאָל געווען וויכטיק, אָבער זענען הייַנט נישט גאָר שטאַרק וויכטיק?!

— איך וואָלט אייך דאָס געקאָנט אויפקלערן — האָט דער זקן געזאָגט, גלייַך אים וואָלט הנאה געטון אים דאָס אויפצוקלערן — אָבער דאָס איז א צו ערנס-טער שמועס, צו דעם איז נייטיק פיל צייַט, אַזן איר זענט אפשר איצט פאַרנומען?

— ניין, איך בין נישט געאייַלט — האָט דער דאָקטער אים איבערגעריסן די רייד און אים ווי געבעטן אים אויפצוקלערן — איך האָב גענוג צייַט איצט, אייך אויסצוהערן ... אדרבה, מיר טוט הנאָה אייך צו הערן, ווייל איך מוז אייך מודה זייַן אַז איך האָב בייַ אייך פיל צו לערנען ... דאָס וואָס איר זאָגט מיר איצט, איז נישט נאָר נייַ פאַר מיר, נאָר אויך באַלערנדיק. זאָגט, זייט מוחל ...

— איז וועל איך פּרוּוון אייך דאָס אויפקלערן ... מסתמא האָט איר געהערט און אויך אוודאי געלערנט, אַז לויט דער רעליגיעזער השקפה, פּיי וועלכע רעלי-גיע סע זאָל נישט זייַן, האָט דער מענטש די „בחירה-חופשית", דעם כּוח צום פרייעם אויסוואַל פון זייַנע מעשים, צו טון גוטס צי שלעכטס ... אוודאי האָט איר דערפון געהערט אַז אַזוי איז עס, אָבער ווען איר טוט א ביסל בעסער א טראַכט, איר פאַרטיפט זיך א ביסל, וועט איר גאָר דערגיין, אַז כמעט גאָרנישט טוט נישט דער מענטש לויט זייַן פרייעם ווילן. כמעט אַלץ וואָס ער טוט איז ווי בעל-כּר-חו, עס איז גאָר ווינציק געווענדט אין זייַן רצון. ער טוט נישט דאָס וואָס ער וויל, נאָר דאָס וואָס ער מוז... נו, ווי אַזוי זשע בלייַבט מיט דער בחירה-חופשית?! ... איז וועט איר זאָגן, אַז אויך דאָ שטימט נישט די „טעאָריע" (פון פרייעם אויס-וואַל!) מיט דער „פּראַקטיק"?! ... ניין, סע שטימט דווקא יאָ, נאָר מע דאַרף עס א ביסל קלאָרער אויסטייַטשן און ריכטיק פאַרשטיין ... איצט וועל איך אייך פּרוּוון עס אייך אויפקלערן, און ווען איר וועט עס כאָטש א ביסל באַנעמען, וועט איר שוין באַלד פאַרשטיין פאַר וואָס די שטרענגע רעליגיעזע זענען זיך מוסר-נפש פאַר ענינים וואָס אויבנאויפיק ווייזן זיי אויס צו זייַן מינדערוויכטיק, ווי איר האָט זיך פריער אויסגעדריקט ... איז זאָלט איר וויסן, אַז לויט מייַן

באשיידענער מיינונג, איז די זאַך נישט אַזוי פּשוט ווי איר וואָלט עס געוואָלט האָבן, און אפשר אויך אַנדערע ווילן עס אַזוי האָבן, ווי צוגעגרייט אויף אַ טעלערל... ניין, עס איז יאָ פאַראַן בחירה-חופשית און — עס איז נישט פאַראַן!

— דער זקן האָט אים געוויזן מיט אַ ליכטן זשעסט מיט זיין האַנט, אַז דער דאָקטער זאָל אים נישט איבעררייסן די רייד, וועט ער באַלד געוואויר ווערן אַז די ביידע זאַכן זענען זיך בכלל נישט סותר — פרייער אויסוואַל, בחירה-חופשית, דאַרף מען נישט פאַרשטיין תמיד, ביי יעדער געלעגנהייט, אין אַלע צייטן, ביי אַלץ און אַלעמען וואָס דער מענטש טוט איבער במשך דעם טאָג... מיר ווייסן אַז דאָס רוב מעשים וואָס דער מענטש טוט איבער אין איין טאָג, זענען גייניציק פּראָצענט נישט אָפּהענגיק פון זיין רצון. ער טוט מער וואָס ער מוז, נישט וואָס ער וויל... פאַר וואָס? ווייל זיין „ווילן" איז שוין געקומען אַ ביסעלע צו שפּעט. איצט, ווען ער דאַרף טון סיי אַ וויכטיקע סיי אַ מינדערוויכטיקע זאַך, איצט איז שוין אַ ביסעלע שפּעט, ער איז שוין דערגאַנגען אויף אַ וועג, ווען ער קאָן שוין נישט אָפּווייכן. איצט „מוז" ער שוין גיין „ווייטער" אויפן דאָזיקן וועג, אויף וועלכן ער האָט זיך געלאָזט גיין „נעכטן"... זעט איר, הער דאָקטער, ווען ער וואָלט זיך געוועזן אויסגעקליבן דעם דרך-הישר נעכטן, ווען ער האָט נאָך יאָ געהאַט די מעגלעכקייט אויסצוקלייבן זיין וועג, דעמאָלט האָט ער עס נישט געטון. היינט, ווען ער וויל עס שוין אפשר יאָ, איצט איז ער דאָס שוין נישט ביכולת צו טון... היינט איז ער שוין ווי מע זאָגט אַ „תינוק שנישבה", אַ קינד וואָס איז אויפגעוואַקסן אין געפּענקעניש, ווייסט זייער ווינציק אָדער גאָר גאָרנישט פון קיין יידישקייט, אפילו פון זיין צוגעהעריקייט צום יידישן פאָלק. איצט איז ער אומעכטיק, אָפּהענגיק אָן אָן אייגענעם רצון, איז ער מער נישט בכוח אויסצוקלייבן דעם גוטן, ריכטיקן יידישן וועג...

— איך האָב פאַרשטאַנען, — האָט דער דאָקטער געזאָגט — וואָס איר ווילט זאָגן, אָבער דאָך איז עס מיר נישט קלאָר, קאָנקרעט, אין וואָס פאַר אַן ענינים איר מיינט. וועלכע זענען די וויכטיקע, פריערדיקע, וואָס דער מענטש האָט פאַרפעלט זיי אויסצוקלייבן און איצט...

— איך וועל פּרואוון אייך געבן אַ ביישפּיל, הגם איך ווייס פון פאָרויס, אַז איר וועט מיך נישט נעמען ערנסט. נישט ווייל איר האָט נישט דעם גוטן ווילן, מיך צו פאַרשטיין, ניין, איך בין איבערצייגט אַז מע קאָן מיט אייך רעדן ערנסט און אויפריכטיק, איר וועט פון מיר נישט לאַכן, נאָר איר זענט שוין דערווייטערט פון די דאָזיקע ענינים... ווען איך וואָלט אייך חושד געווען אין נישט-ערנסטקייט, וואָלט איך זיך נישט אַריינגעלאָזט מיט אייך אין אַזאַ שמועס.

איך האלט אייך פאר א מענטש וואס וויל אויפריכטיק וויסן דאס וואס ער האט נישט געהאט קיין געלעגנהייט דאס געוואויר צו ווערן ...

— אפשר וואלט איר מיר געגעבן עפעס צום לייענען, איך זאל זיך קאנען דאקומענטירן אין די ענינים, וואס זענען פאר מיר זייער וויכטיק. איך וואלט נייגעריק געווען דאס צו וויסן.

— ניין. איר וועט דאס לײדער נישט געפינען אין ערגעץ ...

— עס איז נישט פאראן אזא מין אויפקלערערישער דאקומענטאר-מאטע-ריאל?

— ניין — זאגט דער זקן ווי מיט חוזק — עס איז נישטא. דאס וואס עס איז יא דא, איז נישט פאר אייך ... פונקט אזוי ווי נאריש עס איז דאס וואס איר לייענט אפט אין די צייטונגען, הערט אין ראדיא צי אין דער טעלעוויזיע, ווען מע מאכט ביי אונדז אטעאיסטישע פראפאגאנדע ... איך האב זיך צו מאל צוגע-הערט צון אזא אטעאיסטישער „דרשה", האב איך געזען ווי לעבערלעך יענער „מגיד" איז געווען... ער האט געוואלט חוזק מאכן פון איינעם אן אדוועגטיסט, וואס זאגט זיך אפ פון זיין פאסטן (דאכט זיך, געווען א לערער אין א שול) ווייל ער מוז „ארבעטן" דעם זיבעטן טאג... דער מגיד האט נישט געזען אז צו חוזק בלייבט ער, דער „חכם", דער אטעאיסט, בעת דער פאנאטישער אדוועגטיסט ווייזט זיך ארויס צו זיין א גאנצער „העלד"?! ... פונקט אזוי וועט איר נישט געפינען אויך נישט אין דער פרומער רעליגיעזער ליטעראטור דאס וואס איך פרואוו אייך איצט אויפקלערן. פשוט, זיי ווילן נישט איינטענהן מיט איינעם וואס שטעלט אזעלכע פראגן. זיי זאגן זיך, היט אפ די מיצוות פון דער תורה, און דעם, אז מע זאל שטעלן פראגן ...

— אבער אז איך שטעל אייך יא אזא פראגע, קאנט איר מיר געבן א ביישפיל צו דעם פריערדיקן, וואס איר האט געוואלט באווייזן, אז ...

— יא, איך קאן אייך געבן אזא ביישפיל, מיט א תנאי, אז איר זאלט אייך שטעלן אין אזא מצב פון איינעם וואס וויל פארשטיין, דאס הייסט, ווען ער וויל האבן דעם גוטן ווילן צו פארשטיין, און זיך נישט פארקאברירן ווי אן איינ-געשפארט מוילאייזל צו ציען צוריק, אנשטאט צו גיין פאראוים, דאס מאל מיטן געדאנק, זיך צו פארטראכטן אין דער ערנסטקייט פונעם ענין... ווייל דא האנדלט זיך אין דער נויטווענדיקייט פארצוזעצן דעם יידישן המשך ... אט וועל איך אייך זאגן אז א רעליגיעזער ייד וועט נישט טרינקען קיין נסך-ווײן. איא, דאס איז ווי אן איבעריקער מינדערוויכטיקער ענין, אפשר גאר וועט איר זאגן א רעאקציאנערער מנהג, ווייל ער שיידט אפ א ייד פון א נישט-ייד?! ... נו, זעט

איך, הער דאָקטער, דאָ, אין דעם פאַל איז גילטיק די בחירה-חופשית, דאָ האָט דער מענטש דעם כוח, בכן די מעגלעכקייט אויסצוקלייבן דעם וועג אויף וועלכן ער וויל גיין. עס איז א קלייניקייט? מעגלעך אז פאר אייך ווי פאר פיל אנדערע איז עס טאקע א קלייניקייט. איך שטרייך אונטער, דאָס האָב איך גענומען פאר א ביישפיל. סע זענען פאראן זייער פיל אזעלכע „קלייניקייטן"... אָבער פאר א רעליגיעזן ייד איז דאָס נישט קיין קלייניקייט. פונקט אזוי ווי סע זענען פאראן הונדערטער אזעלכע „קלייניקייטן" אָבער זענען א „סיג", א מין מחיצה, וואָס האמעוועט און דערלאָזט נישט דעם מענטש צו גיין ווייטער אויף א וועג, פון וועלכן ער וועט שוין נישט קאָנען אָפּווייכן, אויך ווען ער וועט אפשר שוין יאָ וועלן... פריערדיקע דורות, וועלכע האָבן געזען אז יידישקייט קאָן זיין אין א סכנה, איז אויב מע וויל אז דאָס יידישע פאָלק זאָל נישט אונטערגיין, טראָץ דעם וואָס מיר האָבן נישט געהאט קיין לאנד, מיר האָבן נישט געהאט קיין איי-גענעם באָדן אונטער די פיס, איז האָבן זיי אָנגענומען אזעלכע פּראָפילאקטישע מיטלען (ווי איר דאָקטוירים רופט עס אָן!), אז מיר זאָלן כאָטש בלייבן מיט א „הימל" איבערן קאָפּ, אויב מיר האָבן נישט קיין „ערד" אונטער די פיס...

— איר מיינט — פרעגט דער דאָקטער ווי מיט א חוזק-שמייכעלע — אז מיטן נישט טרינקען קיין נסך-וויין וועט מען אויפהאַלטן דעם המשך פון יידישן פאָלק ?!...

— אוודאי האָב איך געוואוסט — האָט דער זקן פאַרגעזעצט, אָבער שוין זוי מיט ווייטיק — איך האָב דאָך פון פריער אייך געוואָרנט, אז ביים בעסטן ווילן וועט איר דאָס נישט קאָנען באנעמען אז טרינקען, למשל, נסך-וויין איז נישט ממש דאָס טרינקען די עבירה. מיינט איר, אז די חכמים אונדזערע, וועלכע האָבן אָנגענומען די דאָזיקע גזירה, זענען געווען אזעלכע נאַיווע און איר (איך מיין נישט דווקא אייך, הער דאָקטער!) זענט די חכמים און קאָנט לאכן דערפון... נישט ממש דאָס טרינקען, נאָר דאָס וואָס ברענגט דערצו און וואָס סע קומט דערנאָכדעם ווי א רעזולטאט. היינט טרינקט מען צוזאמען, מאָרגן איז מען זיך משדך, איבערמאָרגן קומען די קינדער, די אייניקלעך, זיי זענען שוין נישט גע'מל'עט און דערנאָכדעם... און דערנאָכדעם, ווילט איר סע זאָל נאָך זיין א המשך פון יידן?!...

— אויב איר ווילט זיך פארטראכטן, הער דאָקטער, וועט איר פארשטיין, אז דאָס מל'ע זיין איז שוין נישט לויטן ווילן און לויט דער בחירה-חופשית פונעם מענטש. איצט איז עס שוין א ביסעלע ווי פארשפּעטיקט. דאָס איז שוין כמעט נישט געווענדט אין רצון, מע קאָן שוין נישט אלע מאָל, אויב אפילו ווען

מע וויל, אויסקלייבן לויטן פרייעם אויסוואל... אפילו דאָס חתונה האָבן, די געמישטע חתונות זענען אויך נישט לויטן פרייעם ווילן, עס איז שוין אין מעדער פאַלן געוואָרן ווי א „מוז" ... איר ווייסט ביי וואָס סע האָט זיך אָנגעהויבן? ביים טרינקען (מעטאפאָריש גערעדט!), ביים טרינקען נסך-ווייַן... אזוי זענען פאראַן פיל אזעלכע מינדערוויכטיקע „מנהגים", וואָס ווער סע וויל זיך פון זיי „אָפּטרייסלען", יענער האָט זיך פאקטיש „אָפּגעטרייסלט" פון יידישקייט, פונעם יידישן פאָלק, הגם ער האָט עס פון פריער נישט געמיינט, און אפשר גאָר באמת נישט געוואָלט...

— און אייער איייניקל? — האָט דער דאָקטער געפרעגט נאָך א קליינער פויזע, ווען דער זקן האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף א ווײַלע, פארטראַכט אין ווייטיקדיקע מחשבות, אָן דעם צו וויסן מיט וואָס ער זאָל פאַרזעצן. ער האָט דאָך געפילט, אז ער האָט נאָך נישט געזאָגט אלץ וואָס ער האָט געוואָלט און גענדארפט אים אויפקלערן, אז דער דאָקטער זאָל אים פארשטיין — אייער אייניקל, פאר וואָס איז נישט גע'מל'עט?

— מיין זון האָט א נישט-יידישע פרוי... ווען משה-רבינו האָט געוואָרנט די יידן זאָלן נישט זינדיקן, האָט ער זיי פירגעזען אין דער תוכחה א קללה: „בניך ובנותיך נתונים לעם אחר" (דברים כח, לב), דיינע זין און טעכטער וועלן געגעבן ווערן צוזן אן אנדער פאָלק, דאָס קאָן מען פארשטיין, אז ער האָט געמיינט די געמישטע חתונות — האָט דער זקן געזאָגט, נישט קוקנדיק דעם דאָקטער אין די אויגן, ווי ער האָט געטון פריער, בעת ער האָט געפרואווט אויפקלערן דעם זינען פון בחירה-חופשית. מער האָט ער שוין גאָרנישט געזאָגט, נאָר געבליבן פארטיפט אין א ווייטיקדיקן שווייגן. ביידע האָבן אזוי געשוויגן גלייך סע וואָלט שוין גאָרנישט געווען וואָס צו זאָגן און צוצוגעבן — הגם... מיין זון וואָלט איצט, מיין איך, שוין געוואָלט מל'ען זיין זון, פונקט אזוי ווי אייער שכנטע, וועגן וועלכער איר האָט מיר דערציילט.

— און זי, וואָס זאָגט? — האָט דער דאָקטער נאָך א ווײַלע געפרעגט.

— ווער „זי", מיין שנור?! ... זעט איר, הער דאָקטער, מיר איז עס אייך שווער אויפצוקלערן. אגו, זאָגט מיר, איר זענט פארהייראַט? — האָט ער זיך פלוצים געוואָנדן צום דאָקטער — יאָ, איך האָב זיך דערמאַנט, איר האָט מיר געהאַט דערציילט, אז איר זענט געווען פארהייראַט און איר האָט אייך צעשיידט... נו, וועט איר מיך לייכטער פארשטיין, וואָס איך וויל אייך איצט זאָגן מכוח פרויען... אין דער גמרא ווערט דערציילט א לעגענדע, אז אויף דער וועלט זענען פארטיילט געוואָרן צען מאָס רייד, פון וועלכע די פרויען האָבן גענומען ניין

מאָס. ווייסט מען דאָך אז די פרויען, ווען זיי צעלאָזן זייערע מיילער, וועט מען זיי נישט קאָנען אָפּשטעלן. זיי רעדן און רעדן און רעדן ... איז אזוי, הער דאָקטער? נו, איז וויל איך אייך זאָגן אז עס איז נישט אזוי. דווקא די פרויען זענען די שווייגנדיקסטע, נישט די מענער, וועלכע האָבן מכלומרשט בלויז איין מאָס פון יענע רייד ... יאָ, די פרויען רעדן צוזאמען פון אלעמען פון וואָס מע וויל און בפרט פון וואָס מע וויל נישט ... אָבער, אז סע קומט צון אן ערנסטן ענין, איך ווייס נישט אויב איר זענט געווען אין אזא מצב, ווען איר האָט אמאָל געשטעלט א פראגע, זייט מוחל הער דאָקטער, וואָס איך פרעג אייך פערזענלעך, ווען איר האָט אמאָל געשטעלט אזא פראגע, אויף וועלכער איר האָט למען-השם געוואָלט באקומען איר ענטפער — דעמאָלט, דווקא דעמאָלט איז זי פארשטומט געוואָרן ... און איר פרעגט איצט מיך: „און זי וואָס זאָגט"? ... אין אזא פאל זאָגט די פרוי געווייגטלעך גאָרנישט, גלייך נישט צון איר רעדט מען. דעמאָלט איז זי שוין נישט די באַרעדעוודיקע. דעמאָלט ווען איר וואַרט פון איר א פשוטן ענטפער: „יאָ צי ניין?" דעמאָלט שווייגט זי. גלייך איר האָט נישט גערעדט צון איר, נאָר צו דער וואַנט...

— איר מיינט — זאָגט דער דאָקטער נישט געוואגט — אויב אייער זון וויל איצט מל'ען זיין קינד, וועט זי זיך אקעגנשטעלן?

— איך מיין נישט גאָרנישט — האָט דער זקן שוין געזאָגט ווי אן אויפגעבראכטער, ווייל עס איז דאָך אָנגערירט געוואָרן זיין אייגענע אָפענע וואונד — עס איז איצט נישט וויכטיק וואָס איך מיין, נאָר וואָס זי מיינט (אפילו דאָס איז אויך נישט וויכטיק!), ווען מיין זון זאָל דווקא שוין זיין אנטשלאָסן, קאָן ער דאָס טון אויך אָן איר הסכמה און אפילו אויך אָן איר וויסן ... זי קאָן זיך דערוויסן אחר-המעשה, אָבער דעמאָלט איז דאָך שוין נישט וויכטיק איר „מיינונג" ... נו, איך האָב אייך נאָר געוואָלט זאָגן בנוגע וואָס איר האָט געפרעגט: „און זי וואָס זאָגט?" ... יאָ-יאָ, אויף דער פראגע „און זי וואָס זאָגט?" בכלל איז נישטאָ קיין ענטפער. אין די דאָזיקע פאלן זענען די פרויען גאָר ווינציק באַרעדעוודיק... די גמרא וויל נישט באַרעדן די פרויען, אָבער דאָך ווערט ערגעץ דאָרט געזאָגט אז די פרויען זענען א באזונדערע אומה ... וואָס שייך אייער שכנטע — האָט דער זקן זיך דערמאנט פון וואָס זיי האָבן גענומען זיך ארייַנלאָזן אין דאָזיקן שמועס — איז פאראן עמעצער וואָס שטעלט זיך אקעגן?

— ניין, אויף וויפל איך ווייס, איז נישטאָ ווער סע זאָל זיך אקעגנשטעלן ... אייגנטלעך, וואָלט אפשר יאָ געווען, אָבער אין דעם דאָזיקן מאָמענט איז ער נישטאָ...

— זי האָט נישט קיין מאן? — פרעגט דער זקן.

— זי האָט יאָ, נאָך ער איז „פארנומען געוואָרן“, און זיך נאָך נישט צוריקגעקערט ...

— איך פארשטיי, איך פארשטיי — האָט געבאָמבלט ווי צו זיך דער זקן — איך קאָן אזעלכע פאלן ... מיין זון האָט געהאט אזעלכע חברים ... זיי זענען אויך שוין נישטאָ ...

... דער דאָקטער האָט באדויערט, דעם אנדערן טאָג, ווען דער זקן איז אהיימגעגאנגען. ער וואָלט געווען חשק געהאט עפטער זיך אדורכצושמועסן מיטן דאָזיקן תלמיד-חכמדיקן זקן ... אויך מיט בעטין וואָלט ער געוואָלט זיך אדורכשמועסן. ער האָט זי געהאלטן פאר א פארשטענדיקער פרוי, אָבער זי איז שוין געווען אין אן אנדערן מצב ... זי איז שוין נישט געווען קיין „היגע“ ...

4. „זייט מוחל!"

למען האמת, דארף געזאָגט ווערן אז ... וואָס מע זאָגט אלץ נישט „למען האמת"? אלץ וואָס מע זאָגט, פארשטייט זיך, אז באוואוסטזיניק, סיי מע באַמערקט עס יאָ סיי נישט, אז מע זאָגט למען-האמת, איז דווקא דעמאָלט זאָגט מען עס נישט למען האמת, נאָר אדרבה, למען-האינטערעס ... דאָ, איז אָבער נישט שייך צו זאָגן, ווייל וואָס פאר אן אינטערעס קאָן מען שוין האָבן, ווען מע דערציילט וועגן איינעם א נאָען, וועלכער האָט געוואָלט ווערן גאום, וועלכער האָט זיך באגעגנט אויף דער זעלביקער מדריגה, אָדער טרעפּל פון דער לעבנס-לייטער מיט א בעטי, און פון אָט דער באגעגעניש, וואָס מע האָט לכתחילה געמיינט אז עס איז די זעלביקע מדריגה, האָט זיך גאָר אויסגעלאָזט, אז נישט גאָר די טרעפּ זענען נישט געווען די זעלביקע, נאָר אפילו די לייטער איז געווען גאָר אן אנדערע. יאָ, עס קאָן זיין אז די מדריגה האָט טאַקע אויסגעוויזן צו זיין די זעלביקע און אז דער וועג, אויף וועלכן זיי האָבן זיך געלאָזט גיין צוזאמען איז יאָ געווען א געמיינזאמער, איז הייסט עס, איז ער א פּאסיקער געווען ... האָט זיך גאָר באוויזן טאַקע נישט צו פיל שפּעטער, אז אפילו די לייטער איז נישט געווען די זעלביקע. און אויב די טרעפּלעך האָבן אויסגעוויזן צו זיין פּאסיקע, איז אָבער די לייטער געווען א גאָר אנדערע, אזוי אז נאום איז אראָפּגעפאלן פון זיין טרעפּל, בעטי האָט זיך אראָפּגעגליטשט פון איר טרעפּל — אָבער יעדער אויף אן אנדערן אופן, אויף אן אנדערער זייט, ווייל זיי זענען דאָך נישט געווען אויף דער זעלביקער לייטער ... פון זיי איז געבוירן געוואָרן אָווידיו, וואָס איז געווען אין סאמע מיטן, נישט אהין און אויך נישט אהער. נישט געניגט צו זיין פאָטער, וועלכן ער האָט געזען בלויז איין איינציק מאָל, אין זייער נישט גינציקע באדינגען, וואָס האָבן נישט געקאָנט איבערלאָזן ביי אים אָנגענעמע זכרונות, און אויך נישט געניגט צו דער מוטער, ווייל וואָס איז זי דען שולדיק געווען, אז זי האָט אים געמוזט איבערלאָזן נאָך כמעט א קינד, וואָס פארשטייט נאָך נישט פון די

פארפלאָנטערטע פראַגן וואָס דאָס הארטע לעבן שטעלט פאר איס, איצט ווען ער איז געבליבן ווי אויף גאָטס באַראָט, אין די הענט פון א מומען, וואָס איז אפילו קיין מומע נישט?! ...

... נאָר, נאָך אמאָל למען־האמת דארף געזאָגט ווערן, אז נישט אלע מאָל געשעען פריידיקע סורפּריזן בלויז אין די ראָמאנען, צי אין די קינאָ־פילמען, וואָס זענען דאָך נישט קיין „אמתדיקע" נאָר אויסגעטראכטע פון מענטשן, וואָס האָבן זיך איינגערעדט אז זיי זענען שרייבער, בעלי־מלאָכות וואָס „קאָנפעקציאָנירן" שיינע מעשיות, שיינע כדי צו פארוויילן די לייענער צי די צושויער, און מישטיינס געזאָגט, וואָס א פארוויילן קאָן דאָס שוין זיין, אז די מעשה זייערע איז א טרויעריקע (אזוי ווי אונדזער מעשה, וואָס ווערט דאָ דערציילט) און האָט נישט קיין, ווי מע זאָגט, „העפּי־ענד"?! ניין, נישט אלע מאָל איז אזא מין „העפּי־ענד" אויסגעזויגן פונעם פינגער. יאָ, אויך אין לעבן געשעט נישט זעלטן אז דער „סצענאַריסט", וואָס איז איבער אונדז און אויסער אונדז (מעג מען אים אָנרופן ווי אזוי מע וויל: גאָט, גורל, צופאל, מזל צי דער רוח ווייסט ווי אזוי!), און וואָס איז רעזשיסירט ווי פון אן אומגעזעענער האנט, ווי אזוי מע זאָל עס שוין נישט אָנרופן — אָבער א פאקט איז, אז אויך אין רעאלן לעבן געשעט נישט זעלטן אז סע זאָל טאקע יאָ פאָרקומען אזא מין העפּי־ענד ...

נו, איז וואָס דער חידוש, אז בעטי האָט זיך דערזען מיט בלומען ביים נאכט־קעסטל, אויף וועלכן געווייינטלעך מע האָט געקאָנט זען בלויז שיריים פון מעדיקאמענטן?!

ניין, זי האָט זיך נישט געחידושט אויף גאָרנישט, הגם עס איז געווען אויף וואָס זיך צו חידושן. במשך דעם קנאַפּן יאָר, וואָס זי איז געלעגן אינטערנירט אין שפּיטאָל איז כמעט קיינער נישט געקומען, אחוץ איר מומע, צו מאָל אויך מיטן יינגעלע, זען וואָס זי טוט, צי זי לעבט נאָך צי נישט ... עס איז קיין איין מאָל נישט געקומען קיין איין חבר אירער כדי א וואָרף טון אזוי א וואָרט, וואָס זאָל אפשר אויפמונטערן, אז זי זאָל פילן אז זי איז נישט קיין פארלאָזטע ווי א קרעציקער הונט ... האָט דאָך איר מער געקאָנט העלפן אזא מין טרייסט־וואָרט ווי אלע מעדיקאמענטן וואָס זי האָט גענומען במשך דער לאנגער צייט ... אלע אינעקציעס האָבן דאָך געטויגט אויף כפּרות, אזוי פיל וואָס זיי האָבן זי איינגעשלעפט, פארטעמפּט איר מוח, אז זי זאָל נישט פילן גאָרנישט, נישט וויסן גאָרנישט, נישט טראכטן פון גאָרנישט, זיין שוין האלב אויף יענעם עולם, נאָר נישט פילן די ווייטיקן, די גרויזאמע ווייטיקן, פון וועלכע עס איז איר נישט איין מאָל

געקומען משוגע צו ווערן (זיך צו נעמען דאָס לעבן?!) און האָט זיך ווי געראַנגלט מיטן מלאך־המוות ווי א דראַג־דורשטיקער.

יאָ, עס איז קיין איין מאָל נישט געקומען צון איר כאָטש איין חבר, א באַקאַנ־טער, א קאָלעג צי א קאָלעגין, מיט וועלכע זי האָט צוזאַמען אַקטיווירט, נאָך פריער, נאָך אין דער אילעגאַליטעט, און אויך שפּעטער ווען די פּאַרטיי איז שוין געווען עפנטלעך פריי, הגם נאָך נישט ביי דער מאַכט, דערנאָך ווען די פּאַרטיי איז שוין יאָ געווען ביי דער מאַכט — קיין איינער איז נישט געקומען... איצט, זענען זיי געקומען נאָך דער ריי, גלייך עמעצער וואָלט זיי פון פאָרויס אויספּלאַנירט, ווער סע זאָל קומען היינט, ווער מאָרגן און אזוי ווייטער.

יאָ, סע וואָלט ממש געווען א מחיה אז דאָס זאָל זען בעטי, זאָל הנאה האָבן פון דער דאָזיקער מיטגעפיל־דעמאָנסטראַציע — אָבער ... בעטי איז שוין נישט בכוח הנאה צו האָבן. די פרייד איז געקומען פאַר איר א ביסעלע צו שפּעט. אמת, סע זענען געווען חברים וואָס האָבן זיך צוגעבויגן צום בעט, איר אַריינגעשעפּ־טשעט אין אויער אז די צייטן האָבן זיך געביטן. סע הייבט אָן א נייע ערא, דער אמת און דער יושר קומט אַרויס „ווי בוימל אויפן וואַסער" ... יאָ, גאַנץ זיכער, היינט־מאָרגן וועט נאָום רעהאַביליטירט ווערן ...

... לײַדער, האָט עס בעטי שוין נישט געהערט. און אפשר האָט זי עס נאָך יאָ געהערט, נאָר זי האָט שוין נישט באַנומען די רייד, דעם מיין פון די ווער־טער, גלייך מע וואָלט צון איר גערעדט אין אַן אַנדערער שפּראַך, א באַוויז, אז זי האָט מיט גאָרנישט רעאַגירט אויף די דאָזיקע פרייליכע בשורות. זי האָט געהאַלטן אָפן די אויגן, פאַרשטאַרט, גלייך זיי וואָלטן געווען גלעזערנע פּראָ־טעזן, נישט קיין לעבעדיקע אויגן, וואָס זענען אין שטאַנד כאָטש א פּינטל צו טון, ווי א צייכן, אז זי האָט פאַרשטאַנען וואָס מע רעדט צון איר. זי האָט נישט סקיצירט קיין איין באַוועגונג מיט אַן אבר, מיט אַן אויג, מיט די ליפּן, מיט די הענט — מיט גאָרנישט האָט זי נישט געגעבן אָנצוהערן, אז זי האָט פאַרשטאַ־נען זייערע רייד, אז זי האָט פאַרשטאַנען זייער קומען צון איר אין וויזיט, זי מבקר־חולה זיין, ווי מע קומט צון אַן איינענעם, ווייל זי איז שוין איצט אַן „איינענע" ...

ווער קאָן וויסן וואָס סע ליגט אין מוח פון א גוסס? ווער קאָן וויסן וואָס סע טראַכט א גוסס, איינער וואָס איז שוין יאָ אָדער נישט באַוואוסטזיניק אז דאָס זענען זיינע לעצטע מינוטן, אז איצט דאַרף ער זיך שוין געזעגענען מיט די קרובים אָדער פריינד, וועלכע זענען געקומען צו זיין בעט, אין די סאַמע לעצ־טע מינוטן — אפשר זענען זיי גאָר געקומען בעטן מחילה, ווי מע טוט געוויינ־

טלעך, אין א רעליגיעזער צערעמאָניע, ווען מע בעט מחילה ביי א גוסס, אָדער אפילו שוין נאָכן „אויסגיין“, ווען מע בעט מחילה פּערזענלעך און אויך אין נאָמען פון דער גאנצער קהילה?! ...

... איז דאָך איצט אויך געקומען, נישט ווי א פאָרשטייער פון א רעליגיעזער קהילה, נאָר אדרבה, א פאָרשטייער פון דער באַוועגונג — הייסט דאָך דאָס, אז ער איז געקומען „אָפיציעל“, בעטן מחילה אין נאָמען פון דער „באוועגונג“ ...

ווער קאָן וויסן, וואָס סע קומט פאָר אין א גוססדיקן מוח, ווי מע זאָגט אז אין דער לעצטער סעקונדע זעט דער גוסס פאר זיינע אויגן דעם גאנצן פילם, וואָס ראָלט אין עטלעכע סעקונדעס, זיין גאנץ לעבן, אלע זיינע איבערלעבענישן. אויב אזוי, איז דאָך מעגלעך אז דער גוסס זאָל האָבן אויך נישט קיין מחילהדיקע מחשבות, נאָר אדרבה, אזעלכע וואָס רופן ארויס ווידערווילן, אפילו שינאה, צו די אלע וואָס זענען געקומען בעטן ביי אים מחילה? ער וויל גאָר נישט מוחל זיין. אדרבה, ער וויל דווקא נישט מוחל זיין — אָבער ער האָט שוין קיין כוח נישט דאָס ארויסצוזאָגן, אָדער ארויסצווייזן כאָטש מיט א קלענסטן זשעסט ...

קיינער קאָן דאָס נישט וויסן, ווייל קיינער פון יענע וועלכע זענען געווען אין דאָזיקן מצב, זענען נישט אויפגעשטאנען תחית-המתים אז זיי זאָלן דאָס דערציילן. איז אויב מע וואָלט עס יאָ אזוי דערציילט וואָלט עס דאָך נישט געווען קיין אמת, נאָר א פשוטע פיקציע. און דאָ רעדט זיך נישט וועגן קיין שום פיקציע , וואָס א שרייבער-דערציילער וויל זיך פאָרשטעלן, ווי אָן אייבערחכם מיט א רייכער פאנטאזיע. ניין, סע ווילט זיך נישט דערציילן, ווייל מע דארף דאָ נישט אָנקומען צו קיין פיקציעס, ווידער די ווירקלעכקייט פון אזא מאָמענט קאָן דאָך קיינער נישט וויסן.

יאָ, מע קאָן זיך אפשר קוים משער זיין. מע קאָן מאכן אָן אנאלאָגיע מיט איינעם וואָס איז פארמשפּט געוואָרן, אָפּגעזעסן אין תפיסה עטלעכע יאָר, דערנאָך האָט מען אים רעהאביליטירט, ווייל ... סע האָבן זיך געביטן די אומשטאנדן, מע האָט איבערגעקוקט דעם ענין, מע האָט נאָך איין מאָל אויסגעפאָרשט, וואָס פריער האָט מען בכלל נישט געפאָרשט, נאָר פארמשפּט — און מע האָט אויסגעפונען אז ער איז אומשולדיק ... יאָ, אויב אזעלכער קאָן אריבערטרעטן איבער זיינע „געפילן“ און מוחל זיין, דאן קאָן מען זיך משער זיין אז אויך א גוסס, אין דער לעצטער מינוט, ווען מע בעט שוין מחילה ביי אים אין נאָמען פון דער גאנצער „קהילה“, דעמאָלט קאָן מען זיך פאָרשטעלן, ווי געזאָגט, ווי דורך אן אנאלאָגיע, אז ער וואָלט אפשר אויך געקאָנט מוחל זיין ...

דאַרף מען אָבער קודם אויספּרואוון, נאָכפאָרשן, אויב אזא פּאַרמשפּטער איז טאקע גרייט אויפריכטיק מוחל צו זיין, נישט בלויז מיט אפשר נישט-אויפריכטיקייט-ווערטער... יאָ, לויט דער קריסטלעכער דאָגמע קאָן מען ווארטן אויף מחילה, נאָר דאָ האנדלט זיך נישט אין קיין „רעליגיעזע" קריסטן...

איז זאָל מען לאָזן בעטן רואיק, כאָטש איצט, ווען זי איז געבליבן אליין מיט זיך, מיט אירע אייגענע אינטימע מחשבות, ביי יציאת-נשמה, זאָל מען נישט פּרווון אריינלייגן אין איר מויל ווערטער וואָס זי איז שוין נישט ביכולת זיי ארויסצורעדן און אויך אפילו נישט מחשבות, וואָס זי קאָן אפילו מיט קיין אָנדייט זיי נישט פאַרראָטן...

... ווי אזוי זשע איז עס א „העפּי-ענד"?!... אז אָך און וויי איז צון אזא העפּי-ענד. אָבער דערציילן עפּעס אנדערש, וואָלט געווען א שקר, נישט בלויז א נארישע פיקציע...

קאָן מען בלויז איבערחזרן די רייד: חברטע בעטי, זיי מוחל, זיי מוחל כאָטש דו ביסט נישט אויפגעוואקסן אין דער קריסטלעכער תורה, אז מע דאַרף מוחל זיין אויך דעם הענקער און אז מע גיט א פּאטש אויף איין באַק, שטרעק אויס די צווייטע...

יאָ, ביי יידן, ביי רעליגיעזע יידן בעט מען אויך מחילה א גוסס צי א נפטר.

*

*　　*

... איז דאָך אלץ שוין גוט? (ביי אזא מין פאַל, פון א בר-מינן, זאָגט מען נישט ארוים אזא וואָרט ווי „גוט". וואָס קאָן שוין „גוט" זיין ביי איינעם וואָס האָט „אָפּגעלעבט", בפרט איצט, דאָ, אין דאָזיקן פאַל, איז שייך צו באַניצן אזא וואָרט ווי „גוט"?!). איז דער יידישער מנהג אזעלכער, אז ביי א לוויה בכלל ברענגט מען נישט ארוים אויף די ליפּן דאָס וואָרט „גוט" — מע זאָגט „ס'איז רעכט". איז לאָמיר איבערחזרן דעם פּסוק: „איז דאָך אלץ שוין רעכט?"...

יאָ, סע וואָלט שוין גאנץ זיכער אזוי געווען, דאָס הייסט, אז „רעכט" — איז אָבער געשען ווי געווײנטלעך סע געשעט, ווען דער מלאך-המוות איילט זיך צו מער ווי מע באַדאַרף (ווייזט אוים, אז תמיד איילט ער זיך נעמען די נשמה פונעם גוסס פיל פריערער ווי סע וואָלט געווען די „צייט"... וואָס איילט ער זיך אזוי, בפרט ווען ער ווייסט שוין פון דערפאַרונג, אז ער וועט גאָרנישט פאַרשפּעטיקן, אויך ווען ער וועט זיך נישט איילן?!).. וואָלט זיך אויך דאָס מאָל

דער מלאך-המוות נישט אזוי געאײַלט, וואָלט אויך די דאָזיקע לוויה, דאָס הייסט, די צערעמאָניע צו וועלכער די חברים האָבן זיך געגרייט, וואָלט צוגעגאַנגען כשורה. אַלץ וואָלט פאָרגעקומען ווי דער מנהג איז בײַ אַ „חברישער" לוויה... האָט זיך אָבער דער מלאך-המוות געאײַלט און גענומען בעטים נשמה פאַר דער צײַט. און וואוהין וויל ער זי אוועקטראָגן די אומשולדיק-זינדיקע נשמה?!
— אָט זעט איר, אָט דאָס איז טאַקע די מעשה, וואָס מע ווייסט נאָך נישט וואוהין מע זאָל די נעבעכדיקע נשמה שיקן: אין גיהנום צי אין גן-עדן...

און נישט בלויז דער מלאך-המוות, נאָר אויך די חברים-אָרגאַניזאַטאָרן פון דער לוויה-צערעמאָניע, האָבן אויך נאָך נישט געוואוסט אויף קלאָר, ווי אזוי זיי זאָלן זיך נוהג זײַן. די „קאָמיסיע" האָט זיך נאָך נישט געהאַט „אַרויס-געזאָגט" אויב זי איז שוין „כשר" און מע מעג זינגען דעם „אינטערנאַציאָנאַל" בײַ דער צערעמאָניע, צי זאָל מען אָפּקומען מיט אַ פּשוטן וואָכעדיקן טרויער-מאַרש...

וואָלט געווען דער מלאך-המוות זיך נישט געאײַלט אזוי, וואָלט געווען מסתמא די „קאָמיסיע" אין צווישן געקומען צון אַ הסכם. אזוי האָט מען גע-דאַרפט אַ ביסעלע „צוווארטן" ביז די קאָמיסיע וועט זיך „אַרויסזאָגן" — און אַרויסזאָגן, האָט זי געזאָגט, אַז זי קאָן נאָך נישט, ווייל סע זענען נאָך פאַראַן אין „איר טעקע" עטלעכע פּראָבלעמען, וואָס מע דאַרף נאָך אויפקלערן... טייל האָבן געטענהט: וואָס איז איצט, נאָכן אויסהויכן די נשמה, נאָך שייך אויפצו-קלערן?! האָט אָבער די קאָמיסיע געטענהט, אַז דאָס אחריות-געפיל לאָזט זיי נישט נעמען אזא באַשלוס, אָן דעם אַז זיי זאָלן קודם „אויפקלערן"... אַ מענטש, צי בלויז אַ טעקע פון אַ מענטש (וואָס איז בײַ זיי איינס און דאָס זעלביקע!) בלײַבט דער זעלביקער סײַ ער לעבט נאָך, סײַ ער לעבט שוין נישט. איז כל-זמן זיי וועלן נישט „אויפקלערן" די ענינים, קאָנען זיי נישט געבן די הסכמה צום זינגען דעם אינטערנאַציאָנאַל בײַ דער לוויה פון אַן „עלעמענט" וואָס האָט אפשר נישט דאָס רעכט דערצו...

האָט געוואַרט, דאָרט אין דער קרעמאַטאָריע, די גאַנצע לוויה-אסיפה, אַז די קאָמיסיע זאָל „אויפקלערן" די ענינים און זיך אַרויסזאָגן — עס איז אַוועק אַ פערטל שעה, אַ האַלבע שעה, באַלד ווערט שוין אַ שעה זינט מע וואַרט אַז די קאָמיסיע זאָל פאַרענדיקן דאָס „אויפקלערן" און — גאָרנישט... דער עולם האָט זיך שוין אָנגעהויבן לאַנגווײַלן. סע זענען געווען מיינונגען פון טייל חברים, אַז זיי איז שוין נימאס אזא „אויפקלערן", אין די הײַנטיקע שוין נײַע אומשטאַנדן — אויב מע האָט נישט צײַט געהאַט „אויפצוקלערן" ביז איצט — איז איצט?!...

*
* *

...בעטי האָט נאָך דאָרט, אין שפּיטאָל ליגנדיק, אָנגעשריבן פאָלגנדיקע פערזן:

לאָמיר באַצייטנס...

נאָך זיך גופא לאָמיר זיך שבעה זעצן,
נישט וואַרטן אַז אַנדערע זאָלן באַקלאָגן;
אַליין לאָמיר דעם יאָרצייט האַלטן,
אַנדערע וועלן דען קדיש נאָך אונדז זאָגן?!

לאָמיר באַצייטנס אַליין זיך באַוואָרענען,
איצט, איצט כּל-זמן מיר נאָך לעבן;
לאָמיר נישט וואַרטן אַז קינדער „שטומע"
זאָלן אונדזער נשמה אַ תיקון געבן...

5. א מאָדערנע „לוויה״

דאָס יינגעלע וועט אוודאי פאַרגעדענקען די לוויה פון זיין מוטער. אַלץ וואָס עס איז פאָרגעקומען דאָרט, אין דער צערעמאָניאַלער שטילקייט פון רונדן זאַלעכל פון דער קרעמאַטאָריע „אש“, איז פאַר אים געווען א מאָדנע ספּעקטאַקל, צו וועלכן ער איז נישט געווען צוגעגרייט. ער האָט אַזעלכס קיין מאָל נאָך נישט געזען, און מחמת דעם נישט אַלץ פאַרשטאַנען און נישט געהאַט ביי וועמען זיך אויסצופרעגן, כדי ער זאָל וויסן דעם באַטייט פון דעם וואָס ער האָט געזען, ווי א זייטיקער צושויער, גלייך דאָס אַלעס וואָלט אים נישט אָנגעגאַנגען, נאָר ווי איינעם וואָס איז צופאַליק אַהער אָנגעקומען און איז אריין, צו אָט דעם ספּעקטאַקל, אָן א בילעט, הגם סע זענען געשטאַנען מענטשן ביים אריינגאַנג, נאָר מע האָט אים נישט געפרעגט אויף קיין בילעט. מע האָט קיינעם נישט געפרעגט אויף קיין בילעטן. מסתמא איז דער אריינגאַנג א פרייער.

מע האָט אים אוועקגעזעצט אין דער ערשטע ריי פון די בענקלעך, וואָס זענען געווען ארום אָרון, וואָס איז געווען באַצירט מיט בלומען, מיט קרענץ, מיט רויטע בענדער, מיט ווייסע אויפשריפטן, וואָס ער האָט קוים געקאָנט אויסלייענען, ווייל די בענדער זענען דאָך נישט געווען אויסגעגלייכט, נאָר ווי פאַרפלאָכטן ארום די בלומען-קרענץ.

איז ער געזעסן און געשוויגן, אַזוי ווי סע האָבן געטון אַלע וואָס זענען געזעסן נעבן אים און האָבן געשוויגן, פונקט אַזוי ווי יענע וואָס זענען געשטאַנען, זיך באַוועגט אין שווייגן, גלייך ווי אַלץ וואָלט שוין געווען קלאָר און געזאָגט אַז מע האָט שוין מער גאָרנישט וואָס צו זאָגן... אויב עס איז פאַר עמעצן נישט געווען קלאָר, איז דאָס געווען ער, דער איינציקער פאַר וועמען עס איז גאָרנישט געווען קלאָר. לגמרי גאָרנישט האָט ער נישט פאַרשטאַנען פונעם גאַנצן צערעמאָניאַל, וואָס איז געווען אַזוי מאָדנע פאַר אים, אָבער ער האָט נישט געהאַט פון וועמען עפּעס צו פרעגן און אויך נישט געהאַט דעם קוראַזש עס צו טון.

ער האָט געפילט אזא מין נישט-געוואָגטקייט, אז ער האָט ווי מורא געהאט ארויס צו רעדן עפּעס א וואָרט, כדי נישט צו פארשווענכן די הייליקע שטילקייט וואָס האָט דאָ געהערשט. יאָ, פאר אים איינעם איז עס נישט געווען קלאָר, אדרבה, עס איז געווען גאָר מאָדנע. וואָס איז געשען? די גאנצע צייט, זינט ער איז און געדענקט זיך, האָט ער נאָך נישט געזען אזוי פיל מענטשן, אזוי פיל אויפמערקזאמקייט ארום זיין מוטער, ארום זיך, ארום זיי בכלל. איצט, ווען זיין מוטער ליגט פאר אים אין אומבאוועגלעכע, מיט פארמאכטע אויגן, גלייך זי וואָלט געהאט אזא רואיקן שלאָף, ווי נאָך קיין מאָל נישט, איצט איז זי ארומגערינגלט מיט אזא יראת-הכבוד אטמאָספער, אזא שטיקלייט, ווי מע וואָלט נישט געוואָלט זי אויפוועקן פון איר רואיקן שלאָף... הייסט עס, אז דער טויט איז פיל חשובער ווי דאָס לעבן? דער טויט איז וויכטיקער, אים גיט מען אָפּ א פיל גרעסערן כבוד ווי דעם לעבן?!...

און וואו איז די מומע? זי איז דאָך געווען די איינציקע, די נאָענטסטע פון זיי. געווען פאר אים אין די לעצטע צייטן נישט א „מומע'', נאָר אפילו א „מאמע'', איצט איז זי ווי באזייטיקט. זי וואגט אפילו זיך נישט צו דערנענטערן. זי קוקט בלויז פאָרויס, מיט שטאַרע אויגן, גלייך זי וואָלט איצט נישט געווען אנוועזנט דאָ, און גאָרנישט געזען וואָס סע קומט דאָ פאָר. צו מאָל דערזעט ער דאָך, אז זי כאפּט א בליק צון אים, אָבער מיידט אוים צו באגעגענען זיינע בליקן. זי איז אויף אים ברוגז?

און וואָס איז מיט די מענטשן, וואָס זענען יאָ און נישט אָנגעטון אין שווארצן, אָבער אלע האָבן זיי רויטע בענדער אויפן אָרעם, שטייען אזוי ווי פארגליווערטע מומיעס אָדער מאַנעקינען, ארום באבלומטן אָרון און וואכן עטלעכע מינוט, שווייגנדיקע, מיטן בליק געווענדט פאָרויס — דערנאָך גייען זיי מיט פאמעלעכע טריט אוועק און סע קומען אנדערע אויף זייער אָרט, מיט די זעלביקע רויטע בענדער אויפן אָרעם, מיטן זעלביקן פארשטארטן בליק פאָרויס, מיט דעם גאָרנישט זאָגנדיקן פּנים. און פון ערגעץ, מע ווייסט נישט פון וואו, פונעם סופיט, פונעם דיל, פון די ווענט (פון וואנען?) קומט א שטילע טרויעריקע מוזיק, וואָס וויל אוודאי האלטן די מוטער איינגעשלאָפן... דערנאָך האָט איינער, אויך מיט א רויטער באנד אויפן אָרעם, ארויסגענומען א בייגעלע פאפיר פון זיין בוזעם-קעשענע און עפּעס געלייענט, מאָנאָטאָן, פון וועלכן ער, אָווידיו, האָט כמעט גאָרנישט פארשטאנען. ער האָט נישט געוואוסט וואָס ער וויל זאָגן. צו וואָס ער זאָגט עס, אז סיי ווי סיי האָט מען כמעט גאָרנישט געקאָנט פארשטיין.

ער האָט אפילו נישט דערמאנט דעם נאָמען פון זיין מוטער. ער האָט בלויז גע-זאָגט „דער נפטר"...

דערנאָך האָט זיך געביטן די מוזיק. דאָס מאָל איז עס שוין נישט געווען קיין טרויער-מארש נאָר די „אינטערנאציאָנאַל", געזונגען אין שטילע אקאָרדן, אז אפילו זיי זאָלן אויך נישט אויפוועקן זיין מוטער...

... און בעת דעם שפּילן פון דער טרויעריקער מוזיק, האָט דער אָרון, קוים באמערקלעך, זיך גענומען נידערן, נידערן, אראָפּ-אראָפּ, אין א נישט-געזעענעם אָפּגרונט. און בעתן נידערן, אויך אָן דעם אז מע זאָל עס קאָנען באמערקן, האָט זיך ביסלעכוויז פארדעקט, מילימעטער נאָך מילימעטער ביידע זייטן פו-נעם אָרון, אז פונקט דעמאָלט ווען דער ארון איז שוין געווען כמעט אין גאנצן אונטערן אויבערפלאַך פונעם דיל, דעמאָלט האָט זיך שוין מער נישט אָנגע-זען גאָרנישט, אויך נישט דאָס בלאַסע פּנים פון זיין מוטער. און סע האָט זיך שוין מער נישט אָנגעזען גאָרנישט, קיין אָרון, קיין בלומען, קיין „אָפּגרונט", ווייל אויך דער דיל האָט זיך ווי אויסגעגלייכט, אויסגעפולט, גלייך סע וואָלט שוין דאָרט קיין מאָל גאָרנישט געהאט געווען, קיין אָרון, קיין טויטער, נאָר — גאָרנישט...

די מענטשן האָבן זיך ווי אויפגעוועקט ווי פון א ביין חלום, ווען סע האָט זיך דערהערט א שטים (אויך דאָס האָט מען נישט געקאָנט ווּסן פון וואנען סע קומט דאָס קול!):

— די צערעמאָניע פון „פאראשן" האָט זיך געענדיקט...

ערשט דעמאָלט האָט אָווידיו דערפילט א ווייטיק ביים הארץ. ערשט איצט האָבן זיך אים אָנגעפולט די אויגן, און איבערגעגאָסן מיט טרערן. אָבער ער האָט נישט געוויינט. ער האָט בלויז געפילט אז די אויגן האָבן זיך אים פארנעפּלט און זעט מער גאָרנישט מיט זיינע אויגן. האָט ער דאָך געמוזט אָפּווישן די טרערן, וואָס האָבן געטריפט, געטריפט, כאָטש ער האָט זיך באמיט זיי אויסצווווישן, אז זיי זאָלן נישט פארשטעלן זיין ראייה. ער האָט געוואָרט אז די מומע זאָל זיך דערנעענטערן צון אים. זאָל אים נעמען ביי דער האנט, ווי געוויינטלעך. וואָס וואָרט זי? זעט זי דען נישט אז ער קאָן זיך נישט דערנעענטערן צון איר? אים האַלט מען ווי א געפאנגענעם. צוויי ווילד-פרעמדע מענטשן, וואָס ער האָט זיי קיין מאָל נישט געזען, האָבן איבערגענומען זייער אפּיטרופּסות און באפרייען אים נישט...

און וואו איז אהינגעקומען זיין מוטער? ... וואָס פאר מין וואָרט איז עס „פאראשן"? ... ער האָט געוואוסט דאָס וואָרט ברענגען צו „קבורה", וואָס ער

האָט שוין פאַרשטאַנען, אַז מע מיינט אַריינלייגן אין אַ „קבר“... יאָ, מע זאָגט אויך „„באַערדיקן“, וואָס סע הייסט אַריינלייגן אין דער ערד... אָבער איצט זאָגט מען דאָך „פאַראַשן“?! די מוטער איז טאַקע פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַש?... אָט די דאָזיקע פראַגן האָט ער נישט געהאַט וועמען צו שטעלן. דאָס וועט ער געוואויר ווערן שפּעטער מיט יאָרן. פּונקט אַזוי ווי ער וועט דעמאָלט געוואויר ווערן, אַז יענע מעדאַלן, וואָס מע האָט געלייגט אויף אַ סאַמעטן קישעלע צו קאָפּנס פון זיין מוטער בעת זי איז געלעגן אַ פאַרשלאָסענע אין אָרון, זענען געווען מעדאַלן פון זיין מוטער, וואָס זי האָט באַקומען במשך פון די פּאָר געצייל-טע יאָרן, ווען זי איז געווען „טעטיק“... דעמאָלט האָט זי זיי באַקומען פאַר אירע „פאַרדינסטן“, אָבער ער האָט זיי נישט געזען קיין איין מאָל נישט די מע-דאַלן אויף דער ברוסט פון זיין מוטער... איצט, ווען די מוטער „דרימלט“, זי זעט זיי דאָך סיי ווי סיי נישט, איצט זענען די מעדאַלן אויסגעשטעלט גע-וואָרן אויפן סאַמעטענעם קישעלע, ביי איר צו קאָפּנס, ווי אין אַ וויטרינע...

און וואו זענען זיי איצט אַהינגעקומען די מעדאַלן?

...קינדישע געדאַנקען. נאַרישע געדאַנקען. אומשולדיקע געדאַנקען... איז דאָך אַלץ וואָס עס איז אומשולדיק, איז אויך נאַריש... און אויך ערלעך. ערלעכע מחשבות, וואָס בלויז אַ קינד האָט זיי אין מוח, און ווייסט זיי צו פאַרשווייגן, ווייל ער וואַגט נאָך נישט צו עפענען דאָס מויל און פרעגן, כדי מע זאָל נישט לאַכן פון אים, אַז ער איז אַזאַ שוטה און פרעגט אַזעלכע נאַרישע „קינדישע“ שאלות וואָס פּאַסן זיך פאַר אַ קינד, בעת ער האַלט זיך שוין פאַר אַ „גרויסן“, אַ דערוואַקסענעם, וואָס טאָר נישט פרעגן גאָרנישט ביי די גרויסע, זיי זאָלן נישט לאַכן פון אים... אויב שוין יאָ פרעגן, איז דאַרף מען דאָס צווישן זייניקע, די קינדער-חברים, פון זיין עלטער, וואָס ווייסן אפשר עפּעס מער פון אים אין די דאָזיקע ענינים. אָבער, אין זיין לאַגע פון אַ יתום... אַ יתום?

וואַרט נאָר, אַ יתום איז אַ ייִנגל וואָס האָט פאַרלוירן איינעם אָדער ביידע פון זיינע עלטערן... אמת, זיין מוטער איז טאַקע געשטאָרבן. דאָס איז מער קיין סוד נישט. סע ווייסן עס אַלע זיינע שפּיל-חברים. טייל פון זיי זענען דאָך געווען אויך ביי דער לוויה. אמת, זיי זענען געשטאַנען פון דער ווייטנס. זיי האָבן זיך נישט דערנענטערט צו אים. אָבער געזען האָט ער טייל פון זיי, סיי איידער ער איז אַריין אין זאַלעכל פון דער קרעמאַטאָריע סיי נאָך דער צערעמאָניע ווען ער

איז שוין ארויסגעגאנגען פון דאָרט, באַגלייט פון צוויי פרעמדע מענטשן וועלכע האָבן זיך גענומען (אָדער אפשר האָבן זיי באַקומען פון עמעצן) די אויפגאַבע אים צו באַגלייטן, פריינדלעך, צו דערמוטיקן זיין עלנטקייט... נו, יאָ, דאָס ווייסן איצט שוין אויך זיינע חברים אַז זיין מוטער איז געווען שווער קראַנק, געווען כמעט א יאָר אין שפּיטאָל. און איצט איז זי געשטאָרבן. מע האָט זי „פּאַראַשט“ און ער איז א „יתום“... אָבער וואו איז זיין פּאָטער?

איז דען זיין פּאָטער אויך „פּאַראַשט“ געוואָרן?!...

6. ווער איז בעטי?

ווער איז אייגנטלעך געווען די פארשטאָרבענע בעטי מאַרקאָוויטש?

זייער ווינציקע חברים, אפילו די פון ארום איר, האָבן געוואוסט ווער זי איז, פון וואנען זי שטאמט, ווי אזוי זי האָט געלעבט פריער, אין איר יוגנט. זי איז דאָך נישט געווען קיין דאָיקע. זי איז דאָך געקומען פון באסאראביע, איז האָבן זי געקאָנט מיינסט די באסאראבער אָפּשטאמיקע חברים. זיי פלעגן געבן די רעפערענצן, געוויינטלעך, ווען מע האָט איבערגעפּרואווט די דאָסארן פון די חברים, כדי איבערצובייטן די פארטיי-בילעטען וכדומה.

איז אויב מע וויל זיך יאָ עפּעס מער דערוויסן וועגן איר, וועט זיך דאָ אי-בערשרייבן עטלעכע דאטן פון איר דאָסאר, וואָס איז שוין איצט מער קיין סוד נישט. איצט האָט מען דאָך אים שוין איבערגעגעבן צום ארכיוו, פון נישט-לעבעדיקע, וואו די סודות זענען שוין מער קיין סודות נישט.

געהייסן האָט זי עליסאבעטא (אָדער אויף יידיש: אלישבע!) מאַרקאָוויטש.

געבוירן אין יאָר... ניין, ביי קיין פרויען ציילט מען נישט די יאָרן, איז נישט וויכטיק געגנוי איבערצוגעבן ווי אלט, אָדער ווי יונג, זי איז געווען. אָבער אין דאָסאר דארף מען דאָך זאָגן דעם אמת... דעם אמת? ניין. דאָ איז אויך עפּעס נישט פּינקטלעך פארשריבן, ווייל זי האָט זיך דערקלערט פאר ייִנגער מיט א פּינעף יאָרן, ווייל קיין מעטריקעס האָט מען פון באסאראביע נישט געקאָנט מיטברענגען. איבעריקנס, איז קיינעם דעמאָלט נישט איינגעפאלן ביי אזא חברטע, וועלכע האָט אקטיווירט אין דער אילעגאלער ארבעטער-באוועגונג, צו גיין נאָכפאָרשן. קיינעם איז נישט געגאנגען אין לעבן אריין געוואויר צו ווערן פּינקטלעך איר עלטער. ווי געזאָגט, ביי פרויען איז דאָס שוין א באוואוסטע מחלה, וואָס איז נישט אויסגעהיילט געוואָרן פון קיין שום אידעאָלאָגיע אויף דער וועלט, קיין מאָל נישט... איז וויפל זשע יאָרן זי איז אלט געווען, אויב סע אינטערעסירט יאָ עמעצן, האָט ער זיך עם געקאָנט משער זיין, במשך דעם לייע-נען די דאָזיקע „פרײלעכע" מעשה...

איר פּראָפּעסיע: אַרבעטאָרערין... אָבער אויך דאָ דאַרף מען צוגעבן, אַז אין דאָסאַר איז טאַקע אַזוי פאַרשריבן, אָבער ווען מע זאָל צונויפרעכענען די טעג, וואָכן און חדשים וואָס זי האָט בסך-הכל געאַרבעט אין אַ טעקסטיל-פּאַבריק וועט מען ביים בעסטן ווילן נישט קאָנען אָנצייילן קיין יאָרן. מע האָט זי דען געלאָזט אַרבעטן? מע האָט זי דאָך אַרומגעפירט אין די תּפיסות. פון איין תּפיסה אַרויס און אין אַנדערער אַריין, פאַר איר אומלעגאַלער פּאָליטישער טעטיקייט (די מעדאַלן זענען דען געקומען אומזיסט?). אָבער אין דאָסאַר איז זי אַזוי פאַרשריבן. הייסט עס, אַז אַ פּראָלעטאַריערין, און אפשר אויך מיט רעכט. הגם, זי וואָלט פונקט אַזוי געקאָנט פאַררעכנט ווערן פאַר אַן אינטעליגענטקע, אַ שרייבערין. אָבער בעסער זאָל מען זי לאָזן זיין אַן אַרבעטאָרערין, וואָס איז ווי אַ בלום צו באַשיינען אַן אויטאָביאָגראַפיע פון אַן אַקטיוויסטין, בפרט נאָך איינע, וואָס האָט געאַרבעט אויף אַזאַ הויכן פּאָסטן. בפרט נאָך ווען זי איז געווען אַ טאָכטער פון אַזאַ נישט „פּראָלעטאַרישער“ אָפּשטאַמיקייט...

די עלטערן: דער פאָטער, ווי געזאָגט, איז געווען אַ „קליינבירגער“, אַ קרעמער. אמת, אַ גאָר קליינער קרעמער, מיט אַ געוועלבל קליין ווי אַ גענעץ, אָבער דאָך אַ סוחר... די מוטער האָט זיך באַשעפטיקט מיט דער הויזהאַלטונג. אייגנטלעך, מיט וואָס עפּעס אַנדערש וואָלט זי זיך געקאָנט באַשעפטיקן, ווען זי האָט געהאַט צו כאָווען אַ פולע שטוב קינדער, איינס קלענער פונעם אַנדערן?! (אויך דאָ וואָלט מען געקאָנט עפּעס צוגעבן, אַז דער פאָטער איז נישט געווען קיין געבוירענער סוחר, נאָר אַ ישיבה-בחור, וואָס איז געוואָרן אַן איידעם אויף קעסט, וועלכער האָט געירשנט דאָס געוועלבל פון זיין שווער, און דאָך נישט געהאַט מיט וואָס אויפצוּוואַקסן די קינדער, אַז זיי זענען געווען געצוואונגען זיך צו צעשפּרייטן איבערן לאַנד, ווער וואוהין, סיי צו דער אַרבעט, סיי צו דער פּאָליטישער טעטיקייט!).

בילדונג: געוויינטלעך פלעגט בעטי שרייבן אין אירע אויטאָביאָגראַפיעס אַז זי איז אַן אויטאָדידאַקטין, דאָס הייסט אַז זי האָט זיך געלערנט אַליין, אָן צו לערנען זיך אין מלוכהשע שולן. אין דער ערשטער צייט איז דאָס נאָך געווען ניחא אַזוי צו שרייבן. אָבער דער אמת איז, אַז זי האָט געהאַט געענדיקט אויך אַ תּרבות-שול, ווי אַלע אַנדערע פון איר גלייכן, פון דער באַסאַראַבישער יוגנט, וועלכע האָט אָנגעהויבן זיין טעטיק אין... דעם „השומר-הצעיר“... דערנאָך, ווען סע זענען זיך צערינען די מעגלעכקייטן אויף „עולה“ צו זיין, וויל די גאַנצע לאָקאַלע אָרגאַניזאַציע האָט באַקומען צוגעטיילט בלויז איין איינציקן „צערטיפיקאַט“ און קאַנדידאַטן זענען געווען צענדליקער... האָט זי

ווי אויך אנדערע ווי זי, זיך אריינגעגליטשט אין דער טעטיקייט פון דער קאָמוניס־טישער יוגנט־אָרגאַניזאַציע, און זי האָט פאַרשפּרייט אומלעגאַלע ליטעראַטור, געלאָפן צו געהיימע זיצונגען ... ביז מע האָט זי אַרעסטירט ... דערנאָך האָט מען זי ווידער ...

שפּראַכן: זי האָט גערעדט און געשריבן רומעניש, רוסיש, יידיש (איר מוטער שפּראַך!) און העברעאיש (די תרבות־שפּראַך!) און א ביסעלע דייטש (וועלכער ייד קאָן נישט כאָטש א ביסעלע דייטש?) ...

דאָס הייסט, אז וועגן בעטין ווייסט מען נישט זייער פיל אויך איצט נישט. אָבער עס איז, דאַכט זיך, גענוג אויף צו פאַרשטיין פיל פון אירע האַנדלונגען, וואָס זענען דאָ דערציילט געוואָרן, סיי לגבי איר זון, וואָס איז געבליבן א יתום, סיי וועגן די כתב־ידן, וואָס זענען פּונקט אַזוי געבליבן יתומימדיקע ...

יאָ, מע טאָר נישט פאַרגעסן, אז ביי דער רובריק „קרובים", ווי עס איז שוין דערציילט געוואָרן, פלעגט זי זאָגן אז זי האָט נישט קיין קרובים נישט אין לאַנד און נישט אין אויסלאַנד. שפּעטער (פּונקט אַזוי ווי אין דער סאַמע ערשטער ביאָגראַפיע אירער!) האָט זי שוין צוגעגעבן דאָס וואָרט „נאָענטע". מיט דער צייט האָט זי פּשוט פאַרגעסן, ווייל ווי געזאָגט אז זי האָט פאַרשוויגן קודם, און דערנאָך טאַקע „פאַרגעסן" אָן זיי ...

אמת איז, אז די נאָענטסטע קרובים אירע זענען טאַקע אומגעקומען. טייל אין טראַנסניסטריע און טייל אין אוישוויץ. אָבער פון די נישט „נאָענטע", דאַכט זיך אז סע לעבט נאָך עמעצער, אין אויסלאַנד ... אָבער וועמען פעלן זיי איצט אוים, בפרט אין דאָסאַר?! ...

דאָס וועט שפּעטער, מיט א צייט, געוואויר ווערן איר זון, אָווידיו, ווען ער וועט אונטערוואַקסן און „זוכן" עפּעס אַזעלכע קרובים ...

אָבער וועגן דעם וועט זיך איצט נאָך נישט דערציילן. דאָס וועט געשען שפּעטער ... אויב דער וואָס לעבט אייביק און ווייסט אַלע פאַרבאָרגענישן פון עם מענטשנס האַרץ וועט באַשערן געזונט, וועט אויך דאָס דערציילט ווערן, מערצע־שעם.

אָבער אָנגעזאָגט ווערן, וועט עס יאָ, אין „עפּילאָג־פּראָלאָג" פונעם סוף, וואָס וויל זיין אן אָנהייב, ווי געזאָגט, מערצעשעם...

.7

א טרעפּל אַרויף

זאָל שוין זיין שאַ,
זאָל שוין זיין שטיל,
שוין גענוג געוויינט,
שוין גענוג געקלאָגט ...
יעדע מעשה, צי יאָ
אָדער נישט מע וויל,
מוז נעמען א סוף,
ווי מ׳ע זאָגט.

צו מאָל, א באוואוסטזיניקער קער,
צי א מינדער באוואוסטזיניקער ווענד,
א ביסעלע חכמה און מזל נאָך מער,
דאָס אַלץ קאָן דערפירן צו א העפּי־ענד ...

ווערט עס טאקע דאָ אזוי דערציילט,
אין דאָזיקן קאפּיטל, כמעט ווי באנאַל,
נאָר אויפגעלעבט פון דער נייער ווענדונג,
אין די נייע צייטן געוועזן איז דער פאַל.

נאָום איז נישט בלויז רעהאביליטירט,
העכער מיט א טרעפּל אויף דער לייטער,
נאָר אויך דערהויבן אין זיין פּאָסטן,
פון מדריגה צו מדריגה שוין גייט ער.

איז עס דאָך איצטערט שוין פרייליכער,
די צייטן שוין גינציקער צום שטרעבן,
וועט די מעשה וועגן זינדל זיין ווייכער,
וואויל פאר יענע וואָס וועלן עס דערלעבן!...

1. נאום איז „ארויס"

די באן האט געוויגט די פּאסאזשירן גלייך ער וואלט זיי געוואלט איינשלעפן ווי מע וויגט א קינד. אמת, סע זענען אויך קינדער צווישן די רייזנדער, אבער מייסטנס זענען עס דאך געווען דערוואקסענע. נאך מער, סע זענען געווען אויך איבערגעוואקסענע, וואס האבן זיך געעלטערט פאר דער צייט. אט, למשל, איז געפארן אויך נאום דאנטשולעסקו, וועלכער האט זיך צוריקגעקערט אהיים, נאכן „אפּזיצן" עטלעכע יארן, הגם ער האט אפילו איצט אויך נאך נישט געוואוסט פּינקטלעך פאר וואס מע האט אים איינגעזעצט און אויך נישט אויף וויפל צייט. ער האט געוואוסט, פּונקט ווי אנדערע ווי ער, אז עס איז אונטערגעגאנגען א זון, און אט די זון האט איבערגעלאזט הינטער זיך א שאטן, אין וועלכן סע האבן געלעבט, נישט בלויז ער, נאר מיט אים אויך פיל אנדערע, גרעסערע פון אים (צווישן זיי אויך זיין געוועזענער שעף!) און אויך גלייכע מיט אים, און אפשר אויך קלענערע פון אים...

אזוי ווי ער האט נישט געוואוסט ווען מע האט אים „פארנומען". מע האט דאך אים געפאנגען, ווי אמאל האבן הינט-כאפּער געפאנגען הפקרדיקע הינט אויף דער גאס, וואס ער האט געהאט דאס בילד אין זיין זכרון פון זיינע קינדער-יארן, אזוי האט מען דאך אויך אים „געכאפּט", ממש אויף דער גאס, ווען סע האט זיך אפּגעשטעלט א מאשין, אן אויטאמאביל אן פענצטער פון טונקעלן קאליר, און צוויי „יינגען" האבן אים געהייסן איינשטייגן... דאס איז דאך געווען אלץ. ערשט דארט, אינעווייניק אין דעם טונקעלן אויטאמאביל, ערשט דארט האט מען אים אנגעטון די קייטעלעך אויף די הענט.

יא, דעמאלט איז ער נאך געווען אליין. אין יענעם אויטאמאביל זענען נישט געווען קיין אנדערע, איז געווען „אומהיימלעך", ער האט נישט געהאט זיך מיט וועמען אדורכצושמועסן, אז ער זאל געוואויר ווערן וואס און ווי אזוי. אמת, ער האט געפּרואווט פרעגן, אבער ער האט גערעדט ווי צו די ווענט. קיין

איינער פון זיי האָט אים נישט געזאָגט גאָרנישט, האָבן נישט געענטפערט אויף זיינע פראַגן. שטום און טויב זענען זיי געווען. האָט ער מער שוין גאָרנישט געפרעגט. נאָר געוואַרט, דערנאָך האָט ער זיך דערוואַרט. ווען סע זענען אדורך די שוואַרצע טעג און ווייסע נעכט פונעם „אויספאָרשן", ווען מע האָט אים גע־פרעגט אזעלכע שאלות אויף וועלכע ער איז בכלל נישט געווען צוגעגרייט אויף צו ענטפערן. גלייך דאָס לשון וואָלט געווען אן אנדערס, נישט אויף דעם גע־ווייטלעכן לשון, מיט וועלכן ער האָט גערעדט ביז איצט. אדרבה, מע האָט גאָר גענומען זיין נישט־פאַרשטיין, גלייך ער וואָלט זיך געמאַכט תמעוואַטע און וויל נישט „מיטאַרבעטן" מיט די „אָרגאַנען", ער מאַכט שוועריקייטן, מיט א כיוון אויסצובאַהאַלטן די פאַררעטערישע מעשים פון זיין שעף (ער האָט דען עפּעס געוואוסט פון זיין שעף, וואָס ער טוט גוט און וואָס ער טוט „פאַררעטעריש"?!) און אזוי אַרום פאַרערגערט ער אויך זיין אייגענע לאַגע...

ווען סע זענען אדורך די עטלעכע וואָכן, אין וועלכע ער איז טאָג נאָך טאָג און נאַכט נאָך נאַכט „אויסגעפאָרשט" געוואָרן, ווען ער האָט געגעסן זייער בצימצום, בלויז אזוי פיל אז ער זאָל נישט אויסגיין פאַר הונגער, ווען ער האָט געטרונקען וואַסער בלויז איין מאָל אין דריי טעג — האָט ער שוין נישט גע־שטעלט קיין שום פראַגן, ווייל פאַר אים איז שוין אַלעס געווען ווי קלאָר — אָבער ער איז שוין אויך נישט געווען בכוח צו ענטפערן אויך נישט. אומזיסט האָט מען אים שוין געפרעגט, ער האָט שוין נישט געקאָנט ענטפערן אויך אויף דעם וואָס ער האָט יאָ געוואָלט... ער האָט געשטרעקט די האַנט צו דער פּען און קוים אַרויסגעשעפּטשעט:

— גוט, איך וועל אַלץ חתמענען... שרייבט אָן...

האָט מען אָנגעשריבן — און ער האָט געחתמעט און דערמיט האָט זיך עס געענדיקט.

געענדיקט? ניין, נאָך נישט אין גאַנצן. אָבער מע האָט אים שוין אָפּגע־לאָזט. מע האָט אים שוין מער נישט גערופן צום „אויספאָרש". מע האָט אים בלויז גערופן ווען עס איז געווען דער משפּט. יאָ, דאַכט זיך, אז דעמאָלט איז געווען דער משפּט... אָבער, סע האָט זיך געדאַכט אז נישט אים משפּט מען. ער איז, דאַכט זיך געווען בלויז אן עדות... מע האָט אים אויך אויסגעהערט. אָבער קיין סך איז דאָך נישט געווען וואָס אים אויסצוהערן. ער האָט בלויז געדאַרפט ענטפערן מיט „יאָ" און מיט „ניין" אויף די פראַגן פונעם ריכטער. מייסטנס האָט ער געדאַרפט זאָגן „יאָ"... און דאָס איז געווען אַלץ...

ער איז נישט געווען דערביי ווען סע זאָל געווען רעדן אַן אָנקלאָגער, ווען סע זאָל רעדן אַ פאַרטיידיקער. דאָס האָט מען אוודאי געטון אָן אים. צו וואָס זאָל מען אויך אים מטריח זיין צו אַזעלכע קלייניקייטן, וואָס זענען בכלל נישט וויכטיק געווען פאַר אים? — נישט אים האָט מען דאָך געמשפּט. אים האָט מען בלויז אויסגעהערט, דאַכט זיך, ווי אַן עדות, וואָס האָט „געוואוסט" אַלץ אויף קלאָר. נו, האָט ער אויך אַרויסגעהאָלפן אויפקלערן אַז דער טריבונאַל זאָל אויך זיין אין קלאָרן...

דערנאָך, שפּעטער מיט חדשים, האָט ער זיך באַגעגנט אויך מיט אַנדערע, העכערע און גלייכע און נידעריקערע פון אים. אַלע האָבן זיך דאָרט באַגעגנט ווי מע באַגעגנט זיך אויף אַ בית-עלמין, און סע פאַרשווינדן די קלאַסן-דיפערענצן, אַלע זענען דאָך געווען אָנגעטון מיט די זעלביקע תפיסה-קליידער, ווי מיט תכריכים, אָן אונטערשייד פון „העכער" און נידעריקער. אַלע זענען געווען גרוי, אָן וועלכן קאָליר און אָן וועלכן ראַנג... אַלע זענען געווען (ער איז שוין געוואויר געוואָרן!) „פּראַקטיאַניסטן"... אָן פּרינציפּן, פּאַררעטער, וואָס האָבן געפירט אונטערגראָבנדיקע טעטיקייטן קעגן דער מלוכה און קעגן דער באַוועגונג (קעגן גאָט נישט?!)... האָבן זיך פאַרקויפט פאַר אַ „טאָפּ לינדזן"...

נו, איצט איז עס שוין געווען „קלאָר". און ווען נאָום האָט דערפילט אין זיינע חושים (מיטן שכל נאָך נישט!) אַז אַלץ איז שוין קלאָר, אַז ער איז שוין אַ געפאַנגענער ביי „זייניקע", האָט ער אַליין אויך זיך גענומען „געפאַנגען" ביי זיך גופא...

אפשר וואָלט מען געדאַרפט דאָ פאַרטייטשן, וואָס סע הייסט זיין געפאַנגען ביי זיך גופא? ניין. עס איז איבעריק מאריך צו זיין. ווייל סע זענען פאַראַן זאַכן, ווערטער, באַגריפן, וואָס דאַרפן געלאָזט ווערן אַזוי, אומפאַרטייטשט. אַזוי איז גאָר בעסער. ווייל, אדרבה, וויפל מע וועט זיך באַמיען זיי אויפצוקלערן, אַלץ אומאויפגעקלערטער און אומפאַרשטענדלעכער וועלן זיי פאַרבלייבן. נו, איז צו וואָס טויג אַזאַ אומזיסטיקע טירחא? יאָ, נאָום האָט זיך גענומען געפאַנגען ביי זיך גופא, זיך „איינגעשפּאַרט" אין זיך. ער האָט מער מיט קיינעם נישט גערעדט קיין איין וואָרט... יאָ, טייל פון זיינע באַקאַנטע האָבן טאַקע געמיינט אַז ער איז אַראָפּ פון זינען. אויב זיי האָבן געפּרוּווט מיט אים אָנבינדן אַ שמועס און געזען אַז עס איז אומזיסט, האָט מען אים געלאָזט, ווי ווען מע לאָזט צו רו אַ דילן, אַ משוגענעם. שעדלעך איז ער דאָך נישט געווען. ער האָט קיינעם קיין בייזס נישט געטון, נישט געביסן קיינעם...

ער האָט נישט געביסן?... ער האָט זיך צוריקגעהאַלטן. אמת, עס איז אים זייער שווער אָנגעקומען, אַז ער זאָל נישט נעמען בייסן, בייסן ווי אַ משוגע-

נער הונט. ווען ער פֿאַלט אָן אויף סיי װעמען, ווער סע קומט אונטער. ער בייסט הגם מע ווייסט נישט פֿאַר וואָס, צו וואָס. יאָ, נאָום האָט אויך געוואָלט בייסן. אַזוי האָט ער געפֿילט, אַזאַ מין ווילן, אַ הייסן ווילן, וועלכן ער האָט קוים געקאָנט איין זיך צוימען, צו בייסן... וועמען? אַלע, אַלע אָן אונטערשיד, אַפֿילו זיך גופֿא, אַריינבייסן אין זיין אייגן פּאַרוויאַנעט יונג פֿלייש, בייסן ווילד, ווילד, ווייל ער האָט זיך דערזען אין אַ ווילדן דזשונגל — און ער האָט געוואוסט אַמאָל אַ ווערטל: אויב דו לעבסט צווישן וועלף דאַרפֿסטו וואָיען ווי זיי, אַנדערש...

אַנדערש וואָס? אַנדערש בייסט מען דיך, ווי מע האָט אים אַריינגעביסן איצט מיט ווילדע ציין אין זיין יונגן ווייסן פֿלייש, ניין ברוינעם, ציגיינערישן פֿלייש, קודם מיט די אייזערנע קייטעלעך האָט מען אים אַריינגעביסן, דערנאָך, נאָך פֿיל ווייטיקדיקער, מיט די פֿראַגן וואָס האָבן נישט געהאַט גאָר קיין שום שייכות נישט צו אים, אָבער דאָך האָט מען אים „געביסן" מיט זיי. דערנאָך איז געקומען די פֿאַרגליווערטע צייט, ווען עס איז גאָרנישט געשען. לגמרי גאָר־נישט. נישט עס איז געווען טאָג און נישט עס איז געווען נאַכט. נישט עס איז אויפֿגעגאַנגען פֿאַר אים די זון און נישט זי איז פֿאַרגאַנגען (פֿאַרשטייט זיך, אויב זי איז נישט אויפֿגעגאַנגען האָט זי דאָך נישט געהאַט פֿון וואַנען און וואוהין צו פֿאַרגיין!), אַלץ איז גערונען, אָן אַ סדר, אָן אַ זינען, אָן אַ ציל...

... אויך דעמאָלט, ווען סע האָבן זיך באַוויזן, דאָס איין און איינציקע מאָל, ווען מע האָט דערלויבט צו מאַכן אַ וויזיט די געפֿאַנגענע, ווען סע האָט, ווי סע ווייזט אויס, שוין יאָ זיך באַוויזן אַ שטראַלעכל פֿון אַ נייער אויפֿגייענדי־קער זון, און סע זענען געקומען צו אים זיין פֿרוי, בעטי, און זיין זון, וואָס ער ווייסט אַפֿילו נישט זיין נאָמען (ער האָט פֿאַרגעדענקט בלויז די נישט־גע־ווינטשענע קאָליר זיינע, די ברוינע, ציגיינערישע הויט!), אויך דעמאָלט האָט ער זיך נישט גערירט, און איז נישט אַרויס פֿון זיין אייגענער „געפֿאַנגענשאַפֿט". ער האָט אויך דעמאָלט נישט אַרויסגערעדט קיין איין איינציק וואָרט... אמת, ער האָט עס באַדויערט, ווייל ווער־ווער אָבער זי, בעטי, האָט עס דאָך אוודאי נישט פֿאַרדינט פֿון אים אַז ער זאָל זיך אַזוי מיט איר אויפֿפֿירן... זי איז דאָך געווען, ווי ער האָט געהערט, אַ יוצא־מן־הכלל... זי האָט זיך דאָך נישט אונ־טערגעגעבן. זי האָט זיך פֿון אים נישט אָפּגעזאָגט. אים נישט פֿאַרדאַמט, ווי סע האָבן געטון אייגענע זין קעגן זייערע פֿאָטער און מוטער. צו וואָס זשע האָט עס געטויגט זיי צו באַשטראָפֿן, ווען זיי האָבן עס נישט פֿאַרדינט?... מיט וואָס איז שולדיק געווען זיין זינדל, אַז ער זאָל אים נישט שענקען כאָטש אַ שמייכל, אַ גוט וואָרט?!...

נו, איצט איז עס שוין פאַריבער. אַלץ איז שוין הינטער דעם אַלעמען. מען איז שוין, וויזט אויס, איבערגעקומען דאָס אַלץ.

נעכטן, ווען מע האָט גערופן אין דער קאַנצעלאַריע פון דער תפיסה, דער דירעקטאָר גופא האָט זיי גערופן איינציקווייז און געזאָגט... יאָ, וואָס האָט ער געזאָגט? ניין, ער ווייסט נישט גענוי וואָס ער האָט געזאָגט, ער האָט דאָך גע־רעדט, גלייך ער וואָלט געוועז געליינט א דרשה, וואָס ער זאָל זיך געוועזן האָבן איינגעחזרט פון פריער, מיט פראַזן ווי פון א בראָשור... נישט נאָר ער, אַפילו די אַנדערע, וועלכע זענען אויך פּונקט ווי ער גערופן געוואָרן, און מסתמא האָט מען זיי אויך געהאַלטן די זעלביקע דרשה, אויך יענע האָבן נישט פאַרשטאַנען גאָרנישט, אָדער נישט מסוגל געווען אויפצוכאַפּן כאָטש איין פראַזע. זיי האָבן פאַרשטאַנען בלויז איין זאַך, אַז אַלץ וועט זיין „גוט“, אַז זיי וועלן אַרויס אויף דער פריי... עס איז געווען נישט מער ווי א טעות...

וואָס טעות, ווען טעות?... זיי האָבן נישט איבערגעפרעגט. צו וואָס טויג איבערפרעגן?! זיי האָבן דען נאָך נישט געלערנט געגנוג אויף זייער אייגענער הויט, אַז איבערפרעגן איז גאָר איבעריק. אָדער מע דאַרף נישט אָדער סע העלפט נישט. איז העלפט דאָך מסתמא נישט, איז צו וואָס שטעלן פראַגן, ווען מען ניצן די פראַגן? אים, נאָומען, העלפן שוין נישט קיין פראַגן און אויך אַפילו נישט קיין ענטפערן. ער ווייסט איין זאַך: איצט לאָזט מען אים אַרויס פון דאָ אויף דער פריי. ער איז שוין נישט מער קיין „געפאַנגענער“ ביי זיינע „אייגענע“... אָבער ביי זיך? פון זיין אייגענער געפאַנגענשאַפט, ווער וועט אים פריי לאָזן?!

... מע האָט אים געגעבן מלבושים. דאַכט זיך, אַז סע זענען די געוועזענע מלבושים מיט וועלכע ער איז געוועזן אַנגעטון, ווען מע האָט אים „פאַרנומען“ און דאַכט זיך אַז סע זענען גאָר אַנדערע... אָבער איז דען וויכטיק וואָס פאַר א מלבושים ער האָט? דער עיקר איז וואָס ער איז אָנגעטון שוין נישט מיט קיין תפיסה-קליידער. ער האָט א בילעט און פאָרט אַהיים...

איז וויגט אים אויך די באַן, צווישן די איבעריקע רייזנדיקע. ווער ווייסט דען א חילוק צו מאַכן צווישן די רייזנדיקע וואָס קומען און יענע וואָס גייען? ... ווען מע זאָל פאַרצייכענען די מחשבות פון די רייזנדיקע פון איין איינצי־קן וואַגאָן, טראַכט זיך נאָום, וואָלט אַרויסגעקומען אַזא בבלישע פאַרמישעניש, אַזא מיש-מאַש, אַז מע וואָלט געקאָנט מיינען, אַז מע האָט באמת צו טון מיט משוגעים...

דערווייל זענען פאַרן פענצטער פונעם וואַגאָן, געלאָפן אין אײַלעניש, אין וועלכן מע באַמערקט ביימער, טעלעפאָן־סלופּעס, פעלדער מיט הײַזלעך, בריקן, סטאַנציעס, ביי וועלכע די באַן האָט זיך אָפּט מאָל אויך נישט אָפּגעשטעלט. אַלץ, אַלץ איז אין אײַלעניש, עס איז דאָך אַ שנעל־צוג, גלײַך אַלע וואָלטן זיך גע־אײַלט וואָס גיכער אים, נאָומען, אָפּצופירן אַהיים, אַהיים...

... אַהיים?!

2. אָן אלמן

אָנגעקומען, האָט נאָוס, ווי א פריש געבוירענער, אָדער גאָר אויפגעשטאַנענער תחיית-המתים געדארפט אָנהייבן טראכטן. ביז איצט האָט ער שוין א שיין שטיקל צייט געקאָנט לעבן אומגעטראכט. סע האָבן דאָס געטון אנדערע. יאָ, סע זענען דאָך געווען צו דעם צוועק אנדערע, וואָס האָבן אים פארשפאָרט די דאָזיקע טירחא, די אומזיסטיקע טירחא צו טראכטן, ער האָט בלויז געדארפט טון וואָס אנדערע טראכטנדיקע אָדער גאָר נישט-טראכטנדיקע, האָבן פון אים געפאָדערט. איצט, איצט ווען ער איז אראָפּ פונעם וואגאָן אויפן וואָקזאל, האָט ער שוין יאָ געמוזט אָנהייבן טראכטן: ווי אזוי קומט מען אָן אהיים?

אין קעשענע האָט ער נישט געהאט קיין איין לעי נישט, אפילו נישט אויף קיין בילעט אויפן טראמוויי, מיט וועלכן ער זאָל אָנקומען ביז אהיים...

איז ער ארומגעגאנגען אויפן וואָקזאל ווי אָן א ציל, ביז ער האָט זיך אנטשלאָסן, ווייל די צייט ווארט נישט. באלד איז מיטאָג צייט, מע הערט אויף די ארבעט, וועט ער שוין נישט האָבן אפילו צו וועמען אָנצוקלינגען.

האָט ער זיך גענומען מוט (צום ערשטן מאָל נאָך אזוי פיל יאָרן!) און ארויסגעוויזן אָן אייגענע איניציאטיוו. ער איז אריין אין ביוראָ פונעם וואָקזאל און האָט געבעטן דערלויבניש אָנצוקלינגען.

דער דיספּעטשער האָט אים אָנגעקוקט, גלייך ער וואָלט געהאט פאר זיך א משוגנהדיקע חיה:

— וואָס איז? — האָט ער אים פארחידושט געפרעגט מיט אָן אויפגעהויבענעם טאָן — אויב איר ווילט ערגעץ טעלעפאָנירן, איז זייט מוחל און גייט ארויס, אין ווינקל וועט איר געפינען אן עפנטלעכן טעלעפאָן, ספּעציעל פאר אייך, אז איר זאָלט טעלעפאָנירן וואוהין איר ווילט... דאָ איז נישט קיין קרעטשמע, אז ווער סע וויל זאָל אהער ארייַנקומען און נאָך דערצו האָבן די העזה צו טעלעפאָנירן פון דאָ...

— אנטשולדיקט — האָט נאָום קוים אַרויסגעשעפּטשעט — אויב איך האָב אייך געשטערט, אַנטשולדיקט, איך האָב נישט געוואָלט אייך שטערן...

— אויב איר האָט נישט געוואָלט — האָט זיך שוין יענער צעשריגן — איז צו וואָס זשע זענט איר אַהער געקומען?! איר זענט פֿון דער פּראָווינץ, איר קאָנט נישט לייענען, איר זעט נישט אַז דאָ איז דאָס דיספּעטשעראַט?...

נאָום האָט זיך צוריקגעצויגן ווי אַן אָפּגעשמיסענער, הינטערווײַלעכס, ווי ער האָט אַמאָל געזען אין קינאָ אַז די הויפּסלײַט ציִען זיך אַזוי צוריק ווען זיי ווילן אַרויסגיין פֿון פֿאַרן מלך, איז צײַט מען זיך אַזוי צוריק, כּדי זיך נישט אויסצודרייען מיטן הינטן צום מלך... אַזוי האָט ער זיך אויך איצט צוריקגעצויגן, אָן דעם אַז ער זאָל זיך אויסדרייען, געכאַפּט אַ בליק כּדי צו געפֿינען די טיר און איז אַרויס, ווי אַ הונט, וואָס מע האָט אָפּגעגאָסן מיט אַן אָקרעפּ.

אין דרויסן האָט ער ערשט ווידער נישט געוואוסט וואָס צו טון. ביז איצט, ווען ער איז נאָך געווען פֿאַרשפּאַרט, האָט ער געגאַרט אויף דער דאָזיקער מינוט, ווען ער וועט זיך שוין זען אַמאָל אויף דער פֿרײַ. ער וועט טון וואָס אים וועט זיך וועלן, ער וועט אויפֿשטיין ווען סע וועט זיך אים וועלן. ער וועט עסן ווען סע וועט זיך אים וועלן. ער וועט זיך לייגן ווען סע וועט זיך אים וועלן — ער וועט זײַן פֿרײַ... איצט, דאַכט זיך, אַז ער איז שוין פֿרײַ און דאָך איז בײַ אים אויף דער נשמה אַזוי קאַלעמוטנע, אַז כּלעבן עס איז כּמעט ערגער ווי פֿריִער. אָט האָט אים איצט, למשל, דער דאָזיקער באַאַמטער אָפּגעשייגעצט אָן אַ פֿאַרוואָס. מיט וואָס האָט ער זיך עס אַזוי פֿאַרזינדיקט? ווײַל ער איז אַרײַנגעגאַנגען און געבעטן אַז מע זאָל אים דערלויבן צו טעלעפֿאָנירן?!... יענער האָט דאָך געקאָנט פֿאַרשטיין, ווען ער וואָלט געהאַט אַ ביסל שׂכל אין קאָפּ, אָדער ער וואָלט געהאַט אַ ביסלע האַרץ אין זיך... האָט יענער דען נישט אַ טראַכט געטון, אַז איך בין געקומען אים בעטן, איז מסתּמא האָט ער נישט אַפֿילו קיין פֿינעף און צוואָנציק באַן מינצל, אַז ער זאָל עס אַרײַנשטעלן אין טעלעפֿאָן־אַפּאַראַט און טעלעפֿאָנירן?!... מסתּמא איז יענעם אַפֿילו נישט געקומען אויפֿן געדאַנק, אַז עס איז מעגלעך אַזאַ פֿאַל. יאָ, אַפֿילו אים, נאָומען, וואָלט עס אויך געווען אַמאָל נישט געקאָנט אײַנפֿאַלן... דער זאַטער גלייבט קיין מאָל נישט דעם הונגעריקן. נאָך מער, ער שטעלט זיך אַפֿילו נישט פֿאָר, אַז עס איז מעגלעך אַז מע זאָל הונגערן, אָדער זײַן אין אַ מצב, אַז מע זאָל נישט האָבן אַפֿילו אַזאַ קליין מינץ־שטיקל אויף צו טעלעפֿאָנירן...

ער האָט זיך אַרומגעדרייט אויפֿן וואָקזאַל. אפֿשר וועט ער דערזען אַ באַקאַנטן בײַ וועמען צו בעטן אַזאַ קליינע הלוואה, כאָטש אויף אָנצוקלינגען. בלויז אויף

אָנצוקלינגען. נישט מער. דאָס איבעריקע וועט זיך שוין מיט דער צייט אַלעם דערלעדיקן. זיין פרוי וועט באַלד אַלעם דערלעדיקן. זאָל ער נאָר קאָנען איר אָנקלינגען... דערנאָך וועט ער דאָ וואַרטן ביז זי וועט קומען נאָך אים. וואָס עפּעס אַנדערש קאָן ער דען טון?!

און וואָס מער די צייט גייט, וואָס מער ער דרייט זיך אַזוי אַרום אויפן פּעראָן און באַגעגנט נישט קיין איין באַקאַנטן, אַלץ ערגער איז די לאַגע. באַלד וועט מען פאַרלאָזן די אַרבעט. אויך זיין פרוי וועט מסתמא אַהיימגיין מיטאָג עסן. און אין דער היים האָט ער קיין טעלעפאָן נישט איבערגעלאָזט. ווער ווייסט צי זי האָט אין זיין אָפּוועזנהייט אינסטאַלירט אין דער היים אַ טעלעפאָן. איז בעסער איצט זיך צו איילן, כדי זי נאָך צו געפינען אין ביוראָ...

באין-ברירה, איז ער אַריין אין אַ צווייטן ביוראָ פונעם וואָקזאַל, נישט צום דיספּעטשער:

— זייט מוחל — האָט ער מיט אַ תחנונימדיק קול זיך געבעטן, גלייך נישט ער וואָלט גערעדט, נאָר די נויט — איך דאַרף נייטיק געבן אַ טעלעפאָן, אָבער איך האָב נישט קיין מינצל... דערלויבט מיר, איך בעט אייך. איך ווייס אַז מע טאָר נישט פון דאָ געבן קיין פּריוואַט-שמועסן, אָבער איך בין אין אַזאַ מצב, אַז איך האָב נישט קיין אַנדערן אויסוועג... איך בעט אייך — האָט ער איבערגעחזרט, ווען ער האָט געזען אַז דער באַאַמטער קוקט אים אָן, גלייך ער איז איצט אַרויס פון משוגעים-הויז. יאָ, זיינע קליידער זענען אויך נישט ווער ווייסט וואָס פאַר אַ שיינע און אויסגעביגלטע, אַז מע זאָל קאָנען טראַכטן וועגן אים, אַז ער איז ביים קלאָרן שכל... אָבער, באַלד איז אים געקומען אויפן געדאַנק אַז מע דאַרף אויסניצן אויך די דאָזיקע עוועגטואַליטעט — איך בין נאָר וואָס אַרויס פון שפּיטאָל... וויל איך פאַרשטענדיקן...

ער האָט נישט געזאָגט, אַז ער וויל רעדן מיט זיין פרוי, נאָר געלאָזט די פראַגע אָפן, אַז מע זאָל קאָנען מיינען, אַז ער וויל ערגעץ אַנדערש וואו פאַרשטענדיקן.

דער באַאַמטער האָט אַ ווײַלע געשפּקט און אים נישט געגעבן קיין שום תשובה. נישט ער האָט געזאָגט ניין, אָבער ער האָט אויך נישט געזאָגט יאָ. מסתמא האָט ער טאַקע געטראַכט ווי אַזוי זיך און אים אַן עצה צו געבן. דערווייל גייט די צייט. באַלד וועט מען דאַרפן גיין עסן מיטאָג...

— איך בעט אייך — האָט נאָום ווידער איבערגעחזרט, מיט אַזאַ רחמנות-דיקן טאָן, גלייך ווי ער וואָלט ממש געשנאָרט אַ מינצל...

אזוי האָט עס טאַקע פאַרשטאַנען א צווייטער, אַז אַנדערער באַאַמטער, וואָס האָט געהערט דאָס געבעט. האָט יענער אַריינגעשטעקט די האַנט אין דער קע־שענע, אַרויסגענומען עטלעכע מינצלעך:

— אָט האָט איר — האָט ער אים געזאָגט — גייט און טעלעפאָנירט אין דרויסן פונעם עפנטלעכן טעלעפאָן ...

נאָומען האָט זיך געשיילט דאָס פּנים פאַר בושה ... אָט צו וואָס ער איז דערגאַנגען אין דער „פריי". ער זאָל דאַרפן גיין בעטלען אַזאַ קליין מינצל. נאָר קיין אַנדערע ברירה האָט ער דאָך נישט געהאַט. האָט ער זיך באַדאַנקט און גע־נומען דאָס מינצל.

דעם טעלעפאָן־נומער האָט ער געדענקט. דאָס הייסט, אַז דעם נומער פון דער צענטראַלע האָט ער געדענקט. האָט ער אַריינגעלייגט דאָס מינצל און גע־מאַכט דעם נומער ... און בעת דער טעלעפאָן האָט דאָרט געקלונגען, ביי דער צענטראַלע, האָט זיך ביי אים אָפּגעשטעלט דער אָטעם. דאָס האַרץ האָט אויפ־געהערט צו קלאַפּן, גלייך ער וואָלט זיך איצט געוועזן אונטערגעטונקען אין אַ גאָר קאַלטן טייך, וואָס פאַרכאַפּט דעם אָטעם ... ער האָט געוואַרט אַז די צענ־טראַליסטין זאָל זיך אָפּרופן:

— האַלאָ! — האָט ער דערהערט אַ פרויען־קול — טעלעפאָניסטין נומער נול־פיר ...

— זייט מוחל און פאַרבינדט מיך מיטן ביוראָ וואו סע אַרבעט די חברטע בעטי דאַנטשולסקו־מאַרקאָוויטש ...

— איר ווייסט וואו זי אַרבעט? — האָט די טעלעפאָניסטין איבערגעפרעגט.

— דעם אמת געזאָגט, ווייס איך איצט נישט גענוי — האָט נאָום זיך ווי פאַרענטפערט — אָבער פריער האָט זי געאַרבעט אין דעם פרויען־אָפּטייל ...

דאָס אָפּגעזאָגט, האָט ער געוואַרט, געוואַרט ביז ער האָט ווידער דערהערט אַ פרויען־קול, אָבער דאָס מאָל שוין נישט פון דער צענטראַלע, נישט דאָס פריער־דיקע קול פון דער טעלעפאָניסטין:

— האַלאָ, ווער איז?

— איך בין אַ פריינד פון דער חברטע דאַנטשולעסקו ... איך קום פון דער פּראָווינץ. קאָן איך רעדן מיט איר עפּעס נייטיקס ... איך וויל זי באַזוכן אין דער היים און ווייס נישט ווי אַזוי אַהין אָנצוקומען ... איך האָב נישט אויף הוצאות ...

ווידער איז געוואָרן שטיל. ער האָט בלויז געהערט אַז דאָרט רעדט מען צווישן זיך, אָבער אים גיט מען נישט קיין תשובה ... ענדלעך האָט ער שוין ווידער געהערט דאָס זעלביקע קול:

— וואו זענט איר, פון וואו רעדט איר? ...

— איך רעד פונעם וואָקזאַל... איך האָב אפילו נישט קיין הוצאות ביז צון איר אהיים ...

עס איז ווידער געוואָרן שטיל. מסתמא האָט מען צוגעהאַלטן מיט דער האַנט דעם מיקראָפאָן פונעם טעלעפאָן־טרייבל, כדי ער זאָל נישט הערן וואָס מע רעדט. נאָר אייגנטלעך, וואָס אינטערעסירט אים וואָס מע רעדט. זאָל מען נאָר געבן די פאַרבינדונג, וועט ער זיך שוין איינפאַרשטיין מיט בעטין. איר וועט ער נישט דאַרפן אויפקלערן גאָרנישט. זי ווייסט דאָך אין וואָס א מצב ער קאָן זיין...

— קאָן איך רעדן מיט דער חברטע דאַנטשולעסקו? — האָט ער מער נישט געוואַרט ביז מע וועט זיך דאָרט אזוי פיל שואל־עצה זיין...

— ליידער... וואָס, איר ווייסט נישט אז זי איז שוין געשטאָרבן?!...

... ווען ער, נאום, האָט דאָס דערהערט האָט ער א יעכץ געטון, ווי איינער וואָס האָט פאַרלוירן דעם שכל־הישר... ער אליין האָט זיך נישט אָפּגעגעבן קיין חשבון פונעם געשריי וואָס איז ארויס פון זיין האַלדז. גלייך נישט ער, מיט זיינע שוואַכע כוחות וואָלט אזוי געשריגן, נאָר אן אנדערער. נישט אן אנדערער, נאָר אנדערע, פיל אנדערע, א גאַנצער כאָר פון פאַרדולטע האָט געקאָנט ארויסברענגען אזא פאַרצווייפלטן אויסגעשריי... דאָס גאַנצע שווייגן, וואָס ער האָט אָנגעזאַמלט במשך די יאָרן, וואָס ער האָט זיך פאַרשלאָסן אין זיין „איך" און מיט קיינעם קיין וואָרט נישט ארויסגערעדט, גלייך דאָס גאַנצע וואָלט זיך אקומולירט אין אים, אין זיין מוח, אין זיינע קול־אָרגאַנען, און איצט האָט ער עס מיט א מאָל אויסגעשריגן אויף איין מאָל, ווי נישט מיט זיינע כוחות, און ארויסגעלאָזט פון זיינע הענט דאָס טרייבל, וואָס איז געבליבן נאָכהענגען אויפן קייטעלע און זיך געבאָמבלט אזוי, ווי ביי א פענדול־זייגער, הין און הער, ווי א געדאַנק פון איינעם וואָס האָט פאַרלוירן דעם שכל־הישר, ביז פּאַמעלעך, פּאַמעלעך האָט עס געפונען די גלייכגעוויכט און זיך אָפּגעשטעלט... אָבער ער?

ער האָט נישט געקאָנט אזוי גיך צוריק געפינען די גלייכגעוויכט. ער האָט זיך געמוזט אָנשפּאַרן אין דער וואַנט, אז ער זאָל אומפאַלן, אָבער אויף די פיס האָט ער דאָך נישט געקאָנט זיך לאַנג האַלטן... ער איז אזוי אראָפּגעפאַלן, אראָפּגלישטנדיק זיך, אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנט, ביז ער איז דערגאַנגען צו דער ערד און געבליבן אזוי זיצן אין חלשות...

וויפל ער איז געווען אין חלשות?!... ווער קאָן עס אים זאָגן?... ער האָט אַזוי פיל בלויז געהערט מיט זײַנע נאָך נישט דורכגעוועקטע אויערן:

— אַ מענטש שיכורט זיך אָן, ווי אַ חזיר, און ווייסט פון זיך נישט...

יאָ, מע האָט אים גענומען פאַר אַ שיכורן... נאָר אַזוי האָט מען אים געהאָלפן אויפשטיין און אַרויסגיין פון דער טעלעפאָן-קאַבינע.

3. חרטה

נאום האט זיך ווי אדורכגעוועקט פון א טיפן שלאף. ער האט זיך געריבן די אויגן, קוים וואס ער האט זיך דערמאנט וואס סע טוט זיך מיט אים, וואס עס איז געשען. ער האט געהערט ארום זיך מענטשן רעדן. אבער ער האט זיי בכלל נישט געזען. ער האט געהערט ווי איינער זאגט: „א מענטש שיכורט זיך אן ווי א חזיר"... און אנדערער, דאכט זיך, האט געזאגט: „וואס גלאצט איר אזוי? איר האט מסתמא נאך נישט געזען איינעם וואס האט די שלעכטע קראנקייט"... „וואס הייסט, די שלעכטע קראנקייט?" פרעגט גאר עמעצער, ניין, עס איז א קליין ייִנגל. ער הערט ווי מע ענטפערט אים: „עפּילעפּסיע"...

אט די דאזיקע רייד האבן געראַיעט אין זיינע אויערן ווי בינען פאר די אויגן. אבער ביסלעכווייז איז ער צו זיך געקומען. ער האט זיך דערמאנט די ווערטער, וועלכע האבן אים אוועקגעלייגט, ווי מיט א האמער אין די שלייפן: זי איז געשטארבן...

און ער האט גארנישט געוואוסט. פון וואנען זאל ער געוועזן וויסן? און נישט ווילנדיק איז געקומען איר געשטאלט פאר זיינע אויגן, אזוי ווי ער האט זי געזען צום לעצטן מאל, ווען זי איז געקומען אים באזוכן אין תפיסה, צוזאמען מיטן ייִנגל... ביז איצט האט ער ווי מיט געוואלד אויסגעמעקט פון זיין זכרון אט די דאזיקע פיינלעכע באגעגעניש. ער האט זיך נישט געוואלט דערמאנען פון איר. ער האט זיך דאך דעמאלט אויפגעפירט אזוי מיאוס, אזוי קינדיש, אזוי קאמיש, אזוי טראגיש, אזוי נאריש, אזוי אכזריותדיק — וואס האט ער געהאט דעמאלט צו איר?!... האט ער געוואלט פארגעסן דעמאלט די באגעגעניש, ווייל זי איז געווען כמעט די גאנצע צייט פאר זיינע אויגן ווי אין א בילד וואס איז געווען גארנישט גינציק פאר אים. קיין שום מענטש וויל נישט פארהאלטן אין זיין זכרון אזא מאמענט, אין וועלכן ער האט זיך ארויסגעשטעלט פאר א נארישן און א שלעכטן, פאר וואס ער קאן שוין נישט מער געפינען קיין בארעכטיקונג כאטש ווי אן אויסרייד — און אויב א מענטש וויל עפעס פארגעסן,

אין פאַרגעסט ער עס. סיי וואָס קאָן אַ מענטש פאַרגעסן אויב ער וויל עס נאָר... בלויז אַזאַ זאַך פאַרגעסט מען נישט, וואָס מע וויל נישט פאַרגעסן, וואָס מע וויל נישט אויסמעקן מיטן גוטן ווילן, באַוואוסטזיניק אָדער אומבאַוואוסטזיניק, פונעם זכרון, ווי אויבן איז עס שוין דערמאָנט געוואָרן ביי אַן אַנדערער געלעגנהייט, איז עס איינע פון זיגמונד פרוידס טעאָריעס.

איצט, ווען ער האָט זיך דערזען בלאָנדזשענדיק אויף די גאַסן, צו פוס, ווען ער האָט זיך געלאָזט גיין צו זייער געוועזענער דירה — האָט ער זיך קוים־קוים ווידער דערמאַנט איר אויסזען, די ווערטער וואָס זי האָט גערעדט דעמאָלט צו אים ווען זי האָט אים ווי געלאַשטשעט מיט אירע בליקן, נאָר ער האָט ווי אויסגעדרייט דעם קאָפּ נישט צו זען זי, נישט צו באַגעגענען אירע בליקן, וועלכע האָבן אים דעמאָלט קיין שום פאַרגעניגן נישט פאַרשאַפט. אדרבה, גלייך זיי וואָלטן אים געוועזן דעמאָלט אויפגערעגט... יאָ, דעמאָלט — אָבער נישט איצט, איצט האָט ער חרטה, ער האָט דאָך שוין חרטה געהאַט תיכּף, נאָך אין זעלביקן טאָג, ווען ער האָט זיך צעשייד, ווען ער איז פון זיי אַוועק צוריק אויף זיין אָרט, און זיי האָט מען שוין פאַרטריבן, ווייל די צייט פאַרן באַזוך פון די קרובים האָט זיך געענדיקט. עס איז דאָך געוועזן דער איינציקער באַזוך וואָס מע האָט דערלויבט, ווייזט אויס, אַז שוין פון דעמאָלט אָן האָט שוין אָנגעהויבן צו בלאָזן אַ נייער, פרישער ווינט, וואָס האָט דערפירט דערצו אַז מע זאָל אים, און אויך אַנדערע ווי אים, אַרויסלאָזן אויף דער פריי...

נו, איצט איז ער שוין אויף דער פריי... ווייַ, ווי נאַריש דער מענטש איז, טראַכט ער ביי זיך, מיט אַ ביטערן שמייכל. די גאַנצע צייט האָט ער געטראַכט־געטראַכט און געחלומט אויף דער דאָזיקער מינוט, ווען ער וועט אַרויס אויף דער פריי. דאַכט זיך, אַז ער האָט געהאַט איין איינציקן וואונטש, צו טועמען פרייַ. ער האָט נישט געבענקט נאָך קיין עסן, הגם ער האָט זיך דאָך געשפּייזט מיטן מינדסטן אויף צו דערהאַלטן דאָס חיות, אָן אַ טעם און אָן ריח, ווי מע גיט פאַר בהמות... און דאָך האָט ער נישט געבענקט נאָך קיין עסן. ער האָט אויך נישט געבענקט נאָך קיין וואַרעם בעט, הגם... נו, וואָס איז פיל צו רעדן? ער האָט זיך שוין אָפּגעזאָגט פון אַלץ, ווי אַ נזיר, ווי איינער וואָס זוכט און געפינט אַ מקלט אין אַ מאָנאַסטיר און גיט זיך יאָ אָדער נישט אָפּ מיט תפילות, אָדער גאָר ווי אַ פּרוש, וואָס איז ווינציקער אָפּט, — אָבער איין זאַך האָט ער, מיינט ער, יאָ אויפגעטון. ער האָט זיך אָפּגעזאָגט פון דער דערוועלטיקער געזעלשאַפט. ער האָט זיך אָפּגעזאָגט פון דעם דערוועלטיקן לעבן און וויל מער נישט האָבן צו טון מיט קיינעם און מיט גאָרנישט... כמעט אַזוי האָט ער דאָך אויך געחלומט

צו טון. ער וויל שוין נישט וויסן פון גאָרנישט, פון גאָרנישט ... פריי זיין? דאָס יאָ. ער וויל בלייבן מיט זיך אַליין. ער זאָל נישט פירן זיין לעבן, וואָס ער האָט נאָך הינטער זיך, לויט די פירשריפטן פון קיינעם, פון קיין שום מאָראַל, פון קיין שום געזעץ, אַלץ זאָל זיין ביי אים פריי און פרייוויליק ... ער וויל קיינעם נישט באַרירן און ער וויל קיינעם אפילו נישט זען, נאָר מע זאָל אים נישט הינ-דערן אין זיין „פריי'' לעבן, וואָס ער האָט נאָך הינטער זיך... לעבן? לעבן הינטער זיך?

גלייך ער וואָלט זיך אָנגעשפּאַטעט אָן עפּעס, גייענדיק אויף דער גאַס, אַזוי האָט זיך אים געדאַכט, נישט אין געדאַנק האָט ער זיך אָנגעשפּאַטעט אָן אַ וואָרט, וואָס דערמאָנט איצט גאָרנישט אָן לעבן „הינטער זיך'', נאָר אָנעם טויט פון איר, וואָס ער האָט אי הינטער און אויך פאָדער זיך ...

זי איז כמעט קיין מאָל נישט געווען קראַנק — און איצט, מיט אַ מאָל, איז זי געשטאָרבן ... און וואָס איז מיטן קינד? דאַכט זיך, אַז ער הייסט אָווי-דיו?! וואָס פאַר אַן אויסטערלעשן נאָמען, וואָס קלינגט אַזוי לאַטייניש, נאָכן אַמאָליקן רוימער פּאָעט, וועלכער האָט זיך אויסגעלעבט די לעצטע יאָרן, ווי אַ פאַרשיקטער דאַכט זיך דאָ, אין אונדזער לאַנד, אין טאָמיס, דעם היינטיקן קאָנסטאַנצאַ ...

אָווידיו ... ניין, בעטי, בעטי ... סע זענען אים געקומען טרערן אין די אויגן און אין האַלדז האָבן זיך אים געשטעלט נישט קיין ווערטער, נאָר אָט אַזאַ מין ווילדער געשריי, וואָס ער האָט אָן זיין ווילן אַרויסגעשריגן דאָרט ביים וואָקזאַל, אין דער טעלעפאָן-בודקע, ווען ער האָט דערהערט די דאָזיקע גרוי-זאַמע בשורה ... מסתמא האָבן זיי דאָרט נישט געוואוסט, ווער עס אינטערעסירט זיך. פאַרן מאַן וואָלטן זיי דאָך נישט געזאָגט אַזאַ מין טרויעריקע בשורה, פאַר אַ פרעמדן יאָ. פאַר אַ באַקאַנטן זאָגט מען דאָך יאָ ...

סע האָבן געשטיקט אין האַלדז, גלייך נישט צום אַראָפּשלינגען, עפּעס ווי אַ האַרטע נוס, נישט קיין ווערטער, נאָר אויסצושרייען, צו רעווען ווי אַ פאַר-וואונדיקטע חיה, אַזוי איז אים געקומען צו וואָיען, אָבער ער האָט זיך אָנגע-שטרענגט, מיט אַלע כוחות, זיך צו באַהערשן, אַראָפּצושלינגען די טרערן, און נאָך מערער די קולות וואָס האָבן זיך געשטופּט ווי ווילדע טשערעדעס וואָס שטו-פּן זיך און ווילן אַרויס פון דער פאַרצוימונג ...

סע האָט נאָך, דאַכט זיך, קיינער נישט אויפגעקלערט, פאַר וואָס אַ מענטש, ווען ער איז אין אַזאַ מצב, קומט אים אויפן געדאַנק און פילט אַזאַ שטאַרקן

ווילן, וואס קוים קאן ער אים באהערשן, צו צעברעכן עפעס, אויסצוקלאפן שויבן, צו ממיתן סיי וועמען וועך סע קומט אים אונטער די הענט, צו בייסן, אויב נישט קיין אנדערן איז אפילו זיך גופא, זיין אייגן פלייש, צו נעמען און קלאפן קאפ אין די ווענט... וואס איז דאס שיגעון?!...

מיט אזעלכע ווילדע מעשים וועט ער זיך שוין יא קאנען בארואיקן, שטילן דאס אויפגעברויזטע געמיט?!...

נאום איז אנגעקומען אהיים, א מידער, ער איז דאך געגאנגען צו פוס כמעט עטלעכע שעה, ביז ער איז ענדלעך אנגעקומען צום הויז, אין וועלכן זיי האבן געוואוינט איידער מע האט אים „געכאפט" אויף דער גאס, ווי ער האט אמאל געזען אז „הינט-כאפערס" האבן געכאפט אין לאץ, א דראטענער קרייז אין שפיץ פון א שטעקן, א נע-ונדנע הונט, אים ארייגעווארפן אין קאסטן וואס אויף א וועגעלע, געשלעפט פון א פארפגרט פערדל... ניין, אים האט מען נישט געכאפט מיט קיין לאץ, אויך נישט ארייגעווארפן אין קיין קאסטן-וואגן, געשלעפט פון א פויל קוים לעבעדיק פערדל. אים האט מען פשוט געזאגט: אנו, זעץ דיך אויף!... מע האט אים געדוצט. מענטשן וואס ער האט אין זיין לעבן נישט געזען, האבן אים געדוצט. איינער איז געווען אין זיין רעכטס און א צווייטער אין זיין לינקס: זעץ דיך אויף... דאס טירל פונעם שיינעם, נייעם אויטאמאביל, איז שוין געווען אפן, ער האט בלויז געדארפט ארייגניין...

יא, אים האט מען נישט גענומען פון אט דא, פון דער היים, אז אויך זי זאל וויסן וואו ער איז אהינגעקומען... אבער זי איז דאך דא געבליבן מיטן קינד. דאס איז דאך געווען זייער דירה. אין דאך דאס איצט, הייסט עס, אלץ געבליבן זיין דירה...

ער האט אנגעקלונגען, אבער ער האט שוין באמערקט אז אויף דער טיר איז שוין געווען א קארטעלע מיטן נאמען פון יענע וואס וואוינען שוין איצט, נישט „פאמיליע דאנטשולעסקו", ווי עס איז דא געווען אמאל אויפגעשריבן... מסתמא וועט מען דאך אבער וויסן עפעס אים צו זאגן. אבער געזאגט האט מען אים גארנישט. מע האט אים אפילו נישט ארייגעלאזט אין שטוב.

קודם האט זיך באוויזן א פרוי, וואס האט געעפנט און איז געבליבן אין דער טיר, כדי מע זאל נישט קאנען ארייגניין... ער האט געזאגט ווער ער איז, האט די פרוי גערופן פון איר ארט, פון דער טיר, בלויז דעם קאפ האט זי אויסגעדרייט, דער קערפער אירער האט ווייטער פארבאריקאדירט די טיר, און גערופן: „מיהאי!", מסתמא איז דאס איר מאן.

ווען יענער איז געקומען, נאָר דעמאָלט האָט זי זיך דערוויטערט פון דער טיר, און איר אָרט האָט פארנומען דער מאַן, מיהאַי. ער האָט געפרעגט וועמען ער זוכט.

— איך זוך מיין משפחה — האָט נאום נישט געוואוסט ווי אזוי צו פאָרמולירן דעם ענטפער. ער האָט געוואָלט זאָגן אז ער זוכט זיין פרוי און קינד, וואָס ער האָט זיי דאָ, אין דאָזיקן הויז, איבערגעלאָזט, אָבער ער האָט זיך צו דער צייט, איידער די ווערטער זענען ארויסגעפלויגן פון זיין מויל, געצוימט און געזאָגט — מיין יינגל וואו געפינט זיך?

— יאָ, דאכט זיך — האָט דער „מיהאַי" געענטפערט ווי אַן אומשולדיקער שולדיקער, ווייל ווי אזוי אנדערש קאָן ער אויסזען אין די אויגן פון דעם וואָס איז געווען דער בעל-בית אין דער דאָזיקער דירה, איידער ער איז אהינגעקומען... איצט, דאכט זיך, שלאָפט ער דאָך נאָך אין זיין בעט, ער איז דאָך אייגנטלעך דער בעל-בית כאָטש אויפן מעבל וואָס איז נאָך געבליבן אין הויז... נו, קאָן מען צומאכן די טיר און נישט געבן קיין ענטפער כאָטש אויף זיינע פראגן, הגם זיי זענען פיינלעך?! — אָ, דאָס יינגל איז אין א היים... ניין, נישט ביי דער מומע. אין א „היים"... מע האָט אים באשטימט א פענסיע פון א יורש, נאָכן שטארבן פון... אייער פרוי, דאכט זיך...

נאום האָט שוין מער נישט געהאט וואָס צו פרעגן, אָבער דאָך איז ער נאָך נישט אוועק פון דאָרט. וואוהין זאָל ער זיך איצט לאָזן גיין, מיט די ליידיקע הענט? וואוהין?... זענען זיי ביידע געשטאנען א ווילע און נישט ארויסגערעדט קיין וואָרט. עס איז געווען פיינלעך. אָבער זיי זענען געשטאנען און געקוקט איינער דעם צווייטן אין די אויגן, אין וועלכע מע האָט געקאָנט לייענען נישט ארויסגעזאָגטע מחשבות: „מיהאַי" האָט זיך געטראכט, ווער צום טייוול האָט אים איצט אהער אָנגעטראָגן, אז ער זאָל אונדז שטערן די רו?... און נאום האָט געטראכט: אזא העזה. איינער באזעצט זיך אין זיין דירה, גזלט אוועק דיין האָב, ווי אָרעם און באשיידן סע זאָל נישט זיין די גאנצע „זיבן זאכן", זענען זיי דאָך אָבער זיין פארמעג, און איצט לאָזט ער אים אפילו נישט אריבערטרעטן די שוועל...

אָבער קיין אנדערע עצה האָט ער איצט נישט, האָט ער געזאָגט:

— אפשר קאָנט איר מיר אויסבאָרגן א הונדערטער... איך זאָל קאָנען פאָרן צו מיינע עלטערן.

— איך ווייס? — האָט ער זיך געיישובט, אָבער נישט געוואוסט ווי אזוי איבערצולאָזן די טיר, אָן אָפענע. ער האָט דאָך נישט געוואָלט בשום אופן נישט,

אז דער דאָזיקער (ווי אזוי זאָל ער אים אָנרופן?) זאָל זיך ארייננגנבענען אינע-ווייניק, ווייל אז ער וועט זיך שוין דערזען אינעווייניק, קאָן זיין, אז ער וועט שוין נישט האָבן קיין חשק צו פארלאָזן דאָס דאָזיקע הויז, וואָס ער פרעטענ-דירט, מסתמא, אז עס איז זיינס, הגם... האָט ער גערופן זיין פרוי, פון דאָרט שטייענדיק ביי דער טיר, אין דער טיר — זוך ארוים הונדערט לעי...

די פרוי איז צוריק אוועק, און ביז זי זאָל קומען צוריק מיטן געלט, האָט נאום אויסגעניצט די צייט אויף נאָך א פראגע:

— אפשר ווייסט איר, פון וואָס איז געשטאָרבן מיין פרוי?

— די חברטע בעטי — האָט שוין געזאָגט היימיש, דער נייער קאָמעניק פון זיין געוועזענער דירה — איז געשטאָרבן פון קאנסער... זי האָט זיך שווער געפּלאָגט מיט די ליידן... עס איז שוין נישט געווען וואָס צו טון...

נאום האָט באקומען די הלוואה פון די הונדערט לעי און איז אוועק צוריק צום וואָקזאל.

אויפן וועג האָט ער ערשט איבערגעטראכט: מע וואָלט געדארפט איבער-פרעגן א דאָקטער, צי פון ערגערנישן, פון גייסטיקע צי מאָראלישע ליידן קאָן מען באקומען די אומהיילבארע קרענק, וואָס מע רופט שוין היינט אָן „יענע קראנקייט" און כאָטש מע רעדט נישט ארויס דעם נאָמען, ווייסט מען שוין, אז מע מיינט א ראק... און אין מוח האָט אויפגעשפּראָצט א געדאנק, וואָס וועט אים שוין נישט אָפּלאָזן אויף זיין גאנץ לעבן: אפשר איז ער גאָר שולדיק אין טויט פון יענער וואָס האָט זיך „איינגעבוינגן" צו זיין גורל, אויף זיין מדריגה, אויף זיין טרעפּל פון א לייטער, וואָס זיי האָבן געמיינט אז זי איז אויך זייערע — און פארבונדן איר גורל, מיט איר טרעפּל אויך פון איר לייטער?!..

4. עלטערן און קינדער

... דאָס לעבן איז, דאכט זיך, אומעטום דאָס זעלביקע. אין דער היים, דאָ, ביי זיינע עלטערן, איז ער דען שוין יאָ פריי? עס איז דאָך אויך כמעט א „תפיסה", נאָר דאָך עפּעס, מיט כמעט גאָר ווייניק, אנדערש ווי דאָרט.

ווען ער איז אָנגעקומען אהיים, איז זיין פאָטער געווען אין דער קוזניע. דאָס הייסט אז אין הויף. ער האָט געארבעט, אָבער ער האָט זיך דאָרט ארומגע-דרייט, גלייך ער וואָלט דאָרט עפּעס געזוכט, אָדער גאָר געארבעט. די מוטער איז געווען אין דרויסן, אויך אין הויף. ווען זי האָט אים דערזען, האָט זי ארויס געלאָזט ווי א געשריי: „נאאָן!" ווי אָן איר ווילן, און זי האָט אינסטינקטיוו גענומען מיט דער רעכטער האנט א שפּיץ פונעם פארטוך און געפירט צון איר מויל ווי געוויינטלעך פרויען טוען, ווען זיי זענען פארטראכט צי פארחידושט...

נאָר דער פאָטער, ער האָט אפילו נישט געקוקט צון אים, גלייך ער וואָלט אים נישט באמערקט, הגם עס איז געווען נישט צום אויסמיידן. זיי האָבן דאָך בא-געגנט זייערע בליקן, אָבער ער האָט זיי אויסגעמיטן. נישט געוואָלט אָנקוקן זיין זון, דעם „פּאָרעץ", וואָס האָט זיך „אויסגעמענטשלט", זיך אָפּגעזאָגט אפילו פון זיין נאָמען, האָט נישט געוואָלט אפילו אז מע זאָל אנען אז ער איז א ציגיינער, און „פארשווארצט" זיין אלט פּנים, דערגייענדיק צו ווערן אויף לייטיש געלעכטער, א „תפיסהניק"... די מוטער? יאָ, א מאמע בלייבט א מאמע. זי האָט אים ארומגענומען, ווי מע נעמט ארום א קינד, נאָר ער איז שוין קיין קינד נישט געווען מער, נאָר כמעט א זקן, כאָטש אין די יאָרן נאָך יונג, זענען ביי אים שוין די האָר פארגרויט דאָ און דאָרט, פאר דער צייט. פון צרות...

זי האָט אים אריינגעפירט, גלייך ער וואָלט שוין אליין נישט אָנגעטראָפן דעם וועג: שוין לאנג נישט געווען דאָ...

— נאאָן, נאאָן — האָט זי איבערגעחזרט זיין אמאָליקן נאָמען, ביי וועלכן ער איז אויף תמיד פאר די עלטערן פארבליבן — ביסט אהיים געקומען?

— זעסטאָך! — האָט ער געזאָגט מיט א געצוואונגענעם שמייכל, ער האָט געוואָלט זיך ארויסווייזן הייטערער ווי ער איז געווען. ער האָט דאָך געוואוסט אז זיינע עלטערן האָבן קיין מאָל נישט מסכים געווען מיט זיין וועג, אויף וועלכן ער האָט זיך געלאָזט גיין, קענען זייער ווילן, אָבער לויט זיין הייסער איבערצייגונג, אז ער טוט ריכטיק, ווייל דער דאָזיקער וועג איז דאכט זיך דער איינציקער, וואָס ווייזט אים א צוקונפט, בפרט ווען ער איז א „ציגיינער"... דאָס איז דאָך דער איינציקער וועג און אויסזיכט אויף בעסערע צייטן, ווען קיינער וועט אים אין פּנים נישט ווארפן זיין אָפּשטאם — יאָ, אלץ מוז נעמען א סוף... מע האָט מיך אהיים געשיקט... אויסגעדינט, ווי א סאָלדאט — האָט ער לאכנדיק געזאָגט, ווי איינער קערט זיך אום פון דער שלאכט — איצט בין איך שוין אויף דער פריי... איז וואוהין גייט מען, אויב נישט צו דער מאמע?!...

— יאָ, א מאמע בלייבט א מאמע — האָט זיין מוטער מסכים געווען מיט א זיפץ — וואוהין דען האָסטו איצט צו גיין? — „זי" האָט זיך נעבעך אויסגעטאָפּעט ווי א ליכט, מע זאָל נישט זינדיקן מיט די רייד. אז אפילו קיין קבר האָט זי נישט וואו מע זאָל אמאָל אָנצונדן א ליכטל פאר איר נשמה... דו ווייסט דאָך אז אזוי איז שוין ביי „אייך" דער מנהג, הגם אויך ביי יידן איז נישט אזוי...

— נו, וואָס זאָל מען טון? — האָט נאָום געוואָלט פארגלעטן מיט א טרייסט, כדי סע זאָל נישט פארגרעסרן די ווייטיק נישט ביי אים און אויך נישט ביי דער מוטער — אזוי זענען די צייטן...

— אז אָך און ווי צו אזעלכע „צייטן" — האָט די מוטער אָפּגעענטפערט און נישט קוקנדיק צון אים, האָט זי אויסבאהאלטן אירע טרערן, וועלכע זי האָט געווישט מיט איר פארטעך — ווען נוצן אזעלכע „צייטן"?...

— פאר יעדן ניצן זיי — האָט נאָום אָפּגעענטפערט מיט א פראזע, וואָס סע האָט אים גופא אויסגעדאכט אז נישט ער רעדט זי ארויס, נאָר א פרעמדער, פון א בראָשור, אָדער פון זיינע אמאָליקע פראזן, בכל-אופן נישט פון זיין היינטיק דענקען קאָן ארויסגיין פון זיין מויל אזא ליידיקע פראזע, אין וועלכער ער גלייבט שוין נישט. אדרבה, ער גופא טראכט דאָך ביי זיך אויך אזוי, אז אזעלכע „צייטן" ניצן קיינעם נישט. קיינעם נישט. אלנפאלס נישט פאר יענע וואָס האָבן מקריב געווען זייערע יונגע יאָרן, אז די דאָזיקע „צייטן" זאָלן קומען. אויב זיי ניצן יאָ, איז עס פאר א קליין הייפל (נישט „מענטשן" נאָר „אוממענטשן!") שונאים — נאָר פאר די שונאים ניצן זיי נישט...

די מוטער האָט דען געקאָנט וויסן, אז איר נאָאָן זאָגט איר דעם סאמע היפוך פון דעם וואָס ער טראכט באמת ביי זיך, האָט זי אים ווייטער אָפּגעפרעגט:

— שונאים, זאָגסטו? — האָט זי געזאָגט מיט א טאָן ווי זי וואָלט זיך גע־קריגט מיט עמעצן, נישט מיט אים. מיט אים וויל זי זיך שוין נישט קריגן. זי וויל אים נאָר אויפקלערן, אז אזוי ווי זי פארשטייט מיט איר ווייבערישן שכל, אָבער מער מיטן הארץ פון א מאמע — ווער זשע זענען די שונאים? ... שונאים... מע זאָל נישט זינדיקן מיט די רייד, מע ווייסט דאָך גאָרנישט אויף קלאָר ווער סע זענען די „שונאים"... אָט האָט מען גאָר אויסגעפונען אז דו ביסט גאָר א „שונא".

נו, אָט דארף ער ווידער הערן אזעלכע פשוטע רייד, פון א פשוטן מענטש, א נישט געלערנטע פרוי פון א ציגיינער, שטעלט אים די דאָזיקע פראגן, אויף וועל־כע ער האָט נישט געקאָנט געפינען קיין ענטפער אין די אלע יאָרן פון זיצן אין יענער פינצטערער ווייטיקלעכער תפיסה, אין וועלכער סע האָבן אים איינגע־זעצט, ווער, די „שונאים"? ... ער איז דאָך גאָר געווען דאָרט דער „שונא"?! ...

— דער רוח ווייסט שוין ווער דער „שונא" איז — האָט זיך ביי אים ארויס־געכאפט פונעם מויל, אויך אָן זיין ווילן, אָבער ער האָט שוין נישט געוואָלט אויסבעסערן, הגם ער האָט זיך נישט גוט געפילט אפילו פאר זיין מוטער, אז זי זאָל פון זיינע רייד פארשטיין, אז אויך אויף זיין נשמה איז איבערגעלאָדן מיט די זעלביקע פראגן וואָס זי שטעלט אים. ער האָט אָבער נישט געוואָלט עס ארויס־ווייזן. ער האָט דאָך נישט געוואָלט אז מע זאָל פון זיינע רייד פארשטיין אז ער האָט חרטה אויף זיין אמאָליקער טעטיקייט. נישט אין דעם איז דאָך באשטאנען דער אומגליק, נישט ער האָט זיך געלאָזט אויף א שלעכטן וועג. אויך היינט איז ער איבערצייגט, אז דער וועג אויף וועלכן ער האָט זיך געלאָזט איז געווען א ריכטיקער, אָבער מיט דער צייט, האָט דער וועג זיך ערגעץ געקרייצט, ער האָט אפילו עס נישט באמערקט, ווען און ווי אזוי עס איז געשען... ער ווייסט אפילו נישט אויפן היינטיקן טאָג נישט, ווער סע האָט פארביטן די לייטער, פון אונ־טער זיינע פיס, אז ער זאָל זיך דערזען אויף אן אנדערער מדריגה, אויף אן אנדער טרעפל, וואָס איז פרעמד פון אים...

— דו האָסט נאָך אלץ א טעות — האָט אים די מוטער שוין געזאָגט, ווי א צופרידענע, ווייל זי האָט דאָך אויך מיט איר מוטער־הארץ, אויב נישט מיטן שכל פון א קלוגער ציגיינערישער חכמת — נישט דער „רוח" ווייסט... ניין, נישט דער „רוח". דו ווייסט דאָך, אז רוחות זענען פאראן בלויז אין מיין „כי־שוף־טעפל", אין וועלכן דו האָסט קיין מאָל נישט געגלייבט... ווייס זשע דעם גאנצן אמת, אז אויך איך גלייב נישט אין קיין רוחות, איך גלייב אָבער יאָ אין מענטשלעכע רוחות... יאָ, דיע זענען פיל סכנהדיקער ווי יענע אויסגע־טראכטע „רוחות". צווישן מיינע רוחות — האָט זי שוין געזאָגט מיטן זעלביקן

שמייכל, און שוין ארויסגעוויזן אן אמתדיקע מוטערלעכע פרייד, וואָס זי זעט אים שוין א געזונטן, א פרייעם, ביי איר טיש, אויף וועלכן זי גרייט צו אן אָנ־בייסן — יאָ, וואו האַלט איך? יאָ, צווישן מיינע „רוחות" דאַרף איך פיל נישט זוכן די „שונאים". איך האָב זיי אַלע אין מיין רשות, מיט מיין „כישוף", מיש־טיינסגערעדט, באַוועלטיק איך זיי. זיי קאָנען מיר נישט טון קיין בייזס, אז איך זאָל זיי האַלטן פאַר „שונאים"... זיי טוען נאָר דאָס וואָס איך באַפעל זיי, מישנ־דיק מיינע קרייטעכצער, די כישוף־קרייטעכצער, וועלכע דו האָסט זיי געקאָנט אַמאָל, אין דיינע יוגנט־יאָרן... קענען מיר האָבן זיי קיין מאָל נישט געהאַט קיין כוח, ניין, מיינע „רוחות" זענען קיין „שונאים" נישט... נאָר, זעסטו, מיט דעם זעסטו שוין אפשר יאָ זיין גערעכט. צווישן דיינע „רוחות", דאָרט וועסטו שוין, דאַכט זיך, קיין איין פריינד נישט געפינען, נאָר בלויזע „שונאים", ווער א פאַר־הוילענער, ווער אן אָפענער, אָבער נאָר שונאים... פון וואו נעמט זיך אזוי פיל שינאה?!...

די פראַגע איז געבליבן אין דער לופטן. אייגנטלעך האָט זי דאָך דאָס נישט געפרעגט אויף צו באַקומען פון אים אן ענטפער. בפרט אין דעם מאָמענט, ווען דער אַלטער „דאַנטשו" איז אריינגעקומען, שטום, און נישט רעאגירט, נישט גע־זויזן אפילו מיט קיין וואונק זיין אַנוועזנהייט, באַלד צוריק ארויס, פונקט אזוי שטום ווי ער איז אריינגעגאַנגען איז ער ארויסגעגאַנגען... גלייך ער האָט על־פי טעות געעפנט א פרעמדע טיר, און ער איז צוריק ארויס, אָן דעם צו זאָגן: „זייט מוחל!"...

די מוטער האָט געפרואווט פאַרענטפערן דאָס שטומקייט פון זיין פאָטער:

— מיינסטו ער פרייט זיך נישט, וואָס ביסט אהיימגעקומען? — האָט זי גע־זאָגט א צופרידענע — ער איז ממש קראַנק געוואָרן, זינט מע האָט דיך פאַר־נומען... דו זעסט ווי געעלטערט ער איז געוואָרן אין דער צייט? ... עס איז אים געווען א ווייטיק, און נאָך פיל גרעסער די בושה... דו ווייסט דאָך, ער איז פון די שטאָלצע. סיי מיט זיין נאָמען „דאַנטשו", וואָס איז פאַר אים א כבוד־זאַך, און אויך מיט דעם וואָס ער איז א ציגיינער. ער איז אויך מיטן דאַזיקן שטאָלץ געוואָרן דער „בוליבאַשאַ" פון די ציגיינער...

— אפשר האָט ער אויך רעכט — האָט נאָום שוין איצט גאַנץ אויפריכטיק צוגעגעבן ווי ער וואָלט מסכים געווען מיטן פאָטערס מיינונג, וואָס ארויסגע־זאָגט האָט עס נישט ער פערזענלעך, ווייל ער רעדט דאָך איצט נישט מיט אים, נאָר זי, די מוטער. זי איז דאָך איצט די „וואָרטזאָגערין" פון איר זייט און אויך פון זיין זייט, פונעם פאָטערס. זי רעדט דאָך איצט אויך אין זיין נאָמען — נאָר

איך פרעג מיך — האָט נאָום געזאָגט ווי צו זיך — איך פרעג מיך, ביז ווי לאַנג וועט ער אַזוי שווייגן און מיך אויסמיידן?...

— ער מיידט דיך נישט אויס — האָט די מוטער געוואָלט פאַרזיסערן די באַציונגען צווישן פאָטער און זון — ער שווייגט נישט איצט, ווייל דו ביסט אַהיימגעקומען, און ווייל אפשר נישט רעדן מיט דיר, ווי סע קאָן זיך דיר גאָר אויסדאַכטן... ניין, ער שווייגט שוין פון לאַנג. ער רעדט צו קיינעם נישט, גלייך ער וואָלט געווען שטום געוואָרן, זינט ער האָט זיך דערוואוסט אַז מע האָט דיך פאַרנומען און מע האָט אים אויסגעשלאָסן פון דער פאַרטיי... אפילו מיט מיר רעדט ער נאָר וואָס עס איז דאָס נייטיקסטע. אַזוי פיל און מער נישט. קודם איז עס מיר שווער געווען איבערצוטראָגן. איך האָב געמיינט אַז ער איז חלילה אַראָפּ פונעם זינען, אָבער מיט דער צייט האָב איך זיך צוגעוווינט. ער איז ביים גאַנצן שכל. אדרבה. ער איז פיל מער ביים שכל ווי פיל מענטשן, וואָס האַלטן זיך פאַר איבערחכמים. נאָר ער וויל אָבער גאָר מיט קיינעם נישט רעדן... אפשר האַלט ער גאָר, אַז רייד זענען איבעריק?!... מע קאָן דען וויסן וואָס סע שפּילט זיך אָפּ אין זיין מוח, אַז ער שווייגט? די גאַנצע צייט שווייגט ער... גלייך ער וואָלט גאָר־נישט געזען, וואָס סע קומט פאָר ארום אים, אויף דער דאָזיקער זינדיקער ערד, אויף וועלכער יעדער מענטש דאַרף אָפּקומען...

— דו וועסט נישט גלייבן — האָט נאָום געזאָגט דער מוטער, שוין אַ היימי־שער, ווי ווען מע טרויט שוין אָן עמעצן אַ סוד, זיין סוד. זי איז דאָך זיין מו־טער, אויב נישט איר, וועמען קאָן ער איצט אָנפאַרטרויען זיין אַ סוד?! — אַז איך בין אויך אַזוי געווען די גאַנצע צייט... די גאַנצע צייט בין איך געווען שטום... איך האָב צו קיינעם נישט ארויסגערעדט קיין איין וואָרט...

— מיט וועמען האָסטו דען געהאַט, איך זאָל נישט זינדיקן מיט די רייד — האָט די מוטער ציניש געזאָגט — צו רעדן, מיט די ווענט?!

— ניין, איך האָב יאָ געהאַט צו וועמען, נאָר איך האָב נישט געוואָלט — ער האָט גערעדט מיט אַ שטילערן טאָן, גלייך ער וואָלט געזאָגט, אַז קיינער זאָל אים נישט הערן, אַזאַ סוד — אפילו מיט איר, מיט בעטין, ווען זי איז געקומען איין איינציק מאָל מיך באַזוכן, צוזאַמען מיטן ייִנגל, האָב איך אויך נישט גע־רעדט... איך האָב נישט ארויסגערעדט קיין איין איינציק וואָרט נישט...

— ווי אַזוי דאָס? — איז די מוטער שטיין געבליבן פאַר אים, נישט בלויז פאַרחידושט, נאָר אויך מיט פאָרוואורף — האָסט מיט איר נישט גערעדט?!... מיט איר, וועלכע האָט אַזוי פיל געליטן צוליב דיר, אַז זי איז אריין אין קבר... איך זאָל נישט זינדיקן מיט די רייד. אין „קבר" איז זי נישט אריין, נעבעך, נאָר

אין „קוימען", אָבער דאָך האָט זי זיך געפּעלט פאַר דער צייט ... מסתמא פאַר די בושות און האַרץ-ווייטיק, צוליב דיר ... ווי אַזוי האָסטו עס געקאָנט טון, נאָאָן, ווי אַזוי?! ...

— איך האָב נישט געקאָנט רעדן, גלייב עס מיר, מאַמע — האָט ער זיך נישט נאָר פאַרענטפערט פאַר דער מוטערס שטראָף-רייד, נאָר זיך געבעטן ווי מחילה — נישט איך האָב נישט געוואָלט רעדן מיט איר, מיט זיי, גלייב עס מיר, איך האָב נישט געקאָנט עפענען דאָס מויל ...

— אַזוי טוט עס איצט דיין פאָטער ... דו ראַטסט אָן אים, מסתמא, פונעם זעלביקן שניט, איז האָסטו אים געירשנט אויך זיין טבע ... איך קאָן אים שוין, זינט אונדזער צוזאַמענלעבן. אָבער זאָלסט וויסן, אַז ער איז אַ מענטש, וואָס צו זיין אַ מענטש הייסט, ער איז אַ מענטש פון מענטשן-לאַנד ... ער קאָן געבן זיין נשמה ווען סע האַנדלט זיך אין אַ גערעכטער זאַך, ווען מע דאַרף למשל צוליגן אַ האַנט און עמעצן אַ טובה טון, אָבער ער איז אויך אַ נקמהדיקער ... נישט חלילה צו טון שלעכטס. איך מיין, אַז אין זיין גאַנץ לעבן האָט ער קיינעם נישט געטון קיין שלעכטס, אויך פאַר יענע וואָס האָבן עס אפשר ביי אים יאָ פאַרדינט, ניין, ער האָט זיך נישט נוקם געווען אַזוי ווי מע פאַרשטייט דאָס וואָרט ביים פאָלק אין אַלגעמיין. ניין, אויב ער האָט זיך שוין יאָ געוואָלט אָן עמעצן נוקם זיין, האָט ער אים אָפּגעטון נישט מער, ווי ער האָט צון אים מער נישט גע-רעדט. נישט פאַר שלעכטקייט. ניין, פשוט, פון דעמאָלט אָן האָט ער מער יענעם מענטש, וואָס האָט אים אָנגעטון עפּעס אָן אומרעכט, יענעם מענטש האָט ער מער נישט געזען פאַר זיינע אויגן, הגם ער האָט אים גאַנץ זיכער געזען ... אַזוי טוט ער עס מסתמא איצט אויך מיט דיר ... ער זעט דיך נישט ... אָבער סע וועט פאַריבער ...

— מיט וואָס האָב איך אים אָנגעטון עפּעס שלעכטס? — האָט נאָום גע-פרעגט, הגם ער האָט זייער גוט געוואוסט וועגן וואָס די מוטער רעדט, נאָר ער האָט געוואָלט זי אָפּשטעלן פון איר לאַנגן „מאָנאָלאָג". ער האָט דאָך געזען, אַז דאָס מאָל רעדט זי דאָך שוין נישט מער צון אים. ער איז בלויז דער אויסרייד. איצט רעדט זי מער צו זיך אַליין. זי רעדט זיך אָפּ פונעם האַרץ — פאַר וואָס פאַרדינט איך אַז ער זאָל צו מיר נישט רעדן, אָדער מיך „נישט זען"? ...

— איך זאָג דען אַז דו האָסט עס פאַרדינט? — האָט די מוטער געזאָגט אַ שולדיקע — איך זאָג נאָר, וואָס איך שטעל מיר פאָר, אַז סע קומט פאָר אין זיין קאָפּ, וואָס ער טראַכט איצט, ווען ער זעט דיך יאָ, און מאַכט זיך אַז ער זעט דיך נישט ... האָב געדולד, סע וועט אים איבערגיין, וואָס דען קאָן ער טון?

ער איז דאָך א פּאָטער, און א פאָטער קאָן קיין רוגזה נישט האלטן אויף זיין אייגענעם בלוט און פלייש, הגם דו ביסט נישט געגאנגען אינעם דרך, וואָס ער וואָלט געוועזן געוואָלט... נאָר, וואָס איז שוין איצט דאָ צו שמועסן? אלץ איז פאריבער...

פאריבער, זאָגסטו? — האָט נאָום געוואָלט זי פרעגן, אָבער ער האָט זיין גערדאנק נישט ארויסגעזאָגט... מע קאָן דען ארויסזאָגן אלע גערדאנקען?! אדרבה, דאָס רוב גערדאנקען קאָן מען דווקא נישט ארויסזאָגן. מיינסט דארף מען זיי אראָפּשלינגען. מע דארף פארבייסן די ליפּן און פארשווייגן... אפשר טוט טאקע זייער גוט זיין פאָטער, וואָס שווייגט, פונקט אזוי גוט ווי ער האָט אזא לאנגע צייט געשוויגן?!... אָבער, דאָ טראכט ער זיך ווידער, מע מעג דען אלע מאָל שווייגן? אָט האָט ער געשוויגן, ווען מע האָט בשום אופן נישט געטאָרט שווייגן... ער האָט געשוויגן ווען בעטי איז געקומען צו אים...

ער האָט דעמאָלט געשוויגן, און וועט זיך דאָס נישט קאָנען מוחל זיין אויף זיין גאנץ לעבן... ניין, נישט אלע מאָל מעג מען שווייגן, פאראן מאָמענטן, ווען מע טאָר בשום אופן נישט פארשווייגן, אָדער פארשוויגן ווערן. אויב דאָס ווערטל „שווייגן איז גאָלד" איז אמאָל יאָ גילטיק, איז עס נישט אלע מאָל אזוי. ער זעט דאָך, אז צו מאָל איז שווייגן גאָר א פארברעכן...

אָבער ער האָט די דאָזיקע גערדאנקען נישט געקאָנט זאָגן פאר זיין מוטער. סע קאָן זיין, אז זי וואָלט אים יאָ פארשטאנען, און סע קאָן ווידער זיין, אז זי וואָלט אים נישט פארשטאנען, אפילו ביים בעסטן ווילן...

איז בעסער שוין איבערצוהאקן דעם שמועס — און שווייגן...

5. ווידער פונסניי

בעת נאום האָט צוגעקלאַפּט מיטן זעץ־האמער צום טאקט פון זיין פאָטערס קליינעם העמערל, אויפן אָנגעהיצטן אייזן, וואָס דער פאָטער האָט געהאלטן איינגעביסן אין דער צוואנג פון זיין רעכטער האנט, און עס געדרייט אויף אלע זייטן, אויף דער קאָוואלניע, כדי דעם אייזן צו געבן א פאָרעם — האָט זיך פאר דער קוזניע אָפּגעשטעלט א מאשין. פון יענע שיינע אויטאָמאָבילן וואָס ווערן באניצט פון די פארטיי־אקטיוויסטן.

פון דער מאשין איז ארויסגעקומען א נישט גאָר יונגער מענטש. ביי זיינע שלייפן האָבן זיך שוין באוויזן גרוילעכע האָר. ער האָט זיך ארומגעקוקט. ער האָט געוואָלט געווינען צייט. געקוקט רעכטס, זיך פאמעלעך אויסגעדרייט אויף לינקס, גלייך ער וואָלט עמעצן אָדער עפּעס געזוכט. אָבער מע האָט געזען אז דאָס אלעס איז נאָר אזוי, סתם אן אויסרייד. אז ער איז געקומען האָט ער דאָך געהאט א פארוואָס. אויב ער האָט זיך אָפּגעשטעלט פאר דער קוזניע, האָט ער געוואוסט פאר וואָס. אויב ער איז ארויס געקומען פון דער מאשין, האָט ער גאנץ גוט געוואוסט אז טאקע אהער איז ער בכיוון געקומען. דאָ דארף ער מיט עמעצן מסתמא עפּעס רעדן... נאָר, דאָ האָט אים קיינער ווי נישט געווארט.

נישט נאום, נישט זיין פאָטער האָבן זיך נישט געלאָזט שטערן פון זייער ארבעט. זיי האָבן פאָרגעזעצט זייער קלאַפּן מיט די האמערס, וואָס האָבן אָפּגעקלונגען ווי א געזאנג, א מעלאָדיע, א לירישע וואָס האָט ווי אויסגעדריקט זייערע געדאנקען. באזונדער די געדאנקען פונעם פאָטער און באזונדער די געדאנקען פונעם זון... זיי זענען דאָך נישט געווען די זעלביקע, הגם זיי האָבן געקלאַפּט צום זעלביקן טאקט, דאָס זעלביקע אייזן, אויף דער זעלביקער קאָוואלניע. אלץ איז געווען כמעט דאָס זעלביקע, אָבער דאָך איז עס נישט געווען דער זעלביקער זמר. יעדער פון זיי האָט זיך געהאט זיין באזונדערע מעלאָדיע, אין וועלכער ער האָט אויסגעדריקט זיינע געדאנקען, זיינע זאָרגן, אָבער זייערע נישט

אייניקע פּערספּעקטיוון — ווייל די עלטער איז געווען פון גרויסן אונטערשיד. סע זענען דאָך געשטאַנען איינער קעגן אנדערן, צוויי פאַרשידענע דורות... אָבער קיין איינער פון זיי האָט זיך נישט געוואָלט אָפּרייסן פון זייער אַרבעט, הגם זיי האָבן געזען אַז דער מענטש וואָס איז אַרויסגעקומען פון דער שיינער מאַשין איז געקומען צו זיי, בעסער געזאָגט, ביידע האָבן זיי פאַרשטאַנען, אַז מסתּמא איז ער געקומען צון אים, צו — וועמען? ... אָט דאָ ליגט טאַקע אַ שטיקל פונעם חילוק: דער אַלטער דאַנשטו האָט פאַרשטאַנען אַז דער מענטש איז געקומען צו זיין זון, וואָס הייסט נאָך אַלץ ביי אים „נאָאָן", ווידער ער, דער זון, האָט געוואוסט, אָדער זיך געוואָלט משער זיין, אַז דער מענשט איז געקומען מסתּמא רעדן מיטן „אייערנעכטיקן" חבר „נאום"... עס איז דאַכט זיך דער זעלביקער מענטש, אָבער עס איז אַ חילוק ווי אַזוי מע רופט אים.

זענען זיי ביידע געשטאַנען און געקלאַפּט... סע האָט אויסגעוויזן אַז דאָס קלאַפּן זייערס מיט די העמערלעך, איז נישט מער ווי אַן אויסרייד, כּדי זיי זאָלן נישט דאַרפן אַריינלאָזן זיך אין אַ שמועס מיטן נאָר וואָס אָנגעקומענעם. זיי האָבן דאָך שוין נישט געקלאַפּט אין אָנגעהיצטן אייזן... דאָס אייזן האָט זיך שוין טאַקע געהאַרטעוועט אין קאַלטן וואַסער. זיי האָבן דאָך שוין אייגנטלעך זייער אַרבעט געהאַט געענדיקט, און קיין אַנדער אָנגעהיצט אייזן האָט זיך שוין נישט געפונען צווישן די קוילן... אָבער זיי האָבן שוין געקלאַפּט איבער דער קאָוואַלניע, אין אַ נישט אָנגעהיצטן שטיקל אייזן. זיי האָבן שוין נישט געקלאַפּט האַסטיק, נאָר פּאַמעלעך, וואָס אַמאָל פּאַמעלעכער, וואָס אַמאָל שוואַכער, ווי אַ פּענדול וואָס הערט אויף זיך צו באַוועגן, ביז סע שטעלט זיך אין די גלייכגעוויכט, און בלייבט שטיין. צי ווי אַן איינצלנער ראָד, וואָס לויפט באַרג-אַראָפּ, קוילערט זיך, קוילערט זיך, ביז ווען סע קומט אָן אין טאָל, דרייט זיך עס נאָך אַ שטיקל צייט, צוליב דער אינערציע, ביז סע שטעלט זיך אָפּ און... פאַלט אום.

אַזוי האָבן זיי דאָך אויך געמוזט ענדלעך אָפּשטעלן זייער „אַרבעט", וואָס איז שוין קיין אַרבעט נישט געווען, נאָר אַ בכיוונדיקער אויסרייד אויסדרייענדיק זיך מיטן רוקן צו דעם נאָר וואָס אָנגעקומענעם.

דער אָנגעקומענער האָט אויסגענוצט די ערשטע מינוט, ווען דער געקלאַנג פון די האַמערס האָט אויף אַ ווײַלע אויפגעהערט, און האָט זיך געוואָנדן:

— אַ גוטן טאָג, חברים, איך זוך דעם חבר דאַנטשולעסקו — האָט ער אַרויסגעזאָגט ווי אין איילעניש, כּדי אַרויסצוזאָגן אַלץ וואָס ער האָט צו זאָגן, איידער זיי וועלן זיך נעמען ווידער קלאַפּן מיט זייערע האַמערס.

סע האָט אָבער קיינער אויף אים נישט געקוקט. און עס איז געווען פֿיינ־לעך, נישט בלויז פֿאַרן אָנגעקומענעם, וועלכן מע האָט געמאַכט אַזאַ קאַלטן קבלת־פּנים, אַז מע האָט אים נישט געשאָנקען קיין שום אַכט, אַפֿילו אויפֿן „גוטן־טאָג" האָט מען דאָך אים נאָך נישט געענטפֿערט, נאָר אַפֿילו זיי, דער אַלטער און דער יונגער דאַנטשו, האָבן זיך נישט געפֿילט זייער באַקוועם. יעדער איי־נער פֿון זיי האָט געשוויגן און געלאָזט אַז דער אַנדערער זאָל ענטפֿערן, זאָל פֿרעגן, זאָל אויפֿנעמען, זאָל נישט לאָזן אַזוי שטיין דעם אָנגעקומענעם... אייגנטלעך, ווייסן זיי דאָך נישט וואָס ער וויל, נאָך וואָס ער איז געקומען. זיי האָבן אָבער געשוויגן. דער אַלטער דאַנטשו האָט געוואַרט אַז זיין זון זאָל אים אויפֿנעמען, ווייל מסתּמא איז יענער געקומען צון אים, ווייל צום אַלטן וואָס קאָן ער האָבן?... דער זון, ווידער, האָט געטראַכט, אַז אין דער אָנוועזנהייט פֿונעם פֿאָטער וועט ער נישט אַריינלאָזן זיך אין אַ שמועס.

— נו — האָט דער אַלטער ענדלעך זיך אָפּגעשטעלט און געקוקט גלייך אין די אויגן צום אָנגעקומענעם — אויב איר זוכט איינעם „דאַנטשולעסקו", טאָ איז עס ער! — האָט ער ווי דעמאָנסטראַטיוו געוויזן מיטן פֿינגער, ווי ווען מע וואָלט אויף אַ באַשולדיקטן — איך בין אויף קיין פֿאַלס נישט „דאַנטשולעסקו", איך הייס „דאַנטשו", אַזוי ווי סע האָט געהייסן אויך מיין פֿאָטער... אָבער איך מיין אַז עס איז אַ טעות — האָט ער ווייטער גערעדט מיט ציניִשער בייזקייט — ער איז דאָך שוין נישט קיין „חבֿר"...

דער אָנגעקומענער האָט זיך דערנענטערט צו נאָומען, האָט אים געגעבן די האַנט, וועלכע איז אָנגענומען געוואָרן נישט מיט קיין פֿריינדלעכן דריק, נאָר מיט עפּעס אַ וויכן „יאָ־און־ניין", פֿון וועלכן מע פֿילט אַ קאַלט ווינטל ווייען און דערנענטערט נישט:

— חבֿר דאַנטשולעסקו — האָט דער אָנגעקומענער אָנגעהויבן דעם שמועס

— איך האָב דעם אויפֿטראָג אייך איבערצוגעבן אַ שליחות...

— אויב אַזוי, זאָל זיין אַזוי — האָט שוין געזאָגט נאָום מיט אַ שמייכל צו דערוואַרעמען די אַטמאָספֿער — איז דערלאַנגט זשע, זייט מוחל, דאָס שליחות, איך בין עס גרייט אָנצונעמען.

— סע פֿרייט מיך דאָס צו הערן — האָט דער אָנגעקומענער אויפֿגענומען דעם זעלביקן פֿריילעכן וואַרעמען טאָן — אויף עפּעס אַנדערש האָב איך נישט געקאָנט זיך דערוואַרטן... איך רעד מיט אַ חבֿר, אַ דערפֿאַרענער מיליטאַנט...

— מיט דעם זענט איר שוין זיכער גערעכט — האָט דער פֿאָטער זיך אַריינ־געמישט מיט אַן איראָנישער באַמערקונג, וואָס האָט געקאָנט אויפֿרעגן אַ גאַסט

— אוודאי איז ער שוין א דערפאַרענער... איך בין אין ספק אויב איר, חשובער „חבר" האָט זיין דערפאַרונג, הגם אין יאָרן זענט איר אפשר פיל מער עלטער פון אים, אָבער וואָס שייך דערפאַרונג...

— דהיינו — האָט נאָכ'ן איבערגעריסן די רייד פון זיין פאָטער, ער האָט דאָך נישט געוואָלט, אז דער שמועס זאָל אָפּגיין אויף זייטיקע וועגן, וואָס קאָנען קיין ניצן נישט ברענגען. ווייל וואָס קאָן מען האָבן טענות צו דעם דאָזיקן מענטש, וועלכער האָט באַקומען אַן „אויפגאַבע" איז ער געקומען — וואָס האָט איר מיר איבערצוגעבן, אין וואָס באַשטייט אייער שליחות?... אפשר ווילט איר רעדן מיט מיר צווישן פיר אויגן?

— ניין, עס איז נישט קיין סוד — האָט דער אָנגעקומענער נישט געוואָלט באַליידיקן דעם אַלטן — איך קאָן אייך זאָגן דאָ, אייער פאָטער מעג הערן, ער איז דאָך אייער פאָטער, הגם איר זענט שוין נישט קיין מינדעריעריקער...

— ניין, ניין, ער איז שוין נישט קיין מינדעריעריקער — האָט געזאָגט דער פאָטער, הגם מע האָט איצט שוין נישט גערעדט צו אים, מיט דער זעלביקער בייסנדיקער איראָניע. מסתמא האָט ער זיך נישט געקאָנט אויפהאַלטן און נישט זאָגן אין פנים, אויב נישט קיין העכערן איז כאָטש דעם דאָזיקן חבר, וואָס איז איצט געקומען צו זיי, נאָך צוויי וואָכן זינט נאָכ'ן האָט זיך צוריק געקערט און צו ביסלעך אָנגעהויבן צוגעוויינען מיט'ן דאָזיקן לעבן — אפשר האָט ער טאַקע שוין צייט געהאַט אָנצוזאַמלען א ביסעלע דערפאַרונג אויך, נאָך די פיל שולן קורסן וואָס ער האָט געמאַכט.

— נו, איצט איז געקומען די צייט אז איר זאָלט ווידער אַריין אין דער טעטיקייט — האָט דער אָנגעקומענער געזאָגט צו נאָומען, גלייך ער וואָלט נישט געהערט די רייד פונעם פאָטער, וואָס האָבן זיך לגמרי נישט געפּאַסט צו מאַכן אַן אָנגענעמע אַטמאָספער צו זיין ענין, וואָס ער האָט געהאַט איבערצוגעבן — די „קאָמיסיע" לאָדנט אייך איין דורך מיר, כדי צו כאַפּן א שמועס מיט אייך, אז איר זאָלט ווידער אַריין אין אַקטיוון לעבן...

דער פאָטער האָט גאָרנישט זאָגנדיק זיך דערנענטערט צום זון, האָט אָנגענומען זיינע ביידע הענט און זיי צונויפגעלייגט איבערקרייץ און מיט א ברוגזן טאָן געזאָגט צום אָנגעקומענעם:

— אנו, טוט אים נאָר אָן ווידער די קייטעלעך און פירט אים אָפּ... ער איז שוין צו פיל געווען דאָ, אפשר האָט ער זיך שוין געלאַנגווייליקט, אָדער האָט זיך עמעצער געלאַנגווייליקט אָן אים?!...

נאָום האָט נישט דערוווידערט דעם פאָטערס רייד. נישט מיט קיין וואָרט און אפילו נישט מיט קיין זשעסט. ער האָט נישט געמאַכט קיין שום באַוועגונג, נאָר

האָט געלאָזט פריי זיינע הענט, אזוי ווי זיין פאָטער האָט זיי צונויפגעלייגט, גלייך מע זאָל אים טאַקע ארויפשטעלן די קיטעלעך אויף די הענט, ווי מע האָט עס געטון צוריק מיט יאָרן. אמת, דעמאָלט האָט מען עס נישט געטון אין דער עפנטלעכקייט, אז עמעצער זאָל עס זען.

דער מאָמענט איז געווען א פיינלעכער. קיינער פון די דריי האָט נישט מער ארויסגערעדט קיין וואָרט אין אָט דעם מצב. נאָום האָט פארשטאנען זייער גוט דעם זשעסט פון זיין פאָטער, וואָס האָט ארויסרופעריש זיך אקעגנגעשטעלט צו די אלע רייד פונעם אָנגעקומענעם. כמעט ער גופא האָט דאָך אויך געטראכט דאָס זעלביקע...

נאָר דער אָנגעקומענער, דער איינער האָט עס נייִשט פארשטאנען. און אויב ער האָט עס נישט פארשטאנען, האָט ער נישט געוואוסט וואָס צו זאָגן, כדי צו פארגלעטן די פיינלעכע לאגע, אין וועלכער זיי אלע האָבן זיך געפונען, בפרט ער גופא... פון וואנען זאָל זיך געווען נעמען צון אים אזוי פיל, אָדער אזא מין פארשטענדעניש, אז ער זאָל קאָנען פארשטיין אז די דאָזיקע ווערטער פונעם אלטן דאנטשו זענען נישט קיין פראָוואָצירנדיקע פון א „שונא“, נאָר פון א געשלאָגענעם, וואָס איז שוין זייער זאט פון יסורים, א מענטש וועלכער זאָל אָנשטאָט האָבן א ביסעלע נחת אויף דער עלטער פון זיין זון, וועלכער האָט זיך „ארויפגעארבעט“, הגם קעגן זיין ווילן, אָבער דאָך האָט ער דאָך אהינגעגעבן זיינע יונגע יאָרן — איז ער גאָר געוואָרן בבושה און געהאט צו ליידן די ווייטיק פון צו ווערן א פאָטער פון א תפיסהניק, מע זאָל אים אויסשליסן פון דער פארטיי, צוליב די „פיינטלעכע“ מעשים פון זיין זון... ער איז דאָך געווען אומשולדיק אין דער גאנצער מעשה, דער אלטער דאנטשו. ער האָט בכלל נישט געוואָלט אריין נישט אין דער קאָאָפּעראטיווו און אויך נישט אין דער פארטיי. דאָס האָט ער דאָך אין גאנצן געטון נאָר אונטערן דרוק און השפעה פון זיין זון... נו, איצט ווען ער האָט זיך שוין צוגעוויינט און שלום געמאכט מיט זיין מצב, וואָס וויל מען נאָך איצט פון אים?!... האָט דער אלטער דאנטשו, אויך איצט, אין דאָזיקן פיינלעכן מאָמענט פאר אלע דריי, אויך ארויסגעוויזן אז דווקא ער, דער עלטערער, ער וועט זיין קלוגער. ער האָט זיך צוריקגעצויגן, איז אונטער אן אויסרייד אריין אין שטוב, כדי זיי ביידע צו לאָזן אין דעם קוזניע-הויף, זאָלן קאָנען רעדן צווישן פיר אויגן אומגעשטערט. ער האָט דאָך פארשטאנען, אז צווישן זיך וועלן זיי גיכער געפינען א געמיינזאמע שפראך, אָדער-אָדער, נאָר סע זאָל זיך ענדיקן דער שמועס זייערער.

געבליבן אליין, האָט נאָום גערעדט דער ערשטער:

— איך בעט אנטשולדיקונג — האָט ער געזאָגט מיט א געצוואונגענעם שמייכל צום גאסט — איר דארפט אים פארשטיין, אז הגם איך בין טאקע שוין נישט קיין מינדעריעריקער, ווי איר האָט געזאָגט, אָבער א טאטע בלייבט א טאַ־טע אויפן גאנצן לעבן... איר דארפט נישט נעמען פאר אומגוט זיינע רייד, די ליידן און די בושות רעדן פון אים...

— איך בין נישט ברוגז אויף אים, איך פארשטיי אים זייער גוט — האָט געזאָגט דער אָנגעקומענער מיט אן איבערבעטערישן טאָן, הגם מע האָט גע־פילט אין זיינע רייד, אז ער זאָגט ליגן. ער האָט גאָרנישט פארשטאנען, ווייל צום פארשטיין האָט מען דאָך נישט געדארפט האָבן בלויז „פארשטענדעניש" נאָר אויך די דערפארונג, און קיין געזעסענער איז ער דאָך מסתמא נאָך נישט געווען, איז פון וואנען זאָל ער האָבן אזא מין פארשטענדעניש?! אָבער נאום האָט אים נישט אָפגעענטפערט, נאָר אים געלאָזט רעדן, כדי צו הערן וואָס ער האָט אים אייגנטלעך צו זאָגן, קאָנקרעט — מיטן עלטערן דור, ווייס איך, איז שווערער צו „ארבעטן" (נאום האָט זיך געטראכט: אָט זעסטו, ווי דו פאַר־שטייסט עס?! ... מיטן עלטערן דור? און מיט מיר, מיטן יינגערן דור, מיט מיר איז עס לייכט, גאָר לייכט. אזא איינעם ווי מיר, קאָן מען זאָגן וואָס מע וויל, קאָן מען אָנטון וואָס מע וויל, מע קאָן אים אפילו ארויפלייגן די „קייטעלעך", אזוי ווי דער פאָטער האָט עס ארויסגעזאָגט אָפן... נו, דאָס האָט ער אָבער בלויז געטראכט, נאום, אָפן האָט ער עס נישט געקאָנט ארויסזאָגן. אייגנטלעך האָט ער עס יאָ געקאָנט זאָגן. ער האָט דאָך שוין נישט געהאט קיין שום צוריקהאלט. ער איז דאָך שוין אריבער אזוי פיל, האָט ער שוין נישט וואָס צו פארלירן. אָבער דאָך האָט ער נישט ארויסגעזאָגט זיינע געדאנקען, און געלאָזט רעדן דעם אָנ־געקומענעם!)... אָבער נישט צון אים בין איך איצט געקומען. מיך האָט מען געשיקט צון אייך... מע האָט נישט געוואָלט שרייבן אייך קיין ברייוולעכע איינ־לאָדונג. איר ווייסט דאָך, אז אזוי גייט אונדזער ארבעט, דירעקט מיטן חבר..

— וואָס זשע דארף איך איצט טון? — האָט נאום ברוטאל געפרעגט, כדי נישט צום פארלענגערן איבעריק דעם שמועס — קאָנקרעט, וואָס דארף איך איצט טון?

— זעט איר, חבר דאנטשו... וויל איך זאָגן: דאנטשולעסקו — האָט זיך תיכף אויסקאָריגירט דער אָנגעקומענער...

— איר מעגט זאָגן אויך „דאנטשו". עס איז קיין חילוק נישט — האָט אים איבערגעריסן נאום — וואָס איז אייגנטלעך אויף רומעניש, דאנטשולעסקו? דאָס הייסט, אז איך בין „דאנטשו"ס זון...

— איך האָב געמיינט, אז סע וואָלט אייך לייכטער געווען — האָט דער אָנגעקומענער פאָרגעזעצט, נישט רעאגירנדיק אויף נאומס באמערקונג — אז איך וואָלט אייך איבערגעטון און געקומען מיט מיר ... איך וואָלט אייך צוגעפירט מיט דער מאשין... סע וואָלט אייך געווען באקוועמלעכער, איידער פאר אייך צו פאָרן מיט דער באן... נאָר, אז אייער פאָטער האָט געגעבן אונדזער פירלייג אזא מין אויסטייטש, ווייס איך נישט צי סע וואָלט שוין נישט געווען בילכער אז איך זאָל מיך פון אייך און אייער פאָטער אָפגעזעגענען און איך זאָל מיר פאָרן מיין וועגס און איר וועט קומען מיט דער באן... איבעריקנס, ווי אזוי איר פארשטייט, ווי אזוי איר ווילט קאָנט איר עס טון, ווי אזוי סע קומט פאר אייך אויס בעסער.

דאנטשולעסקו איז א ווײַלע געבליבן פארטראכט. ער האָט נישט געענטפערט תיכף. בכלל האָט ער זיך דאָך זייער פיל געענדערט אין די לעצטע יאָרן. אויב פריער זענען די מחשבות ביי אים געפלויגן מיט יונגטלעכער געשיקטקייט און איז אויך געווען קליגער, מע קאָן אפילו זאָגן, מיט ביטרער איבערגעשפיצטקייט, אין גוטן זינען פונעם וואָרט, אז ער האָט גיך תופס געווען און עניין, האָט גיך רעאגירט און תיכף געקאָנט ענטפערן — איצט, נאָך די איבערלעבענישן פון די לעצטע יאָרן, האָבן זיך די רעדעלעך אין זיין מוח, צי דענק-אפאראט, געדרייט פאמעלעכער, דאָס הייסט נישט אז זיין אופן פון תופס זיין איז אָפגעשוואכט געוואָרן, אדרבה, עס איז געוואקסן און דערבראכט דערצו, אז ער זאָל קאָנען זיך צוימען און נישט געבן תיכף קיין שום ענטפער, אז ער זאָל שפעטער אפשר דארפן, אויב נישט געגצלעך חרטה האָבן, איז כאָטש מאכן א קלײנע קאָרעקטור ... האָט ער זיך נישט געאיילט מיטן ענטפער. זענען זיי געבליבן אויף א זייער קורצער ווײַלע פארשוויגן, אָבער די „רעדעלעך" אין מוח פון נאומען האָבן זיך דווקא יאָ „געדרייט", און זייער שנעל האָבן זיי זיך געדרייט, אָבער דאָך האָט ער זיך געדארפט באשליסן נישט בלויז דעם אופן ווי אזוי צו „פאָרן", מיטן אויטאָמאָביל צי מיט דער באן — ער האָט דאָך געדארפט זיך אנטשליסן אויב ער זאָל בכלל פאָרן... אָבער דעם דאָזיקן געדאנק האָט ער אויך נישט געוואָלט ארויסזאָגן. ער האָט זיך דאָך געקאָנט באגניגן מיטן ספק פון אופן פאָרן.

— וואָרט צו עטלעכע מינוט — האָט ער ענדלעך געזאָגט דעם אָנגעקומענעם — איך גיי רעדן מיט דער מוטער, אויב איך האָב גרייט דאָס נייטיקסטע אויף צו פאָרן מיט אייך ...

יאָ, עס איז קוים גלויבלעך אַז ער זאָל זאָגן, אַז ער וויל רעדן מיט דער מוטער, אָבער פּאַקטיש האָט ער נישט דאָס געהאַט אין זינען כּוונה. ווי אַזוי סע זאָלן געווען נישט זיין זיינע באַציונגען מיטן פֿאָטער, פֿריער, „איידער“, האָט ער אָבער איצט געפֿילט אַ נויטווענדיקייט, אויב נישט אויף אַן אמת, איז כאָטש פֿאַרמעל, האָט ער געפֿילט אַז ער דאַרף רעדן מיטן פֿאָטער, זיך מיט אים שואל־עצה זיין, צי ער זאָל בכלל פֿאָרן... פֿאַר וואָס? ער דאַרף זיך דען פֿאַרענטפֿערן פֿאַר עמעצן?... אָבער דאָך, אַז ער איז שוין פֿון „דאָרט“ אַהיימגעקומען, איז ער דאָך אַהער געקומען צו זיינע עלטערן, אַפֿילו אויך אָן זיין ווילן, פּשוט ווייל ער האָט אין ערגעץ נישט געקאָנט געפֿינען דעמאָלט קיין אָפֿענע טיר, וואָס זאָל אים אויפֿנעמען. איז ער דאָך געקומען אַהיים, צו זיינע עלטערן... איז אויף דעם זענען גוט די עלטערן, האָט ער זיך שוין אַליין געזאָגט, צו קומען און לעבן אויף זייער „קאָפּ“?!... ניין, אַזוי קאָן ער שוין נישט טון. ער קאָן שוין נישט אַזוי־אָ אָוועקפֿאָרן איצט מיטן אויטאָמאָביל און זיך קוים געזעגענען, אָן דעם אַז ער זאָל כאָטש לפֿנים זיך שואל־עצה זיין מיט זיינע עלטערן... אַנדערש וואָלט דאָך טאַקע געהייסן, אַז ווען אים גייט גוט, ער דאַרף נישט צו זייערע לאַמקעס, דעמאָלט איז ער שוין אַ פֿוליעריקער און טוט אָפּ אַלצדינג אָן זייער מיינונג און אַפֿילו אָן זייער וויסן. אָבער דעמאָלט ווען ער איז אין אַן עת־צרה, דעמאָלט ווערט ער ווידער אַ מינדעריעריקער און קומט תיכּף אַהיים, אויפֿן „קאָפּ“ פֿון זיינע עלטערן...

ער איז אַריין אין שטוב און געלאָזט אַ ווײַלע דעם אָנגעקומענעם וואַרטן אין הויף:

— ווי מיינט איר — האָט ער זיך געוואָנדן צו די עלטערן, מיטן וואָרט „איר“ האָט ער זיך דאָך געוואָנדן צו ביידע, אי צו דער מוטער אי צום פֿאָטער, אָבער געמיינט האָט ער דווקא דעם פֿאָטער. נישט בלויז אים צו געבן סאַטיספֿאַקציע, נישט בלויז אים צו חנפֿענען, אַז ער איז זיך שוין שואל־עצה מיט אים, ווייל ער איז דער פֿאָטער, נאָר אויך צו הערן אויף אַן אמת זיין מיינונג — זאָל איך בכלל פֿאָרן?

— איך פֿאַרשטיי נישט — האָט דער פֿאָטער זיך אָפּגעשטעלט און אים געקוקט גלייך אין די אויגן, ווי זיין שטייגער איז געווען, ווען סע האָט זיך געהאַנדלט אין גאָר ערנסטע זאַכן — וואָס הייסט, צי דו זאָלסט בכלל פֿאָרן?!... פֿרײַער האָב איך געמאַכט דעם זשעסט האַלב אין שפּאַס און האַלב אין פֿאַרוואָרף ווען איך האָב אים געזאָגט, אַז ער זאָל דיר שוין ווידער לייגן די „קייטעלעך“ אויף

די הענט... אָבער, צוריק געשמועסט, ווייסטו דאָך אז מע רופט דארף מען גיין... הייסט עס, אז סע האנדלט זיך איצט נישט צי דו זאָלסט בכלל פאָרן. דו קאָנסט נאָר זאָגן, צי דו זאָלסט אפשר פאָרן שפּעטער מיט דער באַן... יאָ, דאכט זיך, אז אזוי שטעלט זיך די פראגע. ניין?

— וואָס הייסט נישט פאָרן? — האָט די מוטער זיך אריינגעמישט, כאָטש נאום האָט נישט זי געפרעגט, אָבער דאָך האָט זי געזאָגט איר מיינונג — בעסער פאָרסטו איצט מיט, סע קאָסט דיך אפילו נישט קיין הוצאות...

— נישט אין די הוצאות גייט עס — האָט דער פאָטער געזאָגט — אויב ער פאָרט איצט, פארשפּאָרט ער בלאָנדזשען און זוכן צו וועמען זיך צו מעלדן, ווער סע רופט אים, ווייל דער דאָזיקער (ער האָט נישט געוואָלט ארויסזאָגן דאָס וואָרט „חבר", וואָס האָט געקאָנט ביי אים באקומען דעם געוויינטלעכן איראָנישן טאָן, וואָס ער האָט איצט נישט געוואָלט!), דער דאָזיקער מענטש וועט דיך דאָך מס-תמא אָפּפירן אהין וואוהין מע דארף... איבעריקנס, פרעגסטו דען מיין עצה?

— אוודאי פרעג איך — האָט שוין נאום אונטערגעשטראָכן איצט, בכיוון עפנטלעך זיין מיינונג וועגן דעם, נישט פוגע בכבוד זיין דעם אלטנס ערגייץ — דו ביסט דאָך א טאטע?!...

— איצט בין איך שוין ווידער געוואָרן א טאטע? — האָט שוין דער אלטער געזאָגט מיט א גוטמוטיקן שמייכל — איך האָב דאָס פריער נישט געהערט, הגם איך האָב עס אויך אזוי געמיינט...

— אויב דו ווילסט — האָט נאום שוין אויך געזאָגט מיטן זעלביקן פריינד-לעכן טאָן, כדי אויפצולעבן א ביסל די באציונגען מיטן פאָטער. ער האָט דאָך געוואוסט: ער איז שוין געעלטערט, האָט שוין זייער ווייניק כוח איבערצולעבן אזעלכע שווערע נסיונות, אָבער א גוטהארציקער איז ער דאָך פון תמיד געווען. קיין מאָל נישט און לגבי קיינעם נישט, איז ער דאָך נישט געווען קיין עגאָיסט, וואָס זאָל נישט וועלן סיי וועמען ארויסהעלפן — ביסטו דער טאטע און איך הער דיין עצה. והשנית, פארגעס נישט, אז דערווייל ביסטו נאָך דער „בולי-באשא" און קיין איין ציגיינער וועט נישט טאָרן, אויך אפילו ווען ער וואָלט גע-וואָלט, אריבערטרעטן איבער דיין וואָרט...

— הע-הע! — האָט דער פאָטער זיך צעלאכט אין זיין באָרד, נישט אויפ-הייבנדיק דעם בליק צום זון, גלייך ער וואָלט זיך געוואָנדן צו זיין פרוי — איצט בין איך שוין פאר אים אויך דער „בוליבאשא"?... זינט ווען רעספּעקטירסטו אונדזערע מנהגים, אז אפילו קיין קיין רעכטער „ציגיינער" ביסטו דאָך שוין

נישט?! אפילו דעם נאָמען האָסטו דאָך דיר שוין געביטן, האָסט געמיינט אז „אויב! מע טוט אָן אן אנדער „מיצל“ אויפן קאָפּ, ווערט מען אן אנדערער מענטש?!... מיינסט איך ווייס נישט — האָט ער זיך שוין אויסגעדרייט צון אים — אז דו האָסט חתונה געהאט מיט „איר“, ווייל זי איז געווען א בלאָנדע, א רויט-האָרי-קע, האָסטו געוואָלט מיט דעם אָפּווישן אלע שפּורן פון דיין אָפּשטאַם?!... איך זאָל נישט זינדיקן מיט די רייד. איך מיין נישט זי, איך מיין די וואנט. זי איז דען מיט עפּעס שולדיק געווען?!... זי האָט זיך גענוג אָנגעליטן צוליב דיר... איך האָב נאָר וואָס געוואָלט זאָגן, אז „די ערד זאָל איר גרינג זיין אין קבר“, ווי אונדזער מנהג איז צו רעדן, אָבער באלד האָב איך זיך דערמאנט אז ביי „אייך“ — ער האָט אונטערגעשטראָכן מיט א בייסיקער איראָניע — ביי די „חב-רים“ איז שוין נישט דער מנהג צו באגראָבן די טויטע אין דער ערד, ווי סע האָט זיך פון תמיד געפירט די וועלט, אז מע זאָל צוריק געבן דער ערד, וואָס איר געהערט... יאָ, אגב, האָב איך געהערט אז מע האָט איר שוין געמאכט א שיינע לוויה, מיט „דרשות“ אָבער צו וואָס האָט עס איר שוין געטויגט, ווען מע האָט זי ווי מיט דער געוואלד געטריבן אין דער ערד?!...

— צו וואָס טויג איצט אויפמישן דאָס דאָזיקע — האָט די מוטער אים אי-בערגעריסן, ווען זי האָט געזען אז דער צופאליקער דערמאנטער שמועס, האָט שיער נישט גורם געווען אז נאָום זאָל שוין בכלל נישט פאָרן. ער האָט זיך דאָך אוועקגעזעצט גלייך ער וואָלט גאָר שוין נישט זיך גערעכט צום פאָרן. די מוטער האָט דאָך נישט געקאָנט וויסן, אז נאָום האָט זיך געזעצט, פשוט, ווייל די כו-חות זענען ביי אים אויסגעגאנגען, ווען דער פאָטער האָט אויפגעמישט אזא ווייטיק בלעטל אין זיין זכרון — ראשית דארף מען נישט דערמאנען וואָס עס איז געווען. והשנית, איז נישט איצט די סאמע פּאַסיקסטע צייט דערצו... אָט זאָג, וואָס איך זאָל דיר מיטגעבן, און פאָר איצט, מיטן... מיט דער מאשין — האָט די מוטער אונטערגעטריבן — סע וועט דיר לייכטער זיין... מיטנעמען דארפסטו, מיין איך, גאָרנישט. טו דיך נאָר איבער.

— יאָ, האָסט רעכט — האָט נאָום אויך פּאַטאקעוועט דער מוטערס רייד — איך נעם גאָרנישט מיט. איך ווייס דען צו וואָס און צו ווען?... איך גיי זען וואָס מע וויל פון מיר האָבן. דערנאָך וועל איך זען...

— גיי געזונטערהייט — האָט שוין דער אלטער אויך אָנגעוואונשטן, שוין א ביסל אָפּגעשטילט פון זיין אויפגעבראכטקייט... אפשר האָט עס אים אויך אויפגעשויבערט, אפשר האָט ער אויך שוין באדויערט וואָס ער האָט איצט גע-

דארפט שליידערן אין פּנים אריין פאר זיין זון די דאָזיקע נישט אָנגענעמע רייד... אייגנטלעך, צוריק געשמועסט, איז ער דאָך נישט אזא שלעכטער זון, ווי וויפל צרות ער האָט פון אים געהאט אין די לעצטע יאָרן. אָבער, איז ער דען שולדיק געווען אין דעם? ער האָט דען עפּעס געגנבעט, צי ער האָט גאָר געפייפט אין קלויסטער?... זאָל דער אין הימל שומר און מציל זיין פון א בילבול, האָט דער אלטער ביי זיך געטראכט — גיי זע, וואָס מע וויל. הער אוים וואָס מע זאָגט. דערנאָך וועסטו זיך איבערלייגן...

נאום איז געווען גערירט פונעם פאָטערס רייד. ער האָט אליין נישט געוואוסט וואָס צו טראכטן איצט וועגן זיין פאָטער: צוריק מיט איין מינוט, האָט ער אים פאָרגעוואָרפן זיין גאנצע פארגאנגענהייט, געוואָרפן אים אין פּנים אזעלכע רייד וואָס האָבן אים אנידערגעשלאָגן. קוים האָט ער זיך געקאָנט האלטן אויף זיינע פיס. די קניעס האָבן אים אָנגעהויבן ציטערן, ווי ער זאָל אָט-אָט אומפאלן ווי אן אונטערגעזעגטער בוים — און פּלוצעמדיק האָט דער אלטער אויסגעדרייט אלעם צום גוטן און אים אויך אָנגעוואונטשן א גוטע רייזע?!... נו, וואָס איז דאָ צו פרעגן? אוודאי איז דער פאָטער זיינער א פארשטענדיקער מענטש. אוודאי טוט אים וויי דאָס הארץ, וואָס זיין זון האָט זיך געלאָזט אויף א וועג, אויף וועלכן ער האָט לכתחילה נישט מסכים געווען פּשוט דערפאר, ווייל ער האָט געהאלטן אז ער, ווי א פּשוטער אָבער ערלעכער ציגיינער, דארף זיך נישט שטופּן, דארף נישט ווערן קיין „פּאָרעץ", ווי ער פלעג זיך אויסדריקן... אָבער געוואָלט האָט ער דען עפּעס שלעכטס פאר זיין אייגענעם זון, אויך דעמאָלט נישט, ווען יענער האָט אים נישט געפאָלגט און יאָ געגאנגען ווערן א „פּאָרעץ"?!...

ער האָט אים דערלאנגט די האנט, צום געזעגענען:

— זייט געזונט! — האָט ער מיט א הייטערן טאָן געזאָגט צום פאָטער, שיער-שיער וואָס ער האָט אים נישט ארומגענומען צו האלדזן ווי קיין מאָל נישט. תמיד האָבן זיי זיך דאָך צעשייד קאלט, אָן סענטימענטאלקייטן, מענעריש. אָבער די מוטער האָט ער יאָ ארומגענומען. הגם געמיינט האָט ער אים, דעם פּאָטער. ער האָט עס איצט, לויט זיין מיינונג יאָ פארדינט.

6. רעהאביליטירט

פונקט אזוי ווי די לאנדשאפט האָט זיך געוויקלט פאַר די אויגן פון נאָום דאנטשולעסקון, בעת זיין רייזע אויף צוריקצוועגס, וואוהין און צו וואָס ער גופא האָט נאָך נישט געוואוסט, אזוי האָבן זיך געוויקלט זיינע מחשבות. די געדאנקען האָבן אים געטראָגן צום ווייטן „נעכטן" פון זיין קינדהייט, אָן אָרעמע א געפּלאָג־טע ווי א ציגיינעריש לעבן קאָן זיין, וואָס הגם שוין נישט קיין נאָמאַד, אָבער דאָך אָן א סטאַבילן באָדן אונטער די פיס און אָן א סטאַבילן הימל איבערן קאָפּ. אלץ איז דאָך געווען אזוי נישט זיכער אזוי אין שטענדיקן בייטן אז מע האָט קוים זיך געקאָנט צוגעוווינען צון איין געשאפענעם מצב איז באַלד אויפגעקו־מען א צווייטער, א גאַר נייער, צו וועלכן מע דאַרף זיך שוין ווידער אמאָל צופאַסן, תמיד מוז מען זיך צופאַסן.

דערנאָך איז געקומען די יוגנט. זי איז נישט געקומען צו רייטן אויף א ווייס פערד, אין א פרילינג מיט בליטן, נאָר צו פוס אין האַרבסטיקער פאַרוואָלקנט־קייט פון מלחמהדיקע יאָרן פון הונגער און נויט...

דערנאָך זענען געקומען צייטן פון אויפשטייג, פון קלעטערן אויף מדריגות, פון מדריגה צו מדריגה, פון טרעפּל צו טרעפּל, אין א צייט פון אָנשטרענגן זיך צו לערנען, צו לערנען, צו פאַרשטיין, אין א געטומל פון א פיבערדיקער טעטי־קייט, אין וועלכער ער האָט איינגעשטעלט ווי א ליידנשאַפטלעכער קאָרטן־שפּי־לער זיין גאַנץ האָב, די יוגנט־יאָרן... און ער איז דערגאַנגען פון א פּשוטן צייטונג־פאַרקויפער ביז צון אַן אינסטרוקטאָר...

און דערנאָך?... גאָרנישט. סע האָט זיך געעפנט א תהום, אין וועלכן ער איז ווי פּלוצעמדיק אריינגעפאַלן. ער האָט אפילו נישט באַמערקט ווען און ווי אזוי. ער האָט זיך נאָר פּלוצעם דערזען אראָפּגעשליידערט פון אלע מדריגות, פון אלע טרעפּלעך...

מאָדנע, טראַכט ער מיט פאַרביטערטער איראָניע: אַרויף איז צו גיין בהדרגה־דיק טרעפּ נאָך טרעפּ, אויך ווען דאָס קומט נישט אָן אזוי שווער, אָבער אַראָפּ,

אראָפּ גייט מען שוין גאָרנישט, נאָר מע קוילערט זיך, מע פליט ... וואָס וועט איצט זיין?! ...

אין דער מאַשין זענען זיי געווען דריי: ער, דער חבר און דער שאָפער. מי־לא, דער שאָפער רעדט נישט. ער איז דאָך ביים רודער, ער דאַרף נישט און טאָר נישט רעדן. אפילו אז מע פרעגט אים עפּעס דאַרף ער ענטפערן קורץ און זיין אויפמערקזאַם צום רודער, צו דעם געקרייזלטן וועג, צי צו די מאַשינען וואָס ער באַגעגנט ... דער חבר האָט יאָ געוואָלט אָנבינדן אַ שמועס מיט נאָומען, אָבער עס איז נישט געגאַנגען. סע האָבן זיך נישט איינגעפּעדעמט נישט די ווערטער און אוודאי נישט די באַציונגען צווישן זיי, אַז זיי זאָלן האָבן עפּעס צו שמועסן, מיט וואָס פאַר אַ ידיעות זיי זאָלן זיך טיילן, זיי קאָנען זיך דאָך נישט, און וואָס דער חבר ווייסט יאָ וועגן נאָומען, איז עס נישט גענוג אויף צו קאָנען אַריין אין אַ שמועס. אדרבה, ער האָט זיך געהאַלטן פאָרזיכטיק. מע קאָן וויסן? ... ווידער נאָום, האָט אים בכלל נישט געקאָנט, איז וואָס קאָן ער מיט אים שמועסן? ער איז מיסתמא אַ נייער אין דער אַרבעט, הגם ער איז שוין נישט קיין יונגער, איז וואָס ווייסט ער פון וואָס „הינט פגרן"?! ...

זיינע מחשבות האָבן אים צוריקגעפירט צו די לעצטע ווערטער וואָס זיין פאָטער האָט איצט, איידער זיין אַוועקפאָרן, אויפגעשוויבערט אין אים, מיט זיין חתונה האָבן מיט בעטין ... מאָדנע, טראַכט נאָום, דער פאָטער האָט אַפילו נישט געגעבן אָנצוהערן מיט אַ וואָונק וועגן קינד, וועגן זיין זון ... ער האָט אים אפילו נישט געזען ...

און דאָ האָבן זיך אָפּגעשטעלט זיינע מחשבות וועגן זון, ווי ווען סע שטעלט זיך אָפּ אַ זייגער, וואָס איז דערגאַנגען צום סוף פון דער פּרוזשינע און מע האָט פאַרגעסן פונסניי אָנצוציען דעם דאָזיקן זייגער ... מער האָט ער דאָך אויך נישט געוואוסט וועגן קינד. ער האָט אים געזען איין איינציק מאָל. אין יענעם פיינ־לעכן מאָמענט, ווען ער האָט אפילו נישט אַרויסגערעדט קיין איין וואָרט ... דאָס קינד וועט מסתמא מיינען אַז ער איז שטום. בכל־אופן האָט עס נישט גע־קאָנט איבערלאָזן אין זיין זכרון עפּעס אָנגענעמס וועגן זיין פאָטער, וועלכן ער האָט געזען צום ערשטן מאָל אין תפיסה־קליידער, אַ שטומען, אַ פאַרכמורעטן, אַ כמעט פיינטלעכן ...

נו, וואָס איז דאָ צו טראַכטן? זיי האָבן זיך דערקענט צום ערשטן מאָל ווי פרעמדע און מסתמא וועלן זיי אַזוי שוין פאַרבלייבן? ... ווער ווייסט וואָס דער גורל קאָן ברענגען?

דערווייל לויפט די מאשין און טראָגט אים וואוהין? ... ער האָט געטראכט אויף פארשידענע אופנים. אי צום גוטן אי צום נאָך בעסערן, אי צום ... אָבער ערגער קאָן שוין נישט זיין. ניין, אויף קיין ערגערן האָט ער זיך נישט וואָס צו דערווארטן. ער איז דאָך שוין ווידער אונטן, ביים סאמע לעצטן טרעפּל. ניין, ער איז שוין אפילו אויפן לעצטן טרעפּל אויך נישט. ער איז שוין ווידער ווי אין די קינדער-יאָרן, מיט די באָרוועסע פיס אויף דער ערד, אויף דער הוילער ערד. ער איז דאָך שוין נישט אויף קיין שום לייטער. און אויף קיין שום טרעפּ נישט ...

... ער האָט אפילו נישט באמערקט אז די מאשין האָט זיך שוין אָפּגע-שטעלט. זיי זענען שוין אָנגעקומען. איצט האָט ער כאָטש געזען, אז זיי זענען געקומען דאָרט וואו ער האָט זיך דערווארט. א סימן: מע דארף קודם אָנקלינגען. מע דארף ווארטן אז מע זאָל ארייגלאָזן. אמת, סע האָט נישט געדויערט צו פיל. ווי נאָר מע האָט אָנגעקלונגען האָט מען געזאָגט, ניין, מע האָט גאָרנישט געזאָגט, מע האָט טאקע ארויפגעשיקט א צעטעלע, מסתמא מיט זיין נאָמען ... יאָ, מע האָט ביי אים געבעטן ער זאָל ווייזן א לעגיטימאציע, זיין אידענטיטעט-ביכעלע, אָבער ער האָט נאָך אזעלכס נישט. ער האָט בלויז א מין צעטל, אמת, מיט א זיגל אָבער אָן א פאָטאָגראפיע. נאָך נישט געווען צייט דערויף אז ער זאָל עס באקומען.

ווען ער איז אריינגעקומען צום שעף, וועלכער האָט אים גערופן, האָט ער געזאָגט ווי געוויינטלעך:

— א גוטן טאָג! — נאום האָט באניצט דעם דאָזיקן גרוס, וואָס איז א נייט-ראלער. א חבר צו א חבר זאָגט: „נאָראָק", דאָס הייסט פארטייטשט אויף יידיש „מזל". אָבער דאָס איז שוין היימישער, צו וואָס ער האָט נישט געוואגט. הגם ער האָט דווקא יאָ געדארפט האָבן מזל, נאָר ווער גלייבט דען אין אזעלכע אָבער-גלויבענישן? ...

דער שעף האָט זיך אויפגעהויבן פון זיין שטול, האָט געגעבן אים די האנט און אים געוויזן א בענקל:

— זיצט, חבר דאנטשולעסקו — בעת נאום האָט זיך נישט געוואגט אני-דערצוזעצן האָט אים דער שעף אָנגעבאָטן א ציגארעטל — איר רויכערט?

— א דאנק — האָט נאום געזאָגט און צוגעגעבן — איצט רויכער איך שוין נישט ... אז מע האָט נישט קיין טיטון רייכערט מען נישט — האָט ער געזאָגט מיט א שמייכל, אָבער דאָך געגעבן אָנצוהערן, אז א צייט האָט ער נישט געהאט

וואָס צו רייכערן, און אויב עס איז נאָך נישט גענוג קלאָר, האָט ער צוגעגעבן — פריער האָב איך יאָ גערייכערט. איר ווייסט, אז מע זיצט וואך, שפּעט ביי נאכט ביי דער ארבעט, רייכערט מען נישט ווייניק. אָבער, אין די נייע אומשטאַנ־דן האָב איך זיך דאָך געמוזט אָפּגעוויינען פון רייכערן... און אויך פון פיל אנדערע זאכן, ווינציקער וויכטיקע און צו מאָל מער וויכטיקע ווי רייכערן...

— דהיינו? — האָט דער שעף אים אָנגעקוקט גלייך אין די אויגן — פון וואָס נאָך האָט איר אייך געדארפט אָפּגעוויינען, אָדער...

— פון מער זאכן, איר ווייסט נישט? — האָט נאום אויך אים געקוקט אין די אויגן, אָבער אויך מיט א גאָר קליינעם סקיצירטן שמייכעלע וואָס זאָגט פיל.

— נו, עס איז שוין פאריבער — האָט דער שעף נישט געוואָלט פארפירן דעם אומאָנגענעמען שמועס, פון וועלכן ער קאָן גאָרנישט פארדינען. אדרבה דער שמועס קאָן זיך פארשארפן און נישט דאָס איז געווען דער ציל, נישט צו־ליב דעם האָט ער אים אהער גערופן, אדרבה, ער האָט דאָך אים גערופן כדי צו פארגלעטן אויף וויפל עס איז מעגלעך וואָס גיכער די אָנגעשטרענגטע באַציונגען — איצט דארפט איר אלץ פארגעסן...

— פארגעסן? — האָט אים נאום איבערגעריסן די רייד — מיינט איר, אז דאָס אלץ קאָן מען פארגעסן אזוי לייכט, פון היינט אויף מאָרגן? ...

— איך האָב נישט געזאָגט, אז עס איז לייכט — האָט דער שעף געזאָגט אין גוטן טאָן, הגם מע האָט געקאָנט אָנזען אז דער גאנצער שמועס איז אים דער־ווידער, ער טוט בלויז א חוב, וואָס איז אים בכלל נישט צום הארצן. אויף מחילה צו בעטן איז ער נישט גרייט. ביי קיינעם נישט, אויך נישט ביי יענע וואָס מיינען אז זיי פארדינען עס, אזוי ווי עס איז געווען איצט דער פאל מיטן דאָזיקן... „ציגיינער", וואָס האָט פּרעטענזיעס. אָבער ער האָט נישט געקאָנט ארויסזאָגן אָט די דאָזיקע געדאנקען. ער האָט דאָך געמוזט נאָך אלעמען שפּילן דעם איבער־בעטער, מיט א שמייכל, הגם עס איז געקומען אים ארויסצוטרייבן. ער האָט זיך אָבער געמוזט צוריקהאלטן, ווייל אזוי איז איצט די „ליניע", און די „ליניע" האָט נישט ער איינגעפירט, ער מוז נאָר אויף איר „גיין" אזוי ווי מע שרייבט אים פיר — גאָרנישט איז נישט לייכט פאר א פּראָפעסיאָנעלן רעוואָלוציאָנער...

נאום האָט אים איבערגעריסן די רייד, אָבער נישט מיט קיין ווערטער, נאָר אין דער מחשבה: אהא, ,שוין ווידער הייבט ער אָן מיט די דאָזיקע אויפגעבלאָזענע פראזן? וואָס מיינט ער, אז איך בין נאָך יענער נאַיווער בחור, וואָס מיינט נאָך אלץ, אז אלעם וואָס מע פּליט איז א פויגל און מע קאָן עס עסן? ... ער קאָן זיך אפילו נישט פאָרשטעלן אז אזא איינער ווי איך, וואָס איז שוין אריבערגעגאַנ־

גען די שוועל פון א תפיסה, איז שוין אן אויסגעשולטער, קאָן מען שוין נישט פירן ביי דער נאָז מיט אזא אָפּגעבליאקעוועטער פּראזעאָלאָגיע?!... אָט אזוי האָט ער געטראכט, אָבער געזאָגט האָט ער גאָרנישט. ער האָט אויסגעהערט וואָס מע רעדט צון אים. אָבער ער האָט שוין נישט געהאט וואָס צו הערן... אויך דער שעף איז אנטשוויגן געוואָרן, אָדער ער האָט געלייענט זיינע געדאנקען, אָדער ער האָט געהאט זיינע אייגענע געדאנקען, וואָס האָבן אים אונטערגעזאָגט, אז די פּראזעאָלאָגיע איז אן איבעריקע.

— נו, לאָמיר זאָגן — האָט נאָום ענדלעך איבערגעריסן דאָס שווייגן, כּדי נישט צו בלייבן, ווי מע זאָגט, ביי א טויטן פּונקט — אז מיט דער צייט וועל איך דאָך פאַרגעסן?...

— נו, אָט טאקע דאָס זאָג איך דאָך — האָט דער שעף זיך אָנגעכאפּט א הייטערער ביי זיינע רייד, וואָס גיבן אים א געלעגנהייט אריבערצושפּרייזן איבער דער שטרויכלונג וואָס ליגט פאַר זייערע פיס... און ער האָט פאָרגעזעצט — מע קאָן נישט לעבן אייביק מיט שווארצע געדאנקען אָדער מיט שווארצע זכרונות. ווען דער מענטש וואָלט נישט פאַרגעסן גאָרנישט, ער וואָלט אלעס פאַרגעדענקט, וואָלט ער נישט געקאָנט לעבן. ער וואָלט משוגע געוואָרן, אָדער ער וואָלט גענצלעך אָפּגעשטאָרבן און נישט געקאָנט פאָרזעצן זיין לעבן, זיין טעטיקייט — האָט דער שעף אָנגעהויבן פילאָסאָפירן, און איבערגעחזרט דאָס וואָס ער האָט אמאָל פון עמעצן געהערט. איצט, האָט ער געמיינט, אז עס איז געקומען די צייט ארויסצווייזן זיין חכמה — וואָס מיינט איר, אז איך בין ווייניק יאָרן געזעסן אין תפיסה?...

— בעסער לאָמיר וועגן דעם נישט רעדן — האָט אים נאָום איבערגעריסן די רייד מיט א גאָר נישט העפלעכן טאָן — וואָס פאַרגלייכט איר דאָס צו יענעם?... איר, אויב איר זענט „געזעסן" האָט אייך ארייגעזעצט דער „שונא" און איר האָט געהאט אן אידעאל פאַר וואָס צו ליידן, פאַר וואָס צו זיצן... איר האָט געקאָנט האָבן א פונק האָפענונג, וואָס זאָל אייך אונטערהאלטן אין די סאמע פאַרצווייפלטסטע מאָמענטן, אָבער איך?...

— געזעסן איז געזעסן! — האָט דער שעף אים אָפּגעהאקט דעם שמועס. סע האָט זיך געזען אז אים איז פיינלעך, וואָס ער האָט זיך ווידער ארייגעלאָזט אין דאָזיקן נישט גינציקן פאַר אים שמועס, פון וועלכן ער וויל וואָס גיכער ארויס, אָן דעם צו פאַרטיפערן דעם תהום צווישן זיי. אז אזא תהום איז פאַראן צווישן זיי, דאָס האָט ער געזען איז אָן ספק — איך בין געזעסן אומשולדיק. איר זענט געזעסן אומשולדיק... אָבער נישט אין דעם גייט עס איצט. איצט האָב

איך אייך פארבעטן (נאום איז געוואָרן אויפמערקזאם. עס איז צום ערשטן מאָל באניצט געוואָרן דאָס דאָזיקע וואָרט „פארבעטן". ביז איצט איז ער „גע־רופן" אָדער אין בעסטן פאל איינגעלאָדן געוואָרן, וואָס איז נישט די זעלביקע נואנס!) אייך צוריק צו געבן דאָס, צו וואָס איר האָט דאָס רעכט — און טאקע אויפ־געמאכט דאָס שופלעדל און ארויסגענומען א רויט ביכעלע און עס אים דערלאנגט — אָט, טראָגט עס געזונטערהייט...

נאום האָט עס געעפנט און דערקאָנט. עס איז זיין אמאָליקער פארטיי־בי־לעט. ער ווייסט אפילו נישט ווען מע האָט עס ביי אים צוגענומען. מסתמא דע־מאָלט ווען ער איז געווען אין טראנס... ווען ער האָט פארלוירן דאָס באוואוסט־זיין, פארלוירן זיין „אידענטיטעט", דעמאָלט איז ער געבליבן אָן זיין עבר. אלץ האָט זיך דאָך דעמאָלט אָנגעהויבן פונסניי... ער האָט איצט נישט געוואוסט וואָס צו זאָגן, האָט ער געטראכט מיט ווערטער:

— איך ווייס באמת נישט, איך דארף אייך דאנקען פאר דעם, צי דארף איך עס צוריק געבן אייך, ווייל איך ווייס נישט צי איך האָב שוין דאָס רעכט עס צו טראָגן ביי מיר... צי דארף איך עס פשוט ארייגלייגן אין קעשענע און שווייגן?...

— איך מיין אויך אזוי — האָר דער שעף געזאָגט מיט א שמייכל, כדי צו פארבעסערן די געשפאנטע שטימונג — בעסער לייגט עס אריין אין דער קעשענע און היט עס, דאָס ביכעלע, ווי די אויגן אין קאָפּ...

— נו, וועט איר מיר שוין מוחל זיין — האָט נאום זיך נישט געקאָנט איינ־האלטן און אים נישט ארויסזאָגן דאָס וואָס ער טראכט. ער האָט דאָך שוין נישט וואָס אָנצווווערן. און מענטשן, ווי ער, וואָס האָבן שוין נישט וואָס אָנצווווערן האלטן זיך שוין זעלטענער צוריק, נאָר זאָגן ארויס אָפן וואָס זיי טראכטן — ווי די אויגן אין קאָפּ האָב איך עס אמאָל געהיט... אזוי ווי מע האָט עס מיר אָנגע־זאָגט ווען איך האָב עס באקומען. איצט האָב איך אָבער שוין געזען, אז איך קאָן נישט היטן די אויגן אין קאָפּ און אויך נישט דאָס ביכעלע אין דער קעשענע. אלץ איז געוואָנדן אין די אומשטאנדן, גאָרנישט פון מיר...

— ע, סע רעדט זיך בלויז אזוי — האָט דער שעף געזאָגט, אָבער דאָך נישט געקאָנט אים איבערצייגן אז עס איז נישט אזוי. האָט ער בעסער גענומען פאר־קערעווען דעם שמועס צו א פראקטישערן ענין — איר רוט אייך אוים א וואָך־צוויי, העכסטנס דריי און איר וועט ווידער אריין אין דער ארבעט...

נאום האָט געשוויגן. ער האָט נישט געוואוסט וואָס צו זאָגן. אָבער פרעגן האָט ער דאָך יאָ געהאט וואָס צו פרעגן. איז זאָל ער פרעגן איצט, ווען ער איז נאָך דאָ אינעווייניק, און ער האָט נאָך וועמען עפּעס צו פרעגן. ער ווייסט דאָך,

אז ער וועט פון דאָ ארויס און וועט נישט אויפקלערן דאָ זיין ענין, אין דרויסן וועט ער עס אוודאי נישט האָבן וואו געוואויר צו ווערן און מיט וועמען עס אויפצוקלערן:

— דאָס הייסט, אז איך זאָל גיין אויף עטלעכע וואָכן און ווארטן?

— יאָ, איך מיין טאקע אזוי — האָט דער שעף מסכים געווען, א צופרידענער — איר דארפט זיך דאָך „אקלימאטיזירן"... עס איז פארגאנגען אזוי פיל צייט, אזוי פיל געשעענישן, מיט וועלכע איר האָט זיך נאָך נישט צייט געהאט צו באקאָנען... דאָס וואָס איז געווען גילטיק אין אייער צייט איז שוין היינט אומגילטיק...

— דאָס איז נישט שלעכט — האָט אים נאום אונטערגעכאפּט, צופרידן וואָס ער קאָן ארויסזאָגן זיין אומצופרידנקייט מיט דער פארגאנגענהייט, וואָס האָט אים געפירט אן אומשולדיקן אין תפיסה — בעסער זאָלן אזעלכע צייטן מער נישט צוריקקומען...

— נו, דאָס איז שוין קלאָר — אזעלכע צייטן זענען אויף אייביק פאריבער. אזוי אז גייט, רוט אייך אוים א ביסל...

— אפשר וואָלט איר מיר געקאָנט זאָגן — האָט נאום שוין א געוואגטער געזאָגט גראָד אין פנים אריין — וואוהין איך זאָל פון דאנען גיין? ... וואו איך האָב איצט א היים?

— מהע, איר, האָט דאָך אוודאי א היים — האָט דער שעף געזאָגט זייער אָפּהענטיק — פון וואו קומט איר איצט?

— זעט איר, איצט קום איך פון מיינע עלטערן, נישט פון מיין היים... ווי איר ווייסט האָב איך שוין לאַנג פארלאָזט דאָס הויז פון מיינע עלטערן. איך בין דאָך שוין נישט מער קיין מינדעריעריקער, לעב שוין נישט אונטער דער מוטערס פארטוך און אויך נישט אונטערן פאָטערס השגחה... איך האָב דאָך געהאט א היים, א זעלבשטענדיקע, נאָר איך בין געבליבן אָן גאָרנישט... אדרבה, איך האָב געפונען א פרעמדן מענטש אין מיין געוועזענער וואוינונג, וועלכער האָט מיך אפילו נישט געלאָזט אריבערטרעטן די שוועל...

דער שעף האָט זיך א ביסל פארטראכט. און געבאָמבלט ווי צו זיך אויף רוסיש, (אזוי איז דאָך געווען דעמאָלט דער מנהג!):

— טאק-טאק! (דאָס הייסט אויף רוסיש: אזוי-אזוי, אָדער יאָ-יאָ!) ... אנו זייט מוחל, חבר דאנטשולעסקו, און ווארט צו עטלעכע מינוט אין פאָדערצימער, איך וועל אָנקלינגען וואו מע באדארף און וועל אייך באלד געבן באשייד...

נאום איז ארוים פונעם ביורא. אין פּאָדערצימער האָבן נאָך געוואַרט אויך אנדערע. אָבער יענע האָבן געוואַרט ערשט אַריינצוגיין. ער איז שוין דאָס מאָל געווען אינעווייניק. ער וואַרט שוין „ווידער" אַריינצוגיין, ווען מע וועט אים צוריקרופן. ביז דעמאָלט האָט ער זיך אָוועקגעזעצט. אָבער זיצן האָט ער נישט געקאָנט פיל. ער איז געווען אין גאַנצן אַן אויפגעשרויפּטער. דער שמועס האָט אים געקאָסט געזונט. אין די דאָזיקע עטלעכע מינוטן, אפשר אין גאַנצן פופצן־צוואַנציק, אָבער אים האָבן זיי אויסגעוויזן צו זיין גאַנצע שעהן, ווייל בסך־הכל האָבן זיי דאָך צוריקגעקערט דעם זייגער אויף צוריק ... אויף וויפל? אָט דאָס ווייסט ער נאָך נישט. אָבער א פאַקט איז, אַז ער האָט שוין ווידער אין זיין קע־שענע דאָס רויטע ביכעלע, פאַר וועלכן ער וואָלט אַמאָל געווען געגעבן אויך דאָס לעבן. איצט? איצט ווייסט ער שוין נישט. ניין, ער ווייסט שוין יאָ. דאָס לעבן וואָלט ער שוין נישט געגעבן, ווייל ער האָט געזען ווי לייכט ער האָט עס פאַרלוירן אָן דעם אַז ער זאָל קאָנען קיין פינגער גישט רירן אויף צו שיצן זיך ... אָבער א פאַקט איז אָבער אויך, אַז מיט אָט דעם ביכעלע, וואָס איז איצט שוין ביי אים ווידער ווי א קמיעה, קאָנען שוין די „שדים" נישט האָבן צון אים אַזוי לייכט די שליטה ... איי, וואָס עס איז נעכטן געווען?! ... דאָס איז געווען נעכטן. היינט איז עס שוין גאָר אַנדערש. דאָס זעט ער דאָך מיט זיינע אויגן. און אוודאי וועט עס שוין מאָרגן נאָך פיל אַנדערש אויסזען ווי היינט ...

אָבער ער האָט נישט געהאַט צו פיל צייט צו טראַכטן. דאָס גלעקעלע האָט א קלונג געטון. די סעקרעטאַרשע איז אַריין צום שעף באַלד אַרויסגעקומען:

— חבר דאַנטשולעסקו!

ער האָט זיך ראַפּטום אויפגעהויבן, אַזוי ווי ער איז שוין געווען געוואוינט, ווען די שומרים אין תפיסה האָבן גערופן. ער איז אַריין צום שעף. וועלכער האָט געלויכטן ווי א פולע לבנה אין מיטן חודש:

— איר האָט געהאַט מזל — האָט דער שעף געזאָגט, אָן דעם אַז ער זאָל אים אָנביטן דאָס בענקל. אדרבה, ער איז אויך אויפגעשטאַנען און געבליבן אַזוי שטייענדיק אויף די פיס, כדי אים נישט דאַרפן פאַרבעטן זיצן — איך שטיי און טראַכט, אַז נאָך אַלעמען זענט איר דאָך א מזלדיקער מענטש ...

— איך וועל דאָך נישט וואַגן שפּילן אויף דער לאָטעריע — האָט שוין נאָום זיך געוויצלט — לויט מיין מזל, בין איך זיכער אַז איך וואָלט פאַרשפּילט ...

— זאָגט נישט, דאָס מאָל האָט אייך דווקא יאָ צוגעשפּילט. פון אַלע זייטן האָט אייך צוגעשפּילט ...

— אזא מזלדיקער בין אין שוין — האָט נאום זיך נישט געקאָנט איינהאלטן אים ארויסזאָגן זיין געדאנק — ביי מיר איז עס שוין תמיד אזוי: אויב סע שפּילט מיר צו, איז פון אלע זייטן... אויב איך קווילער זיך, איז ביזן תהום... אין מיטן וועג שטעל איך זיך געוויינטלעך נישט אָפּ...

— איר זאָלט אייך טאקע נישט אָפּשטעלן — האָט געזאָגט דער שעף אין זעלביקן הייטערן טאָן, אָבער צו גאָר אנדערן געטראכט — איצט גייט גלייך פאָרויס. איר האָט שוין א וואוינונג... דערווייל קאָנען מיר דאָך „יענעם" נישט ארויסשטעלן אויף דער גאס. וועט איר וואוינען דערווייל אויף אן אנדערער אדרעס...

— מיך האָט מען יאָ געקאָנט ארויסשטעלן פון מיין וואוינונג און יענעם קאָן מען נישט ארויסשטעלן פון א פרעמדער וואוינונג?!...

— צו וואָס טויג פירן מחלוקות? — האָט איבערבעטעריש געזאָגט דער שעף — צו וואָס טויג אייך? איר באקומט שוין א דירה, פון דאנען גייט איר גלייך אין אייער אייגענער דירה, וואו איר וועט וואוינען, ביז ווען אייך וועט עס וואויל געפאלן...

— און דאָס מעבל? — האָט נאום איבערגעפרעגט.

— דאָרט איז שוין אויסמעבלירט... אייער מעבל וועט איר קאָנען נעמען שפּעטער מיט א שטיקל צייט... אָבער איר דארפט איצט נישט קיין שום מעבל. די דירה וואָס איר באקומט איצט איז פארטיק אויסמעבלירט... און דערנאָך, דאָס הייסט פון מאָרגן פרי אָן, וועט איר שוין אריין אין דער טעטיקייט אייערער... דאָס הייסט, איר וועט ארבעטן אין דער אגריקולטור־אָפּטיילונג, ווי פריער. אָבער, איר פארשטייט דאָך, אז איר דארפט אייך קודם „אקלימאטיזירן"... נאָר ווארט, איין מינוט — דער שעף האָט גענומען דעם טעלעפאָן־טרייבל — — פארבינדט מיך מיטן אגריקולטור־אָפּטייל... יאָ, איך בין עס... הערט זיך איין: מאָרגן פרי וועט זיך ביי אייך מעלדן א חבר, יאָ... דאנטשולעסקו. איר וועט אים אויפנעמען... ניין. גיט אים קיין שום אויפגאבן נישט. ער דארף זיך אקלימאטיזירן א צייט מיט דער סביבה, מיט די חברים, מיט דער ארבעט... איך וועל אייך שוין זאָגן ביז ווען, ביז דעמאָלט איז ער ביי אייך, ווי געזאָגט, צום אקלימאטיזירן...

דער שעף האָט פארענדיקט דעם שמועס אויפן טעלעפאָן, האָט ער זיך גע־וואָנדן צו נאומען:

— האָט איר פארשטאנען?...

— יאָ, איך מיין, אז איך האָב פארשטאנען — ערשט איצט האָט נאום געזאָגט — א דאנק אייך פאר אייער אָפּעראטיוויקייט, פאַר דער טירחא און פארן גוטן ווילן...

— איך האָף אז איר וועט באַרעכטיקן מיין טירחא און דעם פולן צוטרוי... עפּעס אנדערש ווארטן מיר נישט פון אייך — ער האָט געזאָגט „מיר"... דאָס הייסט, אז ער רעדט שוין אין נאָמען פון דער אינסטיטוציע. נישט בלויז ער פערזענלעך — איך בין זיכער אין דעם. מיר האָבן צוטרוי און גלייבן אין אייערע כוחות... איר וועט זיך דערהאלטן אויף אייער מדריגה...

נאום האָט ווי א צאַפּל געטון, ווען ער האָט דערהערט דאָס וואָרט „מדריגה". הייסט עס, האָט ער געטראכט, אז טאקע אזוי איז עס. יעדער ווייסט ווי אזוי מע מעסט דאָס לעבן. נישט אין צענטימעטער, נישט אין ליטער, נישט אין קילאָגראם — נאָר אין מדריגות, אין „טרעפּ"...

ער האָט אָבער שוין געוואוסט, פון זיין וויטיקדיקער דערפארונג, אז מדריגות, טרעפּ, קאָנען פירן אי ארויף אי אראָפּ. סע באלאנגט אויב דער ווינט איז א גינציקער, ווי א שיף אויפן ים...

7. ארויף, פּאָרויס

...די טעג זענען געקראָכן פּאַמעלעך, פּויל, שלעפּנדיק זיך ווי אויף אַלע פיר לאַפּעס, ווי מע זאָגט. אַזוי שווער זענען זיי פאַריבער, נישט איבער נאָום דאַנטשולעסקון, נאָר כמעט נעבן אים. ער איז דאָך געווען ווי כמעט אויסגעשלאָסן פונעם שפּיל און איז נאָך נישט אַריינגענומען געוואָרן. הגם ער איז שוין אַט־אַט אינעווייניק...

ער האָט דאָך נאָך נישט געהאַט קיין שום אויפגאַבע. ער האָט נישט געהאַט גאָרנישט צו טון, איז האָט ער זיך ווי געלאַנגווייליקט. ער איז אַרומגעגאַנגען ווי אַ הונט אָן אַ בעל־בית. איין טאָג־צוויי איז ער געזעסן אין איין ביוראָ. געקוקט, אָבסערווירט, נאָכגעשפּירט וואָס די אַנדערע טוען. קיינעם גאָרנישט געזאָגט, קיינעם גאָרנישט געפרעגט, נאָר אַרומגעגאַנגען ווי אַן „אָבסערוואַטאָר" (ער האָט געהערט איין מאָל, ווי מע האָט געזאָגט אויף אים אַז ער גייט אַרום ווי „אַן אַמעריקאַנער אָבסערוואַטאָר", הגם ער האָט נישט געוואוסט וואָס מע וויל דורך דעם זאָגן, האָט עס אים אי יאָ געאַרט און אי נישט. וואָס אינטערעסירט איצט, וואָס מע זאָגט?) ... דערנאָך איז ער געזעסן עטלעכע טעג אין אַ צווייטן ביוראָ. ער האָט אויך דאָ געטון דאָס זעלביקע. דאָס הייסט, אַז גאָרנישט קיינעם גאָרנישט געפרעגט, קיינעם גאָרנישט געזאָגט. אמת, די חברים האָבן קודם זיך איבערגעקוקט צווישן זיך, דערנאָך געקוקט פאַרחידושט צו אים. טייל האָבן אים געפרעגט, אויב ער זוכט עמעצן צי עפּעס. און אַז ער האָט נאַיוו געזאָגט אַז ער זוכט נישט גאָרנישט, ער קוקט זיך בלויז צו, סתם אַזוי, ווי דאָס לעבן גייט דאָ, האָבן זיי מער אים נישט געפרעגט... יאָ, דער סעקרעטאַר פון דער פּאַרטיי־גרופּע פונעם אָפּטייל איז אַריין צום שעף פונעם אָפּטייל און געפרעגט:

— וואָס דרייט זיך דאָ אַרום, אָט דער „באַנדיט"?

— וועלכער „באַנדיט"? — האָט דער שעף געפרעגט פאַרחידושט, נישט ווייסנדיק וועמען ער מיינט.

— אַט דער דאַנטושאָלעסקו, צי ווי אַזוי ער הייסט...

— אָ, דאַנטשולעסקו? — מאַכט מיט אַ שמייכל דער שעף — נו, טשעפּע אים נישט. לאָז ער זיך אַרומדרייען ווי ער וויל...

מיט דעם האָט זיך עס געענדיקט. דער סעקרעטאַר האָט מער נישט גע־פרעגט און קיינעם מער נישט געזאָגט גאָרנישט. אויב דער שעף זאָגט אַזוי, איז זאָל זיין אַזוי. מסתמא האָט דער שעף באַקומען אַזעלכע אָנווייזונגען. דאָס איז דען זיין עסק? אַזוי איז עס געגאַנגען עטלעכע וואָכן. נאָום האָט נישט געהאַט קיין באַשטימט אָרט. ווי געזאָגט, איז ער איין טאָג צי צוויי געווען דאָ און אַנ־דערע טעג געווען אין אַן אַנדער אָרט. דערנאָך האָט ער זיך אַוועקגעזעצט אין אַ ווינקל און געשריבן, געמאַכט נאָטיצן, פאַרצייכנט...

די חברים האָבן געקוקט קרום אויף אים. דאָס וואָרט, וואָס דער סעקרעטאַר האָט דעמאָלט געלאָזט פאַלן אין ביורא פונעם שעף פונעם אָפּטייל, הגם עס איז קיינער נישט געווען דערביי, האָט צירקולירט פון מויל צו מויל: וואָס דרייט זיך דאָ אַרום אָט דער „באַנדיט"? ... טייל האָבן אים אָנגעהויבן אַרויסווייזן נישט בלויז חוזק־זשעסטן אין דער עפנטלעכקייט, נאָר מע האָט אים פּשוט געלאַכט אין די אויגן, בכיוון, אים צו פּראָוואָצירן. אויב ער האָט ערגעץ צופאַליק גע־לאָזט זיין נאָטיץ־ביכלע, האָט ער עס שוין מער דאָרט נישט געפונען. סע האָט זיך געפונען וועד סע זאָל עס אויסבאַהאַלטן. אומזיסט האָט ער געקוקט, געזוכט. געפרעגט האָט ער קיינעם נישט. ער האָט נישט געוואָלט פרעגן. אויב עס איז עמעצן נייטיק, זאָל ער עס אויפבאַהאַלטן ביי זיך. ער האָט נישט געפרעגט קיי־נעם, ער האָט נישט געוואָלט באַלעסטיקן קיינעם מיט קיין פראַגן. אויב דאָס נאָטיץ־ביכלע זיינס האָט זיך שפּעטער געפונען, איז גוט. אויב נישט, האָט ער זיך געקויפט אַן אַנדערס — נאָר נישט פרעגן... אָט די דאָזיקע האַלטונג פון אינדעפערענץ האָט די חברים אַרויסגעבראַכט ממש פון די כלים, נאָך מערער ווי זיין שווייגן. נײן, דאָס שווייגן האָט זיי מערער אַרויסגעבראַכט פון די כלים ווי ווען ער זאָל געווען רעדן, אפילו געוואָלדעוועט, נאָר נישט שווייגן. דאָס שוויי־גן האָבן זיי אויפגענומען ווי אַ זשעסט פון גאווה. דאָס אויסמיידן זיי, ווען ער האָט זיך נישט באַקלאָגט פאַר קיינעם, אַז עס איז אַהינגעקומען עפּעס, האָבן זיי אויסגעטייטשט ווי אַ זשעסט פון פיינטלעכקייט. נו, וואָס וויל מען זיך דערוואַרטן, האָבן זיי געטראַכט, פון איינעם אַ „באַנדיט", וואָס איז אָפּגעזעסן אין די תפי־סות... אומזיסט זיצט קיינער נישט, איאָ?

ער האָט עס געפילט, אָט די דאָזיקע פיינטלעכע פאַרהאַלטונג צו אים. אָבער ער האָט גאָרנישט געקאָנט טון ווי וואַרטן און שווייגן. מע האָט דאָך אים

געזאָגט, אז דערווייל וועט ער נישט באַקומען קיין שום אויפגאַבע. ער דאַרף זיך „אַקלימאַטיזירן". האָט ער געלייענט די פּרעסע, די פּאַרטיי-ליטעראַטור. אי די איצטיקע אי די פון דער גאַנצער צייט, וואָס ער האָט געפעלט פונעם „עפנט-לעכן לעבן", ער האָט געוואָלט ווי נאָכיאָגן און אָניאָגן דאָס אַלעס, וואָס ער האָט פאַרלוירן במשך דער גאַנצער צייט... נאָר, פון וואו זאָל ער נעמען די פּרעסע פון צוריק מיט עטלעכע יאָרן, ווען ער איז פאַרשוואונדן פון אויף דער ערד און אויך פון אונטערן הימל?

ער איז געגאַנגען אין דער ביבליאָטעק. געבעטן די קאָלעקציע פון דער פּרעסע פונעם יאָר דעם און דעם, אָבער אָנשטאָט ער זאָל באַקומען אזא קאָ-לעקציע, האָט אים דער ביבליאָטעקער אָנגעקוקט פאַרחידושט:

— וואָס זוכט איר, צו וואָס דאַרפט איר די אַלטע קאָלעקציעס?

— איך וויל זיך אינפאָרמירן — האָט נאום געענטפערט תמימותדיק, אָבער מע האָט דאָס דאָך אים נישט געגלייבט, וואָס הייסט אינפאָרמירן? אויף צו אינ-פאָרמירן לייענט מען די היינטיקע פּרעסע — איך וויל זיך דאָקומענטירן...

אויב ער האָט אזוי איבערגעחזרט עטלעכע מאָל זיין בקשה, אז מע זאָל געבן יענע קאָלעקציעס, האָט מען אים ענדלעך אויסגעזאָגט דעם „אמת":

— מיר קאָנען אייך נישט געבן קיין שום קאָלעקציע נישט, ווייל מע האָט זיי געגעבן צום בונדן...

— אזוי פיל צייט געדויערט איינבונדן א קאָלעקציע? — האָט נאום גע-פרעגט פאַרחידושט. ער ווייסט דען נישט וויפל דאָס קאָן געדויערן? ער האָט דאָך געאַרבעט אין א בוכבינדעריי-אָפּטייל... און ער האָט געלייענט ביטול און גרינגשאַץ אין די אויגן פונעם ביבליאָטעקער.

סע האָט עם אים קיינער נישט געזאָגט, אָבער ער האָט שוין געמוזט זיך אליין אָנשטויסן, אז די קאָלעקציעס זענען אוועקגעלייגט געוואָרן, אז זאָלן נישט גע-פינען ווערן... סע האָבן זיך געביטן די צייטן, אויך די מענטשן האָבן זיך טייל-וויז געביטן, איז דאַרף מען שוין אויסבאַהאַלטן אויך די קאָלעקציעס, וואו סע ווערן דערמאָנט נעמען, וואָס זענען שוין נישט גילטיק מער. היינט גיט מען דאָך שוין אויך ביי די פּאָליטישע קורסן א נייע ביבליאָגראַפיע...

אפילו די ווערק פון סטאַלינען זענען דאָך שוין פאַרשוואונדן פון דער ביב-ליאָטעק, הגם מע האָט נאָך עפנטלעך גאָרנישט געזאָגט...

... אין א טאָג (אייגנטלעך, דאַרף מען נישט זאָגן דעם באַנאַלן „אין א טאָג", ווייל עס איז גאָר געווען „אין אן אָוונט"!), ווען דער „שעף" האָט אים געלאָזט רופן: חבר נאום, קומט אריין צו מיר מאָרגן פרי א זייגער ניין...

ווען א מענטש האָט שוין הינטער זיך איבערלעבענישן אַזעלכע ווי נאום דאַנטשולעסקו האָט, דעמאָלט קאָן אַזאַ טעלעפאָן-רוף אים אויפשויבערן אַז ער זאָל שוין אַ גאַנצע נאַכט נישט קאָנען שלאָפן.

דאַנטשולעסקו האָט שוין אָנגעהויבן טראַכטן: פאַר וואָס האָט ער אים גע-זאָגט בלויז „חבר נאום", פאַר וואָס האָט ער אים נישט געזאָגט ווי געוויינטלעך, „חבר דאַנטשולעסקו"?... און צו וואָס דאַרף ער אים האָבן? אויב ער וויל אים עפּעס מודיע זיין, האָט ער דאָך דאָס געקאָנט טון איצט, תיכף אויפן אָרט. פאַר וואָס האָט ער אים אַזוי אָפיציעל גערופן אויף מאָרגן?... אַ גאַנצע נאַכט האָט ער זיך געדרייט אויפן געלעגער און געטראַכט און געטראַכט, וואָס קאָן שוין זיין ווידער?... און ווען ער זאָל שוין ענדלעך איינשלאָפן, איז דער זייגער שוין געווען זעקס, ווען ער דאַרף שוין אויפשטיין.

מיט פינעף מינוט פאַר ניין אַ זייגער האָט דאַנטשולעסקו זיך געמאָלדן ביים שעף. ער האָט נישט געדאַרפט וואַרטן. די סעקרעטאַרשע האָט שוין געוואוסט פון זיין קומען, ווייל זי האָט דאָך אייגנטלעך אים מודיע געווען, אַז דער שעף רופט אים.

— גייט אַריין, חבר דאַנטשולעסקו — האָט זי באַזונדער העפלעך געזאָגט, און געוואוסט האָט ער שוין, אויך דאָס פון זיין דערפאַרונג, אַז אין אַזאַ צייט, דאָס הייסט אַז אין אַזאַ מאָמענט קאָן מען געוואויר ווערן פון די סעקרעטאַרשעס ווי אַזוי וואָס און ווען. אין זייער בליק קאָן מען צו מאָל לייענען אויך דאָס, וואָס מע קאָן קוים פאַרשטיין פון די רייד פונעם „שעף" גופא. פון די רייד, וואָס זי זאָגט נישט, פון אייניקע זשעסטן צי אָנצוהערענישן, וואָס זי מאַכט אָדער אויך אפילו פון אייניקע וואָס זי מאַכט נישט, קאָן מען שוין גאַנץ גוט וויסן נאָך פון פריער, ווי אַזוי מע וועט אַרוים פונעם שעף, הגם מען איז נאָך נישט אַריין... אויך דאָס מאָל, פונעם אופן און ווי אַזוי זים און אפילו הארציק זי האָט אַרויסגע-זאָגט די צוויי ווערטער „חבר דאַנטשולעסקו", האָט מען געדאַרפט זיין אַ צו גרויסער טיפש אַז מע זאָל נישט פאַרשטיין ווי אַזוי דער ענין באַשטייט.

ער איז אַריין, גוט אויפגעלייגט, באַוואָפנט פון דער סעקרעטאַרשעס אופן אים אַריינפירן, היימיש, ווי אַן אייגענעם, אַ יוצא-ונכנס ביים שעף:

— אַ גוט מזל, חבר שעף! — האָט נאום אויסגערופן לעבעדיק, דעם געוויינט-לעכן אָבער אויך ספּעציפישן גרוס, ווי אַ מענטש וואָס האָט זיין גאַנצע צו-קונפט פאַר זיך... הינטער זיך האָט ער שוין גאָרנישט, ווייל ער וויל זיך שוין מער נישט דערמאָנען פון דעם וואָס עס איז געווען און איז שוין פאַריבער... יאָ, אָבער וואָס וואַרט אים אין דער צוקונפט?

— זעצט אייך, חבר נאום — האָט געזאָגט דער שעף, פריינדלעך, אָבער ער האָט נישט געוואוסט, אז נאומען געפעלט נישט ווען מע רופט אים אויפן פיר־נאָמען. דאָס הייסט, אז מע וויל אים נישט דערמאנען זיין ביינאָמען, אויך איצט נישט, ווען ער האָט זיך אים געענדערט אויף „דאנטשולעסקו״. ער האָט געוואוסט אז בלויז די יידישע חברים רופט מען ביי די פירנעמען, כדי מע זאָל נישט זאָגן: חבר בערקאָוויטש — נו, ווי פילט איר אייך אין אייער נייער ארבעט?

— אין וועלכער ארבעט מיינט איר? — האָט נאום תמעוואטע געפרעגט, אָבער גוט אויפגעלייגט — איך ארבעט דאָך נאָך בכלל נישט גאָרנישט...

— לעת־עתה, דארפט איר צוגעבן — האָט דער שעף געזאָגט מיט א פילדיי־טיקן שמייכל — לעת־עתה ארבעט איר נאָך נישט. אָבער פון איצט אָן וועט איר שוין גוט שוויצן ארבעטנדיק... מאָרגן האָבן מיר א קליינע זיצונג מיטן פארטיי־אקטיוו, איז וואָלט גוט געווען, ווען איר זאָלט נעמען דאָס וואָרט און ארויס־זאָגן אייערע באמערקונגען וועגן דער טעטיקייט פונעם אָפטייל... קאָנט איר עס צוגרייטן ביז מאָרגן? — האָט דער שעף געפרעגט און נישט געוואַרט אויף זיין ענטפער, נאָר צוגעגעבן — איך וועל אויך זיך באטייליקן אין דער דאָזיקער זיצונג. איך וועל אייך ביי דער דאָזיקער געלעגנהייט פאָרשטעלן אין אייער נייער נאָמינירונג...

נאום איז געבליבן איבערראשט. ער האָט זיך נישט דערוואַרט, אז אזוי גיך וועט מען אים ארויפשטופן טאקע אזוי הויך, אויף איין מאָל. האָט ער נישט געקאָנט עפענען דאָס מויל, אפילו אז ער זאָל ענטפערן אויף דער פראגע, וואָס מע האָט אים נאָר וואָס געשטעלט.

— נו, וואָס זאָגט איר, חבר נאום? — קאָנט איר זיך צוגרייטן ביז מאָרגן?... נישט קיין רעפעראט. ניין. נאָר קורצע באמערקונגען, וואָס זאָלן אָבער ארויס־ווייזן פאר אייערע חברים, אז איר האָט תופס געווען די פּראָבלעמען... איר פארשטייט?

— יאָ, איך האָב פארשטאנען — האָט שוין געזאָגט נאום בארואיקט, אָבער אויך א צופרידענער. ער האָט א טראכט געטון, ווי אזוי סע וועלן בלייבן פאר־גלאָצט די דאָזיקע „טייערע״ חברים, וועלכע האָבן אים אזוי מיאוס באליידיקט אין די לעצטע טעג און וואָכן, ווען ער איז ארומגעגאנגען אין דער סעקציע, אָן א שום אָפיציעלער אויפגאבע, האָבן אים באליידיקט נישט בלויז מיטן בליק, נאָר ממש מיט ווערטער און אין זיינע אויגן... איצט וועלן זיי מיט אמאָל דער־הערן און אויך דערזען, ווען ער וועט זיך באזעצן ביים פרעזידיום־טיש און זיי אָנווייזן, וואָס און ווי אזוי מע דארף ארבעטן... יאָ, דאָס איז געווען פאר

אים א מין אמתדיקע רעהאביליטאציע. האָט ער פאָרגעזעצט — איך וועל זיך צו־גרייטן, אזוי ווי איר זאָגט, אָנצוווייזן עטלעכע הויפּט־פּראָבלעמען, באמערקונ־גען וואָס זענען אנטשטאנען פאר מיר אין די טעג וואָס איך האָב אָבסערווירט די ארבעט אין פארשיידענע ביוראָען פון דער סעקציע...

— נו, גוט — האָט געזאָגט דער שעף — מיר טוט הנאָה, וואָס איר נעמט עס ערנסט. טאקע אזוי דארפט איר האנדלען שוין פון דער ערשטער מינוט אָן. איר דארפט וויסן — ער האָט געטון א דיסקרעטן וואונק — סע זאָל צווישן אונדז בלייבן. איר דארפט וועגן דעם נאָך נישט רעדן מיט קיינעם. אָבער ביי אייך מעגט איר דאָס שוין וויסן פון איצט אָן, איך באהאלט עס פאר אייך נישט אויס: איר וועט אין א גאָר קורצער צייט איבערנעמען די סעקציע אונטער אייער פער־זענלעכער אָנפירערשאפט... איך מיין אז דער איצטיקער שעף וועט זיך עס משער זיין. אָבער איר מיידט אויס שמועסן מיט אים אָדער מיט אנדערע וועגן דאָזיקן ענין. דערווייל גיט אים אָפּ זיין כבוד, זיין געהעריקן כבוד. ער איז לעת־עתה דער שעף...

נאום האָט געוואָלט זאָגן, אז ער האָט שוין זייער א טרויעריקע דערפארונג מיט אָט אזא מין מצב. אָבער ער האָט נישט געוואוסט: זאָל ער עס ארויסזאָגן אָט דעם דאָזיקן געדאנק, צי זאָל ער עס פארשווייגן? אָבער באלד האָט ער ווי־דער געטראכט, פאר וואָס זאָל ער עס איינגנטלעך פארשווייגן?!... ניין, בעסער זאָגן טאקע אויפן אָרט זיין מיינונג, נישט ווארטן אז סע זאָל זיין צו שפּעט:

— איך וועל אייך זאָגן דעם ריינעם אמת — האָט נאום געזאָגט גענוג געוואגט — מיר איז זייער אומאָנגענעם אזא מין מצב... איך וואָלט בכלל נישט געוואָלט האָבן צו טון מיט א שעף, וועמען איך וועל צונעמען זיין „בענקל״... איך דארף אייך דען דערמאנען, אז דווקא ביי אזא געלעגנהייט בין איך אויך „דעמאָלט״ ארייננגעפאלן?!... אפשר וואָלט בעסער געווען — האָט נאום שוין א ביסל ווייניקער געוואגט און גאָרנישט הייטער פירגעליינגט — אז איר זאָלט מיך איצט נאָך נישט נאָמינירן. בעסער וואָלט איך געארבעט א צייט ווי א פּשוטער אקטיוויסט און דערנאָך...

— מאכט אייך נישט קיין דאגות — האָט דער שעף זיך אויפגעהויבן און אים געגעבן די האנט, אים געקומען ארויסבאגלייטן, א סימן אז עס איז געענדיקט דער שמועס — אלעס וועט זיין אין דער בעסטער אָרדענונג...

... סע וועט זיין אין דער בעסטער...

נו, איז עס שוין ווידער אין דער בעסטער אָרדענונג. ווידער אויפן טרעפּל, א ביסל נאָך א העכערס ווי פריער — אָבער אויף דער זעלביקער לייטער...

עפּילאָג־פּראָלאָג

... מדריגות, מעלות, טרעפּלעך?

ווי מע האָט דאָ געלייענט, האָט מען געקאָנט זען, אַז זיי פירן צו מאָל ארויף אויף דער לייטער פונעם לעבנס-אויפשטייג — דערנאָך פירן זיי אויך אראָפּ צום לעבנס-אָפּשטייג ...

וואָלט עס דאָך געווען כמעט נאָרמאַל. אָבער וואו וואָלטן די רייד געזאָגט געוואָרן? ווען דאָס זאָל געשען ווי א מסקנה פון ביאָלאָגישע סיבות. אָבער ווען דאָס שטייגן ארויף קומט אָן, מער-ווייניקער, מיט א שנעלן טעמפּאָ, אפילו קאָפּ-שווינדלעריש ארויף, ארויף, וואָס העכער, איז עס נאָך אויך צום דערליידן. מע קאָן זיך דערצו מיט דער צייט צוגעוויינען, אויב דער וואָס „דראפּעט" זיך פארלירט זיך נישט, קאָן מען זיך נאָך דערהאלטן די גלייכגעוויכט.

אנדערש איז אָבער ווען די טרעפּלעך פירן אראָפּ, ווי געזאָגט, נישט גייענדיק פּאמעלעך, בהדרגהדיק, פון טרעפּל צו טרעפּל, אלץ נידעריקער, נאָר מע ווערט געשליידערט פון א ביסל א העכערער מדריגה, אָדער גאָר א הויכער, פון א הויכן שפּיץ פאלט מען גראָד אין תהום אריין, קוילערנדיק זיך, אָן אָפּשטעל — דעמאָלט קאָן מען שוין קיין גלייכגעוויכט מער נישט דערהאלטן. מע פארלירט זיך און — אוים! ...

זעלטן, זייער זעלטן געשעט אז מע זאָל קאָנען אויפשטיין תחית-המתים פון אָט אזא מין בארג-אראָפּ פאלן. אָבער צו מאָל געשעט עס דאָך ... אָט זעט מען דאָך, אז אויך אין דאָזיקן פאל, איז נאום דאנטשולעסקו ווידער אויפגעשטאנען, צוריק ארויף אויף דער זעלביקער מדריגה-לייטער, ווי ער איז געווען פריער.

ווי ער איז געווען פריער? ניין, נישט דווקא. ווייל קיין מאָל קומט נישט צוריק א מענטש, אהין, דאָרט און ווי אזוי ער איז געווען. תמיד איז עס דאָך א ביסעלע אנדערש, כאָטש א ביסעלע אנדערש, קוואליטאטיוו איז עס דאָך זי־כער אנדערש. עס איז שוין גאָר נישט דער זעלביקער מענטש וואָס ער איז געווען פריער. והאַ־ראיה, אויך נאום איז שוין נישט דער וואָס געווען. ער האָט שוין במשך די יאָרן אָנגעזאמלט מער איבערלעבענישן. דאָס הייסט, אז מיט מער דערפארונג און, ווי באוואוסט, איז מער דערפארונג — מער חכמה, איז מער איבערלייגטקייט, מער געדולדיק, מער אויפמערקזאמקייט צון אלעמען, נישט בלויז ווען סע האנדלט זיך אין זיינע פערזענלעכע ענינים, נאָר אויך ווען סע האנדלט זיך אין ענינים וואָס באלאנגען דער געזעלשאפט.

אָט אזוי האָט אָנגעהויבן נאום דאנטשולעסקו זיין טעטיקייט. ווי דער שעף אין דער סעקציע. דאָס הייסט, אז ער האָט אפילו איבערגעשטיגן די מדריגה, וואו ער האָט זי איבערגעריסן צוליב עפּעס אַן אַקסידענט...

איז וואָלט מען דאָ שוין געקאָנט שטעלן א פּינטעלע און אפילו א ביסל צו־פרידן פארענדיקן מיטן דאָזיקן „העפּי־ענד" די מעשה.

יאָ, דאכט זיך, אז סע וואָלט אזוי געקאָנט געטון ווערן. אָבער סע ווילט זיך נישט שטעלן קיין פּינטעלע, נאָר א קאָמא... יאָ, בלויז א קאָמא. ווייל מע דאַרף דאָך דערציילן, כאָטש עפּעס, פון דעם וואָס עס איז געשען מיטן קליינעם אָווידיו דאנטשולעסקו־מארקאָוויטש, דער זון פון בעטי מארקאָוויטש... יאָ־יאָ, מער דער זון פון בעטין און ווינציקער פון נאומען, ווייל סיי דער גורל, סיי ער גופא האָט קודם נישט געקאָנט און אויך שפּעטער זיך נישט צו פיל באמיט זיך מיט אים אָפּצוגעבן.

איז וועט מען דאָך מוזן וועגן דעם דערציילן, כאָטש עפּעס, ווי אזוי ער האָט אָנגעהויבן זיין לעבן ביז ער איז געוואָרן זעלבשטענדיק, אויף זיינע איי־גענע פים. ביז ער האָט געטון זיין חוב צו זיין מוטער און איבערזעצט פון רו־מעניש פון אירע דערציילונגען, צווישן וועלכע אויך „פלאָוויוס"...

מע קאָן דאָך נישט איבערלאָזן אומדערציילט דאָס, וואָס איז אוודאי וויכטי־קער אפשר ווי פיל קאפּיטלעך פון דער דאָזיקער דערציילונג, וואָס האָבן אפשר געקאָנט ארויסבלייבן, אָדער גאָר געקירצט. אוודאי קאָן מען נישט פארשווייגן וואָס עס איז געשען מיטן ייִנגל, פונעם נייעם דור. וואָס איז געוואקסן אין דער נייער סביבה, אין די נייע גינציקערע אומשטאנדן, אין די נייע באדינגן, וואָס זענען נישט צום פארגלייכן מיט אנדערע לענדער...

וועט מען עס דארפֿן טון אין צווייטן בוך, אין ווייטערדיקן, וואָס וועט אמאָל, בלי-נדר ומסקנה אוודאי אָנגעשריבן ווערן.

דאָ וועט זיין געגנוג, אז דאָס זאָל דערווייל נאָר אָנגעזאָגט ווערן.

דערמיט וועט דאָס זיין אויך דער פֿראָלאָג צו דעם קומענדיקן בוך, וואו סע וועט דערציילט ווערן וועגן אמתדיקן העפּי-ענד, ווען אָווידיו-עובדיה וועט פֿאַרזעצן דעם יידישן המשך וואָס זיין מוטער האָט אים איבערגעלאָזט ווי א צוואָה-ירושה, אין אירע לעצטע ווערטער און כתב-ידן.

וואָס מע קאָן זיך פֿון איצט אָנווינטשן? הלוואי אויף אלע יידישע קינדער געזאָגט געוואָרן, און אויך אויף מיין זון בתוכם, אָמן...

אָפרופן וועגן וואָלף טאמבור

„וואָלף טאמבור שרייבט ניט בלויז מיט הארץ, ער לייגט אוועק שטיקער הארץ און זיי צאפלען זיך אויפן פאפיר. א געמיש ביי אים פון אינטעלעקטואליזם און עמאָציע-עשירות וואָס זענען געוויינלעך די באזע פון גרויס-ליטעראטור... ווי יעדער אמתער קינסטלער באניצט זיך וואָלף טאמבור מיט די צוויי הויפט קונסט-מכשירים: אלעגאָריע און סימבאָל".
(איטשע גאָלדבערג „יידישע קולטור" 3/1981, ניו-יאָרק).

„פאראן אין טאמבורס דערציילונגען א געמיש פון רעאליסטישע בילדער, ראָמאנטיק און פילאָזאָפישע מחשבות, וועלכע דרינגען נישט ארויס פון פילאָזאָפישער אבסטראקציע, נאָר שטאמען פון א גאָר רעאל דערקענען דעם טראגישן מעכאניזם פון גורל און ווערן באגלייט מיט א רייכער גאמע פון געפילן...
... דער שרייב-מאניר אין טאמבורס דערציילונגען פארכאפט מיט זיין אָריגינעלן פליסיקן ריטם און זאפטיקן מאמע-לשון, רייך אין אידיאָמאטיק, אין וואָרט-פארבן, אין בילדלעכקייט, דאָס איז דאָס לשון, וואָס ציט זיין יניקה און קראפט פון דורותדיקן מאראמאָרעשער יידיש".

(ש. קאנץ, לעצטע נייעס 14.11.1980).

„דער רומענישער ליטעראטן-פארבאנד אין בוקארעשט האָט צוגעטיילט א הויכן פרייז דעם יידישן שריפטשטעלער וואָלף טאמבור פאר זיין בוך דערציילונגען „הארבסט מיט זון". וואָלף טאמבור האָט אויף זיין חשבון א צען פארעפנטלעכטע ביכער. זיינע דערציילונגען לאָזן איבער א דויערנדיקן איינדרוק צוליב זייער ספעציפישער אנדערשקייט און גאנץ אָפט אויך צוליב דער באזונדערקייט פון זייער טעמאטיק און ראם, אין וועלכער דער מחבר האָט איינגערעמט זיינע דערציילונגען. ער פארמאָגט אויך די מעלה פון אריינברענגען דעם לעבעדיקסטן אידיאָם פון יידישן לשון אין רומעניע און צונויפגיסן אים מיט דער שילדערונג. דער עיקר איז אָבער זיין טאלאנט פלאסטיש און קאָנקרעט צו געשטאלטיקן דעם טיפאזש און די דורכדרינגלעכע אָבסערוואציע-פעאיקייט פון פארהוילענע מענטשלעכע שוואכקייטן.

צו זיינע שילדערונגס-מעטאָדן געהערן הומאָר און אלעגאָרישע אָנדייטונגען אויף היינטצייטיקייט.

(לעצטע נייעס, תל-אביב 1982.3.17).

אינהאלט

שיר המעלות 5

1. א מעשה איז נישט קיין געשיכטע 7

1. ווי אן הקדמה 9

2. צוויי אויף איין טרעפּל 33

1. נאאָן-נאום 35
2. ערשטע-טריט 41
3. א נסיון 50
4. הצלחה 60
5. שאלות און תשובות 68
6. „תכלית" אָבער נישט קיין ברוינע 75
7. נאום האָט געפונען די „בלאָנדע" 81

3. „אוי-וויי" טרעפּל 93

1. בריוו 94
2. נאָכוואוקס 100
3. וואָלקנס 105
4. טריבע פּערספּעקטיוון 117
5. „רייניקונגען" 125
6. שולדיק-אומשולדיק 130
7. עלנט 137
8. אָווידיו-עובדיה 143
9. „אוי-וויי" 147

4. הינטערן איינגענעם שאָטן 151
1. טאטי? 152
2. אָן ווערטער 157
3. קינדישע פראגן 164
4. „פארכאפטע" 167
5. שאפן — הייסט לעבן 174
5. ליטעראַרישע צוואָה-ירושה 180
1. יוסף פלאוויוס 182
2. עפילאָג צו „פלאוויוס" 210
3. צולאָג צו „פלאוויוס" 217
6. א טרעפל אַראָפּ 223
1. עלנטע בעטי 225
2. המשך 232
3. אן אויפקלער 239
4. „זייט מוחל" 252
5. א מאָדערנע „לוויה" 259
6. ווער איז בעטי? 264
7. א טרעפל אַרויף 267
1. נאום איז „ארוים" 269
2. אן אלמן 275
3. חרטה 281
4. עלטערן און קינדער 287
5. ווידער פונסנייי 294
6. רעהאביליטירט 305
7. ארויף, פאָרויס 315
עפילאָג-פּראָלאָג 321
אָפּרופן 324

פונעם זעלביקן מחבר

זענען דערשינען

ביי דער טיר (דערציילונגען), טשערנאָוויץ 1937.

מיין היים (דערציילונגען), סיגעט 1940.

פרילינג אָן זון (ראָמאַן), אראד 1947.

משה (א מעשה ווי אין חומש), אראד 1948.

מאראמאָרעשאנער (דערציילונגען), בוקארעשט 1975.

לעבעדיקע מתים (ראָמאַן), בוקארעשט 1976.

יידיש-פרעסע אין רומעניע (מאָנאָגראַפיע) בוקארעשט, 1977.

קרעלן פון טוי (דערציילונגען), בוקארעשט, 1978.

הארבסט מיט זון (דערציילונגען), בוקארעשט, 1980.

פרעמירט פון אלוועלטלעכן יידישן קולטור-קאָנגרעס, ניו-יאָרק;
פונעם יידישן קולטור-פארבאנד „איקוף“, ניו-יאָרק;
און פונעם רומענישן שרייבער-פארבאנד.

גרייט צום דרוק:

הערט א מעשה (דערציילונגען).

לעקטאָר: ח. גאָלדענשטיין.
טעכנישער רעדאקטאָר: שט. לעפּאַיעוו
דערשינען אין 1982, פארמאט 54×84/16,
פארלאג-בויגן 16,10. דרוק-בויגן 20,50
פּאָליגראַפישע אונטערנעמונג
„דער 13טער דעצעמבער 1918“, בוקארעשט.
סאָציאַליסטישע רעפּובליק רומעניע.

VOLF TAMBURU

CÎNTAREA TREPTELOR

roman

în limba idiș

Editura Kriterion, București 1982